
3 1761 03520 7885

KONEC SAMOSTATNOSTI ČESKÉ

NAPSAL

ARNOŠT DENIS

profesor na Sorbonně

SE SVOLENÍM SPISOVATELOVÝM PŘELOŽIL

DR. JINDŘICH VANČURA

TŘETÍ PŘEHLÉDNUTÉ VYDÁNÍ

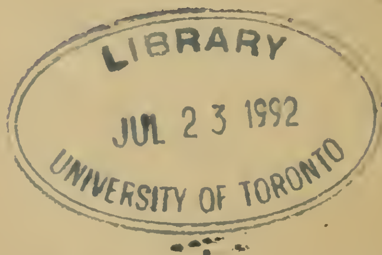
DÍL II.

NAKLADATELSTVÍ

ŠOLC A ŠIMÁČEK

SPOLEČNOST S R. O. V PRAZE

Tiskli Neuber, Pour a spol., Praha I., Bilkova 17.

II.

PĚVCI „TRISTIUM VINDOBONA ET ROMA“ A „BOŽÍCH BOJOVNÍKŮ“

JOS. SVATOPLUKOVI MACHAROVI

připisuji české vzdělání druhého dílu Denisova „Konce samostatnosti české“.

Mimo odvěké nepřátele našeho národa, Vídeň a Řím, směle a neohroženě odkrýváš a potíráš, drahý mistře, druhého nebezpečnějšího vraha, naše vnitřní nedostatky a neduhy mravní a společenské, jež tepeš a mrskáš břitkou a žhavou satirou. Titíž nepřátelé, kteří zhubili naši státní samostatnost, se stejnou bdělostí a silou ukládají o zmar a zhoubu nového našeho života národního. Třeba být proti nim na bdělé stráži, k níž vyzýváš a burcuješ svým mocným slovem a vzorem.

Dr. Jindřich Vančura.

ARNOŠT DENIS.

Nástin životopisný napsal dr. Jindřich Vančura.

K. A. Saint-René Taillandier, L. Leger a A. Denis — tři to jména srdci českému drahá, jimiž vyznačit lze radostný, ba překvapující pokrok v úsilí o poznání dějinných osudů národa českého ve Francii.

Tak žalostný byl úpad národa českého v XVII. a XVIII. století, že se sama existence jeho vytratila z vědomí učencův a státníků francouzských v době XVIII. a v prvních desítiletích minulého století. V historických a politických spisech této doby, pokud se činila zmínka o Čechách, vlast naše pokládána za provincii německou, Praha za město německé, jazyk český splétán s cikánštinou a p. V čiré tmě nevědomosti literarních kruhů francouzských o národu českém první zář světla a pravdy padla studií slavného K. A. Saint-René Taillandiera r. 1843 uveřejněnou v slavném sborníku Revue des deux mondes. („Nynější stav vzdělanosti v Němcích.") Cestou do zemí podunajských a poznáním literárních prací Slovanů rakouských, slavný učenec francouzský odhaloval tu svým krajanům pravý obraz státu rakouského a projevy vroucí sympathie provázel snahy národního obrození Slovanů rakouských a uherských.

V stejnou skoro dobu George Sandová v historických svých románech „Consuelo“ a „La comtesse de Rudolstadt“ (1842—1843) na základě starší práce Lenfantovy (1718) první se postavila na odpor pověstem znešvařujícím bojovníky Táborské a vůdce jejich Žižku, „muže nesmrtelného, jenž bojoval za veliké idee, jichž hájení také Francouzi pokládají sobě za čest a zásluhu“. Nadšeného obdivu a uznání dostalo se brzo potom mistru Janu Husovi od katolického bohoslova Boisnormanda de Bonnechose († 1875), v díle „Les réformateurs avant la réforme du XVI. siècle“ (Paříž 2 sv. 1844) a ve vydání listů Husových (1846). Pozoruhodná jsou z této doby též slova L. Blanca o významu mučedlníka kostnického v úvodu jeho historie revoluce francouzské (2 sv. 1847).

V letech padesátých a šedesátých Saint-René Taillandier nepřestal v proslulé „Revue des deux mondes“ obecenstvo francouzské seznamovat s kulturními snahami a pokroky národa českého i druhých kmenů slovanských. Z jeho výborných studií zvláštní pozornosti zasluhuje rozprava „Dějiny české a český dějepisec Fr. Palacký“ (1855), v níž poprvé v literatuře francouzské vylíčen vývoj národního znovuzrození českého a slovy nadšeného obdivu vyloženy zásluhy Dobrovského, Jungmana, Presla a Palackého.

Zatím politickými událostmi evropskými připravován obrat veřejného mínění ve Francii. Válkou italskou a událostmi, které se připravovaly v Německu, pozornost národa francouzského víc a víc obracována k Rakousku. Stykem s emigrací polskou r. 1863 vzbuzen nový pracovník na poli studií slovanských ve Francii v osobě L. Legera.

Zásluhy tohoto nadšeného slavisty francouzského jsou v Čechách příliš známy, o jeho spisech naše časopisy přinášely vždy pilné zprávy, takže netřeba nám vyčítat obšírnou jejich řadu. V dějinách českých není asi jména slavného, kterého by se Leger nebyl dotekl v svých studiích, projevujících vždy úplnou znalost věci a horoucí sympathii k našemu národu. Spisy Legerovy nejsou ani příliš obšírné, ani příliš nákladné, kupují se pilně a — čtou. Zvláště velikou zásluhu Leger si zjednal dějinami mocnářství rakousko-uherského uveřejněnými ve sbírce Duruyově „Histoire universelle" (1878). Nelze ani ocenit neobyčejných zásluh, jež si Leger zjednal o zdomácnění studií slovanských ve Francii. Jím dokonána konečně proměna ve smýšlení obecenstva francouzského, v čem hlavní podporou byly ovšem okolnosti politické. Po roku „hrozném" (1870) nemohlo se mluvit o sympathiích německých. Ve chvíli obratu rozhodného Leger stal se ve Francii apoštolem spojenství slovanského a v díle tomto pokračuje se vzrůstající vážností a horlivostí vždy mladistvou.

Od let šedesátých množí se práce historické nebo politické věnované Čechům. Starý přítel Čechů Saint-Réné Taillandier († 1879) r. 1869 uveřejnil znamenité dílo „Tchèques et Magyars, Bohême et Hongrie au XV.—XIX. siècle", v němž dokazoval stejnou oprávněnost národa českého s maďarským ve správě a zřízení říše Habsburské. O zkáze protestantismu v Čechách pozoruhodné dílo napsal R. Reuss (1868), o válce 30leté (1878) a o násbož. věcech XVI. st. (1886), pojednal Charveriat na základě prací Gindelyho. Ve velikém díle Jul. Zellera „Histoire d'Allemagne" část věnovaná reformaci české vyložena zvlášť obšírně

a svědomitě. Michiels, Asseline, Laveley Valfrey, Daniel Lévy, Marbeau, Himly a j. vyznačují celou řadu prací historických a politických o dějinách a ústavě naší říše, v kterých zajímavé a poučné kapitoly věnovány jsou národu českému.

Mezi učenci, kteří si studium světa slovanského zvolili za úkol životní, vyniká však nad jiné muž, jenž svým duchem i srdcem přilnul k národu českému a věnovav studiu a vylíčení dějin českých nejlepší své síly — Arnošt Denis.

Arnošt Denis narodil se 3. ledna 1849 v městě Nîmes, v kraji jihofrancouzském, který býval jevištěm nejprudších bojů politických a zvláště náboženských. Pochází z rodiny, jejíž předkové náleželi k starým Camisardům. Za svého mládí slýchal o bílé reakci po roce 1815 („la terreur blanche"), jíž málem by byli za obět padli jeho děd a babička. Roku 1867 přijat byl do pařížské školy normální, aby se potřebným tříletím připravil ku professuře lycejní nebo gymnasijní. Již za těchto studií konaných s vyznamenáním Denis smýšlel po republikánsku. Pro účastenství při pohřbu Viktora Noira, francouzského literata, zastřeleného r. 1869 od prince Petra Bonaparta, hrozilo mu vyloučení z ústavu, jemuž unikl jen laskavostí ředitele ústavu Bouilliho.

Když brzy potom vypukla válka francouzsko-pruská, mladistvý Denis žádal za dovolení jí se účastnit. Ale odmítnut byl úsměšně listem tehdejšího ministra vojenství, že Francie k vítězství svému nepotřebuje jeho pomoci. Když se však Francii dostalo porážek, nebylo překážky a Denis přijat byl do 7. praporu pěších střelců, s nímž se účastnil tažení voje Vinoyova (ústupu od Mezièrsu k Paříži a obrany hlavního města (1870—1871). Po ukončení

války dosáhl hodnosti učitele dějepisu na lyceu a poslán byl do Bastie na Korsiku.

Ale touha po práci vědecké přivedla Denise znovu do Francie. O prázdninách 1872 vrátil se do Paříže, kde dotčen byl ruchem snaživých vlastenců, kteří poznavše nedostatky zhroucené správy Napoleonské, hleděli napravit zlo a za tím účelem mínili učinit jakousi přehlídku Evropy a zvláště se seznámit se světem německým a slovanským. Denis pocházeje ze staré hugenotské rodiny usedlé v kraji jihofrancouzském, který válkami náboženskými utrpěl právě tolik jako Čechy, přiváben byl zemí, z které vyšli předchůdcové reformace. O svém záměru radil se s ředitelem školy normální P. A. Bersotem, od něhož se mu dostalo povzbuzení a podpory přímluvou u ministerstva vyučování, že obdržel jedno z několika právě tehdy založených stipendií cestovních.

S nadšením horoucím, ale přípravou nevalnou mladý nadšenec francouzský přicházel do vlasti Husovy. O českém národě nevěděl víc, než čeho se dočetl ve spise Laboulayově o Německu a zemích sousedních (1856) a v některých studiích Legerových, českého jazyka neznal a němčinu jen chatrně. V Praze nadšení jeho poněkud bylo otřeseno, ale vzpružilo se znova styky s předními historiky našimi a rychlými výsledky podnikané práce. S radostí, úctou a vděčností prof. Denis vzpomíná na vznešenou a pevnou povahu nejslavnějšího dějepisce českého národa Fr. Palackého, na přízeň jeho a rady, jimiž od něho uveden byl ve studium pramenů doby husitské.*) Universitní čtení Hoeflerova a

*) O svých stycích s Palackým Denis uveřejnil dojemné a vřelé vzpomínky v Památníku na oslavu stých narozenin Františka Palackého (1898)

Tomkova nevábila mladistvého cizince, jenž spíše prací soukromou hleděl zjednat základy ku příští své práci vědecké. Palackého Dějiny národu českého ve vzdělání německém byly denní četbou jeho. Učitelem češtiny byl mu proslavený později básník Jaroslav Vrchlický a pokroky jeho byly tak znamenité, že v třetím roce pobytu svého vedením kandidáta professury J. Řežábka jal se učit ruštině. Prospěšné a povzbuzující byly mu styky přátelské s mladistvým Konst. Jirečkem, který právě tehdáž připravoval dějiny bulharské a podivem naplňoval ho mnohostrannou svou učeností. Milou svou povahou Denis získal v Praze hojně přátel, nejvřeleji pak přilnul k rodině prof. Soběslava Pinkase, horlivého přítele a šiřitele jazyka francouzského v Praze. S. Pinkas jako výborný malíř ztrávil dlouhá léta ve Francii, jeho choť byla rozená Francouzka a obě dítky jejich se narodily ve Francii. Dům Pinkasův v Ječné ulici byl Denisovi vítaným útulkem, kde nalézal „kousek Francie".

V Praze Denis ztrávil tři léta (od listopadu 1872 do července 1875). Bylo to nedlouho po válce francouzsko-německé, kdy se sympathie českého národa pro nešťastnou Francii osvědčily způsobem dojemným. Ký div, že dobu pobytu svého v Praze prof. Denis pokládá za nejkrásnější svého života, že upřímnou láskou přilnul k zemi české a že dozrál v něm úmysl život svůj obětovat historiografii české a svým krajanům vylíčit dějiny národa českého a přispět tím ku poznání světa slovanského ve Francii. Ku práci té vykonal v Praze pilnou a důkladnou přípravu vědeckou. Do Francie vracel se jakožto mladý, nadaný slavista, jenž se nejen seznámil důkladně s jazykem českým, ale naučil se i ruštině,

bez nesnází četl polsky, pokoušel se i o bulharštinu a přinášel s sebou do své vlasti práci o Husovi.

Návrat jeho do Francie padl do doby, která byla příkrým kontrastem naproti štěstí v Praze zažitému. Francie byla v tuhém boji s reakcí: strana royalistická vším úsilím hleděla si zajistit vítězství při volbách, aby se pokusila o obnovu monarchie královské. Denis poslán byl v říjnu 1875 za professora na lyceum do Chambéry, ale brzo vyhlášen za nebezpečného republikána a na žádost prefekta v měsíci prosinci zproštěn svého úřadu. Obdržel sice nové místo na lyceu v Carcassoně, ale zápasem s reakcí váben byl k činnosti politické i chtěl se již ucházet o mandát poslanecký.

Na štěstí pro studium slavistiky ve Francii neprovedl toho záměru. Roku 1876 nová vláda francouzská, na příště již republikánská, nabídla Denisovi místo při lyceu Bordeauxském. Přijetím jeho nabyl pokojné chvíle a mohl dokončit práci svou o husitské době dějin českých. Roku 1878 vydáno v Paříži jeho první velké dílo „Huss et la guerre des Hussites" (505 str. ve velké 8⁰). Spisem tím a latinskou rozpravou „De Antonio Marini" ucházel se o titul doktora věd (docteur-ès-lettres) na fakultě pařížské. Dílo mladého učence francouzského způsobilo pravý úžas mezi starými examinatory na Sorboně, ježto málokterý z nich znal podrobněji dějiny české. Z listu očitého svědka disputace (soutenance) Denisovy inženýra Ladislava Staňka († 1884) prof. Sob. Pinkasovi zaslaného dovídáme se o zajímavé episodě této zkoušky veřejné. „Zdali pak víte, pane kandidáte, že byste býval jistě upálen, kdybyste se byl v XV. století na tomto místě zastával věci husitské, jak to činíte dnes?" Denis nemeškal a vhodně

i vtipně odpověděl: „Vím též, že oněm statečným husitům a vítězným jejich zbraním děkuji, že dnes nebudu upálen.“ Odpověď způsobila pohnutí a pochvalu četně shromážděného posluchačstva.

Titulem doktora věd Denis nabyl práva vyučovat na universitách. Od té doby život učence našeho byl méně pohnutý. Byv r. 1879 jmenován učitelem při škole normální (maître de conference) v Bordeaux, později se stal professorem cizích literatur v Grenoblu, odkud se roku 1886 vrátil do Bordeaux jakožto professor historie na literární fakultě. Roku 1882 pojal za manželku sličnou a vzdělanou dceru známého professora chemie na Sorboně Friedela, rozeného Elsasana. S mladou svou chotí navštívil r. 1885 znova Prahu, aby jí ukázal vlast národa, jejž si zamiloval a jehož dějinám se věnoval s největším zápalem.

Postup a pokrok díla Denisova v dějinách českých vyznačen byl brzo řadou nových spisů. „Les Origines de l' Unité des Frères bohêmes“ (Počátky Jednoty bratří českých) (Angers 1885, 71 v 8⁰) a „Georges de Podiébrad. La Bohême pendant la seconde moitié du XV. siècle“ (Jiří z Poděbrad. Čechy za druhé polovice XV. století) (Paris, 1887, 135 v 8) byly jako průpravná studia k novému velikému dílu: „Fin de l'ind-épendance bohême“, (Konec samostatnosti české) vydanému v Paříži ve dvou svazcích: I. Georges de Podiébrad, les Jagellons (stran VI a 429, v 8); II. Les premiers Habsbourgs, la défenestration de Prague (tamže, stran 563).

Vedle své hlavní práce o dějinách českých XV. a XVI. století prof. Denis v Bordeaux byl i jinak literárně činný. Z ruštiny přeložil Historii

literatur slovanských od Piplna a Spasovlče, z češtiny Dějiny bulharské Konstantina Jirečka. Ve velikém díle o dějinách světových od IV. století po naše dni (Histoire générale du IV. siècle à nos jours) řízeném A. Laviseem a A. Rambaudem, Denis v l. 1893—1895 v několika kapitolách vypsal středověké dějiny východní Evropy (Slovanů, Litevcův a Uhrů) a dějiny německé za reformace a třicetileté války. Ve skvostném spise La France à Moscou (Francie Moskvě), vydaném r. 1891 za příležitosti francouzské výstavy moskevské od předních slovanofilů ve francouzském světě vědeckém a uměleckém, Denis uveřejnil duchaplnou studii L'avenir de la Russie et de la France (Budoucnost Ruska a Francie) projevující důkladnou znalost světa slovanského a zvláště dějin ruských. V odborných revuích a v Annálech fakulty Bordeauxské uložena je hojná řada Denisových článků kritických.

Zrovna v době, kdy Denis pokročil značně v přípravách k vypsání nových dějin českých, dostalo se mu vděčného a čestného povolání za professora nejnovějších a současných dějin evropských na vysokém učení pařížském po znamenitém historiku A. N. Rambaudovi, jenž se r. 1896 stal ministrem vyučování. K úkolu tomu přinášel Denis nejlepší výzbroj vědeckou, získanou za tříletého svého pobytu v Praze, zejména důkladnou znalost jazyků slovanských a jazyka německého, jimiž zjednán mu přístup ku původním pramenům historickým. Plodem nové pilné práce byla dvě veliká díla o nových a nejnovějších dějinách německých a českých.

V l. 1896—1906 vydány tři svazky o dějinách národa německého od r. 1783 do r. 1871 v době rozvratu a zániku staré říše německé, kdy z ssutin jejích

vyrůstal nový život národní zásluhou výborných básníků a filosofů německých, z jejichž práce těžili znamenití státníci pruští k vybudování nové říše německé pod žezlem Hohenzollerským.

R. 1901 vydán ve dvou objemných svazcích nejdůležitější spis Denisův o nových dějinách českých: „La Bohême après Montagne-Blanche (Čechy po Bílé hoře) vyličující mistrně nejhlubší úpadek státu a národa českého po bitvě bělohorské a obrození a vzrůst národa českého od doby oprav Marie Teresie a Josefa II. až po dobu nejnovější.

Ale nové cíle a plány vytýká prof. Denis svým pracím a snahám vědeckým. Jakožto nástupce A. N. Rambauda, jenž se zálibou a zdarem obíral se dějinami ruskými, za předmět nového svého badání zvolil si dějiny Ruska XIX. století, o nichž poslední léta koná svá čtení na Sorbonně. Mimo to ve zvláštním díle chce vylíčit vývoj světa slovanského od r. 1750 až po naši dobu. Chystaná příručka dějin slovanských od nejstarších dob po naše časy bude výbornou pomůckou posluchačům universitním i širšímu obecenstvu.

V přítomné době prof. Denis pracuje o novém vzdělání svého prvního spisu o Husovi a válkách husitských podle pokroku nového badání vědeckého o této době, tak že se ve dvou asi létech dočkáme druhého vydání tohoto díla. Mimo to slíben nám spis o K. Havlíčkovi, jehož krásný obraz vylíčený v 2. svazku „Čech po Bílé hoře“ svědčí o lásce a obdivu autorově k neohroženému žurnalistovi a buditeli národnímu. Jak pilně prof. Denis si všímá všech zjevů v historiografii české, ukazuje řada referátů, kritik a nekrologů, kterouž uveřejnil v odborných revuích francouzských.

Svět slovanský v prof. Denisovi nalezl důkladného znatele a vroucího přítele. V těžkých jeho zápasech často se ozývá z kathedry sorbonské nebo z tribuny řečnické i z areny žurnalistické ohnivé slovo Denisovo na obranu věci slovanské. Vzpomeňme na výmluvnou jeho apologii proti násilnému a nedůstojnému listu Momsenovu o Češích jakožto apoštolech barbarstva (1897). Stejně účinně vystoupil na obranu Poláků proti vládě ruské v otázce odtržení Cholmska od zabrané části bývalého království polského. Mocný jeho protest ozval se proti tak zvanému velezrádnému processu v Záhřebě. Prof. Denise nalezáme v čele akce ku postavení pomníku emigrantu a největšímu básníku polskému A. Mickiewiczovi v Paříži. Jeho zásluhou založen Institut d'études slaves a Association Francoslave, jeho podporou se zavádějí přednášky o české literatuře na vysokém učení pařížském. Zkrátka vše, co se ve Francii za poslední dobu koná ku prohloubení vědomostí o světě slovanském a k upevnění a utužení duchovních jeho styků s národem francouzským, má buď podnět a původ neb mocnou ochranu a podporu v prof. Denisovi.

Ve vážné a plodné práci a ne v prázdných a jalových demonstracích slavofilský náš učenec shledává bezpečnou záruku sbratření francouzsko-slovanského. Když za loňské návštěvy poselstva městské rady pražské v Paříži prof. Denis nemoha odmítnout čestného pozvání účastnit se pořádané hostiny, svůj soud o podobných projevech vyslovil formou žertovnou ale ožehavou k jednomu z českých poslů: „Podali jste nám výtečné déjeuner, ale kdybyste na místě hostiny podali stipendium mladému filosofovi, jeho práce byla by zajisté

plodnější nežli toasty, které jsme pronesli." S radostí vítá prof. Denis v svém domě naše mladistvé krajany, kteří za příčinou svých studií, ať historických nebo jazykových, počtem dnes vždy hojnějším přicházejí do Paříže. Živého povzbuzení a všeliké podpory dostává se zejmena mladým našim historikům, jak víme ze zpráv a prací L. Hofmanna, Vl. Kybala a L. Glücklicha. Od Hofmanna, jenž r. 1900—1901 byl posluchačem Denisovým na Sorbonně, máme věrný a pěkný obraz našeho přítele jakožto výborného učitele universitního: „Denis i na kathedře je zjev vysoce sympathický: přednes jeho je klidný a velmi jasný, tón vypravovací, ale myšlenka je vždy určitá a stanovisko vždy ve výši a nad celým proudem. Denis není rhetor, ale jeho umění i vědění historické je krásně spojeno s jemným taktem paedagogickým.*) Svou vědeckou i učitelskou činností prof. Denis náleží ku předním ozdobám slavných vysokých škol francouzských.

V rozsáhlé vědecké práci Denisově předním a mistrným dílem zůstane povždy jeho veliká trilogie o dějinách českých Hus a válka Husitů (1878), Konec samostatnosti české (1891) a Čechy po Bílé hoře (1901).

Cena a důležitost historického díla Denisova pro nás Čechy rostla každým svazkem. Půdu nejpřipravenější měl Denis pro svůj první spis Huss et la guerre des Hussites„" ve sbírkách pramenů a v dějinách Palackého jakož i v třetím svazku Tomkových „Dějin města Prahy".

---

*) L. Hofmann, „O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži" v Čas Č. Hist. 1902, str. 301.

Vliv Palackého jeví se také v celém tomto díle mladého historika francouzského. Škoda, že autor v druhé části o válce husitské nemohl užít čtvrtého dílu Tomkových Dějin města Prahy, jenž 1878 r. vyšel zároveň s dílem Denisovým. Že v domácí literatuře měli jsme klassická díla o době husitské, nebyla pocítěna potřeba českého překladu prvotinného díla Denisova, ač ovšem přijato bylo s pochvalou velikou od naší kritiky.

Jinak bylo s druhým dílem Denisovým „Fin de l'indépendance bohême.“ Pro dějiny XV. stol. francouzský historik nalezl výborná zpracování v historiografii české u Palackého a Tomka pro dobu Jiřího Poděbradského, u Golla pro dějiny Jednoty bratrské, u Palackého a Rezka pro dobu Jagielovců. Ale pro další dějiny XVI. a XVII. stol. nebylo do té doby soustavného vylíčení v literatuře české a Denisovi nezbylo než těžce sbírat látku rozptýlenou a samostatně ji zpracovat. V „Konci samostatnosti české“ poprvé vylíčen všecken mravní a společenský úpad našeho národa a vystiženy jeho příčiny a následky v katastrofě bělohorské. „Odkládáme spis Denisův,“ napsali jsme v své úvaze o tomto díle v Masarykově „Athenaeu“ (1891 str. 254.) „s hlubokým pohnutím a otřesením. Tak věrně a pravdivě v historiografii naší nebylo posud ukázáno na kořeny zla, jímž zahubeny byly výsledky veliké doby husitské. Francouzský učenec vykonal národu našemu službu, jakou Polákům historikové ruští, kteří vnitřními příčinami vysvětlili pád říše polské. Co podoby v příčinách těch mezi oběma národy! Snahy Jednoty bratrské o reformu v národě českém v předvečer pádu státu českého nepodobají-li se snahám vlastenecké strany polské v předvečer pádu říše polské? A nedojímá-li pád

obou národů tragicky, že vinou starých chyb a nepříznivými okolnostmi zahraničnými děje se právě té chvíle, kdy se od nejlepších synův obou národů pokusy konaly o napravení starých nedostatků?"

Není divu, že druhý spis Denisův o dějinách českých přijat byl od kritiky české s pochvalou ještě větší a že vysloveno zároveň přání, aby přeložen byl do jazyka českého. Úkolu toho s radostí ujal se pisatel této biografie, netuše obtíží, s kterými se potká vydání českého překladu. Přesně vědecký, nestranný a objektivní spis Denisův narazil na odpor mocných činitelů, kteří v okolnosti, že autorem díla je historik víry kalvínské, podzírali tendenční dílo protikatolické a za pověstné správy místodržitele hraběte Frant. Thuna zakročili proti vydání českého překladu. První sešit „Konce samostatnosti české" vydaný nákladem Bursíka a Kohouta byl konfiskován a překladatel, na nějž již dříve žalováno jako na josefinistu, helvetu a masarykovce, „ze služebních příčin" přeložen z Kolína do Hradce Králové pod dozor biskupské konsistoře. Konfiskace tato udála se zrovna v době, kdy prof. Denis zavítal do Prahy na jubilejní výstavu. Ještě za pobytu jeho v Praze zrušena však konfiskace, když státní zastupitelstvo poznalo bezdůvodnost obžaloby a překlad český vyšel r. 1892 v 22 sešitech bez další překážky.

Když v úvodě „Konce samostatnosti české" prof. Denis sliboval v příštím svém díle vylíčit nové a nejnovější dějiny české, sotva kdo věřil v možnost splnění slibu toho. Vždyť ani v literatuře naší nebylo učiněno pokusu o úplné vylíčení novodobých dějin českých. Politika státoprávní let 60—80tých, přehlížejíc dobu nejhroznějšího úpadu našeho národa v XVII. a XVIII. století, se zálibou

se přenášela do doby státní samostatnosti české, jak vylíčena byla v klassickém díle Palackého. Vedoucí kruhy vědecké a politické nedbaly toho, že Gindely, vyhlédnutý nástupce Palackého, v svých pracích záhy sveden byl z dějin českých k líčení diplomatických a kabinetních styků celé západní a střední Evropy v době třicetileté války, nepostaraly se o nápravu toho a Rezkovi, jenž se v letech 80tých sám oddal studiu XVII. století, nedostalo se od nich žádné podpory hmotné ani mravní. Veřejnost naše snesla docela lhostejně, že pokračování díla Rezkova ujal se redaktor nenáviděného někdy listu úředního J. Svátek, více dilletant v historii nežli odborný učenec. Ani o vydání pramenů historických pro tuto dobu nebylo dostatečně pečováno a zejména archiv zemský, založený podnětem Palackého ke shledávání a vydávání pramenů k novým dějinám českým, neplnil tehdáž nadějí v něj skládaných. Jeho publikace „Sněmů českých" vydávána tempem zdlouhavým a způsobem vědecky neuspokojivým. Historikové mladší (Kalousek, Goll) vábeni velikým vzorem díla Palackého věnovali svou práci prohloubení starších dějin národa českého. Jaké osudné následky měl nedostatek nových dějin českých pro veřejný život politický, poznali jsme z nezdarů jeho v rozhodných chvílích obratů soustav vládních v minulém století (1848, 1861, 1868, 1871), kdy vytýkány snahám českým příliš vysoké mety a cíle, k jichž dosažení nestačily síly národa, jenž 200 let úpěl v duchovní a tělesné porobě.

Zatím co u nás hříšně zanedbáváno bylo pěstování nových dějin českých, ve vzdálené Francii přítel našeho národa podivuhodnou energií ducha svého a železnou pílí pracoval o dějinách moderních

Čech a po dvanáctileté úsilovné práci r. 1901 vydal dva objemné svazky svého třetího díla „La Bohême depuis la Montagne Blanche".

Mohutný je kontrast mezi oběma svazky tohoto díla. V prvním vylíčen jest úpad staré stavovské ústavy české po bitvě bělohorské, hmotná a duchovní zkáza národa českého, způsobená bezcitnými vítězi; teprve ze ssutin zbytků stavovského státu, odstraněných opravami cís. Marie Teresie a Josefa II., vyrůstal nový život národní blahodárným vlivem nové osvěty, proudící z Francie. V druhém svazku, jemuž náležel by správnější název „Obrození české", mistrně jest vylíčeno dílo buditelů českých obnovou jazyka, literatury a společnosti české, počátky nového života politického r. 1848 a účastenství Čechů v ústavních zápasech rakouských až do doby ministerstva Koerberova. Politické nezdary našeho národa ve Vídni vyváženy jsou pokrokem nového kulturního života českého, utěšeným a nadějným rozkvětem školství, literatury, zvláště poesie, umění výtvarného a hudebního. V bohatém a pestrém obraze politických a kulturních snah čes. národa Denis nezakrývá chyb spáchaných. Historik Denis na mnoha místech stává se politikem, jenž se stanoviska povýšeného nad řevnivostí stran politických, vyzbrojen znalostí dávného vývoje historického i potřeb přítomného života politického, neušetřuje ani Čechů různých výtek, často podává jim své rady a výstrahy, jichž dbát jest tím spíše, že vycházejí ze srdce upřímně cítícího s naším národem.

V druhém svazku „Čech po Bílé Hoře" prof. Denis o obrození českém podal dílo nejsamostatnější a po stránce vědecké a umělecké nejzdařilejší, tak

že v něm opravdu vrcholí veliká jeho trilogie o dějinách českých XV. až XIX. století.

Prof. Denis své veliké dílo historické psal nejen pro národ český, nýbrž i pro své krajany, chtěje jim ukázat, čeho je schopen i malý národ, když v něm vzbuzena je silná vůle k životu, jako byli Čechové, když v XV. stol. podstoupili boj za práva svědomí lidského a když potlačeni a téměř zničeni byli po Bílé Hoře, sotva se probudili k životu v XIX. století, podnikli nový hrdinný zápas za svobodu a spravedlnost. Ušlechtilou tendencí Denisova díla o dějinách českých jest, aby v krajanech jeho probudilo lásku „k šlechetnému národu českému, jehož osudy byly tak slavné a tak tragické a jehož synové chovají k Francii vřelou a upřímnou sympatii".

Ještě jinou, neocenitelnou službu prof. Denis vykonal našemu národu, předloživ před forum všeho vzdělaného světa minulé a přítomné osudy národa českého, hledě získat jemu sympathii a mravní podporu v cizině.

Veliké vědecké i politické zásluhy Denisovy o národ český jsou u nás všude obecně a vděčně uznávány. Král. společnost nauk (1893), Akademie česká (1903) jmenovaly prof. Denise svým členem přespolním, filosofická fakulta university české (1909) svým čestným doktorem. Král. hlavní město Praha vyznamenalo jej udělením zlaté záslužné medaile (1904) a čestným darem nádherného obrazu Šetelíkova pohledu na Prahu (1907), jejíž úchvatnou a nadšenou apotheosu r. 1905 napsal v úvodě ke skvostně vypravenému spisu Hantichovu o Praze. Dojemným způsobem český národ projevil lásku svou k velikému historiku francouzskému za pří-

ležitosti 60tiletých narozenin jeho 3. ledna r. 1909
K oslavě toho dne podniknuto lidové vydán
„Konce samostatnosti české" v „Matici české'
s upřímným přáním, aby tato vzácná kniha pro
nikla do nejširších kruhů našeho národa.

OBSAH.

Stránka

KNIHA DRUHÁ.

POČÁTKY REAKCE KATOLICKÉ.

HLAVA PRVNÍ.

Sněm roku 1575.

HLAVA DRUHÁ.

Předzvěsti revoluce.

KNIHA TŘETÍ.

POVSTÁNÍ.

HLAVA PRVNÍ.

Majestát císaře Rudolfa II.

HLAVA DRUHÁ.

Defenestrace Pražská.

ZÁVĚREK.

KONEC SAMOSTATNOSTI ČESKÉ

II.

PRVNÍ HABSBURKOVÉ

DEFENESTRACE PRAŽSKÁ

NAPSAL

ARNOŠT DENIS

profesor na Sorbonně

SE SVOLENÍM SPISOVATELOVÝM PŘELOŽIL

DR. JINDŘICH VANČURA

TŘETÍ PŘEHLÉDNUTÉ VYDÁNÍ

NAKLADATELSTVÍ

ŠOLC A ŠIMÁČEK

SPOLEČNOST S R. O. V PRAZE

KNIHA PRVNÍ.

PRVNÍ HABSBURKOVÉ.

FERDINAND I.

HLAVA PRVNÍ.

Nastolení dynastie rakouské v Čechách.

Habsburkové. — První styky se zemí českou. — Maximilian I. a sňatky rakouské. — Strany v Čechách roku 1526; volba Ferdinanda I. — Jeho povaha i politika: král a sněmy; sjezdy krajské a města; pád Paškův a Lvův. — Prohlášení dědičnosti trůnu. — Vojsko a finance; komora královská. — První pokus o ústřední správu rakouskou.

Tři skupiny, slovanská, maďarská a německá, jejichž spojením povstal stát rakouský, v hlavních rysech dějin svých vyvíjely se téměř stejně a za středověku podléhaly několikrát podobným vlivům, avšak až do století XVI. každá trvala zcela samostatně. Již jazykem a kmenem velmi se různíce, v době, kdy přijaly společného pána, urazily dlouhou a pohnutou dráhu, která vzbudila a zocelila jejich vědomí národní.

Následky, jež pro osudy Rakouska měl způsob jeho utvoření, jsou známy již od dávna; Montesquieu vedle mnoha jiných pozoroval, že se obáváno vždy, „aby se jednotlivé části říše na vzájem nepotíraly", a výklad tohoto předmětu se stal od té doby téměř všeobecným. Znamenitý historik Albert Sorel ujal se nedávno této these s obvyk-

lou svou jasností a ázností: velikou příčinou slabosti Rakouska prý jest, že není jediným národem a že neví, jak se jím stát; národ a říše musí se tvořit zároveň, jak se událo ve Francii, nebo říši třeba utvořit národ, jak se stalo v Prusku; ale Habsburkům se nedostává chvíle, aby následovali příkladu Kapetovců nebo Hohenzollerů. Vládnou nad národy příliš četnými a mimo to tito národové byli již příliš vyspělí, když se vzdali své neodvislosti.

S tohoto hlediska je vskutku veliký rozdíl mezi Francií a Rakouskem: toto se utvořilo „assimilací", ona „agglomerací"; zde veliká království, jež se poddávají dobrovolně a chráněna jsouce staletími svobody a slávy minulé, nechtějí zaniknout v nové říši, než zachovat svou samosprávu; tam provincie celkem málo rozsáhlé a málo lidnaté, jež upadají pod panství Kapetovců po dlouhé době nejistoty a bezvládí, v níž se vyčerpal jejich duch vzdorný a jejich svébytnost. A jak velmi správně poznamenává Sorel, tyto první existenční podmínky Rakouska určují téměř všecku vnitřní a vnější jeho politiku: obtíže, s jakými Rakousko ovládá národy hotové vždy k odpadnutí, jakmile popustí svazky, vížící je vespolek, jeho lhostejnost administrativní, jeho malomoc offensivní, — protože zájmy a náklonnosti jeho poddaných se různí — a jeho zvláštní síla životní, poněvadž jeho moc jest rozptýlena ve všech částech jeho území, takže žádná rána nezasáhne ho k srdci. Náleží jaksi do druhu nezmarů, kteří se těžce pohybují, ale tím tužšího jsou života, takže lze je řezat na kousky a přece ne usmrtit.

Toto pojetí Rakouska je klassické: tak právě pojímala je stará diplomacie francouzská, a našim státníkům velice běželo o to, aby dobře je poznali,

tak že se jednohlasné jejich mínění zdá téměř přesným. Ostatně v dějinách ideje tradicionální bývají vůbec správné, a bylo by velmi odvážno popírat theorii, která má tolik obhájcův, a která jest potvrzena pozorováním současných událostí. — Však lze snad připomenout, že příliš přesným vyznačováním pravdy vydáváme se v nebezpečenství, že ji překroutíme.

Habsburkové v téže době, kdy dostali korunu svatoštěpánskou a svatováclavskou, stali se náčelníky svaté říše římskoněmecké; jedna větev jejich rodu vládla ve Španělích a v oněch zemích nad Šeldou, Masou a Rýnem dolním, jichž odnít dědici Karla Smělého nedovedl Ludvík XI. Takto se zdálo, že zamýšlejí uskutečnit sen o všeobecné monarchii, kterým se zanášeli všickni císařové. Svoboda Evropy byla obhájena proti nim od Francie, která se všech stran byla sevřena jejich državami, a zápas Habsburků s Kapetovci zůstal největším skutkem v politických dějinách nové doby. Hluboký byl jeho dojem; zcela přirozeně vyniká tu kouzlo antithese: proti sobě staveni oba státové, jeden, který povstal úsilím zdlouhavým a neustálým, jehož jednota určena byla podmínkami zeměpisnými a jehož energie životní je tím silnější, že jeho velikost jest jen výsledkem přirozeného vývoje; druhý, který povstal nahodilými událostmi, ze žádného jiného důvodu podstatného než šťastnou ctižádostí jedné rodiny, kteráž podporována byla všemi příhodami. — Protiva je zřejmá, ba nápadná, ale připouští některé odstíny. Nelze proto pochybovat o vlastenectví rakouském, třeba často popíraném a zastíraném snahami jednotlivých národností, a taktéž není úplně správno, tvrdí-li se, že utvoření státu rakouského bylo čistě nahodilé a nepředvídané.

Dunaj dokonav první část svého toku a opustiv planinu bavorskou, protéká krajinu krabatou, kterou na severu svírají hory české a na jihu výběžky Alp norických. Vídeňský úval, daleko nejdůležitější v této krajině, otvírá se s jedné strany do nížiny uherské, s druhé do pole moravského; dále na jih přítoky dunajské, Dráva a Sáva, s nížinou uherskou spojují Štyrsko, Korutany, ano i Tyrolsko, hornaté to země, velmi záhy sloučené s Horními a Dolními Rakousy. I hory moravské, nevysoké a nenáhlého svahu, tvoří mezi Moravou a Čechy hranici spíše zeměpisnou než skutečnou, a země česká, ačkoli přináleží poříčí labskému, svým útvarem všeobecným obrací se spíše k Dunaji než k moři severnímu. Tato přitažlivost byla ještě zvýšena vyhubením kmenů slovanských v severním Německu a těsnými styky, které zavládly mezi Slovany moravskými a českými. Podmínkami zeměpisnými zajisté nebyla zde tak přesně uložena jednota, jako v některých jiných zemích, ale nelze pochybovat, že jimi připraveno a později zachováno sblížení různých národů, kteří své osudy spojili pod žezlem Habsburků.

Za nové doby národové dovedli zachovat svou samostatnost jen tehdy, když byli dosti lidnatí, aby mohli odporovat svým sousedům, nebo když byli chráněni zcela výjimečným postavením. Čechové právě tak jako Maďaři nebyli ani dosti kryti přírodou, ani dosti silní nebo dosti draví, aby mohli vzdorovat vpádům, nebo si jich nevšímat. Jsouce ustavičně ohrožováni Německem, záhy pocítili potřebu spolků cizích: samy potřeby samostatnosti národní zvenáhla a nepřímo přizpůsobily mysli ku přijetí cizích králů -- což v zápětí musilo mít spojení jednotlivých států pod týmž vládcem. Jed-

notlivé dynastie přály těmto temným myšlenkám o konfederaci, protože nebyly schopny zajistit svým poddaným pořádek uvnitř a bezpečnost na venek. Neustálé úspěchy Moslemův učinily posléze nevyhnutelným soustředění všech sil křesťanských ve východní Evropě.

Bylo by velikým omylem předpokládat, že tyto úvahy obecné způsobily hlasování volitelů Ferdinanda I.; poznáme pravý opak, a na důkaz toho postačí připomenout toliko, že Čechové radili arciknížeti, aby se neucházel o korunu uherskou: obrana této země přivodila by prý útraty na zbytečnou obtíž království Českého. Ostatně volbou jeho nepomýšleli nikterak vzdát se nejmenší částky svých svobod. Ale právě jako všecken jejich odpor nepřekazil, aby vykonaný čin nesnesl svého ovoce, a jako se nepodařilo jim zachovat svou samosprávu, jest na jevě, že bezděky podléhali nátlaku povšechné situace. Volba Ferdinanda I. nebyla by se udála, kdyby nebyla bývala v souvislosti událostí, a jednota nebyla by potrvala, kdyby se nebyla shodovala s podmínkami historickými a geografickými. Lidé byli nevědomými nástroji síly vyšší.

Velmi záhy se dály četné pokusy o utvoření velikého státu v území nad středním Dunajem. Netřeba ani zacházet ku první říši moravské, která v IX. století za Rostislava a Svatopluka vedle Moravy obsahovala Čechy a Pannonii; v XIII. století Přemysl Otakar II. získal Rakousy, Štyrsko, Korutany a Krajinu, a po vítězství roku 1278 Rudolf Habsburský, zakladatel moci svého rodu, odkázal svým dědicům plán výbojný, jehož od té doby oni nezapomenuli nikdy. Již v první chvíli myslili, že blízci jsou cíle. Syn Rudolfův, Albrecht, neopatrnější a ukvapenější než otec jeho, na čas opanoval

† Čechy (1306). Podnik byl předčasný; moc Habsburků v zánovních jejich zemích byla ještě vrátká; knížata říšští, jsouce znepokojeni pokroky nové dynastie, z řevnivosti neprojevili žádné ochoty ku podpoře Albrechta, jenž krátce potom zahynul vraždou (1308), a po více než jedno století bylo možno se nadít, že uskuteční-li se veliká říše Rudolfem předvídaná, stane se to bez piřčinění jeho nástupců, ba proti nim.

Zatím co se Čechům a Uhrům za Luxenburkův a Andegavců dostalo velmi stkvělého období dějinného, Habsburkové, zapletše se v těžké války, ustupovali v pozadí. Koruna císařská unikla jim; svými statky dědičnými vydáni byli stálým sporům s kantony švýcarskými, a hroznými porážkami oslabena jejich sláva, i když nezasažena vážně jejich síla. Rudolf I. a Rudolf IV. (nejznamenitější vládce rodu toho v XIV. století) zakázali dělení statků rodinných, ale sobecká řevnivost a směry doby tehdejš byly silnější než řády a prospěch rodu: bratří Rudolfa IV. se rozdělili o své země, a zdálo se, že jednotlivé větve Albrechtova, Arnoštova a † Fridrichova jako většina dynastií německých zahubí svou ctižádost v drobných půtkách. Jelikož zákon Rudolfův nebyl výslovně zrušen, vladaři domu zachovali si jisté právo zakročovat ve věcech příbuzných svých; tyto upomínky na dřívější jednotu nejen neoslabily škodlivých následků drobení, ale byly jen novou příčinou sporů. Jinak neustálými hádkami knížat byla poškozována i jejich moc vnitřní. S počátku Habsburkové jakožto držitelé velikých statků byli vládci, kteří vzbuzovali úctu a poslušnost, a jejich moc vykonávána toliko pomocí jejich tajné rady. Ke konci XIV. století jejich zdroje, vyčerpané válkami velice těžkými, nestačily více na výdaje, rozmnožené vy-

držováním jednotlivých dvorů; byli přinuceni obracet se k svým poddaným, a jako vždy, finanční jejich odvislost brzo měla v zápětí závislost politickou. Nepořádky a oslabení blahobytu hmotného vyžadovaly a zároveň ospravedlňovaly zakročování stavů; sněmy se staly rozsudími panovníkův, a dříve než vévodové rakouští mohli pomýšlet na rozšíření svých hranic, musili jaksi znova podrobit vlastní své země; ano nemohli zde ani spoléhat na záští stavů, jež ve většině druhých zemích prospívalo pokroku moci panovnické: stav městský se stejnou láskou hájil svobod veřejných jako stav prelátský a šlechtický, vedle nichž zasedal na sněmích.

Tyto příčiny úpadu byly částečně nahrazeny dlouhým trváním dynastie, která mezi panovníky a poddanými utvořila svazky nerozlučitelné, geografickou polohou země, kterou vládli, její jednotou národopisnou a podporou mravní, kterou Habsburkové nalézali v říši Německé, jíž Rakousko bylo přední stráží na jihovýchodu. Německo ani ve chvíli největšího svého oslabení, totiž v první části XV. století, se nevzdalo naděje, že rozšíří své hranice na východ, aniž nástupcové Rudolfovi prostřed zlých starostí, jimiž se zdáli zabaveni, zapomínali, že moc jejich počala pádem Přemysla II. a Slovanův. Očekávajíce, že se jim naskytne příležitost obnovit záměry Albrechta I., znenáhla rozšiřovali své državy a připravovali se k úloze, budoucností jim vyhrazené; štěstí posléze vyslyší vždy tyto vytrvalé a vroucí žádosti.

Tři panovníci za necelé století povznesli Rakousko a učinili z něho velikou říši. První, třeba nejméně známý, Albrecht V., jakožto císař Albrecht II., byl snad nejznamenitější. „Muž činu spíše než slova," praví Sylvius, „hodný, třeba byl Němec," píše k-

topisec český, „udatný a dobrotivý," obnovil zase pořádek v bezprostředních svých zemích, pojal za manželku dceru Sigmundovu a po smrti svého tehána byl zvolen za krále římského (1438); od té doby koruna císařská nepřetržitě náležela Habsburkům až do konce starého císařství německého (1806). Albrecht jakožto uznaný král Český a Uherský dovedl takto na chvíli utvořit, ne-li skutkem, aspoň podle jména velikou říši slovansko-uhersko-rakouskou. Měl veliké záměry, chtěl těsněji připoutat království, jež byl náhodou získal, a pomýšlel na založení skutečného státu: všecky tyto záměry zmařeny byly morem, jemuž podlehl u věku 42 let (1439).

Říše, kterou tušil a předvídal teprve, nepřežila ho. Syn jeho Ladislav Pohrobek byl králem jen podle jména; po jeho smrti v Čechách zvolen byl na trůn Jiří z Poděbrad, v Uhřích Matyáš Korvín, a vše bylo třeba znova počínat. Fridrich III., nástupce Albrechta III., který po více než půl století řídil osudy Německa a Rakouska, vládl za doby velmi pohnuté, a štěstí mu nepřálo po dlouhý čas. Jsa učený, nábožný bez fanatismu, mravů příkladných a náklonností prostých, byl spíše divákem než původcem událostí, které vyznačují dlouhý jeho život. S velikou liknavostí a nerozhodností spojoval živý cit pro svá práva a plnou důvěru v budoucnost svého rodu. Ponechal volný běh událostem, péči o nápravu svých nezdarů zůstavoval času a neopatrnosti svých odpůrců, povoloval často, neustupoval nikdy, nehněval se na události a neměl záští proti lidem. Myslil, že vše má svůj čas, a že člověk nezmůže mnoho proti osudu; neměl žádné sebelásky, čímž aspoň chráněn byl od nenapravitelné svéhlavosti, nebo, lépe řečeno, byl příliš hrd, aby se nepatrnými nehodami cítil dotknutým. I když vyhnán byv

ze svých zemí, bloudil a třel bídu, zachoval si víru pevnou, a proto v něm ctěna budoucí velikost jeho rodu. Za smutnou přítomnost nalézal útěchu v tom, že všudy, na svých knihách, na svém nádobí stolním, na svých prstenech diamantových, na svém kameni náhrobním vrýval pět písmen prorockých A E I O U (Austriae est imperium orbis universi), s nimiž se tehdáž potkáváme poprvé. Nechybělo mu důmyslu, ale užíval ho mimo státní věci.[1]) Konečně omrzel samo neštěstí. Jeho syn Maximilian se zasnoubil s Marií Burgundskou; on sám přežil druhé členy svého rodu a jednotlivé země rakouské byly znova spojeny. Rakousy vlastní, Korutany, Krajina, Štyrsko, Terst, markrabství Furlandské a Istrijské, Tyrolsko. Vorarlberg, statky Švábské a Elsaské tvořily veliký, skoro nepřetržený polokruh, který svíral celé horní Německo; v celé říši nebylo jediné dynastie, jež by se na příště mohla měřit s Habsburky. Ale jejich ctižádost se neobracela především na stranu západní; německé jejich državy byly jim základem podniků proti Maďarům a Slovanům.

Za jeho nástupce se dokázalo, jak důležity byly nabyté výsledky. Od doby císaře Maximiliana dějiny Rakouska počínají se splétat s obecnými dějinami Evropy: nebylo vážných událostí, aby se jich neúčastnilo, ani válek, aby v nich nezakročovalo. Maximilian byl nejpopulárnější z Habsburků, a tato popularita — ačkoli záleží hlavně na jistých vlastnostech podružných, jakými byly jeho postava, jeho činy lovecké, obzvláštní jeho statečnost, jeho laskavost a štědrost — byla zcela oprávněna. Po svém otci zdědil toliko jistý smysl praktický, jehož zásluhou vyvázl bez pohromy z nejhorších dobrodružství, a radostnou i nezlomnou důvěru v budoucnost; po své matce Eleonoře Portugalské měl živou

obrazotvornost a prudké, ale prchavé vášně. Ferdinand Aragonský říkal o něm, že pomyslil-li na věc, myslil, že jest již hotova. Zkrátka se ukázalo, že plody jeho obrazotvornosti byly překonány skutečností, a že sňatkem svého syna s Johannou Aragonskou připravil onu ohromnou říši Karla V., která tak dlouho ohrožovala svobodu Evropy.

Ale říše západní nepostačovala Maximilianovi; jako mnoho jeho vrstevníků, jako Karel VIII., i on miloval romány rytířské a doufal provádět je. Výprava křížová proti Turkům a znovudobytí Cařihradu dojímaly jeho mysl, a tím byl opět přiveden k tradicím svých předků. Zda nebylo nejlepším prostředkem k zastavení a odražení Osmanů sáhnout směle na Čechy a Uhry? Císař věděl zajisté, že panství na této straně dobyté bude pevnější, trvalejší a opravdu užitečnější; tudíž v rozmanitém svém životě neustal nikdy sledovat pozorně události pražské a pešťské.

Postavení obou těchto království bylo tak zmatené, že oprávněny byly všeliké naděje. I když se syn narodil Vladislavovi, panovníci okolní dále pokládali trůn svatého Štěpána a svatého Václava za uprázdněný; dědictví Jagielovců zdálo se jim kynout.

Těmito snahami ctižádostivými znepokojeni byli v Čechách i v Uhrách všichni, kdo se poněkud ještě starali o neodvislost národní, ale zápasy stavovské a řevnivosti osobní zabíraly vždy více pozornost většiny politikův, a Maximilian ve lhostejnosti všech a v trestuhodné dohodě s některými nalezl vzácné pomocníky. Smlouva Prešpurská (1491) ustanovovala, že nebude-li Vladislav mít mužských potomků, koruna uherská připadne Maximilianovi nebo jeho dědicům; byla přijata od stavů (1492)

a potvrzena různými úmluvami pozdějšími, proti nimž sněm nečinil žádných námitek. Nároky Habsburků na korunu uherskou byly tudíž podle práva ustanoveny velmi určitě, ale straně národní se podařilo, způsobit nález stavů, že všickni cizí mocnáři mají být vyloučeni z nástupnictví na trůně; nemínila všímat si pergamenův, a od dávna Jan Zápolský toužil po koruně.

V Čechách situace byla ještě nejasnější. Různými listinami v XIV. století Habsburkům bylo přiznáno právo možného následnictví na trůně, ale tyto úmluvy, a zvláště dědičná smlouva učiněná roku 1364 mezi Rudolfem Rakouským a Karlem IV. byly úplně zrušeny roku 1462, když císař Fridrich III. v odměnu za pomoc jemu od Poděbrada poskytnutou, vrátil tomuto všecky zápisy, jimiž mohla být ohrožena neodvislost česká. Maximilian snaže se usilovně, aby Habsburkům zjednal nové nároky, zasnoubil svého vnuka s dcerou Vladislavovou Annou. Již roku 1506 smlouvou v | Novém Městě za Vídní zjednanou zaslíbena ruka Annina Ferdinandovi, tehdáž tříletému. Tato smlouva zůstala asi tajna, i vyskytli se četní nápadníci, vévodové bavorští a Jan Zápolský. Sňatek Annin se stal otázkou politiky evropské; poselstv francouzské přibylo do Prahy, nejspíš, aby zmařilo požadavky Habsburků.[2])

Nebezpečnějším odporem hrozil král Polský Sigmund, který pro sebe byl žádostiv koruny uherské nebo chtěl aspoň zamezit, aby nebyla připojena k Rakousku; sblíživ se s maďarskou stranou národní roku 1512 pojal za manželku sestru Jana Zápolského, Barboru. Maximilian popudil proti němu řád německých rytířův a Rusy, ale křižovníci němečtí dávno přestali být nebezpečnými a Rusové dokonce

byli poraženi roku 1514. Téže doby vítězství Zápolského nad bouří sedláků uherských zvýšilo jeho vliv, a na několika sjezdech stoličních veřejně se mluvilo o jeho povýšení na trůn. Za těchto nebezpečných okolností podařilo se Maximilianovi podplatit dva nejvážnější rádce Sigmundovy Tomického a Šidloveckého; tento přiznal se sám, že obdržel od císaře více než 80.000 zlatých. Po smrti Barbory Sigmund následoval poslušně rad ministrů svých a sblížil se s Maximilianem; tento užil toho ku přemožení posledního odporu při králi Vladislavovi, jenž, ačkoli jinak získán byl lichotivými návrhy Habsburkův, až dosud byl zdržován velmi vroucí náklonností, kterou choval k svému bratru, králi Polskému.

Cuspinian, vyslanec Maximilianův, rozvíjel velikou činnost; usneseno, aby se v Prešpurku konal sjezd císaře s králi Českým a Polským: Maximilian, jak obyčejně, zadržán byv nesnázemi finančními, se nedostavil, ale jeho nepřítomností nebylo zmařeno zjednání smlouvy, kterou se císař zavazoval, že nebude pomáhat Rusům a řádu německých rytířů, za to syn Vladislavův zasnouben byl s Marií Rakouskou a Anna s Ferdinandem; tato smlouva byla pozměněna úmluvou vídeňskou (20. května 1515), ačkoli nové články nepromĕnily hlavního jejího smyslu. Sňatek Annin byl slaven per procurationem roku 1516 a uskutečněn roku 1521.

Vytrvalost Maximilianova byla odměněna. Jakou situaci však zjednával tento sňatek jeho vnuku, jestliže by osiřela koruna svatováclavská? Podával zajisté Ferdinandovi příznivé vyhlídky, ale zda zakládal mu tím též opravdové právo? Zlatá bulla Karla IV. (1356) ustanovovala, že v nedostatku mužského potomstva koruna připadne dcerám,

ale toto ustanovení upadlo zatím v zapomenutí, a Jagiełovci, kteří došli trůnu toliko porušením tohoto zákona, nebyli oprávněni dovolávat se jeho výhody. Nebylo ani shody o smyslu, jak slušelo jej vykládat. Proto stavové čeští, užívajíce obyčejů práva soukromého při právu veřejném, tvrdili, že dcery provdané a vybyté tím již se odříkají všech pozdějších nárokův, a Vladislav uznal tento výklad: když ode sněmu obdržel slib, že jeho dcera uznána bude za dědičku pro případ, kdyby její bratr umřel bez dětí, zavazoval se za to, že nevdá ji bez rady a vědomí stavů. Sňatek Anny s Ferdinandem, jestliže by nebyl schválen ode sněmu, nemohl tudíž mít jiného právního účinku, než že jím ztracena byla všecka její práva ke koruně.

Zda sněm český přijal a schválil smlouvy prešpurskou a vídeňskou? Otázka tato byla předmětem mnohého zkoumání a ještě dnes není úplně osvětlena tak, abychom měli výslovný a přímý důkaz o svolení stavů; Rezek aspoň dokázal, že tito věděli o jednáních prešpurských a vídeňských, že jejich zástupcové nebyli z nich vyloučeni a že nebylo učiněno od nich žádné námitky proti sňatku dědičky koruny s vnukem Maximilianovým. Za těchto okolností zdá se, že již nelze hrubě pochybovat o právech Anny k dědictví po Vladislavovi, a právo sněmu přestávalo již jen na „přijetí" manžela královnina. Nanejvýše strana oligarchická hleděla jaksi zachovat si prostředek právní tím, že neschválila sňatek slavným způsobem.

Po smrti Maximilianově (1519) pozornost Habsburků po nějaký čas byla zaměstnána věcmi německými, italskými a francouzskými. Obavy, dlouhý čas zdravím Ludvíkovým zbuzované, pomalu zmizely; oba bratří, Karel a Ferdinand, nemohli se jaksi

shodnout o rozdělení svého dědictví, a Ferdinand, jenž byl miláčkem svého děda se strany matčiny, Ferdinanda Aragonského, a jenž na chvíli byl v podezření, že činí nároky na Španělsko, ano i na korunu císařskou, nemohl mnoho se starat o snahy rakouské, pokud nevěděl, zda Rakousko samo připadne jemu. Nepokoje vzniklé v Dolních Rakousích ukázaly brzo Karlu V., že v nebezpečenství vydává štěstí svého rodu, jestliže pod bezprostřední svou mocí houževně zachovávat bude všecky državy sjednocené od svých předků; byl také příliš zaměstnán, aby pozorně sledoval otázky východní: smlouvou vormskou (1521), potvrzenou a doplněnou smlouvou brusselskou (1522) odevzdal Ferdinandovi Horní a Dolní Rakousy, Štyrsko, Korutany, Krajinu, Istrii, Tyrolsko, Vorarlberg a statky Švábské i Elsaské — celkem všecky německé državy Maximilianovy. Habsburkové španělští a Habsburkové rakouští, ačkoli po dlouhý čas těsně spojení, od té doby tvořili přece dvě různé větve, a kdežto první hájili prospěchů své moci na západě a na jihu, druzí obraceli svůj zřetel po přednosti k Evropě střední a východní.

Ale za let následujících Ferdinand i dále méně zaměstnával se královstvím Českým a Uherským než Německem, které spravoval jménem svého bratra, a Italií, o kterou František I. zápasil s Karlem V. Bez velikých obtíží podařilo se mu obnovit svou moc v zemích bezprostředních, a krutě potrestal úchvatné snahy stavův, ale těmito úspěchy se nespokojila dobrodružná jeho mysl. Později zkušeností byla zmírněna jeho horlivost a vnuknut mu opravdovější smysl pro skutečnou politiku, ale byl pravým vnukem Maximiliana I. a bratrem Karla V.; jeho fantasie si libovala ve velikých plánech a v zá-

ludných záměrech. Hleděl přimět svého bratra, aby postoupil mu korunu císařskou, zvláště náruživě sledoval události v Italii a žádal za udělení léna milánského.[3]) Ani vpád Solimanův do Uher a dobytí Petrovaradínu nepohnuly ho, aby se úplně vzdal svých záměrův: odjel, ne do Vídně, ale do Inšpruku, a když v prvních dnech zářijových dostal zprávu o porážce Moháčské a zoufalé listy od své sestry, která žádala za pomoc, neposlal Freundsberka v čele značného vojska na hranice uherské, ale do Lombardie.[4]) Teprve když nové listy oznámily mu smrt Ludvíkovu, pomýšlel ihned, aby provedl svá práva k dědictví jeho, i odebral se do Lince, odkud mohl lépe sledovat události. Větší část Uher byla již opanována od Turků; nejmenší odklad mohl připravit ho o to, co zbývalo ještě z království Jagielovců.

Ferdinand poslal do Čech jednatele chytrého a věcí českých znalého, Jana Mrakše z Noskova. Dal mu toliko všeobecné instrukce, chtěje změnit svůj plán polní podle toho, jak se vyvinou události; byl dosti špatně zpraven o stavu otázky, hodlal opírat svá práva o smlouvu z roku 1364 a nijak nepochyboval o platnosti svých nároků. Nechtěl ucházet se o volbu, ale jen zjednat uznání své moci. Jeho jednatelé zpozorovali záhy, že přijetí jeho od stavů nepůjde bez vážných obtíží a že nepochybně budou přinuceni k mnohým ústupkům, aby nezmařili vše.

Ačkoli panování Vladislavovo a Ludvíkovo bylo takové, že mohlo odstrašit nejsmělejší ctižádost, a ač se málo závidění hodným zdál úkol vládnout národu, jenž od dávna zapomněl na poslušnost, bylo přece hojně kandidátů na trůn český. Kurfiřt saský se synem svým a kurfiřt braniborský ukazovali na své příbuzenství s dávnými králi českými;

I polský Sigmund dovolával se citu slovanského, tehdáž tak silného, a tradicí, které ze spolku polského činily jeden z hlavních článků programu národního; jednatelé francouzští zkoumali půdu a v Praze hledali odvetu za nezdar vormský. Po několika nedělích poznala většina uchazečů, že nemá skoro žádné čáky k úspěchu, a když ihned neupustili od svých nadějí osobních, chtěli především oslabit svou porážku zamezením volby Ferdinandovy. Následkem bitvy u Pavie část Evropy se spojila proti Karlovi V.; jak se stávalo tak často v XVI. a XVII. století, nepřátelé Habsburků hledali spojenců proti nim v Čechách i v Uhřích. Podporovali, ač velmi liknavě, kandidaturu vévodů bavorských Ludvíka a Viléma.

Svědomí vlastenecké, které se u Čechů probudilo na okamžik zprávou o porážce Moháčské, připustíme-li jeho opravdovost, nesvíralo je dlouho, a jednotlivé strany zatím si pospíšily užít příležitosti, aby upevnily své postavení a své protivníky přinutily vydat se jim konečně na milost. Jak těžkým neduhem strádala země, dokazuje tato krise rozhodná, která na místo, aby vzbudila vlastenectví, rozpoutala chtíče a záští.

K starým roztržkám otázka o dědictví † Rosenberské připojila novou příčinu rozkolu a rozdělila šlechtu na dva tábory. V měsíci říjnu 1523 zemřel přívrženec pana Lva z Rožmitála Petr z Rosenberka. Dům Rosenberský byl nejslavnější a nejmocnější v Čechách; jeho náčelníci, držíce skoro celou jižní část království, byli „prvními popravci po králi" a požívali přednosti přede všemi nejvyššími úředníky a soudci zemskými; podle řádu uznaného zákonem již od věku Karla IV. statky rodu toho neměly být nikdy děleny, ale pospolu byly spravovány od vladaře domu Rosenberského. Proti tra-

dicím svého rodu Petr, který neměl syna, a jehož styky s většinou jeho dědiců byly zvláště chladné, rozdělil mezi různé osoby část svého zboží, i panu Lvovi odkázal důležitá panství. Bratrovci Petrovi učinili odpor proti závěti, která byla zkázou jejich rodu, a žádali krále, aby byla zrušena; pan Lev zase hleděl obdržet od nejvyššího soudu zemského příznivý rozsudek. Nejprve stav panský, později celé království se účastnilo tohoto sporu. Proti panu Lvovi vyslovili se vši k i, kdo popuzeni byli jeho lakotou nebo znepokojeni jeho záměry, bratří a utraquisté pokročilí, kteří byvše rozhořčeni jeho nesnášelivostí, úzkostlivě sledovali vyjednávání počaté s Římem i přívrženci moci královské, kteří se nadáli odvety za převrat, jímž tak rychle zmařen účinek usnesení z roku 1523. Naopak přála jemu většina stavu rytířského a skoro všecka města zvyklá jít za příkladem Prahy, kde vládl bez odporu jeho spojenec Pašek z Vratu. Bezvládí půlstoleté způsobilo, že nebylo již ani stran v Čechách, rozumíme-li slovem tím jednotu všech, kdo by se měli spojit společnými prospěchy nebo podobnými zásadami; byly to již jen bídné strany rozvratné, a z nahodilých okolností povstávaly nejdivnější jednoty.

B l doccla patrno, že pan Lev, který vlád velikou většinou ve dvou kuriích, a který v samém stavu panském měl velmi četné a mocné přátele, bude rozhodovat o volbě, potud aspoň, že nikdo proti jeho vůli nebude přijat za krále. Pomýšlel na to, aby svrchované moci, kterou vykonával, bylo dáno potvrzení zákonné, a zajisté na mysli mu tanula upomínka na Jiřího z Poděbrad. V Čechách dosti bylo mužů, které zarmucovala myšlenka, povýšit na trůn Němce; zda ne f království dosti bohaté, aby se nemusilo dožc rá it podpory z ciziny? Na neštěstí

mínění příliš se rozcházela v této straně národní; proti panu Lvovi stavěn Karel z Minsterberka a Vojtěch z Pernšteina; páni žárliví nebyli by nikdy uznávali svrchovanou moc jednoho ze svých druhů, a jakkoli bohat byl pan Lev, přece si nemohl zakoupit všecky hlasy. Bylo by se snad jemu podařilo nabýt většiny na sněmu, ale tato volba byla by stranu Rosenberskou roznítila k odboji; proto za snazší a jistější pokládal ustanovit krále, než jím se stát.

Vévodové bavorští byli přirozenými protivníky Habsburků: ucházeli se již u Vladislava o ruku jeho dcery; byvše zklamáni v těchto svých nadějích, nepozbývali mysli, vždyť v Čechách měli četné přátele, na jichž oddanost právem doufali spoléhat, protože ji odměňovali štědře. Jejich naděje v úspěch vzrostly zvláště předsudky, s nimiž se potkávala kandidatura arciknížete Ferdinanda.

Tento poloviční Němec a poloviční Španěl odpuzoval svým rodem, svými spojenci a svou povahou; jsa vychován v ideách přísné nábožnosti a velice neoblíben u lutheránů v Říši, zda by šetřil náboženských svobod utraquistův a přijal změny, kteréž obmýšleli nejsmělejší z nich? Jakožto pán četných a vzdálených držav prospěchy království obětoval by svým osobním snahám ctižádostivým; Praha by přestala být hlavním městem a Čechy by sklesly za provincii. Pokládán byl za muže rázného, na svou moc žárlivého, ba skoro ukrutného; zvláštní to strážce práv sněmu a výsad stavů tento panovník, který tak krutě potlačil pokusy o odpor v Rakousích! Všecky tyto příčiny nepřátelství stručně obsaženy byly v jediné stížnosti: Ferdinand se nedomáhal svobodné volby stavův, ale chtěl, aby od nich bylo potvrzeno jeho právo dědičné.

Vypravil do Prahy v novém poselství pány Jiřího z Puchheimu, Ludvíka z Polheimu, Hanuše ze Stahrenberku a Mikuláše Robmhapta, a ačkoli tito postupovali jen velmi opatrně a zdrželivě, jejich instrukce se rozhlásily a ovdrátily od arciknížete všecky osoby nerozhodné. Zda se stavům může kdy naskytnout lepší příležitost, aby nade vši pochybnost zabezpečili své právo k volbě krále? Bylo by pošetilostí bývalo ji propást. A jak se vzdát tak vzácného privilegia! Doba volební sotva počala, a již se všech stran slibův a darů jen se sypalo. Pan Lev z Rožmitála, jenž stejně s druhými pány byl stržen proudem, ochotně přijímal tyto výhody; byv přinucen vzdát se svých nadějí osobních, přidal se ke kandidátu, jehož postavení bylo nejskrovnější, a který po volbě by byl nejméně nebezpečný.

Chybou vévod bavorských Viléma a Ludvíka bylo, že úspěch měli za jistý; věc byla dobře připravena, dobře zahájena, ale v poslední chvíli nejednali ani dosti rychle, ani dosti rázně. Ano nedovedli ani se dorozumět o jménu toho, kdo by z nich měl být sněmu navržen k volbě, a ponechávali jemu rozhodnutí; bezejmenná kandidatura nikdy nevzbudila mnoho nadšení! Hned s počátku vypravili do Čech jednatele, kteří nalezli velmi čilého prostředníka v kupci pražském původu bavorského Michalu Kargovi a důvtipného a spolehlivého vůdce v Břetislavu Švihovském, jenž byl pravým náčelníkem strany bavorské; vyvíjeli velikou horlivost, neskrblili sliby, ale neměli dosti váhy: úřední poselství přišlo příliš pozdě, sotva několik dní před hlasováním. Poslové Ferdinandovi vystupovali s větší skvělostí zevnější; byvše zpraveni velice dobře od pánů z Rosenberka a od pana Adama z Hradce, s největší obratností utvrzovali váhavé,

získávali rozkolníky, dovedli znenáhla rozšířit mínění, že nejlépe jest jednat se soupeřem nejmocnějším, a že Habsburkové spíše nežli Vitelsbachové jsou s to, aby se odměnili za služby prokázané.

Pohnutí v Praze bylo veliké a mysli velmi rozechvěné; sněm byl zahájen dne 8. října 1526. Poslové Ferdinandovi na pokyn svých rádců českých, nečekajíce ani na rozkazy svého panovníka, odvážili se smělého rozhodnutí, nemluvili víc o právech arciknížete a nepopírali volebního práva stavů. Bylo to jejich štěstí, neboť sněm prvním svým snesením prohlásil, že trůn jest uprázdněn, a že král bude zvolen svobodnou vůlí zástupců království; potom uloženo zvláštní komisí, aby vypracovala pacta conventa pro nového krále.

A byly velice tuhé tyto články. Otázka náboženská neměla předního místa u vyjednávání; stavové přestali jen na žádosti, aby svobody církve národní byly zachovávány; ostatně většina jich nepřála lutheránům a znova prosila krále, aby přísně zakázal sňatky kněží a rouhání proti matce boží a svatým. Naproti tomu horlivě se starali o zákonné potvrzení všech svých nedávných úchvatů politických: panovník ujme se moci, až když přísahou potvrdí zřízení zemské; bude sídlit v království, a bude-li potřeba toho, aby odjel jinam, odevzdá moc správcům ode sněmu ustanoveným; úřady veřejné budou udíleny toliko Čechům přirozeným, a ve věcech českých panovník nemá užívat jiných rad nežli Čechův a obyvatelů zemí ke království Českému příslušících; nejvyšší úředníci mohou být sesazeni jen se svolením rady zemské; žádný poddaný královský nebude pohánět před soud cizí; král nesmí žádat, aby za jeho života volen byl a korunován jeho nástupce. Ostatně páni nechtěli své požadavky

předložit schválení krále, jehož si zvolí, než svou mocí svrchovanou rozkázali ve dsky zemské vepsat snesení sněmovní, a dali jim takto platnost zákona.

Poslové čekanců nesmlouvali o ničem, přijímali vše i závodili v ochotě. Vyslanci bavorští slíbili konečně, že zaplatí dluhy korunní a že na útraty bavorské budou vydržovat vojsko k obraně země české, jestliže by byla ohrožena. Poslové rakouští byvše předstihnuti tvářili se velice skromnými: takové oběti nejsou slušné, nemínili prý, že se o korunu bude tržit a že se volba vykoná dražbou.[5]) Vyslanci bavorští byli plni důvěry: panovníka jejich to bude stát 300.000 zlatých, ale úspěch je jistý.

Ve skutečnosti pozbývali půdy; — druzí protivníci Ferdinandovi příliš dlouho se oddávali svým přeludům; ani ve chvíli rozhodné nepodporovali upřímně kandidatury vévody bavorského: zvláště Francouzi, zdá se, podpírali ji s malou horlivostí.[6]) Jejich váhání prospělo poslům rakouským. Ti přestávajíce na vyjednávání soukromém, velmi záhy vystihli, že většina pánů jest mnohem přístupnější slíbeným několika tisícům zlatých nežli všem úvahám obecným. Mrakeš nejdříve získal pana Vojtěcha z Pernšteina, potom jednal přímo s panem Rožmitálem a jmenem Ferdinandovým slíbil, že bude zachován při všech svých úřadech a právech; arcikníže nevezme v nenávist těch, kdo se až posud protivili jeho volbě, ano zaplatí panu Lvovi 50.000 zlatých, které tento prý půjčil Vladislavovi. Věc byla ujednána velice tajně a chytře. Pan Lev, který stěží by byl ospravedlnil své odpadnutí, a jehož snad nebyli by následovali všickni přátelé, vymohl, aby volba svěřena byla výboru, jemuž uloženo rozhodnout mezi kandidaturami přijatými ode sněmu, mezi kandidaturou vévod bavorských a Ferdinan-

dovou. Dne 24. října 1526 ke všcobecnému překvapení Ferdinand jednohlasně byl prohlášen za zvoleného krále Českého.

Bylo mu tehdáž 23 let. Své mládí prožil ve Španělích pod vedením vychovatelů kněžských, kteří vštípili mu vroucí a opravdovou zbožnost: tyto vlastnosti se líbily Ferdinandu Aragonskému. Užil učení výtečných svých učitelů; tehdáž vychvalován byl na škodu svého bratra, jehož duch byl méně čilý a vyvinutí opožděnější, a Karel V. proto těžce potlačoval své zášti k němu a dosti dlouho zachoval tajnou nedůvěru k ctižádostivým snahám, jež mu byly připisovány. Jinak byl málo sličný: spíše malý, velmi hubený, bledý, s dlouhým krkem poněkud ku předu schýleným, s velikým zahnutým nosem, s vystupujícím dolejším rtem, jímž se vyznačovali Habsburkové; jenom bystré a jasné oči oživovaly jeho obličej, jiskřily životem a duchem; naučil se všemu, co chtěl, mluvil francouzsky, anglicky, španělsky, italsky, latinsky, dolnoněmecky a hornoněmecky. Jsa neúnavný v práci od časného jitra, čilosti někdy až nepokojné, dobrý jezdec, obratný myslivec, stejně pečoval jak o zábavy tak o státní věci. S počátku v politice byl spíše prudký než vytrvalý a spíše roznětlivý než rozvážlivý; osud, víže jej těsně k záměrům jeho bratra, lákal ho ke kombinacím obrovským, takže si liboval v rozsáhlých koncepcích. Pokládán byl za „velmi ctižádostivého a slávychtivého", dychtil po hrdinství a slavných skutcích. Zkušeností pozdější zmoudřel; brzo bylo pozorováno, že jeho prudkost schopna jest umírnění a soustavy; i při své bouřlivosti dovedl dlouhá léta sledovat týž cíl. Někteří historikové obvinili ho ze slabosti a vrtkavosti, a s pravdou jest, že spoléhal rád na své ministry, a že nedovedl vždy uložit jim

svou vůli, někdy se odvažoval rozhodnutí, jež pokládal za nevyhnutelná: když události daly mu za pravdu, spokojil se úsměvem. Ale pochyboval víc o prostředcích než o cíli; nezdar nepřekonal jeho vůli; jestliže se vyhýbal větru, nikdy s očí neztrácel břeh, kde mínil přistat. Historie, poněkud oslněná slávou Karla V., ráda zapomíná na něho, však on nechtěl zmizet takto v aureole císařské; jak se zdá, miloval svého bratra a neúčastnil se žádného úkladu proti němu, ale sloužil mu věrně.[7]) Však z nerozvážné lásky neobětoval svých prospěchův: upouštěl rád od lesku, slávy, pocty, ale žárlivě hájil svých držav. V skutečnosti starší z obou bratří nebyl větším: co zanechal Karel V.? — Jméno a upomínku. Pravým duchem tvůrčím není on, ale Ferdinand, který založil říši rakouskou. Jestliže náhodě děkoval za bohatá dědictví, pouze svou vůlí zbudoval z nich veliký stát. Bez hluku, úsilím pomalým a neustálým, pozorností bdělou povznesl ve všech královstvích, jichž nabyl, moc královskou, těžce otřesenou, a spojil je dosti pevně, aby jejich jednota napříště odpírala všelikým odbojům.

Právě zde, uvnitř svých držav, v každodenním zápase se sněmy, jeví se světlé a zřejmě výtečné jeho vlastnosti; zde není víc onoho váhání a oné slabosti, kterou někdy pozorujeme v jeho politice zahraniční. Připomíná střídavě Maximiliana i Fridricha III., však u něho horlivost jeho děda mírněna jest neústupností jeho rodu. Byl velice vlídný na venek, štědrý svým přátelstvím i svými poklady, věděl, že jest okrádán, ale raději se stavěl, jako by toho nepozoroval, nechtěl aspoň, aby oslabena byla úcta povinná důstojnosti královské; nikdy nezapomínal bezpráví a přísně byli trestáni ti, kdo popírali jeho práva. Mluvíval rád, ale neprozradil se, osoby,

s nimiž se dával do řeči, zaplavoval proudem svých výkladů, ale jeho hovornost neprozradila více než mlčení Karla V. Nehody neodstrašovaly ho, ale vzácnější měl zásluhu, že se vítězstvím nedal opojit. Chceme-li vytknout hlavní jeho vlastnost, a ne nejvíce nápadnou, zdá se opravdu, že to jest rozvážlivost vzatá v nejlepším slova smyslu, ona plná sebevláda, která státníkovi ponechává volné použití svých sil za všech okolností — dovoluje vykořistit co možno nejlépe situaci, protože není nikdy nepředvídaná. Fridrich III. očekával a tušil velikost domu rakouského, Maximilian ji připravil a Ferdinand založil na základech nezničitelných. Rod Habsburský měl smělejší vůdce a stkvělejší politiky, ale nezrodil snad většího panovníka: žádný nezpůsobil více pro budoucnost dynastie a nepřispěl více k upevnění vážnosti svého rodu.[8])

Až do poslední chvíle volba zůstávala pochybnou, a veliká byla radost poslův arciknížete; však podmínky, které sněm kladl jeho zvolení, poněkud kalily spokojenost Ferdinandovu. Okamžik byl rozhodný; budoucnost jeho vlády závisela na postavení, jaké zaujme již v prvních dnech; prohlédnuv situaci se zvláštní jasností, čelil nebezpečenství pevně a opatrně.[9])

Hlasováním ze dne 24. října nebylo odstraněno všecko nebezpečenství: volba nebyla ještě vším; dokud král nebyl korunován a nepřijal přísahu věrnosti od svých poddaných, volba sněmu mohla být odvolána. Strana bavorská, ohromená s počátku rozhodnutím, které zklamalo všeliké její očekávání, neupustila od svého podniku; její přívrženci byli rozhořčeni pro zradu páně Lvovu, a Lev sám nevěděl, nebyl-li podveden; nový obrat nebyl by poděsil jeho svědomí. Celková situace po-

litická byla přízniva vévodům bavorským: spoléhali na Francii, na papeže Klimenta VII., nesmiřitelného odpůrce Habsburků, na Uhry a jejich náčelníka Jana Zápolského, kterého sněm † bělehradský právě zvolil za krále (v listopadu roku 1526).

Ale Ferdinand byl nebezpečný protivník, rychlý a chytrý, činný a přemítavý; jemu neunikla žádná chyba nepřátel jeho. Stavové čeští, vždy výluční a málo ochotní dělit se o kořist kýženou, nepovolali na volební sněm zástupce Moravy, Slezska a Lužice. Třeba slova zlaté bully dopouštěla dvojsmyslného výkladu, Čechové, kdyby jen trochu byli uvažovali rozumně a jasně, byli by poznali všecka nebezpečí podobného rozhodnutí; uznávajíce země přivtělené toliko za léna, ne za pravé údy koruny, vrhali je v náruč svého nepřítele. Vlastenecká osvědčení Moravy špatně zakrývají hněv, jaký — ostatně velmi oprávněně — vzbudilo podobné chování, a jednota koruny byla tím vážně poškozena.

Ferdinand využitkoval těchto hněvův a záští; Moravané uznali Annu za pravou a přirozenou dědičku a Ferdinanda za svého pána. Lužice a Slezy byly arcikníželi vždy jisty; zde zvláště vášně národní vehce zvítězily nad rozpaky náboženskými, a kníže německý byl přijat radostně. Toto odtržení, zvláště Moravy, bylo však pro Čechy ranou nečekávanou a nebezpečnou; jejich postavení vůči Ferdinandovi bylo sice pevné, protože na své straně měli zákon aneb aspoň tak mínili a věřili; však odpadnutí zemí, kteréž Annu prohlašovaly za dědičku Vladislavovu, dotýkalo se jich, uvádějíc v pochybnost právo volební, jež si byli osvojili;[10]) Čechové, poženou-li jejich odpor do krajnosti, tento napříště může se stát odbojem, a část poddaných koruně příslušících půjde proti nim za Ferdinandem.

Král usnadnil jim ústup, slíbil vymoci na dvoru papežském, aby utraqistům bylo schváleno přijímání pod obojí způsobou, nenaléhal, aby bylo prohlášeno dědičné právo Annino ke koruně, an uznal, že byl zvolen svobodnou vůlí stavů. Když ostatní žádosti sněmu byly mu předloženy, choval se zdrželivě, osvědčoval sice svůj pevný úmysl, že zachovávat bude svobody zemské, ale některé články jemu navrhované zdají prý se mu novotami, jiné jsou nebezpečné nebo neprovedné; není spravedlivé, tak o mu je vnucovat a nedovolit mu pronést své mínění; smluví prý se o nich v Praze. Poslové sněmu vraceli se velice rozmrzelí: ze všech těchto neurčitých slibův a ohrad nekynulo jim nic dobrého.

Co vadilo Ferdinandovi? Věděl, že stavové jsouce napříště příliš vázáni a osamoceni, neuchopí se zbraně. Přibyv do Prahy s manželkou svou na počátku roku 1527 ohlásil určitěji své námitky. Stavové chtějí, aby ve věcech českých užíval rad jen domácích: však jsou otázky, v kterých účast mají různé země, jimž vládne, a bude s prospěchem, aby v svém okolí měl muže všeobecné situace znalé. — Král nemá odmítat úřad nejvyšším hodnostářům, ale zda neznamená to osvobodit je od zákonův a pudit je k tyranství? A jestliže zneužijí svých úřadů k záhubám a útiskům země, jakou zbraň bude mít proti nim? — Proč zakazovat králi, aby nedal korunovat syna za svého života? Svoboda sněmu nijak se tím nezmenší.

Stavové křičeli, hašteřili se a posléze poddali se nevrle. Takto v prvním utkání král zvítězil úplně.[11]) Od počátku vytkl si dráhu, kterou se chtěl ubírat: v jeho rukou královská autorita nevezme ujmy, on nedopustí, aby byla změněna v moc vo-

lební a jen podle jména, ale vynasnaží se, aby vrácena jí byla síla, jíž pozbyla za vlády slabých Jagielovcův, a zároveň bude pracovat o těsnější sblížení různých zemí, jež osud mu vydal, a o podrobení jich společné správě.

Nelze neuznat, že dílo, které si vytkl Ferdinand, se srovnávalo se všeobecnými snahami toho století: všudy řády feudální mizejí a ustrojují se moderní organismy politické. Ostatně dílo to bylo nevyhnutelné vzhledem ku pokrokům invase turecké. Kdyby vykonáno bylo pomocí stavův a provedeno tak, aby svobody politické a samostatnost národní nebyly tím poškozeny, bylo by bývalo šťastné a plodné. Stavové nedovedli ani se odhodlat k osudné přeměně, ani vzepřít se jí s potřebnou rázností. Nepodařilo se jim ani zamezit ji, a jejich odpor učinil ji jen prudčí a plnější. Výsledek první jejich srážky s Habsburky nevěštil nic dobrého: kdy se však naskytnou jim okolnosti tak příznivé? Dobré naučení čerpal z toho Ferdinand: posledními událostmi se přesvědčil, že netřeba pohánět věc, ale užívat pevnosti a mírnosti, aby stavy přiměl k mnohým ústupkům: všecko jeho panování bylo jen pokračováním a prováděním téže politiky umírněné i houževnaté, a výsledky, jichž se tím domohl, převýšily všeliké očekávání.

Ku pravému ocenění veliké zásluhy Ferdinandovy nestačí ani připomínat si stav země české v době, kdy byl zvolen za krále, a hluboký úpad moci královské; dlužno pomýšlet na zahraniční obtíže, s nimiž se potýkal po všecken svůj život. Studujeme-li podrobně jeho vládu, mnohdy jsme nakloněni vinit ho z nedůslednosti a lehkomyslnosti: vskutku tato nedůslednost nejčastěji jest mu ulo-

žena okolnostmi, a v jeho lehkomyslnosti tají se mnoho souvislosti a vytrvalosti.

Zatím bylo mu zápasit o Uhry s Janem Zápolským, který ku podpoře svých nárokův utekl se k Turkům a uznal vrchní panství Solimanovo: po všecken svůj život, nemaje jiné pomoci než skrovné příspěvky svolované občas od říšských sněmů německých, musil odpírat útokům Moslemů, kteří tehdáž došli vrcholu své moci. Roku 1529 Vídeň byla u velikém nebezpečenství, a až do roku 1562 země rakouské byly skoro každoročně vydány nájezdu: Maďaři, pro jichž neodvislost bojoval, báli se svého ochránce a nenáviděli ho více než nevěřících; aby získal aspoň některý odklad, musil nejen odříci se dvou třetin Uher, ale též odvádět sultánovi velmi těžký poplatek. Věci německé působily mu rovněž mnoho práce. Roku 1531 byl zvolen za krále římského, ale katolíci neposlouchali téměř jeho rozkazův, a lutheráni, jichž počet neustále vzrůstal, zřejmě odpírali jeho rozhodnutím. Reformace pronikla do jeho zemí dědičných a vedle všech dávných živlů nepořádku stala se novým a hrozivým kvasem pobuřování.

Trudná byla první léta: Ferdinand byl neustále na cestách, jezdil ze země do země, domáhaje se pomoci, o kterou s ním smlouváno a která, došla-li pozdě, byla bez užitku. Zvláště v Čechách nesnáze byly nesmírné: nebylo pravidelných důchodů: z velikých statků korunních sotva některé dílce unikly náhodou lakotným pánům, dluhy ohromné a věřitelé doléhaví; nebylo ani peněz ani úvěru ani správy. Většina důchodů byla zastavena, ostatek ztrácel se cestou a obohacoval jen nejvyšší úředníky. Bohaté báně Kutnohorské, po dlouhou dobu poklad králů českých, skýtají zvláštní příklad mrhání

a nepořádku finančního: nájemci bohatli, falešne mince veřejně raženy, výnos převýšen byl nákladem, a králi nedostávalo se ničeho.[11]) —

Panovníkem se stal jen podle jména: roku 1526 se zavázal, že nejvyšším úředníkům neodejme jejich úřadů. Takto panování Vladislavovo a Ludvíkovo v skutku trvalo dále; stavové nijak si nevšímali rozkazů panovníkových: zda král nebyl jejich stvůrou? Lev z Rožmitála, nejvyšší purkrabí, později prozatímní správce, byl mocnější než kdy jindy. Prohlédl Ferdinanda a obával se ho; měl se na pozoru a vyhledával spojenství, jež v možném sporu by mu usnadnilo vzdorovat hněvu královu. V Praze jeho spojenec Pašek z Vratu nedbal rozkazů královských. Strana bavorská se smířila s panem Lvem a znova počala ho opatřovat penězi: v neustálých stycích trvál se všemi protivníky Ferdinandovými, s protestanty německými, s Uhry. Roku 1528 veřejně najímáno vojsko v Čechách pro Jana Zápolského; pověst se roznášela v Říši, že se strojí k bouři, a král zamezil ji toliko mírností a chladnokrevností.

Nikdy nebylo většího nepořádku: páni se svářili spolu, stav rytířský s panským, šlechta s městy. Jednoty soukromé se množily: každý stav ohrožený v obraně svých výsad spoléhal jen na sebe, měl své sjezdy, své náčelníky, své vojáky. Celá země byla ve zbrani. Lupičů se hemžilo, cesty byly znepokojovány od nich. Sněmy, velmi časté, nevedly k ničemu: jediného roku (1531) sněmováno bylo šestkrát, nepočítaje v to sjezd měst. Shromáždění tato, králi nepřátelská a bouřlivá, málo četná, lhostejná k blahu veřejnému, udržovala hnutí, často se rozcházela nerozhodnuvše o ničem, nebo jejich usnesení zůstávala neplodná.

Avšak znenáhla a přece dosti rychle, bez hlučných prostředků, prostým účinem pevného rozhodnutí a jasného rozumu situace se proměňuje. Moc královská se vybavuje z těsných pout, kterými měla být spoutána, odstraňuje nejnebezpečnější své protivníky, získává ochotu mužů dobré vůle a znova se chápe správy zemské. Ačkoli posledním článkem vývoje, který počíná v této době, bylo vítězství absolutismu, a ač Ferdinand již té chvíle velmi obratně potlačil ona zřízení, která časem mohla se stát základem svobod veřejných, není skoro možno v zápase mezi králem a stavy zahájeném spatřovat boj despotismu a svobody: v této věci mluvil-li kdo někdy o Anglii a Stuartech, zajisté sveden byl zdánlivou formou, neboť ničím, aspoň té doby, není ospravedlněno toto přirovnání; v skutečnosti běží toliko o poznání, zda se zemi české dostane správy či bude-li se na dále potácet v bezvládí. Celkem Ferdinand šetří práv nabytých a privilegií dávných, hledí toliko, aby smlouvy nebyly vykládány v jeho neprospěch, a aby šlechta nesahala ještě na moc královskou. Proti stavům chrání zřízení zemské, ovšem ne v té podobě, jak nedávnými úchvaty bylo založeno, ale jak vyplývá z pravých listin. Jeho umírněností konservativní, jeho starostí o zákonný pořádek vysvětlují se jeho úspěchy.[12])

Stavové odpírali, reptali, ale nedostávalo se jim záminek potřebných ke vzpouře. Zřízení zemské nebylo porušeno, aspoň ne jeho znění. Ostatně země nebyla by jich následovala. Ferdinand svou moc ospravedlnil svými službami a ochranou veřejného pořádku, moci královské vrátil přirozenou její úlohu. Jako všickni panovníci, kteří rozuměli povinnosti vladařské, i on měl smysl pro spravedlnost. Za prvního, poněkud delšího pobytu svého v Čechách,

za zimy z roku 1529 na 1530 s horlivostí neúnavnou osobně předsedal schůzím nejvyššího soudu zemského: neuměje česky dával si spisy překládat slovo za slovem. Po každé, když se vrátil, jevil tutéž píli; rád se nazýval „náčelníkem a vrchem práva, nejvyšším soudcem pokoje". Chtěl, aby se soudcové neohlíželi ani na rod ani na bohatství, a šlechta přísnými příklady byla poučena, že nikdo nestojí mimo zákon. Od té doby nebylo více příčiny podstatné k soukromým pútkám: za jakou záminkou vcházet ve zvláštní jednoty, když každý nalézal pomoc a podporu v spravedlnosti královské? Jedním z prvních nálezů, kterých se domáhal na sněmě, byla zápověď všelikých postranních zápisův a jednot. Válka soukromá byla až posud posledním prostředkem; komu se nelíbilo usnesení stavů, nepodrobil se jemu; nepozorovaně se dospívalo k liberum veto: Ferdinand prohlásil za základní zásadu všeho zřízení společenského povinnost, „když větší díl, na čemž by se snesli a dva stavové se srovnali, menší počet a třetí stav také tomu místo aby dávali." [13])

Těmito opatřeními se utišilo hnutí. Po několika letech své vlády s oprávněnou pýchou tvrdil, že „nikdy země česká nebyla bezpečnější a cesty jistější" [14]) S bezpečností obnovil se obchod, blahobyt vzkvétal: vzácná to záruka veřejného pořádku. Právě jako před tím bezvládí hubíc zemi, budilo neustálé živly bouřlivé, zámožností obyvatelstvo bylo vábeno k udržení pokoje. Ferdinand byl by rád postupoval dále na této dráze opravy: jsa povahy laskavé, těžce snášel postavení sedláků robotou utištěných, a cítil zároveň, jak vykonávání autority královské je znesnadněno a obmezeno mocí pánů nad jejich poddanými. V svých zemích rakouských zlepšil osud sedláků; rovněž v Čechách pokoušel se odstranit

aspoň nejhorší zlořády poddanství. Na jeho ponuknutí sněm roku 1531 se usnesl, aby lidem poddaným, kteří se chtějí věnovat studiím, nebylo překáženo od jejich vrchností. Nemohl-li úplně změnit stav věcí, jakýž ustanoven byl slavnými zákony, aspoň hleděl působit jako prostředník mezi pány a jejich robotníky, přijímal stížnosti sedlákův a chránil jich: tu a tam sedláci se hýbali jako na počátku nové doby, ostré protestace pánů svědčily o jejich nepokoji.

Ferdinand byl politik velmi moudrý, ale nebyl veliký duch; nepředstihoval idejí své doby. Chtěl zmírnit poddanství a ulehčit je, ale nikoli potlačit. Ostatně k dosažení toho bylo by třeba bývalo revoluce, a v něm nebylo nic revolucionářského. Zákony feudální nebyly mu proti mysli, dosti mu bylo, že dovedl jich použít, an byl mistrem v umění přeměňovat ústavu šetřením jí.

Sněmy poskytovaly činnosti panovníkově výtečné půdy. Sobectví šlechty a sočení stran bylo příčinou, že lehko nalézal tu vždy spojence. Hned od první chvíle se postavil proti jejich všemohoucnosti: zákon má vycházet z předchozího dorozumění krále se stavy, a křiklavým úchvatem jest, chtějí-li stavové ve dsky vkládat usnesení, která by nebyla potvrzena od krále. Nepopíraje jim právo iniciativy, dbal, jak vyžadovaly toho tradice, aby dříve bylo rokováno o návrzích králových. To skoro postačilo vyhnout se bez těžkosti všelikým stížnostem. Když sněm povolil peníze, kterých žádal, prohlašoval zasedání za uzavřené; jestliže opposice byla silná, jeho důvěrníci protahovali rokování až do chvíle, kdy pokleslá a vyčerpaná se rozptylovala a ustupovala s pole Nejneústupnější neodolávali některým výstrahám nebo nabídce nějakého výnosného úřadu. V době, kdy spojení bylo nesnadné, a kdy se noviny

šířily pomalu, když půl století válek občanských a zkázy politické připravilo duchy ke všelikým proměnám, tento nátlak brzo lichotivý, brzo rázný měl nejlepší výsledky. „Čechové,“ psal neznámý skladatel v době volební roku 1526, „zvolili Ferdinanda; není to král jako Vladislav, kterému řekli; jsi naším náčelníkem, poslouchej nás!“ Předpověď se uskutečnila, panovník rozšířil svou pravomoc, přitužil pouta manství,[15]) šlechta naříkala, že se hůře s ní zachází než s jejími poddanými, těmto prý ona neupírá práva shromažďovat se, a král nechce jí dovolit, aby svolávala sněm bez jeho schválení.

Tato otázka o svobodném shromažďování stavů se družila s druhou ještě vážnější, totiž s otázkou sjezdů krajských. Žádný úspěch Ferdinandův neměl důležitějších následků nežli jeho úspěch v této věci, žádný lépe nesvědčí o jeho obratnosti a opatrnosti, kdežto slabý odpor stavů proti němu jeví malou jejich bystrozrakost.

Hlavní chybou ústavy české byla její povaha čistě oligarchická. Vše, co v užší styky přivádělo zemi a sněmy a směřovalo k rozšíření základu vlády stavovské, umenšovalo možnost reakce královské; výsady stavů byly by se staly nedotknutelnými, kdyby byly sloučeny se svobodami národa, a panovník nebyl by tak lehce vzdoroval většině, kdyby byla představovala více než sebe sama. Již za posledních let Vladislavových pozorovali jsme počátek obratu, který, kdyby nebyl náhle zaražen, byl by velmi šťastně změnil řády zemské.

Jak jsme vyložili, tehdáž bezvládím vyvinul se v skutku život místní a sjezdy krajské přejaly některou moc, již ztrácel panovník. Silou okolností ujaly se částečně správy veřejné buď přímo nebo svými představiteli. Zároveň se staly velmi čilými

střediskу politickými: prohlašována tu nejen usnesení sněmů, ale rokováno též o nich, připravován tu program příštích zasedání, a znenáhla zaváděn způsob, že na sněmy byli vypravováni poslové, kteří jsouce vydržováni na útraty sjezdu, pravidelně bývali přítomni rokování, zastupujíce kraj. Již několikrát, když šlo o rozhodnutí důležitá, vyzývány byly kraje, aby zvolily zástupce, a sněm se nepokládal za ustavený, dokud všecky kraje království nezvolily svých zástupců.

Ačkoli nepochybně zůstávalo ještě při pouhém zkoušení, z nesouvislých a nejistých pokusů, které se dály neustále v první čtvrti XVI. století, snadno lze poznat velmi opravdovou snahu o zřízení opravdové vlády representativní. Kdyby v těchto pokusech bylo se pokračovalo a tyto snahy se zdařily, i sněmy obecné byly by se brzo staly stálejšími, vytrvalejšími, houževnatějšími, moudřejšími a pevnějšími, protože by byly prodchnuty blahem veřejným a byly by v pravdě zákonným orgánem země. — Ferdinand vystihl nebezpečenství, které tu hrozilo jeho moci. Již roku 1528 zakázal svolávat sjezdy krajské bez svolení královského: několikrát stavové protestovali, ale král nepovolil všelikému naléhání: „nové a nebývalé věci prý to jsou, kteréž užitku nenesou, jedině působí obmeškání a ztracení času".[16]) On sám svolával je toliko výminečně a velmi zřídka. Stížnosti stavů se opakovaly, a svobodné svolávání sjezdů krajských nepřestávalo být jedním z podstatných článků programu jejich: nepodporovali však svých požadavků v této věci s nezlomnou rázností, jaké by bývalo třeba k vítězství nad předsudky Ferdinandovými, a která by byla oprávněna vážností otázky. Nepochopili, že na rozřešení nastávajícím závisí všecka budouc-

nost země; ano někteří páni jsouce znepokojeni vlivem, jaký vládou representativní rychle byl by se dostal poslům sjezdů krajských, snad s jistým uspokojením patřili na změnu, která vyšší šlechtě vracela nepopěrnou přednost v obecné správě věcí státních. Jak obyčejně i tehdáž obmezenému duchu sobeckému obětovali budoucnost. V ústavě Jagielovců, jakkoli byla nedostatečná, tajil se přece zárodek života: Ferdinand odkryl jej a zničil. Napříště v Čechách byl možný již jen despotism nebo bezvládí oligarchické: po celé XVI. století země kolísá mezi těmito dvěma nebezpečenstvími, až do chvíle konečné katastrofy.

Zbývala města, která taktéž představovala živel demokratický, nebezpečná ještě i po všech bojích, v nichž vyčerpala své bohatství a síly, i po všech porážkách, které přestála. O ně se zlomila někdy moc Sigmundova a nedávno moc Jagielovců; v této chvíli právě Pašek z Vratu vzdoroval králi. — I zde Ferdinandovi pomohly chyby jeho odpůrců.

Utrpení, k němuž Čechy byly odsouzeny vítězstvím absolutismu, jest takové, že cítíme bezděky náklonnost ke každému, kdo bojoval proti moci královské a zvláště ku Paškovi z Vratu; v životě tohoto tribuna, který se povznesl z ničeho, a svou smělostí a svým nadáním stal se představitelem svobod obecných, a který ne jinou zbraní než pouhým svým slovem zdržoval panovníka, jest něco čarovného, čím se vysvětluje obdiv některých historiků. Na neštěstí nestranné zkoumání událostí dokazuje, že tribun zasloužil svůj pád, a že jeho chyby nebo zločiny usnadnily a ospravedlnily vítězství moci panovnické. Svoboda trvá jen potud, pokud jest založena na spravedlnosti, a spravedlnost v Praze nevládla za Paška; jakožto vítěz nadužíval své moci

nesvědomitě a nelítostně. — Připustíme-li toliko částečné žaloby, kterými nepřátelé zkalili jeho památku, nechtíce za dokázané pokládat zádavy, z kterých jest obviňován, pravdou zůstává přece, že z města vyháněl všecky, kdo mu byli podezřelí, a že nechtěl dopustit jim návratu. Jeho moc v městě se podobala spíše moci tyrana v dávných republikách řeckých, nežli moci purkmistrovské. Opravdová hrůza skličovala Prahu: víc a více protivníků vypuzováno, víc a více jmění zabavováno, některé osoby obviněné z kacířství, jichž hlavní vinou bylo toliko, že se nelíbily straně vládnoucí, byly upáleny. V téže době Pašek vzdoroval rozkazům královským a s panem Lvem představoval spíše bezvládí nežli svobodu. Opuštěn od šlechtických svých spojenců byl vypuzen z rady městské a marně se ucházel o dovolení, aby skrytě skončit mohl svůj život v městě, kde vládl tak dlouho, i zemřel u vyhnanství brzo po svém pádu (1533).[17])

Ferdinand v týž čas, co potlačil sjezdy krajské, nařídil také, aby veliké obce na příště svolávány byly jen s jeho povolením (1528);[18]) své svolení dal jen v případech docela určitých.[19]) — Konšelé jsouce takto podrobeni neustálému dozoru lidu, podkomořím upomínáni na úctu dlužnou moci královské, proti králi odvažovali se oposice jen bázlivé a plaché: minula heroická doba českého stavu městského, města jsou nyní ve vleku druhých stavův a ve váhajících a ustrašených jejich náčelnících stěží poznáváme nástupce oněch hrdých tribunů, kteří vzdorovali šlechtě, a kterých měšťané často více si vážili než samého krále. Ferdinand konečně zlomil moc Prahy opětným odtržením Starého města od Nového; všeliký pokus o jednotu měl budoucně být trestán ztrátou statku a hrdla.

Po Paškovi došlo na pana Lva. Ferdinand znal jeho pikle s vévody bavorskými; jakmile se cítil dosti pevným na trůně, přijal jeho odstoupení (v únoru 1530): od té doby tento muž, který skoro po celé čtvrtstoletí ovládal celé dějiny české, upadá v zapomenutí. Svržení páně Lvovo, neboť není možno vidět něco jiného v tomto přijatém odstoupení, bylo spravedlivé a nepochybně uvítáno velmi radostně od četných nepřátel, které dohánival k nejhoršímu: neméně těžkou ranou zasáhlo také řády oligarchické; nejvyšší úředníci, kteří za doby Jagielovců skutečně přestali být služebníky královskými, aby se stali představiteli sněmů, na příště byli poučeni, že mají pána a že jejich postavení závisí na něm: celkem nezapomínali toho a báli se vzbudit jeho hněv. Podobně na venkově hejtmané krajští, jichž jmenování znenáhla chtěly uchvátit sjezdy krajské, na příště byli vždy ustanovováni od krále, a jestliže proto nepřestali být ani úředníky zemskými a zachovali si též důvěru šlechty, neměli již aspoň téže neodvislosti.[20])

Sněmů užívalo se již toliko k zapsání vůle královské: „již k tomu přivedeni jsou,“ píše pamětník doby té, Sixt z Ottersdorfu, „aby je dva nebo tři zavírali, a to ještě tak, že je král s radou svou německou a vlaskou rozváží, zformuje a, což by nelibého bylo, zpřetrhuje ... Takovým neřádem k tomu jest přišlo, že od mnoha let a hned téměř za kralování jeho (Ferdinanda I.) žádného sněmu po všech dskách se nenajde, aby který o obecné dobro držán a zavřín měl býti, než toliko o berně, šacuňky a jiné pomoci královské“. — K jaké povolnosti byli tím přivedeni stavové, dokazuje sněm z roku 1545.

Ferdinand v zápise ode dne 13. prosince 1526 docela výslovně uznal, že korunu obdržel pouze

svobodnou vůlí stavů.[21]) Ale znenáhla hleděl oslabit smysl svého prohlášení. Když Čechové žádali, aby úředně přijal výklad, jaký dávali zlaté bulle, a právo k nástupnictví na trůně určil toliko pro dcery neprovdané, vytáčel se: nesluší prý králi Českému, aby měnil rozhodnutí císařské. Kořistil z postavení Moravy a z jisté nejasnosti mluvy právnické tak, že se brzo nazýval voleným, brzo přijatým králem, mnohdy v téže listině, aby tím způsobil jistý zmatek. — Dne 21. června 1541 hrozný požár vypukl v Praze a zničil největší část Malé strany a hrad královský: dsky zemské (veřejný a soukromý archiv český) byly ztráveny plameny. Sněm se pokusil napravit zkázu a pokud možná obnovit staré zápisy. Ferdinand pokládaje příležitost za vhodnou, žádal, aby stavové změnili usnesení, kterým byl svobodně zvolen a aby uznali dědičné právo jeho manželky. V skutku změna byla nepatrná — ale dotýkala se stavů v jednom ze stálých jejich požadavků, aby říše byla přeměněna v království volební, a nad to jakou ceny měly zápisy, když takto nejslavnější privilegia byla uváděna v pochybnost. Sněm byl již velice nevrlý: daně byly těžké, vášně náboženské velmi rozpoutané. Avšak stavové se neodvážili přece zamítnout návrh královský.

Ferdinad si netajil, že nebude vždy možno spoléhat na podobné náhody. Po dobách úpadku mohou následovat doby vzpoury; v této věci neměl žádných přeludů, ale myslil, že vždy je snazší udržet moc, nežli dobývat ji, a předvídaje boj, připravoval se, aby svedl jej za příznivých okolností. Známkou pravých státníků jest, že samy překážky slouží jim, aby došli svých cílů. Nebezpečenství turecké a potřeba, bdít nad velmi složitými a často velmi různými zájmy jednotlivých zemí, zdály se podporovat oligarchii

českou proti němu: král však i v těchto obtížích dovedl najít sílu a oporu.

Stavové čeští marně se vzdalovali víc a více politiky zahraničné, těžká situace ukládala jim jisté oběti finanční. Byli by rádi zůstavili Uhry osudu jejich, ale hranice koruny byly již ohrožovány vpádem mohamedánským. Král nesvolával jich ani jedenkrát, aby nežádal jejich pomoci: naříkali, vzpírali se proti břemenům, jež doléhala opravdu tíž a tíž, a jsouce unaveni zápasem, poddávali se. Vojsko kteréž opatřovaly Čechy, bylo prostřední, něco dobrých jezdců, výborní vojíni zákopní, ale pěchotě se nedostávalo kázně;[22]) Čechové nebyli sice neudatni, ale neměli cviku válečného a dobrého zřízení vojenského; tvořili hrozné roty kořistníků, ale jejich pluky na rychlo sehnané nedovedly odolávat útoku tureckému. Hotovost veřejná se sbírala špatně: nebylo jednotného řádu: jedni dávali muže, druzí se vykupovali, stavové vyhrazovali si jakousi moc nad vojskem, žádajíce, aby král jmenoval vůdce jen s jejich radou.[23]) S tímto vojskem feudálním nemohli být zastaveni Osmané. Proto také Ferdinand mnohem raději vyžadoval peněz k vydržování žoldnéřů. Dvojí kynula mu výhoda: vojsko, které postavil takto, bylo jen jeho, poslouchalo jen jeho rozkazů; pokud toliko žold mu byl vyplácen, táhlo, kam bylo posláno, a bojovalo, s kým mu uloženo. Nebyly to voje uherské ani české, ale vojsko rakouské: proti možným odbojům tito žoldnéři bez náboženství a bez vlasti byli trpným nástrojem vůle panovníkovy. Velmi případně bylo řečeno, že Rakousko bylo spíše diplomacií nežli státem; bylo již tehdáž a jest ještě přede vším armádou.

A vydržování této armády způsobilo zároveň utvoření řádných financí. Před Ferdinandem vý-

daje veřejné celkem se kryly příjmy ze statků korunních nebo ročními platy, které král ukládal svým bezprostředním poddaným, židům, městům atd.; jen v některých případech zvláštních sněm povoloval mimořádnou pomoc. Co bývalo dosud výminkou, na příště se stalo pravidlem. Zajisté ne v zásadě. Právo stavů, povolovat daň a tudíž i zamítnout, nebylo bráno v pochybnost; sněmy opatrně žádají vždy po králi prohlášení, kterým se potvrzují jejich svobody v této věci: jejich svolení nemá tvořit praecedens, budoucnost jest zabezpečena. Ale skutek nicméně trvá; při berních mimořádné jest jen jméno; jsouce obnovovány každého roku, znenáhla vcházejí v obyčej; zamítnutí jich stává se krokem nesnadným a známkou odboje. S tohoto hlediska dílo Ferdinandovo v Praze není jaksi nepodobno dílu Karla VII. ve Francii: s pravidelným vojskem a stálou berní — aspoň v skutku — Čechy přestávají být královstvím feudálním a vymykají se z tradicí středověkých.

Daně byly velmi těžké: zprávy, které máme o hospodářském stavu země, dokazují, že stálé nářky sněmů byly velmi oprávněny, a přece výlohy nebyly ještě kryty. Poslové benátští tvrdí, že Ferdinand by byl jedním z nejmocnějších panovníků na světě, kdyby mu nechybělo peněz: na neštěstí jeho důchody nejsou ani dosti značné ani dosti pravidelné.[24]) Sněmy povolovaly vždy summy téměř stejné, ale nechtěly se zavazovat na dlouhou dobu; smlouvalo se takto: z toho povstávaly odklady a nejistota. Správa finanční byla velmi špatná; král, z malomoci nebo ze slabosti, přehlížel věc: kdo se účastnili správy peněz státních, rychle se obohacovali. Z toho vzcházely neustálé schodky: velmi často plat služebníkům královým, žold vojákům nebýval vyplácen.

Aby byla získána náhrada za skoupost sněmu, neb aby byly opatřeny nenadálé výdaje, utíkáno se ku půjčkám: takto vzniká nový stav věřitelů králových, kteří osobně byli účastni, aby moc královská nebyla popírána, a aby neodpíráno jí požadovaných příspěvků peněžitých. Tito věřitelé, kteří nebývali vždy dobrovolní, nebyli zajisté četni, ale v době, kdy práva politická příslušela jen vyvolencům, velice záleželo na této podpoře: zvláště města, která často musila svolovat k půjčkám nebo poskytovat králi svého rukojemství, takto se nerozlučně spojovala s mocnářstvím, a tyto ohledy peněžní konejšily poněkud jejich horlivost opposiční.

Přeměna finanční, znenáhla se vykonávající, byla konečně záminkou k zřízení správy, která závisela toliko na králi a ponenáhlu rozšířila svůj vliv na velmi četné obory. Stavové podrželi právo nejen povolovat, ale i vybírat berně, a Ferdinand neupíral jim ho celkem. Protože se však děly často zlořády a průtahy, rozličnými prostředky pokusil se dostat pod svůj větší dozor rozpisování berní, a jejich vybírání dosti často bývalo svěřováno hejtmanům krajským, od něho jmenovaným, nebo zvláštním berníkům od něho ustanoveným. Toto zakročování se stalo téměř pravidlem,[25]) když stavové † na vychování dvoru královského povolili posudné: v letech 1546—1564 tuto daň vybírají královští vyběrčí, kteří závisí na komoře královské a nejsou ani vždy Češi.[26]) Sněmy vzpírali se často této novotě, jež se protivila zajisté zřízení zemskému, a někdy podařilo se jim dosáhnout jmenování výběrčích krajských, ale králové se již nevzdali svých nároků, a lehce bylo předvídat, že stavové nezvítězí, a to tím spíše, proto že obyčejné berně korunovační

a berně ke sňatkům jeho dětí bývaly vybírány od výběrčích královských.

S berněmi král nakládal celkem svobodně: z některých nálezů sněmovních vysvítá sice jakýs úmysl vyhradit si největší dozor, ale stavové nedosáhli, aniž dosti rázně se snažili o rozvržení pomocí peněžitých, králi svolovaných. Nad to Ferdinand sotva dosedl na trůn, opět se ujal volně důchodů korunních, na něž stavové sáhli za vlády Vladislavovy. Ježto dřívější „úředníci královští" proměnili se v „úředníky zemské", a král nemohl více spoléhat na jejich plnou oddanost a na jejich naprostou poslušnost, zřídil správu docela novou, která závisela toliko na něm a spojujíc svůj osud s osudem panovníkovým, vším úsilím hleděla rozšířit pravomoc autority královské.

Žádný úřad pro budoucnost země neměl působení účinnějšího nad komoru účetní neboli královskou; byla zřízena již roku 1527, totiž hned po zvolení Ferdinandově: nejvyšší rada komory, jemuž po roce 1547 dostalo se názvu presidenta, a čtyři radové vedli správu financí královských, majíce moc velice rozsáhlou; členové komory byli velice pečlivě vybíráni z mužů, kteří se vyznamenali oddaností svou ke králi, a oni nezklamali nadějí panovníkových: † Jan z Vartenberku nejvyšší rada, Šebestian z Veitmile; Jindřich Hložek ze Žampachu, Wolfhart Planknar z Kynšperku a Kryštof Genndorfer proklestili cestu svým nástupcům a vychovali školu; vůči stavům představovali theorie absolutistické, nepracovali s menší horlivostí než legisté ve Francii, aby na místo řádů svobodných a oligarchických postavili správu krá-

ovskou. V nové organisaci nepatrné místo zaujal mistr komory.

Komora královská byla několikrát přeměňována, ale účelem každé změny bylo, aby její působení bylo rozšířeno a upevněno: jejím rozkazům podléhalo četné úřednictvo, ona podrobila si úředníky finanční, kteří s počátku zachovali aspoň částečně svou nezávislost, a rozšířila na všecky země korunní svou pravomoc, jež z prvu přestávala na samém království. Ježto jejím úkolem bylo bdít nad dobrou správou a nad zlepšením důchodů královských, nebylo otázky, v které si neosobovala práva zakročovat; připravovala návrhy, předkládané potom sněmu, dohlížela nad správou zvolených výběrčích, bděla nad udržováním hradů královských, jakož i nad ražením mincí, snažila se o obnovu statků korunních, starala se o pozdvižení hornictví; pod záminkou, že hájí prospěchů fiskálních, domáhala se jakéhos dozoru nad soudy, porovnávala spory a rozsuzovala pře stran osedlých na statcích královských. Své zástupce měla v soudech nejvyšších, hleděla při nich zjednat platnost právním theoriím římským, a její zástupcové našli úslužné pomocníky v osobách, které získány byly chytrou štědrostí panovníka nebo které doufaly, že od něho Čechy budou přivedeny do lůna církve římské.[27]) Podkomoří, obratně jsouce vybíráni, dostávali směr od komory a podávali se moci královské vším svým vlivem na správu obecní: zvláště Jiří z Gerštorfu (1540—1558) byl poslušný vykonavatel všech rozkazů dvoru královského, a stavové ztratili vskutku výhodu přeměny, kterou úřad podkomořský byl učiněn úřadem zemským.

Pomyslíme-li, jaká byla moc královská při nastoupení Ferdinandově, žasneme opravdu nad po-

kroky v několika letech vykonanými. Král užívaje zvláště chytře nedbalosti a slabosti stavů, zřídil vojsko, finance a správu; nejvyšší úředníci, kteří někdy na sebe strhovali svrchovanou moc a urážlivě pohrdali všelikým zakročováním panovníkovým, byli odstraněni nebo získáni; moc královská vykonávána v oborech nejrůznějších, a svými úředníky král prováděl svou vůli v zemích nejvzdálenějších. A tato přeměna, jež byla pravou revolucí, byla provedena tak umírněně a opatrně, že nevzbudila ani vzpoury ani odboje, na nejvýše některé reptání. Sněm sotva se odvážil několika námitek o pravomoci soudní, kterou si osobovala komora královská neb o osobách do ní zvolených. Ferdinand nejprve odpověděl ironicky narážkami na finanční úspěchy předešlé vlády; potom když stavové naléhali, dal jim tvrdou odpověď odmítavou: „Což se užitků našich v témž království dotýče, zdá se nám za neslušné, aby nám kdo v tom jakou míru ukládati měl, jak bychom je spravovati a říditi měli". Stavové se nezmohli na odpověď a až do roku 1547 v pramenech nenalézáme žádné stopy, že by na sněmích další odpor býval činěn.

Jedna věc zvláště budila reptání: mnozí z členů komory byli cizinci, což odporovalo, ne-li slovům zřízení zemského, zajisté jejímu duchu. Ale všecky námitky se rozbily o vůli královu. Nejen stížnostem sněmu v této věci nebylo vyhověno, ale při každém novém zřízení komory vyniká zřejmý úmysl králův vymýtit z ní živel národní. Již roku 1530 někteří noví radové neumějí česky, a od té doby němčina jest jazykem správy finanční. Děje se tak proto, že podle záměru Ferdinandova komora česká jest toliko orgánem úřadu ústředního, komory vídeňské, jíž měly příslušet všecky otázky finanční,

a jež komorám zemským určovala směr společný. V téže době, co Ferdinand pracoval o povznesení moci panovnické v různých svých státech, snažil se připoutat je těsněji na vzájem, hledě jednotu osobní přeměnit v unii reálnou a chtěje z tohoto nahodilého a nejistého skupení samosprávných království vytvořit organism politický. Právě pro tuto snahu více než pro náhodu, kteráž učinila ho nástupcem Ludvíka Jagielovce, Ferdinandovi sluší název **zakladatele mocnářství rakouského**, a až do Marie Terezie žádný jeho následník neměl tak jasného vědomí o cíli vytknutém.

Výsledky zajisté budou ještě dlouho pochybné a prostřední. V XVI. století sotva vzniká idea státu: jeho práva a pravomoc špatně jsou vyznačeny: privilegia měst, vrchnostenská moc pánů v užších mezích obsahují moc panovnickou; zdá se, že naprostá svrchovanost, které se domáhala šlechta na svých statcích, budila jaksi ve Ferdinandovi nepřátelství proti sněmům, a přání, aby zlomeno bylo vojenství těchto suverénů: nenávidí jich méně ještě pro dohled, jejž si osobují ve všech věcech státních, než proto, že nedopouštějí mu proniknout až v samou massu lidu. Ale v této věci jeho nároky se protiví ideám všeobecně přijatým, a všecko jeho úsilí, aby obsáhl přímo poddané bez prostřednictví vrchností, zůstává bez výsledku; moc šlechty nad poddanými potrvá ještě déle než vliv sněmů. — Také dosti dlouho po Ferdinandovi Čechy dále tvoří království úplně samosprávné, aspoň v zásadě: sněmy nejen zachovávají právo svolovat daně a tím vliv rozhodný na všecky otázky všeobecné politiky, ale i soudy jsou svrchované, od jejich nálezů není odvolání, a žádný obyvatel nemůže být poháněn před soud cizí; v zemi samé nejvyšší úředníci

pravidelně vykonávají svou moc, a ve všech věcech důležitých rozhodné slovo přísluší stavům. Samostatnost Čech je tak bezpečně opatřena, že namnoze přetrvá i válku třicetiletou; skutečně zmizí teprve v druhé polovici XVIII. století.

Důležito je tedy vystříhat se všelikého přehánění, způsobeného často předsudky naší doby, ale i při těchto ohradách je zcela jisto, že dobou Ferdinanda I. počíná obrat, který se dovrší za Josefa II. a promění pak Čechy v pouhou provincii mocnářství rakouského. Tlak okolností pomáhá tu panovníkům: stálé spojení se státy sousedními ukládalo každému členu společnosti jakési zříkání se, téměř nevyhnutelně přivodilo utvoření úřadův ústředních, jež samým svým trváním, i když byly povahy prostě poradné, a ačkoli jejich moc nebyla úředně uznána, působily opět na zvláštní zřízení zemská a ohrožovaly samosprávu jednotlivých království.

Do jisté míry směry centralisující, jichž nástrojem se stal král se svými úředníky, prospěly Čechám: utlumily v skutku ducha rozdrobení a rozdělení, který tak nešťastně rozpoutal svazky pojící země vedlejší s korunou. Král, ačkoli neměl příliš vroucí náklonnosti k Čechům, nicméně celkem podporoval je proti Slezanům a Moravanům: pravomoc kanceláře české byla rozšířena na všecky země korunní; česká komora dvorská vykonávala dozor nad financemi Moravy, Slez a Lužice; v jistých případech sporných obyvatelé zemí přivtělených poháněni byli před soudy pražské; roku 1548 Ferdinand zřídil nejvyšší soud appellační, aby v poslední instanci rozsuzoval věci, v kterých se odvoláváno od soudů městských, a hleděl mezi jednotlivými zeměmi zřídit jistou jednotu právní.

Tato opatření, přijatá s velikým odporem v zemích vedlejších, zvláště německých, ve Slezsku a Lužici, znova zostřila staré záští: přispěla jen k upevnění moci královské tím, že znesnadňovala více všeobecné odboje, kdežto zároveň byla počátkem velikých proměn. — Těsnější podrobení Moravanů a Slezanů Čechům v očích Habsburků bylo toliko prvním krokem; konečným cílem bylo splynutí různých jejich zemí v jedinou říši a zavedení jednotné správy.

Ferdinand podnikal tu dílo, předvídané a zkoušené od Maximiliana. Nestálá a nepokojná činnost císaře Maximiliana I. nesmí v skutku být nám závadou vidět v něm pravého zakladatele politické organisace rakouské. — Za Fridricha III. řády feudální byly ještě všemocné; nejen autorita panovníkova byla velmi slabá a skoro všecka moc v rukou stavův, ale i jednotlivé země užívaly nezávislosti téměř úplné, a jediným svazkem je poutajícím byla osoba panovníkova. Za jeho nástupce učiněn byl vážný pokus o změnu tohoto stavu věcí.

Francie, došedši jednoty mnohem dříve než sousední říše, byla učitelkou ostatní Evropě. Správa královská, jak zřízena byla od Kapetovců, šla světem před trojbarevným praporem, a zajímavo by bylo ukázat, jak století od století vláda feudální znenáhla pozbývá půdy naproti theoriím moderním, jichž ve Francii použito poprve a nejdokonaleji, až do doby, kdy se za vlivu revoluce dovršuje proměna počatá od nástupců Hugona Kapeta. Když rod Valois získal země flamské, přenesl sem soustavu správy francouzské, a právě na svých statcích flanderských Maximilian, dědic vévod burgundských, poznal řády, o jichž zavedení se pokusil v Rakousích. Rada králova a jednotlivé odbory, politický, finanční a

soudní, jež se oddělily od ní, byly králům francouzským nástrojem v jejich zápase proti řádům feudálním: Habsburkové měli také svou radu královskou, která sloužila podobným záměrům a naproti tradicím šlechtickým a separatistickým představovala ideu státu moderního a připravovala jednotu správy i státu.

Maximilian jen jaksi zhruba vyznačil program; Ferdinand provedl jej v podstatných rysech. Rada dvorská byla nejvyšším dvorem soudním a velikou radou státní zároveň. Král zamýšlel s počátku rozšířit její pravomoc na království České a Uherské: ale úchvat byl by příliš náhlý, a odpor vzbuzený podnikem tak převratným mohl se snadno zvrhnout v odboj. Jestliže činnost rady byla nepřímá, působila tím pronikavěji: „Nechceme", praví Ferdinand v své instrukci z roku 1537, „aby byl nějaký rozdíl mezi členy rady podle jejich vlasti, neboť nejsou to zástupci země, ale naši rádci a naši služebníci."[28]) — Nic neprotivilo se víc ideám šlechty tehdejší a nic nemohlo přispět více k splynutí různých částí mocnářství v jediný celek, nežli toto soustředění moci ve sboru, jenž jsa ustanovován od krále a závise jen na něm, byl povýšen nade všecky prospěchy a nade všecky upomínky partikularistické i pečoval jen o velikost domu vládnoucího.

Hlavní rozdíl mezi správní soustavou středověkou a moderní záleží snad v tom, že logické roztřídění věcí postaveno bylo na místo rozvržení geografického. Kdežto na počátku tíž úředníci vykonávají všecku moc na území dost obmezeném, spojení velikých území pod společnou správou způsobuje velmi záhy rozdělení práce a její specialisování. Za Ferdinanda vedle rady dvorské, která jest velikou radou státní, a jejíž působení týká se zvláště

správy a soudnictví, tři jiné rady jsou zřízeny pro politiku zahraniční, pro válku a pro finance.[29]) Tajná rada jest nejvyšším sborem pomocným a jako důvěrným panovníku: do ní on povolává muže, kterým plně důvěřuje; tu se rokuje o otázkách nejvážnějších a činí rozhodná usnesení. Nejvyšší kancléř český býval obyčejně členem tajné rady; to již postačí ku poznání, jak se situace proměnila: kdežto dříve politika království, jsouc řízena úředníky toliko na sněmě závislými, byla úplně samosprávná, nyní, aspoň v skutku, jest vedena radou cizí, v níž její představitel má toliko skrovný vliv: ostatně zda se na příště kancléř český bude starat jen o zvláštní prospěchy království? — Zůstává arci na dále úředníkem zemským, ale tlakem okolností se stává z něho „služebník a důvěrník" panovníkův.

Komora dvorská ve Vídni byla pravým říšským ministerstvem financí: účetní komory pražská a peštská byly podřízeny její správě a přijímaly její instrukce: Ferdinand založil již v zásadě pospolnost svých zemí, prohlásiv, že se musí podporovat na vzájem; s nemenší pevností hleděl dokázat, že má právo jediné správě svěřit hájení a zastoupení svých prospěchů, „neboť vše jest věcí jediného pána", a protože rada dvorská nepřestávala na zamezování zlořádův a na přehlížení účtův, ale všemi prostředky působila také k rozmnožení důchodů komorních, její úkol zabíral věci nejrůznější. Konečně v posledních letech své vlády roku 1556 Ferdinand dovršil své dílo zřízením rady vojenské, jejíž pravomoc dostatečně vyznačuje již její jméno.

Ještě jedenkrát si připomeňme, že jsme v XVI. a nikoli v XIX. století; bylo by nesmyslné mluvit již o centralisaci: nesluší zapomínat, že Čechy mají své sněmy, své úřady, své soudy, své zákony, ale

nelze pomíjet, že se stala veliká změna: Ferdinand aspoň hrubými rysy vyznačil vládu, která není již unií osobní, nýbrž blíží se k zřízení federativnímu: samostatnost království není ohrožena, ale jisté věci, politika zahraniční, vojsko a finance královské se vymykají jednotlivým sněmům; tajná rada, vojenská rada a dvorská komora jsou prvním pokusem společných ministerstev, kdežto rada zemská a kancelář dvorská, jichž činnost na počátku mnohem víc obmezována byla řády národními, bude znenáhla, bez násilí a neustálým tlakem zmenšovat rozdíly správní a právní, které tvoří ještě propast mezi jednotlivými zeměmi pod panstvím Habsburků.

Těmto ministerstvům společným, možná-li již tehdáž užít toho slova, měl odpovídat společný sněm. Poněvadž vůbec Ferdinandovi se nedařilo docházet usnesení sněmů, jakých si přál, leda když osobně byl přítomen jejich rokování, musil neustále jezdit ze země do země, aby získal jejich svolení. Úloha byla těžká: král se pokusil, aby v jistých případech jednotlivé sněmy svolovaly ku přenesení své moci na plnomocníky, kteří by rokovali společně; doufal, že se na těchto společných sněmích seslabí žárlivost a řevnivost, a že se z tohoto sblížení zrodí vlastenectví rakouské, jímž se usnadní oběti a zúrodní práce. V této věci narazil na odpor nepřekonatelný: bylo to veliké neštěstí! Oligarchie česká při svém obyčejně nedostatečném důvtipu politickém nedovedla se chopit prostředku, kterým by se postavila nepřekročitelná hradba proti despotické monarchii. Tyto sněmy generální byly by zaručovaly jak svobody politické tak samostatnost národní; Uhři, Němci a Slované, sblíživše se týmž duchem a jsouce nerozlučně svými osudy spojeni, byli by zajisté zapomněli na své záští a byli by se

sjednotili, aby panovníku přinášeli jen obět kých nutně vyžadoval stát; rozvoj jednoty rakouské byl by se smířil se zachováním samosprávy království. K tomu bylo pouze dlužno připustit jisté minimum ústupkův, a bylo třeba jistého ducha obětavého: Čechové odsuzovali se ztratit vše, poněvadž se nechtěli vzdát něčeho.

První pokus o zřízení společného sněmu rakouského byl učiněn roku 1530. Odpor v Čechách byl velmi podrážděný; sněm ještě za vlivu pana Lva z Rožmitálu zamítal žádosti za peněžité příspěvky; budou-li hranice království ohroženy, stavové prý dovedou jich ubránit; jinak nepošlou Uhrům pomoci, leda jestliže obdrží nepopěrný důkaz, že papež, císař, Francie a jiní panovníci křesťanští vypraví též vojska do pole. Také když Ferdinand žádal sněm, aby vypravil plnomocníky do Lince smluvit se s posly druhých zemí o prostředcích k zabezpečení obrany proti Turkům, většina prostě odepřela; tím by prý bylo ublíženo svobodám zemským; jestliže druhé sněmy chtějí vypravit posly do Budějovic, stavové ochotně vyslyší jejich návrhy, ale sněm si vyhrazuje poslední slovo. „Zajisté pokud t a t o c h á s k a vládne," psala Ferdinandovi sestra jeho Marie, „není možná, aby se věcem Vašim dobře dařilo."[30])

Ferdinand učinil nový pokus roku 1537. Uhři a Rakušané podporovali jej; Slezané a Moravané rovněž přáli jeho záměrům; Čechové však jeho návrh amítli rozhodně. Roku následujícího král důtklišji obnovil svou žádost, jeho působením zakročili slancové benátský, papežský a poslové druhých mí: úspěch nebyl lepší; zvláště stav rytířský byl epovolný. Avšak pokroky Turků stavové byli přiuceni k některým ústupkům. Když Soliman opa-

noval celé Uhry mezi Tisou a Dunajem a posádka turecká obsadila Budín, velké pohnutí nastalo v Evropě: Čechové více méně upřímně podali se myšlence společného rokování se zástupci druhých zemí; nechtěli toliko vypravit svých poslů do Lince, k čemu zajisté byli oprávněni; král uložil druhým poslům, aby se dostavili nejprve do Kutné Hory, potom do Prahy (1541); ačkoli se vyskytly všeliké nesnáze, událostmi jasně se osvědčil prospěch těchto všeobecných sněmů, ale pokus nebyl obnoven. Několikrát jednáno o této otázce: Čechové nechtěli se nikdy ubírat do Vídně nebo do Lince; zástupci druhých zemí rovněž tvrdošíjně zamítali jít do Prahy; král, jsa unaven a nedoufaje ve vítězství nad touto vzájemnou zlou vůlí, konečně se rozmrzel. Jestliže se uskuteční jednota mocnářství, stane se tak bez stavův a proti jejich vůli.

Tímto nezdarem částečným se vysvětlují nesnáze, s nimiž zápasit bylo Ferdinandovi, a spravedlivě lze ocenit vzácné vlastnosti, jež jediné mu umožnily provádění a šťastné dokončení nejdůležitějších jeho oprav. Nesuďme však příliš přísně o stavích českých: ačkoli jejich nesmiřlivost byla osudna, jejich odpor vysvětluje se zcela přirozeně; oběti, jakých se žádalo po nich, byly takové, že se vlastenectví poněkud nedůtklivé odhodlává k nim jen se zármutkem, a odříkání, jehož by třeba bylo, ochlazovalo smýšlení nejlepší a předsudky nejzakořenělejší. Stavové měli temnou předtuchu, že cesta, na kterou jsou puzeni, přivádí je do polovičného otroctví; na neštěstí, jako vždy, tak i nyní jejich prozíravost nebyla dosti jasná ani jejich rozhodnutí dosti mužné. Následky situací jistých bývají nevyhnutelné: od chvíle, kdy Ferdinand byl přijat za krále, marna byla snaha udržet Čechy v pl-

ném osamocení, a jediným prostředkem, aby jejich samospráva nezanikla, bylo přiznání, že na příště musí být obmezena.

Ostatně obavy stavů, kteří hleděli toliko v budoucnost vzdálenou, celkem necítila massa obyvatelstva. V šlechtě stará strana vlastenecká, ačkoli se počala chovat opatrně, a ač král převyšoval poněkud její naděje, celkem byla vděčna panovníkovi, že povznesl svou moc a vytrhl zemi z bezvládí. Ferdinand při všech svých vlastnostech vynikajících nebyl nikdy oblíben v lidu, ačkoliv usiloval o to: byl příliš zabrán do prací mnohých, potřeboval a vyžadoval velmi mnoho peněz na ony věčné války uherské, jež vedeny byly bez slávy a bez užitku; zůstával stále cizincem, znajícím sotva několik slov českých. Ale jestliže nebyl milován, jeho zásluhy o obnovení pořádku, o obranu plné spravedlnosti a o skutečný blahobyt země byly uznávány vděčně. Znenáhla pevné svazky se utužovaly mezi poddanými a panovníkem; cizí dynastie zapouštěla kořeny. Té chvíle bylo možná s důvěrou hledět budoucnosti vstříc. Nejhroznější následky vlády Jagielovců byly napraveny: proč by se Čechy nevyvíjely pokojně v říši dosti mocné ku potlačení rozbrojův občanských a ke skrocení choutek, dosti uzákoněné, aby svobody veřejné byly chráněny od zvůle panovníků? Zachovávajíce svou řeč, své zákony, své tradice, proč v jednotě se zeměmi sousedními nenabyly by záruky bezpečnosti a moci? Zda po tolikerém utrpení a zmatku nemohly právem doufat v pokojnější budoucnost?

Čeho by bylo třeba k tomu? Nejprve, aby se královská moc nepokoušela zneužít svého vítězství, a když se jí podařilo zamezit přechvaty stavů, aby šetřila jejich práv zákonných; dále aby se sněm

vzdal opravdu některých svých požadavků a spokojil se úlohou umírněnosti a dozoru; jinými slovy, bylo třeba, aby stav zřejmé nebo tajné války, ve kterém až posud proti sobě stáli přední činitelé moci, ustoupil vzájemné dobré vůli. Na neštěstí sen takový byl neprovedný; nejen proto, že prospěchy neodzbrojují, a že jest nevyhnutelno, aby se boj počatý skončil úplným zničením jednoho ze zápasníkův, ale hlavně proto, že tomuto upokojení bylo by třeba bývalo důvěry, které nebylo na žádné straně.

Bylo velikým neštěstím země české v této rozhodné době jejích dějin, že nemohla milovat svých králů, poněvadž nebyla milována od nich. Je-li dynastie národní a vzrostla-li spolu se zemí, panovník i poddaní jsou navzájem spojeni pevně, a přese všeliká nedorozumění, společná oddanost k vlasti poutá je svazky nerozlučnými. Jestliže vyšli z téže půdy, byli odkojeni týmiž myšlenkami, jestliže jdou za týmž cílem, oživeni jsou týmiž vášněmi, bojují s týmiž nepřáteli, vědomí společného osudu postačí obyčejně, aby se spory zmírnily, a smír byl upřímnější. Ale jakými vzpomínkami se oslabovaly tyto protivy mezi Čechy a jejich pány nahodilými? Ferdinand nerozuměl jejich řeči, byl jiné víry; nejslavnější jejich hrdinové v jeho očích byli jen buřiči neb lupiči. Jeho vláda byla spravedlivá a jeho zákony užitečné, ale jeho snaze nešlo o štěstí vlasti, než toliko o prostředky, jak by na venek sesílil svůj vliv osobní. Čechové byli jen nástrojem jeho slávy; věděli to i nepokojili se proto. Král opět, popuzen touto chladností, kterou pokládal za nespravedlivost, podrážděn nedůvěrou, na kterou narážel, obklopil se cizinci, a takto mezi ním a poddanými jeho rozšiřovala se propast nepřeklenutelná. Krutým důsledkem situace bylo, že se

oddanost k vlasti zdála jakousi zradou vůči panovníku, a tento svou moc nepokládal za zabezpečnou, pokud národ nebyl úplně pokořen.

Proto, kde byl by měl nalézt pomocníky nejoddanější v massách lidu, jimž záleželo na zachování pořádku veřejného, a jež — jako se stalo na příklad ve Francii — mohly být spojenci královými proti šlechtě, právě tu narážel na jistý odpor nepřekonatelný. Opposice vycházela spíš od stavu rytířského a městského než od panstva: rytíři a měšťané jsouce méně přístupni, nepodléhajíce pokušení soukromému, majíce myšlenky prostější, vzdělání obmezenější a živější pud konservativní, s rostoucím podrážděním sledovali rozvoj systému politického, jehož všecka tíha spadala na ně, a jenž urážel všecky nejhlubší a nejvroucnější city, a jehož potřeba nebyla od nich pojímána. Ferdinand znal toto smýšlení. Kdykoli stál nejen před několika oligarchy, nýbrž před národem samým, cítil onen tajný odpor, a nespokojenost přirozeně byla zvýšena prostředky, jimiž založil svou moc na škodu stavu městského a drobné šlechty, jako zákazem velkých obcí a sjezdů krajských. S této strany spíše nežli od stavu panského bylo se mu bát odboje.

Zjevná roztržka nebyla by však povstala jistě, kdyby se k otázkám politickým nebyly přidružily otázky dogmatické. Podle theorií za té doby vládnoucích Ferdinand nemohl se pokládat za pravého krále, pokud svou víru neuložil svým poddaným. Čechové, když jejich víra byla ohrožena a když útok byl učiněn na svobody náboženské tak draze od nich vykoupené, pokusili se o svržení zla, které znenáhla doléhalo na ně. Oddanost k učení utraquistickému nebo protestantskému byla zvláště vroucí v nižších stavích: nový důvod, aby se tito

postavili v čelo opposice. Ve chvíli krise rozhodné roku 1547 hnutí skutečně vyšlo ze sekt radikálních a národních, a vyšší šlechta připojila se k nim jen dosti bázlivě i opustila je opět velmi rychle. Moc královská, uživši tajného rozporu, jímž oslaben byl odboj, lehce přemohla jej, a po svém vítězství potlačila v církvi a státu živly demokratické, o jejichž podporu nemohla nebo nechtěla se ucházet. Stav panský pomstě královĕ vydal bratry české a města, ale s nimi zmizely sláva a síla národa.

Poznámky k hlavě I.

1) Jsa astrologem a alchymistou horlivým, pokládán byl za „velikého čaroděje" a v jeho pokoji za noci vídány a slyšány věci „divné a strašné".

2) Rezek, Úmluvy sjezdu vídeňského z l. 1515 a jich význam pro volbu českou l. 1526 v Čas. Čes. Mus. 1881, str. 385—403. O nárocích Habsburků a o volbě Ferdinandově viz druhé články Rezkovy (v Čas. Čes. Mus. r. 1882); Liske, Der Congress zu Wien (Forschungen, VII.) a Des polnischen Hofes Verhältniss zur Wahl Kaiser Karls V. v Sybelově Hist. Zeitschrift. 1866; Gluth, Die Wahl Ferdinands I. zum König von Böhmen 1526, v Mittheil. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen XV. Rokem 1526 počíná nejdůležitější publikace pro dějiny XVI. století Sněmy České, vydávaná král. českým archivem zemským.

3) Baumgarten, Geschichte Karls V. II 201, 571.

4) Ibidem str. 572.

5) Rezek, Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen. Praha 1878. Str. 61.

6) Baumgarten, II., str. 578.

7) Rokem 1527 počínají zprávy vyslanců benátských, uveřejněné od Fiedlera ve Fontes rerum austriacarum, II. odděl., sv. XXX. O Ferdinandovi viz zprávu Contariniho 1527. Ferdinandovi je tehdáž 24 let „e superbo, avido de honor, desiderosso de cosse grande" (str. 3); zpráva Mocenigova: Ferdinand je bratr císařův; ale mohl by slout jeho synem ano i manem, tak velkou a hlubokou úctu mu prokazuje. Hovoří s ním velice pokorně, nezjednává a nečiní nic bez jeho svolení. Císař chová k němu největší náklonnost. Když jednou král řekl svému bratru, že ššedivěl, odpověděl mu tento, že jeho vlasy zbělely starostmi a pracemi, které podnikl z lásky k němu a k jeho synům. Podivuhodná je tato dokonalá

shoda obou bratří, svými obyčeji a povahou tak různých: „dico, che come maggior conformità di volere forse non si ritrova hoggidi fra dui alti fratelli cosi ne anco maggior disparità di natur et di costume" (str. 55) Mocenigo zajisté nadsazuje protivu, v skutečnosti důležitá byla podoba mezi oběma bratry. V Pamětech Mikuláše Dačického z Heslova líčí se takto obraz krále v posledních jeho letech: „zrostu nevelkého, suchý, s otevřenými ústy, maličko nahrbovatý, očí dosti velikých, nosu hrbovatého, bílé tvářnosti, vlasuov prostých, auduov tenkých, řeči nesmírně spěšné, mysli vysoké, při tom hněvivý a mstitedlný a vtipu vostrého." (I., 85.) Paměti Dačického, vzácný to pramen pro XVI. století, uveřejnil Rezek, v Praze 2 sv. 1878. Z téže skoro doby je správa Soranzova (1563) u Fiedlera, str. 214: „è d'animo temperato et piû presto inclinato alla pace che alla guerra".

[8]) Bibliografie spisů o Ferdinandovi I. jest velmi rozsáhlá, protože většina dějepisců neodlučuje jeho působení od života jeho bratra. Znamenitého díla Bucholzova „Geschichte der Regierung Ferdinands des Ersten, 9 svazků, 1831—1838 lze užívat jen s jistou opatrností. S velikým prospěchem vždy čísti se bude Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. O prvních letech panování Ferdinandova viz výbornou Oester. Reichsgeschichte od Alf. Hubera, jejíž třetí díl, bohužel poslední, přestává při počátku roku 1527 (Gotha 1888).

[9]) Chování Čechů bylo tím méně politické, že ve chvíli, kdy volbou Ferdinandovou Čechy měly vstoupit do velkého soustátí, bylo by třeba bývalo těsněji k sobě spoutat jednotlivé země korunní. Jedna část stavů pochopila to a zvala Slezany a Moravany k společným poradám, ale vítězství dostalo se zpupnosti a pošetilosti, a ohlášené porady nebyly nikdy ani zahájeny. Poslové odešli rozhněváni, a brzo zpozorován účinek jejich hněvu. V Slezsku strana nejnespokojenější dokonce připomínala smlouvu Olomouckou, tvrdíc, že země nezávisí na koruně české, ale na uherské. Viz Rezkovy „Nové příspěvky k volbě české r. 1526 a k počátkům Ferdinandovy vlády v zemích korunních v Pojednáních král. čes. společnosti náuk řady VI., díl 11. str. 4—11.

[10]) Vytknout třeba, že Ferdinanda podporovala jedna strana v šlechtě, dávná to strana vlastenecká, jež chtěla posílit moc královskou.

[11]) O dolech Kutnohorských viz Paměti Mikuláše Dačického z Heslova, passim. O situaci finanční čti instrukci Ferdinandovu komoře české 25. března 1527) v Archivu für österr. Geschichte sv. 66 str. 281. Velikou zásluhu má Rezek, že první obrátil pozornost ku panování Ferdinandovu; v různých sbornících českých uveřejnil četné články, mezi jinými: Einige Beiträge zu den böhm. Landtags-Akten vom Jahre 1526 bis 1534 v Sitz. Ber. des K. Böhm. Gess. der Wiss. 1876 str. 138 a Oprava komory královské v témže sborníku 1881. O správě Ferdinandově a o počátcích říše rakouské vyšly nedávno četné práce: z nejnovějších spisů jsou dva nejdůležitější: Rosenthal, Die Behördenorganisation K. Ferdinands I. v Archivu für öster. Gesch. sv. 66. Víděň 1887 a Fellner, Zur Geschichte der österreichischen Centralverwaltung v Mittheil. des Instituts für österr. Geschichtsforschung, 1887. Velmi zajímavé poučení o správě v Čechách za této doby nalezneme v díle Bohuslava Riegra od nás již uvedeném Zřízení krajské v Čechách.

[12]) V svých stycích se sněmy Ferdinand vždy hledí se opírat o dávné zákony; protiví se jejich žádostem: „protože to prve v tomto království nebývalo a věc je v nově ukázaná a předložena proti starodávným obyčejům a zvyklostem"; vyzývá je, „aby se nedávalv v nové a nebývalé věci" atd. Viz Sněmy české I. str. 480, 451, 453 a j.

[13]) 1528. Sněmy české I., 270.

[14]) 1538. Ibidem str. 450.

[15]) V současné Bartošově kronice Pražské (str. 231) čteme u příležitosti volby Ferdinandovy: „O tom králi a pánu Ferdinandovi byla pověst, že jest milovník spravedlnosti, maje křivdu v nenávisti. A protož mnohým Čechům těžko bylo o něm slyšeti, zvláště těm, kterýmž spravedlnost a všecken řád dobrý v nenávisti byl; ale dobrým, šlechetným a spravedlnosti žíznivým byl velmi vděčný, protože již nesměli mnozí hlavy pozvednouti pro přílišnou nespravedlivost těch, kteříž moc nad nimi měli. Neb jsou byli tomu mnozí přivykli, aby měli pána takového, kterýž by jim tak rozkazoval, aby činili, kdy by chtěli, a co by chtěli, beze vší překážky; a aby toliko měl slovo královské, bez moci a bez skutečnosti . . . A tak tomu králi a pánu dal pán Bůh, aby nesl meč k chvále dobrým a ku potupě lidem nespravedlivým."

[16]) Rieger, Zřízení krajské v Čechách str. 149—153.

[17]) Snad v těchto posledních letech nejlépe jeví se vlastnosti jeho ducha, ne-li srdce. Již roku 1528 král roztrhl jednotu obou měst pražských a ssadil Paška: po dvě léta tento odpíral ještě moci královské a dovedl zmařit návrat Hlavsův. Ferdinand, velmi horlivý katolík, neváhal ujmout se vypuzených, z kacířství podezřelých; šlo mu především o to, aby zjednal uznání své moci. (Viz Život M. Jana Paška od V. V. Tomka v Čas. Čes. Musea 1844.)

[18]) Sněmy české I., 270.

[19]) Privilegia Pražská I. 362 „Konšelům příslušeti bude právo svolávati obec velikou v případech, kdy jejího zakročení je potřebí, a jimiž nemůže se přivoditi ani nebezpečí ani nepokoj nebo spiknutí."

[20]) Rieger, str. 170, 173.

[21]) Status et communitas illius regni non ex aliquo debito, sed... eam electionem eligentes, nos in regem Bohemiae ex libera et bona voluntate ipsorum hoc fecerunt. Uvedeno od Kalouska v Českém právě státním str. 198.

[22]) Fiedler, Zprávy poslů benátských, str. 205 a 234.

[23]) Rieger, Zřízení krajské v Čechách, str. 204 a násl.

[24]) Fiedler, Zprávy poslů benátských, str. 210 a 211. Srovnej zprávu Michelovu, roku 1564. Situace se nezměnila.

[25]) Tak roku 1537; Sněmy české I. 410—412.

[26]) Viz Riegrovo Zřízení krajské str. 197.

[27]) Úkol komory královské a neúnavnou obratnost Ferdinandovu velmi jasně vylíčil Čelakovský (Úřad podkomořský v Čechách str. 45-53). Instrukce královská ode dne 25. března 1527 jest velmi zajímavá nejen pro zprávy, jež obsahuje o finanční situaci komory, ale i pro svědectví, s jakou přesností král za té doby pojal svůj plán reorganisační. Uveřejněna jest od Rezka (Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen str. 162) a od Rosenthala str. 281. Nařízení z roku 1530 a 1548 ukazují pokrok vykonaný a rozvoj správy státní.

[28]) Viz u Rosenthala str. 68.

[29]) Jest na jevě, že pravomoc není hned stanovena s přesnou určitostí. Rada dvorská může vzata být na potaz

o řízení všeobecné politiky, komora dvorská má rozsáhlou moc soudní a p. Známo jest, že se podobně ve Francii až do vypuknutí revoluce pravomoc jednotlivých rad neustále měnila a nikdy nebyla docela určitě vymezena.

[30]) Viz Rezkovu rozpravu: První pokusy o společný parlament v Osvětě 1882 str. 5.

HLAVA DRUHÁ.

Porážka měst.

Hus a Luther. — Reforma německá v Čechách. — Matěj poustevník a první žáci Lutherovi. Cahera. — Taktika protestantů českých. — Převrat roku 1524. — Přeměna utraquismu. Starověrci a pokrokáři. Chování Ferdinandovo, Mystopol. — Jednota: pokroky její. První styky s Lutherem. Lukáš. — Protestanté němečtí a Čechové. — Spolek Šmalkaldský. Jednota měst a konfederace Pražská. — Bitva u Mühlberka. — Chování panstva; zkáza privilegií městských.

Pokrok moci královské v Čechách za první doby vlády Ferdinandovy byl zvlášť usnadněn spojením jednotlivých států v rukou téhož panovníka. Nastala tudíž chvíle, kdy protivníci královi hledali spojenců zahraničních. Vskutku čas již minul, kdy kacířští Čechové byli v klatbě Evropy. — „Tak veliká nenávist Němců k Čechům a k Moravanům bývala," píše kronikář Bartoš, „že jim těžko bývalo o samém jménu jich slyšeti. A toho dovodili plijíce, rotíce a do nejhlubšího pekla je odsuzujíce; jednak kletby papežské na ně vydávali, jednak války a jiné zlé věci obmyšlovali. Bůh pak všemohoucí... ráčil učeného mnicha řeholy sv. Augustina, Martina Luthera, v nenadále vzbuditi, takže v těch okolních krajinách německých národ ten, od dávných časů

Čechům a Moravanům zlostný a nepříznivý, k přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem přivedl i s pomocí boží obrátil, a skrze to okolní Němce s Čechy a Moravany z daru božího v přízeň a v milost uvedl beze všech nesnází."

Změna, kterou hlásá kronikář sotva několik let po roztržce Lutherově s Římem, znenáhla vyznačovala a pronikavě měnila postavení Čech: všickni, kdo se odtrhli od církve, sblížili se, jsouce ohroženi týmž nepřítelem. Dogmatická jednota lutheránů s utraquisty zajisté nebyla nikdy úplná, a tajně trvající záští kmenové obyčejně překáželo upřímné shodě Němců se Slovany; ale Čechové aspoň věděli, že v Říši mínění veřejné jim jest nakloněno. Od té doby rozkolníci čeští jali se počítat s novými živly cizími, pokoušejíce se využitkovat nesnází, které protestanství skoro všudy působilo Habsburkům, kdežto lutheráni nebo nepřátelé domu rakouského si obvykli spoléhat na jejich diversi. Dějiny reformace české přestávají tudíž od té doby být čistě místními; zápas králů s protestanty českými jest již jen episodou války evropské, která se roznítila mezi stolicí papežskou a novým učením, mezi universální monarchií Karla V. a Bourbony.

Německo bylo již dávno zmítáno duchem odbojným proti panství papežskému, a slova Husova nalezla tu ozvěnu. Když se reformátor skrze Franky a Švábsko ubíral do Kostnice, byl překvapen přízni s kterou se potkal na své cestě, a zpráva o jeho odsouzení vzbudila v některých krajinách bolestné pohnutí. Později kázaní táborská velmi dobře se srovnávala s ideami demokratickými a sociálními, jaké tehdáž byly rozšířeny v jižním Německu, i nemohla minout nepozorovaně: radikálové čeští doufali dlouhý čas, že strhnou s sebou ostatní svět,

a „listy kacířů" tu a tam budí vření, kterým častěji se znepokojují představitelé kurie.[1]) Obce valdenské, tehdáž velice četné v krajinách s Čechy sousedících, připravily půdu pro kacířství, a po delší dobu v jednotlivých krajinách Říše stopujeme jakýsi — více méně pozměněný proud husitský. Nesmí se však nadsazovat důležitost událostí zajímavých, ale osamělých; reformace česká celkem zůstala čistě národní, a odvěké záští, rozdělující Slovany od Němců, pokroku učení husitského kladlo překážku nepřekonatelnou. Nejen tisíce křižákův uposlechlo vyzvání papežů proti odbojníkům, ale i tehdejší literatura německá svědčí o velmi prudkém fanatismu; satiry, kázaní, poesie prostonárodní právě tak jako traktáty theologů zahrnují Čechy potupou a posměchem; nejčastěji se opakuje úsměšek, že třeba upéci hus českou. Pleny rot táborských a neštěstím vojsk německých se přiostřilo záští, ba i ti, kdo v Německu dotírali na zlořády církevní, pečlivě hleděli věc svou oddělit od věci husitů.

Kacířství české, ačkoli mělo jistý počet stoupenců v Říši, na rozvoj ducha protikatolického tu působilo tedy vlivem jen velice podřízeným. Nezdá se ani, že učení Husovo mělo vážnější vliv na Luthera. Protestantští dějepisci chtějíce nové víře zjednat jakousi legitimitu, pečlivě snesli všecka fakta, z kterých dal by se stanovit úzký styk obou velikých nepřátel Říma. Připomenuto od nich, že Ondřej Proles, generální vikář řádu sv. Augustina, zemřelý roku 1503, v Husovi neviděl kacíře, a že Grevenstein, jeden z mistrův university Vittenberské, zjevně káral nález koncilia Kostnického; Luther sám brzo po svém vstoupení do kláštera dostal náhodou do ruky sbírku kázaní Husových a po přečtení jich tázal se úzkostlivě, proč mu takový byl

odsouzen. Celkem všecky tyto nepatrné podrobnosti neznamenají mnoho; není jisto, zda Luther znal mínění Prolesovo, a kázaní Husova pocházela zajisté z první doby jeho života i neobsahovala asi ničeho, co by znepokojovalo pravověří nejúzkostlivější; však buď jak buď, z nich zajisté mnich německý nečerpal první ideu svého učení.

Příliš zneužito bylo slova „předchůdcové reformy": na velikém omylu jest každý, kdo přímé předky Lutherovy vidí v osobách, jež se nějak ocitly ve sporu s Římem; — ale omyl tento není nedávný. Vždyť velmi záhy se rozšířila pověst o proroctví Husově. Mučedlník Kostnický předpověděl prý příští Lutherovo: spalte hus, pravil, za sto let uslyšíte zpěv labutě a jemu se nevyhnete.[2]) — V noci přede dnem, kdy Luther vyvěsil své články o odpustcích, vypravuje jiná pověst, Fridrich Moudrý, kurfiřt saský, ve snu viděl mnicha, an píše na dveřích kostelních; jeho péro bylo tak dlouhé, že sahajíc až do Říma dotýkalo se tiary papežovy, i dotklo se jí takou silou, že zviklaná padala s hlavy papeži . . . Bylo to jedno, z per husi spálené v Kostnici. Obrazy představují Luthera, jak zapaluje svou pochodeň na hranici Husově. — Všecky tyto předpovědi povstaly ovšem po konečné roztržce Lutherově s Římem, kdežto v skutečnosti za prvních let, ne stoupenci reformátorovi, ale protivníci hleděli věc jeho sloučit s věcí kacíře oekumenickým konciliem odsouzeného. Nejnebezpečnější protivník, s nímž se měřil za té doby, Jan Eck, nejdůtklivější vytýká právě podobnost jistých výroků Lutherových s učením zavrženým od otců Kostnických: ve spise svém „O b e l i s c i" nazývá mnicha vittenberského „Čechem" a v proslulém hádání lipském roku 1519 ironicky blahopřeje Čechům, že zís

kali takového obhájce. — Toto obviňování vzbudilo nejprve velikou nevoli a odpor v Lutherovi: Nikdy, odpovídal, nelíbil se mi a nezalíbí rozkol jakýkoli; Čechové, i kdyby jejich učení bylo pravé, chybili tím, že se samovolně ontrhli od společenství církve, Když odpoledne téhož dne bylo pokračováno v hádání. Luther nepřestávaje tupit kacířství, uznal však, že mezi články Husem zastávanými některé skutečně se srovnávají s pravdou křesťanskou a evangelickou, a že církev nemá práva je zavrhovat.[73]) Po těchto slovech pohnutí veliké se zmocnilo shromáždění, a Eck se radoval z vítězství: vzpoura jest prý odhalena, i doufal, že od té chvíle všeliké nebezpečenství je zažehnáno; všickni, kdo byli svedeni učením Lutherovým, s hrůzou se odvrátí od něho, jakmile v něm poznají žáka Husova. — O něco později obhájci moci papežské tvrdí ještě, že arcikacíř v Čechách byl zrozen nebo vychován a že se chystá uchýlit se sem.

Zatím Luther dosti dlouho byl na rozpacích, jak se postavit vůči utraquistům. Následkem velikého pohnutí, způsobeného událostí lipskou, poněkud zevrubněji studoval učení a život mučedlníka Kostnického; hluboce jej dojaly vroucnost a síla jeho víry, důstojnost jeho života, smělost, s kterou vzdoroval zuřivému konciliu i hranici. „Já," psal o něco později Spalatinovi, „v nedojípí posavád všemu i učil i věřil jsem, čemu Hus, v též nedojípce učíval i Jan Staupitz; zkrátka my, ani sami nevědouce, všickni jsme husity: konečně i Pavel a Augustin do slova jsou husité." V důležitém svém traktátu „O babylonském zajetí církve" rozhodně se staví na stranu Čechů: „Dlužno-li jedny nebo druhé nazvat kacíři a bezbožnými rozkolníky, nejsou jimi ani Řekové ani Čechové, nýbrž vy, Římané;"

a v své odpovědi Eckovi praví: „V Lipště bohužel nečetl jsem ještě Jana Husa, jinak byl bych hájil nejen některých článků v Kostnici odsouzených, ale všech, jak to činím nyní, když přečetl jsem spis Husův tak vznešený, tak ušlechtilý, tak křesťanský, jemuž podobného nebylo napsáno během čtyř století." Roku 1521 přirovnává Husa k svatému Janu.

Ale vedle těchto prohlášení jiná svědčí ještě o jistém váhání. Káraje chování papeže, že porušil glejt daný Husovi, lituje, že Čechové nesnesli toho bezpráví s křesťanskou trpělivostí. „Nechci hájit bludu Husova", psal, „ačkoli můj rozum v něm neshledal nic bludného... Nechci ani, jako Čechové, ctít v něm světce nebo mučedníka." Dvojí byla příčina této nejistoty: předně, za první doby, kdy se Luther ještě neodhodlal k zřejmé roztržce, nechtěl se stát terčem svých protivníků; ale přede vším — a studium spisů Husových potvrzuje jej víc a více v jeho mínění — neúplná a nedůsledná theologie utraquistů nevyhovovala nijakž jeho vědění a logice; podivoval se jejich odvaze, ale nechápal, že se odhodlali k rozkolu pro otázky podružné a čistě formální: „Hus," říkával v pozdějších letech svého života, „na vinici Páně něco hloží vymýtil, káraje papeže pro zlořády církevní a pro jeho vlastní mravy; já však mistr Martin Luther, dal jsem se do celého učení od papeže hlásaného a je vyvrátil..." Dotkl se tajné rány utraquismu; náboženství se nepřekoná, leda založením nového náboženství, a to právě nebylo přáním ani úmyslem husitství. Přese všecky pokusy o sblížení protestanté němečtí se neshodli nikdy s evangelíky českýma a zvláště s Jednotou bratrskou, která v této příčině bezprostředněji představovala tradici husitskou: bratří jsouce méně učení, méně důslední a

také méně smělí, zůstali spíše žáky Kristovými nežli žáky Lutherovými; přijali v zásadě učení o ospravedlnění z víry, ale jako dříve, tak i později, důležitější jim byl mravní život nežli dokonalá víra.

Těchto rozdílů nepostřehlo množství: mínění se rozšířilo, že Luther jest jaksi vykonavatel závěti Husovy. Zlořády církve od dávna byly příčinou, že se utvořila strana, která neohlížejíc se nijak k dogmatu, domáhala se osvobození Německa ode jha římského a záboru statků duchovenských; v přečetných hanopisech válka hlásána kněžím. V této chvíli předními náčelníky této strany radikální byli Oldřich Hutten a rytíř Sickingen: jak neměl na mysli jejich tanout příklad daný voji táborskými? Hutten v jednom z oněch dialogů, jež prudce otřásly míněním veřejným, neostýchal se vynášet Žižku, stavě jej za vzor rytířům německým. Protivníci Lutherovi k odsouzení jeho se opírali o koncilium Kostnické: jest prý pokračovatelem Wiclifa a Husa, jenž od Sorbony prohlášen byl za kacíře. Na sněmě ve Vormsu rozhodnutí císařovo bylo způsobeno odporem Luthera, jenž nechtěl upustit od oněch svých článků, jež zamítnuty byly církví obecnou.[4]) Ostatně nový podnět zavdal k žalobám, když se prohlásil pro obnovu přijímání pod obojí způsobou.

Čechové s velmi čilou pozorností sledovali události, které se děly v jejich nejbližším sousedství. Hádání lipskému byl přítomen jakýsi Jakub, varhaník pražský. Zda pouhou náhodou? Luther mluvil s ním a vyjádřil mu své přání, že lépe chce poznat Husa. Sotva že se Jakub vrátil do Čech, učinil zprávu o jeho řeči, a hned poslány do Vittenberka spisy a listy nadšené, v nichž mnich vyzýván, aby statečně pokračoval v díle počatém.

Po těchto stycích čistě osobních brzo následují styky úřední. Již roku 1520 v slavném svém listě k šlechtě německé Luther naléhá na potřebu, aby vedle národní církve německé zřízena byla národní církev česká, a ukazuje, jak bylo by lze obnovit mír náboženský uspokojením utraquistů. Ještě tehdáž připouštěl možnost shody s Římem, ale záhy poznal svůj omyl.

Roku 1522 stavům českým posílá list, v němž vyjadřuje svůj obdiv pro Husa a svou náklonnost k Čechům; následujícího roku v listě k Pražanům rozvíjí dokonce plán organisační: Proč se Čechové neustále doprošují svěcení svých kněží u těch, kteří upálili Husa, Čechy vždycky vyhlašovali za kacíře, a prokleli krále Jiřího a celý jeho rod? Tu právě je pramen všech zlořádů; Čechy jsou zaplaveny špatnými kněžími, kteří šíří lehký mrav a bludné učení: nepraví-li přísloví, že kdo se z Němců dostal na šibenici a na kolo, v Čechách by vždy dobře byl knězem? Jediným prostředkem k nápravě těchto zmatků jest svrhnout úplně jho papežovo: každá obec nechť zvolí si sama kněze, a ti nechť zvolí sobě své představené?

Kdo zná žalostný úpadek utraquismu, nedostatek jeho učení a slabost jeho organisace, duševní obmezenost jeho náčelníků, jejich pošetilou neústupnost, kterou pokládali za pevnost, jejich kolísání, které nazývali moudrostí a politikou, zajisté nebude překvapen slabým odporem, jaký činil postupu protestantství. Tento stín církve zmizel, jakmile stanul naproti opravdové reformě, jež byla dosti odvážná, aby přiznala cíl vytčený, dosti pronikavá a obsáhlá, aby byla útočištěm pravému obrození mravnímu a duševnímu. Nikdo se však nedej klamat slovy: utraquism trvá až do bitvy Bělo-

horské, ale zůstává jen jméno, za nímž se kryjí a tají nauky a potřeby nové; kališníci přestali být žáky Husovými, stavše se žáky Lutherovými; konsistoř, představující staré tradice, rychle pozbývá posledních zbytků své vážnosti a její nařízení nejsou více než prázdnou protestací proti revoluci již dokonané. Celkem nepřekvapuje nás, že utraquism úřední byl zachvácen, ale s podivením jest, že se vzepřel a na chvíli zastavil hnutí, jež pudilo rozkolníky k Vittenberku; ale to si vysvětlíme spíše nenadálou podporou, poskytnutou jemu od katolíků nežli vnitřní jeho silou.

S počátku se zdálo, že ničím nebude zastaven postup učení lutheránského; reformace v prvních svých letech jala se dobývat světa s nevyrovnatelnou mladistvou bujarostí; naproti takovému nadšení a takové důvěře katolická církev ustupovala na všech stranách. Kde se hroutí pevné řády, jak obstojí toto zřízení vrátké, jehož kališníci nikdy nedovedli dobře opatřit? Vedle kvílivého žadonění ubohých jejich kněží jakým kovovým zvukem se ozývá hlásnice reformátora saského?

Dříve ještě než poznány byly myšlenky Lutherovy, účinky boje v Čechách počatého jím proti autoritě římské byly patrny: myslí zmocnilo se hnutí neobyčejné, nejasné co do svého cíle. Záští proti stolici papežské, na něž po dlouhý čas bylo zapomínáno v těžších starostech, znova se vznítilo a propukalo v četných rytinách a hanopisech. Překládány a rozšiřovány v hojném počtu satiry, jaké po celé čtvrt století zaplavovaly svět, „Pravda“ Marsilia Ficina, různé traktáty Piky z Mirandoly proti neřestem duchovenstva římského, spis Erasma Roterdamského o rytíři křesťanském, rozmluva apo-

štola Petra se sv. otcem Juliem II., který se marně pokoušel o přístup do nebe.

Většina těchto traktátů pochází z doby před Lutherem, a v této polemice nesnadno nalézt stopu předsudku dogmatického; — mnohem spíše vznět staré pobožnosti, vzbuzení odvěkých nadějí a přání opravy obecné. Čechy byly někdy pronásledovány záštím a válkou, ale nyní Německo samo přicházelo k nim a přidržovalo se díla jejich: konečně čas měl nastat, kdy zákon Kristův bude v pravdě založen na zemi. Ale zda nebylo k tomu třeba napravi nejdříve nedostatky, jimiž strádala církev pod obojí, neboť kdo obracet chtěl svět, musil nevyhnutelně obrátiti se sám. Protiva mezi zbožností kýženou a mezi chováním věřících a kněží zarmucovala vždy duše šlechetné; novým nadšením touha po obnově se stávala mocnější a neřesti ohavnější. Zda národ český nebyl apoštolem božím, a když Pán volal jej ke žni, byl by nehoden účastnit se práce? — Tyto nejasné tužby, toto vření byly vtěleny v jednom z oněch mystiků, jichž úkolem, zdá se, jest hýbat myslemi a připravovat je pro nové ideje. Podobně jako Hus, i Luther měl své předchůdce v Čechách; nejčilejším byl Matěj poustevník.

Byl řemesla kožešnického, rodem od Žatce: „z puzení ducha Eliášova" utekl se na poušt i žil na horách několik let, oddávaje se všecek mrtvení těla a modlitbám. Roku 1519 puzen jsa vnitřním svědomím, „počal kázati slovo boží upřímně podle zákona božího hyzdě hříchy a všeliké nešlechetnosti a zvelebuje ctnostný, mravný a svatý život lidem." V měsíci srpnu s několika žáky přišel do Prahy a jal se kázat. Brzo shluk byl tak veliký a nadšení tak vroucí, že kněžstvo pražské bylo znepokojeno: podařilo se mu přimět purkmistra a pán

k zákazu těchto kázaní; ale tímto domnělým pronásledováním byla jen rozohněna horlivost Matějova a jeho věrných. Protože nebylo dovoleno shromažďovat se v bytech soukromých, bratr Matěj kázal všudy, na ulicích, po březích, po haldách, po hospodách, nepřestávaje šířit čisté slovo boží, i obklopen byl lidem nadšeným, brzo pozorlivým, brzo bouřlivým. „Někdy," říkával, „v Sodomě, v Gomoře, v Seboim, v Adamě, v Ninive, ježto se za živa do pekla zpropadaly, nečte se, ani slyšáno jest, aby tak hanebni a mrzcí hříchové se páchali, jako nyní v těchto dnech posledních, ve dnech Antikristových, v časích nebezpečných, kdežto nad počet písku mořského, nad číslo prachu zemského rozmnožili jsou se hříchové a nepravosti ... Hlad tělesný byl, a duchovní ustavičně jest: ne hlad chleba, ani žízeň vody, ale hlad slova božího. A snad díš: kterak by to bylo, ano plno kněžstva, kazatelův, učitelův a kněh nesčíslný počet i laikové mají? Všecko nic platno není, mnoho poslouchati, mnoho čítati, mnoho kázati, mnoho vůli páně znáti: nebudeme-li toho všeho vskutku plniti a zachovávati, což se káže, co se poslouchá, co se čte, co se mluví, vždycky duše bude hlad trpět a žízeň ..." Kněží zajisté jest dosti; ale oč se snaží? Zdaž o čest a chválu pána boha všemohoucího? Či o spasení duše své a bližních svých? — Nikoliv, ale o čest a chválu toho světa, o život rozkošný a mrzký. „Taková všickni jsou svatokupci a svatoprodavači, kacíři a falešní proroci ... Skrze takové správce pyšné, lakomé, smilné, nečisté, ožralé, svatokupce a jinými hříchy pokažené kněžstvo všecko zlé a nešlechetné, všickni hříchové a nepravosti vzešli a vznikli jsou v obci křesťanské i všickni bludové a svodové ... Všecko se to děje v těchto časích na kvasích nešlechetného lidu pan-

ského a zemanského, když o polovice a o plné žerou a pijí, a jako do sudu do sebe lijí a potom pesky zase vracují, takže všecky stoly i kouty budou plny vývratkův mrzkých a ohavných... Také milují měkké léhání, dlouhé a rozkošné spaní v měkkém a dlouhém rouše chození, často a lahodně v mytedlnách se mytí. A z toho ze všeho hotovi a kvapni takoví bývají k smilstvu i cizoložstvu a ke všeliké nečistotě... Proč v zemi této takové roztržky a nejednoty mezi stavy všemi třemi jsou?... A to všecko pýcha, hrdost a žádost cti a chvály světa tohoto v nich působí a jedná, aby se hryzli, kousali, žrali, až i zkaženi budou jedni od druhých... běda ť jim na věky bude! a zvláště, kteří chudinu svou násilně loupí, drou, šacují, jich mozoly a statky žerou, roboty bezprávné, berně časté vzkládají, úroky nespravedlivé berou, sirotkům mnohým statky berou... a to všecko na svou pýchu zlořečenou nakládají, na syny a dcery své mnohotvářnou a nesmírnou a luciperovu pýchu strojí a připravují, z chudých některý potřebný oděv snímají a na se zbytečný a nepotřebný strojí; někdy prostý pokrm a rovný nápoj chudým odjímají, a sami nad potřebu žerou a pijí rozkošné a drahé věci... A proto prosím všech stavů a každého pohlaví vůbec, povýšených i nižších, bohatých i chudých, duchovních i světských, nábožných i kajících: ó, obraťte se ku pánu bohu svému v celém srdci vašem, v postu a pláči a v kvílení a ostávejme hříchův a nepravostí a čiňme pravé ovoce pokání svatého! nebo čas veliký a hodina již ze snu vstáti...[7])

Abychom dobře pochopili, jak Matěj poustevník působil na mysli, třeba připomenout, že Praha byla tehdáž obcí demokratickou, a že moc byla v rukou veliké obce: nikde nemohlo být ani půdy příznivější

pro taková kázání, v nichž se mystické nadšení splétalo s požadavky sociálními, a z nichž ozývala jako ozvěna bouří táborských; zda měl nastat opět čas, jako na počátku války husitské, kdy mnich Jan Želivský zřídil jistý despotism demagogický a puritánský? Matěj nepůsobil jenom v hlavním městě, chodil kázat i do okolních míst, ale vracel se vždy, a kněžím podobojím se nepodařilo umlčet jej; pohrdal jejich rozkazy, a oni báli se užít prostředků krajních, které by snad byly vzbudily bouři. Mor, jenž roku 1520 zuřil v Čechách, ještě rozmnožil jeho oblibu v lidu; jen v Praze zachvátil mnoho tisíc obětí a asi třicet kněží; v něm mnozí viděli vyplnění proroctví poustevníkových a jsouce pojati hrůzou, hleděli se sblížit s Bohem; Matěj poustevník dokázal opravdovou oddanost a nedbaje nebezpečenství nemocným přinášel svou útěchu a modlitbu; jeho láska byla nevyčerpatelná, žil pouze z almužen a co dostal, rozdával vězňům a chudým. V některých kusech blížil se k učení lutheránskému, o reformátoru německém mluvil s úctou nebo láskou, ale nebyl theologem; spíše jsa nadšen nežli vzdělán, v svém učení splétal myšlenky dosti nesouvislé; co do svátosti oltářní chýlil se, jak se zdá, mnohem více ku bratřím nežli k Lutherovi. Později vešel ve styky dosti důvěrné s Jednotou, konečně s Janem Dubčanským z Habrovan založil novou sektu Habrovanských neboli bratří Lileckých (mons Liliorum); její osudy byly dosti pohnuté, ale přežila jen na krátko bratra Matěje. Habrovanští popírali skutečnou přítomnost těla a krve Kristovy v svátosti oltářní a zavrhovali stav kněžský, „žádný kněz nikdy není kromě jediného Krista“, kázával již Matěj poustevník v Praze.[8]) Vůbec, jak povšechným směrem svých kázání, tak

povahou svého ducha, bratr Matěj především byl pokračovatel Táborských i náležel spíše staré škole nežli nové: připravil cesty reformě lutheránské, ale v skutku neuvedl ji do Čech.

Za plného mravního úpadu strany utraquistické někteří kněží nepřestali představovat směr poněkud smělejší. Tak roku 1513 farář pražský Jan Miruš neboli Miroš, vydal dva traktáty o přijímání dítek a o poslušenství papežském, kde v několika podstatných kusech se odchyloval od učení katolického i kališnického. Byl již skoro stařec, ale věkem neseslabena jeho horlivost. Několik farářů pražských, znepokojených vlivem Matějovým, přidružilo se k němu; zdaž uspokojení spravedlivých potřeb lidu nebylo nejlepším prostředkem, aby zastaveno bylo toto vření? Václav Rožďalovský, probošt kolleje Karlovy, Jan Poduška, farář kostela týnského, tvořili s Mirošem jádro opposice pokrokové, k níž se brzo přidali někteří jiní kněží. Roku 1519 vešli ve styky s Lutherem a v svých listech blahopřáli mu k zmužilosti jeho, vybízejíce jej, aby pokračoval v požehnaném svém díle. „Čím kdysi v Čechách Hus byl, tím ty, Martine, jsi v Sasku", psali mu, „bdi a bojuj jménem Páně!" Od té doby nová víra počala se kázat v některých kostelích pražských. Universita Vittenberská velmi záhy přivábila jistý počet studujících českých, šťastných, že zbaveni byli konečně ostrakismu, jenž až posud zdržoval je od velikých středisk naukových v cizině: vraceli se do vlasti jsouce nadšeni učením mistrovým i stali se přirozenými prostředníky mezi Čechy a Saskem.

Mezi nimi Burian Sobek z Kornic, potomek vladycké rodiny prvotně slezské, jejíž jedna větev okolo polovice XV. století se usadila v Če-

chách, získal si přízeň mistra Luthera, přeložil několik jeho spisů,[9]) a až do své smrti pracoval o spojení kacířství českého s německým. Jsa velice rázný, obdařen vzácnými vlastnostmi duševními, v svém přesvědčení velmi upřímný, vytkl přesný směr tužbám pokrokovým, dosud dosti kolísavým, a skutečně celou stranu nespokojenců českých připojil ke hnutí německému.[10]) Čechy byly již v plném víření: kostely se ozývaly klatbami a vzájemnými žalobami: jako duchovenstvo i věřící se dělili na dva tábory, na satiry odpovídáno hanopisy, a v ulicích zaznívaly písně, které čím byly prudší, tím se zdály vtipnější; z hádek docházelo někdy k půtkám a v městě vládl onen ruch a hluk, jaký bývá vždy před velikými převraty.

Konsistoř se bránila: roku 1519 zavrhla několik článků víry, hájených Mirošem a jeho přáteli, ale její postavení bylo obojetné, moc slabá a odvaha malá; cítila, jak se jí půda chvěje pod nohami, a obojí se jí zdálo stejně nebezpečno, i nečinnost, jež podporovala postup jejích nepřátel, i zakročování, jež hrozilo rozpoutat bouři. Pokrokáři měli již drahně přívrženců i mimo Prahu, také několik pánů přistoupilo k nim. Administrátor Matěj Korambus představující utraquism pravověrný ve vší jeho obmezenosti, musil ustoupit povolnějšmuí Václavu Šišmánkovi, a pomocníci, přidaní mu od stavů, skoro všickni zvoleni byli z duchovenstva více méně Lutherovi nakloněného (1520).

Nenáhlý a neustálý postup reformátorů českých občas býval přerušen příchodem některých dobrodruhů cizích, kteří neznajíce situace, pokoušeli se popohánět věci a svou ukvapeností budili nepokoj. Nejslavnější ze všech těchto bouřlivých

apoštolů byl Tomáš Münzer, potomní prorok novokřtěnců. Kázal nejprve v Žatci; nezkrotnou svou výmluvností obrátiv pozornost na sebe, povolán byl od některých šlechticů do hlavního města. Kudy kráčel, všudy téměř zůstavoval stopu fanatismu: lid roznícen jeho kázaními, vrhal se na kláštery, pustošil kostely, ničil obrazy a třískal sochy. Výstřednostmi takovými odstrašeni hned bázlivci a kolísavci.

Škoda však byla napravena listy Lutherovými, jež došly brzo potom. Přinesl je mladý muž vzdělaný a velmi bystrý, jenž na chvíli stanul v čele protestantské strany české. Havel Cahera, jsa původem z města Žatce, jež reformaci české dalo tolik mučedlníkův a apoštolův a jež bývalo vždy tvrzí radikalismu, byl syn chudých rodičů: otec jeho byl řezník. Skončiv svá studia na universitě pražské, byl vysvěcen na kněžství a povolán na důležitou faru litoměřickou. Byl muž zištný, bez přesvědčení a mravnosti, jeden z jeho protivníků — a s kým by se byl neutkal v svém životě nepokojném! — přirovnává jej duchem ke Klodiovi a mravem ke Katilinovi, a děkan fakulty filosofické napsal o něm, že „péry a peřím tohoto kohouta (Gallus-Havel[11]) byly úklady a úskoky". Páchal pravá lotrovství: roku 1526 zlatník Šimon z Tišňova žaloval jej před rektorem universitním pro zadržování stříbrných číší, kterých nechtěl zaplatit: Cahera ačkoliv byl odsouzen, nedbal rozsudku, odnesl knihu rektorovu, odsudek v ní zamazal a po dvě léta vzdoroval universitě a zákonu.[12]

Cahera cítě velmi dobře, odkud vítr věje, v lutheranismu shlédl příležitost k vykořisťování; v Litoměřicích již za několik měsíců rozsel různice a záští; konečně jeho osadníci se spojili proti němu,

a potupně vyhnali ho z města; utekl se do Vittenberka i pobyl tam více než čtvrt léta. Jakožto dobrý řečník, lichotník a odporučenec Burianův si získal přízeň Lutherovu takovou měrou, že tento na jeho radu psal pověstný list ku Pražanům, v němžto chválil jej velice. Cahera těchto svých styků užil tak obratně, že přese všechno své mládí a nevalnou pověst, po smrti Šišmánkově byl zvolen za administrátora a faráře týnského od stavů, kteří chtěli poněkud vytknout svou politiku (1523) Zdálo se, že si rychlé povýšení chce zasloužit svou horlivostí; v svých kázaních s neobyčejnou prudkostí útočil na tradici katolickou a vykládal nové učení; jeho nepřátelé vinili jej, že pomýšlí na rozkol, jímž mínil dojít toho při stavích, aby zvolili jej za arcibiskupa Pražského; měl dosti ctižádosti, aby pojal takový plán a dost obratnosti, aby ho byl provedl, kdyby se štěstí nebylo odvrátilo od něho.

Velmi rádi představujeme si namnoze, jakoby protestantism hned v prvních letech tvořil církev naprosto samostatnou a od církve katolické úplně oddělenou. V skutečnosti třeba bylo velmi dlouhého času, aby množství těch, kteří vítali Luthera, uvědomili si důležitost revoluce podniknuté, a aby uznali, že vystoupili ze staré společnosti věřících. Studujeme-li tehdejší události ve většině zemí, které se potom stávají protestantskými, poznáváme, že v obecném mínění reformace není rozkolem, nýbrž přeměnou staré organisace církevní: úřední náčelníci nedostáli svým povinnostem, nechtíce nebo nemohouce odstranit zlořádů, proti nimž od dávna horlilo svědomí křesťanské; jiní se postarají o to. Kněžstvo byvši porušeno svým bohatstvím, zapomnělo slov Spasitelových: správy se chopí laikové. Ale nikdo nepřipouští potřeby revoluce

k dosažení těchto změn podružných a jaksi soukromých: po dlouhá léta se pracuje o smír a doufá se v narovnání. Pokrok protestantismu částečně byl způsoben těmito nadějemi optimistickými, mnozí byli by ustoupili před vzpourou i chtěli jen důtklivě vyzvat stolici papežskou. Za tohoto prvního údobí otázky dogmatické se nestavěly v popředí: učení nabývá vší své síly a určitosti teprvé když se udrželo pokolení od pokolení, bylo posvěceno časem a stalo se předsudkem. V XVI. století každé město mělo jiné učení, množstvím odstínův a výkladů se tvořil nepřetržitý řetěz mezi Římem a Vittenberkem; z toho vyplynulo přesvědčení, že i na poli vědeckém byla možna shoda.

Zajímavý příklad tohoto dlouhého trvání idejí umírněných a smířlivých, jimiž pouze lze vysvětlit zvláštní dějiny prvotního protestantství, vidíme v tom, co se děje v jedné ze zemí koruny české, v Slezsku. Reformace pronikla sem velmi záhy a uchvátila velmi rychle velikou většinu obyvatelův, ale uplynulo více než čtvrt století, než si uvědomili význam a dosah své volby. Rozkol se děje zneňáhla, velmi zvolna a velice opatrně; nejen protestanté tvrdí po dlouhý čas, že se neoddělují od církve, ale ani kněží, ač jsou ovšem znepokojeni ustanoveními ohrožujícími jejich statky neb aspoň obmezujícími jejich moc, s rozkolníky nezacházejí jako s odbojníky a nevylučují jich ze společnosti věřících; téměř až do roku 1550, kdy již většina far byla osazena od kněží ženatých, biskup Vratislavský podle jména zůstává stále náčelníkem všeho duchovenstva domácího.[13])

V Čechách události se rozvíjely za podobných okolností; učení Lutherovo, jež se ostatně nepředstavilo hned od počátku docela jasně, bylo po-

znáváno jen znenáhla, a jestliže se šlechta a města blížily ku protestantismu, hlavním důvodem toho nebylo zajisté ospravedlnění z víry. Zápas počal mezi dvojím smýšlením a dvojím směrem, a nikoli mezi dvojím vyznáním, nebo spíše rozdíly letor a povah, jež skrytě trvají ve všech společnostech a ve všech vyznáních, a jež se tolikrát ukázaly ve straně husitské, nalezly nové živly a jako nové záminky v Lutherově vyznání víry. Jedni, bázlivější, jsouce oddáni tradici, zachovávali věrnost starým řádům a posvátným obřadům; druzí, smělejší a důslednější, radostně přijali nauky německé. V obratu tom viděli přede vším prostředek, kterým by vyšli z lichého postavení a vyhnuli se poslušenství, které třeba trvalo jen podle jména, nicméně bylo stálou příčinou nesnází a pohoršení; na nejvýše lze říci, že poměrně mírný a konservativní ráz reformace německé podporoval její rozšíření tím, že uspokojoval svědomí. Ostatně protivníci i stoupenci Lutherovi tvrdili stejně, že jsou věrnými žáky Husovými, a celkem měli pravdu. Není pochyby, že Hus, jak se nám jeví ve svých spisech, zajisté byl by s rozhorlením zavrhl důsledky, jež více méně nezvratně čerpány byly z jeho slov; ale prohlášením práva svědomí v skutku otevřel cestu všem revindikacím, a oprava mravní, o niž usiloval, byla nemožná, dokud se neodložila bázlivost, v které se tápalo po století.

Pokrokáři měli nejen prospěch mravní, ale i patrný prospěch hmotný, jestliže se vydávali za pravé dědice husitův. Až do vítězství reakce katolické, ačkoli se veliká většina národa opravdu obrátila ku protestantství, v Čechách se nemluví o lutheranech, než jen o utraquistech; jméno se zachovává, i když bylo upuštěno od věci. Děje se tak proto, že

reformovaní nechtějí se připravit o prospěchy, jaké pojišťuje vždy držení stoleté. Stará církev národní při vší nedokonalosti svého zřízení tvořila přece pohodlný podklad a sílu, kterou zůstavit protivníkům bylo nemoudré. Boj, kterýž o tuto věc počal v Čechách, není nepodoben zápasu, který se strhl mezi protestanty ve Francii, mezi orthodoxy a liberály; obojí stejně prohlašujíce se za staré kalvinisty, jejichž dogmata zachovávají oni a ducha tito, hledí si zachovat výhody zřízení zděděného a stvrzení veřejného. — Utraquism ve státě nabyl postavení zákonného, kompaktáta tvořila nerozdílnou část privilegií zemských, kdežto jinak zákon zakazoval a trestal novoty a kacířství. Proto lutheráni všemožně usilovali zmocnit se konsistoře, osazujíce ji lidmi přejícími učení vittenberskému, a své úchvaty hleděli zakrýt privilegiemi udělenými utraquismu. Nepřátelé reformace velmi záhy prohlédli tuto taktiku a odpověděli podobným tahem: panovníci, aby se mohli opřít pokroku nauk radikálních, stali se ochránci víry národní a vší mocí podporovali staré kacířství, proti němuž byli tak dlouho bojovali

Tato politika protestantům českým byla jaksi uložena situací, ale vyplývaly z ní těžké nesnáze. Reformace německá celkem nezpůsobila bezprostředně valné zlepšení mravův a povznesení duchů. Kde původ má tato poměrná jalovost mravní? — Zajisté její příčiny byly různé a hojné: povaha samého náčelníka, srdcem a duchem nejznamenitějšího mezi původci hnutí za této doby, ale — a snad právě proto — obsáhlejší, méně vyžadující, l i d š t ě j š í; myšlenky jím hlásané a ona s v o b o d a k ř e s ť a n s k á, která se těsným výkladem změnila v jakousi odevzdanost do hříchu; příliš velký

úkol panstva a převaha hmotných prospěchův; obecné poměry Německa nakaženého příliš dlouhým bezvládím. Buď jak buď, protestantism lutheránský nedal příliš mocného popudu k dobru: málo vzbudil hrdin a méně ještě světců: s toho hlediska vyniká nad něj kalvinism i husitism.

Nad horním Labem lutheranism se nezlepšuje svým šířením. Nejen nejpověstnější jeho věrozvěstové, Cahera a Mystopol, jsou jen dobrodruhové bez přesvědčení a bez ceny mravní, nýbrž i církev od nich zakládaná, vždy strádá tímto pochybným původem. Čeští lutheráni vždy jeví více ctižádosti než vroucnosti, více nesnášelivosti než odhodlanosti. Jejich náčelníci dychtí více po hodnostech nežli po mučedlnictví. Historik neodvažuje se volit mezi nimi a katolíky, tak podobný cíl sledují a podobnými zbraněmi zápasí; pokud trvá boj, třeba jaksi se přemáhat, bychom nezapomínali, že Lutheráni celkem jsou přece bojovníky — třeba nehodnými — za svobodu a pokrok; sympathie dostane se jim teprve v době zkoušky.

Okolí a čas působily zajisté nepřekonatelně na protestanty české: v malicherných hádkách ochablo nadšení náboženské a poklesly mysli, novou mízou nebyl ještě zmlazen tento příliš vysílený organism. I cáry staré církve národní, kterými se přiodívat pokládali za nutné, přispěly ještě k mravnímu jich úpadu. Jsouce přinuceni stále se přetvářet, utíkali se k dvojakosti a dvojsmyslnosti, v této bídné politice utráceli část své důstojnosti a statečnosti. Neodvážili se nikdy vyznat svou víru — nebo správněji řečeno, neměli nikdy přesného a úplného vyznání víry. Neštěstím jistých situací bývá, že si mysli nízké libují v nich a duše šlechetné se kazí jimi. Protestanté čeští byli příliš vypočítaví, málo

nadšení, příliš úskoční a obmyslní. Na sektu náboženskou upomínali jen svou nesnášelivostí; se všech druhých hledisk byli jen stranou politickou.

S počátku se zdálo, že přejí jim události. Podle pověsti velmi pochybné Ludvík Jagielovec nebyl prý protivník reformace; buď jak buď, muži, kterým za převratu roku 1523 svěřil správu Prahy, Hlavsa, Sobek a j., byli celkem nakloněni novým ideám a povzbuzováni od nejvyššího purkrabí Jana z Vartenberka. Na sjezdu stavů podobojích (1524) přijaty byly velmi vážné změny: mše, zachovaná na památku umučení Kristova, jest zjednodušena a sloužena bude českým jazykem; nepožaduje se vystavování svátosti a zakazují se mše nájemné a pověrné, zavržena jest tradice jakožto pravidlo víry, spisy Husovy a druhých mistrů mají závaznou moc toliko, srovnávají-li se s písmem. Cahera žádal, aby kněžím dovoleno bylo se ženit, ale návrh jeho byl, ne-li odmítnut, aspoň odročen.[14]) Spoléháno na dobrou vůli administrátorův, aby znenáhla dokonali přeměnu, ale krok vykonaný byl rozhodný: jestliže by žádná příhoda nepřekvapila, veta bylo po utraquismu.

Tyto přeměny týkaly se hlavně zevnějších výkonů náboženských a obřadů bohoslužebných. — Veliké pohnutí bylo v Praze. Lid tu lpěl na zevnějšku. „Jeho pověra a modlářství," píše vrstevník té doby,[15]) „jsou pošetilejší ještě a nenapravitelnější než u Římanů." Odporem, který nebývá neobyčejný, lid pražský s úplnou nevázaností duševní a s naprostou kolísavostí učení spojoval vášnivou oddanost ku posvátným formám. Vášně náboženské byly rozhořčovány hádkami a odchylkami posledních let. Národní cit lidu byl dotknut uváděním náboženství německého a v nových obřadech spatřo-

vána urážka památky Husovy. Uražená ctižádost vykořistila toto smýšlení.

Noví konšelé strany pokročilé, králem jmenovaní, hned od počátku nebyli jaksi oblíbeni. Starý administrátor Korambus, kterýž ustoupit musil stoupencům Lutherovým, byl jedním z původců sloučení všech tří měst Pražských v jednu obec; v trojici jsou tři osoby, vykládal, a jediný Bůh, Bůh nestvořil tři světy, ale jediný, proč bychom nenásledovali úmyslů Prozřetelnosti? — Těchto upomínek bylo obratně užito od stoupenců Paškových.

Naproti těmto úskokům pokrokáři si škodili jak svou svárlivostí, tak svou bázlivostí; proto za nových voleb protivníci jejich odňali jim přední úřady. Vítězové jmenovali výbor, jemuž uložen byl výklad dvaceti článků přijatých na posledním sjezdu strany podobojí: obnoveny byly dávné obřady, processí, vystavování svátosti, pozdvihování hostie. Cahera zpozoroval ihned obrat větru i obrátil podle něho svůj plášť: „V svých skutcích i slovech hleděl jen zalíbiti se lidu.“ Na výčitky svých přátel, na žaloby Lutherovy odpovídal, že navštívil mnicha toliko proto, aby prohlédna ho, mohl jej lépe potírat. Aby záruku dal novým svým spojencům, povolal zpět Koramba a vypověděnce, vypudil z města kazatele, kteří nepřestávali šířit učení protestantské, lísal se ke katolíkům, navštěvoval kanovníky a stal se jedním z nejhorlivějších prostředkovatelů shody s Římem.[16]) Nezměnil svého cíle, i dále dychtil po arcibiskupství Pražském, ale nyní doufal, že obdrží je od papeže.

Pokrokáři však zachovávali ještě důležitá místa, a starověrci necítili se dosti pevnými. Dne 8. srpna 1524 vystřehli purkmistra Brikcího z Licka

že se lid sbírá zbrojně na Malé Straně. Brikcí z Licka svolal radu, aby se chopila potřebných prostředkův, ale zprávy rychtářů městských neoznamovaly žádného nepořádku, a konšelé upokojení se rozešli hned.

Náčelníci strany konservativní se nedostavili do schůze; roztrousili pověst, že poplach purkmistrův byl toliko záminkou, a pravým cílem shromáždění že bylo způsobit převrat v obci a pobít ty, kteří nechtěli upustit od náboženství svých otců. Lid popuzený od náhončích Paškových běžel na radnici; v čele nejzuřivějších Ziga Vaníčkovic, spoluvinník Paškův, přepadl síň radní, přednesl velmi prudkou žalobu proti stoupencům Lutherovým a vzal u vězení přední členy strany protestantské. Ani prostřednictví Karla Minsterberského, ba ani zakročení královo neuchránilo jich od vyhnanství. Matěj poustevník napsal Caherovi list velmi důtklivý a přísný; byl vržen do vězení, z něhož vyšel teprve po jednoroční vazbě, aby byl z města vypovězen.[17])

Všeliké novoty byly přísně zakázány a pravá hrůza skličovala město. O sto let později katolíci mohli jen v platnost uvádět nálezy o kterých se tovaryši Paškovi usnesli proti pokrokářům. — Obyvatelé pražští musili se před úřady přiznat k víře kališnické; kdo nechtěl, byl vypověděn. Pro příště každý, komu nebude lze dokázat, že kněz potvrzený konsistoří řádně požehnal sňatek jeho rodičů, bude pokládán za nemanželského a nebude připuštěn do žádného cechu. Kdo by po druhé přijal křest, bude v obličeji poznamenán žhavým železem a vyhnán z města;[18]) trest smrti ustanoven těm, kdo by rozšiřovali cizí učení.

Tato usnesení jsou ještě tím ohavnější, že nelze jich omluvit fanatismem. „Vůči těmto věrným žá-

kům Kristovým," píše Jiří Písecký, „byl každý dobrým křesťanem, jestliže klopil peníze, jakmile nechtěl platit, kacířství bylo patrno. K nahnání strachu zuřili i proti chudým, vyháněli je potupně z města, znamenali je železem rozžhaveným, posílali je na hranici." [19]) V skutku událo se několik poprav.

Cahera po několik let vzdoroval opovržení všech čestných lidí i hněvu královu; konečně roku 1529 přikázáno mu, aby v jednom dni opustil město a v šesti dnech Čechy. Ferdinand svou náklonností náboženskou blížil se sice velmi straně Paškově, ale přede vším šlo mu o to, aby utišil mysli a zbavil se smělých pobuřovatelů. Žalostný konec tolika krásných snů! Cahera byv vypuzen z Míšně, kde kníže Jiří nechtěl ho přijmout, vyobcován z Norimberka, bez přátel, beze cti usadil se v Ansbachu, oženil se a umřel jako hospodský.

Ačkoli představitelé starého utraquismu nevynikali mravní hodností a ač jejich panství netrvalo dlouho, přece toto intermezzo bylo velice osudné. Pokrokáři majíce v moci Prahu a vládnouce většinou v konsistoři, byli by lehce strhli massu národa, a přeměnou nebyl by vzbuzen ani boj ani pohoršení. Ale nyní naopak Praha vymkla se jim na dlouhý čas: příliš živé byly tu tradice; ostatně králové drželi ji na uzdě; od té doby jsouc rozdělena, kolísala a ku protestantství přistupovala toliko s ohradami a výhradami. Její neutralitou nebo bázlivostí byla velice oslabována horlivost a smělost novotářů, kdežto nepřátelství konsistoře hnalo je do postavení lichého a stavělo je jaksi mimo zákon Postup reformace nebyl sice zastaven, ale revoluce se dála nahodile, bez programu, bez plánu a na místě,

aby oživena byla církev národní, přibylo ještě zmatku a bezvládí.

Však nová víra se šířila dosti rychle. Ku propagandě učení lutheránského vše přispívalo, smýšlení vznešené i ohledy malicherné, nejbídnější a nejšlechetnější vášně. — Při nedostatku kněží — jenž byl chronickým neduhem utraquismu — vysvěcení docházeli všickni kandidáti, nechť přišli odkudkoli, školmistři, staří úředníci, dobrodruzi; jejich mravnost byla malá, a nevědomost veliká.[20] Většině těchto nahodilých kněží latina byla na překážku; na místo ní rádi zaváděli češtinu nebo němčinu. Jejich theologické vzdělání bylo tak skrovné, že přijímali často nová dogmata, netušíce ani, že se odchylují od katolictví; mnozí bez zlého úmyslu pouze a prostě kázali slova Lutherova. — Mnoho obcí bývalo u velikých nesnázích, když šlo o znovuosazení jejich fary; na jejich zoufalé volání konsistoř nedávala odpovědi; jen stěží podařilo se opatřit místa nejdůležitější; přijímali rádi mnichy zběhlé, kteří přicházeli z Němec, nevědouce co počít se svou svobodou a bývali šťastni, že nalezli skývu chleba. Jaké byly mravy tohoto kněžstva podloudného a sobě samému zůstaveného? Každý uhodne. — Doufalo se, že zrušením coelibátu potlačena bude hlavní příčina pohoršení, a mnohý měšťan pomýšlel při tom na své dcery dospělé. — Při hranicích prospívaly propagandě časté styky s Německem, společný jazyk a kmen. Některá města, která husitství odporovala nejprudčeji, nyní první volala kazatele lutheránské. — Ostatně působila výmluvnost Lutherova, všeobecný proud a kouzlo řeči. Tu a tam, hlavně v massách lidu oživovalo se utlumené nadšení náboženské; staré formule, zanedbávané od utraquistů, budily naděje v hloubi srdcí tak dlouho

živené: svoboda slova božího, návrat církve Kristovy, evangelium, více nebylo potřebí k rozohnění duší prostých a něžných.

Působením příčin tak hojných a různych požár se vzmáhá velice, roste víc a víc. Protestantism bez odporu zachvacuje město po městě, Český Brod, kde již roku 1518 staré obřady jsou zrušeny; Litoměřice, kde vzchází sémě zaseté Caherou; Trutnov, kam r. 1524 nový farář přivádí svou manželku; Žitava, kde mistr Vavřinec Heidenreich káže čisté slovo boží; potom, o něco později, velmi rychle Budějovice, Tachov, Kolín, a j.[21]) Za odboje protestantů českých roku 1547 pouze pět měst se neúčastnilo vzpoury: Plzeň, Budějovice, Most, Ústí, a Cheb; i většina těchto měst byla již velmi silně zasažena kacířstvím a některá brzo přecházejí ku protestantství;[22]) o udržení katolictví nebo kališnictví pečují pouze králové.

Na venkově hnutí se děje stejně rychle a obecně, nanejvýš méně upřímně; působí tu více vypočítavost, věřící přistupují méně dobrovolně. Šlechta užívá příležitosti, aby své moci úplněji podrobila kněze, neb aby uchvátila zbytky statků duchovních, kteréž unikly dosud jejich lakotě; nedostatek řádných kandidátů jest jim záminkou, a znamenité kněze nalézají v mniších zběhlých nebo z klášterů vypuzených, kteří přicházejí zděšeni, zmateni, ochotni vykonávat všeliké dané rozkazy. U několika málo šlechticův obrat se děje z pohnutek čistších, z upřímné zbožnosti, z odporu k vyznání formalistickému a prázdnému, z prozíravého vlastenectví, ale všickni, buď důvod jejich rozhodnutí jaký buď, neobávají se překročit práva svá, nutí-li poddané ke změně víry.

Svoboda svědomí vyšla ze zápasů, které následovaly po reformaci, ale není přímým důsledkem

protestantismu. Poddaný musí následovat své vrchnosti: cujus regio, ejus et religio; zásady té užíváno s touže přísností a s týmž klidem duševním jak od lutheránů tak od katolíků. Tři rodové panští odňali katolictví celé severní Čechy.

Snadno lze se domyslit, že se to nedálo vždy bez těžkosti. Sedláci, jsouce takto přinucováni k opouštění své víry, nepodávají se vždy ochotně, nechtějí do kostela a chodí do okolních osad obcovat obvyklým svým obřadům; někdy se shromažďují na polích a v lesích, aby se k bohu modlili podle svého způsobu.[23]) Z toho se soudilo, že vítězství reformace bylo spíše domnělé nežli skutečné, a že se zachovaly důležité menšiny katolické, které reakci XVII. století přijaly jako vysvobození. — V poměrech tak všeobecných patrno je přehánění. Objasňuje-li chování šlechty způsobem drsným následky poddanství a dokazuje-li, jak bědnou představu měli tehdáž o svobodě a důstojnosti lidské, nesmíme přece obraz líčit barvami příliš temnými. Prameny nevypravují ani o popravách, ani o houfném vypovídání, ani o nějakém stíhání, a urážkou pravdy bylo by přirovnávat zavádění protestantství k vítězství katolíků po roce 1620. Svědomí nové doby se stalo citlivější, a právem uráží se řádem, který hrstce šlechticů přiznával právo ukládat masse lidu své vyznání, ale i tyranství má své stupně, a v XVI. století nemůže se mluvit o tyranství — na nejvýš o nátlaku mravním. Příklad měst jasně vyznačuje směr ovládající duchy; v zavedení nového vyznání jak měšťané tak sedláci viděli vůbec naději pokroku hmotného a mravního; bez velikého nadšení, ale bez odporu přijali proměnu jim ukládanou. — Jestliže však protestantism na duchy nepůsobil dosti pronikavě, příčina toho snad záleží v tom, že věřící

byli toliko svědky revoluce; a jestliže proti vojákům Ferdinanda II. nebyli uchváceni hrdinstvím bratrstev Žižkových, stalo se tak proto, že si uvykli skládat na jiné péči o správu svého osudu a svých duší.

Spravedlivo jest také připomenout, že reformace, zaražená v svém rozvoji pronásledováním a válkami občanskými, byla potlačena dříve, než vydala své ovoce nejchutnější. V jejím životě tak krátkém a tak bouřlivém vliv, jakým pusobí na věřící, čím hlouběji vniká do srdcí, jeví se tím blahodárněji: v trojí veliké krisi, již přetrvala roku 1547 1575 a 1618, bojovníci, kteří povstávají na její obranu, celkem zůstávají nedostateční, ale počet jejích mučedlníků vzrůstá a mravní cena jejích přívrženců se zvyšuje — a co jsou tři staletí pro náboženství a národ! Není pochyby, že protestantism český, kdyby osud byl mu popřál delšího trvání, byl by se sprostil svého kalu, a historie, jež často ráda bývá přísná k němu, zajisté byla by nespravedlivou, kdyby stále nepřipomínala, že utonul v bouři dříve, než úrodné zárodky svobody a osobní důstojnosti v něm obsažené mohly dospět k úplnému svému rozvoji.

Zatím vniknutí učení lutheránského nepřispělo zajisté k zlepšení hmotného a mravního stavu země. Nikdy nebylo zmatku většího. Osazováním velikého počtu far kněžími ženatými nebo cizími byla ještě víc oslabena autorita konsistoře. Nebylo žádné hierarchie, žádného řádu společného. Rozvrat rozmnožován byl i způsobem, jak se prováděla revoluce, postupně a pomalu; obce neobracely se najednou ku protestantismu, ale znenáhla opouštěly ten neb onen obřad, měnily jisté formule; změny se dějí tak nenápadně, že často nelze říci, kdy osada přestává

být utraquistickou a stává se evangelickou. Ves ode vsi různily se obřad a víra. Kněží, přišlí ze všech konců světa, přidávali se k stranám nejrůznějším. Po žácích Lutherových přišli žáci Zwingliho, potom Kalvínovi, nehledě ku představitelům všelikých sekt, jimiž se jen hemžilo.[24]) Vyslanec benátský okolo polovice XVI. stoletί počítá, že v Německu jest sedmdesáte sekt protestantských; ze všeho toho pochází prý takový zmatek, že většina obyvatelů prošla pěti nebo šesti vyznáními, a mnozí nevědouce, čeho se chopit ani čemu věřit, konečně nevěřili zhola ničemu. Tato nevázanost náboženská zhubila v nich úctu k zákonům a panovníkům.[25]) — Ještě zmotanější chaos byl v Čechách.

Pokrokáři, aby se vytrhli z nesnesitelného postavení, sotva že se zbavili Cahery, pokusili se opět sáhnout na konsistoř. Na svou obranu staří utraquisté se sblížili s katolíky, ale všechno jejich úsilí bylo by bývalo marno, kdyby v králi nebyli nalezli nenadálého ochránce.

Ferdinand byl vroucí katolík. Giacomo Soranzo vypravuje, že denně přítomen býval dvěma mšem, zpovídal se a přijímal desetkrát za rok, chodil v processí každý pátek.[26]) Ze Španěl si přinesl víru poněkud bojovnou; ale zkušeností se zmírnila jeho horlivost. Nebyl nijak fanatikem. Ostatně za té doby není ani panovníků fanatických. Velmi rádi přenášíváme ideje přítomnosti do minulosti, na příklad domýšlíme-li se, že reformace od svého počátku vzbudila zuřivý hněv a nesmiřitelné záští. Nikoliv; ani protestanté ani katolíci nevěřili v roztržku nenapravitelnou, ale nejochotněji vyhledávali nějaký m o d u s v i v e n d i. Není-li to chvíle, kdy sami kardinálové rádi chtěli připustit ospravedlnění z víry? — Několika ústupky podružnými, potla-

čením nejpohoršlivějších zlořádů bylo by přinavráceno hojně rozkolníku; mnoho duchovních, důstojenstvím, vzděláním a ctností vynikajících, žádalo, aby papež některými obětmi zachránil jednotu křesťanství. Roztržka úplná nastala teprve po koncilu Tridentském, kde církev vlivem jesuitův odmítla všelikou změnu, laikům odepřela právo vměšovat se do její správy, přesně stanovila dogma a jasně vytkla rozdíly, jimiž jsou vzdáleni od ní nespokojenci. V této době také čelí odboji, chápe se opět vedení duchů, své přívržence ponouká k posvátné zuřivosti a k svaté válce ozbrojuje některé panovníky evropské.

U panovníků první polovice XVI. století není žádné stopy onoho nadšení křižáckého a oné chladné krutosti, kterou se vyznačují někteří jejich nástupci. I ti, kteří nezrazují papežství, dlouho váhají, vyjednávají, a přesvědčení náboženské není vždy rozhodnou příčinou jejich nestálé věrnosti. — Prostředky násilné se jim protiví. V Augšpurce markrabí Jiří Krňovský pravil ke Karlu V., že raději svou hlavu položí na popravišti, než se odřekne slova božího: žádných hlav, milé kníže, řekl mu laskavě císař, žádných hlav.[27])

Snad více ještě nežli Karlovi V. také jeho bratru Ferdinandovi protivil se zcela všeliký boj na život a na smrt; vyznání předložené Melanchtonem na sněmě Augšpurském nepůsobilo naň nepříznivě. Úzkostlivé pravověří nedotýkalo se ho, a horlivost, s jakou se Pašek a Cahera vynasnažovali o smír utraquistů s kurií, nezjednala jim jeho ochrany. Nepopíratelné držení moci skoro vždy přivádí u věřících jistou lhostejnost dogmatickou a jakýsi skepticism: pouze nebezpečím a bojem způsobena znenáhla nesnášelivost a vášeň, a bylo k tomu třeba

dosti dlouhého času. Filip II. bude spíše katolík než král, Ferdinand I. byl přede vším král. Jenom že politikou a prospěchem své moci puzen byl vždy více na stranu Říma.

Z prvu svou náklonností, povinností a vypočítavostí byl spojencem svého bratra. V Němcích císař neustále narážel na odpor protestantův; ať šlo o Francouze neb Turky, evangelíci — jestliže se nespojovali s nepřáteli — aspoň odpírali mu pomoc. Shoda Habsburků s kurií nebyla vždy upřímná, ale Ferdinand nemohl pomýšlet na roztržku; potřeboval příliš její podpory mravní a jejích příspěvků peněžitých. V zemi, kde jednota panovníkova s duchovenstvem nikdy nebyla opravdu porušena, veliké oslabení moci duchovní zasahovalo panovníka. Reformace učinila pokrok nejrychlejší v Uhřích a v Rakousích; kdo byli nejráznějšími jejími představiteli? Náčelníci opposice, páni, kteří v ní viděli hlavně prostředek k rozmnožení svého bohatství a svého vlivu. Moc královská neměla zajisté žádného prospěchu, jestliže šlechta uchvátila statky duchovní, nebo jestliže moc vykonávaná nad jejími poddanými vzrostla ještě autoritou, kterou si osobovala nad kněžstvem.

Je tudíž zcela přirozeno, že Ferdinand hleděl se vzepřít revoluci, která se děla před jeho očima. V Čechách směr jeho jednání byl jasně vyznačen: v náboženství užije postupu, který jemu tak dobře se vydařil v politice; šetřit bude smluv, vykládaje je v svůj prospěch, a zapoví veliké podezřelé novoty. Postavil se na půdu kompaktát, kryl se zřízením zemským, tvářil se jako ochránce zákona a náboženství národního proti těm, kdož utraquism zachovávali toliko na oko. Postup to velmi obratný: nejen pokrokáři od té doby se jevili jako buřiči, a

král přidružoval k sobě všecky bázlivé, umírněné a přírůstkem důležitým rozmnožoval hrstku katolíků, kteří sami o sobě nemohli podstoupit boj.

Na sněmě r. 1537 vytkl velmi jasně stanovisko, které hodlal zaujmout: mnoho prý jest nepořádků ve věcech náboženství; mnozí se vydávají za utraquisty a vskutku nejsou ani utraquisty ani katolíky, i žádal, aby stavové zachovávali kompaktáta, jakož i on sám se zavázal zjednat jim platnost. Většina sněmu přijala toto prohlášení s význačnou chladností.[28]) Co nám do kompaktát? namítali někteří páni; jimi se nechceme řídit, ale slovem Páně. Návrh, jaký stavové předložili králi o uspořádání církve české, nejen nepřipravoval smír s Římem, ale byl by zůstavil volnou cestu šíření se protestanství. Ferdinand byl velmi nespokojen, ale těžká a nešťastná válka počala opět se Solimanem, a zatím co byl zaměstnán událostmi uherskými, lutheráni rázně prováděli své úmysly.

Po několik let stavové lutheránští osazovali konsistoř kněžími, kteří přáli novotám. Roku 1541 zvolili za administrátora faráře od sv. Mikuláše Jana Mystopola, v jehož ráznost měli plnou důvěru. Byl to nový Cahera: nerozvážlivý a zbabělý, nepokojný a nestálý, nemaje ani pravého přesvědčení, ani skutečného nadání, svou věc poškodil přílišnou horlivostí, porušil ji nesnášelivostí a zradil ji ve chvíli nebezpečenství. Zatím byl nástrojem velmi poddajným, vždy jsa ochoten chopit se iniciativy v opatřeních, jakých si přáli stavové. Roku 1543 Mystopol shromáždil kněžstvo pod obojí a předložil mu několik otázek: Je-li mše obětí? Sluší-li vzývat svaté? Docházíme-li spasení věrou čili skutky? — Starý obřad národní v duchovenstvu měl ještě velký počet stoupenců; strana konservativní byla vedena

ráznými náčelníky, opatem kláštera emauského †Janem Nožičkou, děkanem kouřimským Bartoškem a především farářem svatohavelským Pavlem Bydžovským, jenž po několik let pronásledoval svým udavačstvím kacíře a pro přílišnou svou horlivost byl zbaven i svého úřadu[29]); spoléhali na podporu krále, velmi nespokojeného tímto shromážděním duchovenstva, jež nebylo mu ani ohlášeno. Zbylou vážností k minulosti a také drsným jaksi způsobem otázek byla zaražena většina. Prohlásila sice, že mše není obětí, ale o druhých obou kusech, ačkoli lutheránů zjevně bylo mnohem více, rozpakovala se rozhodnout. Mystopol na pomoc si povolal laiky. Shromáždění vyhnulo se otázkám dogmatickým, ale usneslo se o potlačení obřadů původu lidského — mše, processí, vystavování svátosti oltářní, modliteb za mrtvé, vzývání svatých a j.

Král nálezům synodu odepřel schválení. Když mu byly předloženy, odpověděl na ně toliko zasláním opisu kompaktát. — Mystopol se rozhodl, že nebude konat processí obvyklé o svátku Husově. Zda král přikáže obřad, církví zavržený a jestliže nezakročí, hradba je stečena. Ferdinand prohlédl léčku: málo se staral o koncilium Kostnické, víc o vlastní své právo; Mystopol, byv přinucen vésti průvod, svému hněvu ulevil v prudkém kázání: byl obeslán před krále spolu s jedním svým stoupencem, Václavem Mitmánkem. — Ten byl také ducha nepokojného, prošel mnoho zemí a změnil mnoho vyznání. Z Jednoty přešel ku protestantismu, oblíbiv si, jak vypravuje jeden z jeho protivníků, „více prý svobodu těla pode jménem a zástěrkou svobody křesťanské". Po mnohých cestách se vrátil do Prahy, stal se utraquistou a byl jmenován členem konsi-

stoře (1540). Měl dosti smělosti i vzdělání a v příhodné chvíli užíval dřívější své víry: bratr mluvil z něho, a nikoli lutherán, když řekl Ferdinandovi, že jest úkolem panovníků, aby chránili svých poddaných proti nepřátelům zahraničným, a nikoliv aby spravovali jejich víru, že „jsou od Boha ustanoveni k řízení věcí světských a nikoli duchovních". Král poslouchal bez námitek: věděl, kdy dojde na něho. Páni, kteří poháněli Mystopola, poznali brzo, že se hra stává nebezpečnou, i vzdálili se z města; rada pražská byla obnovena a členové podezřelí z náklonnosti k administrátorovi odstraněni. Mystopol nijak nebažil po mučedlnictví: byv opuštěn od stavů, poddal se a slíbil, že bez nového k tomu svolení nebude již kázat; Mitmánek byl vypovězen. Ferdinand byv povzbuzen lehkým svým úspěchem, rozkázal, aby nebyli trpěni kněží ženatí. Starověrný utraquism jásal, a v jeho kostelích faráři chválou zahrnovali panovníka spravedlivého a moudrého, kterého Bůh vzbudil na vyhlazení bludu.

Brzo však bylo na jevě, že jestli protestanté nejsou ani dosti silní, ani dosti smělí, k vykonání svých záměrů ctižádostivých, není přece nijak snadno odnít jim půdu získanou. Šlechta na svých statcích nedbala zhola rozkazů královských; v Praze veřejné mínění bylo velmi pobouřeno; válka v Uhřích stále trvala, tak že doba nebyla vhodna k popuzení odboje. Jestliže někteří muži v okolí Ferdinandově z přesvědčení nebo z vypočítavosti jevili velkou horlivost, jiní se obávali počátku nové doby válek občanských. Když dvě strany náboženské dlouho trvají vedle sebe, strana mírných, skeptikův a bázlivcův velmi rychle dospívá k myšlence o snášelivosti. I mezi katolíky oprávněné hlasy odporučovaly snášelivost. Ferdinand se zastavil, dovolil

Mystopolovi znova kázat a osvědčoval svou úctu náboženským svobodám zemským.

Celkem obě strany zachovávaly své postavení. V těchto prvních půtkách zkoušely své síly: ani jedni ani druzí nepouštěli se daleko, protože znali neústupnost svých protivníků, a sázka byla příliš veliká, aby se slepě odvážili boje. Pokrokáři na příště věděli, jak postupovat; k dosažení svých cílů spoléhají již jen na násilí; straně katolíkův a starých kališníků pomáhat budou všecky síly, jimiž vládne obnovená moc královská. Svým nezdarem stavové byli spíše rozhořčeni nežli postrašeni: k četným příčinám nespokojenosti s králem přistoupila ještě jiná, palčivější. Nebylo možno žádného narovnání mezi králem, jenž uznával toliko opravy, schválené od stolice papežské, a mezi stavy, kteří především pomýšleli na plné své odtržení od Říma. Konflikt nebezpečný a žalostný, protože v zápětí měl osudnou roztržku národa s panovníkem, a protože tento musil se stát pouhým nástrojem menšiny. Představme si, že by Jindřich IV. tvrdošijně ukládal protestantism Francii! Za takovýchto okolností král nebo národ musil podlehnout; jen jedno rozřešení bylo možné, buď změna dynastie nebo vyhubení kacířů, to jest národa.

Lutheráni, jakkoliv oprávněné byly jejich požadavky, nebyli příliš bojovni. Vedl je stav panský, jemuž se zatím nebylo obávat velkých změn, a jenž jsa dosti vlažné víry, prohlédal nebezpečí všelikého dobrodružství. Hlasovat, usnášet se a volit proti přání Ferdinandovu, osazovat fary kněžími ženatými: budiž; předchozími událostmi byli k tomu oprávněni, a nebezpečenství nehrozilo veliké. Ale nemínili se pustit do zjevného boje s králem, spoléhali na čas a náhodu, obávali se neopatrnosti,

jejíž následky mohly být nedohledné. Města, pokládajíce se za nepřemožitelná, ráda by byla postupovala rychleji; ostatně za oněch bojů nejmenovaných odpovědnost se rozděluje a neděsí již nikoho; ale stav městský byl zdržován konšely jmenovanými od krále, kteří se opírali o závažné menšiny katolické neb utraquistické. Pokud by události zahraničné nepřivábily pokrokáře, odboj celkem zůstával pravdě nepodobný.

Ani potom, když protestanté byli povzbuzeni zpřávami zahraničními, o podniknutí boje se nesnažili co nejhorlivěji lutheráni, ale druhá strana rozkolníků českých, bratří čeští. — Jednota přijímá tehdáž skutečné vedení boje proti reakci a podstupuje úkol mnohem větší, než k jakému byla oprávněna poměrně malým počtem svých věřících.

Jednota — a to se vysvětluje počátky jejího rozvoje a jejím cílem vytčeným — neměla úplného a soustavného učení theologického. Veliká to příčina slabosti! V těchto základních otázkách přesnost a hloubka jsou potřebnými podmínkami vší propagandy; věřící neradi svěřují své spasení kněžím, kteří se jim nezdají pravdy jistými. Příčina to také nestálosti a proměnlivosti: o některých kusech, často velmi důležitých, víra bratří kolísá, mnohdy se mění úplně každým pokolením; často zvolení nového biskupa znamená skoro přijetí jiného vyznání víry. Proto Jednota zvláště lehce podléhá cizímu vlivu; za Augusty kolem polovice XVI. století bratří málem by byli úplně splynuli s lutherány a jestliže se Blahoslavovi podařilo zachránit skutečně nezávislost církve bratrské, s hlediska dogmatického tato stále zůstává ve vleku druhých sekt protestantských.

Však klamná by byla domněnka, že bratří od počátku vyznávají ideje lutheránské, jež částečně přijímají později. V skutečnosti byly hluboké rozdíly mezi nimi a mnichem vittenberským: nejzevnější z nich, zachovávání sedmi svátostí, coelibát kněží, druhý křest neofytům ukládaný, nebyly nejvážnější. Ospravedlnění z víry podle učení Lukášova bylo v skutečnosti mnohem bližší tradici katolické nežli učení Lutherovu; o svátosti oltářní br. Lukáš se srovnával s protestanty švýcarskými a francouzskými, nikoli s německými. Za těmito odchylkami dogmatickými se skrývala jakási podstatná nesrovnalost: přese všecky ústupky přirozená nedůvěra bude vždy oddělovat bratry od lutheránův, i ve chvíli, kdy bojují vedle sebe, nemohou přemoci bezdečné nechuti. Náčelníci Jednoty nejasně jsou si vědomi, že představují něco jiného než lutheránství; jdou za jiným cílem, vyhledávají jiného požehnání.

Ale zároveň mají ducha bádavého a duši ušlechtilou, bez žárlivosti a sebelásky; nikdy netvrdili, že sami o sobě tvoří církev, že jim jediným svěřena jest pravda. Sympathicky sledují vše, co se děje venku, hledí vstoupit ve styky s těmi, kdo jsou oživeni touž dobrou vůlí, sní o zřízení jednoty křesťanské v jakémsi dobrovolném splynutí duší.

Charakteristický rys jejich dějin — a dojemný: tito chudí a velmi nevědomí lidé ušlechtilostí srdce a povahou se vyrovnávají humanistům, povznášejíce se nad předsudky a záští stran nebo národů. Později tato prostornost myšlení, obyčejům lutheránů velmi odporující, vzdaluje Jednotu od nich a sbližuje ji s Kalvinisty. Ale této chvíle pudila je k Lutherovi. — Jádro věřících, k dogmatu vždy dosti lhostejné, neprohlédalo jasně důležitost kusů

sporných a s pohnutou pozorností sledovalo úsilí těchto nových dělníků Páně. Někteří poněkud neopatrně vešli ve styky s Lutherem, odebrali se do Vittenberka, přinesli knihy odtud. Ale přeludy netrvaly dlouho. Příklad Německa v těchto letech vření byl málo vzdělavatelný; mladíci, vracející se ze Sas, často se nedovedli mírnit, mluvili o Jednotě „jako o zvrhlé sektě mnišské, jejíž kázeň se protiví evangeliu", staré řády chtěli nahradit svobodou křesťanskou. Nicméně strana nečetná sic, ale činná zůstávala nakloněna těsné jednotě s protestanty; podřízeností bratří co do spekulace theologické byla usnadňována cizí propagandou, a taková byla tehdáž síla popudu a výboje vzrůstající reformace, že Jednota byla by asi bývala stržena proudem neb aspoň oslabena rozkolem, kdyby Lukáš uznanou svou autoritou a nezlomnou svou vytrvalostí nebyl se postavil proti hnutí.

Byv vyslán do Italie za příčinou studia valdenských obcí náboženských, Lukáš vrátil se odtud poněkud zklamán (1498); jim spíše by bylo připójit se k nám, napsal † v polemickém svém spise proti Janu Vodňanskému. Po svém vítězství nad Menší stránkou obnovil Jednotu, dal jí učení, v přečetných traktátech ustavil zásady její víry[30]), takže až do svého zániku žila jeho duchem. Pokládaje její pokrok za své dílo, právem se jím honosil. Zda roztržce a zkáze zůstaví tuto církev, již Bůh zjevně provázel svým požehnáním? Zdaž opustí půdu pevnou, na niž postavil Jednotu, aby se přidružil k pochybným úspěchům revoluce, která neměla ještě ani ústrojí ani programu hotového? Rozhodl se rychle: bez hněvu, bez prudkosti, se vší možnou šetrností, aby nepopudil Luthera,[31]) velmi jasně vyznačil dogmatické rozdíly bratří vůči Němcům, zaujal postavení

nikoli v předu voje protestantského, nýbrž mimo něj a pro Jednotu se dožadoval úplné samostatnosti. Zároveň co v četných i rozmanitých spisech hájil dogmat starých, vystupoval činně, svolávaje kněží, vybízeje k zachování posvátných řádův, odstraňuje osoby podezřelé, konejše netrpělivé. Až do své smrti (1528) pevnou rukou řídil stádce sobě svěřené.

Hnutí bratrem Lukášem stěží zdržované propuklo opět novou silou po jeho smrti; bratří znenáhla se blížili k reformaci a ve většině důležitých článkův opustili zvláštní své vyznání; ale úsilí Lukášovo nebylo neplodné. První doba minula, doba nerozvážlivého nadšení a obětí, které by byly vedly ke zříkání a podobaly se k samovraždě. Jednota, i když se za Augusty stane téměř úplně lutheránskou, nicméně bděle a žárlivě zachovává své obyčeje, své obřady, svůj život vlastní; spojí se s protestantismem, ale nesplyne s ním. Možná-li se radovat z toho? — Prosté a pouhé přestoupení bratří k reformaci bylo by zjednodušilo otázku náboženskou, usnadnilo její řešení, rozkolníkům českým zajisté pojistilo pomoc protestantů německých a potlačilo příčiny roztržek, jichž využitkovali katolíci. Ale zda nebylo naopak třeba, aby sekta, jsouc chráněna samou menšinou, prostřed všeobecné zkázy mravní zachovala ideje oddanosti a obětavosti? Zda z církve lutheránské byli by vzešli B u d o v e c a Ž e r o t í n, B l a h o s l a v a K o m e n s k ý? A onen nepomíjitelný pomník jazyka českého, b i b l e K r a l i c k á, kým jiným byl by zbudován? Naproti lutheránům úkolem bratří bylo představovat směr volnější i vážnější, víru vřelejší i obsažnější. Buď náš soud o tom jaký buď, — nechť hledíce spíše k výsledku událostí, litujeme neústupnosti bratří, nebo jati jsouce jejich podílem v slav-

ném dědictví národa, chválíme jejich vytrvalost, — jedna věc jest nepochybná, totiž mocný vliv br. Lukáše na události. Byltě „muž mocný v slovu i skutku", praví jeden z nejslavnějších nástupců jeho, Blahoslav, „věrný, pilný, učený a nedadoucí se přemoci, jakého sic nikdy nebylo v Jednotě". V této společnosti svatých zdá se nám skutečně jako výminkou: nemá ani prostoty duše a vřelosti srdce Chelčického nebo Řehoře, ani něhy a kouzla Blahoslavova; jeho život neprošel příhodami tragickými, které dramaticky přerušují život Augustův, ale s vlastnostmi vůdce spojuje důslednost a pevnost cílů theologa. Po dvakrát zachránil Jednotu, když vytrhl ji z vlivu Menší stránky, jejíž úzkostlivostí bylo by bývala odsouzena k věčné prostřednosti, a když bránil jí, aby neodpadla k lutheranismu.[32])

Nástupce Lukášův Martin Škoda (1528 až 1532) neměl ani jeho nadání ani jeho vážnosti. Proto strana lutheránská se opět vzmáhala mezi bratřími. Celou řadu mladých mužů, prudkých a vzdělaných, skličoval téměř rozjímavý život prvních věřících. Horečka proselitismu se vzbudila v nich při pohledu na zázračné úspěchy reformace. Světa byla lze dobýt: zda se to ponechá jiným, snad méně hodným? Zda bratří zůstanou stále vydáni pronásledování dekretů královských? Šlechta, která až posud chránila Jednotu, třeba se nepřipojila k ní, jsouc povzbuzena příkladem knížat německých, veřejně vyznávala svou víru; do Jednoty vnášela nového ducha, méně pokorného, spíše bojovného, i podporovala stranu, která se chtěla sblížit s Lutherem. Obnoveny tudíž úřední styky s náčelníkem reformace německé, jež byly přerušeny za posledních let.

V pokročilé této straně vynikal od té doby muž, kterému se po půl století dostalo vedení Jednoty,

Jan Augusta. Na synodě brandýské r. 1532 jakožto prostý kněz stal se tlumočníkem všech, kdo přáli smělejšímu jednání a novému směru; úzká rada velikou většinou se skládala z přátel a pomocníků Lukášových: Augusta prohlásil, že třeba jí vlít krev mladší, a s přímostí, která pohoršila mnohé věřící, navrhl kandidaturu svou a svých přátel. Většina vyslovila se pro něho; hlavní náčelníci strany mladší, Benedikt Bavorynský a Jan Roh byli zvoleni za členy užší rady; nový biskup Augusta vzal sídlo své v Litomyšli, jež se té doby stala hlavním sídlem Jednoty a postavil se v čelo hnutí.

Podivný to nástupce Chelčického! Byl pln vroucích a smělých myšlenek; sami protivníci jeho chovají k němu bezděčnou úctu a tajnou sympathii, ale jeho prudkostí, nekázní a svéhlavostí často byly znepokojovány a vyrušovány jeho ovečky. První biskupové bratrští jsou světci, Lukáš je theolog, Augusta náčelník strany. Blahoslav, jenž neměl ho rád — bylť mezi nimi krom upomínky na trudné boje veliký rozdíl v povaze — líčí jej výrokem znamenitým: „byl ducha Themistokleova", nic nemůže lépe vyslovit onen soubor vlastností stkvělých a nebezpečných, jimiž bratří vedením jeho měli na chvíli stát se nejpřednějšími představiteli kacířství českého a být vydáni tak krutým zkouškám.

Máme dvě podobizny jeho, dosti si podobné: obličej bledý, čelo vysoké, ústa jemná, oči jiskrné; celá tato tvář dýše rozumem a rázností. Vzdělal se sám, pracně a těžce si zjednal své vědění a svou víru; jakožto syn kloboučníkův nejprve chtěl pokračovat v řemesle svého otce; byl vychován v utraquismu, ale cítě se povolán k jinému osudu, neměl na dlouho stání v tomto plachém a zvrhlém učení. Toužil po

velikých věcech a liboval si v situacích nesnadných, protože žádná nepřekonávala jeho smělost aniž mařila jeho důvěru, rychlý v obratech, živé obrazotvornosti, spíš odvážlivý nežli vytrvalý, byl váben k novotám. Jeho činnost bývala bouřlivá, a mnohdy svá přání pokládal za skutečnost. Rád jiné rozněcoval svým nadšením, a často se mu to podařilo. Žádná práce neodstrašila jeho horlivost, žádné utrpení nepřemohlo jeho přesvědčení, jeho duch byl dosti vysoký pro všecka nebezpečenství a pro všecku ctižádost. Bylo v něm něco dobrodružného a něco apoštolského; každý, kdo se přiblížil k němu, podléhal jeho kouzlu, v líčení jeho vrstevníků, přátel i nepřátel, jméno Augustovo se vyslovuje s jakýms údivem. Ač byl nízkého rodu, přece nejslavnějším pánům vnukal úctu téměř bázlivou; nemaje dosti na správě jejich svědomí, chtěl být vůdcem jejich politiky a provedl svůj záměr. Nekonal nikdy pravidelných studií; nicméně byl znamenitý spisovatel, zvláště proslulý polemista, dychtivý boje, rychlý k ráně, neohrožený a neunavný. V svých spisech i činech ovládán jest nadšením, a proto jeho výmluvnost je veliká. Zvolil si Luthera za vzor, a Blahoslav, jenž slyše oba, poznamenává, že nikdy nebylo kazatelů sobě podobnějších a kázání úchvatnějších. Hořelo prý všecko i slova, i výřečnost i posunky, vše se sdružovalo k zvýšení účinu: posluchačstvo bylo unášeno proudem této řeči. Blahoslav, jehož vkus byl jemnější,[33]) a jenž přednost dával vlastnostem prostším, svědčí s jakousi lítostí o pohnutí, způsobeném těmito kázáními, bohatými a překypujícími, ale sám se mu nemohl ubránit.

Augusta připomíná Luthera nejen jako řečník. Na neštěstí jeho síly neodpovídaly ani velikosti jeho záměrů ani povaze jeho ducha. Užijeme i jeho slov,

byl orlem zalétlým mezi holuby. Přese všecky přeměny přestálé Jednota od počátku se vyznačovala rázem nevyhladitelným: byla houfcem křesťanů bázlivých, pokojných, jichž přání se vztahovalo k životu tichému, rozjímavému, a jak paradoxní byl záměr, učinit církev bojovnou z oné sekty, jejímž učením bylo bát se věku a vědy! Z toho pochází skrytá opposice vojínů proti vůdci, kterou se seslabuje boj a porážka činí nevyhnutelnou; biskup nejpodivnější, jakého kdy měla Jednota, a od něhož uvržena byla v nejhorší neštěstí. A přece takové je kouzlo marnosti světské i pro srdce nejvíc od světa odloučená, že bratří dlouho zachovali jakousi tajnou lásku k muži, který způsobil jim nejhroznější pronásledování, a jehož vítězství bylo by zkázou bývalo jejich církvi.[34])

Augusta znal jasně svůj cíl. Chtěl vybavit Jednotu ze stavu poddanosti a ponížení politického, v němž živořila neustále, a jenž podle jeho mínění neodpovídal již skutečným jejím silám, a chtěl dát jí vedení všeho náboženského hnutí českého. Spoléhal při tom na podporu theologů cizích, a chtěl získat ji ústupky dogmatickými; bratří tudíž přidruží k sobě všecky Čechy nespokojené utraquismem a posilíce se jak svými spolky zahraničnými, tak přistoupením většiny národa přinutí krále, aby uznal svobodu slova božího. Plán nebyl pouhým přeludem. Budovec a Žerotín ujali se ho opět, ale pozměnili jej a nepojali — zvláště vzhledem k Jednotě — tak odvážných snah; v původní své formě a za skutečných okolností byl neobyčejně nebezpečný a odvážný.

Byl podniknut poněkud spěšně a hlučně. Úzká rada Jednoty užívajíc při Lukáši vlastních jeho

zásad, prohlásila, že spisy jeho nejsou závazné, leč pokud se shodují s evangeliem, jediným to pravidlem víry. Potom nedbaje tradice, Augusta se svými přáteli změnil starou konfessi tak, že ponenáhlu je přizpůsobena ke konfessi Augšpurské: obyčej křtít po druhé neofyty, na který zapomínáno již od doby delší, byl výslovně zanechán; coelibát kněží byl zachován, ale ne již jako pravidlo od biskupův uložené, nýbrž jako zkouška od služebníků božích dobrovolně přijatá; o svátostech, o ospravedlnění z víry, o přijímání, učení bratří bylo tak pronikavě změněno, že se Luther nijak nerozpakoval schválit jejich vyznání víry. Roku 1533 za úvod jejich konfesse napsal předmluvu velmi pochvalnou; dlouhé jednání, jež předcházelo tento spis, a jehož se účastnili nejslavnější theologové němečtí, Melanchton, Justus Jonas, Bugenhagen a j., dodávalo mu rázu úředního. „Po mnohých rozmluvách,“ píše Luther, „shledal jsem, že bratří vyznávají naši víru slovy poněkud rozdílnými.“ Okolo téže doby Augusta vypravil posly ku předním představitelům západního protestantismu, kteří přinesli od nich nejvřelejší povzbuzení: Capito, Bucer, Kalvín v svých listech blahopřáli jim k jejich věrnosti v slově Kristově. Od té doby styky bratří s kalvinisty se stávají vždy důvěrnějšími.

Bratří náhle vycházeli z osamocení, v němž až posud udržovala je pohrdavá lhostejnost veřejného mínění, nabývali vážnosti ve světě: knížata Jiří braniborský, Fridrich saský čtli jejich katechismy a schvalovali je; Luther uznal je jaksi za své spolupracovníky: „Buďte vy apoštolé čeští,“ † pravil Augustovi, „já s mými budeme apoštolé němečtí. Dělejte vy dílo Kristovo, jak se vám příčiny podávají tam, a my dělat budeme, jak se nám podávají zde.“

Augusta, posílen jsa souhlasem z ciziny docházejícím, rozvíjel neobyčejnou činnost. Potíral Habrovanské, aby bratry zbavil všelikého podezření ze shody s přemrštěnými sektami, a prudce dotíral na kněžstvo utraquistické: obrat potřebný snad, protože šlo o to, dokázat všemu světu, že v Čechách Jednota sama hodna jest provést šťastně dílo Kristovo, ale též velmi neopatrný. Jeho podnětem bratří upouštěli od obvyklé své zdrželivosti; zdáli se vyzývat pronásledování, vzdorujíce zřejmě nařízením, jimiž byli postaveni mimo zákon, a jež nebyla zrušena, i když se jich neužívalo; velmi čilou svou propagandou získali hojně přívrženců: poprvé otevřeli sbor v Praze (1544);[37]) roku 1540 v Mladé Boleslavi se shromáždil veliký sjezd pánův a rytířův bratrských. Augusta světil tu jáhny a kněží s úmyslnou okázalostí a za text svého kázání vyvolil významné místo písma svatého, kde se mluví o ustanovení Matějově na místo Jidášovo.

Hnutím bratří nebyli znepokojeni jenom utraquisté. Jejich nepřátelé tvrdili, že se ve schůzkách jejich mluví o sesazení Ferdinandově: zajisté pouhé pomluvy! Kdo by však mohl popřít, že páni, kteří podporovali Augustu a kteří popuzováni byli přechvaty královými, časem se neklonili k myšlence, s věcí boží mstít i své vlastní škody? Chování rozkolníků se změnilo úplně: dříve se poddávali utiskování, nyní pozvedali hlavy, stěžujíce si do bezpráví a žádajíce ochrany zákonné. Roku 1535 podali Ferdinandovi vyznání víry: bylo podepsáno ode dvanácti pánův a třiceti tří rytířů; událostmi německými král římský byl poučen o pravém významu těchto konfessí takto na hrotu meče podávaných. Přinášel ji pan Kunrát Krajíř z Krajku, nejhorlivější pomocník Augustův, pravý světský náčelník Jed-

noty. Rozmluva byla bouřlivá: „Rádi bychom věděli, kterak vy jste v tu víru přišli; čert vás v ni uvedl.“ — „Ó, milostivý králi, ne čert, než Kristus pán skrze čtení svaté.“ Ferdinand, zachvácen byv náhlým výbuchem hněvu, vzkřikl: „Však vy nejste papežem, ani císařem, ani králem, než věřte vy, co chcete, my vám toho nebráníme, třebas do pekla jděte. Než skutkem bránili budeme, abyste se nescházeli a své řiči facle nestrojili, toho nedopustíme, bychom (ukázav na hrdlo své) na to nasaditi měli a nechceme další disputací s vámi míti.“[38]) — Však o něco později král jal se smýšlet méně nepřátelsky; ani vůči bratřím okamžik nezdál se mu příhodným, aby se pustil daleko; ale neprominul jim toho připomínaje si, že ku potrestání jich může toliko obnovit dekret svatojakubský.

Věděl jistě, že od většiny sněmu bude podporován proti Jednotě: té chvíle právě byl od ní povzbuzován proti bratřím a zahrnován jejím udavačstvím. Neustálé tajné zášti utraquistů proti Jednotě bylo rozníceno útoky Augustovými. Běda! Jejich kněžím přezdíval lakomců, opilců, zlosynů, svatokupců: dovedou mu již ústa zacpat! Jak žalostného divadla poskytují tyto roztržky, jež nejsou na příště ospravedlněny žádným podstatným rozdílem dogmatickým! Zda se v skutečnosti Mystopol právě tak jako Augusta nesnaží o těsné spojení s lutherány? Obě strany se oddalovaly od sebe starými vzpomínkami, hněvy zbylými po dávných sporech, slepým duchem výlučnosti, všední řevnivostí dvou církví, svářících se o duše; a tato bědná soutěž byla zhoršována podněty vedlejšími, osobním záštím, zištností nebo marnivostí, které drážďily šlechtu nebo kněžstvo obou stran. Maličkosti, které v srdcích zůstavovaly nezapomenutelnou nevraživost! Když

v poslední chvíli zřejmou a naléhovou potřebou shoda se zjednala mezi oběma velikými stranami v Čechách, jest nejistá, neupřímná a rozptýlí se po první porážce a nebyla by snad přežila vítězství.

Stádce Augustovo počalo se plašit: všecken tento lomoz, tyto polemiky hlučné, toto záští, které viděli se vzmáhat kolem sebe, nemátlo pouze statečnost, ale znepokojovalo i svědomí. Bratří sténali, že byli zapleteni do nebezpečenství, k jakému se nehodili. Žádná sekta neměla nikdy menší náklonnosti a nadání ku propagandě. Komenský, jenž církev miloval tolik a jenž znal ji tak dobře, podotýká při této věci: „Naši tedy ani vůdci ani stoupenci bouření býti nechtěli, soudíce, že jest více radno přičiňovati se k tomu, aby byli dobrými nežli učenými, a selštějším tím názvem (jak dí Seneka) spokojujíce se, aby dbali spíše na mír, svornost a zachování řádu nežli na stíhání jiných".[39]) — „Ačkoli zajisté kořen víry pevný v sobě majíce, nepřemoženi byli, však patrné jest, že darů božích více měli nežli jich jiným ukázati a o ně se sděliti mohli. Odkudž i ta choulostivost šla, že ani v těch obcech, kdež byli a patrony měli, celých církví se neujímali, druhému kněžstvu toho nechávajíce, sami pak na těch jen posluchačích, kteří se k nim dobrovolně od oněch obraceli, přestávajíce".[40]) Jednota naše, praví jiný ze spisovatelův jejích,[41]) jest mladých kuřenců zpívání, Luther pak a jiní učitelé jsou staří kohouti.— Tato zdrželivost, tento strach zodpovědnosti — vycházející, ne ze zbabělé malomyslnosti, ale z pocitu jejich nehodnosti před Bohem — tato prostora duše děsící se hluku světa, mají cosi dojemného a v pravdě křesťanského. „Nepovstali od časův apoštolských lidé, jejichž by církev blížeji přistupovala k učení a obyčejům apoštolským, jako bratří čeští".

Třeba není dosti potvrzený tento výrok, který Komenský připisuje Lutherovi, vysvítá z něho velmi přesná představa skutečnosti: jako tovaryši Kristovi podobně i bratří, jsouce srdce přímého a ducha prostého, hrozí se a děsí svatého Pavla, jenž povstal mezi nimi. Přes všechny různosti dogmatické zůstává tu jediný rys povahy: Lukáš a Augusta opustili učení Chelčického a mluví o něm s jakýmsi povržením; nicméně Chelčický je pravým otcem Jednoty, od něhož přijala význačné své rysy, morek svých kostí. Ku poznání církve nestačí vědět, čemu učí; všeliké myšlenky se mění podle duchů, jimž se vštěpují. Jednota bratrská, byvši počata ve dnech únavy a hrůzy, jaké následovaly po bouři husitské, zachovala nevyhladitelný ráz svého původu a nedůtklivost téměř nervosní, zplodila sice hrdiny, ale pravým jejím povoláním zůstává mučedlnictví. Typ, v němž se vtěluje, není ani Budovec ani Žerotín, nýbrž Komenský: čilý, přístupen jsa všemu pokroku, oddán všemu nadšení, podléhá všem vlivům, ale není jimi dotčen: od první chvíle, dí Zoubek, je tak vymezen, tak vyznačen, že jeho přeměny mění toliko formu, ale nikoli podstatu jeho bytosti duševní. Totéž platí o jeho církvi, jež nikdy nepozbyla milosti svého křtu.

Protestace, s počátku osamělé, se množily. Na synodu Boleslavském roku 1546 strana protilutheránská byla u většině. Nápadným odpadáním byla oslabována strana Augustova: Jan Roh s pláčem prosil Boha za odpuštění, že zapomenul na zjevení jeho pravdy v Jednotě. Biskup sám byl znepokojen v svém svědomí; doufal, že přijme-li Jednota od Luthera víru přesnější, Němci opět přejmou její kázeň církevní; — Luther se omlouval, dovolávaje se potřeby boje: především prý dlužno zvítězit nad

kurií. Nová schůzka ve Vittenberce byla chladna při vší laskavosti zevnější; poslední slovo Augustovo znělo jako vyhrůžka: jestliže reformátoři všecku pozornost svou věnují vývoji vědeckému a zanedbají život praktický, vyplyne z toho veliké zlo. Kéž by Bůh dal, praví Komenský, aby byl falešným prorokem. Skutečně za málo let formalism theologický utlumil ducha vzbuzeného od Luthera a naděje roznícené obrozením náboženství byly poškozeny nekázní a nedostatkem organisace. Zároveň nepřátelství Mystopolovo a utraquistů rozhořčovalo Augustu. Té chvíle byl malomyslný. Ostatně jak bojovat proti obecnému proudu! Změniv náhle své chování, velikou chválou vynášel bratra Lukáše, velebil jeho kázaní a spisy, hájil potřebu coelibatu kněžského. Pokud přesvědčení bylo účastno v tomto náhlém obratu? Konec života biskupova ukazuje aspoň, že na dlouho neupustil od svých záměrů: pro Jednotu přál si raději méně samosprávy, ale více vlivu.

Ve chvíli, kdy se v Jednotě dál tento obrat protilutheránský, kvapně se rozvíjely události politické; pozdní byla lítost bratří; ostatně ani všickni necítili ji. Noví členové ze stavu panského a rytířského nemínili odložit zbraň: schůzky s knížaty cizími konaly se dále, a jestliže se na nich nekonaly přípravy, aspoň rokováno o možných případech, které předvídal celý svět. Boj mezi katolictvím a protestantstvím tak často odročený, hrozil právě. Zda Čechové, utraquisté nebo bratří, ve zbabělé neutralitě budou svědky zápasu, jehož výsledek se jich dotýkal tak blízko?

Před bouří všecky strany sbíraly své síly. Veliké ticho zavládlo. Vítězoslavný Soliman byv přinucen některý díl svého vojska obrátit proti Perša-

nům, ponechal Ferdinandovi část Uher a učinil s ním příměří (1545), jež brzo přeměněno bylo v mír (1547) Smlouvou v Crespi zjednanou s Františkem I. umožněno bylo císaři volně užít svých sil: Karel V. stárnul i nemohl déle odkládat úlohu, které se vyhýbal posud, pokořit odbojníky. Pokud protestanté nejsou přemoženi, všecken jeho úspěch vydán jest náhodě. Porážkou jejich Habsburkové se zmocní světa.

Od dávna lutheráni předvídali útok a připravovali se k obraně. Když Karel V. zval je, aby své zástupce poslali na koncilium, které se právě scházelo v Tridentě (1545), bylo všem zjevno, že nastala chvíle rozhodná. Vyjednávání se protahovalo, ale žádná z obou stran upřímně nepřála si míru: ke skončení svých příprav chtěli nabýt času. Konečně dne 20. července 1546 císař dal do říšské kletby kurfiřta saského Jana Fridricha a lantkrabí heského Filipa, a zatím co se biskupové italští španělští ubírali do Tridentu, žoldnéři italští a španělští táhli přes Alpy na vybojování Německa.

Válečnou výpravu Karla V. předcházela diplomatická výprava velmi dobře vedená. Ve chvíli nebezpečenství protestanté se rozdělili: někteří jejich knížata, postrašení nebo získaní, prohlásili se neutrálními nebo přestoupili dokonce na stranu císařovu — mezi nimi Moric saský, jemuž Karel V. v odměnu za jeho odpadnutí slíbil kurfiřství Jana Fridricha. Nepřátelé Karlovi hledali v cizině pomoci, které se jim nedostávalo v Němcích. Již Ferdinand sbíral vojsko na pomoc svému bratru: nejlepším prostředkem k zadržení této diverse bylo vzbudit mu nesnáze ve vlastních jeho zemích.

Kacíři čeští zvykli pokládat se za nerozlučné společníky protestantů německých a naproti nebezpečenství Sasů nezůstávali lhostejni. Také kurfiřt

neopominul ničeho, aby si získal mínění veřejné; veliký počet hanopisů rozšířených tehdáž v královstvích, byl vytištěn hlavně v Sasích, ba i v táboře Jana Fridricha.[42]) Jedna strana se hýbala v jeho prospěch: vhodná byla příležitost, kdy stavové čeští mohli dobýt svobody náboženské a pomstít se Ferdinandovi za jeho úchvaty; zda se jí neuchopí? Zda nečinnost nebyla rozhodnutím nejnebezpečnějším? Jestliže katolíci zvítězí v Německu, jaký osud hrozí Čechám?

Obecné mínění bylo zajisté Ferdinandovi velice nepříznivé, ale zda nespokojenost vypukne až ve vzpouru? — O tom bylo možná pochybovat. V každém případě bylo patrno, že všickni stavové a všecky strany náboženské nepřilnou k opposici s touž oddaností a s týmž nadšením. Stav panský byl dosti málo bojovný: přechvaty královy zajisté byly mu velice nepříjemné a vzpomínal ještě na revers vynucený, jímž moc královská byla prohlášena za dědičnou, ale v něm bylo dralně katolíkův a nejvyšších úředníků, jeho základní práva nebyla ohrožena, aspoň ne bezprostředně, i nechtěl se vrhnout v odvážnou válku občanskou, aby zamezil nebezpečenství vzdálené a pochybné. — Stav rytířský, rychlejší k rozhodnutím smělým a velmi nespokojený, částečně byl zdržován odvěkým svým spojením s panstvem a ochromen potlačením sjezdů krajských, jimž znesnadněno bylo všeliké spolčování. Naopak města, kteráž od mnoha let byla v tajném, ale neustálém boji proti představitelům moci královské, s nadšením přijala záminku naskytující se k svržení ohavného jha.[43]) Ovšem jde tu jen o obecné roztřídění, neboť okolnostmi, povahou, zvláště náboženskými poměry pozměňována v tom neb onom smyslu rozhodnutí jednotlivá. Jádro starých utraquistů pod-

porovalo krále: jejich snaha přestávala na zachování kompaktát, a jsouce vším právem přesvědčeni, že Ferdinand nemíní zakázat kalich, v papežencích viděli pomocníky a nikoli nepřátele. Pokročilí utraquisté, rozechvění ještě svou polemikou s Jednotou, nevěděli, jak se rozhodnout, kolísajíce mezi svými sympathiemi k Vittenberku a mezi strachem možných následků revoluce, jejímž potlačením byli by vydáni katolíkům, kdežto její vítězství bylo by snad prospělo jen bratřím. Mezi těmito konečně šlechta jdouc za popudem Augustovým a mnohdy jej převyšujíc, vroucně vyzývala k boji za volnost a víru; vzmach způsobený nemohl již být zastaven, ale jádro věřících počalo shlížeti propast, na jejíž kraj byli dovedeni, i šli za vůdci svými jen s nedůvěrou a zármutkem.[44])

Celkem postavení protivníků Ferdinandových bylo nepříznivé; nemohli neopatrně opustit protestanty německé, ale neměli žádného důvodu určitého pro své odpadnutí; jejich odboj byl svévolný. S královskou mocí dali se v process tendenční. Neběží o to, zda byli k tomu oprávněni, ale že byli přinuceni chopit se offensivy, tím odvrátili od sebe velikou část národa. Od první chvíle bylo na jevě, že Čechové, zděšení prostřed těchto zápletek vnitřních a zevnějších, nedovedou ani odhodlat se k nečinnosti ani nebudou bojovat statečně.[45])

Jan Fridrich saský a Filip heský psali stavům shromážděným v Praze v měsíci červenci 1546, objasňujíce příčiny války a žádajíce za jejich pomoc. Bylo již příliš pozdě: většina šlechty získaná od Ferdinanda svolila ke všem jeho návrhům: pod záminkou pravdě velice nepodobnou, že Turci hrozí vpádem, král dosáhl nejprve svolení všeobecné hotovosti zemské v království, potom nejpodivnějším

výkladem smluv, jež za Jiřího z Poděbrad byly zavřeny mezi Čechy a domem saským, přiměl vyšší stavy k obnovení smlouvy o spolek s Moricem saským.

Vítězství spíše zdánlivé nežli skutečné. Stav rytířský schválil smlouvu toliko po velikém zdráhání a města odepřela docela své svolení. Stav panský pokročil dále: města nemají prý práva účastnit se jednání o takových otázkách mezinárodních! Nikdy ruka Ferdinandova nebyla obratnější v obcházení zřízení zemského, ve spravování země menšinou; vynikal v tomto vyšším umění kejklířském. Však nastává vždy okamžik, kdy mizí fikce.

Kadaň byla ustanovena za místo k soustředění hotovosti zemské. Jenom že se tato nescházela. Král posílal napomenutí za napomenutím. Konečně nejbázlivější se poddali: zvolna shromáždilo se něco houfů nespokojených a špatně ozbrojených. Vůdcové velmi zpupní doptávali se: Kde je nepřítel? Odkud hrozí vpád? V krajích, kde bratří hojně byli osedlí, opposice byla smělejší: kraj Boleslavský, jeden z hlavních jejich středisk, odepřel vypravit svůj lid. Hůře bylo ještě, když král vojsku dal rozkaz k pochodu. Vojáci byli přemluveni od emissarů protestantských: Ferdinand neohrožuje Saska, nýbrž Čechy: zda Čechové vlastníma rukama zahubí svobody své vlasti? Některé voje nechtěly opustit Kadaň; jiné odpíraly překročit hranici. Vzhledem k této obecné neochotě král konečně rozpustil toto vojsko neužitečné (ke konci roku 1546).

Moric s počátku dobyl největší část Sas, ale když se Jan Fridrich vrátil z jižního Německa, Moric větší silou jsa těžce svírán, dovolával se pomoci. Ferdinand žádal Pražanů za vojsko. — Veliká byla nesnáz konšelů. Báli se hněvu králova, ale co na

plat? Nikdo nechtěl táhnout proti kurfiřtu, který „s poddanými svými pod obojí způsobou přijímá a tudíž s Čechy v náboženství nemálo se srovnává a toho učení obhajuje“. Kdyby rozkázali výpravu, nikdo by neposlechl jich. „Ti, kteří na ouřadě konšelském jsou, nic před jinými sousedy nepředčí, než samým toliko ouřadem, a podle toho, že jim možno není, sobě rovným rozkazovati, aby kdo na vojnu táhl; neboť prý by jim i každý odpověděti mohl, že nepotáhne, ano odměnně na ně to podati, aby ten kdož tak rozkazuje, sám tak učinil a na vojnu táhl.“[46]) Fikce, Ferdinandem uměle zdržovaná, mizela: lid městský nechtěl déle poslouchat vůle úředníků, kteří nebyli jeho představiteli.

Král se odhodlal ke krajnímu opatření. Dne 12. ledna 1547 znovu nařídil hotovost zemskou; kdo se nedostaví v den ustanovený (24. ledna) do Litoměřic, ztratí čest, hrdlo i statek a bude vyhnán ze země. Tentokrát škraboška padla: zřízení zemské bylo porušeno; král se stavěl mimo zákon. Hotovost zemskou mohl svolit toliko sněm vyjímaje případ domácího nebezpečenství nebo hrozícího vpádu, a tehdáž nebylo patrně takového nebezpečí. Důvody, jimiž se král pokoušel odůvodnit svůj rozkaz, nedostatek času, naléhavá potřeba, neměly žádné váhy. V skutečnosti chtěl se obejít bez stavů, protože jejich hlasování bylo aspoň velmi nejisté.

Zda se mohl klamat příliš o síle, kterou zjedná mu tato hotovost zemská? Někteří historikové v rozkazu ode dne 12. ledna viděli toliko úmyslnou vyzývavost. Událostmi předešlého roku přesvědčil se Ferdinand, že odboj bude nerozhodný a bázlivý; jakmile se ho nebál, mohl si ho jen přát, poněvadž poskytoval mu příležitost ke změně zřízení zemského. Stěží lze připustit takovou domněnku dost

ožavnou, a povaha Ferdinandova nedopouští úkladů tak spletitých. Jest ovšem jisto, že jeho chování na počátku odboje bylo podivné; ponechal mu volný vývin, ano svou liknavostí téměř jej rozněcoval. Ale zda se tato nečinnost nevysvětlí jeho starostmi o věci německé? Jestliže prameny neposkytují žádného světla, spravedlnost nejpřísnější velí, vystříhat se domněnek hanobících.

Dosti velký počet krajů vypravil svůj lid do Litoměřic, ale tu se opakovaly výjevy posledního podzimku; vůdcové nechtěli táhnout bez rozkazu sněmu a žádali, aby hned byl svolán. Ani omluvami ani sliby Ferdinandovými nebyli uspokojeni. Král, maje dosti sporu, znova dovolil vrátit se všem, kdo nechtěli táhnout s ním. Někteří dobrovolníci katoličtí a utraquističtí připojili se k pravidelnému jeho vojsku, jež záleželo z několika tisíc žoldnéřů najatých za peníze půjčené mu od jednotlivých pánů; vtrhl do Míšně. Zatím běželo o kurfiřta; později teprve potrestá ty, kdo mu nechtěli přispět svou pomocí.

V zemi vření vzmáhalo se víc a více. Pověsti kolovaly nejpříšernější; žoldnéři táhnoucí královstvím, svými vyhrůžkami šířili nepokoj: po kacířích a buřičích německých dojde prý na Čechy, za krátký čas se pobrodí v krvi českého národa, zadarmo budou mít v Čechách jeho domy, ženy a dcery.[47]) Na tyto hrozby měšťané odpověděli skutky. „Kdybychom pak bez obecného sněmovního snesení tomuto mandátu své povolení dali a podle něho se zachovali," namítali na napomenutí Ferdinandovo, „již svobody netoliko naše, ale i všeho toho království by klesly, a sněmové obecní starobylí zahynouti by musili, a my všickni obyvatelé toho království ze všech tří stavů horší bychom byli než sed-

láci, kterýchžto jich pán mimo vyměřenou věc k ničemuž nepotahuje a potahovat nemůže a nemá spravedlivě."[48]) Ferdinand pokoušel se vzbudit odvěké záští proti Německu: „A předešle," hlásal v svých provoláních, „když do království jací vpádové od Němců se dáli a nejmenší ves neb městečko zebrali, tu jsou předkové vaši hned vzhůru byli a všickni toho bránili; neb o Češích to slyšáno, že se jich všickni co čertův báli. Ale vás se již žádný nebojí; nebo vy co baby bojíte se těch, jichžto není se co báti; a majíce vy přední býti, zůstanete-li doma, jaká vaše poctivost bude, když byste předkem pána svého a potom jiné v tom opustili, toho zdravě u sebe považte!" Tyto deklamace vyzněly na prázdno; příliš bylo na jevě, že nemají žádného základu skutečného; se strany Jana Fridricha zajisté nehrozilo nebezpečenství.

Lid pražský, jenž nedůvěřoval mnoho ráznosti svých konšelů, správu obce vzal do svých rukou: napříště o důležitých otázkách nebude rokováno jen v radě městské, nýbrž velikým zvonem se svolá veliká obec, a nic se nerozhodne bez její vůle. Smělejším ještě porušením rozkazů královských bylo, že obce Starého a Nového města pražského se shromáždily a uvažujíce, že roztržení obou měst bylo hlavní příčinou jejich slabosti a zkázy jejich svobod, vešly v těsnou jednotu (10. února 1547) i slíbily si pomoc ve všech případech. Ostatní města byla vyzvána, aby se na obranu ohrožených svých privilegií připojila ku Praze. Vyzvání toho bylo uposlechnuto. Z královských měst jen pět, Budějovice, Plzeň, Ústí, Most a Cheb odmítly přistoupit k jednotě.

Pražané prohlašovali sice, že jednota nečelí proti králi, ale tyto prázdné formule poslušenství

špatně zakrývaly jejich úmysly. V skutečnosti revoluce byla zahájena. Ferdinand nepřeháněl, když o něco později vytýkal stavům, že se chovali, „jakoby království České bez krále bylo a jim k spravování a k vladařství náleželo.“ Osoby, které chtěly mírnit hnutí, brzo byly zatlačeny. Hanopisy byly vždy prudší; shromáždění bouřlivější; řečníci smělejší. Bouře se posílila příchodem pánů, kteří vracejíce se od Litoměřic byli ještě velice rozníceni částečným svým úspěchem nad králem. Nejhorlivější z nich byli bratří; v první řadě Vilém Křinecký z Ronova, jehož výmluvnost rozhřávala všecka srdce; kdyby země česká byla měla mnoho synů takto oddaných a takto statečných, král nebyl by tak lehce potlačil odboj.[1] Pan Křinecký přiměl šlechtu v hlavním městě přítomnou, že se přidala ku Pražanům (16. února), a sněm byl svolán, aby hnutí dal schválení úřední.

Ferdinand zapověděl shromáždění sněmu; ale poněvadž štěstí přálo kurfiřtu saskému, stavové nedbali toho zákazu, a sněm zahájen dne 19. března. Náčelníci strany nespokojené připravili celou řadu žádostí, které měly být předloženy stavům a které tvoří téměř program strany národní. — Utraquistům dáno bude na vůli, aby se spojili a ustrojili svou církev. Rozepře nebudou více předkládány soudu dvorskému a komornímu, ale řádnému sněmu zemskému se dostanou pře, v kterých účasten jest král nebo jeho komora; od jeho nálezu nebude odvolání a žádný obyvatel království, jakéhož by koli byl stavu nebo povolání, nebude pohánén před cizí soud; nikdo nebude stíhán leda podle pořadu práva. Postranní jednoty stavovské nebudou příště zakázány. Za života králova nesmí být korunován jeho syn; výsady a přednosti jednotlivých stavů budou

obnoveny a zachovávány; berníci odpovědni budou sněmu; komora královská bude složena výhradně z Čechů. Král zvolí členy nejvyššího soudu podle návrhů sjezdů krajských a nejvyšší úředníky podle seznamu čtyř osob předloženého od stavů. Veliké obce a sjezdy krajské budou se konat svobodně. — Zvláště důležité jsou články, týkající se svolávání a moci sněmů: Kdykoli král svolá sněm zemský, nechť oznámí napřed předměty, které chce mu předložit, aby se stavové po krajích mohli poradit a zvolit své posly; zasedání nepotrvá déle než dvě neděle; jednání tajná a soukromá budou zakázána, a všecky věci se vyřídí veřejně; stavové budou mít právo iniciativy, a o jejich návrzích bude hned jednáno; hlasování většiny nemůže být zrušeno odporem některých nejvyšších úředníků, a jestliže tito zamítnou nález stavů vložit ve dsky zemské, budou dožádáni za to úředníci menší, a zápis nabude hned moci zákonné; objeví-li se potřeba sněmu, a král by nechtěl ho svolat, hejtmanové krajští spolu s Pražany ustanoví den jeho zahájení.[50])

Takto po každé, když moc královská je v tísni, obnovují se tatáž přání. Žádosti stavů roku 1547 v žádném kuse podstatném se neliší od kapitulace, kterouž uloží Rudolfovi II., a čeho se domáhali celkem na Ferdinandovi, zda nebyli by obdrželi od Jagielovců? Ale nikdy snad program nepřátel moci královské nebyl jasnější, praktičtější a obsažnější zároveň. Moc královská byla zničena a moc nejvyšší se dostala opět sněmu; tento nejen se scházel svobodně a užíval iniciativy a nejvyššího schvalování zákonův, ale i osoboval si svrchovaný vliv na jmenování úředníkův a mohutně zasahoval do moci výkonné. Stavové konečně pochopili pravou příčinu nedávných svých nezdarů: na místo starých

bouřlivých a nestálých shromáždění postavili sněm, složený ze zástupců sjezdů krajských, který prostřednictvím jejich zůstával ve styku se zemí. Na chvíli stavové se vybavili z malicherných svých předsudků, soukromé své snahy obětovali nejvyššímu prospěchu vlasti: duch svobody vanul, ideje demokratické se objevovaly znova. Již tím vyzrazuje se převážný vliv stavu městského a Jednoty bratrské.

Ale co jest do programů bez mužů! Snadněji bylo protestovat proti zákonům Ferdinandovým, nežli střást pamět posledních dvaceti let: mnozí již plně zvykli porobě. V jednotě tří stavů vznikly neshody. Jan z Pernšteina, vůdce pokročilých utraquistů, cítil se překonaným: „ani král bez obce", pravil, „ani obec bez krále dobře státi nemůže." Mnozí cítili tytéž pochybnosti. Neuvážili posledních důsledků svého jednání: znepokojovalo je, že k obraně svých práv přinuceni jsou chopit se zbraně. Neodvažujíce se volit mezi svou přísahou věrnosti ke králi a mezi svými sympathiemi náboženskými, vyčkávali událostí. Nejprozíravější ze šlechty ptali se, komu prospějí změny zavedené ve zřízení zemském, hanbili se jaksi, že jsou ve vleku stavu městského. Utraquisté nedůvěřovali bratřím. Mezi osmi osobami od stavů zřízenými čtyři příslušely Jednotě; nebudilo-li to pohoršení? I z bratří mnohý se divil úkolu podniknutému: zda příslušelo jim tasit meč? Zda nejsou již žáky Toho, který se vyslovil, že království jeho není s tohoto světa?

Stavové svolili veřejnou hotovost zemskou: vůdcem byl Kašpar Pluh z Rabšteina, jenž byl dosti zkušený a zmužilý, ale neměl dosti vážnosti, aby od stavů dosáhl rozhodných rozkazův, ani dost iniciativy, aby je sám nahradil. Vojsko se

scházelo zdlouhavě, bez nadšení: vůdcové bázliví a vojáci nedostateční! Výmluvnými manifesty nebyla zastřena skutečná slabost. Ohromná většina šlechty se postavila proti Ferdinandovi: 1738 pánův a rytířů přiložilo své pečeti k zápisu jednoty, ale zdálo se, jakoby tímto úsilím se vyčerpala jejich síla. Ze zemí vedlejších nepřicházelo žádné pomoci: těžký to trest za sobeckou politiku stavů českých; Moravané, jsouce spokojeni nerušenou svobodou náboženskou, ani se nehnuli; Slezané byli v jedné ze svých častých krisí zoufalých proti Slovanům; jejich horlivost pro reformaci jevila se toliko zdlouhavostí, s jakou svá vojska posílali Ferdinandovi. Jediná města lužická poslala některé posily Janu Fridrichovi.

Jestliže by protestanté byli projevili poněkud odvahy, král byl u velikém nebezpečenství. Zakročení Pluhovo s vojskem jakkoli nedostatečným bylo by způsobilo nedozírné následky. Kurfiřt žádal ho za součinnost. Karel V. postoupil až ke Chbu; Ferdinand a Moric vytáhli proti němu. Společný útok Čechů se Sasy byl vážnou zárukou úspěchu. Pluh nechtěl postoupit bez písemného rozkazu direktorův, a tito, jsouce jati pozdní úzkostlivostí, neodvážili se ho dát. Král bez překážky a bez vážného znepokojení se spojil se svým bratrem. — Osud odboje byl rozhodnut. O měsíc později (24. dubna 1547) kurfiřt saský u Mühlberka byl na hlavu poražen a zajat. Nejen že nedošel žádné pomoci od Čechův, ale příliš dlouho zůstaviv část svého vojska při hranici české, kde se zdržel vyjednáváním se stavy, byl odtržen od této části svého vojska a přinucen svést boj se silami menšími.

Zpráva o pohromě Mühlberské jako rána hromová otřásla sněmem, který se sešel právě (18

dubna). Nejsmělejší ze stavů, kteří se zapletli příliš, aby doufat mohli v milost, snažně usilovali o povzbuzení mysli, dosáhli některých rázných usnesení. Liché to demonstrace, jež neoklamaly nikoho. Stavové, pokud byli pohromadě, jsouce posilováni jejich výmluvností, tvářili se hrdinsky; jakmile osaměli, ve strachu chápali se opět svých vytáček. Smutné zprávy se kupily: Jan Fridrich vzdal se kurfiřství ve prospěch Moricův, ale ani po svém zřeknutí nebyl propuštěn na svobodu. Filip heský byv překvapen přesilou, vzdal se na milost a nemilost. Německo bylo pokořeno od císaře, reformace přemožena, katolicism vítězem: Karel V. zamýšlel obrátit se se svým vojskem proti Čechům: jaké čáky úspěchu kynuly Čechům v nastávajícím boji! Ferdinand již vstupoval do království v čele vojska císařského a přicházel do Litoměřic. Sem svolával stavy moravské a slezské, kteří se hned sešli hojně, těšíce se z neštěstí, hrozícího neobratným jejich sousedům. Čím tito se vzeprou Ferdinandovi? — Vojskem Pluhovým? — Nebylo ho více; vojáci se rozptýlili nečekajíce ani na rozkazy sněmu.

Ferdinand velmi bystře prohlédaje skutečnost, nebyl opojen svým úspěchem. Věděl, že štěstí sedá odvážlivcům, ale rychle se odvracuje od lidí neopatrných. Skvělé bylo vítězství jím dobyté, i hodlal využitkovat ho, ale nemínil poškodit je požadavky přílišnými. Čechové, neopatrní, rozdělení a bázliví, zasluhovali přísného trestu; — ale nesměli být doháněni k nejhoršímu, aby jejich zoufalost nestala se nebezpečnou.

Tím spíše, že vše vřelo v Německu, překvapeném spíše nežli zkroceném, tu budoucnost vítězům skrývala smutné překvapení, a král, jsa menším optimistou než jeho bratr, předvídal je. Ostatně ne-

smíme myslit, že již za této doby ideje o neobmezené moci panovnické byly rozšířeny obecně; systém jen zvolna nabývá konečného svého výrazu; panovníci XVI. století jsou toliko předchůdci, nikoli zakladateli monarchie z milosti boží. Dovedou obmezit svobody veřejné, ale nikoliv potlačit. Sám Filip II. neusiluje o zkázu starých obyčejů: tím méně Ferdinand. Nebyl ukrutníkem i byl by se děsil války vyhlazovací, z níž Čechy byly by vyšly zhubené a zpustošené: — takých výstředností se odváží pouze fanatik jako Ferdinand II. — a války na vyhlazení bylo by bývalo potřebí, aby kalich byl odňat utraquistům nebo privilegia šlechtě.

Ostatně, proč by tak činil? Dlouhou zkušeností král se přesvědčil, že sněmy dobře řízené spíše jsou nepříjemností než překážkou, a utraquisté některými ústupky skromnými zajisté budou pohnuti ku podrobení se Římu. Nejmoudřejší bylo postupovat opatrně a přísnosti užít jen naproti těm, s nimiž se všeliká shoda zdála nemožna. Kdo se mu stavěl neustále v cestu? M ě s t a a b r a t ř í. Ferdinand nenáviděl jich nejen pro minulý jejich odpor, pro vynikající jejich účastenství v odboji, ale i proto, že v nich tušil živel omlazovací pro národ. Ideje demokratické, jimi představované, děsily ho jako neznámé nebezpečenství mnohem více, než opposice oligarchická Právě na s t a v m ě s t s k ý a na j e d n o t u b r a t r s k o u dopadl jeho hněv.

Ferdinand I. rozkázal pánům a rytířům, aby se dostavili do jeho táboru litoměřického, slíbil odpuštění všem, kdož uposlechnou jeho vyzvání a dokáží, že se účastnili odboje toliko ze strachu nebo svedení. Skoro všickni uposlechli, závodíce oddaností, aby zakryli své chyby, slíbili vystoupit z jednoty a pomáhat králi proti všem, kdož by setrvali

v odboji. Král, tak dobrotivý naproti šlechticům, že na milost přijal i jednoho z nejpřednějších řečníků opposice pokrokové, Jana z Pernšteina, naopak projevil smýšlení velmi nepřátelské naproti městům. Jejich zástupci nebyli obesláni do Litoměřic. Poselstvo Pražanů nebylo přijato. Psali králi list velmi prosebný: on odpověděl jim jen pošinutím svého vojska, jež osadilo výšiny nad městem a části položené na levém břehu Vltavy. Lid pražský vysilujícími změnami přecházel z podráždění v malomyslnost. Lid obecný chtěl se bránit; v okolních krajích obyvatelstvo, v zoufalství přiváděné pleny vojska španělského a italského, chápalo se zbraně, chtíc na pomoc jít posvátnému městu husitství. Neopatrnost mohla vést k velikému neštěstí. Zdálo se, že Ferdinand hledá záminku, aby vytrestal hlavní město: já, řekl poslům pražským, ani lid můj nijakého nepřátelství nezačneme, ale jestliže vy začnete, tím hůře pro vás, konec to vezme zlý. — A jakého úspěchu bylo lze očekávat od povstání pozdního! Strana mírnější přiměla obec, že se podrobila králi bez podmínky (v červenci 1547).[61])

Ferdinand I. byl nelítostný. Pražané musili zrušit zápis jednoty a vydat všecky spisy k němu se vztahující, odevzdat své zbraně a vojenské zásoby, postoupit králi statků obecních a všech důchodů městských; zavázali se platit stálou daň z piva a sladu, tak zvané posudné, předložili všecka privilegia, která měli od dřívějších králů, ku přehlédnutí a potvrzení. Až do roku 1547 Praha tvořila jakousi republiku, v níž moc královská byla velice obmezená: novými privilegii odňata jí většina výsad dávných. — Dříve král sám, byl-li přítomen v zemi, sázel konšely městské, ač i tehdáž byl vázán návrhy konšelův odstupujících, a mohl ustanovit jen utra-

quisty; napříště rada králova dosazuje zcela volně radu městskou. Veliké obce byly zakázány bez zvláštního svolení královského. Nejdůležitější věci vnitřní správy byly podřízeny pravomoci úřadův obecních a vyhrazeny králi. Úředník královský „hejtman městský“ spravoval vyšší policii, v radě městské držel nejvyšší místo a bděl, aby se neusnášela o ničem, co by se protivilo vůli panovníkově. „Rychtář královský“ při soudě zastupoval prospěchy panovníkovy. Až posud od většiny soudů městských odvoláváno se k soudu Starého města pražského; jeho moc byla přenesena na nový soud appellační na hradě Pražském, jemuž příslušely všecky soudy městské v Čechách, na Moravě, v Slezsku a v Lužici. Stav městský konečně utrpěl škodu na svém jmění zákazem nabývat statků svobodných a potlačením cechů.[52])

Napříště Praha, jsouc zbavena velikých svých statků, zničena těžkými břemeny, připravena o nejpotřebnější důchody, přestala být metropolí království, střediskem měšťanstva českého, duchem a vzorem druhých měst. Později tento odsudek těžký byl ovšem zmírněn v některých kusech; některé statky navráceny Praze — Ferdinand usiloval, ne o její zkázu, ale o pokoření; ale své rány vedl dost obratně, aby nebylo možno plné obnovení. Praha nikdy nepozbyla vší důležitosti, jakou zabezpečovaly jí obyvatelstvo její, bohatství a upomínky její historie — ale dni její slávy a moci minuly na vždy: hlavní město království Českého účastní se revolucí, ale nevede jich více. Rmoutí se nebo těší z událostí, někdy se zaplétá do nich, ale neřídí jich. Trpká byla bolest těch, kdo v jediný den nešťastný viděli takto řítit se dílo tolika pokolení: „Poněvadž těchto časův sme se dočkali,“ píše Sixt z Ottersdorfu, „jichžto

sú se předkové naši skrze zvláštní zjevení boží strašili a hrozili, mluvíce to: by i pán Buoh všemohúcí jich životem prodliti ráčil, že by v tom světě déle býti nechtěli a nežádali; a slýchali sme v mor tento předešlý od dítek malých a nevinných, že sau k rodičuom svým, když jich plakali, mluvívaly: ‚Pláčete na nás; však po malých letech pro těžkosti, kteréž na vás přijdau, sami byste raději zemříti než i živi býti chtěli, když by vám to jediné možné bylo‘. Což oni nám vnuknutím božským předpovídali, a mnozí v naději boží svatí lidé psaní činíce oznamovali: již my těchto dnův i časuov očima našima sme viděli a spatřili, s velikým však naším zarmaucením a bolestí.“[53]) Neštěstí, které stihlo Prahu, dotklo se zároveň celého království. Od té doby ono krvácí po stranách jako z rány stále otevřené, kteráž ochromuje všecko úsilí a znenáhla oslabuje organism sociální. Tři staletí uplynou, než národu českému se podaří dobýt opět svého hlavního města, a tím dnem teprve počíná nový jeho život.

S druhými městy nebylo jednáno laskavěji. Byla trestána těžkými pokutami, musila vydat své zbraně, postoupit králi statkův a důchodů, platit posudné z piva a sladu. Konšelé městští byli sázeni od podkomořího a zodpovědni jemu.[54]) Ostatně moc podkomořího přešla ve skutečnosti na komoru královskou, jež měla své zástupce v městech, r y c h t á ř e k r á l o v s k é, kteří si osobili nejvyšší správu věcí politických nebo soudních. Ve přech měšťanův odvoláváno se k nejvyššímu soudu appellačnímu, kterýž úzce závisel na králi. „Od toho času,“ píše dějepisec XVII. století, Pešina z Čechorodu, „města jsouce zboží a svobod svých zbavena, hlav svých tak vysoce pozdvihnouti nemohla a nemohou, takže pád ten roku 1547 slušně na městský stav potažen

býti může a nazván stavu městského pád!" Jaromír Čelakovský, jeden z učenců, kteří nejvíce přispěli k objasnění dějin stavu městského v Čechách, dospívá k podobnému úsudku: „Po čem v době Vladislavově šlechta nejvíce práhla, co by za největší vítězství byla považovala, to Ferdinand I. učinil konečně skutkem. Osekal všechny svobody městské... a vůbec obmezil samosprávu obecní i soudní na tak skrovnou míru, že ani Ferdinandovi II. nezbývalo mnoho dále ji obmezovati . . . Theorie Rendlova, že města jsou komorou královskou, nemohla vůbec dokonaleji v skutek uvedena býti, než jak se za Ferdinanda bylo stalo."[55])

Za Maximiliana II. a Rudolfa II. městům nastala doba poněkud příznivější. Dvůr, jakmile se jich bál méně, byl jim tak méně nepřátelský; podporoval jejich pokrok hmotný. Jejich postavení bylo ještě mnohem lepší nežli postavení měst panských, a města poddaná ráda přinášela nejtěžší oběti, aby došla názvu města královského. Ale stav městský zůstával v plné závislosti na panovníku a nenabyl již ani svého bohatství ani své samosprávy ani svého vlivu. Králové se nesráželi více s oním třetím stavem, který až posud byl nejčilejším a nejnebezpečnějším živlem opposičním, a na sněmích mohli celkem spoléhat na hlas jeho zástupců. Ferdinand nedbaje žádostí vyšších stavů, městům vrátil skutečně jejich hlas na sněmích; ale stav městský nevykonával již svého práva; byl trpěn „ze zvláštní milosti královy" s podmínkou, že se ve všem bude spravovati jeho vůlí.[56]) A vskutku když se mínění veřejné nejvíce protivilo opatřením navrhovaným, jak mohli vystoupit proti nim poslové stavu městského volení od krále a závislí na něm? Tudíž budoucně na sněmě ze tří hlasů jeden byl úplně získán od krále.

Dále, kdežto až posud účastenstvím měst do jisté míry mínění veřejné jevilo zájem pro zachování sněmu, napříště lid k zápasům, jež se dály mezi stavy, choval se lhostejně, a tyto byly jen bojem mezi králem a hrstkou oligarchův. A co zmohla šlechta, takto víc a víc osamocovaná? — S tohoto hlediska zkázou svobod městských připravena jest zkáza svobod zemských; revoluce roku † 1618 jest pokračování a konec odboje roku 1547. „Takto," píše Sixt z Ottersdorfu, „našimi hříchy způsobeno, že zrádné a podvodné pletichy zhubily všecky síly království. Hle, kam naši zavedeni byli nesvorností a záhubnou vrtkavostí!"

Šlechta nepodnikla ničeho, aby zmírnila osud stavu městského. V skutečnosti se radovala z jeho neštěstí. Král vykonával její program. Komora královská, dluhy obtížená, zajisté rozprodá většinu zabavených statků: dostanou je lacino; pěknou to kořistí takový trh, kterým se obohatí na útraty pyšných soupeřů! — Kde vezme král rady appellační a hejtmany královské? Ze stavu panského nebo rytířského. Výborná to příležitost k opatření mladých lidí. Kdo v poslední instanci bude soudit pře měšťanů? — Šlechta. Kdo bude bdít nad správou obecní? — Šlechta. Když šlechtic bude prodávat svůj statek, měšťanům nebude lze koupit jej, a šlechta zbaví se nepříjemné soutěže. Oč vyšší stavové marně se pokoušeli po dvacet let válečných, toho dostávalo se jim darem od krále po špatně pojatém a špatně vedeném pokuse o vzpouru.

Tato radost byla poněkud zkalena událostmi následujícími. Ferdinand slíbil odpuštění, ale slib možná vždy vyložit nějak.

Jestliže král nepřál houfným popravám, domníval se přece, že několik trestů hrdelných bude uži-

tečnou výstrahou. V městech vládla hrůza. Kancléř pražský Sixt z Ottersdorfu vržen byl do nezdravého vězení a jen stěží unikl smrti na prosby pánů moravských; drahně nejvážnějších měšťanů bylo zjímáno, mnozí mrskáni metlami nebo trestáni velikými pokutami. „Byl toho času veliký pláč a velmi veliké naříkání; neb na někoho více uloženo bylo, než jest on statku měl, a když nemožnost svou předkládal a všecek svůj statek králi dáti a jeho postoupiti chtěl, nechtěli dotčení vykonavatelé vůle královy toho od něho přijíti, ale tomu každému takovému hned na věž bílou do vězení jíti veleli. A tak veliké soužení lidé ten čas míti museli, že mnozí, rozvažujíce to, co jsou jim předkové jich za dlouhé časy s prací a s velikým úsilím nachovali, a oni tolik že dítkám svým po své smrti toho pozůstaviti mínili, majíce to všecko jako čertu v oběře dáti a sebe i své děti ochuditi, zasteskše sobě, mřeli a hrdla svá za to dáti musili.“

Však ani šlechta neunikla docela pomstě královë. Někteří z největších vinníků, Pluh, Křinecký a j. se dali na útěk; byli odsouzeni na smrt, a jejich statky zabaveny. Dvacet šest jiných, kteří se dali králi na milost, zůstali doživotními vězni královými na svých zámcích, byli zbaveni větší části svého jmění; zpupné své statky musili přijmout v manství od krále. Připočteme-li k těmto konfiskacím pokuty, kterými byla zastižena města, poznáme ohromný převrat hmotný, jaký v zápětí měl odboj roku 1547. Seznam statků, připadlých králi, vzrůstá stále. Obsáhlý přehled konfiskací sestavil již Tieftrunk, ale Rezek přidává více než čtyři sta jiných, které roku 1547 nebyly zapsány do desk zemských a summu stržených peněz z prodeje statků zabavených páčí na více než dvanácte milionů zlatých.[57]) Tak

s tohoto hlediska události roku 1547 jsou předzvěstí ohromných ztrát, jež budou následovat po bitvě na Bílé hoře.

Až do této doby finanční situace panovníkova byla velmi nesnadna; ohromné dluhy Jagielovců působily mu nesnáze nepřekonatelné. Při všech berních velmi těžkých[58]) a přese všecko úsilí komory, neustálé války s Turky pohlcovaly všecky důchody, a dluhů komorních přibývalo spíš, než ubývalo. Tento stav věci konfiskacemi se změnil velmi šťastně pro Habsburky. S hlediska obchodního věc byla velmi dobře opatřena. Hlavní zásluhu o to měl tajemník královský Florian Grispek z Griespachu, jeden z nejčilejších nástrojů moci královské; jeho horlivost za této příležitosti zvyšována byla hněvem, mstil se, že od povstalců byl vzat do vězení. Za náhradu byly vráceny některé statky, ale nejhorší, kterých nikdo nechtěl koupit; „vzali zrno, vrátili slámu" poznamenává vrstevník té doby. Jiné byly rozprodány, ale znenáhla, tak že neklesla jejich cena; veliká panství byla rozdrobena, aby nalezla kupce. — Za Maximiliana II. a Rudolfa II. prodáváno ještě jmění zabavené roku 1547. Zajisté ani potom propast schodku nebyla vyrovnána, a nesnáze finanční trvaly dále, ale byly méně trapné, a král vládl důchody mnohem většími nežli všickni jeho předchůdci.

Za obecného pohnutí a postrachu sešel se sněm svolaný od Ferdinanda, aby vyslyšel stížnosti stavů. Před samým jeho zahájením čtyři osoby byly popraveny na náměstí Hradčanském (22. srpna 1547[59]). Proto sněmu dostalu se názvu s n ě m u k r v a v é h o. Mezi obětmi byl dvorský rychtář královský J a k u b F i k a r z V r a t u. Milosti královĕ odporučoval se vším: svým stářím (bylo mu 70 let),

obecnou svou vážností, službami králi prokázanými, svým pravověřím, neúčastnil se odboje, leda aby utišil mysli, Pražanům radil ke vzdání se; za krise nebyl v městě, a to bylo právě proviněním, za něž pykal svou smrtí. „Jsa jakožto hofrychtéř královský," biřič provolával na popravišti, „přísežným úředníkem a maje zvláštní přísahu, podle té jest tak se nezachoval a králi o tom, co se v Praze dálo, nic neoznamoval, ano v nejpilnější čas pryč z Prahy odjel." Úředníkům byla dána výstraha, jejich náčelník spoléhal nejen na jejich poslušenství, ale i na jejich bdělost a oddanost; všeliké kolísání bylo odpadlictvím a všeliká nedbalost zločinem.

Stavové, takto varovaní, bez rokování přijali všecky předlohy královské. Všecky kusy sporné byly rozhodnuty v prospěch moci panovnické: jednoty branné a všeliké zápisy postranní jsou zakázány pod ztrátou hrdla: pravomoc soudů královských rozšířena; dědičnost koruny v rodě Habsburků znova prohlášena; ustanoveno, že jmenování nejvyšších úředníků a členův nejvyššího soudu zemského náleží králi samému s radou úředníků zemských; sněmy obecné a sjezdy krajské budou se konat toliko, když svolá je král. Všecky úchvaty, připravované po dvacet let obezřelou a vytrvalou politikou, takto byly slavně přijaty ode sněmu; stavové uznali svou porážku a pokořili se před šťastným svým protivníkem. Moc královská byla posílena. Nic napříště nebude překážet Ferdinandovi, aby nepodporoval císaře, píše vyslanec benátský roku 1548, „poněvadž docela pokořil království české." [80])

Však zbývala ještě otázka náboženská. Pokud autorita papežova nebyla uznána v Čechách, moc králova se zdála ohrožena a pochybna. Ferdinand zvítěziv nad opposicí politickou měl ruce volné na-

proti kacířství. Zda kacířství české jsouc starší než německé bude tím houževnatější? — V této věci král narazil na netušené nesnáze, a jeho úspěch nebyl tak úplný jako v politice — především ne tak patrný: však právě Ferdinandovi I. přísluší zásluha, že zahájil opravdový boj proti reformaci české, zreorganisoval síly katolické v zemi a umožnil příští úspěch církve římské

Poznámky k hlavě II.

[1]) O propagandě husitské v Německu viz Haupta Die religiösen Sekten in Franken vor der Reformation (1882) a Die husitische Propaganda in Deutschland, v Raumerově Hist. Taschenbuch (1888). Haupt objasňuje velmi světle, co bylo opravdového a plodného v reformaci české, ale poněkud zveličuje účin jejího působení v Německu. Srovnej rozpravu Gollovu: Nové spisy o Valdenských 1887, str. 23.

[2]) Pověst opírá se o list, jejž Hus u vězení psal svým přátelům v Čechách; ale vskutku slova Husova týkají se přátel jeho v Praze zůstavených. Viz Palackého Documenta str. 33. [V Marešově českém vydání listů Husových str. 87.]

[3]) Goll, Jak soudil Luther o Husovi v Čas. Česk. Musea, 1882, str. 67. —

[4]) Prameny jsou sebrány od Golla v rozpravě zmíněné na str. 70. a násl. O vlivu husitství v Německu srovnej Bezolda, Geschichte der deutschen Reformation v sbírce Onckenově 1886, str. 124 a 277.

[5]) De instituendis ministris ecclesiae ad clarissimum senatum Pragensem, 1523.

[6]) Bartoš Písař str. 160. Srovnej Staré letopisy české str. 435. „Téhož léta (1519) při času sv. Martina přišli do Prahy nějakoví nábožní lidé z pouště, mezi nimiž jeden sloul Matěj poustevník, jehož mnozí lidé nábožnější chválili a sobě oblibovali. Ten pak jal se kázati v Praze, a tu se k němu lidé připojovali, zprvu v mále, ale potom vždy více, neboť kněží byli života nepříkladného, a lid obecný vždy žádostiv byl dobrých kazatelův a šlechetných,

[7]) List Matějův pánům Pražanům poslaný l. 1519, [dán na hórách sv. Vojtěcha blíž od hory Boubínské. Otištěn v Erbenově vydání Bartošovy Kroniky Pražské str. 333—539.]

8) Jirečkova Rukověť I. str. 173.

9) Odpověď Lutherova císaři (1521); O svobodě křesťanské; O volení pravých služebníkuov v cierkvi svaté (1523).

10) O činnosti Sobkově za prvních let viz Bartošovu Kroniku Pražskou str. 9 a násl., o zápasech, zavedením učení Lutherova způsobených, srovnej Staré letopisy české str. 446, 449, 455, 459 atd.

11) [„Non erat gallus pennis plumisque, sed dolis et fraudibus penitus consutus." Jirečkova Rukověť str. 121.]

12) O Caherovi a o počátcích reformace v Čechách viz Rezka, Paměti o bouři pražské roku 1524 v Pojednáních král. čes. společnosti nauk VI. řady díl 11. str. 8 a násl.

13) Tyto události jasně líčí Grünhagen, Geschichte Schlesiens II. str. 5. Velikou službu církvi římské prokázalo koncilium Tridentské tím, že „zbořilo most mezi kacířstvím a pravověřím"; proto teprv okolo roku 1560 zastaven jest pokrok reformace.

14) Gindely, Geschichte der böhm. Brüder I., str. 170. [Snesení sjezdu toho viz v Bartošově Kronice Pražské str. 24—30.]

15) Jiří Písecký, uvedený od Palackého V. 2., str. 458.

16) Viz prameny uveřejněné od Rezka v Pojednáních král. čes. společnosti nauk VI. řady díl 11 B. [Kronika Nejmenovaného str. 13 a násl., str. 22 a násl.]

17) Kronika Bartoše Písaře str. 161. List br. Matěje uveřejněn byl ve Výboru II., str. 128.

18) Tento článek směřoval proti bratřím, u nichž obyčej znova křtít neofyty zachoval se, aspoň částečně, ještě několik let.

19) Viz Palackého V. 2, str. 472.

20) O stavu duchovenstva utraquistického viz Borového Jednání a dopisy konsistoře katolické i utraquistické (Praha 1868—1869). Listy konsistoře utraquistické psány jsou obyčejně česky, listy konsistoře katolické latinsky nebo německy. Vzácný to pramen ku poznání stavu náboženského v Čechách za vlády Ferdinandovy.

21) Viz Frinda, Die Kirchengeschichte Böhmens IV. str. 106 a násl. Frind byl kanovníkem praž-

ským a nepřál nijak lutheránům. Z událostí uváděných vyvozuje úsudky poněkud příliš všeobecné a zvláště nevšímá si dosti okolností, za kterých se vzmohla reformace česká. Ale spis jeho zasluhuje pozornosti, a nelze popírat, že se dnes nemůžeme spokojit nejasnými obranami spisovatelů protestantských.

[22]) V Ústí, jednom z posledních měst, která přistoupila k reformaci, přívrženci Lutherovi jsou tak četní, že roku 1562 podkomoří nařizuje, aby nebyl přijímán a trpěn v městě žádný kazatel lutheránský. Rozkazem takovým ovšem nebyl zastaven ani zmenšen pokrok kacířství. Srovnej Wolkana, Beiträge zu einer Geschichte der Reformation in Böhmen; — I. Das Dekanat Aussig. Praha 1886 str. 4.

[23]) Frind str. 115. Jindy pán, hledě naklonit si poddané své, rozděloval mezi své lidi statky duchovenské. Wolkan str. 4.

[24]) „Každý pán", praví Rezek, „na statcích svých dělal co chtěl, zejmena vydával bohoslužebné řády dle libosti a faráři rovněž." Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách. Praha 1887 I. 13.

[25]) Fiedler str. 190.

[26]) Ibidem str. 215 r. 1563. Stářím snad císař stal se poněkud nábožnějším.

[27]) Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation III. 258.

[28]) Gindely, Geschichte der böhmischen Brüder I., 241. Srovnej proslulý list Ferdinandův Jaroslavovi z Pernšteina: Jestliže obviňován jest, že porušil náboženské svobody zemské, je to utrhání na cti; ale jsou lidé v Čechách a na Moravě, kteří nevěří ani v Boha, ani v svátosti, ani ve vzkříšení z mrtvých. Nemůže jich trpět v svých zemích, tím méně, ježto nesnáší bludů stoupenců Lutherových nebo Zwingliho. (Buchholz IV., 458.)

[29]) Jirečkova Rukověť I. str. 113—117.

[30]) Müller, Die deutschen Katechismen der böhm. Brüder, Berlín 1887, ve sbírce Monumenta Germaniae paedagogica IV. str. 39. — Nejdůležitější to nejnovější práce o dějinách bratrských; zvlášť otázka o poměru Jednoty k Lutherovi prostudována byla od Müllera se stejnou bystrostí jakož i učeností.

[31]) To zdá se mi dokázáno od Müllera způsobem naprosto nepopěrným str. 40—42.

[32]) [Bratr Lukáš vedle Komenského náleží k nejplodnějším spisovatelům Jednoty. Rozsáhlý seznam jeho spisů po prvé sestaven jest od A. Gindelyho v Čas. Čes. Musea 1861 str. 278—292. Srovnej též Jirečkovu Rukověť I. 474 až 477 a Gollův článek „O některých spisech bratra Lukáše z Prahy" v Čas. Čes. Musea 1883 strana 362—370. V apologetických a polemických jeho spisech zachovány jsou vzácné zprávy pro starší dějiny bratrské, zvláště v odpovědi na sepsání Menší strany, „O původu Jednoty", posledním asi díle, jež nad jiné jeho práce vyniká jednoduchostí slohovou a srozumitelností. (Srovnej Golla, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhm. Brüder, I. str. 38—48 a úvod k dějinám Jednoty br. v XV. století v Čas. Čes. Musea 1883 str. 524—526.) Roku 1505 vydal katechism pod názvem „Dětinských otázek" a pořídil první tištěný kancionál. Z bohoslovných jeho spisů nejdůležitější jsou „Zprávy kněžské" neboli „Kniha kněžská," v které jednak obšírněji vymezen soubor učení bratrského, jednak vyloženy povinnosti kněžím náležité, všudy pak připojeny i agendy služeb církevních; k tomu přidán výběr ze synod bratrských od nejstarších dob do roku 1526.]

[33]) [O vkusu takovém výborné svědectví podává spis Blahoslavův „Vady kazatelů", tiskem vydaný od Slavíka.]

[34]) O Augustovi viz mimo spisy již uvedené Fiedlera, Todtenbuch der Geistlichkeit der böhm. Brüder ve Fontes rerum Austriacarum, Scriptores V. (Vídeň 1863) a Quellen zur Geschichte der böhm. Brüder, vornehmlich ihren Zusammenhang mit Deutschland betreffend, vydané od Gindelyho v téže sbírce, Diplomataria sv. XIX. Vídeň 1859. — Skladatelem knihy úmrtní jest asi Blahoslav; naopak Život Augustův — uveřejněný roku 1837 od Šumavského [správnější otisk opatřen r. 1880 v Českobratrské bibliotece vydávané spolkem Komenského v Praze, sv. 3.] a obsahující hlavně vypravování o vazbě Augustově — je nepochybně prací jeho tovaryše Jakuba Bílka a nikoli Blahoslava. Viz Golla v Čas. Čes. Musea 1887 str. 327 a násl.

[35]) Shoda bratří s Lutherem často se zakládá ještě na nedorozumění. Tak v konfessi roku 1535 učení bratří o milosti zdá se plně lutheránské; bratří učí, že lidé docházejí

spasení milostí Kristovou, že spasení a odpuštění hříchů udílí se nám darmo, bez našich skutkův a bez naší zásluhy. Jejich učením jest, že pouze Jeho smrt a Jeho krev dostačí k zahlazení a očištění všech hříchů všech lidí. — Pergunt docendo sola fide seu fiducia in Jesum Christum justificari homines sine ullis eorum studiis, meritis et operibus. — Pronikáme-li hlouběji k věci, lehce poznáme, že se obě strany shodly o dvojsmyslu; bratří skutečně rozumějí věrou, ne jako Luther, vědomí smíru vykonaného Kristem mimo člověka, ale subjektivní cit spojení se Spasitelem. Oklikou se vracejí tudíž k svému mínění skutečnému a k svým názorům mravním. Tak soudí též Criegern, Comenius als Theolog str. 204.

[36]) O těchto stycích Luthera s bratřími viz Müllera str. 212 a násl. O konfessích bratří přesné zprávy podává Schweinitz. Přídavek B. Srovnej též Zezschwitze. Die Katechismus der Waldenser und der böhmischen Brüder, Erlangen 1863 str. 152. Zůstává ještě mnoho kusů temných, — a které nebudou nikdy objasněny, poněvadž závisí méně na nedostatku pramenů než na jisté nesvědomé obojakosti bratří. Z dobré vůle a ducha smířlivého, z tradice i z nevědomosti bratří v XVI. století neustále mění své názory. Chtějí si získat přízeň jak lutheránů tak kalvinistů: z toho pochází mnoho odporů. Slabou stránkou Jednoty jest právě nestálost myšlení, která záleží více na jisté nedostatečnosti vědecké nežli na vypočítavosti. Postačí jeden nápadnější příklad: Roku 1573 posel Jednoty slavně ohlašuje před fakultou vittenberskou: všecky věci, jež Luther nebo jiní z vašich předchůdců vytýkali v našich konfessích a kárali, touto byly odstraněny. — A roku 1575 v úředním listu bratří k Bezovi čteme: Ačkoli neužili jsme formulí dvojsmyslných, „přece Luther vyložil naše učení, jakoby se úplně srovnávalo s jeho myšlenkami vinou svou a nikoliv naší“. — Žádnou omluvou nelze oslabit těchto slov.

[37]) [Sbor bratří pražských zřízen byl řádně od bratra Jana Černého. Nejčetnější posluchače měla Jednota na Novém městě, ano i v samé radě novoměstské. Roku 1544 br. Černý vykonal křest v domě Dr. Koppa z Raumentálu v četné schůzi panstva i měšťanstva, o čem král byl zpraven od vůdců staroutraquistů Pavla Bydžovského a opata Nožičky.]

[38]) Gindely, Geschiche der böhm. Brüder I., str. 236.

[39]) [V Poznámkách k řádu Jednoty bratrské pro Angličany l. 1660 vydanému.]

[40]) Komenského Otázky některé o Jednotě bratří českých z roku 1631 nebo 1632; doklad u Zoubka v Čas. Čes. Musea 1885 str. 4.

[41]) [Bratr Matěj Červenka, o němž Blahoslav napsal, že soudem a vtipem velikým rovného jemu žádného Jednota neměla.]

[42]) O těchto hanopisech viz článek Jos. Jirečka v Čas. Č. Musea 1875, str. 95.

[43]) O tomto zápasu měst s úředníky královskými viz Jaromíra Čelakovského Úřad podkomořský v Čechách str. 53.

[44]) Za posledních let bratří vydáni byli některému týrání, ale náboženská jejich svoboda nebyla vážně ohrožena. [Persekuce kr. Ferdinanda I. z podnětu kněžstva staroutraquistického v l. 1535, 1543 a 1545 doléhala na Jednotu hlavně v jihozápadních Čechách, kde násilně rozptýleni sborové v Janovicích u Klatov a v Račicích u Vodňan, a bratří pronásledováni v král. městech pošumavských, zvláště v Klatovech a Domažlicích. J. Vančura, „O pronásledování Jednoty bratrské v jihozápadních Čechách" ve Sborníku historickém bývalých žáků prof. Tomka 1888 str. 110—124).

[45]) Hlavním pramenem o odboji roku 1547 je vypravování Sixta z Ottersdorfa: Akta neb knihy památné oněch dvou nepokojných let 1546 a 1547. Sixt té doby byl kancléřem města Pražského, velmi čile se účastnil událostí a do svého vypravování vpletl hojně listin úředních, které dávají jemu největší váhu. Náležel straně mírných utraquistův, ale měl přátelské svazky i s bratřími. Spis Sixtův nebyl ještě vydán, ale Tieftrunk užil ho v svém díle: Odboj stavův českých proti Ferdinandovi I. (Praha 1872).

[46]) Sixt z Ottersdorfu, uvedený v díle Tieftrunkově str. 62.

[47]) Sixt z Ottersdorfu uvedený od Tieftrunka na str. 65.

[48]) Ibidem str. 67.

[49]) Zdá se, že Vilém Křinecký z Ronova byl znamenitý řečník. O rokování sněmu za této doby viz II. sv. „Sně-

mů českých" (1546—1557), Praha 1880. Velmi neradi přecházíme zajímavé podrobnosti rokování a malebné zprávy, jakých poskytují prameny té doby. O jednotě stavů vyšších s Pražany viz Sněmy české sv. II. str. 118, 120, 123.

[50]) Sněmy české II. str. 151 a násl.

[51]) Tieftrunk, Odboj stavů českých proti Ferdinandovi I. str. 261.

[52]) Viz Čelakovského Privilegia měst pražských, 1886, úvod str. XXXIII.—XXXVIII. a Privilegia č. 235—236.

[53]) Sixt ve Výboru II. str. 1379.

[54]) Obce zachovávají přece jistý vliv na volbu svých konšelů.

[55]) Úřad podkomořský v Čechách str. 54.

[56]) Privilegium dané Praze dne 28. září 1547.

[57]) Rezek, Beiträge zur Geschichte der Konfiskation v. Jahre 1547 ve Zprávách o zasedání kr. čes. společnosti nauk 1876 str. 138. [Podrobný seznam podává Rezek v Památkách arch. 1876 str. 451 až 482. Srovnej též Sněmy české II. str. 438—445.]

[58]) Berně byly příčinou obecné nespokojenosti. Číslice nám známé zdály by se nasvědčovat neustálému ubývání jmění veřejného za vlády Ferdinandovy: v letech 1525 až 1544 obnášelo by více než sedminu, co je tím podivnější, ježto obnovení pořádku zajisté prospělo blahobytu veřejnému; hlavní příčinu tohoto ubývání třeba zajisté hledati v berních. Statistika XVI. století nezasluhuje ovšem plné důvěry. [Autor díla našeho přidržuje se theorie Gindelyho o stálém klesání majetku v Čechách pod tíží berní, ač cítí poněkud její slabost. Theorie ta vyvrácena jest od prof. Kaizla (Finanční věda str. 124). Klesání hodnoty majetkové v zemi bylo jen fiktivní: páni stavové, aby se vyhnuli berni z majetku, rok od roku níže přiznávali svůj majetek.]

[59]) [Ze stavu rytířského Václav Pětipeský z Krásného Dvora a Bernart Barchanec z Baršova, ze stavu městského Jakub Fikar z Vratu a Václav z Jelení. Hynkovi z Krabice, jenž též odsouzen byl na smrt, dána jest milost k velikým prosbám jeho přátel.]

[60]) Fiedler, str. 163.

HLAVA TŘETÍ.

Ferdinand a kacířství.

Konec panování Ferdinandova. — Politika náboženská. — Pronásledování bratří; zajetí Augustovo. — Jednota bratrská mimo království; její pokrok v Čechách zastaven. — Utraquisté; nový pokus o smír s Římem. — Pokrok reformace a obrácení Čechů k protestantismu. — Ferdinand a koncilium Tridentské. Papež schvaluje přijímání pod obojí způsobou. Úpadek vlastního husitismu. — První probuzení katolicismu. Arcibiskup Antonín Prus z Mohelnice. Jesuité v Praze. — Smrt Ferdinandova (1546); veliké úspěchy jeho vlády.

Když dne 18. září 1547 Ferdinand po mši vycházel z chrámu sv. Víta, představili se mu zástupcové kapituly katolické a konsistoře kališnické, prosíce, aby chránil věrných svých poddaných proti nátiskům pikartů, kteří jsou příčinou všeho neštěstí země; v čele utraquistů byl Mystopol. Bez svědomí, bez ideí, bez studu, lehce se dávaje svádět a zastrašovat, a stoje hluboko pod Caherou, jehož úskokův a veliké ctižádosti neměl, Mystopol jest jednou z oněch bídných povah nestálých a mravně nízkých, jaké se rodí v dobách bouřemi zmítaných a v církvích nekázní a odchylkami porušených. Býval lutheránem, stal se jím opět; zatím měl strach, jsa hotov ke všem obratům, aby zažehnal bouři předvídanou. A s jakou radostí byl by svedl bouři tu na bratry! Nenáviděl jich; toto záští bylo snad jedinou jeho vášní opravdovou.

Ferdinand si ho nevážil valně, ale rád užíval jeho služeb. Nebylo třeba povzbuzovat ho proti bratřím. V době jeho volení tito dali mu sice přednost před vévodou bavorským,[1]) ale zda Ferdinand vzpomínal na to? A ostatně toto již velmi dávné hlasování, odporučujíc jeho přízni několik osob, nebylo ochranou celé straně.

Jaké byly stížnosti Ferdinandovy proti bratřím? — Velmi různé: jejich řády demokratické; jejich učení,[2]) kterého neznal dobře, ale které mnohem více nežli víra lutheránská uráželo jeho víru; jejich nesmířlivost, která znemožňovala všeliké dohodnutí s Římem. Právě nedávno poskytli odboji nejsmělejších řečníkův a nejčetnějších vojákův, i nyní ještě cítil u nich tajný odpor. — Nebylo to čirou náhodou. Docela naopak lutheránům, kteří přestávali na svém vyznání víry a znevažovali si nebo podzírali vše, co nebylo jejich církvi vlastní, bratří právě tak jako kalvinisté hleděli zachovat mezinárodní ráz reformace. Časté jejich styky se zeměmi cizími, cesty jejich kazatelů, jejich náklonnost hledat svého poučení v cizině, znepokojovaly krále jako znamení zrady. Naproti bratřím cítil nedůvěru podobnou, jakou Ludvík XIV. choval naproti spoluvěrcům Hollanďanů. Zda se mýlil příliš? — Zda bratří během celého XVI. století netvořili svazek jednoty nespokojenců českých s protestanty zahraničními?

Především nebylo se mu obávat, že stíháním jich znepokojí massu národa, která pohlížela na ně vždy s jistou nepřízní. — Při trestání jich nebylo třeba porušovat svobod zemských. Závazky Ferdinandovy vzhledem k svobodě náboženské týkaly se toliko utraquistů. Dne 8. října 1547 obnovil mandát Vladislavův, kterým bratří byli postaveni mimo zákon, a dne 20. ledna 1548 druhé nařízení vydané v Augš-

purku přikazovalo jeho přísné provedení: schůze bratří jsou dokonce zakázány, jejich kněží budou zjímáni, jejich sbory odevzdány farářům katolickým nebo kališnickým. Komisarům královským uloženo dohlížet, aby nové rozkazy všudy byly vykonány.[3]) Před svým odjezdem Ferdinand vládu svěřil milému svému synu, arciknížeti Ferdinandovi. Svou horlivostí zbožnou a svým poslušenstvím moci papežské arcivévoda se zdá v tomto pokolení politikův ohlašovat blízké příští směrův a idejí zcela různých: v jeho rukou prospěchy katolické nevezmou ujmy, a jeho otci nebylo se obávat od něho ani nedbalosti ani slabosti.

Kněží podobojí vrhli se ihned s divokou a vášnivou radostí na kořist jim vydanou. „Takové pak věci," praví jeden ze svědků pronásledování, Jan Černý,[4]) „činili nejnestyději ti popi kališní, jsouce sic v obcování velmi nectní a nestydatí lotři, cizí ženy sobě nestydatě chovajíce; k tomu ožralci hanební a lháři bezední. Ti přední a nejpilnější služebníci a milostníci královští a napravovatelé příkazů byli i s jinými sobě podobnými, vše z té kališné strany. Žádný jistě, ani sami hejtmané královští ani kněží římští pod jednou tak zle, tak tyransky, takovými haněními a zlostmi, lžemi, trápením rozličným, hrůzami a strachy, zlořečenstvím a takovými věcmi netrápili jsou lidu bratrského jako to nestydaté kněžstvo kališné, všeho božího i lidského řádu a studu zbavené a prázdné; a tak se byli vztekli a v zlosti i pýše proti bratřím pozdvihli, že s nimi všudy na všecky strany dosti činiti bylo. A skrze ně největší žaloby a sočení vždycky šla k králi, k arciknížeti a k radám královským na bratří." Žaloba tím těžší, že Černý není krasořečník: pouze výkřik rozhorlení a trpkosti zvítězil tu nad jeho obyčejnou mírností

a klidností.[5]) Mystopol pro bratry, kteří by chtěli přistoupit k církvi utraquistické, složil formuli k odpřisáhnutí, v níž nakupil výrazů nejpotupnějších; mstil se za hanopisy Augustovy. Sestavil seznamy osob podezřelých, aby se nikdo nemohl vyhnout; své podřízené povzbuzoval všemi prostředky.

Jak se bohužel děje vždy za takových krisí, jichž nejžalostnějším následkem bývá podněcování nízkých a podlých vášní, nejprudší záští a nejnehodnější chtíče se kryly pod pláštěm víry. Udavačství bylo přijímáno bez vyšetřování; kdokoli byl udán za pikarta, propadl svůj statek, byl uvězněn a vydán hroznému mučení. Někteří úředníci ukrutností hleděli se zavděčit králi; dějiny se zaslouženou potupou zaznamenávají jméno jednoho z těchto katanů, Šebestiana Šejnocha, kr. hejtmana litomyšlského. Při pohřbu jednoho člena Jednoty podle obyčeje zpívány písně: šestnácte hospodářů bylo vzato za rukojmě, potom obesláni do Prahy a vsazeni do Bílé věže; byli dáni do vězení nezdravého, kde stékaly všecky nečistoty hradu; vzduch byl tak zkažen, že za hrdinu pokládán byl katolický administrátor arcibiskupství, který navštívil je tam. Půl léta snášeli krutá svá muka s podivuhodnou odhodlaností; konečně šest jich, utrpením vysílených, odpřisáhlo téměř bez vědomí; druzí, ne snad statečnější, ale silnější, vytrvali, až milec králův, † Dr. Erhard, zjednal jim posléze dovolení, aby se mohli vystěhovat z království.[6])

Ve všech sborech zavládlo zpuštění a hrůza, služby boží byly staveny, kněží na útěku, honěni s místa na místo. Přese všecko jejich napomínání a přese všecken jejich příklad odstupováno od Jednoty víc a víc: z nejnovějších proselytů všickni neměli pevné víry prvních věřících; příkladem zbabě-

losti čestěji předcházela šlechta. Nejen páni utraquističtí na svých statcích vykonávali rozkazy královské, ale i dávní ochránci Jednoty opouštěli ji, nechtíce přijímat kněží vypuzených, zavírajíce chrámy a zakazujíce sbory. Janovi z Pernšteina rychlým pokořením se Ferdinandovi podařilo se zachránit veliké své statky; bylo to útěchou a nadějí, pro bratry, jichž počet vždycky býval četný v těchto stranách kolem Pardubic a Kunvaldu, kolébky jejich církve; ale jak mohli spoléhat na Pernšteina — nestálého, postrašeného a s peněžitými nesnázemi zápasícího. Pro zisk jistý zaprodal tý, kteří doufali veň, a vydal je pronásledovatelům jejich. Konfiskacemi dostalo se králi Litomyšle, nejstaršího a nejšťastnějšího střediska Jednoty, Turnova, Brandýsa, Bydžova a † Chlumce.[7]) Rány byly vedeny rukou stejně jistou jako proti stavu městskému. Jednota zasažena byla v samém srdci své moci: sídlo biskupův a obyčejné shromáždiště jejích synodů bylo v rukou kněží utraquistických; nejslavnější její sbory, hora Karmel a hora Olivetská byly pozavírány.[8])

Král chtěl, tuším, do poslední stopy vyhladit sektu nenáviděnou. Nedůvěřoval přestupům, hromadné popravy se mu protivily a nebyly by se ani srovnávaly s jemnějším mravem obecným. V měsíci březnu 1548 nařídil bratřím Litomyšlským, Bydžovským, Chlumeckým, Turnovským a Brandýským nad Labem, aby v šesti nedělích opustili království. Litomyšlští žádali za odklad: nebyl jim povolen. Na tisíc vystěhovalců se vydalo na cestu do vyhnanství, první to oběti onoho žalostného stěhování, jež se tak často opakuje během XVI. a XVII. století. Co tu hoře a zármutku! Svazky přátelské a rodinné rozervány,

dům otcovský opuštěn, jmění těžce nastřádané ztraceno, nebezpečenství po cestách a nad to nade vše neuhasitelná touha po vlasti! A kam se odebrati? Která země přijme ochotně tyto hosty podezřelé? — A přece ve vší úzkosti této vyhnanci neztratili srdce. Jsouce vedeni svými kněžími myslili, že před sebou vidí oblak Páně, kterým lid byl veden na poušti. „Byli jsme neseni na křídlech orlice," pravil jeden z nich.[9]) Suď kdo jak suď o Jednotě, o mezerách jejího učení, o plachém jejím myšlení, buď vliv její na osudy země české jaký buď, tito vyhnanci trpěli za věc nejšlechetnější, jaká kdy jímala lidstvo, za svobodu svědomí, a právě v největším zármutku se skvěly opravdu vznešené jejich ctnosti a dary, kterých Pán hojně uštědřil jim. Bratřím byla vždy milá bolest, tato svrchovaná zkouška osob i stran. Augusta se klamal, chtěje z nich učinit bojovníky; jejich úloha byla vznešenější: býti mučedlníky víry, církví zvítězilou.

Dosti velký počet kněží byl uvězněn; ale buď že král málo dbal malé této kořisti, buď že jeho rozkazy nebyly vždy vykonány s velkou horlivostí, mnozí jsouce nedostatečně ostříháni unikli nebo byli propuštěni na svobodu. Za to velmi čile pátráno po Augustovi.

Biskup se bránil vždy nebezpečné zásluze že, byl jedním z předních pobuřovatelů roku 1547: jest prý hloupá myšlenka uvalovat naň vinu za chování bratří; není jejich náčelníkem, nýbrž prostým biskupem; nejen nevyzýval ke vzpouře, ale od prvního okamžiku prý předpovídal žalostný konec odboje i hleděl zdržet své přátele. — Jakou váhu mají tato osvědčení? Soud o tom je dosti nesnadný. Nikdo se rád nepřizná k své vině, a jestliže prameny v ji-

stých kusech potvrzují svědectví Augustovo, v jiných obrana jeho zdá se dosti málo přesvědčivou. Zajisté jeho protivníci poněkud zveličovali jeho činnost, líčíce ho jako nějakého papeže; ale svým nadáním, svou rázností a smělostí své politiky vykonával moc mnohem větší, než byla autorita prostého biskupa. Jasně se to ukázalo později: jako vězeň, vzav později úhonu svým odpadlictvím a svou neopatrností, v době, kdy nový duch pronikl Jednotu, on sám na uzdě drží úzkou radu a působí na ni jakýmsi postrachem. Mezi pány v odboji nejvíce zapletenými mnozí byli důvěrnými jeho přáteli, a stejně těžko lze připustit, že by byl neznal jejich záměrů, nebo že by oni nebyli dbali jeho výstrah. Jednota nařídila slavný půst a modlení za vítězství stavů: zda možná pomyslit, že se to stalo bez vědomí Augustova nebo bez jeho svolení? Jeho cesty do Vitenberka, jeho návštěva u vévody Fridricha v Lehnici roku 1546 měly zajisté za hlavní svůj cíl otázky náboženské, ale zda se náboženství nesplétalo s pádem Ferdinandovým?

Vzhledem k veliké nejasnosti skutků nejistota zajisté prospívala obžalovanému, ale pravdě podobným činila i podezření královo. V biskupovi Ferdinand chtěl spíše trestat zrádce nežli kacíře. Utraquisté rozněcovali jeho hněv, vzrůstající ještě velmi důstojným chováním Augustovým, které čestně vynikalo naproti všeobecné zbabělosti. Biskup zachoval svou chladnokrevnost za všeobecného rozvratu, odvažoval se psát králi listy prosebné, aby se k bratřím nechoval s nespravedlivostí tak krutou; nevzdálil se z okolí litomyšlského, útulku poskytoval vypověděným, povzbuzoval mysli, posílal peníze vězňům. Jsa chráněn nezměnnou oddaností, vzdoroval svým nepřátelům. Hejtman Šejnoch užį

proti němu hanebné lsti. Vypravoval jednomu z bratří, že trápen je svědomím a že potřebuje poučení; zda by nechtěl Augusta se shledat a mluvit s ním? Zaručoval se mu svou věrou. Po některém váhání biskup, jsa sveden dobrodružnou svou myslí a chtěje se nepochybně všeho odvážit ku prospěchu bratří, přivolil ke schůzce se Šejnochem v lese. Několik náhončí se vrhlo na něho; zároveň jat jeden z jeho žáků, J a k u b B í l e k. Oba vězňové byli odvezeni do Prahy. Vazba Bílkova trvala třinácte, Augustova šestnácte let.[10])

První čas byl hrozný. Několikrát na nich důkladně zkoušeno umění katanské: Augustovi kyčle natřeny smolou, zapáleny a kleštěmi pak trhány kusy masa hořícího; věšeli ho na hák s hlavou dolů a s tělem obtíženým kameny. Nepřestali, až když strach byl, aby neskonal. Rány, zůstavené bez léčení, se zjitřily, šířice hrozný zápach. Nejvyšší úředníci, sám arcikníže, strnuli, jsouce jati hanbou a lítostí. Král si postavil hlavu, posílal nelítostné rozkazy, chtěje na biskupovi vynutit vyznání jeho zrady, jména jeho spoluvinníků; běželo mu o to, aby jasně viděl a do svých rukou dostal všecky nitky onoho spiknutí — jež snad nikdy nebylo ani podniknuto, ale přestávalo na neurčitých nadějích, na rozmluvách. Mlčení Augustovo bylo největším vzdorem, jímž král doháněn byl k nejhoršímu. Svým úředníkům zůstavil volbu mezi trojím mučením: buď vězně zbavit dočista spánku, nebo položit ho na lavici s hlavou dolů na jeden nebo dva dni a občas dát mu na pupek velikého, pod skořápkou ořechovou zavřeného brouka — chrobáka, nebo po několik dní dávat mu potravu přepepřenou bez nápoje.

Tyto návrhy necitelné nebyly provedeny; než došel list králův, oba vězňové byli převezeni na hrad

Křivoklát. Po mnoho let byli chováni v nejhroznějším vězení, každý ve sklepě zvlášť: neměli návštěv, ani východu, ba ani světla. Teprve po dvou letech podařilo se jejich přátelům dodat několik listů biskupovi, a od té doby, přes některé příhody nemilé, jeho styky s bratřími na venku nebyly nikdy již přerušeny na dlouho. Ostatně hněv králův časem, neztišil-li se, aspoň ochabl; odmítal sice stále žádosti za propuštění, ale nestaral se již hrubě o něho. Znenáhla lehkých úlev se dostalo nebohým vězňům. Když roku 1560 arcikníže Ferdinand přivedl na Křivoklát svou manželku, sličnou Filipinu Velserovu, dceru proslulého peněžníka augšpurského, mladá kněžna se slitovala nad utrpením vězňův, a několik paprsků naděje zasvitlo jejich zrakům. Svobodu, kterou tušili takto, vykoupili však hroznými boji a mukami mravními, horšími snad, než bylo mučení let předešlých.

Jak muž, dosti již letný, slabého zdraví, mohl obstát v těchto tak dlouho trvajících zkouškách? — Mysl naši překvapuje, že jimi nebyla pozměněna ani síla jeho myšlení, ani vznět jeho nadějí. Vyšel z vězení tak, jak vstoupil do něho, a jeho důvěra nebyla tím oslabena, ani jeho zmužilost otřesena.

Sotva že jeho vazba byla poněkud zmírněna, hned se dal znova do práce. Skládal písně duchovní, jinak dosti střídmé; bylť jen slabým básníkem: nedostatky, jež se nepozorovaně ztrácejí v jeho kázáních, urážejí více v jeho verších; zvláště chybí mu nadšení a vzlet; duch jeho, přímý a poněkud suchý, nepřipouští nic neurčitého ani vznešeného; jeho písně zarážejí nás suchou svou dogmatikou, jsou to veršovaná naučení, při nichž necítíme vzmachu duše povznášející se k Bohu, ale úmysl theologa,

bojícího se uchýlit od posvátného dogmatu. Při skládání jich jde mu skutečně o účel praktický: chce mezi bratřími rozšířit svou víru, připravit je k oné těsnější jednotě s lutherány, jíž se nikdy nevzdal úplně, chce znenáhla rozptýlit předsudky, pro které na synodu roku 1546 musil náhle odročit své dílo.

Za tím účelem dokonával Sumovník již před svým uvězněním počatý. Tajemství jeho styků s venkovem bylo prozrazeno, jeho vězení prohledáno a všecky rukopisy zabaveny. Ani tato nová nehoda neotřásla jím, a jakmile mohl, opět se ujal svého díla. Zamýšlel v bohoslužbě na místo čtení evangelia a epištoly zavést čtení kapitol tohoto Sumovníku, v nichž měly být vyloženy a vysvětleny hlavní články víry. Naděje záludné! Nehledíme-li ke všelikým námitkám vedlejším, jak bratří mohli svolit, aby naučení Spasitelova byla nahrazena poučením člověka jakkoli znamenitého? Jak by sedláci a podruzi u výkladu theologickém nalezli chléb duchovní, po němž lačněli? Sumovník předložený synodu byl chladně přijat: Augusta byl tím překvapen a poněkud pozloben. Útrapami a dlouhou samotou byla roztrpčena jeho povaha, od přírody pánovitá a prudká. Zda záruky oddanosti jím podané nezasluhovaly přec úcty a jakési vděčnosti?

Ze svého vězení dovedl dále řídit Jednotu, nedopouštěje, aby jeho moc byla popírána nebo zmenšována, ba nechtěl ani, aby byli voleni noví biskupové. Marně úzká rada se snažila přesvědčit jej o nebezpečenstvích chováním jeho hrozících: druhové Augustovi pomřeli, styky s ním byly nesnadné a udavačstvím ohrožené. A co by se stalo, kdyby náhle zemřel? Zda se přetrhnou tradice zachovávané od prvních let církve? Či bude potřebí, jako za doby Řehořovy, utíkat se k posvěcení nepravidelnému,

jež by se zdálo podezřelým? — Augusta nedbal žádných výstrah; jeho mysl si zalíbila onu úlohu náčelníka, který z hloubi svého vězení udílí rozkazy, a jeho snaha předvídavá zachovávala si prostředky, kterými by uskutečnila své záměry. Úzká rada Jednoty proti nejhlubšímu svému přesvědčení couvala — z lásky, z úcty k oddanému mučedlníku, také z neurčité obavy výstředních rozhodnutí, jichž schopným jej pokládala. Znenáhla však tato tvrdošíjnost budila trpké poznámky, poslušnost se stávala nevolnější. Léta míjela a čas prováděl nepřetržité dílo přeměny; mladší lidé s větší nevolí snášeli toto jho představeného, jehož neznali; jako někdy Augusta, i oni se dožadovali svého práva k životu a ku práci. Takto se připravovala roztržka, která v této chvíli nevyhnutelně staví proti sobě vypovězence a jádro jejich strany. Dějiny nemají divadla žalostnějšího nad onen spor, v němž se soupeři zdají stejnými vinníky, jedni neústupní a sobečtí, druzí zapomnětliví a nevděční. V skutečnosti není vinníkův, ale obě strany jsou obětí jednoho z obecných zákonů lidstvem vládnoucích, boje za život. Je to zákon přirozený právě tak, jako všeliký konec je smutný: lépe bylo by bývalo pro Augustu a pro jeho slávu, kdyby byl umřel u vězení, jsa ozdoben aureolou mučedlnickou. Aspoň poslední léta tato, v kterých Jednotě působil nepokoj a někdy pohoršení, ostrým světlem vyznačují jeho povahu — s vynikajícími vlastnostmi náčelníka strany, ale s prostředními ctnostmi křesťana.

V jedné věci aspoň se neklamal: neporušenou zachovával svou důvěru v budoucnost Jednoty. První útok byl prudký: udává se, ač není docela přesných důkazů, že pozbyla poloviny svých přívrženců. Ale brzo zásvit oživil opět naději.

Ferdinand zamýšlel rozšířit správu Čech také na Moravu. Moravené v svých stycích s ním byli mnohem statečnější a opatrnější nežli Čechové: jejich privilegia byla určitější: moc sněmu lépe opatřena. Husitství, snad proto, že přišlo odjinud, zmírnilo se tu, nechtíc vládnout, ale dosti majíc na snášelivosti, které neodpíralo druhým vyznáním. V Německu Morava byla pokládána za zemi, kde svoboda svědomí na světě jest nejúplnější: nejrůznější sekty žily tu pokojně vedle sebe; všickni vypovězenci se utíkali sem, jsouce jisti před pronásledováním; katolíci nepřekáželi tomu řádu, ani biskup Olomoucký nehoršil se tím. Ačkoli moc byla soustředěna v rukou několika rodin panských, mírem náboženským celá země zavázána byla k obraně svobod obecních, a místy i sedláci byli vděčni pánům za ochranu poskytovanou proti fanatikům. Zavládlo veliké utišení. Šlechta, jsouc méně četná než v Čechách, byla svornější, více dbala o prospěchy obecné, lépa řídila věci veřejné sobě svěřené. Za vlády Ferdinandovy svým odloučením od Čechů uchránila se úchvatů královských: jsouc méně ohrožena, nepomýšlela na vzpouru a neposkytla žádné záminky k reakci.

Král však myslil, že potrestáním Čechů je zastrašena. Na sněmě v Brně roku 1550 stěžoval si na pokroky kacířů: slíbil prý zachovávat kompaktáta, plní svůj závazek, ale co společného s utraquisty mají všickni tito žáci Lutherovi, Zvingliho nebo Kalvínovi, tito Turci, ti novokřtěnci, ti různověrci všelikého původu a všelikého rázu, jichž se jen hemží v zemi? Žádal, aby věci uvedeny byly ve stav, v jakém byly r. 1526; dovede prý potrestat všeliké odbojníky.— Nejvyšší hejtman moravský pan Václav z Ludanic odpověděl mu jménem stavů; nepopřel

změn vytčených od Ferdinanda, ale chválil je: Hospodinu se zlíbilo rozptýlit blud a nevědomost; prosil krále, aby se neprotivil vůli boží a nepřekážel svobodnému vykonávání víry jejich. „My všickni,“ pokračoval, „neupustíme ani za mák od svého přesvědčení, a já sám spíše bych nasadil hlavu, než bych upustil od své víry. Morava spíše sejde ohněm a popelem, nežli by v této věci strpěla násilí.“ Srovnáváte-li se se mnou? ptal se stavů. — Shromáždění hlučně souhlasilo. Ferdinand přikázal všem, kdož ho chtějí poslechnout, aby přešli na jeho stranu; toliko sedm osob se zdvihlo. Tehdy Ludanic vyňal ze záňadří přísahu učiněnou od markraběte a četl ji za obecného pohnutí. Král rozhněván se vzdálil: ze svého paláce viděl, jek stavové uctivě provázejí hejtmana, aby poděkovali mu za jeho statečnost. Před svým rozchodem Moravané přijali jakési prohlášení svých práv, počínající těmito pyšnými slovy: Markrabství Moravské je zemí svobodnou.[11])

„Ejhle,“ řekl Ferdinand, vida je mimo kráčet, „nepodobají-li se stádu vepřů, z nichž jestliže jednoho podráždíš, všecky popudíš, nebo roji včel, z nichž jestliže jedné ublížíš, všecky na tebe žahadly a bodci se shrnou. Hejtman má průvod větší nežli já, což svědectvím jest největšího úkladu a spiknutí proti mně.“[12]) — Tato duchapřítomnost zajisté ukrotila jej. — Nemínil roznítit vzpouru, ale ponechal událostem volný průběh. Však za cenu dosti velikou: nařízení proti Jednotě z veliké části pozbývala své platnosti, jakmile nebyla prováděna v celé koruně. Mnozí páni měli své statky na Moravě i v Čechách; zda tu mohli velmi krutě pronásledovat obřady, které trpěli onde? Kněží pronásledovaní uchylovali se lehce za hranice a ze svého úkrytu svým

ovečkám posílali své traktáty a kázání. Rozkazy královské pozbývaly konečně oné povahy přísné a obecné, kterou pouze vzbuzovaly poslušnost a strach.

Mysl bratří se povznášela také zprávami, docházejícími z ciziny. Vyhnanství nejen neuškodilo Jednotě, ale prospělo její propagandě; vyhnanci na své cestě zůstavovali jako stopu světla; nové sbory povstaly v Prusích a zvláště v Polsku. Velmoži, jmenovitě bohatí páni z Ostroroga, přijali je na svých statcích, chráníce jejich počátků; konečně někteří sami přestoupili. V těchto krajinách, zpracovaných tajně od kazatelův lutheránských nebo kalvínských, zmítaných temnou potřebou obrození náboženského, tito vystěhovalci, mluvící jazykem polštině tak blízkým, byli nejlepšími apoštoly; čistota jejich mravů, důstojnost jejich života, jejich zříkání a skromné hrdinství, jejich oddanost k evangeliu dotkla se mnoha srdcí. Sigmund II. August nebyl panovníkem ani příliš váženým, ani katolíkem příliš horlivým; jeho nařízení, jichž špatně posloucháno, a rychle zapomínáno, hrubě nepřekážela propagandě bratří; na chvíli se zdálo, že se v Jednotě soustředí všecka přání opravná a že se kolem ní sdruží všecky živly oppoziční. — Tyto naděje trvaly však na krátce: hádky dogmatické zastavily brzo pokrok protestantismu v Polsku; ostatně říše tato byla příliš těsně spojena s církví římskou, příliš jí byla zavázána, aby se mohla oddělit od katolicismu; opravný ruch byl tu jen horečným výbuchem i nepronikl organismu sociálního. Zatím okamžité tyto úspěchy, zvětšené ještě pověstí, byly přijaty s nadšením od bratří českých. Co zmohou útrapy v srdcích, která jista jsou ochrany nebeské? Ferdinand v jejich očích byl toliko bezděčným vykonavatelem vůle boží; jeho

přísnost sloužila pokroku pravdy: — kdo byl by ještě chtěl opustit církev tak zřejmě požehnanou?

Páni a rytíři čeští, jakmile se poněkud zpamatovali ze strachu, způsobeného bitvou Mühlberskou, již jen velmi vlažně vykonávali rozkazy královy. Mínění veřejné, třeba nechovalo velikých sympathií k bratřím, přece nepřálo Ferdinandovi. Mystopol se svými přáteli pozbyl úplně důvěry; jejich horlivost byla podezřelá. Jest obecnou frasí, že násilí nezmůže ničeho proti ideám — a to je zpozdilost; — však potřebí jest jistých podmínek, aby násilí mohlo působit plně. Když Ludvík XIV. odvolal edikt Nantský, jeho moc byla nepopěrná, opíral se o velmi silnou organisaci církevní, o vzdělané a horlivé duchovenstvo, o fanatické obyvatelstvo; v Čechách reakce katolická za této doby mimo vůli královu neopírala se o nic. Jestliže velmi málo osob ochotno bylo umřít pro svou víru, po řídku bylo také těch, kteří se chtěli bít za ni; kněží, závisíce příliš na patronech, jsouce malého vzdělání, a dosti nejasného přesvědčení, upouštěli záhy od bedlivosti, která působila jim tisíce nesnází. Nevymáhali víc, aby bratří obcovali obřadům katolickým nebo kališnickým, nevšímali si již tajných jejich sborů. O něco později tu i tam některé chrámy byly znova otevřeny; uprchlí kazatelé se vraceli; bázliví se upokojili opět a kajíce se ze svého odpadlictví žádali za opětné přijetí.

Na štěstí Jednota v této době měla řadu výtečných pastýřů, kteří by byli každé církvi k oslavě, Matěje Červenku, Jana Černého, Jiřího Izraele, jmenujeme-li jen nejznámější, a mezi nimi zcela mladého ještě Jana Blahoslava, jemuž však souzeno bylo vyniknout nade všecky; jeden z duchů nejosvícenějších a z duší nej-

šlechetnějších, jaké zrodila země česká v XVI. století, Nad něho nikdo neměl větší účasti o znovuzřízení církve otřesené; jako † Řehoř, Lukáš a Augusta i on měl zřídit ji podle své představy a vyznačit svým rázem; byl poslední z velikých biskupů Jednoty svobodné. Srovnáváme-li s duchovenstvem utraquistickým tyto muže, jejich život, díla, nadání, ctnosti, nepodivíme se ani, že se bratří nechtěli vzdát zvláštní své organisace a ztratit se v bahně církve úřední. Žádný z kněží těchto nemá duševní převahy nebo vznětlivé výmluvnosti Augustovy; sám Blahoslav, jenž nad něj vyniká v tolika stránkách, a přede vším hlouběji je prodchnut duchem Jednoty a proniknut jejími tradicemi, s hlediska čistě lidského, nemůže nijak jemu se rovnat. Ale nejsouce tak smělí a hluční, byli tím opatrnější, moudřejší a mírnější; Bůh poskytl jim darů, zvláště v této době nápravy nejpotřebnějších; zmužilosti neúnavné, víry nezkalené, trpělivosti neohrožené, znalosti lidí, lahody neodolatelné. Jim jen příslušela všecka zásluha, že se rány zasazené zacelily tak rychle.

Jejich vedením synody počaly se opět scházet; zkáza byla veliká, dílo obnovy těžké, a nad to neprotivil se jim toliko Ferdinand, ale i vlastní jejich náčelník Augusta. Roku 1553 po dlouhých a marných prosbách, nemajíce naděje, že přemluví jej, pokročili dále, a synod přerovský bez jeho svolení vyvolil „k přední starostii‘ Jana Černého a Matěje Červenku; následujícího roku nový sbor otevřen byl v Mladé Boleslavi.

Ferdinand hleděl ovšem překážet tomuto vzkříšení tak rychlému. Novými rozkazy obnoveny byly staré a pronásledování počalo znovu. Oheň to slámy, který více září nežli pálí!

V skutečnosti král pozbyl již dřívější důvěry; nyní konečně cítil, že bude potřebí zdlouhavého úsilí a dlouhého zápasu, aby se církev římská někdy ujala opět správy v Čechách; stáří počalo ochromovat jeho činnost; schvácen tolika pracemi, nespokojen smýšlením svého syna, znepokojen záměry Karla V., jenž chtěl Filipovi zachovat korunu císařskou, blížil se ku protestantům německým a obezřelá jeho víra ráda ponechávala jiným povinnost zahájit nelítostný boj proti kacířství: bylo zjevem význačným, že dekret, obsahující staré rozkazy proti bratřím, nečelil ani proti Mladé Boleslavi, ani proti panu Arnoštu Krajíři z Krajku, důvěrníku a podpůrci jejich biskupův a největšímu ochránci Jednoty.[13])

Když se synod sešel v Slezanech na Moravě (1557) k oslavení jubilea Jednoty, její budoucnost se zdála příznivou. Přese všecky bouře Bůh požehnal semeni zasetému od Chelčického. Jestliže v Čechách přísné zákony byly stále zachovávány ještě v platnosti a jestliže Augusta byl ještě chován u vězení, církev moravská prospívala, a zprávy z Polska a z východních Prus naplňovaly srdce vděčností a hrdostí. Šlechta česká, moravská a polská u velkém počtu byla přítomna ve shromáždění, s ní více než sto kněží — mezi nimi pastýři nejhodnější Černý, Červenka, Blahoslav. Důležité nálezy byly učiněny: té chvíle skutečně bylo dokonáno dílo obnovy, jehož potřebu způsobilo utrpení roku 1548; na synodách následujících byly rozvíjeny zásady stanovené v Slezanech.[14])

Dva noví biskupové byli zvoleni: Jiří Izrael a Jan Blahoslav. Izrael, apoštol Polska, dostal pod zvláštní svou správu sbory polské a pruské. Tlakem okolností sbory moravské byly znenáhla svěřovány zvláštní péči jednoho bi-

skupa, a třeba věc nebyla nikdy rozhodnuta výslovným ustanovením, Jednota bratrská rozdělila se na tři kraje, polský, moravský a český; takto kázeň byla lépe pojištěna, dozor rychlejší, kdežto všeobecně uznaná moc synodův úzké rady bránila všeliké roztržce a udržovala plnou jednotu víry a obřadův. — Nebezpečenství, jimž Jednota byla vydána nerozvážnou poněkud horlivostí Augustovou, jeho odboj, snad také vliv kalvinistů přiměly bratry ku přeměně jejich zřízení: tehdáž ono nabývá skutečně rázu demokratického, jenž byl ostatně důsledkem jejich zásad. Správa církve přísluší čtyřem biskupům a nikoliv jednomu z nich,[15]) i nemohou učinit žádného rozhodnutí důležitého bez porady s radou; rada, zvolená od synodu, představuje shromáždění věřících a stává se nejen nejvyšší autoritou, ale i mocí výkonnou, ohniskem života a práce.[16])

Bratří jevili vždy velikou horlivost o zachování kázně, jež byla jejich slávou a silou, ale upouštěli ode všeho, co až posud bylo poněkud těsného v jejich ctnosti; pokrok v jejich péči o duše ukládal jim nové povinnosti, jež přijímali sice ne bez jistého nepokoje, ale bez slabosti. Po dlouhý čas nedůvěřovali doktorům, odsuzovali nebo zavrhovali vyšší studia; vliv kalvinistů znenáhla změnil jejich ideje o této věci. Posílali své mladíky na cizí university, osvojovali si methody humanistické; všickni nepokládali již za bezbožnost zaměstnávat se věcmi duševními pro ně samy i mimo použití jich k dogmatu.[17]) Jejich kněží byli vždy polemisty velice plodnými; stanou se spisovateli slavnými. V XVI. století, jež se nazývá zlatým věkem literatury české — a po jisté stránce oprávněn je tento název — čistotou a ušlechtilostí slohu, bohatým rozvitím a plností period nic se nevyrovná spisům Blahoslavovým. Přilnutím bratří k jejich

tradicím budí se v nich náklonnost k historii, a zakládají znamenitý archiv, jenž na vždy pojišťuje jim vděčnost potomstva. — Úctu k minulosti snaží se spojit s duchem pokroku, upouštějí od svých řádů, jež se jim zdají skutečnou překážkou obecným snahám protestantismu; ale jestliže svolují k dobrovolným obětem, odmítají všeliké vtírání, jímž by ohrožena byla jejich svéráznost. — Lutheráni trpce vytýkali jim coelibat jejich kněží: dávno již se vzdali všeliké přísnosti v této věci; některá pohoršení přiměla je, že postoupili ještě poněkud dále. Roku 1570 dávajíce ještě s apoštolem přednost coelibatu, úředně dopouštějí svým kněžím právo se ženit.[18]) Ostatně jejich duchovenstvo vůbec zasluhuje podivu; prozřetelná kázeň chrání ho od duševních i tělesných pokušení: nikdo nesmí uveřejňovat písně nebo traktáty dříve, než předložil je úzké radě; biskupové vzdělávají mladíky, dohlížejí k nim, vedou je, a když po dlouhém učení jsou uznáni hodnými, aby byli zřízeni na úřad kněžský, táž bdělá horlivost je opatruje, povzbuzuje a podporuje ve zkoušce. Pronásledování, vymýtivši některé živly pochybné, povýšilo mravní úroveň pastýřů, roznítilo zbožnost věřících a důvěrněji sblížilo duchovní s lidem světským. V době mravní prostřednosti oni právě byli spravedlivými, jejichž ctnostmi vykupují se viny druhých.

Pokus krále Ferdinanda I. vedl k výsledku zcela opačnému, než jakého se nadál: Jednota ze zkoušky vycházela sjednocenější, plná důvěry, života a činnosti. Jediným skutečným účinkem krise — jinak dosti lhostejným — bylo, že se přemístilo středisko její moci, a že ubylo důležitosti kraji českému ve prospěch kraje moravského. Nebylo na dále možná nechat archiv v Litomyšli nebo v Mladé Boleslavi;

P ř e r o v, P r o s t ě j o v a zvláště I v a n č i c e, stálé to sídlo Blahoslavovo, staly se novými středisky bratří, místy, kde se obyčejně scházely synody; někteří přední rodové moravští, zvláště Ž e r o t í n o v é, na příště svou mocí sloužili Jednotě, ujímajíce se úkolu ochranného, jaký někdy vykonávali Krajířové z Krajku a Kostkové z Postupic.

Pronásledování mělo však jiný, žalostnější následek: způsobilo Čechám ztráty citelné. Ne že by počet vystěhovalců byl veliký, ale v těchto krisích škodu nelze přesně měřit počtem vypuzených: za obět padá elita národa, ti, kteří nechtí své svědomí obětovat svému prospěchu, a mravní prostředky národa českého za této doby byly příliš slabé, aby se jimi mohlo plýtvat; za jistých okolností slabosti tělesné bývá nebezpečno nejmenší krvácení. — A těm, kdo raději zvolili odpadlictví nežli vyhnanství, zda bylo na veliký prospěch, že vytrhnuvše se z mravní kázně Jednoty, stali se pokrytci nebo skeptiky?

* * *

Když Ferdinand vydal rozkazy ku pronásledování bratří, zkáza Jednoty byla jemu toliko srážkou přední stráže, předehrou vážného boje, jejž později hodlal svést proti všem rozkolníkům, zvláště proti pokrokářům, kteří se pod rouškou utraquismu netajili s ideami lutheránskými. Přinavrátí je k staré víře, spoutá je pevně kompaktáty; kurie šťastnému svému obránci neodmítne konečně několik podružných ústupků, kterými se usnadní smír husitů s církví a umožní mu skončit onu nepříjemnou již vzpouru. Jedním z prvních opatření králových po vítězství roku 1547 bylo, že potlačil svobodu tis-

kovou: měšťan pražský Bartoloměj Netolický dostal výhradní právo tisknout knihy, a žádný spis nesměl vyjít z jeho tiskárny bez připuštění administrátorova.[19]) Po dvou letech † podobné privilegium obdržel Jan Kantor, měšťan staroměstský, ale konsistoř dále vykonávala nejvyšší dozor nade vším, co se tisklo. Knihkupec udaný, že rozšiřoval knihy zapovězené, byl skrze všecka tři města pražská vymrskán; při této příležitosti prohledány byly sklady knih; u koho zabaveny byly knihy podezřelé, každý byl přísně potrestán.

Administrátoři podobojí sami se domáhali přísných opatření králových proti sektářům cizích kacířství; Ferdinand nechtěl, aby jejich dobrá vůle ochladla časem. Podmínky, interimem Augšpurským uložené protestantům německým od Karla V., zdály se mu býti výtečným základem ke smíru. Právě povoloval v svých zemích rakouských přijímání pod obojí způsobou a manželství kněží; roku 1549 předložil konsistoři pražské dvanácte článkův o transsubstanciaci, o mši, o svatých, o postech o modlitbách za mrtvé a j. Jimi zavrženy jsou všecky novoty, jež se znenáhla vloudily do země, a s největší přesností prohlášeno učení katolické: svátek Husův měl být potlačen, přijímání pod obojí způsobou zachováno, ale uloženo kněžím poučovat lid, že každá z obou podstat obsahuje tělo a krev Páně. — Konsistoř svolovala ke všem ústupkům; ze slabých jejích námitek proti některým kusům vysvítá jen její prostřednost ducha i srdce; žádala, aby slovo transsubstantiatio nahrazeno bylo slovem transmutatio, aby nebylo zakázáno podávání svátosti dětem, poněvadž je to věc velmi důležitá a pak se zvyklo tomu. Spíše z prohnanosti nežli z přesvědčení tito pastýři svatokupečtí, svým postavením znepokojení, hleděli

s podlou zchytralostí zakrýt své odpadlictví hájením některých obyčejů, k nimž zvláště přilnula srdce lidu. V skutečnosti nemohli se klamat ani dost málo o záměrech králových: pod záminkou výkladu přiváděli kompaktáta v niveč; oddělovali se nejen od Luthera, ale i od velikých mistrů husitských; ustupovali za úmluvy Jihlavské. Ostatně své námitky přednášeli jen s největší mírností, nenaléhali, obávajíce se nemilosti královy: k novým ústupkům byli přinuceni pouhým slovem, že smír s Římem možný jest jen za tuto cenu; na nejvýše jejich zmužilost se zmohla k návrhu, aby rozhodnutí bylo ponecháno stavům. Zvláštní to správci svědomí a podivní náčelníci církve! A pak se divili, že šlechta a města nedbala jejich rozkazův. — Učinili se ještě směšnějšími, když se tvářili nadšenými pro dílo, jež jim bylo ukládáno, prohlašujíce, že chtějí zemřít pro svou víru.[20]) Tolik nebylo po nich žádáno. Radost Ferdinandova nebyla zkalena ani odporem university, která zamítla vyznání víry jí předložené, protože profesoři většinou byli lutheráni. Ale jakou cenu mělo mínění university? Všecky pokusy o její obnovu skončily s nezdarem, a vysoké učení pražské nemělo více vlivu nežli žáků. Běželo již jen o to, aby sjezd stavů podobojích svolil ku přijetí nálezů konsistoře, a král ani s této strany nepředvídal vážných nesnází.

Od času nezdařeného odboje stavové, jak se zdálo, vzali naučení ze své porážky. Tak na počátku roku 1549 na žádost Ferdinandovu přijali za krále syna jeho Maximiliana a uložená jemu pacta conventa vyznačovala se svou mírností naproti podmínkám roku 1526 žádaným. Mezi jinými povolili v kuse hlavním: Maximilian, pokud možná, má bydlet v Čechách aneb aspoň, nedovolují-li mu toho vážné pří-

činy, na blízku království; — Víděň nebyla daleko: vskutku stavové se vzdávali práva, aby Praha byla hlavním městem říše. Obavy vlastenců se uskutečňovaly: království Českému dostalo se osudu Chorvatska; svolením k takové abdikaci vskutku se stávalo provincií státu rakouského. Zda tito stavové, kteříž obětovali nejstarší a nejvzácnější práva království, mohli se odvážit odporu proti svému pánu pro některé definice theologické?

Mystopol předložil vyznání víry přijaté od konsistoře a hájil ho s horlivostí neofyty (v prosinci 1549).[21]) Svou výmluvností nedojal příliš posluchačů. Na veliké pohoršení královo sněm jevil málo ochoty: učení lutheránské proniklo mysli hlouběji, než kdo tušil. Zvlášť o večeři Páně stavové rozhodně odmítali přijmout formuli římskou. Mystopol rozhorlen upíral laikům právo vykládat evangelium: a ostatně na čem se zakládají jejich námitky? Zda nejsou vázáni svými sliby? Článek jim předložený neodporuje kompaktátům. — Ale jako před desíti lety rokování jen rozhořčováno tímto připomínáním starých smluv, jichž si nepřál nikdo. — „Kde se evangelium zmiňuje o kompaktátech,“ zvolal starý Kryštof z Vřesovic, „držme se bible a nedbejme těchto nálezků lidských.“ — Schůze byla skončena za největšího pohnutí.

Z hněvu, snad aby se zavděčil králi, Mystopol se odvážil poněkud přílišné horlivosti. Pokusil se vyvolat v městě jisté hnutí proti stavům: jsouce vedeni pikarty zrazují prý utraquism. Toto udavačství podskočné působilo skutečně na část obyvatelstva, ale popudilo hlavně vyšší stavy. Většina s jistým nepokojem pohlížela na smělost Vřesovcovu; neprozřetelností Mystopolovou byli puzeni k nejhoršímu. V nové schůzi administrátor přednesl pravou ob-

žalobu proti těm, kdo nechtí přijmout dvanácte článků: všudy se šíří sekty nebezpečné, kostely pustnou, fary se opouštějí: odkud kyne spása, ne-li ze smíření s papežem? Jak jinak se pomůže nedostatku kněží než jmenováním arcibiskupa, který by světil kněžstvo podobojí? Oprava jest nutná, a těžká zodpovědnost stihne ty, kdo způsobí její zmar. — Taková smělost a drzost vzbudila všeobecnou nevoli. — „Vy jste se vzdálil od nás,“ zvolal podkomoří Jiřík z Gerštorfu; „ano, proměny a opravy jest potřebí, ale vy musíte se změnit a znovu přistoupit k nám.“ — Zjev to závažný, že se úředník královský postavil takto proti administrátorovi a králi. — Všickni kněží nepřijali rádi nové vyznání víry, mnozí ustoupili jen nátlaku, jaký na ně činil Mystopol; nenadálý odpor sněmu rozvázal jim jazyk. † Kněz Václav, děkan Kutnohorský, dobře známý pokrokovým svým smýšlením, první vystoupil; chopiv se vřele slov podkomořího: „ano, dí, opravy nám je potřebí, a já sám rád to uznávám. Nechť následují mne všickni, kdo se srovnávají se mnou.“ Asi dvacet kněží opustilo administrátora, prohlásivše se pro opposici. Rána selhala; Ferdinand rychle odročil shromáždění. Mystopol záhy se zpamatoval a aby došel prominutí protestantů za své odpadlictví — obratem, který nebyl poslední, — jal se kázat proti bludům a pověrám papežství.

Ferdinand nepovolil tak rychle. Překvapení nezdařilo se mu, ale doufal dosíci náhrady znenáhla. Kompaktáta byla zákonem zemským: šetřil jich, ačkoli se mu nelíbila; proč by nepřiměl stavů, aby jak on poslouchali zřízení zemského? Nač se radit se sněmem? Páni, každý o sobě, budou méně srdnatí nežli ve shromáždění. Členové kapituly katolické žádali ho za ochranu proti neposlušným kněžím a

jejich ochráncům. Po různu jednotlivými mandáty připomenuto některým pánům, že na svých statcích nesmějí trpět kněží ženatých nebo takových, kteří nebyli řádně posvěceni. Když byla půda takto připravena, nařízeno obecným rozkazem, aby z království byli vypuzeni všickni faráři, kteří nebyli vysvěceni podle řádů římských. Přes dvě stě farářů bylo zapuzeno od svých chrámů; komise, složená z administrátora katolického a kališnického, byla zřízena v Plzni pod předsednictvím arciknížete Ferdinanda, a páni, kteří neuposlechli rozkazu královského, byli obesláni před ni. Měli dostavit se s kněžími podezřelými; tito podrobeni byli přísné zkoušce, a uznána-li jejich vina, vydáni administrátorovi a potrestáni.[22])

Tato opatření nepůsobila tak účinně, jak král očekával. Částečně byla ochromena vždy více postupujícím rozvratem strany utraquistické. Ani v době, kdy horlivě byla podporována od krále, její rozklad nebyl zastaven; kněží ustanovení od konsistoře neměli žádné moci; nemajíce dozoru a jsouce vydáni pokušení, upadali v bludy svých předchůdců; často administrátor neměl kandidátů na místa kněží vypuzených; fary zůstávaly uprázdněny. Ve vsech, které rozkazy Ferdinandovými byly zbaveny svých pastýřů, potulní kazatelé, školmistři, někdy řemeslníci předčítali evangelium, kázali slovo boží a množství věřících se tlačilo kolem nich, kdežto řádní kněží zůstávali opuštěni a nečinní. Nejčastěji obsílky komise plzeňské se nepotkávaly se žádným účinkem; obvinění žádali za odklady, kupili výmluvy; nikdo nepojímal vážně rozhodnutí královských, bylať zrnem, jemuž bylo teprve klíčit.

Lutheráni čeští neodpírali tak tuze jako bratři: jejich víra byla nejistá, jejich tradice vrátké, zvláště

jejich duchovenstvo příliš pestré, a v něm nebylo oné víry čisté a onoho ducha zříkání, jenž se sílí zkouškami. Ačkoli přehnané jest poněkud tvrzení o zjevném pokroku katolicismu,[28]) však není pochyby, že prostředky Ferdinandovy byly by konečně vedly k vzácným výsledkům, ale jen tenkrát, kdyby byly vykonávány s tuhou vytrvalostí. A právě v této chvíli nové nesnáze jinam obracely pozornost královu.

Na straně východní se staly důležité události. Po smrti Jana Zápolského (1540) jeho přívrženci za krále prohlásili jeho syna Jana Sigmunda proti smlouvě učiněné dříve mezi oběma soupeři o trůn uherský, podle níž království mělo se dostat tomu, kdo přežije druhého. Ferdinand chtěl své právo uhájit zbraní, ale Soliman zakročil a zabral největší část Uher, kdežto Jan Sigmund zachoval Sedmihradsko pod vrchním panstvím sultánovým. V skutečnosti moc náležela matce Jana Sigmunda Isabelle a jednomu z nejstarších a nejobratnějších rádců Zápolského, Jiřímu Utěšinovići. Jakožto znamenitý politik a bystrozraký státník Utěšinović zamýšlel obnovit jednotu koruny Uherské, roztrženou od smrti Ludvíka Jagielovce. Již ve službách Zápolského sledoval tento cíl, ale co svedl s Janem Sigmundem? Ostatně nepřál mnoho matce mladého knížete, a byl nenáviděn od ní. Jsa oddán více vlasti nežli dynastii, od několika let počal tajné jednání s Ferdinandem, které roku 1551 vedlo ke smlouvě, kterou Jan Sigmund za jistou náhradu vydal Sedmihradsko Habsburkům. Isabella, nemohouc odpírat svým nepřátelům domácím i zahraničním, poddala se moci, a Utěšinović jménem Ferdinandovým ujal se správy země. Tím válka byla vyhlášena Solimanovi. Nepřátelství počalo hned, a skoro bez přetržky pokračováno v něm

až do míru r. 1562. Pomocí Turkův Isabella obnovila svou moc v Sedmihradsku a vládla tu až do své smrti.

Jest na jevě, že Ferdinand nemohl neužít příležitosti jemu se naskytující, ale pro události uherské neměl kdy, aby pokračoval v svém zápase se stranou pokrokovou v Čechách. Dříve než mohl obracet protestanty, musil zahnat Turky, a nebylo na čase urážet stavy české, když požadoval od nich pomocí vojenských a peněžitých.

V téže době události německé braly dosti neočekávaný obrat. Nesnáze vzešly se strany, odkud jich nejméně předvídáno. Jednou z příčin bouře náboženské a rychlého jejího postupu byla nezkušenost dvoru římského, kterýž od konce XV. století skoro úplně zapomněl na vůdčí svou úlohu v církvi katolické, zabíraje se do zápletek italských a obecné prospěchy křesťanství obětuje šíření světské své moci. Zvláště Lev X. a Kliment VII. byli spíše drobnými knížaty feudálními nežli papeži a mnohem více se starali o zachování rovnováhy na poloostrově apenninském než o získání nebo podrobení kacířů. Pavel III., velice znepokojený úspěchy Karla V., o porážce knížat říšských zvěděl s velmi malým nadšením, a všemu světu bylo známo jeho jednání s dvorem francouzským, jehož politiku protirakouskou schvaloval a povzbuzoval. Jindřich II. v boji proti císaři přirozeně hledal podpory u protestantů. Pavel III. věděl to a nepřekážel tomu. Jsa mnohem více popuzen vměšováním se Habsburků do otázek náboženských nežli vděčen za jejich horlivost proti protestantům, nejen nechtěl svolit k ústupkům, jež se zdály potřebnými vítězi Mühlberskému, ale z holého vzdoru proti císaři přeložil koncilium Tridentské do Bologne. Před hněvem Karlovým papež, opuštěný od spojencův očekáva-

ných, sice nesetrval dlouho v tomto chování nesmiřitelném, ale účinek mravní se dostavil a nebyl vyhlazen ani nastoupením Julia III. nepřátelského Francii a úslužnějšího Habsburkům. Mezi císařem a papežem protiva zásad byla taková, že ani nejlepší vůle vzájemná nemohla ji potlačit. V jednotlivých dobách protestanté v papežích nalezli takto spojence nepřímé sic, ale velmi užitečné. A jakou moc měla opatření vydaná ve věcech víry, nebyla-li schválena od vlastních strážců pravověří!

Interim, velice chladně přijaté od katolíků, protestanty přímo pobouřilo. Pohroma Mühlberská s počátku způsobila pravé zděšení jejich, ale s rozvahou vrátila se jim zmužilost. Na sněmě Augšpurském roku 1550, když Karel V. obnovil své rozkazy a žádal důrazněji, aby byly provedeny, jejich hněv došel tak prudkého výrazu, že od té doby prozíraví pozorovatelé nepochybovali o potřebě nové výpravy ku podrobení jejich. Její úspěch byl velmi nejistý. Protestanté sic utrpěli těžkých ztrát, ale nespoléhajíce již na pomoc očekávanou z ciziny, pro hrozící nebezpečenství potlačili staré roztržky: kurfiřt braniborský a druzí knížata, zvláště Moric saský, se spojili se svými spoluvěrci, kteří rádi odpustili jim jejich odpadlictví. Když válka vypukla roku 1552, celé protestantské Německo uposlechlo vyzvání Moricova; císař málem byl by býval zajat v Inšpruku, a koncilium Tridentské se rozešlo.

Protestanté čeští, jsouce poučeni poslední výpravou, odolali pokušení zakročit, a když kurfiřt braniborský Albrecht z Kulmbachu vnikl do Čech a jal se obléhat Cheb, stavové pod obojí bez rokování povolili Ferdinandovi vojsko, jehož žádal proti útočníkům. Však pokud bylo možná spoléhat na

jejich oddanost, kdyby nepřítel dále postoupil? Nebylo radno dlouhé zkoušce vydávat tuto věrnost tak nedávnou. Habsburkové raději soustředili všecky své síly proti Francii, kterou protestanté opustili, jakmile vydobyla jim znovu svobody. Smlouva Pasovská, jejíž obecná ustanovení byla potvrzena mírem Augšpurským roku 1555, ponechala protestantům všecko území zabrané a povolila vyznávat víru lutheránskou na jejich statcích.[24])

Mír Augšpurský byl až do roku 1618 základem veřejného práva německého. Jestliže jeho podmínky, poněkud neurčité, nezabezpečovaly úplně svobodu svědomí, přece potvrzen jím konečný nezdar pokusů, jimiž se hledělo až posud bránit roztržce jednoty křesťanské. Největší část Říše se vytrhovala z moci papežské, a panovník, jenž svými prospěchy i svým přesvědčením ustanoven byl za ochránce katolictví, uznával svou malomoc a vzdával se svých záměrů o obnovu jednoty. V boji mnicha Vittenberského s panovníkem, v jehož říši slunce nezapadalo, zvítězil mnich: vítězství se dostalo duchu nad silou, slovu nad mečem. Obě strany jasně byly si vědomy významu události. Tento nezdar poslední mařil všecky úspěchy vlády až posud tak stkvělé a šťastné. Všecky záměry o panství světovém se rozprchly jako dým; tento stát evropský, jenž nebyl než světským představitelem jednoty katolické, neměl podstaty, jakmile se drobilo křesťanstvo. Zajisté jednou z předních zásluh Lutherových o vzdělanost jest, že rozptýlil všecky fantastické vidiny, jež si činili dědicové titulu Karla Velikého, kdežto roztržením Německa na dva nesmiřitelné tábory na dlouhý čas zbavil svět slovanský a románský nebezpečenství invase německé. Karel V. posuzoval situaci bez slabosti; zlo nebylo lze napravit. Byl

příliš stár, aby počal nový život, příliš hrd, aby vlastní rukou podepsal svou porážku; zbýval mu jediný prostředek, vzdal se trůnu. Čím byly mu jeho koruny, jakmile nedovolovaly mu, aby všem mohl ukládat bezvýminečné své zákony? Měsíc po míru Augšpurském postoupil svému synu Filipovi vládu nad Nizozemskem a o něco později Ameriku, državy italské a Španělsko. — Potřeba naděje vrozena jest srdci lidskému: doufal snad, že jeho nástupce získá úspěch tam, kde se on potkal s nezdarem; kdo ví, zda v svém synu netušil onu víru nezlomnou a ono tuhé přesvědčení, jichž se nedostávalo jemu? Také rád by byl mu odevzdal korunu císařskou. Ferdinand, král římský od více než dvaceti let, nemínil nijak vzdát se jí, s čím se také srovnávali kurfiřtové.[25]) Po dvouletém jednání Karel V. podlehl, a Ferdinand prohlášen byl za císaře ve Frankfurtu roku 1558.

Ferdinand byl ducha pružnějšího než starší jeho bratr a mysli méně ohnivé; zklamání netížilo ho tolik, i nepomýšlel na vzdání. Ale měl rozum příliš bystrý, aby nepozoroval ihned následků, jež úspěch protestantismu v Německu způsobí v bezprostředním jeho panství. Již po některou dobu podzírán byl v Madridě z moderantismu a obviňován, že si nepřeje upřímně porážky knížat odbojných, a zajisté on nemínil nikterak vítězství katolicismu obětovat práva svá i svého syna. Říše zdála se mu hodnou některých ústupků. Takto již od této doby, ačkoli jeho chování nezdá se mnoho změněno, bedlivý pozorovatel z jistých známek může se dohadovat proměny, jaká se stala v jeho duchu. Náhle nemění sice postup své politiky, ale odročuje své záměry a provádí je potom mnohem mírněji a zdlouhavěji. Stále usiluje o obnovu náboženské jednoty v Čechách,

ale nemá již přeludů vzbuzených šťastným svým úspěchem roku 1547. Poznal, že postupováním příliš rychlým způsobil by odboj, jenž za tehdejších okolností byl by velmi nebezpečný a stál by vždy mnoho krve; smělý podnik zdá se mu příliš těžkým pro stará jeho bedra. Jeho zbožnost, vždy velmi vroucí, není však nijak pochmurná; za dlouhého jeho pobytu v Německu znenáhla oslábl fanatism vštípený mu od učitelů španělských; nesnázemi, jež mu činili papežové, byl jaksi popuzen. Zda právě této chvíle tiara nenáležela Pavlu IV., urputnému nepříteli novotářův, ale urputnějšímu ještě protivníku Habsburků, kterýž nechce ani uznat jeho titule císařského? Jestliže ani věkem zjevně nebyly oslabeny čilé jeho schopnosti, alespoň zmírněna jeho bojechtivost; jeho vůle jest kolísavější, důvěra v jeho rádce plnější, jeho dobrotivost přirozená se mění v citlivost stařeckou, jež by nesnesla krutého provádění rozkazů. Na příště si přeje přede vším vyhnout se velikým podnikům státním a v poměrném pokoji ukončit vládu velmi pohnutou a činnou. Zachovává posice dobyté, ale z offensivy přechází k defensivě, spokojuje se tím, že svým protivníkům brání zaujmout silné postavení. Udržuje-li takto v platnosti dekrety proti bratřím a snaží-li se zastavit hnutí lutheránské, i tu zápas vede jaksi slabě.

Za to v zimním táboře, jejž zaujal, znova zřizuje svá vojska, připravuje síly, s kterými jeho nástupci přejdou k útoku. Jestliže vítězství v skutku bylo sporné a nejisté, věděl, že příčinou toho jest mnohem více slabost útoku, než tuhost obrany. Což učinila k usnadnění jeho úkolu ona církev katolická, jíž chtěl navrátit národ? Třeba především opravit její pluky a vrátit jí důvěru ve vlastní síly, ducha obětavosti a víry. Až budova bude obnovena, potom

teprve moc světská zakročí s prospěchem, aby uvedla do ní národ, možná-li, přesvědčením a třeba-li, násilím. Oba bratří, Karel a Ferdinand, velice se sobě podobali a velice se od sebe různili; jasně bylo to vidět v této poslední době jejich života. Oba poznávají, že štěstí jim nepřeje víc, a jako hráči opatrní upouštějí ode hry; od té doby mírnost, kterou zachovává Ferdinand, jest jakous abdikací; ale jsa méně vznětliv než jeho bratr i méně dychtiv stkvělých effektů, připravuje aspoň svému nástupci vystoupení na jeviště. Se zdánlivou lhostejností se dívá na probuzení kacířství; však nikdo nechť se neklame, vždyť právě v této době opatření velice obratně založená zabezpečují vzkříšení katolicismu; na příklad uvedení jesuitů do království samo o sobě hojnou jest náhradou za okamžité pokroky lutheránův.

Úspěchy protestantů německých, mírem Pasovským a Augšpurským získané, vrátily všecku důvěru pokrokářům českým, a od r. 1555 stavové osazovali konsistoř tak, že její většina záležela z osvědčených lutheránů; v téže době Jednota bratrská se počala reorganisovat. Na všech místech kacířství pozvedalo hlavy; propaganda, na chvíli zastavená, opět se šířila směleji než kdy jindy. V městech, kde protestantism byl již zaveden, získává většinu obyvatelů, proniká do rad městských, úředně se ujímá správy města, kostely znenáhla odnímají se bohoslužbě katolické, mše jest proměněna nebo potlačena, a nikdo nešetří již rozkazů konsistoře utraquistické. Úřady městské užívají všech prostředkův, aby se zbavily kněží, kteří jsou jim podezřelí; po vší zemi proti úřednímu kněžstvu se vede drobná válka, jejíž episody nesmírně jsou rozmanité, ale jejíž výsledek e tentýž.

Vizme příklad! — V Chabeřovicích, městečku, které náleželo Litoměřicům, věřící k reformaci přistouplí viděli velice neradi, že kněz katolický přicházel každou třetí neděli sloužit mši do jejich osady. Obyvatelé vymyslili si prostředek velmi důmyslný. Po každé, když farář přibyl, vystrojili mu slavnost a pozvali ho na hostinu; marně hleděl uniknout tolika poctám, vlekli jej téměř na kvas: potom udali ho u konsistoře, že čas svůj tráví v hodování a svým chováním jest na pohoršení. Ubožák byl obeslán do Prahy, kde se výtky sypaly na jeho hlavu; již se nevrátil. Konšelé Chabeřovičtí pak byli zarmouceni, jejich duše prahly po slovu božím; žádali správce duchovního u svých pánů litoměřických; musili se pak spokojit tím, jenž jim byl poslán, a pak obohatil obec třinácti dětmi.[26]) — Obyčejně nebylo ani třeba tolik důvtipu: kněží snadno se podávali mírnému tlaku, ženili se rádi a v svých obřadech zaváděli změny, jakých si přály ovečky jejich.

Ještě patrnější byla změna v městech, kde katolictví odpíralo déle. Chování Plzně, Budějovic, Mostu, Ústí a Chba roku 1547 dokazuje, že až do té doby vzdorovaly kacířství; ve dvaceti letech se mění vše. Roku 1561 protestantský kazatel se ujímá hlavního chrámu chebského; roku 1562 v Ústí jest tolik kacířův a evangelických duchovních, že podkomoří pokládá za potřebné zakročit — ovšem marně; po několika letech město přeruší všecko spojení s konsistoří a přejde úředně k reformaci.[27]) Celkem jen dvě města zůstávají katolickými: Plzeň a Budějovice, ale i jejich odpadnutí jest jen otázkou času, protože se ztrácejí v zemi úplně protestantské. Nepřítel vnikl již do pevnosti. V Plzni nezachovává se více svátků zasvěcených a obyvatelé svým farářům chtějí předpisovat jisté novoty v bohoslužbě, ve mši a víře.

V Budějovicích protestanté pohřbívají se na hřbitově katolickém; když knězi, kterýž vykonal obřad, dostalo se pokárání, vymlouvá se tím, že mu od protestantů výhrůžky byly činěny, takže se musil obávat všeobecného vzbouření, kdyby nebyl vyhověl jejich žádosti.[28]) Horlivostí nového arcibiskupa Pražského zlo se nestaví více nežli rozkazy královskými. Nezachovává se více nařízení o tisku, a všudy se rozšiřují knihy kacířské. Roku 1562 Havel Gelastus, horlivý kněz utraquistický, chce jaksi povzbudit panovníka a zbystřit jeho bdělost utuchlou; ve shodě s některými svými přáteli obsílá před soud královský asi třicet kněží, mezi nimi držitele nejdůležitějších far v Praze i v předních městech. Kacířství, praví v své obžalobě, je všudy, na universitě, kde všickni téměř professoři učí naukám lutheránským, v konsistoři, která zrazuje věc, její obraně svěřenou, v radách městských, na sněmě, mezi nejvyššími úředníky. Obžalovaní nepopírají celkem věcí vytýkaných, a Ferdinand se neodvažuje odsoudit je, odročuje své rozhodnutí a sotva uchrání Gelasta od násilí.[29])

A města, v nichž se takto šířilo zjevně kacířství, stála pod bezprostřední dohlídkou rychtářů královských a ještě se nevzpamatovala z hrůzy roku 1547. Z toho, co se dálo tu, snadno uhodneme, čeho se dopouštěli vyšší stavové. Nelze vyličovat nekonečné podrobnosti jednotlivých případů, ale z akt konsistoře a z missivních knih arcibiskupských vysvítá, že za 20 let od r. 1555 do r. 1575 Čechy skutečně se obrátily ku protestantství: tehdáž se dokonala úplně proměna počatá v l. 1525—1545 a přerušená po deset let.

Vyšší stavové jsou ještě méně úzkostliví než měšťané: neštítí se žádných prostředků k vypuzení

farářů jim nemilých, ani urážek, ani hrozeb, konfiskací, ba ani násilí. — Farář Rokycanský si stěžuje, že měšťané chtěli jej donutit, aby dal všemi zvony zvonit a aby sloužil mši ve výroční den Jana Husa, „patrona království Českého"; několikrát byl prý v nebezpečenství života. Obyčejně věci se nedály tak tragicky: šlechta se spokojuje zabráním důchodů církevních, zabavuje statky farářovy, povzbuzuje sedláky, aby neplatili desátků, ba rozděluje někdy mezi ně majetek církevní. Faráři protestují, píší administrátorovi katolickému nebo kališnickému, domáhají se zakročení svých náčelníků; tito neodmítají ho, obracejí se k pánům, nebo podávají králi stížnosti, jichž přibývá stále. — Nic naplat. Co zmůže sama dobrá vůle panovníkova? Z úředníků, jimž se odevzdává věc, mnozí schvalují činy obžalované, jsouce více méně účastni změny, kterou mají potrestat. Hejtmané krajští, kteří především mohli působit účinně, jsou zdržováni zřeteli ústavními; jde jim víc o práva šlechty než o prospěchy náboženské, a příliš jsou zaujati předsudky svého stavu, aby popírali šlechtickým svým přátelům práva zvykem jim přiznávaná. Nejhorší, co potkat může pány obžalované, jest, že se vede proti nim soudní vyšetřování. Co na tom? Mají hojně výmluv nebo vytáček, nedostavují se k soudu, docházejí odročení: skoro vždy věc se odloží, to jest pohřbí. Jsouce bezpečni s této strany, pokračují v díle, ke kterému jsou vedeni jak svými prospěchy, tak svým přesvědčením, a nešťastní faráři za smělé žaloby pykají novými trampotami. Zachovávají-li i dále staré obřady, zdvojnásobuje se pronásledování, služba boží se zastavuje a fary proměňují ve stáje.[30])

Záhy kněží zastrašení přestávají dožadovat se malomocné ochrany svých představených, jednají

tak, aby se zalíbili patronům a stávají se poslušnými nástroji propagandy kacířské. Obyvatelstvo následuje jich, nepozorovaně přivyká novým naukám, nejsouc si ani vědomo odpadlictví, ke kterému jest vedeno. Jestliže projevuje nějakou nevoli, pán nejedná s ním lépe nežli s farářem: v Jílovém obec jest ještě katolická, ale neodvažuje se přiznat k tomu, bojíc se trestu; v Čermné obyvatelé velmi rázně se protiví přijetí faráře lutheránského jim vnucovaného, ale pán se nestará ani o jejich nespokojenost, ani o napomínání arcibiskupovo.

Jinak novotářům skoro všudy prospívá obecné mínění; velmi řídké jsou případy, kde jim třeba užívat násilí. Skutky donucovací jsou zajímavé, protože jasně osvětlují stav mravní za této doby a vytýkají meze moci královské, která nedovede — nejen zdržet rozvoj kacířství — ale ani chránit katolíků proti bezpráví; nesluší však zveličovat ani jejich počet, ani dosah.[31]) Vzhledem k utraquismu v plném jeho rozkladu a vzhledem ke katolicismu, jehož reorganisace počíná sotva, a jež masse lidu se zdá toliko nenáviděnou pověrou, postačí, když panovník upustí poněkud od své přísnosti, aby plně působily síly pudící lid ku protestantství. Okázale odpadají i panští rodové, jejichž věrnost k dvoru římskému přežila statečně povstání husitské. Při hranici německé panstvo skoro všecko přestupuje k lutheranismu. V drobné šlechtě, ve stavu rytířském, katolíci a kališníci jsou již výminkou téměř nepatrnou.

Ferdinand se nezdá příliš dojat tímto proudem, hrozícím vše strhnout. — Lépe bylo nepřekážet povodni, aby se rozlila, než stavět jí v cestu hráze, jež by protrhla. Snad také tušil, že snadněji bude vyhubit kacířství než zadržet jeho výboje. Reformace česká, jsouc prováděna náhodou, bez plánu, podle

vrtochu jednotlivců, strádala nevyléčitelným zlem, nejistotou a zmatkem učení. Zajisté veliká většina kacířů českých se přiznávala k Lutherovi; — zvláště v severních krajích lutheráni byli tak četní, že od roku 1545 měli své zvláštní superintendenty. Ale nebylo jednoty mezi nimi, byli rozerváni týmiž roztržkami jako v Německu; jako v Říši i zde orthodoxové a liberálové, žáci Flaciovi a Osiandrovi, se stíhali ostrými žalobami. Duchovenstvo lutheránské shánělo se náhodou: kdokoliv se odebral do Vittenberka nebo několik měsíců ztrávil v Německu, byl uznán hodným fary. — Jak nedostatečnými správci svědomí byli tito theologové improvisovaní, kteří se dopouštěli nejtěžších bludův a upadali v nejpohoršlivější odpory! Často duchovní, po sobě následující, s kazatelny hlásali učení různá.

Vedle lutheránů různé sekty rozkolnické se šířily dále. V krajinách středních Čech byli dosti hojní žáci Zvingliho a Kalvínovi, a jejich úspěch byl podporován novým směrem Jednoty bratrské, která se odchylovala od Luthera i od Augusty a klonila se k theologům švýcarským a francouzským. Novokřtěnců, jichž přese všecko pronásledování bylo hojně na Moravě, naopak v Čechách bylo pořídku, ale Schwenkfeldt měl tu přívržence zvláště v krajinách sousedících se Slezskem.[32]) Konečně mimo tyto sekty ustálené se tvořily jiné skupiny stěží určitelné, jichž podstatou byla pouze nevědomost nebo přemrštěnost některého kazatele a pedantické nároky některého pána; mizely hned, zůstavujíce však novou příčinu nespokojenosti a zmatku v zemi.

Za obecného vření není tudíž nic stálého a pevného. Všecken pokrok zůstával nejistý, pokud kacíři neměli ani společného vyznání víry ani řádného ústrojí. Tomu rozuměli stejně Ferdinand i pokro-

čilí utraquisté; tím vysvětlíme sí tuhost jejich zápasu o osazování konsistoře. Byl to jeden z klíčů k situaci, a král byl pevně odhodlán podržet jej v svých rukou.

Opatřil již vše, aby se konečně zabezpečil ode všelikého překvapení. Již roku 1553 arcikníže Ferdinand upozornil ho na podporu, jíž jeho politice poskytne konsistoř oddaná obraně věci katolické, i navrhl mu, aby ze své moci zvláštní ssadil administrátora a dosadil nového. Král váhal: od roku 1517 stavové zcela svobodně vykonávali právo osazování konsistoře, proto se neodvážil porušit tak zřejmě jejich výsady. Roku 1562 nabyl odvahy větší. Když mu byl předložen seznam osob hodných k úřadu administrátorskému a k obsazení konsistoře, jež známy byly svými snahami lutheránskými,[33]) zamítl potvrzení jejich a netázaje se stavů, ustanovil jiné.[34]) Stavové rozhořčení dovolávali se svých obyčejů, dlouhého svého užívání. Podle svého zvyku Ferdinand vyjednával: věc prý je důležitá, vyžaduje zralé úvahy, až po svém návratu oznámí jim konečné své rozhodnutí; ostatně nepomýšlí nijak zasahovat do výsad stavů; nechť prokáží své právo, a on uzná je. — Věděltť, že nemají žádného; žádným zákonem nebyly potvrzeny nároky stavů; tito jak obyčejně nepomyslili na to, aby své právo pojistili nade všeliký spor. Ferdinand se nevrátil nikdy více do Čech, a od té doby jeho nástupci přese všecky stížnosti si zachovali právo osazovat konsistoř. Opět jeden z oněch drobných převratů státních, tak hojných za vlády Ferdinandovy, nový příklad chytrosti, s jakou měnil zřízení zemské, neporušuje ho zřejmě; převýtečně dovedl vykládat mlčení zákonův a zjednávat si přechody. Roku 1562, buď že neměl po ruce

mužův osvědčených, nebo — co se zdá pravdě podobnější — aby zmátl odpor stavův a odňal všelikou záminku ke stížnostem, kněží, kterými osadil konsistoř, byli mu velice podezřelí, právě tak ke kacířství naklonění jako ti, jichž volbu nechtěl schválit. Ale lidé odcházejí, řády zůstávají. Bylo důležito, že protestanté zůstali bez organisace a bez náčelníků. Nastane chvíle, kdy konsistoř bude výtečnou zbraní proti nim. Potom kompaktát, za nimiž skrývali své bludy, bude užito k vyzvání, aby se podrobili moci papežské. Zkrátka, jestliže se nepodařilo zabránit lutheránům, aby získali většinu národa, aspoň jsou zatlačeni mimo zákon, snášelivost jim dopřávaná byla dočasná i nejistá, a jejich postavení podobalo se velice postavení bratří, vydaných vždy mandátům vyobcovacím; zřízení zemské neuznávalo a nechránilo lutheránů více než bratří.

* *

Během této doby — ne bez obtíží — Ferdinand obdržel od papeže ústupky, které pokládal za nevyhnutelné, aby církvi katolické bylo vráceno jádro voje kacířského. Byl stále přesvědčen, že smíření s rozkolníky není nemožné, a že opatrnost velí, uznat spíše některé jejich žádosti, nežli hnát je přímo v nenapravitelné schisma. Soudil v této věci jako všickni knížata jeho doby, ani nedávným svým zklamáním po interimu roku 1548 nebyl zmýlen v důvěrné své naději. Neustále zahrnoval kurii svými často velice důtklivými přímluvami, domáhaje se, aby povolila kalich nejen v Čechách, ale ve všech dědičných jeho zemích. Narážel na zvláštní neochotu. Po dosti dlouhé době váhání stolice papežská nabyla nové důvěry v své poslání; útoky vzbuzena víra dávných

časův a s věrou vrátila se tuhost theologická. Od té doby tovaryšstvo Ježíšovo svým duchem pronikalo církev, a smírné i smířlivé směry víc a víc ustupovaly v pozadí. Pavel IV., krátkozraký fanatik a neveliký přítel Habsburků, naprosto odmítal všeliké takové žádosti, a koncilium Tridentské svými nálezy shodu s protestanty učinilo, ne-li zcela nemožnou, aspoň pravdě velmi nepodobnou.

Bezprostřední následky této tvrdošijnosti nebyly pro církev příliš šťastné, a králové katoličtí byli brzy znepokojeni velikými pokroky reformace; Filip II. španělský a Jindřich II. francouzský odročili svůj spor a smlouvou v Château - Cambresi se spojili ku potírání kacířství. Jak zabránit zlu? Vypovídání a auto - da - fé by nepostačila, kdyby zároveň nebyly spokojeny oprávněné požadavky svědomí lidového. Z čeho povstala vzpoura? — Ze zlořádů. Bylo třeba zasáhnout ji v samém kořenu.

Pavel IV. právě zemřel k velikému štěstí pro církev, a na jeho místo nastoupil Jan Angelus Medicis, který přijal jméno Pia IV. (1559). Jsa vlídný a učený, byl přinucen za předešlého papeže opustit Řím, aby unikl hněvu Pavla IV., který nenáviděl v něm umírněné jeho snahy a náklonnost k Habsburkům; tvrdil veřejně, že shovívavostí dlužno získat Němce církvi, a byl zvolen nepochybně proto, že představoval politiku zcela odchylnou od politiky svého předchůdce.[35]) Ferdinand pokládaje okamžik za vhodný k obnovení své žádosti, uložil zvláštní kommissi, aby vypracovala docela podrobný list pamětní, formou dosti mírný, ale obsahem rázný, který by úředně byl odevzdán konciliu. Císař se domáhal nejen pronikavých oprav v řádech římských a v mravech kněžských, ale žádal i přijímání pod obojí způsobou, sňatky duchovních, konání služeb božích v ja-

zyce národním, odstranění postů.[36]) Katoličtí knížata němečtí podporovali císaře, a vyslanci francouzští měli jménem Kateřiny Medicejské podat návrhy podobné.

Avšak věc nešla tak rychle, jak se myslilo. Pius IV. při vší své přirozené dobré vůli nechtěl ani nemohl se znepřátelit s nesmířlivou stranou katolickou, pravou to silou církve. Od té doby, co se stal papežem, na situaci hleděl se stanoviska trochu jiného: Ferdinanda I. byl by uspokojil toliko znepřátelením se na vždy s Filipem II., i nebylo mu téměř možná kolísat mezi dvorem Vídeňským a Madridským. — Tím méně, poněvadž viděl, že císař konečně vždy ustoupí: zda nepřiměl ho již ke svolení, aby se koncilium sešlo znova v Tridentě, a ne v některém městě německém, jak Ferdinand žádal dříve?

Historikové nové doby jsou vůbec přísni v této věci ke králi Českému, obviňují-li ho z neobratnosti a nestálosti; měl prý za sebou celou severní Evropu a přece nedosáhl ničeho od otců, prošel kaudijským jhem většiny italské a španělské. Zdá se mi, že tyto výčitky jsou poněkud nespravedlivé. Snad při větší poněkud pevnosti byl by se mohl vyhnout jistému ponížení a zachovat zdání; ale výsledek byl by zůstal vždy stejný. Nejen že opravdu nebylo nikdy upřímné shody mezi dvorem francouzským a rakouským, ale Ferdinand zvláště měl zřejmou nevýhodu v svém vyjednávání s koncilem a papežem: nepomýšlel se odtrhnout od církve, nechtěl nikterak hrát úlohu Jindřicha VIII., a nejdůtklivější jeho protestace pozbývaly vší své síly, poněvadž bylo jisto, že se nikdy neodhodlá k roztržce. Pius IV. šetřil ho méně než Kateřiny Medicejské, poněvadž si ho vážil více, a nevěřil, že by byl schopen odpadnutí. Papež a císař se shodovali o svém cíli, obnově církve ka-

tolické; rozcházeli se toliko o prostředcích: nuže, zda za takových okolností neslušelo církvi, aby se vyslovila v poslední instanci? Její ochránce světský chtěj nechtěj bude tím přinucen podrobit se.

Způsob, jak biskupové přijali pamětní list Ferdinandův, nezůstavoval žádné pochybnosti o smýšlení koncilia; císař sám se neodvážil podporovat své návrhy i vytáčel se; posléze spokojil se žádostí, aby bylo dovoleno přijímání pod obojí způsobou. Otázka přišla před koncilium již roku 1551. Otcové ustavili sic učení katolické o svátosti oltářní, ale nevyslovili se o kalichu. Ne že by mínění většiny bylo bývalo pochybné, ale bylo zdržováno naléháním vyslance Karla V., hraběte z Montfortu; zda možná zatarasit cestu všelikému vyjednávání ve chvíli, kdy byl očekáván příchod protestantů. Ostatně někteří preláti nebyli neochotni připustit narovnání v této věci. Z legátů, kteří tenkrát předsedali konciliu, † kardinál Gonzaga, ochotně uznávaje potřebu některých oprav, byl nakloněn uspokojit, pokud možná, císaře; kardinál Hosius pak příliš dobře znal věci německé, aby neviděl nevyhnutelnost jistých obětí. Taktéž zástupcové bavorští a arcibiskupa Solnohradského hájili přijímání pod obojí způsobou.

. Některé důvody měly jakýsi vliv na shromáždění: přede vším nešlo o článek víry, než o zvyk nedávno v církvi zavedený, jejž vždy možná bude změnit. Nejen koncilium Basilejské povolilo husitům přijímání pod obojí způsobou, ale na Kypru, na Kretě a v državách benátských šest set tisíc sjednocených Řeků zachovávalo kalich. Vyslanci císařští, biskup Pětikostelský Jiří Draškovič a nový arcibiskup Pražský Antonín Prus z Mohelnice, neosvědčili velikou obratnost. Dlouho spokojujíce se lichými výmluvami, zavinili, že se věc protáhla. Když zpo-

zorovali, že byli obehráni, chtěli dostat náhradu a žádali, aby jednání o věci dáno bylo na denní pořádek. Kardinál Gonzaga vystříhal jich od neopatrnosti: většina jest prý nepřátelská; lépe posečkat několik dní, neboť biskupové francouzští, od nichž dojdou podpory, jsou již na cestě. Vyslanci královi nechtěli slyšet o ničem. Prus, na němž spočívala tíha rokování, nebyl oblíben u shromáždění. Jeho vysoká postava, upřímná pobožnost, vážná povaha a výmluvnost vzbuzovaly sic úctu, ale biskupové italští, na jichž straně byla většina, vyčítali mu jeho pýchu a samostatnost. Byl, praví Pallavicini, příliš horlivým a skoro nemírným zastancem práv biskupských proti moci papežské; byltě prelát XV. století, zbloudilý ve shromáždění, kde vládly snahy úplně opačné snahám kostnickým a basilejským. Mluvil k biskupům „jako pán" a prudkou svou řečí si znepřátelil všecky preláty nerozhodné. Španělové, kteří Prusovi mohli být vděčni za jeho chování vůči kurii, naprosto se vzpírali zase samé zásadě návrhu i nepřáli nijak Ferdinandovi, který chtěl rozhodovat o věcech, „které nenáleží císaři, nýbrž Bohu". V předchozím rokování jesuité Laynez a Salmeron ukazovali na nebezpečí, hrozící z toho, ukáže-li se učení církve nestálým a nejistým: jediný prostředek k vítězství nad kacířstvím jest, čeliti mu mocně; vstoupí-li se na cestu narovnávací, kde možná bude se zastavit? Arcibiskup Granadský, jenž se těšil z veliké vážnosti, hleděl odstranit žádost Ferdinandovu otázkou předběžnou; věc byla již rozhodnuta, proč se vracet k ní? Přese všecko úsilí poslů jen čtyřicet osm prelátů hlasovalo pro schválení kalicha, kdežto padesáte dva zamítli jej a šedesáte pět žádalo, aby rozhodnutí bylo ponecháno papeži. Kardinál Gonzaga navrhl tedy konciliu, aby papeži bylo doporučeno

přání císařovo, ale sedmdesát devět hlasů proti šedesáti devíti vyslovilo se záporně. Avšak Simonettovi, jenž byl pokládán za důvěrníka papežova, podařilo se vymoci na koncilii jakés odvolání, a veliká většina hlasovala pouze a prostě, aby věc byla odevzdána k rozhodnutí stolici papežské (17. září 1562).

Ferdinand byl velmi popuzen tímto nezdarem, a papež obával se jednu chvíli, aby nevole nedohnala ho k nějakému skutku násilnému. Odebral se do Inšpruku, aby z blízka sledoval průběh koncilia, stěžoval si do jeho zdlouhavosti a zotročilosti: snad Italie a Španěly si nepřejí reformy církve, ale Německo nesnese, aby dále trval posavadní pořádek věcí. Lutheráni nebyli by se zajisté spokojili malým zadostučiněním, které jim podáváno, a všechen tento hluk skončil by rychlým ústupem; jediným možným následkem okamžité roztržky s církví byl by vzmach síly kacířské. Zda sami spojenci Ferdinandovi, když jej postavili v čelo, byli by ho následovali, a zda nebylo neopatrné, vrhat se v podobné dobrodružství bez jakékoli jiné podpory než kardinála Lotrinského? Nový legát papežský Morone a jesuita Canisius, který nabyv důvěry císařovy, byl zasvěcen v nejtajnější záměry a jednatelům římským dával výtečné zprávy, snadno dokázali mu nebezpečí přenáhleného skutku, k němuž byl povzbuzován. Jakou stížnost vážnou měl proti papeži? Jestliže jeho žádosti byly přehlasovány většinou biskupů, zda se legáti nezastávali jich zcela upřímně? Proč se neobrátil přímo ke kurii? — Král, jsa již dosti zaražen svou úlohou opposiční, hleděl, jak by si získal přízeň Pia IV., aby tento bez obtíží uznal volbu Maximilianovu za krále římského. Dal se na cestu naznačenou a jevil tím víc ochoty k stolici papežské, poněvadž jen od ní samé doufal dojít ústupků žádaných. Poselství se

odebralo do Říma, aby papeži předložilo žádosti císařovy: přijímání pod obojí způsobou bude povoleno, ženatí kněží podrží manželky, a tam, kde se nedostává řádných duchovních, osoby světské mohou být zvoleny k vykonávání služby boží. Ferdinand velmi úsilovně trval na potřebě těchto opatření: přivedou prý nazpět zbloudilé a „způsobí prospěšný počátek onoho obnovení pokoje a jednoty církve, tak dávno marně žádaného a očekávaného."[37])

Odpovědí kurie dvůr Vídeňský nebyl valně uspokojen; papež jsa zbaven koncilia, nechtěl víc obyčej katolický měnit v některých kusech podstatných. — Však přijímání pod obojí způsobou Pius IV. pokládal vždy za otázku pouhé formy a bez skutečné důležitosti. Proto v této věci vyslyšel snadno žádosti vyslanců německých. Jsme zpraveni, pravil v listě ode dne 16. dubna (1564), že mnozí cítí takovou náklonnost ku přijímání kalicha, že byli svedeni ke spojení s rozkolníky, od nichž před svým přijetím přinuceni jsou vzdát se své pravé víry, a že jiní hotovi jsou následovat jejich odpadlictví. Aby zamezeno bylo toto pohoršení, svoloval, aby arcibiskupové Pražský a Solnohradský v svých dioecesích dovolili přijímání pod obojí. — Ve všech ostatních kusech Pius IV. zůstal neoblomný, a samo povolení kalicha bylo spojeno s ohradami, které zvlášť oslabovaly jeho význam: všickni, kteří se přihlásí ku přijímání pod obojí způsobou, učiní vyznání víry katolické a odpřisáhnou své bludy. — Husité obvinění z kacířství pokládali vždy za urážku a bezpráví; obdržet od nich odpřisáhnutí nebylo možné. Ferdinand chtěje odstranit nesnáz, hleděl nálezem královským upravit podmínky a obřady přijímání pod obojí. Zajímavé je znění předpisu, jejž poslal do Prahy, méně snad tím, pokud svědčí o horlivosti,

s jakou se staral o obnovu jednoty katolické, a o důvěře, jakou v něm vzbuzovaly jisté prostředky smířlivé, nežli proto, že dokazuje, jakou moc si osobovali tenkrát panovníci ve věcech víry, a na jakém zmatku ideí stavěli svou povinnost pronásledovat rozkolníky. Nařízení krále Českého je pravým spisem theologickým; není prý pochyby, že knížatům světským nepřísluší rozhodovat o otázkách duchovních; však svou mocí císařskou jest prvorozenec církve, její obhájce a nejvyšší ochránce a jako biskup mimořádný. — Tímto právem kárá a povzbuzuje kněze, stanoví obřady a články víry, vytýká správcům cestu, kterou by kráčeli; dává se do podrobností nejzevrubnějších, řeší nesnáze, předpisuje, jak bude kalich podáván, jak víno naléváno a uchováváno atd.[83])

Ferdinand odporučoval především kněžím, aby vyhýbajíce se subtilnostem theologickým neb obřadům pokořujícím, neodstrašovali dobrou vůli, nýbrž usnadňovali návrat zbloudilcům. Avšak při vší této dobré vůli se zdálo, že se jeho nařízením utraquisté mohou znepokojit. Katolická kapitula se zalekla: úmysly panovníkovy prý jsou chvály hodné, a slova nařízení sama sebou výborná, ale třeba dbát okolností a šetřit přechodu: řekne-li se Čechům, že každá způsoba obsahuje Krista celého s jeho božstvím, jeho duši, tělo i krev, že církev má moc měnit zevnější formu svátostí, narazí se na předsudky nejvíce zakořenělé a zmaří se všecky úspěchy očekávané od schválení papežského.

Breve Pia IV. konečně bylo slavně čteno v metropolitním chrámu sv. Víta (23. července 1564). List, kterým arcibiskup oznamuje to císaři, jest pln nejradostnějších nadějí: v jazyku českém bude prý uveřejněno následující neděli; arcibiskup má v úmyslu, projíždět potom království, zvláště kraj

žatecký a litoměřický, aby tam podával svátost pod obojí způsobou: utraquisté na příště nebudou mít žádné záminky, aby setrvávali v svém osamocení; také doufá, že císař uveřejní záhy nové nařízení, nutný to doplněk bully ze dne 16. dubna, kterým všickni kazatelé kacířští budou vyhnáni z království; smír Čechů s Římem bude takto úplný.[39]) — Téhož dne císař umřel ve Vídni (25. července 1564).

Zda by byl vydal nařízení, jakého si přál arcibiskup? Zda toto nařízení mohlo být provedeno, a zda král by byl přiměl stranu utraquistickou, aby se spokojila s nepatrnými ústupky, které získal od stolice papežské? — Opak se zdá pravdě velice podobný. Smrtí císařovou luzné naděje, na okamžik předvídané, náhle byly zmařeny. V zemích okolních byla brzo poznána marnost, ano nebezpečenství novoty, která znepokojovala svědomí, ničila tajemnou jednotu těla Kristova, živila odboj tím, že dávala mu tvářnost vítězství.[40]) Již roku 1571 vévoda Albrecht bavorský zapověděl přijímání pod obojí způsobou, V Čechách hlavním výsledkem bully roku 1564 bylo trochu zmatku mezi katolíky: jedna část žádala kalich, a toto přestoupení dávných zvyků bylo často jen počátkem odpadnutí. Ani utraquisté neupustili od své opposice.[41]) Arcibiskup Prus z Mohelnice zachovával nařízení jaksi jako věc své cti. Za jeho nástupce upadlo již v zapomenutí; když roku 1587 na arcibiskupu Medkovi žádáno, aby v Litoměřicích dovolil přijímat pod obojí způsobou, odepřel; lépe prý jest nezavádět novot a držet se tradicí. Zkouška se nezdařila.

Lehce bylo to předvídat. Když na konciliu Tridentském vyslanci Ferdinandovi prohlásili, že se husité odlišují od církve jenom přijímáním pod obojí způsobou, klamali se velice, ať již bezděčně

nebo úmyslně. Naopak, co jiných odchylek! Podávání svátosti dětem, povinnost a nikoli povolení kalicha, různé obřady, nepočítaje v to zakořenělý život samostatný. Z chování konsistoře, když arcibiskup jí poslal bullu ode dne 16. dubna, bylo lze předvídat nesnáze nastávající: kněží nechtěli ji přijmout, „obávajíce se stavů", a co říci o † lžiutraquistech, kteří již tehdáž tvořili devět desítin strany tak zvaných podobojích? K návratu jich ke katolicismu bylo by třeba zcela jiných opatření, nebo spíše, naproti sobě stály na příště dvě strany nesmiřitelné. O sto let dříve za doby Poděbradovy bulla Pia IV. byla by asi zahájila dobu usmíření, ale pozdní ústupky přispívají vždy jen k roznícení odboje. Bylo to jako nové, nesmělejší vydání interimu Augšpurského, zoufalý pokus mírné strany katolické, která se vysílila sledováním tohoto přeludu, smíru s kacířstvím. A k čemu dospěli, ne-li k oslabení obrany, a zda svou váhavostí a nevhodným vyjednáváním nezavinili částečně neobyčejný úspěch protestantismu? Proti nim události dávaly za pravdu straně nesmiřitelných a fanatiků. Církev, kterou mírní poškodili, násilníci zachránili.

Ale jakými záchvaty a jakým vražděním! Právě této krvavé myšlenky se lekal Ferdinand. — Neměl nic společného s Ferdinandem štyrským anebo Maximilianem bavorským: uznával závazky svých přísah, i když učiněny byly kacířům; miloval jesuity a přál jim, ale poznal je příliš pozdě, kdy jeho vychování bylo již ukončeno, a proto nebyl od nich vyléčen z některých starých předsudků: jako v politice i v náboženství nedůvěřoval prostředkům radikálním a pro své povinnosti křesťanské nezapomínal na své závazky panovnické. Však ke konci jeho života lehko jest pozorovat při něm změnu dosti pa-

trnou, sám nevěří již dost upřímně v dohodnutí rozkolníků s pravověrci, s malomyslným skepticismem domáhá se ho jen k upokojení svědomí. Poslední události poučily jej o chování jak lutheránů tak otců. Nové pokolení v život politický přináší vášně bouřlivější a ideje méně kolísavé. Ferdinand sám podlehl vlivu proměny, jaká se dála v jeho okolí. Stáří probudilo city vroucí víry mladých jeho let, jesuité jsou v jeho okolí a ovládají jím; dávné jeho snahy o soud rozhodčí působí mu některé výčitky svědomí. Jest již příliš stár, aby změnil všecken způsob svého chování, ale neodmítá již tak zhola potřebu boje o vyhubení kacířství, a jestliže nepomýšlí podniknout jej, aspoň jej připravuje. Opatření, kterými zahájil znovuzřízení strany katolické, zvlášť obnovení arcibiskupství Pražského a zavedení řádu jesuitského do království, byla právě tak plodná, jak jalové byly pokusy o smír.

Od chvíle, kdy na počátku válek husitských arcibiskup Pražský Konrad z Vechty přestoupil ke kacířství, osiřel stolec arcibiskupský v Praze. Čechům nikdy se nepodařilo dosíci schválení svých kandidátův od kurie, a biskupové, jež dvůr papežský pokoušel se ustanovit Čechám, sami se vzdávali brzo úřadu jak nepříjemného tak prázdného. Takto po více než půldruhé století úřad arcibiskupský byl zastáván od administrátorů, kapitulou volených. Katolíci byli zbaveni přirozeného svého vůdce ve chvíli, kdy více než kdy jindy byli by potřebovali správy jednotné a pevné. Administrátoři byli celkem lidé řádní, oživení vroucí zbožností, a vší svou horlivostí se snažili o zachování věřících v poslušnosti a kněžstva v konání ctností kanonických: ale jejich oddanost nenahrazovala úplně moc jim chybící. Byli

nuceni neustále užívat ochoty biskupův okolních, žádali jich za poslání svatých olejů, za posvěcení chrámů, za poskytnutí biřmování jich katechumenům a za svěcení jich kněží. Zvláště s toho hlediska potřeba utíkat se k autoritě cizí byla těžkou překážkou: kandidáti katoličtí byli odsouzeni k dlouhým a trudným cestám a často vydáni nevlídnému odmítnutí. Mnohým prelátům bylo podezřelé vše, co přicházelo z Čech; byvše častěji podvedeni od utraquistů, měli se na pozoru. Tyto nesnáze všeliké odstrašovaly od povolání k úřadu kněžskému a to v době, kdy již tak nesnadno bylo získat dělníky ku práci na vinici Páně. Nad to uprázdnění stolce metropolitního zdálo se tvořit jakousi rovnost mezi syny církvi věrnými a mezi odbojníky. Konsistoř dolejší nesvolila by nikdy k uznání vyšší moci konsistoře hořejší; jen arcibiskup mohl dodat opět jakési síly činnosti katolické a vzbudit jakous úctu utraquistů.

Však teprve po dosti dlouhém vyjednávání Ferdinand přiměl dvůr papežský ke jmenování arcibiskupa Pražského. Velikou nesnází bylo, jak opatřit mu čestné důchody: skoro všecky statky arcibiskupské, někdy velmi bohaté, přešly v ruce cizí, a papež se obával vydat trapnému ponížení jednoho z nejpřednějších svých zástupců. Naléhání a sliby císařovy zvítězily konečně nad úzkostlivostí papežskou.[42]) Ustanoveným kandidátem byl Jindřich Píšek neboli Skribonius z Horšova, jenž od roku 1556 spravoval dioecesi pražskou. Jakožto vychovatel arciknížete Karla, otce Ferdinanda II., požíval plné důvěry rodiny královské. Svou učeností, výmluvností, upřímností své víry zjednal si název orakula kapituly; jsa laskavý a vlídný neměl nepřátel; král nemohl si přát jiného pomocníka, jenž by byl lépe pochopil jeho úmysly,

a jehož osvědčená oddanost církvi by byla moudřejší a laskavější. Za jeho správy byly již vykonány patrné pokroky a odstraněny nejkřiklavější zlořády; katolíci posílení pozdravovali zoři nové doby; Skriboniem počíná opravdu dílo obnovy, v kterém pokračovali potom Prus, Medek a Harrach. Po práci vykonané nechtěl přijmout důstojenství i nepřál si jiné odměny za svou námahu, než aby mohl v službu nového arcibiskupa dát svou zkušenost a svou autoritu.[43])

Ferdinand pak navrhl kurii muže, kterého dlouh- již znal a miloval, Antonína Prusa z Mcohelnice. Pocházeje ze zámožné rodiny původu moravského, výmluvný a vzdělaný Prus rád se pokoušel o úkoly obtížné: bylť nadšenec. R. 1542 žádal, aby jako kazatel vojenský mohl provázet vojsko táhnoucí proti Turkům; jako farář ve Chbu krok za krokem hájil půdu proti vnikajícímu protestantismu. † Roku 1552 zvolen byl za velmistra křižovnického řádu. Ferdinand, povolav ho do Vídnějmenoval jej tajným svým radou a později bis, kupem Vídeňským. Papež, ač se mu chování Prusovo na koncilіu a jeho samostatnost málo líbily, konečně povolil neustálému naléhání císařovu a 15. září 1561 posvětil jej za arcibiskupa Pražského. Volba byla šťastná, a Prus nezklamal důvěry panovníkovy: za neustálých a neslýchaných nesnází, jež byly by zmalátnily mysl nejpevnější, jeho oddanost neochabla a jeho víra neumdlela; bezprostřední úspěchy nebyly příliš patrné, ba jak mohlo být jinak? Avšak klestil cestu svým nástupcům a umožňoval jejich vítězství.

Však sám o sobě s podporou jen kněžstva domácího nebyl by svedl ničeho. Ale král opatřil mu znamenité spolupracovníky, o několik let dříve po-

volav do Čech řád jesuitský. Jako v celé Evropě i v Čechách jesuité byli nejobratnějšími a nejstatečnějšími apoštoly nového pozvednutí církve.

Doba papeže Pavla IV. (1555—1559) jest kulminačním bodem protestantismu. Roku 1558 vyslanec benátský odhaduje, že sotva desetina Němců poslouchá ještě stolice papežské. Nejen dnešní protestantské země německé již tehdáž se drží učení nového, ale i jižní a západní země, později z části od katolíků dobyté, jsou rovněž ohnisky kacířství. V državách Habsburských, v zemích rakouských a v Uhřích, při vší dobré vůli Ferdinandově, skoro všecka šlechta jest protestantská, a nejpřísnější kroky nejsou s to, aby zastavily pokrok reformace v městech. Národové skandinavští byli mezi prvními, kteří se odtrhli od Říma. I tam, kde autorita církevní dlouho zdála se co nejlépe a nejpevněji založena dějinami a povahou národa, moc její jest otřesena; v Polsku za Sigmunda Augusta lutheráni s kalvinisty zápasí o její dědictví. Obraz není mnohem vábnější, pohlédneme-li na Evropu západní. Švýcarsko a Nizozemí většinou jsou protestantské, Škotsko obráceno jest Janem Knoxem, a Anglie, rozkolnická od doby Jindřicha VIII. a roznícená ukrutnostmi Marie Krvelačné, svůj osud spojuje s osudem reformace. Ve Francii velká část šlechty je zachvácena nákazou, a královna Kateřina kolísá mezi mší a kázaním. Ba i ve Španělích a v Italii hnutí opposiční se vzmáhá čím dál tím víc, a ohniska invase zdají se tu ohlašovat blízký a obecný výbuch zla. Předtuchy největších pessimistů jsou přirozené, proud roste neustále a odboj rve poslední překážky: ještě jeden náraz a po oné moci papežské, jíž se kořili národové a králové, nezůstane než pouhá vzpomínka.

Příčiny tohoto pádu jsou velmi rozmanité, ale žádná neusnadnila více vítězství protivníků kurie jako vlastní její vytáčky a jakási lhostejná resignace, na níž přestávala. Útok stihl ji právě ve chvíli, kdy plně byla opojena nedávnými svými vítězstvími. Překonavši nebezpečná a hrdá koncilia XV. století a opírajíc se o podporu draze zakoupenou od panovníků světských, myslila, že se může již jen těšit ze svých úspěchův a opovrhujíc svými nepřáteli, pohroužila se v pěstování věd a umění nebo v záludné bažení po výbojích territoriálních. Po dlouhý čas kázaní Lutherova nedovedla vytrhnout ji ze zamilovaných prací; hádky dogmatické zdály se dosti nepatrnými a směšnými mužům, ideálem humanismu zaujatým: dříve než Lev X. a Kliment VII. poznali opravdu, oč běží, polovina Evropy vymkla se jim. Ostatně nebylo příliš snadno organisovat odpor. Tytéž důvody, které vzbudily pozdvižení odboje proti Římu, jsou svědectvím, že se kurie sotva pokusila o obranu. S některým prospěchem byla by bojovala, kdyby proti svému nepříteli byla postavila program přesný a armádu vycvičenou, vyznání a duchovenstvo: ale v tomto případě vzpoura nebyla by ani vypukla. Zda se jí právě nevytýkaly nevědomost a zkaženost kněžstva a převaha, kterou prospěchům hmotným dává nad věcmi náboženskými? Jakými pomocníky byli tito kněží, kteří nejčastěji v stavu duchovním hledali jen záminku k ukojení svých chtíčův! A zda sami strážci víry, biskupové a papežové, elegantní, přívětiví, duchaplní byli dosti jisti pravdou, aby, děj se co děj, udrželi neomylnost církve a nezměnitelnost symbolu? Když zápasí dvě náboženství, vítězství připadá nevyhnutelně nábožnějším, to jest ne těm, jichž učení jest nejčistší, ale oněm, jichž přesvědčení je nejrozhodnější. Proti

nim papežové vynikali nepopěrnou převahou intellektuální, jakou měli nad svými nepřáteli.

Avšak fanatism je nakažlivý; přednost, kterou zjednává jedné straně, může být proto vždy jen pomíjející, poněvadž vzbuzuje reakci, jejíž síla je tím větší, čím prudší jsou vášně vyvolané. Víra utuchlá se vzbudila, jakmile byla popírána. Katolicism zaujímal v minulosti příliš důležité místo, příliš úzce byl spojen s duchem národů, představoval příliš ušlechtilou snahu hloubací, aby mohl být odstraněn bez odporu. Některé nejhnusnější neřesti přestaly té chvíle, kdy se nová sekta domáhala správy křesťanství. Kněžstvo jsouc střeženo, zanechalo obvyklé své nevšímavosti a nedbalosti, a znenáhla vánek pobožnosti a víry, vzmáhaje se víc a více, províval celou hierarchií. Když nebezpečenství jest vážné, pud zachování volá na přední místa osoby nejneohroženější a nejbojovnější. Na stolici papežské na místo humanistů zasedli theologové, a nástupci krasovědců stali se asketové. Vojáci lépe vycvičení šli do boje s větší prudkostí, a jejich odvaha u vůdců nestrpí ani slabosti ani smlouvání. U všech představitelů církve dostavilo se ono střídání postupu a ústupu, které vyskytuje se vždy, jakmile národ, strana nebo náboženství jsou strženy do boje na život a na smrt; všickni bojovníci zachváceni byli týmž neodolatelným nadšením.

Moc papežská, jsouc unášena massou věřících a sama je unášejíc, ujala se mocné offensivy, a několik let postačilo k úplné proměně situace. Na koncilu Tridentském katolicism dokázal, že má dosti síly životní k podniknutí nutných oprav, ale tyto opravy nejen neusnadnily shodu s odbojníky — jak doufala nerozhodnost těch, kteří měli více dobré vůle než prohlédavosti — ale vedly k tomu, že se jen jasněji od-

kryla roztržka, posílily moc papežskou a dogmatu daly přesnost a přísnost dosud chybící. Kněžstvo se změnilo a podrobeno bylo kázni nezlomné, samostatnost církví národních zmizela a odchylné obřady zavrženy neodvolatelně. — Ve chvíli, kdy protestanté myslili, že opanovali pole, boj sotva počínal. Nechápali ještě ani důležitosti koncilia Tridentského, a již byli vyhnáni z celé jižní Evropy. Filip II. ohrožené své víře posloužil svými voji, poklady a nesmiřitelnou svéhlavostí ducha, v němž se vtělil fanatism španělský, zocelený za dob křižáckých. Na jeho výzev všudy připravováno se k obraně. V mnohých zemích úspěchy protestantismu byly spíše hlučné nežli opravdové, vznět prvních dní ochabl a byl podryt vnitřními hádkami. Nyní útočníci zase byli překvapeni a rychle zatlačeni na ústup.

V zápase potom zahájeném mezi protestantismem a katolicismem, jenž trvá až do doby, kdy objevení ideí filosofických, jestliže neusmířilo různé sekty křesťanské, aspoň obrátilo jejich hněv proti novému a nebezpečnějšímu nepříteli, opravdovými strůjci vítězství byli jesuité. Záští, které je stíhá, a hrůza skoro mystická, kterou vzbuzují, oprávněny jsou skutky. Můžeme o nich mluvit bez hněvu a bez lásky, ale ne bez údivu a bez úděsu. Je-li pravda, že koncilem Tridentským počíná obnova katolicismu, není pochyby, že bez jejich vlivu dílo koncilia nebylo by se stalo tím, čím bylo, že oni jediní vystihli význam nálezů tridentských, a že moci papežské opatřili jádro vojska, jehož potřebovala. „Úskoky ďáblovy jsou nevyčerpatelné,“ píše historik tovaryšstva, „ale zmařeny jsou dobrotivostí božskou. Aby vyhladil svaté náboženství a zahubil nesčíslné množství duší, nepřítel pokolení lidského

si usmyslil svést mnicha a proniknout jej hroznym svým duchem. Právě mnich nedůvěřoval dílu mnichovu. Aby se moudrost boží nezdála menší nežli lest hadova, proti novým houfům nevěřících bylo třeba postavit nové voje věřících".[44]) Voje Kristovy, vojsko víry, vojíni věřící, tyto válečné výrazy jaksi dotěravě se derou do péra spisovatelů tovaryšstva, vždyť Ignác z Loyoly vytvořil pravý stroj válečný, nejhroznější, jaký kdy vynalezen byl pro vítězství myšlenky. Bez vůle, zbaven všech pout světských, jesuita jest nejcvičenější zbrojnoš, nejsmělejší apoštol a nejstatečnější mučedlník. Žádný úkol není mu dosti nevděčný a nižádná povinnost dosti nebezpečná. Jako všecky legendy i legenda jesuitská, jak si ji představuje fantasie lidová, jest směšná, vztahujeme-li ji na tu neb onu osobu, ale pravá všeobecnou a hlubokou pravdou, rozšíříme-li ji na celé tovaryšstvo. Na vzdor provinciálů jesuité sami o sobě jsou velmi počestní lidé; setkáme-li se s nimi v historii nebo v životě, bezděčně pocítíme k nim úctu, často jakousi sympathii a někdy šetrný obdiv. Jsou skromní a učení, milí v obcování, jejich oddanost jest upřímná a svůdná, zbožnost shovívavá a laskavá, tvrdší jsou k sobě nežli k jiným, znají svět a ač ovládají jej, povrhují jím; nad ně nikdo lépe nedovedl lovit duše, a po svém zakladateli zdědili neodolatelné kouzlo a schopnost, být každému vším.

A přece v téže chvíli, kdy nejživěji oceňujeme všecky tyto vábné vlastnosti, cit podivného nepokoje se zmocňuje duše: jesuité neznají lidskosti. Všecky žaloby a všecko záští odůvodňuje jak jich cíl vytčený tak prostředky užité. Jisté způsoby oddanosti, ač jsou vznešené, dějí se přece proti přírodě. Obnovili zločin Origenův, zmrzačili se vlastníma svýma rukama. Odřekli se svého svědomí a chtěli lidstvo

přimět k témuž hroznému odřeknutí. Tu byl pramen jejich síly, ale také konečného úpadu. Jejich vítězstvím svět byl by odsouzen k věčnému dětství, proto také nic nezaložili ani nevydali, žádného spisu, ani památníku, ani stavby. Ale po dvě století vzdorovali budoucnosti. Protože v jejich očích jedinou nenapravitelnou chybou byla vzpoura proti církvi, všecky prostředky byly jim vhodné ku potlačení ducha neopatrného a badání svobodného. Jejich nelítostná laskavost bez hlasu svědomí kupila mrtvoly, když vraždění bylo potřebí k obnově autority.

Nikde jejich činnost není tak podivuhodná a hrozná zároveň jako v Čechách. Když sem přišli, strany katolické nebylo více, byla zastrašena spíše nežli oslabena odpadlictvím, oni opravili ji ve všech směrech, znova zřídili, rozhřáli opět ohněm, kterým sami pláli; pak, když byli připravili boj, se stejnou obratností jako vytrvalostí a obětavostí pouštěli se do zápasu s přesvědčením, které se neděsilo více nebezpečenství nežli ukrutností. Jako vítězové zneužili svého vítězství nemilosrdně a nelítostně, vyhnali ze země kacíře tvrdošijné, jiné sklonili pode jho železné. Za půl druha století všecko badání bylo dáno do klatby, všeliká práce duševní byla podezřelá; tak jako v Paraguaji oni i v Čechách uskutečnili svůj ideál vládní, a jest pravý div, že národnost česká neskonala pod jejich tyranstvím. Však ne že by nějak byli nenáviděli země české: nijak. Naopak milovali ji, ale jako dílo, kteréž uhnětli svýma rukama a s podmínkou, aby poslušně opětovala hymnu poddanství, které ji naučili.

Ferdinand byl jedním z prvních panovníků, kteří předvídali příští osudy tovaryšstva. Od stvrzení řádu papežem (27. září 1541) neuplynulo ani deset let, a již žádal Loyolu, aby poslal mu několik

řeholníků. Pravým zakladatelem missie německé byl Canisius. Byl zástupce biskupa Augšpurského na koncilu Tridentském, roku 1549 professor a rektor university Ingolstadtské, později tolik proslulé; vynikaje velikou moudrostí, chytrostí a ctižádostivostí, získal si přízeň císaře, jenž r. 1551 povolal ho do Vídně a jmenoval dvorským kazatelem.[45]) Taková byla důvěra Ferdinandova v něho, že dlouho naléhal naň, aby přijal biskupství Vídeňské. Ignác nechtěl se zbavit výtečného služebníka, ale dovolil Canisiovi spravovat dioecesi po jeden rok; v skutečnosti jeho úřad se prodloužil na čtyři léta. Ferdinad daroval jesuitům vídeňským klášter karmelitský, dvě stolice na universitě a svěřoval jim důležité úkoly diplomatické; založili kollej pro syny rodin šlechtických, a jejich činnost se vzmáhala znenáhla.

Nicméně se zdá, že se pobyt ve Vídni nelíbil příliš Canisiovi: brzy nové pole se otevřelo jeho činnosti.

Kapitola Pražská a opat Broumovský žádali Ferdinanda, aby povolal jesuity do Čech. Ze všech nedostatků, jimiž strádal katolicism v království, nejvážnějším a nejosudnějším byla nevědomost kněží a lhostejnost věřících. Nuže, hlavním cílem jesuitů bylo právě povznést duševní a mravní úroveň kněžstva a vychováním vytvořit nové pokolení, schopné napravit chyby svých předchůdců. Jesuité vedle domů pro nováčky zakládali koleje a ne kláštery. Canisius se odebral do Prahy, aby prozkoumal půdu. Byl dosti špatně přijat: „pryč s tím psem" (Canis — Canisius), pokřikováno naň, „nad námi bdí Hus."[46]) On však ukonejšil obavy utraquistů: jesuité nepřijdou prý, aby podněcovali hádky, nýbrž jen aby šířili nauky: zda všem Čechům neběží o to, aby pastýři národa byli lépe prodchnuti svými povinnostmi?

Za obydlí vykázán jim proslulý klášter svatého Klimenta na Starém městě, nedaleko od mostu Karla IV Míval někdy až stopadesát mnichův, a dominikáni s prospěchem spravovali tu po dlouhý čas své školy; byv vydrancován a částečně pobořen za válek husitských, byl útočištěm pouze převora a dvou mnichů. Přese všecku rychlost, s jakou práce obnovovací byly poháněny, jesuité ujali se ho teprve roku 1562; rozsáhlá budova, která se dnes nazývá Klementinem, povstala ponenáhlu tak, jak jejich úspěchy a štědrost jejich stoupenců povolovala jim rozšiřovat původní stavbu.[47])

Administrátor Skribonius žádal Canisia, aby mu poslal řeholníky znalé jazyka českého i německého: s touto podmínkou jen prý se domohou nějakého vlivu. Jejich náčelníci věděli to dobře, ale kde vzít tyto missionáře znalé jazyka českého? Ferdinand arci poslal do Říma roku 1551 devět mladých Čechův, aby tu dokončili svá studia náboženská; ježto nebylo více místa v kolleji německé, která právě byla otevřena, Ignác přijal je do domu kolleje římské a nadchnul svým duchem; vstoupili všickni do řádu a stali se zápasníky za víru a zakladateli pokolení, které zvítězilo roku 1620. Ale vzdělání jejich ještě daleko nebylo skončeno a zatím třeba bylo se spokojit tím, co podávalo tovaryšstvo. Na místě vědění aspoň víra činila zázraky.

Přese všechnu nepřízeň prvních dní, dojem kterýž odnášel Canisius, nebyl nepříznivý. Posuzoval situaci s bystrostí, která jest mu ke cti: lid pražský přijímá sice pod obojí způsobou, ale kromě toho zachovává obřady a slavnosti katolické, kacířům pak se nedostává učencův a není shody mezi nimi. Půda prý tu jest mnohem příznivější než ve Vídni, kde mladší vzpoura jest živější a v užším styku

s protestantismem německým.[48]) — To neznamenalo však, že hlasatelům pravdy nebude podstoupit hojně zkoušek. Řeholníci se ubírali z Italie vedením rektora Cornelia Brogelmanna. „Jděte," řekl jim papež „jako beránci mezi vlky. Nemějte strachu, Kristus jest v čele vašem. Buďte opatrní, sprostní jako holubice, a vyžádá-li toho dobro obecné nebo náboženství, neváhejte a obětujte své životy v boji svatém."[49]) Cesta skrze Německo byla trapná: tupili je, kamením házeli po nich, nutili je, aby v postní dni jedli maso. Konečně dne 18. dubna r. 1556 přišli do Prahy. Kollej pražská náležela tehdáž provincii německé; roku 1563 založena byla provincie rakouská, jejíž provinciál sídlil ve Vídni.

Ignác se zdvihl na své smrtelné posteli, aby missionářům udělil poslední své rady: málo lidí tou měrou mělo dar udílet oheň božský svým pomocníkům; nadšení, kterým byli prodchnuti, podporovalo je proti mdlobám a, co ještě zvláštnějšího, chránilo jich od všelikých chyb. Canisius žádal zakladatele řádu, aby poslal mu muže „ozbrojené svatou trpělivostí a planoucí žádostí mnohého utrpení, kteří by zasívali nyní se slzami a klidili později s radostí". Jesuité přinášeli dvoje přesvědčení, které činilo je nepřemožitelnými: byli jisti, že se drží pravdy, a jisti, že budoucnost jim náleží; příkoří neodstrašovalo jich, hojnost žně vynahradí zdlouhavou práci.[50]) Z prvních dob jesuitů v Praze máme paměti jesuity, sepsané se zřejmou upřímností; je to pramen velmi vzácný a zajímavý.[51]) Jsouce vrženi do země, které neznali a jejíž řeči nerozuměli, měli proti sobě mimo předsudky kacířů, žárlivost ostatních řádův a nedůvěru skoro všeho kněžstva katolického, jehož pokoj kalili. S počátku bylo potřebí zázrakův, aby se udrželi, vyhledali si styky a zabezpečili prostředky

Žádný jiný řád v službu věci nepřinesl podobného souboru vlastností si odporujících: byliť mystiky čilými, politiky nadšenými, apoštoly diplomatickými; v žádné době při jednom sboru nepodivováno se podobnému sdružení vědění dostatečně hlubokého a prostoty sdílné, odříkání a ctižádosti, pokory a nádhery, nezlomnosti a ohebnosti. Nebylo duše, k níž by nenalezli klíče. Velikou jejich převahou bylo, že bezpečného útulku poskytovali lidem, jichž svědomí tak dlouho trápeno bylo pochybnostmi, a žíznilo po pokoji. U nich nebylo již hádek ani nejasnosti: přinášeli učení jasné, přesné, určité v nejmenších podrobnostech. Jaká to vnada pro lenost a nevědomost lidskou! K svému spasení každý mohl odevzdat se jen do jejich rukou. Katechism, který Canisius složil ve Vídni, byl podivuhodný svými otázkami tak dobře spiatými, svými odpověďmi stručnými, jež nezůstavují místa ani bludu ani dvojsmyslu. Na sta nových vydání dostalo se mu, a na sta tisíc duší přinavrátil Římu. Jesuité byli prodchnuti tímto vzorem, jehož změna v jistých podrobnostech podružných stačila, aby byl přizpůsoben ke všem okolnostem.

Jesuité, sotva že přišli do Prahy, počali své dílo vyučovací, otevřeli gymnasium a akademii. Professorů chybělo, žáků bylo poskrovnu, proto také organisace byla velmi neúplná. Gymnasium mělo šest tříd . . . na papíře: tři třídy gramatické svedeny v jednu, rhetorika někdy celá léta zůstávala zavřena. Na akademii, zárodku to příští katolické university, vyšší studia představoval jediný professor theologie, k němuž se o něco později přidružil professor filosofie. Nejnaléhavější potřebou bylo získat tovaryšstvu příznivce, udržet v poslušnosti a ve víře pány katolické, u nichž se objevovaly

známky slabosti, zabezpečit lepší výběr kněžstva. Již roku 1556 otcové slavnostně otevřeli konvikt šlechtický (convictus seu contubernium nobilium); arcikníže Ferdinand poslal sem své panoše, roku 1559 oba synové vévody bavorského Arnošta tu byli na vychování. Touto vznešenou ochranou byla přivábena šlechta; několik nejvyšších úředníkův otcům svěřilo své děti, a brzo se to stalo módou. Roku 1573 Řehoř XIII. v uznání zásluh tovaryšstva založil seminář chovanců papežských (seminarium alumnorum pontificiorum), kde dvanácte mladíků, vybraných ponejvíce z chudé šlechty, bylo vydržováno na útraty kurie; žáci, nadání požívající, podrobeni jsou témuž řádu jako žáci kolleje německé v Římě, připravovali se na kněžství a byli školkou, odkud vybíráni náčelníci církve české. Jiným nadáním byl seminář chudých studentů (seminarium seu domus pauperum, též collegium novum zvaný), odkud vycházeli prostí kněží; otevřen byl roku 1559, ale zavřen zase po několika letech z nedostatku důchodův a znovu zřízen teprve roku 1580.[52])

Podle svědectví jesuitů školské jejich ústavy velmi záhy získaly pověst, která se rozšířila až za hranice království a vzbudila závist universit protestantských. V některých stránkách jejich pýcha dtet oprávněna skutky: professoři staré university qpz příjmův, bez žáků, podrobení zastaralým řádům, ſvetížení nevděčnými pracemi správními, nejevili eždy přílišné horlivosti, a jejich příklad býval mnohřy málo povzbuzující. U jesuitů vyučování bylo pravidelnější, kázeň přísnější. Zkoumáme-li však věc zevrubněji, poznáme, že dovedli hlavně své žáky bavit a prach házet do očí rodičům nebo veřejnosti. Vše bylo vypočteno na okázalost. Rok školní byl

jen neustálou řadou slavností, jichž přípravy působily velikou radost mladíkům a jichž nádhera klamala posluchače. Slýcháme často, že byli prvními paedagogy na světě, a pravdou je to potud, pokud rozumíme tím, že nikdo neznal tak umění vloudit se do duší svých žákův a zakrývat jim nudu vědění. Jako spasení tak i vzdělání nabývalo se u nich bez námahy a bez bolesti. † Tak r. 1559 zařízen po prvé slavný průvod na den božího těla; na oltáři mládenečkové okrášlení věnci, s křídly na ramenou, pěli píseň na pokyn svého učitele. Všecky svátky byly podnětem podobných obřadův, živých obrazů, přestrojení, zpěvův a tanců. Představována poslední večeře Páně, pašije, utrpení Kristovo v zahradě Jethsemanské. Znenáhla se osmělili: po pantomimách následovala mysteria. Roku 1558 jejich žáci hráli opravdový kus: Církev a moc její nad národy; roku 1559 Boj těla s duchem; roku 1560 † komedii Evripa, kterou se líčila nestálost věcí lidských a krátkost života našeho; následující léta Zahynutí Saulovo a korunování Davidovo, Kristovo z mrtvých vstání, sv. mučenník Václav; toto poslední mysterium — představené roku 1567 — vydáno později též překladem českým.[53]) Na tisíce divákû bývalo při těchto představeních, někteří neušetřili svými vtipy ani hercův ani učitelů jejich; většina sice nerozuměla nijak vší této latině, ale byla nadšena krásným uspořádáním divadla, hudbou, vystrojením, průvody, a zápasy.[54]) A pro žáky jakým požitkem byly tyto slavnosti se zkouškami, jakých vyžadovaly, s potleskem množství, s blahopřáním vysokých osobností, s hostinami jim vystrojenými! Celý život školní byl neustálým inscenováním. Roku 1559 na boží hod svatodušní jesuité pořádají velikou slavnost, žáci přednášejí řeči latinské a řecké, oslavují sed-

mero darů ducha svatého ve verších makaronských, sedmerem jazyků: českým, německým, italským, latinským, řeckým i hebrejským a to ani ne po celých dvou letech studií! Každou neděli a o svátcích jeden žák rhetoriky přednáší před svými druhy latinskou báseň nebo řeč. V sobotu škola se otvírá rodičům, a před nimi vedením professorů počíná zápas, v němž výborní žáci svými vědomostmi druh druha snažili se předstihnout: každý žák se chlubí svou učeností, na odiv staví své půvaby. Koncem roku slavnější zápas řečnický se skončí rozdílením cen.

V tom ve všem jest cos umělkovaného, málo vážného a jako nádech lži. Celkem žáci se naučí málo. Rodičové se diví rychlým jejich pokrokům v latině. Professoři, neznající česky, napapouškovali s nimi několik slov, několik vět. Co znamenalo toto drmolení? Jesuité nevštípili svým žákům zálibu a úctu k vědě, nehledí ani povznést jejich ducha ani vzdělat jejich rozum. Málo příznivým svědectvím jest pro ně, že z jejich řádu vyšlo spisovatelů tak pořídku a tak prostředních. Ba i stará universita, i při svém úpadku, vyniká nad ně nekonečně; studia jsou tu opravdovější, methody vyšší. Který z jejich zbožných humanistů může být přirovnán k Matouši Kolínovi z Chotěřiny? Celá propast zeje mezi jejich rektorem Brogelmannem, který podniká lov na duše, a mezi mistrem Martinem Bacháčkem z Nauměřic, který ve svých snahách o povznesení osvěty povzbuzován jest toliko pěstováním pravdy a dobra.

Jesuité přestávajíce na vzdělání paměti, zavádějí žalostný system vybraných kusů, jenž se potom zachoval tak dlouho; děsí se všeho, co jen z daleka budí přemítání. Zmrzačují starožitnost;

od slavných literatur řecké a latinské, oněch velikých osvoboditelek, kde se vzňal humanism, požadují jen vzdělání rhetorického. Žádný spisovatel klasický nepřečten od začátku do konce; sotva že několik řečí Ciceronových najde milost před jejich zraky. Jejich víra znamená všudy nebezpečenství. Roku 1559 vylučují ze školy knihu Erasmovu „De copia verborum", ne že by dílo samo sebou bylo podezřelé, ale poněvadž spisovatel „kacířství okno otevřel". Studium řečtiny jest velmi zanedbáno, dějepis a vědy přírodní úplně vyloučeny. Professor filosofie neustále opakuje staré definice scholastické, professor theologie vykládá knihu sentencí Petra Lombardského. Z mladých lidí sobě svěřených nechtějí vychovat učence a muže, nýbrž poslušné syny církve. Hudba, zpěv, výklady náboženské, odříkávání katechismu a cvičení náboženská zabírají větší díl času. Žáci chodí ku přijímání každou neděli, někteří dvakrát v témdni. Vyvinuje se u nich ona zbožnost mystická, která vždycky kvetla v tovaryšstvu. V kostelích, na ulicích mnozí z těchto mladíků mají vidění: Ježíš a Maria se jim zjevují; učitelé rádi slyší tato vypravování a rozhlašují je hlučně. Idea neustálých zázraků, víra v zakročování božské ve všech případech života při zkouškách proniká tyto duše mladé, ničíc všeliké vědecké pojetí světa a mravnosti. V životě jako ve vědě důležito je zachránit zdání, vyhnout se pohoršení: žáci jsou podivuhodně vycvičeni, plni úcty k otcům, zdvořilosti uhlazené, jejich chování v službě boží je předmětem povzbuzení, a srdce prostá jsou dojata, vidí-li, jak jdou v průvodu se zraky skloněnými: ďábel však neztrácí tu ničeho, a současné prameny dokazují, že tato povrchní ctnost neodporuje hrubě pokušení.[55])

Jesuité nepřestávali na svých kollejích: útočí na společnost se všech stran najednou; mimo úřad učitelský jsou kazateli, almužníky, missionáři, spisovateli a j. Za prvních let pobytu jejich v Praze malý hlouček věřících vůčihledě se rozptyloval ještě; roku 1559 jediný kazatel utraquistický obrátil prý pět set katolíků. Za toto hromadné odstupování slabou náhradou bylo čtrnácte proselytů, které získali otcové.[56]) Nicméně se tvářili vesele, hleděli působit na obrazotvornost lidu, slavili obřady náboženské s okázalostí dávno zapomenutou, navštěvovali vězení, povzbuzovali odsouzené a vyprošovali jim milost, jestliže přestoupili. Každý pátek a každou neděli dva z nich chodívali do domů špitálských a když poskytli své služby nemocným, vyučovali je v náboženství. Ferdinand svěřil jim roku 1562 censuru tištěných spisův, a oni plnili svůj úřad „svědomitě.“ Přemlouvali své kajícníky, aby vydali jim díla podezřelá, a pálili je s velikou okázalostí. Již byli vyhledáváni též jako zpovědníci; dvůr jim byl nakloněn, a arcikníže velmi pravidelně a pobožně poslouchal kázaní Blyssemiova. V městě, kde se hovořilo téměř jen česky, tato kázaní latinská nebo německá obrácena byla jen k nepatrné menšině i byla poslouchána jen od těch, kdo nejméně potřebovali jejich poučení. Proto již roku 1560 jali se učit jazyku českému s takovou pílí, že ke konci roku jeden z nich Baltazar Pfarrkirchen mohl zpovídat česky.

Obtíží bylo s dostatek. Příjmy jesuitů byly ještě dosti malé: komora královská, majíc vždy nedostatek peněz, vyplácela velmi nepravidelně příspěvky slíbené; mnohdy nedostávalo se jim věcí nejnutnějších. R. 1558 za zimy velmi tuhé neměli dříví ani peněz k vytápění síní školních; prosili svých žáků, aby vyžádali na svých rodičích peníze k na-

koupení dříví. Jejich nepřátelé stavěli se velice rozhorlenými: — hle, vytýkali, to je bezplatnost, kterouž ohlašovali; v skutečnosti vymamují veliký počet peněz pro vlastní své potřeby. Sám arcikníže se rozhněval a pokáral jejich požadavky: proč se obracejí k žákům, když král slíbil vydržování jich? Lid neustále byl nanejvýš nepřátelský, věřil všemu udavačství proti nim; vytloukána jim okna a přezdíváno jim synů Jidášových. S počátku arcikníže k zamezení výtržností musil jim odporučit, aby se neukazovali na ulici.[57]) Utraquisté hlasitě mluvili v jejich kostelích, blížili se k těm, kteří se zpovídali, aby je poslechli; když vystaven byl hrob boží, mnozí chodili okolo oltáře s klobouky na hlavách a vysmívali se těmto modlářským obřadům. Poněkud přílišnou svou horlivostí zavinili některé nepříjemnosti. Utraquisté, kteří jim svěřili své dítky, stěžovali si trpce, že zneužívají jejich mladosti, aby odvrátiii je od víry jejich otců. Žaloby nebyly vždy docela oprávněny, ale nepřátelé otcův opakovali je, bouřili lid, jenž se shromažďoval před jejich domy a pronásledoval je svým povykem. Pohoršení bylo ještě větší, když jejich professor theologie Wolfgang za kacíře prohlásil všecky, kdo přijímání pod obojí způsobou pokládají za potřebné k spasení. Odvážlivější se smlouvali již o tom, aby vydáni byli na smrt; stěží jsou přemluveni, že se spokojili stížností k arciknížeti: ovšem tím věc byla odbyta.

Prvních deset let uplynulo v těchto zápasech nevděčných. Všecken jejich úspěch záležel z několika desíti pochybných přestupů. Ferdinand I. jesuitům dal právo povyšovat na důstojnost akademickou (1562), a Pius V. rozšířil později toto právo na všecky jejich akademie (1571), ale zatím řád neměl než asi padesát žákův a nebylo kandidátů. —

Jesuité však se nermoutili z tohoto postavení a plným právem. Zakořenili se v zemi, nalezli tu mocné přátele a poznali půdu; dorostu jim přibývalo, jich pluky se doplňovaly a také zlepšovaly; naskytla-li se příznivá okolnost, hned byli pohotově a nepřicházela-li dlouho, věděli, jak ji přivodit. Jak v politice tak i v náboženství dílo přípravné, jediné možné v této době, pokračovalo pomalu. Ferdinand vykonal svůj úkol: na jeho nástupcích bude, aby využitkovali sil, které jim odkázal.

Od nějakého času Ferdinand slábl; jeho zdraví, dosud výtečné, změnilo se kolem roku 1560: trpěl kamenem a byl vysílen záchvaty zimnice.[58]) Na zelený čtvrtek roku 1564 chtěl podle obyčeje umývat nohy chudým, však byl zachvácen mdlobou. Lékaři hleděli zatajit mu pravdu, ale nepřesvědčili ho. Živořil ještě několik měsícův a zemřel 25. července 1564.

Z poddaných Ferdinandových, psal o něco dříve vyslanec benátský, Němci milují krále, ale nebojí se ho, Čechové nemilují ho, ale bojí se ho „pro přílišné tresty, které jim uložil za posledního odboje, ale tento strach začíná již ochabovat. Uhři nemilují ho, ani se ho nebojí.“[59]) Vyslanci benátští svým obyčejným způsobem, poněkud zastřeným, shrnují s obvyklou bystrozrakostí významné výsledky panování Ferdinanda I.

Po větší část svého života byl v Němcích poslušným vykonavatelem vůle Karla V. Když nepodařilo se jeho bratru podrobit lutherány, on stav se císařem, ochotně uznal dokonaný skutek, a Němci byli mu vděčni za jeho resignaci a snášelivost. Ve sku-

tečnosti se vzdával panství nad Německem. Svatá říše římsko-německá končí Karlem V.; moc panovníkova, od dávna podkopávaná rozpínavou mocí knížat, mohla být již jen upomínkou od chvíle, kdy se veliká většina poddaných prohlásila pro jinou víru; jestliže protestantští kurfiřtové bez velikých nesnází dali své hlasy Habsburkům, bylo to proto, že jejich svobodě nebylo se více čeho obávat. Dávné formule trvaly, ale neměly již moci. V den korunování císař, korunu maje na hlavě a říšské jablko v ruce, přijímal přísahu svých manů klečících; ale jejich věrnost byla tak opravdová, jako vrchní panství nástupce Karla Velikého nad královstvím Arelatským nebo nad Italií. Vrstevníci nikdy nechápou dosti jasně revolucí, které se vykonávají, a Ferdinand ani netušil posledních důsledků míru Augšpurského. Není aspoň pochyby, že od té doby sledoval cíl zcela jiný, než jeho předchůdce. Ne snad, že by se byl odřekl myšlenky odvetné, ale chápal neurčitě, že podaří-li se Habsburkům obnovit někdy svou moc v říši, stane se to jen přemožením Německa z venčí. Od roku 1555 přísluší jim nejlépe titul náčelníků domu rakouského; žezlo císařské nepřidává ničeho jejich moci, není-li na překážku jejich činnosti.

Právě to je přední — a nejvážnější — výsledek vlády Ferdinanda I. On přemísťuje téměř osu moci, ctižádost své rodiny, neb aspoň uznává a posiluje změnu počatou již od věků. — Tím si vysvětlíme, proč Čechy jsou hlavním předmětem jeho pozornosti, a že tu také jeho politika má nejznamenitější výsledky. — V zemích dědičných, v Rakousku, Štyrsku atd. přese všecky nesnáze nové, způsobené reformací, nebylo se obávat vážného odporu; odboj byl tu možný jen podporou, kterou by nalezli v zemích sousedních. Ale v korunách sv. Václava a sv.

Štěpána, národové, zvyklí samostatnosti, snášeli neradi jho cizí dynastie; a přece jenom spojení Rakouska, Uher a Čech povzneslo Habsburky nad jiné panovníky a umožnilo jim vykonávat velikou úlohu na venek. Jejich moc zůstává nejistá, dokud nepřemění nahodilý spolek v jednotu určitou a nezaloží pevně moc královskou. V Uhřích všeliký vážný pokus o opravu byl znemožněn pro přítomnost Turků, kteří drželi polovici země a byli vždy hotovi nabídnout své pomoci opposici. Ferdinand chtěl jen zachránit to, co mohlo ještě být zachráněno, a pojistit nástupcům svým právo ku panství nad dolejším Dunajem, i setrvává proto v boji nerovném, ale statečném proti Solimanovi.

V Čechách pole bylo volné. Ferdinand, ačkoli přejal situaci velmi zapletenou, již v několika letech dovedl moci královské vrátit práva nejpotřebnější, přinutil šlechtu ku poslušenství a sněmy přeměnil v poslušné vykonavatele své vůle, pokořil města a potlačil ony články zřízení zemského, jichž povaha demokratická právem zdála se mu nejnebezpečnější pro budoucnost. Snadné pokoření odboje roku 1547 bylo důkazem, jakých úspěchů již dosaženo, a zároveň poskytlo Ferdinandovi příležitost, směleji provádět své předsevzetí. Země česká na pohled nepřestala být královstvím samosprávným, ale již tehdáž byla vtěsnána v okovy správy ústřední, jen na králi závisící, a sklesla za provincii. Od té doby není již české politiky, nýbrž politika rakouská, není již vojska českého, nýbrž armáda císařská. Vyslanci cizí přicházejí do Prahy, když dvůr tu sídlí, a odcházejí, jakmile se král vzdálí. Čechové dávají svou krev a své peníze za věci, které jim jsou lhostejné, ba někdy protivné. Kdežto na příklad za Karla IV. nebo za Poděbrada věc králova nerozlučně

je spojena s věcí národa, a každé vítězství panovníkovo povznáší důležitost Prahy, naopak každý úspěch Ferdinandův sráží ji jen na stupeň nižší. S ním národ český počíná onu bolestnou cestu, která řadou porážek dovede jej v porobu za Ferdinanda II. a povede ku pokusům soustavné germanisace za Josefa II.

V této veliké proměně jaký podíl náleží panovníkovi a jaký době a povšechné situaci? — Skoro nemožno jest činit tu roztřídění. Všecky revoluce, které na dlouhé věky určují vnitřní osudy národa, jsou výslednicí tajného spolupůsobení stálých sil a osobních činů. Tehdáž bylo velmi nesnadno, aby země česká setrvala ve svém osamocení vzhledem k novému seskupení mocí evropských i vzhledem ke vzrůstajícímu nebezpečenství, jež hrozilo se strany východní. Hrozné a dlouhé otřesy, jež přestála, vyčerpaly její síly, vášně stran zahubily vlastenectví, a úchvaty oligarchie usnadnily všecky podniky tím, že zúžovaly nad míru základy vlády. Ferdinandovi příslušela zásluha, že vystihl, kam mají padnout rány rozhodné, a uhodil rukou nechvějící se. Za pomocníky měl Čechy samé, a v jeho úspěších tak veliká část padá na vrub jejich chyb, že pozbyli téměř práva mít ho proto v nenávisti. Nelze ani pochybovat, že i roku 1526 přese všecky omyly nakupené možná bylo snít o jiné budoucnosti. Panovníku, kterýž .opíraje se o města, byl by rozvinul demokratické zárodky ústavy, nebylo by nemožno svobodou zabezpečit povznesení země české. Ale k tomu bylo třeba, aby tento panovník sám byl Čech, vychovaný upomínkami národními a prodchnutý duchem svého národa. Ferdinand byl cizinec, a tím dnem, kdy Čechové přijali jej za pána, odsoudili se za nástroj politiky cizí.

Král jsa méně šťasten na půdě náboženské, nedovedl ani utraquisty přivést ku poslušenství, ani překazit odpadání, které rozdrobovalo jejich čety, na prospěch lutheránův. Avšak i v této věci přese všecky okolnosti nepříznivé Ferdinand získal úspěchy, které, třeba byly především negativní, nebyly tím méně znamenité. Nejen že protestanté zůstávali rozděleni a jako nekryti, oslabeni svým bezvládím chronickým a vydáni vždy na ránu obnovovaným zákonům, ale i propaganda bratří byla zastavena, kdežto strana katolická se povznášela za správy arcibiskupa a jesuitů. Zajisté budoucnost se zdála ještě spíše příznivou evangelíkům, ale již to bylo významno, že vítězství nebylo jim ponecháno bez boje, a že hrstka věřících, z které se tenkrát skládal celý voj římský, mohla sebrat dosti sil i odvahy ku přijetí rozhodného boje. — Však svoboda náboženská, jakožto nejslavnější z tradicí národních, byla zároveň posledním právem, kterého se do jisté míry účastnila ještě massa národa; co síly mravní zachoval si ještě lid, vše posvětil její obraně. Byla to jako tvrz, která se neustávala bránit, ač město bylo již v rukou nepřátelských. Jediné vítězství Čechů na této půdě otřáslo hned vším dílem Ferdinandovým; porážka jejich nevyhnutelně měla v zápětí konečný pád svobod politických. Panování bezprostředních nástupců Ferdinandových jest tudíž jen epilogem: běží o poznání, zda se Čechové domohou odvety nebo zda jeho politika dojde plného úspěchu. Není to malou chválou pro zakladatele dynastie, že chyby jeho potomků nedovedly zmařit jeho díla.

Poznámky k hlavě III.

[1]) [O úloze bratří českých v této době, pro dějiny české předůležité, zajímavé zprávy podává Rezek ve svém spise „Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého" (str. 41—42). Bratří ustanovili se nejprve, nepřijímati žádného cizince za krále a sami kandidovali za krále Vojtěcha z Pernšteina. Ale upustili od této kandidatury, ježto pan z Pernšteina pevně přidržoval se strany bavorské, a horlivě se snažili o zvolení Fridricha, knížete lehnického, vnuka Jiříka z Poděbrad, vynášejíce jeho dokonalou znalost jazyka českého. Ale lutheránské vyznání knížete toho činilo nepřekonatelnou překážku jeho zvolení, takže bratří upustili i od této kandidatury a spojili se se stranou rakouskou neboli rosenberskou i pracovali o urychlení volby arciknížete Ferdinanda za krále českého proti většině stavů, která přála vévodům bavorským.]

[2]) Učení bratří o svátosti oltářní se měnilo velmi často, ale z Lukášových definicí poněkud kroucených nevyplývá zajisté přítomnost těla a krve Kristovy skutečná. Katolíkům však popírání skutečné přítomnosti bylo bezbožností a rouháním. Roku 1547 bratří velice se přiblížili k učení Lutherovu, ale nikoli bez dvojsmyslnosti a skrytých výhrad.

[3]) Mandát Augšpurský byl uveřejněn od Gindelyho str. 511.

[4]) Slova Černého viz u Gindelyho I. str. 513.

[5]) Listiny konsistoře utraquistické potvrzují bohužel velmi jasně toto svědectví Černého: srovnej na str. 215 list konsistoře k některým městům, kterým zvídá, zda sbory bratří byly zavřeny; viz též str. 220, 231, 238 a j.

[6]) Schweinitz str. 270.

[7]) [Panství Litomyšlské v pokutu za účastenství v odboji r. 1547 odňato panu Bohuši Kostkovi z Postupic, Turnov panu Adamu z Vartenberka, Brandýs nad Labem, po němž Ferdinand I. již dávno dychtil pro zvláštní pohodlí k honbám, vzat panu Arnoštu Krajíři z Krajku. Bydžov a Chlumec obdržel král od Jana z Pernšteina změnou za

statky Hradeckých a Mýtských. Jan z Pernšteina zemřel dne 8. září 1548. Nejstarší syn jeho Jaroslav, jenž zdědil hlavně statky české, ohlásiv mandát královský proti Jednotě, rozkázal bratřím, kteří své sbory měli v Rychnově, v Kostelci nad Orlicí, Solnici, Žamberce, Kunvaldě, Javorníku a v Pardubicích, aby buď od víry své upustili nebo v době králem vyměřené se vystěhovali. K rozkazu královskému podobné nařízení vydal i sám Arnošt Krajíř z Krajku v Mladé Boleslavi, kterou přijmout musil v manství od krále.]

[8]) Hora Karmel byla v Mladé Boleslavi, v starém klášteře minoritském. Všecken život Jednoty se soustřeďoval v jejích domech sborních neboli sborech. Tu se konala služba boží, vyučovaly děti, čekanci připravovali ke kněžství, tu bydleli kněží a jáhnové, tu se přijímali hosté. Hora Olivetská byla v Litomyšli.

[9]) Viz u Schweinitze str. 281

[10]) Hlavním pramenem pro události tohoto vězení jest Život Jana Augusty, připisovaný Blahoslavovi, ale vskutku dílo Bílkovo. [Pečlivě vydán jest v 3. svazku Českobratrské biblioteky nákladem spolku Komenského v Praze 1880].

[11]) Chlumecký str. 77.

[12]) Zpráva † Dr. T. Jordana o sněmu brněnském roku 1550 uvedená od Gindelyho I. v pozn. 85 na str. 517.

[13]) V měsíci březnu 1554 pan Arnošt Krajíř z Krajku obdržel přísný rozkaz královský proti pikartům: jejich domy sborní měly být zabaveny a všickni, kdo by trpěli jejich shromáždění, přísně potrestáni. Druhého dne po přijetí tohoto rozkazu konáno slavné posvěcení nového sboru Mladoboleslavského. Zároveň Krajíř s mnohými pány v listě k arciknížeti protestuje proti obžalobě z kacířství, nepopíraje jinak svého příslušenství k Jednotě. Ke konci roku 1554 přichází nové nařízení, obsahující předešlá ustanovení přísná pro celé Čechy, ale nikoli jen pro statky Krajířovy. Gindely I. str. 371 a násl.

[14]) O synodu v Slezanech viz Dekrety Jednoty bratrské str. 184: o potvrzení sněmem Boleslavským roku 1558 viz str. 185.

[15]) Sněmu široce ukázáno a přečteno z dekretů staré svolení Jednoty, aby čtyři bývali biskupi a ne jeden způsobem papežským (Synod v Slezanech, Dekrety str. 183).

[16]) Viz nálezy Přerovské z roku 1562. Dekrety str. 208. Je to pravé nařízení administrativní, určující povinnosti a práva úzké rady, biskupů, sudího a písaře nebo písařů Jednoty. Biskupové jsou úplně závislí na radě; celkem živel světský směřuje ve všech oborech k zaujetí vždy většího účastenství v řízení církve.

[17]) O této důležité stránce promluvíme ještě obšírněji.

[18]) Dekrety, str. 231.

[19]) Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens IV. str. 130. Volba Netolického je dosti nápadná; odpadl sic od Jednoty, ale byl v neustálých stycích s náčelníky strany pokrokové; byl i uvězněn, protože padlo naň podezření, že z jeho tiskárny vyšly listy potupné proti hofrychtéři Jakubu Fikarovi z Vratu. Zajímavé podrobnosti o politice Ferdinandově vzhledem k tisku nalezneme u Wiesnera, Denkwürdigkeiten der österreichischen Zensur; Stuttgart, 1847.

[20]) O tomto jednání konsistoře s Ferdinandem viz akta konsistoře utraquistické č. 431, 438—439.

[21]) [Za výsluhu zištný Mystopol z rozkazu královského obdržel roku 1550 kazatelství v kapli Betlemské a k tomu děkanské beneficium u sv. Apollinaříše. Naproti tomu stavové čeští, osmělení později vítězstvím lutheranismu v Němcích, roku 1555 odňali mu úřad administrátorský a dosadili na jeho místo luthéránsky smýšlejícího mistra Jana Kolínského, faráře u sv. Mikuláše na Starém městě. Srovn. Tomka v Čas. Čes. Musea 1848, str. 455.]

[22]) Vyzvání konsistoře ke králi je z roku 1549; jednotlivé mandáty porůznu vydány roku 1552 a 1553; obecný mandát vyobcovací jest ode dne 8. ledna 1554. Téhož roku počíná úřadovat komise Plzeňská. Akta konsistoře utraquistické obsahují celou řadu listin svědčících o úsilí velmi rázném za příčinou obnovy kázně a jednotné víry v duchovenstvu, jež podle jména záviselo na ní. Viz také v Jednáních a dopisech konsistoře katolické č. 676, 699, 700. 703, 705, 706 a 707.

[23]) Frind, „podrobení sekt se dařilo nejlépe" str. 130.

[24]) Ferdinand tehdáž nebyl příliš za dobré se svým bratrem, který si přál, aby jeho syn Filip zvolen byl za krále římského, a Karel V. měl ho v podezření, že je srozuměn s nespokojenci.

[25]) O záměru španělském viz K. Lanze, Staatspapiere zur Geschichte des K. Karl V. Stuttgart 1845 a Correspondenz des K. Karl V.,

3 Bd. Leipzig 1844—1846. Proti Filipovi Ferdinand se sblížil s kurfiřty protestantskými a věrně zachoval ustanovení smlouvy Augšpurské.

[26]) Frind, str. 110. [Episoda tato padá však do doby pozdější (r. 1573).]

[27]) Wolkan, Beiträge zu einer Geschichte der Reformation in Böhmen, str. 4, 9 a násl. V této krajině kolem Ústí, Teplice, Krupky, píše jesuita Jan Miller, kacířství zřídilo řadu hnízd a svým jedem potřísnilo tolik žáků — jako vůbec býlí roste rychle a lehce — že za málo let žilo v městech, městysech a vsech více špatných než dobrých křesťanů.

[28]) Borový, Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup Pražský, Praha 1873, str. 114 a 108. Práce Borového podávají nejvzácnější příspěvky k studiu náboženského stavu v Čechách ke konci XVI. století. [Srovn. doplňky k životopisu Pražského arcibiskupa Antonína z Mohelnice, jež podal Jos. Jireček v Čas. Čes. Musea 1883 str. 603—605. Tu vytčen i pravý tvar rodinného jména arcibiskupova Prus na místě nesprávného Brus.]

[29]) Gindely, I. str. 466.

[30]) Borový uvádí dosti hojný počet význačných podrobností. (Arcibiskup Brus z Mohelnice, str. 134 a násl.)

[31]) Historikové protestantští, pokud se nespokojují úvahami obecnými a dopodrobna vyličují události, musí uznat, že šlechta nejeví velkou vážnost k svobodě svědomí. Akta obou konsistoří a úřední prameny, o něž se opírá vypravování Borového a Frindovo, nepřipouštějí žádné pochybnosti o skutečnosti těchto zlořádů. Ale katoličtí dějepisci z příkladův uvedených vyvozují opět úsudky příliš obecné. Nemírně se užívá od nich slova pronásledování; tu a tam se děje nátlak poněkud drsný, ale skoro vždy bývá marný.

[32]) Kašpar Schwenkfeldt (1490—1561). Jsa oddaným stoupencem ideí opravných, oddělil se od Luthera v otázce svátosti oltářní. Je to jeden z největších duchů a nejušlechtilejších srdcí vzbuzených reformou. Protestoval proti všelikému tyranství, jak proti Lutherovu nebo Zvingliho tak proti papežovu, domáhal se svobody křesťanské „ne svobody těla, ale i ducha a svědomí". Některými stránkami svého učení a váhou, jakou kladl na čistotu života, upomínal na bratry. Viz Kadelbacha. Geschichte Schwenkfeldts und der Schwenkfeld-

tianer in Schlesien, Oberlausitz und Nordamerika (Lubaň 1861).

[33]) [Za administrátora zvolen od stavů Matěj Lounský, farář v Nymburce, jeden z kněží lutheránsky smýšlejících, na něž žaloval Gelastus.]

[34]) Borový, Die Utraquisten in Böhmen, str. 8. — Tomek, O církevní správě strany podobojí v Čas. Čes. Musea 1848, str. 457. [Za administrátory jsou ustanoveni od krále pověstný Jan Mystopol, děkan sv. Apollinaříše a kněz Martin Mělnický, farář u sv. Mikuláše na Malé straně. „Mystopol a jeho konsistoriáni bratrovali s Jesuity, a navzájem ku pronásledování pikartů a jiných kacířů sobě byli nápomocni.“ Po smrti Mystopolově (1568) v čele konsistoře stál Martin Mělnický (1568—1572).]

[35]) Říkával, že Němcům třeba povolit kalich a sňatky kněží. O stycích Ferdinandových s konciliem Tridentským viz mimo díla všeobecná Reimanna Unterhandlungen Ferdinands I. mit Pius IV. (Forsch. z. deutsch. Gesch. 1866) a Sickela Zur Geschichte d. K. von Trident (Vídeň 1872).

[36]) Srovnej Sickela, Archiv für österr. Geschichte B. 45 (1871) a Reimanna ve Forsch. (1868).

[37]) Frind, Urkunden über die Bewilligung des Laienkelchs in Böhmen unter König Ferdinand. Praha 1873 str. 11.

[38]) Ibidem, str. 24.

[39]) Ibidem, str. 36.

[40]) Důvody, pro které nebezpečno bylo přijímání pod obojí způsobou, s velikou přesností sebrány jsou v žádosti jesuity Pavla Thurna roku 1622, „pod pláštěm tím se skrývají kacíři; bylo dovoleno od papeže jen proti vlastní jeho vůli; praví věřící urážejí se jím a rozkolníci pozbuzují; nesnadněji jest víře katolické vrátit ty, kteří přijímají pod obojí způsobou, nežli zatvrzelé kacíře“ atd. (Frind, str. 43.)

[41]) Tak soudí Frind a Gindely. Borový jest mínění opačného i uvádí zajímavý list arcibiskupův kardinálovi Gabrielovi Palaeotovi, ve kterém Prus pochvaluje výsledky získané: libovolný způsob přijímání, praví, sdružuje vždy víc a víc odchylné duchy, do jisté míry zdržuje nerozhodné v povinné jednotě, napravuje vinné a vrací zbloudilé... Nemalý jest počet osob ze stavu světského i duchovního, které jsme přivedli opět do církve. (Arcibiskup Brus,

str. 51.). Jenom že list je z roku 1565, kdy výsledek bully sotva byl patrný. Svědectví arcibiskupovo v této věci nezasluhuje víry, a události potomní nezůstavují po mém soudu žádné pochyby o tom, jak málo příznivé výsledky mělo povolení kalicha.

[42]) Kurie mimo jiné se obávala, aby se nezdálo, že potvrzuje konfiskace statků duchovních. Snad také upomínky na odpadnutí Konrada z Vechty přispívaly poněkud k zdrženlivosti papežů.

[43]) Viz Borového, Antonín Brus, str. 8. a násl — Frind IV., str. 132 a násl.

[44]) Orlandini, Historia Societatis Jesu I.

[45]) Petr Canisius narodil se v Nijmegech roku 1521. Jakožto žák zcela pravověrné university Kolínské byl přijat do tovaryšstva od otce Le Févra, přispěl velice k zachování náboženství katolického v Kolíně n. R. Srovnej mimo všeobecné dějiny Langa, Geschichte der Jesuiten in Baiern (Norimberk 1819) a o stycích Ferdinandových s tovaryšstvem, Drüffela, Briefe und Acten. Karel V. naopak nepřál mnoho jesuitům, kteří mu činili velmi prudký odpor ve věcech interimu.

[46]) [Hinc procul esto Canis! pro nobis excubat Anser Hus).]

[47]) O zavedení jesuitů do Čech viz Frinda IV., str. 372. [Srovnej obsažnou studii řed. T. Bílka „Tovaryšstvo Ježíšovo a působení jeho v zemích království Českého vůbec a v kollegiu Pražském u sv. Klimenta zvláště. Praha 1873.]

[48]) Ponebat suam Canisius operam Pragae jucundius multoque laetius quam Viennae, majoris spe fructus allectus. Národ český ... ad honestum ac rectum suo propensus ingenio. Orlandini str. 268

[49]) Ibidem str. 399.

[50]) Ibidem str. 368.

[51]) [Tomek, oceňuje jejich důležitost „pro historii divně slavného někdy řádu jesuitského v Čechách a pro historii českou v XVI. století, zvlášť vnitřnější", uveřejnil z nich nejdůležitější výpisky v překladu českém v Čas. Čes. Musea 1844.]

[52]) O všech podrobnostech vztahujících se k působení jesuitův u vyučování viz Tomkovu Geschichte der Prager Universität str. 160—172.

[53]) Sluší připomenout, že jesuité následovali příkladu daného jim universitou utraquistickou. Tehdą počala se šířit záliba pro divadlo, a žáci obyčejně bývali herci. Přijímání nových žáků (examen patientiae) bylo pravidelně provázeno představením. R. 1539 hrána byla v kolleji Karlově Susana, a takový byl nával diváků, že dřevěná lešení pod nimi div se nezbořila. Kus byl opakován r. 1543 s takým úspěchem, že žáci musili dávat nové představení na hradě pražském před králem Ferdinandem a královnou Annou. Jireček, Staré české divadelní hry v Památkách staré literatury české sv. III.

[54]) Velmi zajímavé podrobnosti o těchto představeních čteme v Kořánově Českomoravské kronice sv. IV. str. 197 a násl. Praha 1881.

[55]) Tomek, Geschichte der Prager Universität, str. 172.

[56]) Paměti Jesuity uveřejněné od Tomka, v Čas. Čes. Mus. 1844 str. 203.

[57]) Borový, Arcibiskup Brus, str. 145.

[58]) Zpráva Giacoma Soranza, u Fiedlera str. 215.

[59]) Zpráva Jana Michiela, ibidem str. 239.

KNIHA DRUHÁ.

POČÁTKY REAKCE KATOLICKÉ.

HLAVA PRVNÍ.

Sněm roku 1575.

Maximilian II.: jeho dětství, povaha a politika. Naděje a zklamání evangelíků. — Strany náboženské kolem roku 1570. — Rozvoj Jednoty bratrské; vnitřní boje, dogmatické rozpaky. Augusta a Blahoslav. — Lutheráni. — První pokusy o restauraci katolickou: arcibiskup Antonín Prus z Mohelnice. — Sněm roku 1575: Konfesse česká. Neúplné a neplodné vítězství protestantů.

Ze svého manželství s Annou Jagielovnou Ferdinand měl patnácte dětí. Při jeho smrti bylo živých ještě třinácte, deset dcer a tři synové. Nejstarší, Maximilian, zdědil Čechy, Uhry, Horní a Dolní Rakousy; mladší, Ferdinand, který po dlouhý čas spravoval Čechy, obdržel Tyroly a země venkovské; poslední, Karel, Štyrsko, Krajinu, Korutany, Gorici, Terst a území istrijské. — K čemu toto dělení, kterým poškozováno dílo, jemuž Ferdinand obětoval svůj život? Zda lze vysvětlit to jednou z oněch slabostí, jimiž se panovník jeví člověkem, čili zbytkem nedůvěry, ne-li hněvu, proti nejstaršímu jeho synu Maximilianovi?

Otec nebyl vždy příliš spokojen s chováním svých synů; za posledních let svého života, když císař býval žádán, aby se šetřil, odpovídal: „Práce mně neškodí, ale hoře, způsobené nerovným sňatkem Ferdinandovým a náboženskými ideami Maximili-

anovými." — Zvláště nejstarší syn po dlouhý čas se odděloval od svého otce velmi vážnými neshodami.[1]) Rád se choval jako dědičný princ, stěžoval si, že se mu neponechává žádného vlivu v Čechách, ačkoli stavové přijali ho za krále, a že moc tu vykonává stále jeho bratr Ferdinand; posuzoval přísně rádce otcovy a káral naprostou důvěru císařovu k nim. — Zvláště s hlediska náboženského ochotně přijímal nové ideje, obklopoval se osobami podezřelými, vzdaloval od sebe kněze katolické: po několik let nechtěl se účastnit obřadů římských a raději nedal se korunovat za krále uherského, než by přijímal pod jednou způsobou. Přijímal posly sekt, pronásledovaných od jeho otce, slyšel jejich stížnosti. Jeho kazatelem byl ženatý lutherán Pfauser, jejž Ferdinand po mnohá léta hleděl marně získat učení méně odchylnému, nebo vzdálit od svého syna. Pfauser sám zůstavil nám vylíčení jedné z bouřlivých svých rozprav s císařem. Ferdinand jal se s ním přít, pak znenáhla zlost ho popadala, přikazoval mu odpovídat a zapovídal mluvit, nazývaje ho antikristem, šelmou potvornou, plval na jeho tvář; křičel německy, latinsky, italsky, chápal se své dýky, volal, že si spíše dá za živa kůži s těla sedřít, než by zradil církev, že raději chce být zatracen s papežem, než spasen s Lutherem. — Ačkoli ovšem nelze plně věřit slovům Pfausera, chlubného to pošetilce, toliko skrovné důvěry zasluhujícího,[2]) takové vylíčené prudké výstupy Maximilianovy, udavačství jesuitů, naléhání všech služebníků kurie, dlouho zdály se víc a víc utvrzovat mladého knížete v jeho rozhodnutích a málem byly by ho snad dohnaly k nějakému skutku výstřednímu.

Však změna dosti vážná se udála v chování Maximilianově kolem roku 1561. Běželo o zvolení

jeho za krále římského; ale Pius IV., ačkoli přál Habsburkům, netajil se Ferdinandovi, že k schválení volby žádat bude záruk výslovných. — Císař měl se svým synem vážnou rozmluvu, vyložil mu situaci a nebezpečenství, ve které se vydával; on sám přese všecku svou lásku k Maximilianovi nebude ho podporovat proti katolíkům. Mladý kníže se poddal, učinil přísahu, že chce žít a umřít v svaté církvi římské jako jeho předkové, potom obcoval obřadům náboženským a po svém zvolení slíbil poslušnost a věrnost papeži a církvi (1562).

Tato prohlášení uspokojila Pia IV. a kurfiřty duchovní.[3]) Protestanté nicméně zachovali důvěru v Maximiliana.[4]) Jeho podrobení nestalo se bez ohrad: stále se domáhal pronikavých oprav, schvaloval žádosti, jimiž se Ferdinand obrátil ke konciliu Tridentskému a vytýkal mu bázlivost a slabost, nechtěl přijímat pod jednou způsobou. Zda vláda jeho zahájí novou dobu?[5]) Když se roku 1563 odebral do Slezska, aby přijal přísahu poslušenství od stavů, kazatelé protestantští oznamovali mu, že podrželi všecky obřady staré církve, jež mohou být zachovány bez modlářství: přijal je laskavě i povzbuzoval, aby setrvali na této cestě mírnosti, a slíbil jim svou ochranu. Jeho slova byla slyšána daleko.

Budoucnost neuskutečnila těchto nadějí. V politice Maximilian neřídí se arci týmiž ideami jako Ferdinand I., ale celkem se neliší od něho příliš značně. Nepronásleduje sic evangelíků, ale nepodporuje jich nijak; jeho vláda není protiváhou vlády předchozí, ale pokračováním dosti slabým a prostředním jako většina pokračování. To zvláště vysvítá od sklonu roku 1569, totiž když po smrti Dona Carlosa Maximilian počíná pomýšlet na nástupnictví španělské a cítí tudíž potřebu zachovat si přízeň Filipa II.

Dříve, třeba nesměle, jevil se poněkud náchylným k reformaci, hleděl smířit konfesse nepřátelské, podporoval řešení klidná a mírná: na příště jsa lhostejnější k Německu a koje se nadějí, že se stane náčelníkem domu Habsburského, obětuje svým snahám ctižádostivým, ne-li své přesvědčení, aspoň své pochybnosti, a ačkoli jeho smýšlení nejhlubší se nemění téměř, přece přijímá poslušně pokyny Španěl a Říma.[6])

Proto brzo opouštějí ho sympathie, jichž se mu zprvu dostávalo. „Na počátku", píše vyslanec benátský, „nebáli se ho, ale milovali jej; nyní každým dnem ubývá dřívější úcty a lásky k němu."[7]) — Tato vzrůstající nepřízeň zarmucovala ho, i hleděl získat opět náklonnost svých národů okázalými deklamacemi; ale poněvadž tyto neodpovídaly ničemu skutečnému, přispívaly jen k rozmnožení všeobecné nespokojenosti, a Maximilian byl obviňován z obojakosti.[8]) Slovo to neústupně se vtírá do péra všem, kdo ho pozorovali z blízka, a v jistých rozhodujících okolnostech vnucuje se i nám. Není však úplně správné. Ve skutečnosti Maximilian náleží k onomu druhu lidí, kteří při větší chytrosti ducha nežli jasnosti mají více dobré vůle než ráznosti. Příslušel k četné škole bezděčných klamatelů, k těm, kteří slibují více než mohou splnit. Dlouhý jeho pobyt ve Španělích, jeho nesnadné styky s otcem vyvinuly v něm již náklonnost ke lsti a zálibu k drobným prostředkům;[9]) tyto chyby vždy více byly zvětšovány cíli politickými, jež sledoval a které bylv v odporu s nejhlubším jeho smýšlením.

Vzrůstající zklamání veřejného mínění, pochybnost a nepokoj následující po nadšení, jež provázelo jeho vstup na trůn, a měnící se konečně ve hněv a opovržení, tento žalostný úpadek vlády, která vzbu

dila tolik nadějí, tento nezdar ducha v některých stránkách vynikajícího, ale některými mezerami nenapravitelnými k nečinnosti odsouzeného, celá tato bolestná tragoedie mravní podána jest v obrazech postupných, jaké o Maximilianovi líčí vyslanci benátští. Krutá ztráta to pro muže, jenž se zanášel záměry tak vysokými, a jemuž sympathie obecná byla zvykem a potřebou.

S velikým však úsilím hleděl si ji zachovat. Při mnohých půvabech přirozených, jsa prostý, laskavý, přístupný a otevřený, ,,byl by býval," jak dí jeho vrstevník jedním z oněch slov hlubokých, vystihujících člověka, ,,znamenitým dvořenínem": skláněl se ke všem, přizpůsoboval se všem situacím a všem povahám. Jsa střízlivější než jeho otec, ovládaje vždy své myšlenky, zdál se v plné sdílnosti odhalovat nejtajnější záhyby svého srdce. Přijímaje každého, uznávaje všecky námitky, rozuměje všem citům a oplývaje jimi, myslil, že vyplnil přání těch, které takto zahrnul svými úsměvy. Náležel k těm, kteří si váží každého a obecnou dobrou vůlí bývají sváděni k prohlášením sobě odporujícím a kteří domnívajíce se s důvěrou, že si zavázali všecky, k nimž se chovají vlídně, z nevděčnosti rádi obviňují pošetilce, kteří pojali je vážně, a stěžují si zpozdile, že byli oklamáni.

Příroda nebyla mu macechou, ačkoli její štědrost byla při něm celkem spíše zdánlivá nežli skutečná. Byl pěkně urostlý, sličné tváře, svěží pleti, očí jiskrných, vážným vzezřením majestátním vynikala všecka jeho postava, takže první dojem byl příznivý, ač neobstál při bedlivějším pozorováním. Jeho vzrůst byl prostřední, nohy slabé, ret veliký a svislý, zdraví zvláště dosti chatrné. Domníval se, že byl otráven, trpěl nepravidelným tlukotem srdce a hrozný-

mi bolestmi na prsou; dlouho byl trápen růží v noze: nebyl schopen žádné práce. Později počal se mu tvořit kámen, a v hrozných bolestech ledvin svíjel se po třicet i čtyřicet hodin, načež byl zlomen, zničen. Špatné to podmínky ku podstoupení dlouhých bojů, ku provádění plánu dávno uváženého. Proto záhy zdál se podléhat malátnosti a únavě. Při takovém živoření neřídil události. Ačkoli tak přísně posuzoval důvěru, kterou jeho otec choval ke svým rádcům, i on péči o vládu slepě ponechává svým úředníkům a prohlašuje, že král nemůže jednat jinak.

Jeho plány vrátké zdrtil drsný náraz skutečnosti. První velký jeho podnik, válka s Turky, skončila nešťastně: přestal na zkoušce; upouští od velkých svých záměrů, ačkoli nemá zmužilost vzdát se jich úplně. Jsa mírný a rozvážný, přeje si míru, ale nedovede zabezpečit jej. Má toliko vůli šlechetnou. Někteří muži, a z této vlastnosti poznáváme politiky znamenité, vynikají více svými skutky než svým srdcem, na př. Jindřich IV. Maximilian je dilettant, zaujatý šlechetnými myšlenkami, jenž, odváží-li se činnosti, škodí si a připravuje se o důvěru. Tím ohlašuje vládu Rudolfa II., nad něhož vyniká sice větší čilostí a povznešeností mravní, ale jemuž se podobá svou zálibou k věcem uměleckým, myslí osvícenou, ba i náklonností ku pracím mechanickým, však také nedostatkem vůle a kolísavou nerozhodností. I kdyby prospěchy politickými nebyl vydán vlivu španělskému, ze slabosti, z dobroty srdce, z touhy, aby se neznelíbil části svých poddaných a nezpůsobil si nesmiřitelných nepřátel, ze širšího rozhledu duševního a protože v mnohých věcech byl pokročilejší než jeho vrstevníci, nepojímal příliš vážně otázek dogmatických, pro něž oni horlili, nebyl by upustil od politiky vyčkávací; neměl žádné vlastnosti

revolucionáři potřebné, a jeho plachost byla by se vždy zalekla těžké zodpovědnosti

Jaké bylo nejhlubší mínění jeho ve věcech víry? — První jeho učitel Volfgang Severus byl tajným žákem Lutherovým. Pfauser, jenž později po několik let byl jeho kazatelem, byl osvědčený protestant a nelze popřít, že Maximilian v této době dosti živě se klonil k náboženství evangelickému. Ale co bylo skutečného a co strojeného v těchto náklonnostech kacířských? Jakou účast měly prosté potřeby svědomí a jakou nepokoj mladíka, který směle vchází v přátelství s lidmi nepříjemnými jeho otci? Jestliže se na chvíli oddělil skoro zjevně od církve římské, neučinil však nikdy veřejného vyznání víry protestantské. Reformace přežila již svou slavnou dobu bouře a útoku, nezachovala bez porušení vznět prvních dní: řevnivost sekt, fanatism kazatelův a dogmatické jejich subtilnosti nelíbily se panovníku, jehož ideální pojetí často bylo v krutém rozporu se skutečností. Za těchto podmínek zvítězily okolnosti vnější: znenáhla upouštěl od svého odporu proti církvi; měl zdánlivé důvody pro toto odpadnutí, a tak dobře zjednán byl přechod, že čest Maximilianova nevzala úhony.

Zmužilost jeho nerovnala se nikdy výši jeho ducha. Neměl dosti síly, aby odolal spojeným vlivům, hledícím vytrhnout ho ze zkázy, svým bratřím, otci, k němuž přes některé mrzutosti choval vřelou lásku, a zvláště své manželce, již miloval vroucně; Marie španělská, sestra Filipa II., zbožňovala svého chotě, jemuž povila deset dětí. A čeho žádali ostatně po něm? — Závazku negativního. — Maximilian, jehož povaha neklidná si libovala v opposici mírné, zajisté cítil v hloubi srdce, že se neodváží zřejmé

roztržky s katolictvím. Učený kardinál Hosius nepřesvědčil ho, ale podal mu záminku, jak by zakryl svůj obrat. Jaké výhody poskytovala mu reformace? Důvěrnější spojení s jeho národy: ale tato naděje skromná mizela před stkvělými vyhlídkami, jaké líčili mu obratně vyslanci papežský a španělský. Kdežto v jiných zemích otázky politiky zahraničné nevystupují v popředí, poněvadž jejich vliv na cizinu jest přirozeným a skoro bezděčným účinkem rozvoje jejich prostředků vnitřních, náčelníci domu rakouského vždy více se starali o věci zahraničné než vnitřní; stejně platí to o XVI. jak o XIX. století. Jaká byla by moc Maximilianova, praví někteří dějepisci současní, kdyby se byl směle postavil na přední stráž a v čele strany protestantské kolem sebe shromáždil celé lutheránské Německo? Již tehdáž byl by uskutečnil jednotu německou; opíraje se o vděčnost evangelíků v Říši, jsa jist oddaností bezprostředních svých poddaných, byl by proměnil Evropu; v den, kdy pokušitelem byl zaveden na vrchol chrámový, pustil kořist pro stín, pro moc se odřekl pravdy. — Věc není tak jistá. Je-li zcela nepochybno, že sekularisace statků duchovních byla by prospěla hlavně císaři? Reformace byla úzce spojena se samosprávou knížat a pánů; zda by jejich vděčnost byla taková, že by se odřekli svých výsad ve prospěch ochránce své víry? Církev katolická zajisté byla by odpírala tomuto odpadnutí, její obrana byla by zoufalá a výsledek událostí aspoň pochybný. V době, kdy byl v plném rozporu se svým otcem, zkoumal protestantské své přátele, aby zvěděl, pokud může spoléhat na jejich pomoc: odpověděli opatrnými radami. Od té doby se zachoval podle jejich rady a rozhodl se, že tradicionální své prospěchy neobětuje těmto bázlivým spojencům.

Nemiloval valně Španělů, nedůvěřoval Filipovi II., jehož měl v podezření, že baží po koruně německé; ve svých rozmluvách s vyslanci, v nichž své smýšlení odkrýval s nenuceností poněkud strojenou, mluvil o něm dosti drsně; Filip II. věděl to a byl pamětliv toho. Ale svazky byly tak dávné a tak důvěrné, že se obě strany vyhýbaly roztržce, která by se byla podobala válce občanské, a tak četné byly prospěchy společné, že zvítězily vždy nad touto obapolnou chladností. Filip II. byl zároveň bratrancem, švakrem a zetěm Maximilianovým; jeho vojska byla četná, jeho vůle nesmířlivá, jeho poklady pokládány za nevyčerpatelné. Byl by hrozným nepřítelem. Bohaté jeho dědictví bylo zajisté hodno některé šetrnosti. Maximilian, chtěje získat jeho přízeň, poslal do Španěl své syny Rudolfa a Arnošta, mluvil o Filipovi již jen s úctou, dožadoval se jeho rad a následoval jeho pokynů. Protestanté obviňovali ho, že se na zkázu reformace spojuje s „daemonem jihu". Jako všecky jejich přeludy, tak i obavy byly přílišné, a Maximiliana právem urážela toto podzírání. Od svého mládí při jisté volnosti myšlenek odmítal s hrůzou užívat násilí u věcech víry. „Věci náboženství křesťanského se dotýkající", psal roku 1574, „nemohou být mečem řízeny a spravovány. Žádný šlechetný a Boha se bojící a pokoj milující člověk také jináče nepoví. Tomu Pán Kristus a jeho apoštolé nás mnohem jináče učili. Meč jejich zajisté bylo jen učení slova božího a obcování křesťanské. K tomu měli by ti vzteklí lidé alespoň již v tolika letech slušně patřit a zkusit, že se víra tyranskými hlavami a ohněm nedá přemáhat. Vůbec mně se to dokonce nelíbí a nebudu toho nikdy schvalovat, leč by pán Bůh na mně dopustil, že bych rozumu byl zbaven a zdivočil.

Já chci bohdá od osoby své šlechetně, křesťansky a upřímně spravovat a kralovat, maje nepochybnou naději, že mi Bůh k tomu svého požehnání udělit ráčí, tak abych před Bohem i světem mohl ze své správy počet vydat." Několikrát se pokoušel naklonit Filipa II. ke svým záměrům mírumilovným. Jako vždy i tehdáž rozhodnutí důsledná a rázná zvítězila nad bázlivými radami kolísavé mírnosti. Maximilian, nechť pravé jeho záměry byly jakékoli, do jisté míry podlehl konečně popudu španělskému, a třeba se vzpíral vždy ukrutnostem, přece nepropůjčil protestantům řádů, jimiž by byli chráněni proti všeliké reakci. Proto jeho vláda byla skutečně příznivá katolíkům přese všechny zdánlivé pokroky kacířstva, poněvadž budoucnost byla zachována. Maximilian odročil sice spory, ale nedovedl je ani urovnat ani potlačit.

Protože za těchto okolností žádná strana nemohla plně spoléhat na panovníka, jenž neměl ani vůli ani moc, aby své smýšlení uložil stranám nepřátelským, královský trůn ztrácel rychle část moci, jíž nabyl za Ferdinanda I. Šlechta pozvedá hlavy, sněmy se stávají bouřlivými. Ale ani v politice ani v náboženství se neděje rozhodná změna. Jestliže Maximilian vskutku ustupuje, jest v tom opatrný, že úředně neuznává pokroky svých protivníků. Je to jakési interim, průběhem kterého se strany organisují; krise vypukne teprve za vlády následující.

* * *

Nastoupení Maximilianovo vzbudilo mezi protestanty českými velmi živé pohnutí. Vlády příliš dlouhé způsobí vždy jistou únavu: každý se těšil ze změny, oddychoval si volněji, a všichni, kdož

ohroženi byli nesnášelivostí Ferdinandovou, oddávali se nejluznějším nadějím. Poznali velice záhy, že obrat ve všelikém případě nebude tak náhlý, jak očekávali. Prvním zklamáním bylo, že se musili domáhat ústupkův, o nichž myslili, že budou jim dány beze všeho. Sotva minulo první zklamání, znova se jali doufat. Maximilian oplýval laskavými slovy, přijímal poselství rozkolníků; měl okolo sebe prostředníky velmi vlídné, kteří vykládali laskavá jeho slova, sesilujíce je. Úkol, vykonávaný někdy kazatelem Pfauserem, připadl nyní lékaři Cratonovi z Crafftheimu, jenž požíval neobmezené důvěry panovníkovy.

Crato, narodiv se ve Vratislavi roku 1519, v patnácti letech se odebral do Vittenberka na studia. Žil v přátelství s Lutherem, a ponejvíce z jeho upomínek byly složeny proslulé řeči stolovní, uveřejněné Aurifaberem. V domě Lutherově se setkal s většinou reformátorů, zvláště s Melanchthonem, jehož laskavost avážnost hluboce dojaly jeho ducha. Protože se pro slabé své zdraví nemohl stát professorem nebo kazatelem, věnoval se lékařství, navštívil university italské a vrátiv se do Vratislavě, přiženil se do jedné z bohatých rodin měšťanských. Jeho chování za hrozného moru roku 1550, jehož nakažlivou povahu první poznal, založilo jeho pověst, a brzo byl pokládán za nejlepšího lékaře v Říši. Roku 1560 byl jmenován lékařem císaře Ferdinanda, jenž skonal v jeho náručí; Maximilian zahrnul ho tituly i poctami a radíval se s ním.

Mnohé věci společné sbližovaly nemocného s lékařem. Crato v hlavních svých rysech zachoval učení lutheránské, ale těsný partikularism a nesnášelivá zchytralost nástupců velikého kacíře ho urážely a dráždily. Jsa v stálém spojení s nejslavněj-

šími učenci a spisovateli doby své, v korrespondenci s theologem Ursinem a se slavným filologem Camerariem, s Calvinem a Socinem, Hubertem Languetem a Monauem, nenáviděl sekt a jejich hádek, rád byl by zmírnil řevnivost a utišil záští, rozrývající obránce evangelia k veliké radosti katolíků. Špatný dojem těchto roztržek viděl z blízka při Maximilianovi, jenž nalézal v nich pravděpodobné výmluvy k zakrytí svého ústupu a k zachování statu quo. Ale kázal hluchým, a Maximilian se stával opět nečinným vůči těmto pokrokářům, kteří více dychtili škodit si navzájem, nežli dobýt svobody náboženské. Snášelivost byla snad jediným řešením, jehož se odvážila jeho slabost; od chvíle, co běželo jen o to, aby na místo jednoho tyranství postaveno bylo druhé, k čemu by porušoval patrné výhody skutečné výsledkem nejistým?

Léta míjela bez vážných změn v Čechách. Zdálo se, jako by Ferdinand nebyl přestal panovat, a výroky Maximilianovy neměly více váhy, než pokud byl princem dědičným. S počátku ponechal správu království svému bratru Ferdinandovi a pokračoval s kurií u vyjednávání počatém jeho otcem o přinavrácení kacířů, dožadoval se papeže, aby kněžím dovoleno bylo se ženit. Dlouho nepřicházel do Prahy. Věci německé, nová válka s Turky, dost těžká a málo slavná, byly mu i důvodem i záminkou, jimiž omlouval svou nepřítomnost. Ale vše sevšední, i musil se konečně pustit do otázky.

Roku 1567 císař přijel do Prahy, a stavové předložili mu svá přání. Žádali předně, aby kompaktáta byla vypuštěna z desk zemských, totiž aby nebyla více chráněna zřízením zemským. Užili naučení, jehož se jim dostalo za vlády předešlé: přísaha, kterou se králové zavazovali šetřit kompaktát, nebyla

více zárukou, ale výhrůžkou od chvíle, co se husitism vlivem lutheránským změnil tak pronikavě. Maximilian vlídně vyhověl jejich žádosti, slíbiv držet ruku ochrannou stejně nad těmi, kdo přijímali pod obojí způsobou, i nad katolíky. Stojedenatřicet let po smlouvě Jihlavské zmizely takto bez boje a beze slávy ony pověstné články, jež s takovým úsilím byly vyrvány absolutismu římskému a jež tak dlouho byly pokládány za palladium samostatnosti národní. Nic nevyznačuje lépe změnu, jaká se stala, a jak ti, kdo hájili ještě starých tradicí pravověrného husitismu, daleko nepředstavovali již průměrné mínění veřejné.[10])

Zrušení kompaktat podle mínění Čechů mělo zahájit politiku plné snášelivosti. Bohužel nebezpečenství, sotva zažehnané s jedné strany, objevilo se opět na druhé. Císař od stavů si vyžádal slib, že nezneužijí jeho laskavosti a nedovolí přístup do země sektám kacířským, ale trpěti budou jen ty, kdo se spravují slovem božím. — V těchto slovech obmezení nebylo na překážku, a nikdo nenamítal ničeho proti těmto výhradám slohovým: kdo se tehdáž nedovolával slova božího! — V skutečnosti Maximilian zachovával svým nástupcům prostředek k zakročení, a brána zůstávala otevřena libovůli. Kde počíná kacířství? Zda písmem jsou chráněni novokřtěnci, jichž vypuzení král se domáhal na sněmě moravském? A bratří, proti nimž se dovoláváno ob čas mandátů dřívějších? Až na trůn opět dosedne panovník, jehož pravověří bude účinné, zda tyto neurčité formule neposkytnou mu právě tak pohodlné záminky ku pronásledování jako kompaktáta?

Sněm nebyl šťastnější v druhé věci. Stavové žádali krále, aby navrátil jim osazování konsistoře

strany pod obojí; byl to jediný prostředek, aspoň nejpřirozenější a nejjednodušší, ku potlačení bezvládí náboženského a k ustrojení církve české. Stavové byli velmi zarmouceni odpovědí panovníkovou: věc prý je důležita, třeba ji zrale uvážit; nyní se nedostává času, až se král vrátí, učiní rozhodnutí; nechť stavové ukáží svá privilegia, jestliže jimi prokáží své právo, zajisté se jim dostane spravedlnosti. — Odpověď nebyla nehodna Ferdinanda.

Z tohoto prvního setkání panovníkova s poddanými vyplývalo, že Maximilian, třeba neměl žádné náklonnosti ku pronásledování, přece byl odhodlán zachovat posice dobyté, tak že třeba bude mocí vynutit na něm nových a důležitých ústupků. Kolísaje mezi neurčitými radami svého svědomí a mezi vábením politiky, nemaje ani vroucích sympathií k Římu, jehož šetřil z vypočítavosti, ani zášti ku protestantům, jichž neuspokojoval, vytáčel se jako lidé nerozhodní, spoléhaje na okolnosti. Žádná strana nedůvěřovala již králi, ale všecky doufaly mocí mnoho dosáhnout od něho. Proto léta pokoje následovala po této první srážce. Doba to soustřeďování a sbírání. Za zdánlivým tichem se skrývá práce tajná a stálá: strany se zřizují, spojenství se tvoří, programy se určují. Dějiny, možná-li tak říci, stávají se vniternějšími. Sekty nabývají určité své povahy, postavení se vytýkají; od té doby situace vzájemná se již nemění valně, a konfesse podléhají již jen změnám podružným.

* * *

Jakési sřadění a třídění následovalo po hlučném hnutí, způsobeném reformací. Vyznání víry zajisté se mění ještě často ves ode vsi; nevědomostí nebo domýšlivostí patronův i kazatelův udržováno

dosti hojných a zvláštních názorů. Znenáhla však většina pobloudilých se vracela opět do řady, nauky nejpodivnější mizely, a veliká většina národa se rozdělila na malý počet stran velmi určitě vyznačených. Nepočítáme-li něco židů, chráněných buď zištnou přízní panovníků nebo pyšnou lakotou pánův, a několik obcí novokřtěnců, kteří poněkud odvážné své nauky vykupovali svou zbožností, prostotou svého života a horlivou svou prací, a kteříž ostatně žili jen na Moravě, kde páni velmi draze zaprodávali jim svou snášelivost, Čechové celkem se shlukovali ve čtyřech skupinách, podvojně sdružených svými snahami a svým přesvědčením; na jedné straně utraquisté a katolíci, na druhé lutheráni a bratří. Takto království České s odstíny, které si vysvětlíme tradicemi národními, ukazovalo veliké rozdělení, s nímž se tehdáž potkáváme ve všech zemích evropských. Kdežto obránci starých idejí vskutku se dělili na stranu horlivých a mírných, tytéž odstíny letory se jevily mezi protestanty vždy ostřejší opposicí lutheránů proti kalvinistům; v Čechách utraquisté odpovídají katolíkům mírným a bratří kalvinistům. Jelikož však jeden z obecných zákonů historie velí, aby se vedení dostalo povahám nejráznějším a stranám nejnenáviděnějším, nesmiřitelní katolíci a přepiatí protestanté, třeba představují jen nepatrnou menšinu, strhnou konečně do svého proudu utraquisty i lutherány. Tito nejdou ovšem za tímto popudem bez jisté nespokojenosti, takže dějiny této doby záleží z dvojí řady činů velmi přesně oddělených, ač na vzájem působí na sebe: s jedné strany zápas protestantů s katolíky, s druhé v každém z obou táborů řevnivost a půtky jednotlivých stran každého voje.

Utraquisté jaksi se hanbili za svou dosti nenadálou úlohu pomocníků stolice papežské: vzpírali se, trvajíce na rozdílech, jimiž se lišili od Říma, právě tak, jako někdy hleděli zmírnit jejich význam, tvrdili, že chtí zachovat svou samosprávu: marná to obrana a zbytečná lítost! Ta tam byla doba zamlčování, bázlivých odbojův a bezbarvých programů; bylo třeba volit mezi povstáním a poslušenstvím, a utraquism znenáhla se klonil ku poslušenství. Jenom že čím více povolnosti jevil naproti kurii, tím hojněji jej opouštěli jeho věrní a vždy rychlejším jejich odpadáním byl vydán na milost katolíků. Okamžik nebyl daleký, kdy nezbude mu více než se rozhodnout k prostému a pouhému vzdání. Udržoval se již jen jakousi silou nehybnou a lhostejnou, nebo výpočtem svých soků.

Na venek zachovával své postavení, udržoval své pluky: v jeho čele administrátor a konsistoř; pod nimi 45 děkanů, kteří měli dozor nade vším duchovenstvem v zemi, dohlíželi, aby nebyl jmenován žádný podezřelý farář: kněží, než se ujali svých úřadů, slavně slibovali, že budou poslouchat děkanů, neuchýlí se od učení církevního a zachovají obyčejné obřady. — V skutečnosti tato rozsáhlá organisace jest již jen kostrou těla v rozkladu. Často panovník zapomene ustanovovat členy konsistoře, mezery se nevyplňují; jednou v této radě zasedají již jen tři osoby. Důchodů jí ubývá neustále. Mnozí kněží nechtí být jejími členy: její prostředky jsou velmi nuzné, její vážnost velmi malá, její postavení velmi nesnadné.[11])

Její klientela je vždy obmezenější. V městech, ačkoliv od roku 1547 jsou více než před tím podřízena moci královské, dekrety zapovídající ustanovování kazatelů protestantských nezdržují invasi du-

chovních „svěceni lipského". Obce nestrpí farářů poslaných od konsistoře, leda svolí-li tito k odřeknutí coelibatu a ke zrušení starých obřadů. Nechtí-li, zastaví se jim příjmy, musí na své útraty vydržovat školmistry nebo kazatele lutheránské. V Berouně městská rada odnímá děkanovi část jeho polí a odevzdává ji protestantskému jeho druhu, kterého mu ustanovila, zapovídá mu útoky proti reformaci, kdežto lutherán s kazatelný hřmí proti utraquismu, uráží a ohrožuje posly konsistoře. Mnoho měst se zdráhá poslouchat administrátora: není již utraquistou, namítají, nýbrž katolíkem. Obyčejně kněží kališní, než by se svářili se svými osadníky, raději přeměňují mši, nevyžadují již zpovědi, mnozí se žení; v Praze před zrakem konsistoře se upouští od tonsury. V Slaném sňatek kněží a křest jejich dětí jsou slavnostmi veřejnými, slavenými na útraty obce. Formule konfirmační přijatá od konsistoře ukazuje, jak málo přeludu sama si zachovala o důstojenství a poslušenství svého duchovenstva: „Vám" (osadním) — zněla — „kněze N. N. z moci úřadu našeho za děkana (faráře) podáváme a konfirmujeme tak a na ten způsob, aby on nejsa kněz ženatý, jak jsme od něho zpraveni, v náboženství a řádích církve svaté starobylých a v straně naší podobojí zvyklých neměnitelně stojíc věrně se choval a v životě kněžském příkladu dobrého na sobě ukazoval." Zakročovala při zlořádu příliš pohoršlivém, ale jen k upokojení svého svědomí, napřed dobře vědouc, že nezmůže ničeho. Kněz utraquistický † Jeronym, farář v Kadově, nechce již déle přijímat její rozkazy, prohlašuje, že na příště uznává jen moc arcibiskupovu, protože konsistoř „t a k o p u š t ě n a j e s t". Administrátor neposuzoval jinak situaci. „V kostelích utraquistických," čteme v jedné ze stížností

konsistoře, „v dosti malém počtu lidu bývá při službách božích, kdežto sektářové v houfech velikých nočně i ve dne své schůzky mívají, a nikdo jim v tom nepřekáží“. † V jiné supplikaci konsistoř si stěžuje na neposlušnost mnohých měst královských, kteráž „i přísným rozkazům císařským vzdorovati se odvažují, jako by nebyl Rudolf II. jejich císařem a pánem, ale oni sami jako by svoji páni byli.“ Ještě hůře bylo na venkově. Tu administrátor se již ani neodvažoval zápasu, a samo jméno utraquismu hynulo: dva nebo tři páni s hrstkou rytířů, taková byla bilance staré strany národní mimo města královská.

A ostatně zda strana tato měla ještě nějaký podstatný důvod k svému trvání? — Ve všech kusech sporných ustupovala znenáhla. Již r. 1566 arcibiskup Antonín z Mohelnice může psát, že „administrátor a konsistoř se shodli s ním o všech otázkách a že jsou ochotni upustit od podávání svátosti oltářní dětem“. Ano i svátek Husův, poslední upomínka na odboj, upadá v zapomenutí: r. 1585 jest vypuštěn z kalendáře; mnoho osob se horší proto, ale celkem se přestává na vtipech a posměšných písničkách: uplyne několik let, než se vymůže obnovení jeho.[12])

Utraquistům zbývalo již jen jediné rozhodnutí, podrobit se církvi; papež schválil kalich, pod nejvyšším dozorem arcibiskupovým zachovávali dost rozsáhlou samosprávu náboženskou; rozum velel jim, aby se spokojili tím, čeho dosáhli; malé odchylky obřadné nebo dogmatické, oddělující je od katolíků, neměly takového významu, aby setrvávali v rozkolu, a upřímný smír s Římem byl jim jediným prostředkem ku povznesení se z hlubokého a zaslouženého ponížení, do kterého upadli. Na neštěstí sta-

routraquisté zůstávali v odboji, ačkoli již dávno ztratili se zřetele předmět revoluce nebo spíše — což bylo horší ještě — neochotné jejich poslušenství bylo neúplné a nevolné. Upomínky na dávné boje zůstávaly svěží, i když bylo zapomenuto samé příčiny jejich. Ba i mezi utraquisty, kteří zamítali nauky vittenberské, mnozí chovali tajný hněv k stolici papežské, v arcibiskupu viděli vetřelce. Administrátor bál se jejich nespokojenosti, aby nevehnal jich v náruč reformace. V této straně tak sešlé byly ještě pravice a levice, jež konsistoř konejšila střídavě. Ona sama nerada se vzdávala samostatného svého života. Pokorně se sice doprošovala pomoci arcibiskupovy a císařovy proti rozkolníkům, ale hněvala se, měla-li jim zaplatit pomoc vyžádanou. Ponižujíc se a hned zase pýchajíc, slibovala vše a neplnila nic, ukazovala neustále na ústupky, k nimž svolila, v drobnostech hleděla nabýt opět půdy ztracené a svou obojakostí a svými obraty ztrácela všecku úctu mravní a budila všeobecnou nespokojenost.

Velice horlivý arcibiskup Antonín z Mohelnice náležel ještě k onomu pokolení prelátů, kteří shodu s rozkolníky pokládali za možnou; Ferdinand měl v něm moudrého a mírného pomocníka. Domýšlel se, že čas sám zvítězí nad předsudky odvěkými, a že se opatrností a shovívavostí odklidí mnoho sporů. V svých stycích s konsistoří, zvláště s počátku, byl velice vlídný a mírný, neupíral jí práva svobodně nakládat s farami utraquistickými, pokoušel se rozptýlit nedorozumění a usnadnit přechody. V některých kusech však nebylo mu možná ustoupit. Když si Ferdinand vyžádal od papeže jmenování arcibiskupa pražského, zamýšlel konec učinit roztržce, která v Čechách trvala téměř od půl druha století, a která na příště neměla již důvodu podstatného;

chtěl tudíž, aby utraquisté jako katolíci byli podrobeni nejvyšší moci metropolitově; v té věci Maximilian svým míněním se nelišil od otce. Antonín tudíž nepřestupoval v ničem ani svých povinností biskupských ani vůle panovníků, jestliže se dožadoval práva dozoru nad jednáním konsistoře, domáhal se jistého dohledu nad osazováním far, obracel její pozornost k volbám nebezpečným, vybízel k odvolání kněží podezřelých; chtěl také, aby uznala nejvyšší jeho jurisdikci a neprotivila se obsilkám před soud arcibiskupský. Administrátoři naproti požadavkům zcela oprávněným nevěděli co počít, bojíce se, jestližeby vzdorovali arcibiskupovi, že si způsobí nevoli královu; s druhé strany byli zdržováni strachem, aby nevzbudili nespokojenost stavův, a lichým studem, Podle okolností nebo podle vrtochu osob upadali v nejpodivnější odpory. Roku 1564 nechtějí se dát v jednání s Antonínem, aniž přijmout bullu papežskou, kterou povoleno přijímání pod obojí způsobou; roku 1565 se mění scéna: na vyzvání Prusovo nařizují v shromáždění kněžstva, aby ve všech kostelích českých byly konány modlitby veřejné za požehnání boží zbraním císařským, a — když se někteří přítomní bouří, ohlašujíce, že neznají arcibiskupa a nemíní poslouchat preláta katolického — administrátoři vyvracují horlivě toto mínění, oznamují vůli Ferdinandovu a velmi hlučně osvědčují své poslušenství. Příštího roku nový obrat. A tak pokračuje se nejen rok od roku, ale často měsíc od měsíce a týden od téhodne. Výpočet byl špatný; jediným ještě prostředkem konsistoře k částečnému zachránění její moci bylo by, kdyby se znova připiala těsně k řádné autoritě, kdežto střídavý její rozmar odhaloval jasněji její, slabost a šířil její zlou pověst.

Utraquisté se domýšleli, že arcibiskup bude prostým strojem k svěcení, jenž zbaví je konečně trapné potřeby dožebrávat se z daleka posvěcení kanonického pro své kněží, bez něhož myslili, že nelze se obejít. Jejich zklamání bylo trpké, když za prvních let svého pobytu v Praze Antonín odmítl svěcení jejich kandidátů: papež prý neoprávnil ho k tomu. Roku 1565 však upustil od své přísnosti v prospěch dvanácti mladíků, kteří slíbili „řádnému svému biskupu náležitou poslušnost." Ale otázka nebyla tím rozřešena: po každé nesnáze znova vznikaly k veliké mrzutosti preláta, jehož shovívavosti se dožadovali král, stav panský i rytířský, Pražané a poslové druhých měst strany pod obojí, jemuž však jeho povinnosti naproti církvi i naproti němu samému zakazovaly poddat se úloze, jakou chtěli mu vykázat. List, v němž Maximilianovi vykládá situaci na počátku jeho vlády, velmi ostře vyznačuje zvláštní chování konsistoře a tajné její cíle. „Neustále", píše Antonín, „ona se vkládá v biskupskou pravomoc, usazuje kněze utraquistické na takové fary, kde dřív, i v době uprázdnění stolce pražského, vždycky katoličtí faráři bývali . . . Minulého roku přivedli ke mně třicet pět jinochů, ale toho dopustiti nechtěli, abych já s officialem a notářem svým je examinovati měl. Nicméně obávaje se za příčinou blízkého sněmu, že by snad horší věci odtud pojíti mohly, začal jsem je světiti. Když jsem jim však nižší svěcení udílel, shledal jsem je tak necvičenými a k úřadu kněžskému neschopnými, že nejen kněží, nébrž i domácí čeleď moje z toho pohoršení vzali. Pročež je před sebe povolal a tu úplně dvě hodiny jsem k nim mluvil . . . a je napomínal, že co kněží povinni budou mocně vstříc vejíti mravní zkáze vždy více se šířící, že tudíž o to starati se mají,

aby lidé lehkovážně ke stolu Páně nepřistupovali, nébrž dříve skrze sv. zpověď, (kteráž mezi utraquisty jest velmi zlehčena), se od hříchův očistili. Také jsem jim na srdce vložil, aby se vší péčí o to se přičinili, by znenáhla, (ježto by náhle a najednou možné nebylo) se zastavil nechvalný obyčej, udělovati svaté přijímání malým dítkám. Toto mé napomenutí otcovské bohoslovci vděčně přijali a že se podle toho zachovati chtějí, jsou slíbili. Sotva však dva dny uplynuly, administrátoři s několika konsistoriány přišedše ke mně, zle se ozvali a slova má předvčerejší k nejhoršímu smyslu natahovali, řkouce, že na ten čas vůli mé vyhověti nelze a protož abych kněžím jich o to pokoj dal. Nad to farář Malostranský po městech pražských lichou pověst rozšířil, jako bych kněží utraquistických proti konsistoři pozdvihovati a je od ní odvraceti zamýšlel... Ježto tedy oni svěcencům svým na jinou cestu ukazují, a já ani vědomosti o tom míti nemám, koho mně k svěcení přivedou, ale mám tu jenom seděti a čekati, až mi rozkáží: posvěť nám toho, posvěť nám onoho, jehož neznám, aniž se ho tázati aneb jej examinovati smím, tudíž jsem jim oznámil, že tak velkou věc sobě na svědomí vzíti nemohu, aby mne tedy za takých okolností se svěcením kněží svých ušetřili."[13]) — A v skutku v letech 1576—1587 žádný čekanec utraquistický nebyl již svěcen od arcibiskupa.

Nikdy nebylo většího nedostatku kněží. Několika mladíkům se podařilo vymámit posvěcení v Olomouci, ve Vratislavi, v Poznani nebo v Pasově. Ale Čechům vždy více se nedůvěřuje: od chvíle, co jim kalich povolen, nemají již záminky dožadovat se ochoty okolních biskupů. Již nejen malé fary, ale i veliké jsou opuštěny. Kacířům není již třeba vyhánět faráře utraquistické, zabírají jen místa uprázd-

něná. Konsistoř protestuje na oko, uchvátí-li někdo místo, na něž ona má právo, v skutečnosti jak by je osadila? Tam, kde osadníci nechtějí přijmout kazatele lutheránské, služba boží přestává, „děti zůstávají bez křtu, lidé umírají hůře než hovada"

Na zdař bůh přijímá se každý, kdo se naskytne; opět objevuje se dávná třída n á j e m n í k ů,[14]) to jest kněží, jimž za roční poplatek dovoleno jest chovat souložnici, nevědomost kněžstva utraquistického jest veliká, jeho mravy hrubé; konsistoř se tváří, jako by neviděla všecko pohoršení. Při všem nedovede vyplnit mezery, jimiž každý den řídnou řady jejího stádce. V tomto rozvratu obrací se ku papeži, hledíc hnout jeho milosrdenstvím. Marna námaha. Kurie, svolivši ku přijímání pod obojí způsobou, učinila poslední ústupky; nepovolí více. Minula doba vytáček a oklik: kdo není s církví, je proti ní; posvěcení dosáhnou jen ti, kdož uznají články koncilia Tridentského. Tomuto ultimátu se vzpírá utraquism. — Přijme je posléze. Žalostná to agonie strany, která bývala někdy tak slavná! Prodlouží se ještě na několik let, a uplyne téměř půl století, než dokoná. Ale od této chvíle utraquism, oslabený neustálým odpadáním, porušený prostředností svých kněží, poškozený kompromissy a nedůslednostmi, není víc než slovem, upomínkou; neměl nikdy programu, nemá již přívrženců. Jeho postavení se stane tím nepravidelnější a nesnesitelnější, čím vřelejší budou vášně a čím určitější programy. Zmítaje se mezi svými tradicemi a mezi svou malomyslností neví již, jak se rozhodnout.

Na první pohled situace katolíků se nezdá lepší. Neuskutečňují se naděje, jež Ferdinand kladl v obnovení arcibiskupství Pražského. Arcibiskupové

však byli voleni s velikou obratností a prozíravostí. Roku 1567 nuncius papežský blahopřeje Antonínu z Mohelnice „k jeho ctnostem a službám vynikajícím, jež prokázal víře katolické,“ děkuje mu jménem papeže, jehož jedinou útěchou v oněch časech zmatených jest myšlenka, že se „náboženství nenedostává apoštolů zmužilých a nepřemožitelných,“ — a nejsou to pouhé formule řečnické. Antonín obcováním s jesuity částečně si osvojil vzácné jejich vlastnosti. Byl nejen poslušný syn církve, ale i dobrý vlastenec, miloval jazyk český; kacíři čeští vážili si při něm, že přál jejich národnosti; chtěl je přesvědčit, že pamět starých bojů nezůstavila žádného hněvu v srdci papežův, a že Čechové naleznou v nich vůdce a ne despoty. Jeho nástupce Martin Medek (1581—1590) nebyl ani srdce tak vznešeného ani ducha tak osvíceného, byl však hoden svého vysokého důstojenství; byl velice vzdělán — mluvil pěti jazyky — trpělivý, mírný. Jsa lámán dnou, často churavěl, však dovedl aspoň v Jiřím Bertholdu z Breitenberka nalézt muže nejzpůsobilejšího ku pokračování v díle počatém i podporoval ho bez žárlivosti a bez slabosti. Breitenberk, jakožto kazatel a básník známější pode jménem Pontanus, byl generálním vikářem až do své smrti roku 1616: byl žákem jesuitův i podporoval je co nejobratněji a nejoddaněji.

Ještě po dlouhá léta všecka tato horlivost a všecko toto nadání se nepotkávalo s výsledkem. Když Prus po mnohém váhání přijal toto vysoké důstojenství jemu nabízené, znal nesnáze, s nimiž mu bude zápasit; — marně se ozbrojoval zmužilostí, několikrát málem upadal téměř v zoufalství. Tolik dobré vůle, úmysly tak čisté, dělník nejhorlivější a jaký výsledek ? — Žádný. Na půdě nevděč-

né nevzchází sémě. Při jeho smrti roku 1581 situace není valně změněna; nejen kacířství je smělejší než jindy, ale žádný nedostatek strany katolické není napraven, ba po nejvíce ani zmírněn.

Hmotná bída kněžstva je největší. Arcibiskup k své výživě má toliko služné, jež vyplácí mu císař — velmi nesprávně. Kapitula je tak chudá, že se kněží často zdráhají vzdát své fary, aby přijali úřad kanovnický; ze svých důchodů nemůže ani udržovat metropolitní chrám sv. Víta, jehož některé části hrozí ssutím. Platy roční jednotlivým oltářům náležité zadržují páni pod záminkami nejničemnějšími. Aby vikaristé chrámu metropolitního nezemřeli hlady, musí zřídit sobě společný stůl a své prostředky rozmožují prodejem piva kněžím,, kostelníkům a jiným osobám při chrámu zaměstnaným. Z toho lze si představit osud kněžstva farního. V této věci faráři utraquističtí neměli čeho závidět katolickým svým druhům. Desátky se neodvádějí, duchovní statky jsou zabaveny; většina kněží ohlašuje, že zmírají hlady, nemajíce k své výživě než skromné almužny svých osadníků. Po jejich smrti patron se zmocňuje nepatrného dědictví jejich; neustále porušuje se zákon Ferdinandův, kterým dopuštěno každému knězi volně nakládat se svým statkem. Kláštery, které nebyly úplně vyvráceny, byly zpustošeny, jejich pozemky zabrány; v domech někdy nejbohatších bídně živoří několik málo mnichů. V letech 1570—1580 se zdá, že bídy kněžstva přibylo ještě. Úchvaty se dějí dále, ježto propagandou jesuitů nebyla ještě vzbuzena dávná štědrost věřících. Když roku 1586 Rudolf žádal na sjezdu duchovenstva půjčku 12.000 zlatých, povstalo všeobecné zděšení: opatové a převorové chudých klášterů prosí se slzami v očích, aby byli ušetřeni, a kommissaři krá-

lovští jsouce dojati jejich bídou svolí, aby se nežádalo ničeho na těchto chudých řeholnících.[15])

Potlačení statků duchovenských bylo jedním z hlavních článků programu husitského, zároveň jedním z těch, jež byly provedeny co nejsvědomitěji; otázka jest, zdaž odnětí toto mělo šťastné následky, jichž od něho očekávali reformátoři. Poněkud pozdě poznáno, že je-li nebezpečno přílišné bohatství, chudoba působí ještě větší zkázu. Hrdinství je třeba, chce-li kdo se vzepřít patronu, a hrdinství není dopřáno každému času a každému člověku. Ubohý farář jest jen placeným sluhou, jenž se najímá na půl leta a propouští, jakmile se znelíbily jeho služby. Každé polouletí se stěhují ze svých osad dlouhé řady kněží katolických a utraquistických, kteří násilně byli propuštěni od pána, jehož požadavků nesnesla jejich trpělivost, a smutně odcházejí na zdař bůh týmž útrapám a týmž potupám vstříc.

Kde naleznou podporu v své bídě? — U svých náčelníků? Ti však nemají ani důvěry ani odvahy; nestarají se o své podřízené, ježto musí hájit sebe sama. — V své víře? Zda vědí však, čemu věří a jaké jest učení církve jejich? — Vyrostli prostřed roztržek a zvykli znenáhla bludu. Jejich svědomí otupené nebo zkažené je přístupno všelikému pokušení, hotovo ke všem krokům, uspokojí se nejhrubší náhradou. Po více než jedno století vládne rozkol, vábí duchy dobrodružné a srdce vřelá, užívá massy pobožné v svůj prospěch. Útrapami příliš známými se odstrašují osoby povolané. Kde se podává vzdělání? — Na universitě, kde většina professorů jsou lutheráni. Jak ubozí jsou tudíž služebníci, jichž se církvi dostává k obraně. Když nový arcibiskup přehlíží příští své pomocníky, klesá jeho odvaha: s takovými vojíny bude mu bojovat dobrý boj!

Mnozí kněží dělají dluhy, zanedbávají své povinnosti, neslouží mši; jejich mrav jest hrubý nebo zhýralý. R. 1570 v Krumlově bylo vězněno šest kněží ženatých; byli propuštěni na svobodu, když slíbili, že neupadnou opět do svého hříchu. Děkanové neustále si stěžují na život podřízených svých kněží, na jejich opilství, na rvačky, do nichž se pouštějí, na pohoršení, jež vzbuzují. Všimněme si třeba úřední zprávy děkana Mostského: farář bečovský † Jindřich, pro churavost nemohl mnoho pracovat, ale byl oddán lakotě a bez prohlášek oddával lidi; — farář v Telně † Kašpar se strojil nádherně, takže za jeden rok až do 80 tolarů vydal za oděv; — farář † Jan v Lužci běhá z hospody do hospody a od oddavek vyžaduje celý tolar; — farář v Novosedlech sběhlý mnich, byl sic od kollátora přijat s podmínkou, aby hlásal katolické učení, ale neplní svých slibů, nikomu nechce podávat svátost oltářní pod jednou toliko způsobou, do chrámu svého zavádí obřady lutheránské, po hospodách se sedláky se toulá a kvasí, sám doma pivo točí a každý rok — salva reverentia — se svou ženou dítě zplodí; — farář v Čúši † neslouží často mše sv., obzvláště nikdy za mrtvé, rád tančí, s jinými rád zbraní se potýká, takže na celém těle má jizvy; je-li napomenut a kárán, vytáčí se a zapírá vše, co se mu vytýká, a setrvává v svých neřestech; — † farář v Dolním a Horním Jiřetíně pohoršuje své ovečky chodě veřejně se svou manželkou a dítkami; — farář v Kopicích co do obřadů úplně se srovnává s církví katolickou, ale příliš často navštěvuje pivovary i krčmy a obyčejně dvěma ručnicemi ozbrojen chodí a právě v tomto ustrojení vojenském přišel k děkanovi; kuchařka chodí s ním vystrojená jako nějaká šlechtična; předních měšťanů žádal za kmotrovství svému dítěti, jež v městě

dal slavně pokřtít.[16]) — Povšimněme si, že se to děje právě v krajině, kde katolicism zachovává nejčetnější své přívržence, poněvadž v patnácti farách děkanství Mostského asi sedmnáct set osob přijímá pod jednou způsobou naproti jedenácti stům, kteří přijímají podobojí. Všecky tyto neřesti a zmatky se nedějí jen v menších osadách; v Kadani kazatel † Ludovicus, sběhlý mnich z diecese vratislavské, každý den býval opilý. Někdy sami náčelníci, děkanové, předcházejí špatným příkladem.

Kněžstvo řeholní jest ještě horší. Mniši nezachovávají pravidel řeholnických, povalují se v hospodách, opíjejí se, jsouce lidem ku pohoršení. Převorové často jsou největšími vinníky. Týrají své sedláky, vymáhají přílišně úroky, svádějí dcery, unášejí ženy. V Tachovském klášteře bosáků byl r. 1568 kvardián, opilec a surovec, kterýž ranami zasypával sluhy, kuchaře klášterního, muže starého, pruty často zmrskal, pevně přivázav jej k žebříku, hořícími svícemi na obojím boku pálil a mučil z té příčiny, že rozbil nějaký hrnec. Žádný řád není tak zkažen jako řehole dominikánů. Provincial † Fridrich Bořikovský, jsa všecek oddán přepychu a lenivosti, rozšiřuje bludné nauky, vzdaluje z Prahy pravověrné kazatele, hromadí dluhy a jednomu z řeholních čekanců odňav jmění jeho daroval je své sestře, do Plzně místo českého kazatele vyslal Vlacha, který neznal jazyka českého. Převor u sv. Anežky v Praze roku 1567 učiniv mnoho dluhů, vzal kalich z chrámu, odprodal klášterní pozemky, byl obžalován z krvesmilství; chtěje uniknout trestu zaslouženého chystá se k útěku, předsílá svou kuchařku, osobu podezřelou s celým vozem věcí z kláštera vzatých. O tři leta později (1570) nový opat chce v klášteře zaříditi šenk, a třeba výslovného rozkazu císaře Ma-

ximiliana, aby mu to bylo zakázáno. Téhož roku konšelé Starého města pražského vznášejí k císaři žalobu † proti dominikánům u sv. Anežky, že podpřevor s několika bratřími ukradli z břehu vltavského šest velkých trámů. Když pak přišli úředníci měštští s rychtářem, aby vyšetřili věc, dominikáni zatarasili své brány a podstoupili obléhání; bylo dlužno ve zdi otvor učinit a úředníci jsou přijati posměchem a nadávkami. Krádež je dokázána; visitátor téhož řádu pravil sice, že se ona krádež stala bez jeho vědomí a proti jeho vůli. leč omlouval skutek ten tím, že řeholníci nemajíce pražádného dříví, učinili to z velké nouze; ostatně prý jim náleží celý břeh vltavský blíž kláštera sv. Anežky, a že tedy z věcí tam ležících desátek sobě vzít mohou; — jest to lež pouhá, protože nemají žádného nároku vlastnického.[17]) Na starém hřbitově vystavili množství malých chyší, pronajali je lidem podezřelým, ano takým, kteří z měst pražských metlami byli vymrskáni, a poskvrňují tak místo, „kde kosti mnohých zbožných a svatých lidí odpočívají“. Převor vyhání poctivé chudé řemeslníky, kteří bydleli v jejich stavení blíž kláštera, a z jejich místa zřizuje krčmu, jež se stává brlohem zlodějův a nevěstek.

„Církvi hrozí zkáza,“ píše děkan litoměřický r. 1570; „ejhle kam nás přivedly naše spory, naše roztržky, naše zášti, naše nenávist, naše touha po pomstě. Kolik hlav, tolik smyslů. Když každý vůl táhne na jinou stranu, vůz nehne se ku předu.“[18])

Zprávy naše o biskupování Medkově nejsou mnohem potěšitelnější: stále týž nedostatek kněží, úchvaty patronů, hmotná i duševní bída, nevědomost farářů, jejich nedostatek věroučný a mravní, obyčejné výjevy pohoršlivé, hádky, opilství, souložnictví. Kněží nenosí oděv církevní, chodí se

zbrojí, perou se s osadníky svými, hrdlují se s duchovními utraquistickými. Vedením takového stádce rychle chabne i nejpevnější vůle: po několika letech prohlašují děkanové, že jejich síly jsou vyčerpány, prosí arcibiskupa, aby zprostil je úkolu příliš těžkého.

Svazky poslušenství jsou přervány od dávna; kněží si zvykli neobmezené svobodě i vzpírají se všeliké kázni. Když arcibiskup obnovuje cesty visitační nebo znova zavádí konvokace duchovenstva, téměř z obyčeje vyšlé, mnoho kněží se proto horší a nedostavují se ke shromážděním. — Příklad odporu přichází s hůry: biskup Olomoucký se zdráhá uznávat vyšší moc Antonína Prusa. Metropolitní kapitola u sv. Víta se nevzdává ráda moci, kterou vykonávala po půldruhé století; arcibiskup několikrát musí se dovolávat zakročení papežova proti svým kanovníkům a děkanům, „drzým, nadutým a odbojným", a ani rozkazy stolice papežské se nepotkávají s velikým účinkem. Ještě méně ochoty dochází u moci světské; práv církve patroni katoličtí nešetří více nežli protestanté, neochotně přijímají a neslyší stížností Antonínových proti nehodnému osazování, při kterém se nedbá nijak prospěchu náboženství. Králové neskrblí se sliby: jen když byly učiněny! Záměry arcibiskupovy jsou podezřelé, nejmenší jeho opatření se vykládají v smyslu nejnepříznivějším; stavové obviňují ho u Maximiliana, že chce v zemi zavést inquisici: císař přijímá jejich stížnosti a několikrát zapovídá synody provinciální. Ba i za Rudolfa se zamítá žádost arcibiskupa Medka o založení semináře. Dlouhá léta uplynou, než se v Čechách osmělí v skutek uvést nález koncilia, předpisujícího pravidelné konání synodů domácích.

Zkoumáme-li situaci nestranně, úsudek jest na jevě: přese všecko úsilí Ferdinandovo a první práce

jesuitů katolictví české v letech 1565—1580 nebylo ještě s to, aby podniklo vážný útok. Kdyby se Maximilián prohlásil zřejmě pro reformu, nebo kdyby sněm vynutil na něm výslovné uznání svobody náboženské, staré strany, katolická a utraquistická, byly by rychle pozbyly nečetných svých věřících, a národ, obrácený všecek ku protestantismu, byl by nalezl opět jednotu mravní, tak dávno ztracenou. Však bylo na spěch; chvíle byla vhodna, bylo by velikou neopatrností propást ji. Bylo by nesprávno z posavadní desorganisace katolicismu skutečně soudit o úplném úpadu; prozíraví pozorovatelé v zdánlivém rozkladu byli by již vystihli tajnou práci o znovuzřízení; jestli se zárodkům vzkříšení zůstaví čas, aby vzklíčily, možno bylo mnohé překvapení, jak ukázala budoucnost.

Nejprve všeobecné okolnosti, církvi tak dlouho nepříznivé, se měnily patrně. Vždycky budou odsuzovány následky řeže svatobartolomějské nebo poprav vévody Alby: takové ukrutnosti vůbec nebyly by možny o dvacet let dřív, i byly vážným znamením probuzené víry. Stolice papežská měla obránce nesmiřitelné a zuřivé a tudíž i zarputilé a rozhodné. Reakce pozvedala hlavy také v zemích, kde reforma byla starší a lépe ustrojena, protestantism nepostupoval více, neb ustupoval již. Vítr se obrátil; a jakým půvabem úspěch působí na mysli bázlivé a nerozhodné, to jest na množství! Od chvíle, kdy vítězství jest nerozhodné, přestává odpadlictví, opatrníci se mají na pozoru, bázlivci v hloubi svého srdce nalézají opět zbytek náklonnosti k víře, které se chtěli vzdát.

Tyto šťastné zprávy byly mimo to jako odměnou těch, kteří vzdělávali půdu méně příhodnou; od nich vítány byly jako zaslíbení Páně. Byli by snad

podlehli tolika stálým nezdarům: však událostmi v cizině byly posilněny opět jejich naděje. S větším optimismem posuzovali situaci, poněkud zveličovali výsledek svých prací a dokazovali, že přese všecky nesnáze dílo jejich není neplodné. Obraz katolických Čech za doby Medkovy, pravili jsme, je žalostný, ale přece ne tak jednotvárně smutný, jako před desíti lety, sem tam několik světlých paprsků, čím dále tím stkvělejších. Moc arcibiskupova jest lépe opatřena, jeho práv se dbá více: pluky se opravují zvolna; vedle pohoršení příklady vzdělavatelné; kněží zbožní, bezúhonní, poslušní, kázeň jest pravidelnější, veřejné mínění naléhavější, poučení přesnější. Přichází nové pokolení, mravně lepší, méně ochotné k obratům, méně přístupné bludům. Někteří páni upouštějí od starých tradicí; myslí spíše na svou spásu nežli na své bohatství, tvoří se různá bratrstva náboženská. Od dávna protestanté měli své sbory literácké, jichž členové byli vázáni věrně plnit své povinnosti naproti Bohu a snažili se rozmnožovat lesk služby Boží; vedle nich se tvoří družiny katolické. Tu a onde se pozvedá koštel, staré se opravují; po uplynutí téměř dvou set let po prvé se počíná opět pomýšlet na zakládání nových.

Jesuité po době usazení — velmi krátké, přihlížíme-li k vnějším nesnázím situace — jsou v plné činnosti. „Nemohu neuznat," píše Jan Corraro roku 1574, „že křesťanstvo velikými díky jest zavázáno otcům; co několikrát jsem pozoroval ve Francii, potvrzuje se i v Německu. Za naší doby náboženství katolické se stalo vřelejším jen jejich vědou, láskou a zvláštní činností; bez nich bylo by na mnohých místech, ne-li úplně vyhlazeno, aspoň zcela znetvořeno, ale jejich práce a námaha, jejich vzácný příklad přináší neustále ovoce tak znamenité, že nejen

věřící jsou potěšeni a nerozhodní posíleni, ale i mnoho kacířů je přinavráceno pravé víře."[19])

V Čechách výsledky jejich práce jsou sice ještě nejasné, ale nikoli ledabylé. Pokračovali v svých missiích, nejprve v okolí pražském, potom v ostatní zemi, chodili do krčem, pouštěli se do rozmluv se sedláky. Povinnost kázala, a oni poslouchali, ale bez přeludu; přestupů takto získaných nebylo mnoho a byly bezvýznamné; sedláci nerozuměli a nedůvěřovali jim, druhdy kamenovali je. Jiné postupování bylo plodnější: dospělí jim unikali, ale oni jali se uchvacovat část mládeže; počet jejich žáků se vzmáhal znenáhla. Páni katoličtí si zvykli odevzdávat se jejich vedení: Rožmberkové, Hradečtí, Pernšteinové pomýšleli na založení kolejí jesuitských v svých městech, jiní svěřovali jim své děti, povolávali jejich kazatele. Pronikli na Moravu, kde založil kollej v Olomouci (1566) a druhou v Brně (1572). Cizinci, zvláště Vlachové, v Praze dosti četní, se shromažďovali kolem nich; zřídili pro sebe kongregaci „Na nebe vzetí panny Marie", ke které přistupovali již někteří měšťané pražští. Žáci, vyslaní od Ferdinanda do Říma, vrátili se planouce všickni svatým nadšením. Po dobu tak dlouhou katolictví ustupovalo do pozadí, zůstavujíc volné pole svým protivníkům; nyní jesuité podnikali hádání, vyvraceli knihy kacířů, sami hleděli rozvinout výmluvnost a učenost dříve než užijí síly. Poněvadž většina jich přicházela z ciziny a v Čechách přebývali dobu dosti krátkou, neměli žádné úzkostlivosti národní; od kněží domácích bývali často obviňováni, že povrhují starými obyčeji, „ve všem chtějíce následovat pravidla církve římské". Náčelníci katoličtí nemohli si přát pomocníků obratnějších; příklad trpného poslušenství dojímal druhých kněží; jesuité posluš-

nosti učili lépe svým chováním nežli kázáním. Byli v neustálých stycích ze zeměmi nejrůznějšími: takto zvídali o veliké změně v evropském mínění veřejném, stávali se jednateli jakéhosi mezinárodního spiknutí. Roku 1577 jeden z jejich přívrženců prohlásil na kazatelně, že jediným prostředkem přinavrátit husity k dobru, jest podrobit je brannou mocí: z toho veliké vzbouření povstalo v Praze. Vypravováno, že jesuité v své kolleji a na svém statku Kopanině skrývají zbraň, že vojáci jsou tam shromážděni; lid se rotil, již se mluvilo, aby byl vybit jejich dům; konšelé na kvap poslali stráže, aby rozptýlili chátru. Zda tento náhlý strach, směšný v této naivní formě, nebyl nijak oprávněn? Jesuité pochybovali sic o obrácení země, ale nevzdávali se naděje, že dobudou ji. Počet svých věrných chtěli nahradit výtečností, cvičili své pluky, ozbrojovali se pro blízký boj; menšina, třeba slabá, ale vždy hotová ke všemu, stačí ohrozit vítězství: musila být zabezpečena v dostatečném fanatismu, aby pro vítězství pravdy obětovala všecky úvahy vlastenecké; sbírali znenáhla své pomocníky, očekávajíce trpělivě, až chyba jejich protivníků nebo všeobecný stav politiky poskytne jim příležitosti želané.

Chvíle však nenastala ještě k zahájení nepřátelství; jestliže by byli překvapeni v době příprav, byli ztraceni. Proto jejich nepokoj byl veliký, když se Maximilian ujal vlády. Utišili se poněkud, vidouce, jak v prvních letech zamítá přání rozkolníkův. Ale císař byl kolísavý a nespolehlivý; když byl krutě mařil plány protestantů, zda se nemohl navrátit k první své lásce? Roku 1570 veliká byla radost protestantů na správu, že císař prohlásí konfessi augšpurskou. Když následujícího roku sněm svolaný v Praze v měsíci květnu žádal za schválení této

konfesse, Maximilián váhal; arcibiskup a kapitola odrazili ránu, ale ne lehce, a jaké překvapení mohla skrývat budoucnost?

Na štěstí lutheráni a bratří, kteří představovali obě velké strany pokročilé, nedovedli užít příležitosti, a nesmiřitelná jejich nedůvěra poskytla katolíkům vážný důvod, jímž působili na nerozhodnost panovníkovu.

* * *

Lutheráni byli beze vší pochyby velikou většinou obyvatelstva v zemi. Někteří dějepisci bratrští pokusili se popírat to, uvádějíce radostně slova nejvyššího komorníka Jana z Valdšteina, jednoho z nečetných věřících starého utraquismu. Ten chtěje zastavit novotáře, jednou ukazoval na nebezpečenství hrozící utraquismu hlavně od bratří: „Pikarti nás pohltí, tři čtvrti království jim náleží, zvláště v kraji Hradeckém, kde se jich jen hemží; samo město Králové Hradec odolává ještě poněkud." — Bylo by nanejvýše neopatrno přikládat nějakou váhu této zpozdilé myšlence. Úplné téměř seznamy šlechty přiznávající se k jednotě svědčí, že kolem r. 1575 ani desátá část stavu rytířského a patnáctá část stavu panského se nehlásila k bratřím. Poněvadž není pochyby, že bratří poměrně byli méně četni v městech, počet jejich nepřesahoval nijak desetinu všeho obyvatelstva. Počet jejich takto se asi jen zdvojnásobil od konce XV. století, a nepodivíme se tomu ani příliš. Jestliže vskutku nebyli pořáde pronásledováni, přece byli neustále mimo zákon i prožili několik těžkých krisí. Ostatně zda se namáhali příliš o získání většiny? Jejich propaganda byla bázlivá, množství bylo by rozrazilo jejich pluky příliš těsné; jejich

církev byla jen útočištěm vyvolených. Proto také jejich vliv byl neobyčejně velký, větší, než bychom soudili podle počtu jejich přívrženců.

Naopak síla lutheránů záležela hlavně v množství. Strhli k sobě jádro staré strany utraquistické, ale zdědili také některé její chyby. Jejich názory byly proměnlivé a málo přesné, kazatelé prostřední, věřící lhostejní, obyčej nekázně všeobecný. Okolnostmi právě tak jako přirozeným důsledkem učení Lutherova správa věcí náboženských u nich se dostala šlechtě, jež nebývala vždy nejpřístupnější důvodům theologickým. Střehouc velmi žárlivě svých privilegií, hájila svobodu slova božího jako jednu z politických svých výsad: také osob toužících po mučedlnictví bylo po řídku v řadách jejich. Bylo jim potřebí povzbuzení a vedení, ale jejich pýcha se nepoddávala tomu, stejně jako plaché svědomí bratří se děsilo ústupků, jimiž jen byli by odzbrojili lutherány. — Obě veliké strany protestantské mohly společně kráčet toliko na půdě svobody náboženské; ale jakkoli v XVI. století idea snášelivosti byla stejně cizí většině kacířů jako katolíkům a jakkoli lutheráni cítili nepřekonatelný odpor proti jistým naukám Jednoty, lutheráni i bratří viděli, že od císaře dostanou vážných ústupků jen tehdáž, jestliže předloží mu program přesně stanovený a všemi evangelíky přijatý. Ačkoli Maxmilian na mnoze předstihoval svou dobu, bylo by zpozdilostí se domnívat, že nabídne jakýsi bílý list všem naukám: neutrálnost státu co do učení zdála by se mu jakous abdikací a jako schválením anarchie. Shoda byla tudíž nevyhnutelná, jestli obě strany chtěly použít smířlivého smýšlení panovníkova, a s druhé strany tato shoda byla téměř neprovedná, poněvadž žádná z obou

stran rozkolných nechtěla jednotě přinést potřebných obětí; nebo, lépe řečeno, tyto oběti byly nemožné a vzájemné důvody obou skupin samy o sobě byly téměř nevývratné.

Otázkou tou se zabývali všichni, jejichž politická znalost nebyla docela zastřena fanatismem; velmi živě přetřásali ji bratří, u nichž střízlivé rozvažování bylo obyčejnější, a kteří pronásledováním byli víc ohroženi, takže jejich zjevným prospěchem bylo, aby vyšli z lichého svého postavení.

Nejprostším rozřešením bylo by zajisté, kdyby bratří přijali, aspoň ve všeobecných rysech, konfessi augšpurskou. Proč by se neujali opět plánu Augustova, zmařeného odporem bratří a přerušeného nešťastným útokem roku 1547? — Biskup pokusil se o to. Vytrvale přestál nejhroznější mučení a více než deset let tuhého vězení. Ale ctižádost, hněv a uražená pýcha zvítězily nad jeho vytrvalostí. Při pomyšlení, že si Jednota zvolila jiné biskupy, že jeho spisy jsou zamítnuty, že záměry, v kterých spatřoval jedinou spásu reformy a vlastní svou slávu, jsou zavrženy, byl ovládán jen jednou myšlenkou, opustit svůj útulek, zahanbit své utrhače. — Roku 1560 podal arciknížeti Ferdinandovi a jeho manželce Filipině Velserové prosbu za navrácení svobody; žádáno, aby odvolal veřejně. Ustoupil, vytáčel se, slíbil přiznat se k straně podobojí. Jeho vazba se prodloužila ještě několik let, nad první snad bolestnějších. Tento duch nezlomný se ponížil až ke lži. Zdaž odpřisáhnutím nevykupoval příliš draho právo, aby se mohl opět ujmout svého místa? Vypil kalich hořkosti do kapky, byv posílán od Mystopola zpět k jesuitům, smlouvaje se o svou hanbu, jat náhlou lítostí; několikrát, v poslední chvíli, neměl dost odvahy, znovu byl veden do svého vězení. Konečně

roku 1564 byl propuštěn, aniž žádáno po něm výslovného vyznání víry; pouze slíbil, že nebude již kázat.

Hřích nebyl tím menší a způsobil největší pohoršení mezi náčelníky Jednoty. Někteří snad přeháněli poněkud své rozhorlení; dávno byli již přesyceni osobivostí Augusty, tyranstvím, v němž si liboval, nové jeho spisy páchly rozkolem. Vystoupili rozhodně: Augusta byl nejprve zproštěn všech svých biskupských povinností, potom zbaven své kněžské moci a vyloučen z Jednoty. Krok ten byl snad spravedlivý, ale věru krutý. Vyobcovaný nedbal nijak nálezu synodu aniž závazkův učiněných arciknížeti Ferdinandovi. Vykonával všecka práva biskupská, okázale zřizoval kněží, světil sbory. Zločinné to vyzývání! Zda se popuzený správce zemský nepomstí na bratřích? Užší rada, při vší své nespokojenosti, se neodvážila zakročit, jsouc ochromena bezděčnou úctou a obávajíc se odporu věřících: mučedlník Křivoklátský se stal jakousi osobou mythickou. Novým přísným zakročením byla by vzbuzena všeobecná nespokojenost a rozkol byl možný. Rada se poddala, vrátila jeho odpadlíku jeho úřady, a Augusta vrátil se u vítězoslávě.

Jsa opojen svým úspěchem směle postupoval ku předu; nezměnil se jeho cíl: těsné spojení Jednoty s lutherány, a protože neměl žádné moci v radě, mezi věřícími získával si stoupence proti ní, povzbuzoval jejich důvěru proti doktorům, kryl se autoritou bratra Lukáše, jehož učení sic odříkal se docela, ale jenž, jak připomínal se lstivou obratností, vždy svých žáků vystříhal od učených. Roku 1570 obecné mínění zdálo se mu dosti dobře připravené, aby učinil krok rozhodný. Dokončil knihu, kterou spisoval v trpkých hodinách svého vězení a v níž učil věrouce

lutheránské; synod zamítl ji, ale on doufal přinutit jej ku přijetí; předcházel si administrátora utraquistického Martina Mělnického, nástupce Mystopolova, předložil návrh o opravu konsistoře, kterého sice neznáme, ale jenž měl mu zajisté zjednat přístup do velké rady reformované církve české. V posledním okamžiku shoda se rozbila. Proč? — Zdaž administrátor zamýšlel nastrojit léčku biskupovi, a doufal poškodit Jednotu neopatrným jednáním? Či požadavky Augustovy byly přílišné — Martin věděl, že tento syn kloboučníkův „páchl primatem". — Či v poslední chvíli administrátor byl opuštěn od lutheránů svým záštím zaslepených? Pro nedostatek pramenů možné jsou všeliké domněnky. Ale proč jich hledat? Nezdar byl nevyhnutelný. Usmíření obou velikých stran protestantismu českého, ač-li vůbec bylo možné, mohlo jen škodu vzít těmito tajnými pletichami a tímto postupováním spikleneckým. Martin náhle ustoupil a dotíral na Jednotu. Tato nepoctivost mrzela a hněvala Augustu; chtěl uveřejnit listy, jež dostal od administrátora, „aby prý všickni věděli, jak on dva jazyky v hrdle má". Tato hlučná polemika byla by ještě zvýšila pohoršení, rozpoutala hněv; přátelům biskupovým stěží se podařilo utišit ho.

Všecken tento hluk byl již jen velmi nepříjemný; nepokojná činnost tohoto starce nad hrobem stojícího, jenž se s horečným úsilím hnal za mocí, která mu unikala, jeho plány špatně pojaté, nezdary, které vyvolávala opojená jeho mysl, šarvátky, kterými umdlévala činnost synodu, oslabovaly Jednotu a kalily svědomí prostých bratří. Prosili snažně Pána, aby se slitoval nad svými dítkami a vrátil pokoj církvi. Soukromé chování Augustovo nebylo nijak příkladem vzdělavatelným. Možná jen s nej-

větší opatrností přijímat zprávy zachované o poslední části jeho života, ježto všecky pocházejí od jeho protivníků, jestliže nevymyslili fakta, jistě asi zveličili je poněkud. Velice jest pravdě nepodobno, že tento stařec, trápený nemocí, sešlý utrpením a zmítaný ctižádostí, mohl vést život nepořádný a nemravný. Za to není pochyby, že odporoval rozkazům synodu, v svém obleku a stroji vedl pohodlí a přepych proti pravidlům Jednoty a že střádal peníze. Jeho smrt byla pravým ulehčením (1572).

Žalostné pobloužení vlastností vynikajících! Nešťastný konec života tak slavného. Jednota měla jen jednoho náčelníka opravdu znamenitého, a ona zapřela ho, — a nebylo jí možná jednat jinak. Příliš dlouho žil pro slávu svou. Ne že by jeho politika za posledních let byla se úplně lišila od politiky vždy sledované, než proto, že se stářím zostřily chyby jeho povahy a že vynikla protiva mezi povahou jeho a povahou sekty, kterou chtěl řídit. Jsa spíše protestantem než bratrem, spíše diplomatem než biskupem, nebyl by váhal vzdát se tradicí své církve, aby zabezpečil budoucnost reformace české; s hlediska světského jeho úspěch byl žádoucí, ale nemožný; moc, jakou náčelník má nad stranou, není nikdy taková, aby přiměla ji k samovraždě, a Augusta chtěl právě Jednotu vést k samovraždě.[20])

Největším protivníkem Augustovým a pravým správcem Jednoty za této pohnuté doby byl Blahoslav. Nikdy snad dva lidé se nerůznili více. Blahoslav byl právě tak jemný, moudrý a opatrný jako Augusta prudký a rozhodný; kdežto tento byl hříčkou svých přeludů, onen obezřele a chladně posuzoval lidi a věci; konečně Blahoslav, jenž nad jiné lépe znal minulost Jednoty, byl proniknut jejím du-

chem, sdílel i její slabé stránky, miloval ji až ku předsudku: výpočty moudrosti lidské byly mu podezřelé, a ačkoli nebyl ani pyšný ani výlučný a fanatický, smlouvání se mu protivila, poněvadž páchnou vždy jakousi simonií. Narodiv se r. 1523 v Přerově na Moravě z rodiny počestné a pobožné, užil vychování velmi pečlivého; některý čas studoval v cizině, v † Goldberku, Vittenberku, Královci a Basileji; vrátiv se do Čech, vytkl si za úkol, šířit mezi bratřími zálibu k vědám, co se mu podařilo. — Když četl spis, v němž Augusta hleděl podezření uvrhnout na učence, pocítil tak velikou bolest, že „div se srdce nad tím nerozpučelo" i odpověděl filipikou proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě, kteráž je zajímavým vzorem výmluvnosti české.[21]) Jeho jméno nalézáme na předním místě ve všech velikých dílech bratří, v kancionálech, v překladu písem sv., v pracích historických, při zřizování archivu. On sám byl výtečný spisovatel. „Ze všech spisů XVI. století", praví Gindely, „není ani jednoho, jenž by vkusnou exposicí, čistým slohem, bohatým rozvinutím mohl přirovnán býti k spisům jeho." Žádný spisovatel nemiloval vřelejší láskou jazyk český, nepracoval s něžnější pílí o jeho rozvoj a zdokonalení. Jeho překlad Nového zákona, provedený na základě originálu řeckého, právem zasluhuje podivu. — Bohužel nastaly právě ony chvíle kritické, které více než dobrou vůli a přímé srdce vyžadují — jasného ducha smělých rozhodnutí, rychlého konání, a Blahoslav nebyl muž doby. Jeho naděje se nenesly nad zachování s t a t u q u o; nemaje vášní ani hněvu přál si sice sblížit se s lutherány, ale obával se jich. Byl veliký spisovatel, ale nikoli veliký myslitel nebo hluboký theolog, jeho věroučné theorie plouly poněkud ponořené u výlevu lásky. Chtěl zachovat

samostatné trvání Jednoty, ale nebyl vždy jasně vědom toho, v čem záleží její svéráznost, i byl vydán brzo nebezpečným kompromissům, brzo přílišným ústupům. Při vyjednávání nic není osudnějšího, než nevíme-li jasně, co chceme: pak nemůžeme být než podvedeni a podzíráni z obojakosti.

Chyby Blahoslavovy byly zvláště veliké, protože v něm byl vtělen sám duch Jednoty. Bratří uznávali ovšem potřebu těsnější jednoty s druhými sektami reformovanými. Naproti nenadálému probuzení se katolicismu protestanté všude cítili potřebu sblížení. V této době různé frakce strany lutheránské se pokoušejí nalézt formuli pro shodu; kurfiřt falcký navrhuje církvím reformovaným přijetí společné konfesse; všude se množí společná rokování. Roku 1570 synoda Sudoměřská v Polsku shromažďuje všecky sekty rozkolnické v jistou konfederaci a bratří přistupují k vyznání přijatému od většiny; úzkostlivost ustupuje nátlaku panstva. Hnutí se šíří do Čech. Jestli se synod neodvážil zakročit rázněji proti Augustovi, stalo se tak proto, že na jeho straně bylo mnoho osob světských, které litovaly subtilnosti doktorů; někteří šlechtici nedbajíce námitek biskupů, vyzývali svého náčelníka k jednání s lutherány. V Letovicích hrabě Jan Fridrich z Hardeka nutil bratry, aby se sjednotili s druhými protestanty. Proč setrvávat v osudném postavení? Zda nepodali Lutherovi svou konfessi a nevyžádali schválení professorů vittenberských? Zda vyhnanci roku 1548 nepřijali konfessi augšpurskou?

Mnohý z kněží samých se divil chování synodu. Bratří netvrdili nikdy, že jsou jedinými majiteli pravdy. — „Církev bojující", čteme v jejich konfessi z roku 1573, „jest shromáždění všech věřících . . i

Všude, kde se káže učení čisté, kde se svátosti podávají podle nařízení Spasitelova, kde se věřící sjednocují v Kristu láskou a vírou, nalézá se pravá církev". Bratří jsou její částí, ale sami ji netvoří. — „Nemáme žádné pýchy zvláštní," píší dále, „nemyslíme, že jsme bez hříchu, známe své chyby a nedokonalosti a ochotně je napravujeme; nepohrdáme dobrem na mnohých místech od Boha zjeveným, ale hledíme je poznati a rádi ho užíváme. Vše, co dobrým shledáno jinde, my jsme přijali a si osvojili." A nebyla to slova lichá. Neustále se dožadují rad a jako schválení cizích theologův, učí se v jejich škole. V svých stycích s protestanty německými nebo švýcarskými jeví nejen mnoho povolnosti, ale i jakousi pokoru, hledajíce ochrany, která se jim poskytne dosti neochotně, a kterou vykupují sobě velmi draze, Co ústupků již učinili! Upustili od druhého křtu a coelibátu kněží, pozměnili své v y z n á n í. Vzhledem ke změnám učiněným proměny, ještě žádané od nich, jsou skoro nepatrné: proč vzpírat se jim, když za tuto cenu lze zabezpečit vítězství protestantismu? — Zda není jejich úkolem na tomto světě, aby byli příkladem čistého života? Když Polák Jan Lasitský navštíví jejich sbory, je tak dojat životem bratří, že podnikl sepsání jejich dějin:[22]) „Nesmrtelný Bože! jaká se tehdáž v srdci mém vzňala radost z spatření věcí těch, kteréž jsem tuto vypsal! Jistě žeť jsem se sobě zdál, prohlédaje všecko a vytazuje se na všecko, v církvi efezské aneb tesalonicenské aneb jiné apoštolské býti, očima vida a ušima slyše takovéž věci, o jakýchž čteme v psaních apoštolských a v listech Ignaciových a v apologiích Justinianových a Tertulianových." — Jak účinnější byla by jejich činnost, kdyby se odřekly zvláštností pohoršujících druhé věřící! Nekáže-li povinnost

žákům Spasitelovým vzdát se svého odporu, když blaho světa záleží na jejich dobré vůli a povolnosti?

Většina bratří však se neodhodlala nikdy k úplnému odřeknutí, jehož požadováno po nich. Dávali se do protestací, prohlašovali vším způsobem, že touží jen po shodě, vychvalovali bez ohrad konfessi augšpurskou, tvrdili, že se jejich biskupové neoddělují v žádném kuse podstatném od theologův augšpurských: v poslední chvíli však, když naléháno na ně, aby od slov přešli k činům, vytáčeli se; titíž lidé, v zásadě tak prostranní, zastavovali se před překážkami nepatrnými. Pokusy o splynutí, po celé století neustále podnikané, se zmařily vždycky. Jako v Polsku i v Čechách došli jen ke koalicím okamžitým, nikdy k trvalé a upřímné shodě. Jako za doby Augustovy, tak po jeho smrti nedovede v Jednotě nabýt většiny strana, kterou bychom nazvat mohli politickou. Nejvážnější úvahy zůstaly vždy marny naproti instinktivnímu odporu věřících. V době nastoupení Maximilianova bratří se ulekli pověstí, jež se roznášely o záměrech císaře, a synod r. 1565 dlouho rokoval o konfessi augšpurské a o chování, jež by bylo zaujmout, kdyby jim byla uložena: shromáždění připomnělo přátelských stykův udržovaných s Lutherem a vyslovilo vřelé sympathie pro evangelíky německé, ale zamítlo přijetí jejich katechismu. Roku 1571 doktor Crato uveřejnil rozpravu, v níž vyzýval všecky rozkolníky, aby přistoupili ke konfessi augšpurské; jeho postavení při císaři a vliv, jaký měl na něho, spisu jeho dodávaly jakéhosi rázu poloúředního; bylo to jako vyzvání moci státní a prohlášení výminek, které Maximilian ukládal svobodě náboženské. To nebránilo Blahoslavovi, aby v odpovědi, ne-li prudké, aspoň pohnuté, povstal proti navrhovanému odpadlictví. Bratří se neuchý-

lili nikdy od tohoto způsobu chování. Takto styky jejich s lutherány zůstaly vždy obojaké a nejasné, a nezdar všeho jednání zůstavil u těchto horkost tím větší, že chování bratří příkře odporovalo jejich projevům. Je to bolestná stránka dějin českých. Sympathie opouští obě strany: odsudek kolísá mezi lutherány pyšnými, prudkými, nesnášelivými a mezi bratřími nejistými a tvrdošíjnými.

Dříve než odsoudíme lidi, třeba se pokusit, abychom jim rozuměli, a pak poznáme lehce, že odpory, zdánlivě nejméně vysvětlitelné, mají svou podstatu a že lidé nejsou vždy zodpovědni za své chyby.[23]) — Že v chování Blahoslava a jeho přátel byly účastny předsudky a nerozvážlivost, neobezřelá náklonnost k starým zvykům, dětinná hrůza ze změny, o tom pochybovat nebo tomu se divit mohl by jen ten, kdo nemá vůbec představy o sborech nebo shromážděních církevních. Bůh žehnal nám v této hodině, proč bychom ji měnili, odpovídal před několika lety člen rady věřícím, kteří žádali, aby služba boží byla konána v deset hodin místo poledne. Při smýšlení podobném — a ovšem ctihodném — bratří pokládali za velikou důležitost, aby nebyla proměněna ta neb ona formule, ta neb ona část obyčeje kněžského. Lekali se důvodů prospěchu praktického, jaké jim byly odporučovány. „Žili na světě,“ čteme u jedné z jejich duchovních písní, „ale nemilovali ho.“ Jejich mysl, jejich duše, jejich touhy se nesly tam, kde sídlí věčná blaženost. Byli tu jako u vyhnanství. Všecka jejich péče směřovala „k věčnému bytu, kde bez zlata a stříbra každá duše jest bohata“. Proto právě nepřipouštěli obyčejného měření mezi pravdou a prospěchem světským, a všeliké vyrovnání zdálo se jim odpadlictvím.

Však zdá se, že by se bratří byli zbavili těchto obav poněkud malicherných, a jest jisto, že do jejich řad vniklo dosti politiků zkušených, kteří by je přivedli k tomu, jestliže by k setrvání v svém osamocení nebyli měli důvodů vážnějších — které sice nejasně cítili spíše, nežli pojímali zřetelně, ale které lze vyčíst ze dvojsmyslných jejich prohlášení.

Po dlouhý čas důvody zevnějšími a povrchními byla vysvětlována roztržka, kterou téměř od první chvíle strana protestantův evropských se rozdělila na dvě strany nesmířitelné. Pravdou jest, že jedni z nich, jsouce pohoršeni zlořády vniklými do církve, od Říma se oddělili jen v malém počtu otázek; obmezili rozkol jaksi na minimum, a opětný jich smír s mocí papežskou vlastně nebyl naprosto pravděnepodobný. Kurie nikdy týmž hněvem nepronásledovala lutheránův a kalvinistův, a odstíny jejího hněvu dosti přesně se shodovaly se skutečností věcí. Naproti kalvinistům nezachovávala žádné mírnosti, kdežto naproti lutheránům poměrné její umírnění zdálo se vždy vyhrazovat možnost smíru.

Rozborem se to vysvětlí. — Zajisté nejde tu ani o osobní učení Lutherovo ani o to, co se později za vlivů mnohonásobných stalo s protestantismem německým, ale jen o směry obecné, o význačný ráz jednotlivých církví reformovaných v XVI. století. Ideje svobody svědomí, samostatnosti osobní, bádání individuálního, zkrátka snaha osvobozovací, kterou dnes představuje protestantism, obsažena jest zajisté jako zárodek v kázání Lutherově, ale bezprostřední jeho žáci ještě nebyli si toho vědomi. Takto vzpoura německá vyvolala potřeby nespoutané zbožnosti, kterých neuspokojila, a které naopak nalezly svou potravu v sektách Evropy západní.

Bratří v Čechách představovali právě snahy podobné, z jakých vzešel kalvinism. Poněvadž nepláli žádným fanatismem věroučným, byli vyzýváni, aby se podrobili konfessi augšpurské, ale právě toto podrobení bylo jim proti mysli. Nechtěli jiného pravidla než písmo svaté, to jest vyhrazovali každému právo, slova evangelia vykládat ve smyslu určitém — a program přikázaný, buď si on jaký buď, byl v jejich očích překážkou přímému obcování s Bohem. Nechápeme ještě člověka, známe-li ideje, k nimž stojí, ani církev, vyčteme-li její konfesse; důležitější jest odchylování, jemuž podléhají tyto ideje a tyto konfesse v srdcích. Návyky mysli a duše, povaha, letora, znamenají více než dogmata. Učení o praedestinaci, jehož přirozeným následkem byla by fatalistická resignace, neoslabilo nijak mravní sílu kalvinistů. Zatím co program příliš určitě vytčený přivádí lehce jakés ochabnutí a co křesťané jsouce příliš vědomi, že se drží své pravdy, rádi hoví sobě, potřeba vytvořit si svou víru udržuje pozornost, povznáší mysl, a v životě činném jeví se vyšší ctností. Bratří v samé chvíli, když upouštěli od růzností theologických, oddělujících je od jejich spoluvěrců, takto měli důvody přece nejvážnější, jestliže nechtěli zaniknout v církvi, která neodpovídala ani jejich větší potřebě víry ani jejich ideálu učení uvažovaného a čistoty mravní.

Z tohoto rozporu zásad vznikalo v praxi mnoho neshod. Jak u kalvinistů, tak i u bratří svérázná povaha nauk se jevila ve zřízení církví úplně demokratickém, a žáci Chelčického se pohoršovali jak poníženou podřízeností kazatelů lutheránských, padajících k nohám knížat, tak přílišnou autoritou, kterou si duchovní osobovali nad věřícími. V skutku více než v zásadě uznávajíce právo každého následovat

popudu svého svědomí, chtěli s protestanty všech zemí zachovávat styky přátelské, proto urážela je výlučná pýcha lutheránův a nesnášelivá jejich domýšlivost. Ježto vždy odsuzovali užívání moci ve věci náboženské, nevábila jich nikdy vyhlídka na církev národní, to jest na náboženství státní. Občasné pronásledování, jímž hrozilo jim katolictví, pokládali za méně nebezpečné, než závistivou bdělost sekty protestantské, proti jejímuž ovládnutí nemohli se takto snadno bránit hlavně proto, že byli méně odděleni od ní.

Bratří byli by unikli mnohým žalobám, ne-li mnohým nesnázím, kdyby se byli směleji přiznali k svým směrům kalvínským. Jejich styky s Francouzi nebo Švýcary byly od první chvíle srdečnější a upřímnější než s Němci. Od nedávna se staly ještě důvěrnějšími, a v mnohých podstatných kusech bratří se uchylovali od Vittenberka a blížili k Ženevě. Staré upomínky, podmínky historické a geografické, jakási něžnost pudící je, aby se stali každému vším, také vědecká jejich prostřednost, malomoc přestat na programu theologickém a přijmout jeho důsledky, byly překážkou, že nevyslovili pravou náklonnost svých srdcí. Z toho pocházely projevy dvojsmyslné, výklady spletité a odporující si, chování plaché a liché, jež většině bylo podnětem útoků proti nim.

Tak velká byla protiva lutheránův a kalvinistů, že úplný smír nebyl nijak pravděpodobný, ale bylo by s prospěchem obou stran, kdyby otázka byla určitěji dána, a roztržka sama zůstavila by upomínky méně palčivé, kdyby její příčiny byly lépe poznány. Jedinou omluvou bratří jest, že sami nevěděli jasně, pokud se uchýlili od ostatních evangelíků českých.

Kdyby Blahoslav byl zůstal na živě, tvrdilo se mnohdy, události byly by vzaly obrat příznivější,

a výsledek sněmu r. 1575 byl by býval jiný. Měl prý dosti moci, prozíravosti a moudrosti, aby zdržoval své, nezrazuje jich, aby upokojil jejich soky, nezadávaje jim nic podstatného. Chtěl, aby Jednota byla lépe poznána. Až posud bratří se uchylovali v dobrovolné ústraní, jejich sbory nejčastěji byly tajné, knihy jejich kolovaly skrytě; Blahoslav káral tuto bázlivost, chtěl získat mínění veřejné, a zajisté bylo by se mu to podařilo aspoň částečně, poněvadž měl všecky vlastnosti srdce a ducha potřebné apoštolu míru.

Ale jsou to, jak se zdá, jen přeludy. Blahoslav nebyl nijak způsobilý za náčelníka strany; jeho smrt byla lehká, a ušetřila ho trpkého zármutku a snad i chyb. Byl zdraví vždy neduživého; práce a příhody posledních let, časté jeho cesty a boje s Augustou, jeho polemika s Cratonem, jeho práce theologické a literární pohltily zbytek jeho sil; všecku svou péči věnoval přípravám k latinskému vydání konfesse bratrské, potom pomýšlel již jen na věčnost. Psal věrnému žáku svému Orlíkovi, že ve snu viděl, jak dva sloupové klesli. Bůh zjevil mu tím vlastní jeho smrt i smrt jeho spolupracovníka a oddaného přítele Červenky. Bratr Matěj Červenka zemřel 12. prosince 1569, Blahoslav postonával ještě skoro dvě léta. Dne 24. listopadu 1571 „umřel otec a vozataj lidu Páně v Jednotě, muž velký a znamenitý, velice pobožný, pracovitý od mladosti, ke všem velice přívětivý, jehož pověst široce mezi jinými národy roznešená vznikla, veliký a drahý klínot Jednoty. Přepříliš brzo, podle našeho soudu, Pán Bůh jej vychvátiti ráčil“[24]). Blahoslavem zemřel poslední z velikých biskupů Jednoty před katastrofou. Jeho nástupci byli neméně zbožní a neméně upřímně oddaní, než jejich předkové; jejich vzdělání jest, ne-li větší,

aspoň úplnější a soustavnější, ale svým nadáním nestačí své úloze, a Jednota bratrská pluje bez vesla a bez kormidelníka ve chvíli, kdy okolnosti vyžadovaly nejvíce chladnokrevnosti a obratnosti.

* * *

Od některé doby zřejmé známky ohlašovaly blížící se bouři. Maximilian se vyhýbal Čechám, o království se staral jen tenkrát, když žádal peněžitých pomocí; prospěchy země obětoval své dynastické politice. Válka s Turky, odvážně počatá a neobratně vedená, skončila smlouvou neslavnou, a ani tou se nedosáhlo dobrodiní míru. Přese všecky úmluvy a ačkoli byla chválena mírnost sultána Selima, bylo třeba odpírat neustále vpádům Osmanů, zřizovat nové pevnosti v Uhrách, vydržovat posádky, tímto proudem zlata všecko bohatství unikalo z Čech. A zač? Za podzírání a zpupnost Maďarů. Bylo to jako tělesné zobrazení politického úpadku země, a vlastenectví stavů znova se stávalo nedůvěřivým, jakmile se jich dotýkáno na místě citlivém.

Kdy bude konec toho? — Žádné naděje nekynulo; navždy byli spoutáni s onou osudnou rodinou Habsburků. Proč nenásledovali opatrných Poláků? Ti volili své krále a sami byli pány svých osudů. A hmotné škody, uražená pýcha národní takto budily znova ctižádostivé snahy oligarchické. Zda se nenaskytne nikdy příležitosti k odvetě za pohromu roku 1547? Nepřítomností panovníka, jeho slabostí a nestálostí byla povzbuzována znenáhla zmužilost; zasedání sněmů se stávala bouřlivější, jejich hlasování pochybnější.

Na jaké půdě lze vést zápas? — Instinktivně stavové zvolili půdu náboženskou. Důvody toho jsou patrné. Především moc královská od doby Ferdi-

nandovy se vzmohla příliš a byla na postrach veliký; bylo by nebezpečno vyzývat ji přímo. Maximilian méně horlivě bude hájit moci církevní než vlastního svého prospěchu, a sázka nebyla tak odvážná. Potom dosáhnou souhlasu veliké většiny národa, jenž ku povstání byl by se choval lhostejně neb i nepřátelsky, kdyby stavové odhalili tajné své úmysly. Konečně otázka náboženská se vyskytovala právě ve všech zemích, byla to forma, v které se jevily věčně řevnivosti politické a sociální. Obviňují-li se stavové, že z evangelia učinili pláštík k zakrytí svých ctižádostivých snah a vyhlašují-li se za pokrytce, věc se přehání poněkud. Stavové byli velmi upřímní, když se — pro sebe — dožadovali svobody svědomí, vždyť věděli, že tím rozšíří své výsady a zmenší moc královskou.

Znenáhla vření vzrůstalo, ve schůzkách umlouváno se o prostředcích útočných, jednotlivé strany se sbližovaly. Na sněmě r. 1571 vůdcové se osmělili: na zakřiknutí Maximilianovo neodpověděli, byli však dosti spokojeni svým pokusem. Přehlédli své síly. Pouze tři utraquisté odepřeli podepsat žádost za svobodu svědomí.

Od císaře se jim dostalo slibu, že častěji bude sídlit v Čechách. Avšak nezavítal zase po několik let do země, poněvadž jednak okolnosti vyžadovaly jeho pobytu mimo království a jednak asi proto, že se mu nelíbilo mezi Čechy, k nimž nikdy nechoval náklonnosti. Když sněm obnovoval své stížnosti, na něž odpovídáno týmiž výmluvami, které byly přijímány s odporem vždy větším. Zprávy docházející z ciziny rozmnožovaly nespokojenost. V Uhřích nejrůznější sekty užívaly plné samostatnosti; v Horních a Dolních Rakousích Maximilian dovolil šlechtě konat bohoslužbu lutheránskou; země poddané arciknížeti

Karlu Štyrskému obdržely totéž svolení. Proč tato výjimka na škodu Čech? Zda pravda zůstane v klatbě právě v zemi, odkud vyšla reformace?

Nespokojenci doufali, že získají, ne-li zjevnou podporu, aspoň ochotnou neutrálnost pánů katolických, kteří králi nebyli příliš nakloněni. Sněm lednový roku 1574 zvolil za řečníka pana Viléma z Rosenberka, jenž byl katolík, avšak ne fanatický, a veliký boháč; přednesl velmi důrazně stížnosti stavů; jeho rod pokládán byl vždy za strážce práv stavovských. — Připomenul sliby výslovné, Maximilianem opět a opět dané, a přece Čechy neustále jsou bez krále. Otázky nejvážnější zůstávají nerozřešeny, nejdůtklivější potřeby se odkládají. Nic není podniknuto k zajištění obrany království, ani k ochraně jeho hranic proti náhlému přepadení, ani k obnově míru náboženského; fary jsou opuštěny, děti se nekřtí a snoubenci vcházejí v stav manželský bez posvěcení kněžského, král nevzpomíná na zemi, leda žádá-li od ní peněz, bída je největší.[25]) — K naléhání arciknížete Arnošta, jenž zastupoval svého otce na sněmě, stavové chtěli ochotně svolit některé příspěvky peněžité, ale za své svolení žádali velikou odměnu. Císař slíbí, že se osobně dostaví k příštímu sněmu: tu přede vším, ba i před proposicí královskou, to jest před berněmi, bude se rokovat o otázce náboženské; poněvadž bylo lze předvídat, že se jednání protáhne, přede sněmem budou svolány sjezdy krajské, jež zvolí své zástupce a povolí některou summu peněz na jejich vychování. — Vzpomeňme si, že pravou příčinou malomoci sněmů byla jejich nestálost a osamocenost, a že Ferdinand šlechtě zasadil ránu nejúskočnější zákazem shromáždění sjezdů krajských. Ve chvíli krise stavové se své strany chtěli se zabezpečit co nejopravdověji

Z jejich žádostí vysvítalo dosti zřejmě, že jsou odhodláni neustoupit víc, a jestliže by byly schváleny, královská moc se ocitovala v postavení velmi nesnadném. Maximilian bez okolků byl by slíbil vše, ale žádal více peněz a delšího odkladu. Stavové stáli na svém, opakujíce své nářky o bídě. Čím déle se protahovalo jednání, tím více se vzmáhala jejich nevole. Byli velice nespokojeni vyjednáváním arciknížete Arnošta. Jsa velmi mlád a nezkušen, tento nedávný vyučenec španělský popudlivým svým chováním dráždil stavy, a jeho svěží, ohnivý fanatism se nelíbil lutheránům. Čechy byly mu cizí, neznal ani jejich jazyka, ani jejich tradicí, ani jejich privilegií. Jeho moc byla velmi obmezená: neustále musil psát do Vídně, odpovědi se protahovaly. „To se nedálo nikdy," reptali stavové nespokojení. Hle, kam vedla ona nešťastná lhostejnost, jež vlast vydala rodu cizímu! I méně prozíraví viděli nyní jasněji, ba i nejmírnější byli podrážděni. Čím více poselství se střídalo, tím více řidly řady stavů; sněmovníkův odjelo tolik, že několik členů ještě zbylých se nemohlo usnášet, a sněm se rozešel, nesvoliv berní.[26])

Události a výsledek sněmu lednového způsobily jisté pohnutí. Po prvé od roku 1547 zvítězila opposice, a ačkoliv její vítězství bylo negativní, nebylo proto méně závažné. Nový sněm, shromážděný v měsíci červnu téhož roku, byl však povolnější. Tentokrát se Maximilian dal zastupovat vedle Arnošta Rudolfem, nejstarším svým synem a příštím králem českým. Král oplýval výmluvností: žádá-li peněz, jest prý to ku prospěchu země; království jest otevřeno, bez pevností; daleko lépe jest u souseda ohni bránit, nežli se toho doma dočekat. Ostatně sliboval, že záhy zavítá do Prahy osobně a setrvá tu, až vyřízeny budou všecky otázky nerozhodnuté.

zvláště otázka náboženská. Sněm, jenž by rokoval o nich, byl položen na den sv. Martina nejblíže příští. Stavové uspokojení povolili žádané peníze.

Král nežádal více. Sotva dostal peníze, odročil sněm slíbený. Toto prodlužování lhůty bylo nejapné a neobratné. Nejvyšší úředníci upozorňovali na žalostný účinek způsobený tímto rušením slova. Bude nevyhnutelno dříve nebo později stát naproti sněmu: nač rozhořčovat jej těmito známkami nedůvěry? Po několikerém odročení stavové byli konečně svoláni na den 21. února 1575

Sněm roku 1575 jest jeden z nejdelších a nejdůležitějších v dějinách českých. Byv dvakrát přerušen, o svátcích velikonočních a v době žní, trval od 21. února do 27. září. Jest neobyčejně zajímavý, poněvadž ukazuje nám jednotlivé strany zápasící, takže můžeme jasně chápat jejich postupování, jejich snahy a takřka jejich nejhlubší myšlení. Znamenitá publikace kr. archivu zemského redakcí Gindelyho a Dvorského poučuje nás o rokování sněmovním den za dnem. Na základě úředních listin, proposicí královských a odpovědí stavů, denníku kanceláře města pražského Sixta z Ottersdorfu a vypravování i listů bratří můžeme sledovat nejen obecný běh událostí, ale i rozvoj jednotlivých stran; zprávy nuncia papežského uveřejněné od Theinera[27]) dávají nám zároveň aspoň představu, třeba zlomkovou, o diplomatických pletichách a o úloze, jakou v této krisi měly vlivy cizí. A přece neznáme ještě jasně všech stránek; nikdy na příklad pohyblivá a kolísavá povaha císařova neuložila dějinám hádanku tíže rozřešitelnou. Jaké byly také tajné záměry lutheránův a jaká část odpovědnosti za konečný nezdar přísluší oběma velikým frakcím

strany protestantské? Spor trvá nerozřešen a zůstane jím asi po vždy. Nikdy vnitřní odpory, oslabující různé sekty reformované, nebyly jasnější a zároveň kormutlivější, nežli za této doby, kdy lutheráni pod záminkou svobody svědomí pracují o panství a kdy bratří slovy laskavými zakrývají vůli zcela pevnou, neobětovat ničeho jednotě.

První dny ztráveny byly přípravami. Sněm byl ještě málo obeslán. Z členů zvolených od sjezdů krajských mnozí myslili, že jejich mandát vypršel, i nepřišli; byli pozváni, aby se dostavili; hledělo se, aby byly řádně placeny náhrady svolené poslům, a tito slíbili, že se nerozejdou před konečným hlasováním. Bylo na jevě, že opposice má program i vůdce a že nesvolí, aby s ní bylo zahráváno. Proposice královské, kterými král žádal peněžité příspěvky v summě větší než kdy jindy, způsobily špatný dojem. Stavové byli pevně odhodláni nepovolit ani halíře, dokud se jim nedostane zadostučinění.

Skutečné rokování počalo v měsíci březnu 1575. Mluvčím protestantů byl nejvyšší sudí zemský Bohuslav Felix Hasišteinský z Lobkovic. Bohatý a rozvětvený rod Lobkoviců byl skoro všechen katolický, a někteří jeho členové prosluli svou oddaností k církvi; též větev, z které byl řečník lutheránů, přistoupila k ideám pokrokovým teprve před nedávnem; nejznámější, ne-li nejznamenitější představitel humanismu v Čechách, básník Bohuslav z Lobkovic, jehož předkové byli též předky řečníka protestantského, byl, jak víme, poslušný žák stolice papežské. Od té doby tradice literární se zachovaly v rodě lépe, nežli přesvědčení náboženské: Lobkovicové měli zálibu pro věci duševní, a vudce stavu roku 1575 přál naukám, sám jsa dosti vzdělán. Většina historiků soudí přísně

o něm, vyčítají mu jistou obmezenost a přílišnou náklonnost k úskočnosti: tyto výtky nejsou docela nezasloužené, ale nesluší přece posuzovat ho jen podle svědectví bratří, kteří často svá podezření pokládají za skutečnost. Za posledních dnů byl ovšem dopaden při podvodu, ale nijak není dokázán jakýsi záštiplný předsudek proti Jednotě, z něhož bývá obviňován, a jeho chování lze částečně vysvětlit vlastní jeho nevědomostí theologickou, tvrdošíjností jeho protivníků a jeho přesvědčením, že tito bezděčně slouží tajným záměrům katolíků. Doktorem strany lutheránské byl Václav z Vřesovic, který bohužel při velké své sčetlosti byl malého vzdělání. Sám jsa ubiquitář, svým přátelům opatřoval důvody proti bratřím; záštím zostřovala se jeho prozíravost, a když vinil je z kalvínství, již blížil se pravdě. Svůj hněv našeptával podkomořímu Michalu Španovskému z Lisova, jehož prudkost mnohdy se rovnala výmluvnosti. Jeho předsudky ostatně byly míněním převážné většiny sněmovníků, kdežto nepatrná menšina smýšlela spravedlivěji o svobodě svědomí a byla ochotna přiznat druhým práva, jichž se domáhala pro sebe.

V tomto sněmě, kde se rokovalo o nejspletitějších otázkách dogmatických a jenž často nabýval povahy koncilia, nedostalo se žádného úkolu duchovenstvu. Tuto zvláštnost si vysvětlíme lehce. Koho by se tázali? Konsistoře? — Její pověst byla vždy horší, a jí právě se chtěli zbavit. — Kněžstva farního? — Bylo vůbec velmi prostřední, neznalé tehdejších sporův, a jeho názory často se různily od fary k faře; a jak stavové mohli cítit nějakou úctu k těmto kněžím, jež jmenovali a propouštěli podle své vůle, a jimž často předpisovali jejich učení? — Zbývala universita: ale její vliv byl slabý, a nikdo

z jejích zástupců neměl dosti důstojnosti nebo moci, aby jeho hlas padl poněkud na váhu: professoři byli povoláni, když bylo vykonat nějakou zvláštní práci, vysvětlit nějaké místo, redigovat konfessi, ale vždy bylo vyhrazeno právo ke změně jejich závěrů.

Sněm stavů dosti nevědomých, zákonodárný ve věcech dogmatických, byl posledním slovem oné reformy, v které předsudky světské zaujímaly vždy přední místo. Takové postupování budilo však ošklivost bratří, jejichž víra byla upřímnější a kteří vůbec kněžím zůstavovali péči rozhodovat o otázkách víry. Smlouvání, narovnávání, vzájemné ústupky, úskoky a dvojsmyslnosti, lehkost, s jakou stavové měnili formuli k usnadnění úspěchu, všecky tyto pletichy, přirozené a do jisté míry oprávněné, jde-li o prospěchy světské, jež mohou být řízeny jen dobrou vůlí vzájemnou, nevzbuzovaly pohoršení lutheránů, poněvadž jim prospívaly celkem; avšak bratří s nepřekonatelným odporem se odvraceli od nich, nechtíce porušit slovo boží v těchto lichých dobrodružstvích, ani přistoupit zcela k této společnosti ničemné. Byli pokládáni za hrdopýšky, pokrytce a pobožnůstkáře, a oni naopak obviňovali lutherány z lehkosti a bezbožné nemravnosti. I když obě křídla voje protestantského kráčela pospolu, vzájemné jejich smýšlení bylo málo laskavé, a jejich útok ztrácel tím velikou část své síly.

V obecném shromáždění Lobkovic vytkl program sněmu: učení reformované vzniklo v Čechách; odtud se rozšířilo do Němec, kde došlo pravého svého výrazu a kde bylo potvrzeno od císaře. Proto si přejeme, aby král nás nechal žít v tomto pravém a svatém náboženství zjeveném od Krista a jeho apoštolů.

Pravdě se však podobalo, že Maximilian pokrokářům učiní dřívější námitku: že jest vázán svými sliby šetřit kompaktát a zachovávat náboženství posavadní; poněvadž změny žádané od něho se protiví církvi římské, není mu možná přijmout je, nemá k tomu ani práva; katolickým svým poddaným dal své slovo i neporuší svých přísah.

Námitka očekávaná pozbývala důležiosti, jestliže by získáni byli katolíci; proto Lobkovic, dříve než se obrátil ke králi, žádal jich, aby podporovali žádost protestantů. Mnozí páni katoličtí byli ještě dosti vlažní v své víře; časem si zvykli žít vedle kacířů, v řadách rozkolníků měli své přátele, příbuzné, s nimiž byli v dobré shodě. Byli spíše šlechtici nežli pobožnůstkáři, a porážka moci královské nezdála se jim příliš draze vykoupena některými ústupky náboženskými. — Menšina však mezi nimi podlehla již vlivu španělskému nebo jesuitskému, i podařilo se jí zabránit odpadnutí, jehož následky byly nedohledné. Strana tato, odkázaná na vlastní své síly, byla by podlehla, ale dostalo se jí vedení a podpory kněžstva a kurie. Účinky změny nastalé v obecné politice stolice papežské jeví se tu s podivuhodnou jasností.

Stolice papežská na zprávu o úmyslech stavů činila svá opatření. Již za předešlého sněmu Maximilian, arcibiskup a Rosenberk obdrželi listy papežské dovolávajíce se jejich zbožnosti a doporučující vytrvalost v odporu proti kacířům. Na počátku roku Řehož XIII. opět psal císaři, naznačuje mu plán, jak by postupoval, a důvody, jichž by užil proti sektařům. Nuncius a vyslanec španělský, kteří znali krále a měli jen skrovnou důvěru v jeho pevnost, naléhali naň přímluvami, obrácejíce jeho pozornost na nebezpečenství, kterými protestanté hrozí jeho

moci a hleděli vytrhnout jej z vlivu rozkolníků. Nuncia zvláště znepokojoval záměr o znovuzřízení university.[28])

Maximilian konejšil jeho obavy, zahrnoval jej laskavými slovy a velmi obratně budil v něm důvěru, která nebyla úplně zasloužená. V skutečnosti byl velice nerozhodnut a mrzut. Chtěl šetřit Říma, Filipa II. a duchovních kurfiřtů. V stycích více než chladných žil s protestantskými knížaty v Němcích, kteří vinili jej ze zrady a na sněmě roku 1570 zavrhli jeho návrhy; jestliže by popudil také katolíky, hrozilo mu nebezpečenství, že bude úplně osamocen. S druhé strany potřeboval peněz a chtěl, aby Rudolf byl přijat za krále Českého, a jak mohl dosáhnout toho, jestliže stavové čeští urputně zůstanou na svém? Jeho vnitřní přesvědčení se nezměnilo valně. Stále byl ještě špatným katolíkem, ale protestantské jeho sympathie ochladly jaksi. Násilí bylo mu vždy odporné: nemínil pustit se do války náboženské; noc Bartolomějská naplnila ho hrůzou, a káral, třeba formou mírnější než jindy, auto-da-fé vévody Alby; ale byl trápen řevnivostí sekt reformovaných a znepokojován planými jejich hádkami; uprostřed vzájemných jejich hádek a udavačství nevěděl, koho vyslechnout dříve, a všichni tito fanatikové nezdáli se mu ničeho jiného hodni než ledabylého jen schválení, nanejvýše platonické podpory. Na to byl nemocen, trápen kamenem, čímž jeho vůle zlomena a myšlení učiněno neurčitým a těkavým.

Za řídkých chvil pokojných, zůstavených mu těžkou jeho nemocí, pomýšlel na korunu polskou pro sebe nebo některého ze svých synů. Byl již kandidátem po smrti Sigmunda II. Augusta (1572); Poláci dali přednost Jindřichu Anjouskému, bratru Karla IX. Ten po roce volitelům se odměnil útěkem

ze svého království jako z vězení. Když takto trůn osiřel znova, Maximilian ještě jednou se oň ucházel. Hlavní sok jeho byl Štěpán Báthori, kníže sedmihradský, podporovaný od Porty.[29])

Starostmi kandidátovými byla zvětšována nerozhodnost panovníkova. Maximilian připomínal si, že někdy Blahoslavem byl vystříhán od zlého dojmu, jaký si u Poláků způsobí přísným zakročováním proti bratřím, a v rozhodné chvíli hlasy protestantů byly by zajisté způsobily tam obrat rozhodný. Ale zda jejich přízeň může nahradit nepřátelství dvoru papežského? Řehoř XIII. mluvil o vyobcování a byl znám jako muž, jenž nepřestává na výhrůžce. Jestliže se Francie, Španělsko a Řím spojí proti němu, jeho neštěstí jest neodvratné. Všechny úvahy tyto vedly k témuž výsledku: — stavové čeští velmi nevhodně volili svou chvíli; byla to velmi nepříjemná komplikace, z níž musil hledět, aby se vybavil a neurazil někoho. Jeho sliby nunciovi byly tudíž asi upřímné: protáhne věc do délky a nesvolí k ničemu. Ctižádost a pohodlnost dávaly mu tytéž rady, aby nechal přejít bouři a oslabit vášně. O to, zdá se, pečoval nejvíce při tomto dlouhém rokování za neustálého zmítání a nenadálých obratů, jež se s dostatek vysvětlují jeho nestálou povahou, různými vlivy, jaké působily v jeho okolí, a velikou, ač nejasnou náklonností k ideám pokrokovým. Ostatně podle obyčejného svého zvyku nemluvil ke všem touž řečí, a třeba nelhal ve vlastním slova toho smyslu, odstiňoval svá prohlášení tak, aby se líbila různým tazatelům. Kdežto v svých rozmluvách s nunciem slavně trval na své vůli, že neschválí žádné novoty, vyznával zase svému lékaři Cratonovi, že nikdy nepronásledoval nikoho pro víru a že neučiní tak ani v svém stáří. Nebylo v tom odporu, ale těžko

bylo srovnat tyto sliby, tlumočil-li je Crato nebo nuncius.

Stavové katoličtí stavše se jaksi rozhodčími situace vyzváním, kteréž učinili k nim rozkolníci, dosti neradi viděli odpovědnost, náhle jim připadlou. Nechtěli neposlouchat papeže, ale neradi by byli popudili své společníky sněmovní. Žádali za svolení, aby se o otázce mohli poradit s arcibiskupem. Tento přišel o velikém průvodu, provázen kapitolou, třemi opaty, dvěma jesuity; laikové byli zastoupeni některými radami appellačního soudu, asi padesáti šlechtici a posly města Plzně, jediného to města katolického, jež mělo zástupce na sněmě. Antonín z Mohelnice byl velmi obratný; znal své posluchače a dávku hrdinství, jehož se mohl nadít od nich. Otázka, pravil jim, netýká se jich, jim nezbývá než spoléhat na císaře, připomenout mu, že, jestli Habsburkové vládnou ještě v Čechách, katolíci nemálo přispěli k tomu; oni byli vždy strážci jeho moci, nežádají ničeho, důvěřujíce poctivému jeho slovu. — Maximilian, který by si byl přál, aby katolíci svým spojením s protestanty ho jaksi chránili u papeže, přijal jejich rozhodnutí velmi chladně, litoval velice roztržky, která se stala mezi stavy.[30])

Takový projev nelibosti způsobil na chvíli úžas mezi katolíky, kteří se viděli již ohroženi nebezpečnými kroky nepřátelskými. Hleděli se vyhnout nesnázi. Vilém z Rosenberka žádal za nový odklad pro své přátele: proč by se nepočalo rokovat o proposicích královských dříve, než by došla konečná odpověď katolíků? Evangelíci odmítli dosti suše; léčka byla prohlédnuta: byli pokládáni za příliš zpozdilé. Z ruky do ruky, bez zápisu nesvolí peněz. — Katolíci ocítivše se v největších nesnázích, odpověděli koneč-

né, že nejinak smýšlejí, nežli že utraquisté nemíní se vzdát staré své víry, že chtějí šetřit posavadních smluv a zachovat k svým krajanům dobré přátelství, jehož neporušili nikdy. Byl to dvojsmysl. — Když druhého dne Lobkovic žádal, aby přistoupili k většině a domáhali se na císaři svolení ke přeměně církve české, odepřeli docela.[31])

Evangelíci byvše zklamáni s této strany, obrátili se k Maximilianovi, žádajíce, aby dopustil stavům rokovat mezi sebou o věcech náboženství. Na veliký hněv nunciův král povolil jim to (15. března). V svých listech ku papeži se již omluví obšírně: jeho odmítnutí bylo by způsobilo všeobecnou nespokojenost; čeho se odvažuje? Nikdy kacíři se nesmluví a jejich zmatek bude tím zjevnější. Kdyby, což je nemožno, se shodli, dosti času bude k zakročení; ať papež důvěřuje mu, nesvolí k ničemu, co by škodilo prospěchům náboženství. — Svou výmluvností utišil poněkud nuncia, ale nicméně tento psal do Říma: „. . . ďábel je tak lstivý a chytrý, že za okolností takových usnadňuje často to, co se pokládá za velmi obtížné." Proto nemínil zanedbat ničeho a se všech stran svolával na pomoc pány katolické, staré utraquisty, arcibiskupa, vyslance španělského, katolická knížata německá a j.

Všem těmto pomocníkům nebylo možná důvěřovat zcela. Nuncius zajisté nikdy nespoléhal mnoho na stranu staroutraquistickou a prvními schůzemi sněmu byl v tom asi potvrzen. Když Lobkovic navrhl, aby císař byl požádán za svobodu konfesse augšpurské, protestoval nejvyšší komorník pan Jan z Valdšteina. Bylo to jako náhlé vyvolání minulosti, vyhaslých vášní a zastaralých předsudků: jako by tovaryš Rokycanův zabloudil mezi vrstev-

níky Kalvínovy. Jan z Valdšteina nenáviděl stejně novotářů jako katolíků, svůj život s větší svéhlavostí nežli štěstím věnoval „udržení, rozvití a zdokonalení dobrého řádu starého křesťanství"; jinak byl muž poctivý, vzdělaný, neschopný nízkosti a hodný úcty. V odpověď na oslovení Lobkovicovo promluvil řeč velmi prudkou, v níž perně káral novoty, vnikající do království, žádal, aby věrnost byla zachována starobylým pořádkům a velmi rozhořčeně útočil na většinu. Osobní úcta k nejvyššímu komorníku zdržela odpor, ale ostrá kritika jeho přijata byla s význačnou chladností.[32]) Sixt z Ottersdorfu, kancléř pražský, který náležel téměř téže straně jako Valdštein, ač méně nesnášelivý, pokusil se zmírnit jeho porážku prohlášením, že nikdo nepochybuje o dobrých jeho úmyslech; Valdštein dosti nevrle přijal tyto omluvy a po několik měsíců se neobjevil ve sněmě. Staří utraquisté v šlechtě měli jen několik zástupců. Poněkud četnější byli mezi posly městskými; od povstání roku 1547 města byla pod přímým dozorem úředníků královských, jejichž bdělost, nezastavila-li, aspoň zadržela pokrok reformace. Ostatně konšelé městští a tudíž i poslové byli pečlivě vybíráni a voleni vždy ze strany nejmírnější; konečně města nezapomenula hrozného naučení, daného jim od Ferdinanda: zda mohou uškodit sobě znova k vůli šlechtě, která se nevzdala žádného svého nároku, a která na témže sněmě roku 1575 neustávala v svém zášti naproti stavu městskému? Po některém však váhání města následovala stavů vyšších, ač bez velkého nadšení. Starý utraquism nebyl mocnější v zemi nežli na sněmě. Když se po několika měsících královský hejtman Starého města pražského pokusil způsobit demonstraci proti stavům, nepodařilo se mu to přese vše-

cken důrazný nátlak, kterým chtěl získat souhlas svolané obce, a pouze tři měšťané se prohlásili pro zachování staré víry.

S této strany tudíž lutheránům nebylo se obávat ničeho. Konsistoř namáhala se velice, prosila arcibiskupa, prosila císaře, ale dostávalo se jí jen tvrdého odmítnutí. Jen stěží obdržela slyšení u Maximiliana, jenž ji propustil nemilostivě: nejste horcí ani studení, jděte pryč a dejte mi pokoj. — Kdybychom užili moderní mluvy parlamentární, levé centrum bylo pohlceno od vlastní levice, ale naproti ní nebezpečnější a hroznější byla krajní levice, silná osobní důstojností svých členů a svými styky s cizinou, totiž Jednota bratrská

V ní menšina, skoro výlučně ze šlechty složená, byla by ráda šla společně s lutherány, ale duchovní mnohem víc odporovali ústupkům, a kněží v Jednotě měli úkol mnohem důležitější, než v druhé straně pokrokové.[33]) Správcové Jednoty přibyli do Prahy dohlížet k událostem, Jakub Veliký, Jan Javornický, Isaiáš Cibulka, Jiří Strejc, Ondřej Štefan a j. Někteří z nich se klonili zřejmě ke kalvinismu, většina byla účastna rokování, v němž se jednalo o otázce, sluší-li přijmout konfessi augšpurskou. Nebyli nijak překvapeni, ježto velmi jasně znali rozdíly, dělící je od lutheránů: jejich postavení bylo určité: Ondřej Štefan byl jedním z hlavních spolupracovníků Blahoslavových, skoro všickni ostatní se potýkali s Augustou, a svěží ještě upomínky na tyto zápasy zůstavily v jejich srdcích jistou nedůvěřivou příkrost. Přední náčelník Jednoty Jan Kalef došel velké vážnosti svou hrdinností v době zkoušky. „Pravdy boží statečným byl obhájcem až do smrti,“ praví letopisec.

Opětovně prokázal svou pevnost: o dvě léta později roku 1577 neváhal vyobcovat z církve dva členy rodu Krajků, který byl stálým ochráncem Jednoty a pod svým štítem uvedl ji do stavu panského. Kalefa nezdržel ani vděk ani hněv šlechty. Tento muž spravedlivý se nevymykal nikdy své povinnosti, a marně bylo by nadít se jeho kolísavosti nebo slabosti. Průběhem jednání laikové několikrát se vzeprou proti příliš přísné jeho správě, stěžují si na jeho nesmířlivost; vždy však se sklánějí před pomazaným Páně, a on až do poslední chvíle zachovává nejvyšší vedení své strany.[34])

Z chování takového se radovali katolíci i rozdmychovali co nejvíce různice evangelíků. Již roku 1571, když se roznesla pověst, že se bratří spojili s lutherány, mnozí se stavěli uraženými: Jak, tito zbožní žáci Kristovi, kteří bez slabosti obstáli v tolika zkouškách, nyní zrazují pravdu! — Maximilian se chopil téhož úskoku, velmi obratně užil svého lékaře Cratona, jehož dobré styky s Jednotou nevzaly ujmy jeho polemikou s bratrem Blahoslavem. — Proč by přistupovali ke konfessi augšpurské, když jejich jest daleko lepší? U protestantů německých není řádu ani kázně. Kladl důraz na odchylky dogmatické: lutheráni učí, že tělo Spasitelovo trvá v svátosti večeře Páně s chlebem, vy však, že tělo Páně je chléb, a vy byste společně šli s nimi? V čí prospěch? Císař jest vám velice nakloněn; několikrát chválil vaše vyznání víry. — Našeptávání se zračilo v závěrku, jenž nezůstavuje, tuším, žádné pochybnosti o našeptavači a o účelu jeho napomínání: mnohem lépe učiníte, místo abyste se spojili proti králi s jeho protivníky, když se vynasnažíte zasloužit sobě jeho milost odročením všeho toho lichého rokování a projednáním proposicí královských.[35])

Crato poněkud se změnil od roku 1571, kdy tak důtklivě radil bratřím, aby přistoupili ke konfessi augšpurské. Zdaž obrácen byl odpovědí Blahoslavovou? Byl by to velmi vzácný zjev, a jakkoli si vážíme výmluvnosti učeného biskupa, taková domněnka jest pravdě nepodobna. Snad se vzdaloval lutheránů tím více, čím větší převahy nabývalo u nich přísnější pravověří; ukrutnosti kurfiřta Augusta saského naproti tajným kalvinistům zajisté se mu nelíbily, a nepřál si, aby podobný řád byl zaveden i v Čechách. — Lékař kurfiřtův Peucer, zeť Melanchtonův, byl jat a držán dvanácte let ve velmi krutém vězení. Crato, jenž byl upřímným jeho přítelem, nadarmo žádal v Drážďanech, aby byl puštěn na svobodu, ani Maximilianovi se to nepovedlo. Chci za své služebníky mít jen lidi, kteří věří, čemu já věřím, řekl kurfiřt. Nemám žádné moci nad svědomím, odpovídá Maximilian, a nemám práva obmezovat někoho v jeho víře. — To je mé poslední slovo, odpovídá suše August. — Těmito příhodami se vysvětlí mnoho úvah. Buď jak buď, upřímnost doktora Cratona jest nade vši pochybnost, oznamoval bratřím slova císařova, snad ozdobiv je poněkud,

Zda měl příčinu, aby věřil jim do písmene? — To jest jiná věc, Maximilian, jenž podle Cratona byl tak velice náchylen k bratřím,[36]) v jiné chvíli se přiznává, že nečetl jejich konfessi, ba nevzpomíná si ani, zda mu byla podána.[37]) Sotva že se zbavil nesnází sněmu, již obnovuje staré dekrety proti bratřím.[38]) V skutečnosti hlavním jeho přáním bylo, aby nezavdal příčinu k nespokojenosti dvoru papežského, a zjevně nepopudil protestantů českých. Nejlepším prostředkem k tomu jest roztrhnout je, pak bude mu snadno nalézt konečnou odpověď naprosto odmítavou; znenáhla se vyčerpá trpělivost stavů, sněm

se rozejde a získán bude čas. Většina brzo prohlédla tuto taktiku a nechtěla nijak poskytnout Maximilianovi záminky, kteréž očekával.[39])

Nejlepší odpovědí na výčitky bezvládí jí neustále v tvář metané, bylo upravení společné konfesse, kterou král byl by přinucen schválit. Nebylo při tom nic, co by odstrašilo bratry, kteří vždy co nejvíce vychvalovali theology vittenberské. Na neštěstí v nevědomém svém zápalu lutheráni se dali do sporu s nimi: pokusili se provést věc hrdým bojem, chtěli strhnout na svou stranu sněm a pokřikem svých stranníků potlačit váhání Jednoty. Ukázalo se později, že nebyli tak prudcí, jak se tvářili: v nejvážnějších otázkách velmi pronikavě změnili způsob svého názoru; vůbec všickni tito laikové se starali dosti málo o subtilnosti dogmatické a nechápali ani dosti jasně význam formulí, o něž byl spor. Ale nehledíme-li k tomu, že se tato lehkomyslnost a tyto náhlé obraty nelíbily bratřím, ani ústupky většiny, učiněné s neochotou a popírané, sotva že se zdály získané, nezvítězily nad jejich předsudky. Mimo to mezi stavy byla strana, Jednotě velmi nepřátelská, která strojila jí léčku; Vřesovec, Španovský a jejich přátelé, když se byli marně pokoušeli o vyloučení její ze strany protestantské, neskrývali zlých svých záměrů a svého úmyslu, vykořistit svobod dobytých proti menšině. Bratří zveličovali si poněkud tento odpor a neprávem připisovali jej celé straně lutheránské. Jsouce na polo kalvinisty, ač se bránili tomu, byli si vědomi lichého svého postavení, zdvojnásobovali požadavky a ustupovali tou měrou, jak druzí postupovali; rádi zůstávali pro sebe, vyjednávali přímo s císařem, nepozorujíce, že takto svým protivníkům dávají zbraň proti sobě. Na jejich nesmířlivost vůdcové sněmu odpověděli úsko-

kem, porušili své sliby, dvakrát proměnili znění předmluvy na konfessi: bratří se měli na pozoru, odhalili lež a vším právem byli rozhořčeni pro tuto zradu. Roztržka se zdála nevyhnutelná. Veliká byla radost v táboře katolickém. „Bez bratří,“ těšili se, „oni sámi nic nezjednají.“ — Lutheráni, než by přijali zodpovědnost za zjevnou roztržku, raději přijali konečně výminky bratří. Dne 18. května po jednání, které takto trvalo po více než dva měsíce, odebrali se k Maximilianovi, aby mu předložili výsledek svých úrad.

O návrhu konfesse, sepsaném od † professora university Pražské Pavla Pressia a † písaře Starého města Pražského Krispina, bylo jednáno nejprve ve výboru osmnáctičlenném, po vážných změnách schválena v plném sněmě. Tak povstala proslulá konfesse z roku 1575 známá pode jménem „české konfesse“. Dosti krátce byla sepsána s patrnou péčí, aby se co možná vyhnula otázkám sporným. Je to často dosti temná a někdy sobě odporující směs učení lutheránského a bratrského. Vliv bratří patrný jest zvláště ve dvou podstatných kusech, o večeři Páně a o ospravedlnění skrze víru. — V eucharistii věřící dostává pravé tělo a pravou krev Spasitelovu. — Bylo to učení Melanchtonovo, ale blížilo se zvláště k učení Kalvínovu; universita vittenberská znamenala hned nejasnost článku a možný výklad sakramentární. — Co se týkalo ospravedlnění skrze víru, konfesse, uznávajíc celkem působení milosti boží, nebyla také jasná, a výklady, provázející dogma, oslabovaly je patrně. „A tak posvěcení, obnovení anebo znovuzrození člověka skrze víru a Ducha sv. jest, když skrze víru Krista Pána účastni býváme učinění Krista a všech jeho zásluh a tak před Bohem dokonale spra-

vedliví, tu ihned spolu skrze též účastenství a společnost Krista Pána vylévá se na nás, jakožto živé oudy jeho svatého těla, Duch svatý, kterýž nás posvěcuje a obnovuje, abychom začátečně svatí byli a umírajíce všelikým zlým žádostem těla, již Bohu živi jsouce zase vždy a vždy nabývali oné první Adamovy potracené svatosti, kteréž teprve dokonale dojdeme v životě věčném."[41]) Víra sama je spasitelná, a Kristus se nám daruje pod tou jedinou výminkou, jestliže toliko v něho srdcem věříme a doufáme, „není ona a nemůž býti při člověku mrtvá, ale ustavičně působí nový a věčný život, mrtví zlé všeliké žádosti ... neb jakž oheň bez horkosti a slunce bez blesku, tak i víra pravá a Krista účastná bez obnovení, bez lásky a tak bez mnohých dobrých skutkův nikoliv a nikdy býti nemůže."[42]) Není dobrých a svatých skutků než ty, které pocházejí z víry pravé a jsou z ovoce Ducha svatého; ctnosti těch, kteří nemají víry, jsou hříchy; ale kdokoli zanedbává dobré skutky a odevzdává se zlu, odvrací Ducha sv. a takto zapuzuje a zahání víru, neboť není možná, aby mohl vzývat Boha s důvěrou a nadějí, se srdcem radostným a pokojným.

Většina stavů přijala opravy navržené od bratří, neuváživši docela přesně jejich význam, ale cizí lutheráni byli dosti málo uspokojeni tímto narovnáním, v němž opravdu tak jasně bylo pozorovat mravní a praktické předsudky Jednoty. Bratří však ani po těchto změnách nechtěli prostě a přímo přistoupit ke konfessi české, prohlásili jen, že chtějí kráčet společně s druhými protestanty.

Tato zevnější shoda stačila docela evangelíkům přimět krále, aby jim nevytýkal vnitřních jejich roztržek. Zároveň se svou konfessí stavové evangeličtí předložili králi plán o znovuzřízení církve

české. V jejím čele konsistoř, složená z administrátora a konsistoriánů, bude volena od stavů; vedle ní budou defensoři světští, zvolení rovněž ode sněmu, jejichž úkolem bude dohlížet nad ní a chránit jí. Konsistoři obecné budou podřízeny konsistoře krajské. Jmenování farářů na dále bude náležet patronům, ale musí být schváleno od moci církevní. Kněží budou svěceni od administrátora.

,,Také, nejmilostivější císaři," zněla žádost stavů, ,,kdež jsme položeni byli, jako bychom ne všickni se u víře snášeli a zvláště páni a přátelé naši milí, kteříž z Jednoty bratrské se jmenují: protož se vší poddanou ponížeností V. C. M. oznamujeme, jakož jsou oni předešlých let konfessí svou V. C. M, podali a aby při ní zachováni byli, ve vší poníženosti V. C. M. jsou žádali, že my jich, poněvadž se ve všech podstatných artikulích s tímto naším podávajícím vyznáním víry naší křesťanské snášejí, od náboženství jejich utiskati nemíníme a společně jednomyslně V. C. M. poníženě žádáme, že nad námi všemi svou milostivou a ochrannou ruku držeti a nám, abychom v náboženství našem křesťanském volně a svobodně pánu Bohu sloužiti mohli, toho milostivě příti ráčíte" (18. května 1575).[42])

Maximilian přijal evangelíky s ironickou laskavostí: nezaháleli prý, ale pracovali a toho drahně sepsali, popřejí zajisté i jemu několik dní k uvážení. — Podle obyčejné své taktiky žádal za radu papeže, kurfiřta Saského, Jana z Valdšteina; bylo úplně zbytečno dožadovat se odpovědí napřed již dobře známých, ale císař získal tím vždy několik dní. Konsistoř utraquistická † prudce dotírala na pokrokáře, viníc je z odboje, ježto chtějí králi odnít jmenování nejvyšší církevní rady české: nedbáno toho. Odpověď katolíkův, ač nepřekvapovala více, byla aspoň

sepsána velmi obratně, aby se dotkla poněkud Maximiliana: připomínali mu jeho přísahy, prosili ho, aby nepoškodil svou moc ústupky odbojníkům a opatrně dávali na srozuměnou, že budou-li dohnáni k nejhoršímu, i oni mohou jako druzí zamítnout rokování o proposicích královských.[43]) Papež nezůstával nečinný, posílal list za listem, obraceje se ke všem, kteří podle jeho mínění měli nějaký vliv, mezi jinými k vévodovi Bavorskému: tento omlouval se, že nezná nikoho v Čechách, že styky tohoto království s říší německou jsou velice skrovné.[44]) — Jestliže však kurie neměla hojných důvěrníků v Čechách, měla jich dosti v Polsku a v Německu.

Maximilian, byv zaskočen se dvou stran, neodpovídal. Dni míjely a nic se nedělo. Situace ta nemohla však déle trvat. Mysli se rozčilovaly rychle. Páni obou stran přivedli své čeledi a něco lidu ozbrojeného: kdyby hádka povstala mezi služebnictvem, mohl se snadno strhnout boj pouliční. Kazatelé rozněcovali vášně: jednou na Slovanech administrátor kněz Jindřich Dvorský z Helfenberka, tajně obrácený ke katolictví, ale na rozkaz arcibiskupův vydávající se za utraquistu, ,,poněvadž by mohl více prospěti katolickému náboženství, kdyžby skryt zůstal"; po druhé mistr † Václav Franta z Plzně, jenž v metropolitním chrámě na hradě Pražském přirovnával lutherány k šelmě ze zjevení. Protestanté trpce si stěžovali a nebýt úcty, kteréž u všech stran požíval Vilém z Rosenberka, snad byla by se strhla, půtka. Evangelíci obviňovali katolíky z nejhorších záměrů. V Praze bylo drahně cizinců, hlavně Vlachů, kteří stáli pod zvláštní ochranou jesuitů: tito byli podzíráni, že obmýšlejí noc svatobartolomějskou; vypravováno, že v svých kázaních vynášejí vévodu z Alby. Jednou v noci na klášteře sv. Ja-

kuba zazvoněno po třikrát; nejspíše že zvoník byl opilý: hned celé město bylo vzhůru.[45]) Katolíci na žaloby odpovídali žalobami, tvrdíce, že se evangelíci strojí k řeži a ukládají o sesazení Maximilianovo. Bratří, kteří se chtěli asi usadit, veřejně konali svá shromáždění v Praze na pohoršení jedné části obyvatelstva, slavně otevřeli opět svůj sbor v Mladé Boleslavi, zavřený na výslovný rozkaz Ferdinanda I., mnozí i mezi protestanty vinili je z ukvapenosti a neopatrnosti.[46])

Většina, unavená a rozmrzelá zlou vůlí dvoru, byla odhodlána nedbat již ničeho. Mezi posly sněmovními a králem udál se výjev neslýchaně prudký: Lobkovic Maximiliana vinil výslovně ze lži.[47]) Císař očekávaje, že vášně poněkud ochabnou, potěšil protestanty několika laskavými slovy a propustil je na žně (6. července — 16. srpna).

Když se sněm sešel opět, císař, jehož zdraví sláblo vůčihledě, měl nový důvod šetřit stavů, ježto chtěl, aby jeho nejstaršího syna Rudolfa přijali za krále Českého, ale málem byl by příliš draze zaplatil jejich hlasování odcizením si stolice papežské. Chopil se opět svých úskoků, zahrnoval evangelíky lichotami a poklonami, svou mírnost a zdlouhavost svaloval na katolíky, s druhé strany se vymlouval nunciovi, že sliby mu byly vynuceny, chlubil se svým odporem a velice výmluvně ujišťoval dvůr římský o pravých svých záměrech. V prvních svých rozmluvách s protestanty po prázdninách byl velice chladný, nepochybně aby zmírnil poněkud jejich požadavky a usnadnil narovnání. Ale nechtěl nijak zastrašit je úplně; bál se velice jejich nevole a kdyby je popudil, sám první byl by potrestán jejich zklamáním: nedostal by ani peněz ani usnesení očekávaných. Protože běželo mu zároveň o to, aby

chránil svou zodpovědnost vůči papeži a aby jasně dokázal, že má ruce vázané, podněcoval tajně evangelíky a dovedl takto získat znova jejich důvěru, čím chtěl učinit je povolnějšími.

Podniknutí bylo nebezpečné a ne nehodné věku, kdy se skoro všickni panovníci chlubili svým učitelem Machiavelim. Maximilian provedl úkol s obratností největší, která nebyla by nedůstojna Kateřiny Medicejské; celkem dosáhl svého cíle, poněvadž obdržel od sněmu, co chtěl, aniž si rozhněval katolíky. Na neštěstí bývá poněkud neobratno být příliš opatrným; za nedlouho všecky tyto chytrosti neoklamou již nikoho a neodvratně o důvěru připraví ty, kdo užívají jich. Královská moc vyšla z této krise velice seslabená; rozkolníci, které podvedla, neprominuli jí svého zklamání a katolíci, jež postrašila, vzpomínali jen na svůj postrach. Zůstala osamocena mezi stranami, jichž nedovedla rozsoudit, a stala se jejich hříčkou. V tomto zápase, kde nebylo vítězův, ona jediná opravdu byla přemožena. Sněm roku 1575, ačkoli stavové nedosáhli splnění všech svých žádostí, jest přec odvetou za rok 1547 a předzvěstí ponížení Rudolfova a Matyášova.

Dne 21. srpna Maximilian zpravil o svých záměrech Bohuslava z Lobkovic: „Pane sudí, nebudete míti dobré odpovědi a nebudete se stavům líbiti, ale tím sobě nedejte nic překážeti, buďte stálí a nepřestávejte na ní, nebo já musím tak učiniti, aby se tak Římanům dosti mohlo státi.“[48]) — Druhého dne přijal posly sněmu: není prý mu možná schválit novou konfessi, ježto jest vázán svými přísahami, a ona odporuje starému učení utraquistickému. Ostatně co by prospělo její schválení, ježto ani tím se neobnoví jednota náboženská v zemi, a bratří na

dále chtějí tvořit církev zvláštní. K čemu konečně tyto novoty? Stavové nemají až posud proč si stěžovat do něho, nepronásledoval nikoho pro náboženství a neučiní tak ani příště. — Ani bez tohoto nepřímého pokynu evangelíci nebyli by se spokojili touto odpovědí: zamítli námitky královy a žádali za rozhodnutí určitější.

Maximilian zlahodil brzo svou řeč. Jediná věc jest prý mu proti mysli, totiž úřední ujištění, zapsané do desk zemských, protože jeho pověst a povaha slavnostní vzbudily by roztržku s dvorem papežským.[49]) Avšak pouhé ujištění takové bylo by poskytlo protestantům úplné bezpečnosti, uchránilo je ode všelikého obratu štěstí a vytrhlo z lichého postavení, v němž se potáceli od dávna. Nejprostší opatrnost velela jim neustupovat v tomto kuse. — Diplomacie králova zvítězila posléze nad jejich obezřelostí.

Několikrát obeslal nejvážnější členy opposice; v těchto soukromých rozmluvách užíval všech vlastností svého ducha, otvíral jim své srdce: dostanou vše, čeho si přejí, jen ať nežádají veřejného závazku, úřední listiny. Zatím co získával takto stavy a zahrnoval je slovy laskavými a kropil je svěcenou vodou dvorskou, nunciovi se chlubil svou pevností. Vyslanec papežský blahopřál mu, vyzývaje ho k vytrvalosti. Císař skromně přijímal tyto poklony: řekl jsem vám, že vše půjde dobře; jinak se nepořídí nic s tímto národem.[50])

Evangelíci tušili velikou zpozdilost, ke které se jim radilo. Dožadovali se stále smlouvy, listiny: protože král má vážné pohnutky šetřit mocí katolických, netrvají prý na konečném závazku; ať jim jen slíbí — písemně — že jejich kněží nebudou znepokojováni až do sněmu příštího, kdy počne opět rokování. — Císař nebyl neochoten přistoupit k jejich záměru;

byl z oněch dlužníků, kteří myslí, že vyvázli, když odložili propadnutí směnky. — Naopak katolíci, administrátor, Jan z Valdšteina, křičeli, pokládajíce se za podvedené. Maximilian vykořistil jejich zakročení. Dne 2. září obeslal Lobkovice a devět osob ze stavů,[51]) počal si opět stěžovat: chtějí listinu, ale pak nemají důvěry veň a zda podpis jeho platí více než slovo jeho? — Či v podezření mají úmysly jeho synů? — Oni ovšem jsou katolíky, ale vědí, čím jsou povinni svému otci a nebudou jednat proti jeho vůli. Na jeho pravdu a podle jeho dobrého svědomí nechť nepochybují o něm; kdyby někdo utiskoval protestanty, ať jen se obrátí k svému panovníku, ví, že ruka boží těžce dopadá na krále křivopřísežné. — Narážka na Karla IX. bylo patrna a nebyla nepozorována.[52])

Poslové neodolali této mocné výmluvnosti a přemluvili ostatní stavy. Slibům Maximilianovým při nejmenším se nedostávalo určitosti. Vztahují-li se také na Jednotu bratrskou? Pochybnost byla arci možná, ale bratří byli získáni[53]) a lutheráni, jsouce dosti nespokojeni úlohou svých společníků, nestarali se o jejich bezpečnost. Obnovily se staré řevnivosti stavů; měšťané si právem stěžovali do stavů vyšších a tito se uráželi jejich smělostí. Mnoho šlechticů bylo unaveno tímto nekonečným sněmováním, téměř všickni si přáli toužebně vyhnout se zřejmému odboji. Raději nechtěli příliš hluboko se pouštět do věci. Poselstvo evangelíků s poděkováním se odebralo ke králi a patnácte defensorů bylo zvoleno k zabezpečení svobody vyznání protestantského.[54]) Po několika dnech Rudolf přijat byl za krále Českého (7. září). Stavové nepomyslili ani na změnu přísahy korunovační: Rudolf přísahal ve jménu panny Marie a svatých, co neučinil Maximilian, a

přijal slavně svátost oltářní u přítomnosti katolíků.[55])

V posledních dnech sněm jednal o rozličných věcech. Stavové se usnesli o celé řadě opatření, jimiž rozmnožen jejich vliv na vládu, rozšířena jejich moc nad poddanými. Výminky uložené Rudolfovi byly již těžší než kapitulace, ke které svolil Ferdinand za Maximiliana. Jiné nálezy zabezpečovaly samostatnost soudů zemských, zapovídaly cizozemcům v městech se osazujícím kupovat statky pozemské, pokud nebyli pořádně přijati do země, Čechům obnoveno privilegium krále Vladislava, podle kterého jim výlučně vyhrazeny úřady vrchních hejtmanů v knížectví Slezském, jakož i v jiných knížectvích jakožto v Svídnickém, Javorském, Hlohovském a Opavském, též v markrabstvích Lužických a v Šeštiměstech fojtův a j. Žaloby poddaných na vrchnosti byly znesnadněny více. Měšťanům pod trestem pokuty bylo zakázáno brát do svých služeb poddané, kteří se nevykázali řádnými listy propouštěcími, aniž přijímat nebo skrývat peníze nebo klenoty svěřené jim od sedláků.[56]) Tyto poslední články se dotýkaly prospěchu měst; poněvadž obáváno se jejich odporu, stav městský nebyl ani vzat v poradu. Pražané, velice nespokojení, žádali, aby věc byla odkázána příštímu sněmu: šlechta nedbala toho.[57]) Naproti měšťanům právě tak jako naproti sedlákům nebo králi šlechta nijak se nevzdávala své pýchy, naučení minulosti jako by nebylo pro ni.[58])

Stavové se těšili drobnými úspěchy skutečného svého zklamání. Na zprávu o shodě stavů s králem byla všeobecná radost v Praze: minula doba pronásledování, vzchází nový věk. V skutečnosti co se změnilo? Některé rozmluvy, některé výlevy, a dále? Až posud protestanté nebyli vůbec pronásledováni,

však stáli mimo zákon, vždy jsouce ohroženi, podle jména podrobeni konsistoři, jejíž učení zamítali, v skutku bez řádné správy a bez-kázně. Nejasnost situace nebyla odstraněna, nebezpečenství nebylo zamezeno.. — Když nuncius papežský jevil jakýsi nepokoj, Maximilian ubezpečoval ho, že chce ponechat věci, aby se vyvinuly a dozrály tak, jak připraveny byly od jeho otce; až nastane chvíle vhodná, chopí se příslušných prostředků; doufá prý, že pobyt Rudolfův v Čechách prospěje katolíkům a ku pravému náboženství přinavrátí mnoho rozkolníků. — Nechť upřímnost císaře takto mluvícího byla jakákoli, mluvil přece pravdu. A papež nebyl neskromný, blahopřál mu, upozorňoval ho jen, že kacíři jinak vykládají jeho slova: bude snad lépe vyvrátit pověsti zvětšující jejich smělost; velmi obratně obrátil jeho pozornost na zlý účinek řečí takých v Polsku. Císař upokojil jej: přílišný spěch byl by neopatrný, lépe jest dopustit, aby se vášně vyčerpaly slovy, záhy prý umlčí všecky ty mluvky. Jesuité velmi jasně pozorovali situaci: všecka nebezpečenství nejsou prý odstraněna a cíle konečného že zajisté jsou daleci, ale právě unikli šťastně velikému nebezpečenství. Arcibiskup, Rosenberk, vyslanec španělský byli téhož mínění; nic není poškozeno a kacíři nejsou podrážděni, co bylo by nepříjemno za takového panovníka.[59]) Nikdy náboženství nebylo tak nebezpečně ohroženo, psal papeži arcibiskup Prus (17. září). „Nikdy předtím obludy, jež si hrozno představit, a všecko stádo podzemních nestvůr a sám jícen pekelníků se svými jedovatými šípy a augustínskou konfessí neboli lépe konfusí nevystoupili tak mocně, dokonale a úplně na zničení, vyhubení a vykořenění zbytků katolické víry, takže mám za to, že všickni ďáblové prokletí s velikým průvodem kacířů

dříve zemřelých samo peklo vyprázdnili a v některých šlechticích a pánech posedli Čechy. A v té věci (totiž aby bylo zmařeno smluvení se stran náboženských) pracováno po celé toto léto a sotva lze slovy vyjádřit, v jakých nebezpečenstvích, v jaké těžkosti byly mezi vlky hladovitými ubohé ovečky, dobrotivostí a láskou boží a stolice apoštolské v těchto stranách mně ku pasení svěřené, a zdálo se, že celé Čechy upadnou v moc ďábelskou; ale Bůh všemohoucí milostivě odvrátil toto zlo ... Věziž tedy, Vaše svatosti, že mimo to, co se již dávno zachovává v tomto království, nic nového nebylo zavedeno."[60])

Papež nečekal dlouho na skutky, kterých se dožadoval na císaři. Maximilian před svým odjezdem z Čech zakázal vytištění konfesse české; přibyv do Řezna vydal manifest, kterým hejtmanům krajským přikazoval přísné vykonávání dekretů Vladislavových a Ferdinandových proti bratřím, zakazoval městům královským zavádět všeliké novoty a nařizoval jim poslouchat rozkazů konsistoře. Jen za akt slušnosti naproti dvoru římskému pokládal několik pří, několik uvěznění; jiné věci bylo třeba k obnovení církve římské v Čechách, a králi se nedostávalo ani věku ani letory, aby podnikl válku zuřivou proti kacířství. Pohnutí veliké bylo však mezi protestanty. Defensoři, kteří nemohli konat svůj úkol, vzdali se svého úřadu a svůj ústup vysvětlili v prudkém provolání, jež bylo téměř vyzváním k odboji. Hle, kam vedlo tolik nadějí! Události roku 1575 byly nešťastné pro moc královskou, která nedovedla ani odepřít, ani splnit svých slibů, nešťastná pro evangelíky, kteří jsouce rozdělení a

prostomyslní neužili nejvhodnější situace, nešťastná konečně pro zemi, kteráž byla odsouzena vléci se stále bezvládím a spory náboženskými. Osud poskytl vlastencům českým nejlepší příležitost povznést království a seskupit všecky strany pod společnou mocí přijatou ode všech a schválenou zřízením zemským; ale oni byli již neschopni úsilí, jakého potřebí jest k použití takového obratu štěstí. Když tento pokus špatně vedený byl zmařen, stavové, přestávajíce na skutečné snášelivosti, které užívali dosud, a libujíce si v nejasnosti a neurčitosti, která prospívala několika pánům, v své neprozřetelnosti a malichernosti po více než čtvrt století klidně přihlížejí ku přípravám reakce, která se na dlouho nespokojí úspěchy negativními, jichž nabyla právě.

Ani Maximilian nedošel odměny za své podrobení se dvoru římskému; trůn polský unikl jemu. Tento poslední neúspěch uspíšil jeho smrt. Katolíci obávajíce se pohoršení strachovali se, aby se v poslední chvíli neobrátil ku protestantství. Podařilo se jim zabránit tomu, ale nedovedli přimět císaře, aby přijal svátost posledního pomazání. Biskup Lambert se dostal až k němu, zakuklený a přestrojený. Umírající se tím rozmrzel poněkud: nežádal jsem ho, pravil. Biskup napomínal ho, aby pamatoval na utrpení a smrt Ježíše Krista, jehož milost a láska přesahují všecky hříchy V. M. — Jak by bylo jinak, odpověděl Maximilian. Po několika minutách pak vydechl duši, zůstaviv světu poslední hádanku (12. října 1576).

Před tímto hrobem předčasně otevřeným[61]) národové byli pamětlivi toliko prvních svých nadějí. Maximilian nepotlačoval jich, byl ducha prostranného a duše jemné: byl by výtečným panovníkem ústavním, ale vrtkavá jeho vůle se sklonila pod zod-

povědností příliš těžkou, a výsledek jeho vlády byl žalostný.[62]) Za několik let promrhal všecku autoritu Ferdinandem znenáhla získanou a svému synu zůstavil trůn otřesený a moc podrytou nesmiřitelnými vášněmi. V den pohřbu průvod se pohyboval s neobyčejnou nádherou ulicemi hlavního města. Když přibyl na Staroměstské náměstí, temné pověsti se rozšířily v lidu; mluvilo se o spiknutí a řeži: Rudolf jest prý raněn, zabit. Strach náhlý padl na přítomné, takže zděšeně prchali, skrývali se po domech: kněží odhazovali své komže, aby pozornost neobrátili na sebe, preláti polámali své berly. Ačkoli počasí bylo ještě chladné (22. března), několik utíkajících vrhlo se do Vltavy, aby vyvázli z nebezpečenství. — Je to jako zobrazení nejistoty, která se vznášela nad osudy země, a nepokoje, kterým zmítány byly mysli.

Poznámky k hlavě I.

[1]) Maximilian kolem roku 1560 pomýšlel dokonce prchnout do ciziny, aby se zbavil příliš důtklivých napomínání svého otce. Zdá se nicméně, že Ferdinand zachoval k němu vždy největší lásku. Srovn. velmi zajímavou rozpravu Reimannovu: Die religiöse Entwickelung Maximilians II. in den Jahren 1554 bis 1564 v Sybelově Historische Zeitschrift 1866.

[2]) Vím ovšem, že většina historiků, píšících o něm, není téhož mínění, ale jeho řeč a chování nepřipouštějí, tuším, jiného soudu.

[3]) Schwarz uveřejnil korrespondenci Maximilianovu s Piem V. (Paderborn 1888). Listy později vydané nemění ovšem podstatně skutků již známých.

[4]) Otázka volby v Říši jest velice důležita pro náboženskou krisi Maximiliana II. Bylť velmi popuzen úsilím Karla V., aby jeho syn Filip II. zvolen byl za krále římského, a v této době právě jeho vrstevníci počínají mluviti určitěji o jeho snahách protestantských, kdežto před tím činěny pouze řídké narážky. Důvěrné jeho styky s kurfiřty lutheránskými vysvětlují se rovněž potřebou utvořit stranu protišpanělskou. Jakmile pominul tento nepokoj, zjevně uhasíná jeho zápal protestantský.

[5]) Zajímavé zprávy o chování Maximilianově nalezneme v Pamětech Castelnauových, u vydání Le Laboureura sv. I. a II., passim.

[6]) Maurenbrecher, Kaiser Maximilian II. und die deutsche Reformation v Sybelově Hist. Zeitschrift sv. VII.

[7]) Fiedler, str. 292. Slova vyslancova se týkají Němců, ale platí neméně též o Češích.

[8]) Ibidem str. 282: non manca (la Mta. S.) anco d'esser tenuta artificiosissima, et che altro habbia nell' intrinseco, altro nelle parole . . . È anco chi la riprenda, che sia nelle parole più larga al promettere di quello, che conuenga

à préncipe. Attissima à far fare di grandi errori, tanto ad Ambasciatori, quanto ad altri che trattano seco.

[9]) Viz obraz, jaký o něm kreslí Paolo Tiepolo u Alberiho III. str. 151.

[10]) O stycích Maximilianových s protestanty českými mimo práce výš uvedené viz velmi důležitý článek Reimannův: Der böhmische Landtag des Jahres 1575 ve Forschungen zur deutschen Geschichte 1863. Reimann užil zpráv nuncia papežského, jimiž se ku podivu osvětlují události.

[11]) O postavení utraquistů viz Tomka, O církevní správě strany pod obojí v Čechách v Čas. Čes. Musea 1848, Borového, Die Utraquisten in Böhmen a monografie jeho o arcibiskupech Ant. Prusovi z Mohelnice a Martinu Medkovi, Jednání a dopisy konsistoře katolické i utraquistické a j.

[12]) [Touto proměnou kalendáře pověstným stal se mistr Petr Codicillus z Tulechova. Pověsti již před tím šířené, že si touto ochotou zjednal privilegium od císaře, aby mimo něho nikdo jiný nevydával minucí, potvrzeny byly vydáním minuce jeho roku 1585. Proto zpívána po ulicích potupná písnička: „Stal se Čechům protivný kus, — vyletěla jim z Prahy hus, — prodal ji mistr Codicillus." Až do r. 1587 svátek Husův a Jeronymův vynechával, teprve v minucí na rok 1588 nejspíš na naléhání knihtiskařovo, opět jej vložil. (Srovn. Jirečkovu Rukověť I. 360.) Roku 1603 k rozkazu nejv. kancléře Zdeňka Albrechta z Lobkovic vypuštěn z kalendáře a k imprimování zapovězen byl „svátek a památka starodávná mistra Jana Husi a Jeronyma" . . . „A aby táž památka dokonce k zahlazení přijíti mohla, každého roku kněží pražští na hrad pražský do kanceláře beze vší potřeby, toliko aby slovo boží se nekázalo na ten den, obsílán a tam přes poledne zdržováni bývají". [Paměti Viléma hraběte Slavaty I. str. 239.]

[13]) Borový, Antonín Brus z Mohelnice, str. 187..

[14]) Nájemníci (tributarii) nazývali se v konsistoři kněží, kteří cizí ženy měli a z nich jejich mužům plat dávali (Sněmy české IV. str. 449].

[15]) Borový Antonín Brus str. 130. a násl. Borový, Martin Medek passim. — O stavu kněžstva řeholního viz Tomka, Příběhy kláštera a města Police nad Medhují str. 93.

[16]) Borový, Antonín Brus, str. 210 a násl.

[17]) Ibidem str. 165.

[18]) Ibidem str. 98.

[19]) Fiedler, str. 321.

[20]) O posledních letech Augustových viz Gindelyho Geschichte der böhm. Brüder II. str. 52 až 73. Gindely, jenž se docela přesně přidržuje vypravování bratří, zdá se mi vůbec velmi přísným k Augustovi. Jeho protivníci zachránili Jednotu, ale na jak dlouho? A zda jejich učení samo bylo tak přesné? Viz Jirečkovu Rukověť str. 33—35 a Müllera, Die Deutschen Katechismen der böhm. Brüder str. 212, 334.

[21]) Filipika proti misomusům z roku 1567. Uveřejněna jest v Čas. Čes. Mus. 1861, str. 373—381 [od Šafaříka, jenž nazývá ji mistrovským dílem řečnictví českého] a [v překladu německém] od K. Müllera v II. příloze znamenitého díla jeho Die Deutschen Katechismen der böhm. Brüder. Monumenta Germaniae paedagogica IV., str. 353—358.

[22]) [Historická díla Lasitského o Jednotě bratrské kratší Commentarius a obšírná Historia v 8 knihách, zachována jsou nám jen kuse a neúplně. Rukopis Historie chován byl někdy v knihovně pana Karla staršího z Žerotína, od něhož darován byl Jednotě. R. 1649 Komenský tiskem uveřejnil z něho osmou knihu o řádech a obyčejích Jednoty v původním latinském znění spolu s překladem českým, připojiv obsah druhých sedmi knih vedle některých výtahů z nich. O ceně díla toho, zvláště pro starší dějiny bratrské viz Golla, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhm. Brüder I. Str. 78—80. Lasitského Historie o původu a činech bratří českých kniha VIII. v českém vzdělání Komenského otištěna jest v I. sv. Českobratrské bibliotéky, v Praze, 1869.]

[23]) Většina dějepisců líčících dějiny lutheránův a bratří jsou velmi přísni k oněm. Nikomu nepřipadne na mysl, aby se pokoušel o obranu stavů, tak žárlivých na svou svobodu a tak málo šetřících cizí svobody, jichž snahy politické špatně se skrývají za požadavky náboženskými. Ale všecky chyby nepadají zajisté na jejich vrub. Je-li předně spravedlivo vyčítat jim, že o snášelivosti neměli představu takovou jak jí rozumíme dnes? Zda zvláště byli s to, aby získali pro

ni Maximiliana? Ostatně bratří svými prohlášeními ospravedlňovali naděje, které se zdráhali potom uskutečnit, a malicherný jejich odpor zjednává jim právem výčitku obojakosti. Není pochyby, že měli plné právo nepřijímat konfessi augšpurskou, ale jejich povinností bylo vyznat jasně svou víru. Dát a zase vzít nelze. Pilné studium pramenův uveřejněných v IV. svazku Sněmů českých nezůstavuje, tuším, žádné pochybnosti v této věci; členové Jednoty jeví bázlivost ducha a lhostejnost k obecným prospěchům strany protestantské, čím se vysvětluje rozhořčení jejich společníků.

[24]) To jsou slova žáka Blahoslavova Orlíka (Jirečkova Rukověť I. str. 82.) O Blahoslavovi mimo často uvedená díla všeobecná možná se poučit ze zajímavého životopisu Gindelyho v Čas. Č. Musea 1856 a z článku Slavíkova v Osvětě 1873. Ostatně nelze žádnou z prací o něm uveřejněných pokládat za konečnou. Nezdržoval jsem se dlouho jeho historií, poněvadž s hlediska obecných příběhů mají důležitost toliko poměrnou. Blahoslav byl člověk velkého srdce, ale nebyl velikým mužem. Jediný znamenitý skutek jeho života jest boj s Augustou, a nepřihlížíme-li k tomu, že neznáme ho dobře, nevíme ani jistě, zda jeho úspěch byl velmi šťasten pro Čechy. Jako theolog nemá ani ducha tvůrčího, ba ani ducha vždy přesného. Od doby jeho biskupování Jednota kloní se víc a více ke kalvinismu, ale změna není ani dosti smělá, ba ani svědomá. Blahoslav byl sic ozdobou své strany, ale s hlediska lidského nemůže být přirovnán ani k Augustovi ani k Lukášovi.

[25]) Sněmy české 1574—1576, Praha 1886 sv. IV. str. 34—35.

[26]) Sněmy české IV. str. 58.

[27]) Theiner, Annales ecclesiastici sv. II., 452 a násl. Listin této sbírky užil již Reimann, Der böhmische Landtag des Jahres 1575 ve Forschungen zur deutschen Geschichte 1863 str. 259—286. Reimann velice šťastně opravil a doplnil vypravování Gindelyho, takže velmi často mohu jen opakovat jeho vývody.

[28]) [V posledním článku proposice královské Maximilian vyslovoval ochotu vyhovět žádostem stavů často opětovaným, „aby zase učení pražské k vzdělání a dobrému všeho toho království, z kteréhož učení stav duchovní i světský zdržen bývá, tudíž také mnohé osoby z cizích zemí dítky své, kteréž by se řeči české učily, raději do Prahy, nežli kam jinam dávaly, zase vyzdviženo býti mohlo . . . protož

J. M. C. o tom žádné pochybnosti nenese, že sobě stavové tuto vysoce důležitou a jim samým požitečnou a prospěšnou věc se vší bedlivou pilností poručenu míti budou, tak aby ta vedle poddaných žádostí pokudž nejdříve možné, s dobrou příležitostí k vyřízení svému přivedena byla." Sněmy české IV., str. 175.]

29) O věcech polských viz zprávu Tiepolovu v IV. dílu Alberiho. Srovnej též monografii Pilińského, Das polnische Interregnum von 1572—1573. [Podrobné vypsání kandidatur cís. Maximiliana II. a jeho soupeře pana Viléma z Rosenberka podal Th. Wierzbowski ve spise ruském Двѣ кандидатуры на польскій престолъ. (1574—1575) Varšava 1889. V české literatuře historické poprvé pojednal o těchto snahách rodu Habsburského V. V. Tomek v Čas. Čes. Musea 1851 (Srovnej Athenaeum 1892. str. 116.)]

30) Bratří zveličují zajisté příznivé úmysly Maximilianovy naproti kacířům. — Za předchozích úrad obeslal prý arcibiskupa a dlouho rozmlouval s ním: „není-li on u příčině, že se to tak prodlívá, že odpověď straně pod obojí není dána, nelibost svou při tom oznamuje, a že by chtěl, aby se v pokoji snášeli, nebo nemůže proti pod obojím býti, sub una habent mandatum ecclesiae a druzí sub utraque habent mandatum Christi, a J. M. že neráčí býti ani proti Kristu ani proti církvi, protož rád by, aby k pokoji bylo směřováno" (Sněmy čes. IV. str. 396). — Jest na jevě, že tato řeč nebyla do slova tak pronesena, ale zdá se, že vyjadřuje dosti věrně mínění císaře, který snad hleděl bránit zakročování arcibiskupovu.

31) Viz ve Sněmích českých jakýsi denník úřední o sněmování (IV. str. 311). Katolíci prohlašují, že se jich otázka netýká, že nemohou zakročovat ve věcech utraquismu. Srovn. diarium Sixta z Ottersdorfu, ibidem str. 326. — O zakročení arcibiskupově viz Borového Antonín z Mohelnice str. 224.

32) Ibidem str. 322. Jan z Valdšteina pokoušel se vzbudit dávné vášně národní proti náboženství německému, ale starého zášti bylo již zapomenuto. Srovn. spisu našeho II. str. 66—67.

33) Vypravování bratří, ač dost opatrné, vyznačuje přece dosti jasně tyto různosti. [Pan Karel z Bibersteina, jeden z členů velikého výboru zvoleného k vypracování nové konfesse, ve sporu s pány bratrskými „správců bratrských dotýkal štípavě, že pány vládnou a jim rozkazují.

a kdyby jich nebylo, že by snadně srovnali, dotýkal i pýchou, neústupností." Sněmy čes. IV. str. 423.] Nebýt odporu starších, spojení bylo by se stalo, jako se stalo později, když se vedení jednoty dostalo do rukou šlechty v událostech r. 1609. Viz Sněmy české IV. str. 405, 407 a j.

[34]) [O účastenství duchovních správců, zvláště br. Jana Kalefa při jednání pánů bratrských v poradách sněmovních roku 1575 hojné a zevrubné zprávy zaznamenány jsou v XI. foliantu archivu bratrského, jenž jediný jako vzácný klenot se chová v českém museu (sign. 2. G 10). Zvláště důležity jsou tu podrobné zprávy br. Daniela Jindřicha Švarce ze Semanína, čilého jednatele a bystrého pozorovatele událostí za doby předběžného jednání o konfessi čes., kdy br. Kalefovi pro těžkou chorobu oční nebylo možná vydat se do Prahy. Později v měsíci červnu br. Švarc upozorňuje br. Kalefa na „praktiky vlaské", že císař jest již jiné mysli i vůle než prve. rád by byl rozdvojení, aby příčinu měl nepovolovati k tomu snesení. In summa o císaři co jest, a co myslí, těžce se kdo domysliti může (Sněmy čes. IV. str. 436. Jiné zprávy zaznamenány jsou od br. Kalefa a Ondřeje Štefana. Zápisy bratří o sněmování a listy o událostech za sněmu r. 1575 jsou uveřejněny ve Sněmích čes. IV. str. 392—469.)]

[35]) Zápisy bratří str. 396—398.

[36]) Za rozmluvy ve Znojmě řekl prý Crato císaři: „Milostivý císaři! mezi těmi všemi reformacími a což jich koli odstoupilo od římské církve, já nenalézám žádné podobnější býti první církvi apoštolské, quae faciem primitivae eccleisae repraesentaret, tak jakž se z psaní apoštolských i skutkův vyhledati může, jako jest fratrum Valdensium seu Piccardorum." Na to J. M. C. odpověditi ráčil: „Tak jest, pravdu pravíte, Crato, aniž my nenalézáme." Sněmy čes. IV. str. 397.

[37]) Pan Jan z Žerotína byl obeslán k císaři; tento vzal ho k sobě do vozu i jeli spolu a mnoho císař tu s pánem mluvil, až i to mezi jinými věcmi: „slyším, že poně pikharté již od konfessí své pustili a k těmto pod obojí přistoupili", řekl mu pán z Žerotínu: „Milostivý císaři! aby od konfessí své měli bratří pustiti, nic o tom nevím, žádají oni při své konfessí zůstaveni býti a svých řádích." . . . Dí císař: „Co pak tomu páni Pražané říkají? oni se ohlásají, že jsou praví husité a také při svém náboženství zůstávati chtějí;" řekl pán z Žerotína: „Bratří, kterýmž pikharté říkají, ti jsou, milostivý císaři, praví husité, oni to náboženství v čistotě mezi sebou

zachovali až posavad, o čemž v konfessí své a předmluvě na ni V. C. M. podané široce vypsali." Řekl císař: „Tedy mají pikharté svou konfessí?", odpověděl: „Milostivý císaři! mají, však ji V. C. M. i kancionál německý podali." Dí císař: „O kancionálu víme, než konfessí aby nám dána byla, nepamatujeme se a rádi bychom ji viděli." Pan Pruskovský tu připomenul, že jest podána a že někde v Vídni zůstala." Takž císař: „může býti, že jest tam, ale abychom v ní čtli a ji měli, nepamatujeme." Ibidem str. 425.

38) Bratří byli ducha prostého, i lehce se oddávali přeludu. Jinak si nemohu vysvětlit naděje, jež několikrát skládali v Maximiliana. Okolo r. 1557, to jest v době jeho největšího zápalu protestantského, již nedobře o nich smýšlí jako pravý lutherán; později jeho víra ochladne: může-li to býti důvodem k domněnce, že se chýlí k sektě nejradikálnější?

39) Postavíme-li se na toto stanovisko — a celý souhrn rokování, tuším, vyžaduje toho, — chování lutheránů k bratřím se vysvětlí mnohem snadněji a jest daleko méně odporné. Myslí se vždy, jako by lutheráni byli ovládali situaci: v skutečnosti nebylo toho nijak, jak dokázaly události. Bylo třeba dobývat svobody a proto spojení všech rozkolníků bylo potřebno.

40) Sněmy české IV. str. 189.

41) Ibidem str. 190.

42) Ibidem str. 185.

43) Ibidem str. 213.

44) Praesertim cum regnum sit illud a communibus imperii romani negotiis plane remotum. Doklad u Reimanna str. 267.

45) Gindely, Geschichte der böhmischen Brüder II., str. 166.

46) [Mimo Prahu, kde na Šmerhově a jinde na dvou místech bratří mívali shromáždění a kázaní za velikého shluku šlechty i lidu, a mimo Ml. Boleslav, kde vedle znovu otevřeného sboru v starém klášteře minoritském zřízen byl nový sbor, kam se lidí jen hrnulo, podle žaloby konsistoře utraquistické bratří své schůze a posluhování u velkém počtu nejen po domích, ale již i v kostelích činili ve vsi Vidimi na zboží pana Jiříka Hrzaně z Harasova, ve vsi Nechanicích na zboží pana Mikuláše Pecingara, ve vsi Stěžeřích na zboží pana Šťastného Pravětického z Pravětic, ve vsi Boharyni na zboží dědiců pozůstalých po nebožtíku panu Jistřibském, ano i v městě Tur

nově v jednom domě sbor sobě vnově zarazili. V okolí Prahy sbory bratrské byly v Čičovicích, Nižburce, Dubči a na Tuchoměřicích, kde sídlo míval správce sboru pražského r. 1575 r. Václav Preis). Viz Sněmy čes. IV. str. 432 a 434.]

[47]) Skutek je tím památnější, že Lobkovic byl nejvyšším sudím zemským, to jest držitelem jednoho z předních úřadů. — Diarium Sixta z Ottersdorfu str. 353. — Vypravování bratří jest úplnější. Císař prý si stěžoval do stavů, že „se tak lenivě a ospanlivě sněmuje"; pan z Rosenberka omlouvá stavy: věci, o nichž se rokuje, jsou veliké a zasluhují, aby vážně byly projednány. Maximilian odpírá, nikdy prý nepronesl slov jemu připisovaných: „a vás, pane sudí, ptám se, slyšel-li jste vy to od nás, abychom to mluvili a ovšem stavům vzkázati měli?" K tomu pan sudí odpověděl: „Játť za jiné, nejmilostivější císaři, nemám, než že jste tak ráčili mluviti, a tak sem já také slyšel". I odepřel císař, že jest toho nemluvil, aby on sobě stěžovati měl, ale že některé osoby z stavu rytířského sobě stěžují, že se lenivě a ospanlivě sněmuje, „ale abychom měli mluviti, že my sobě stěžujeme, toho není a tomu odpíráme". Tehdy pan sudí řekl: „V. M. nejmilostivější císaři, ráčili ste mluviti". I odpověděl císař s velikým hněvem a s proměnnou tváří: „My se odvoláváme na tyto, kteříž také přítomni byli, že sme tak nepravili". I řekl císař k panu Španovskému: „Slyšeli-li jste vy nás tak praviti?" A on cosi odpověděl, že žádný neslyšel co a všecken se bál. A když pan sudí přece na svém stál, že jináč neslyšel, než jakž stavům oznámil, řekl císař: „Již tedy, kdyžkoli budem míti s vámi mluviti, musíme při sobě svědky mívati proti vám, budeme-li chtíti právi zůstati." (Sněmy české IV. str. 443.) — Otázka sama o sobě nebyla příliš důležitá, a možná, že se stal nějaký zmatek, tím spíše, že král česky mluvil velmi špatně; ale výjev je význačný. Chování pánů katolických nebylo mnohem uctivější nežli chování evangelíků.

[48]) Sněmy české IV. str. 447.

[49]) Ve středu na den sv. Bartoloměje (24. srpna), když se sešli přední náčelníci evangelíků, objevil se mezi nimi † Reyhart Štrejn, president komory dvorské, s poselstvím od císaře. Prosil jich, aby nežádali odpovědi veřejné a přede sněmem, a to z těchto příčin: „nejprve, že ustavičná psaní o to sobě činěná od papeže má, aby toho nijakž nedopouštěl, čeho stavové žádají pod klatbou; druhé, že od krále hišpanského, od krále franského, od kur-

fiřtů duchovních tolikéž, jestliže toho dopustí zde království tomuto, jakožto hlavě, že potomně okolní jiné země jakožto oudové témuž chtíti budou, a tak že nemalé roztržení by přišlo; slibujíc král hišpanský J. M., jestliže toho nedopustí, synům jeho dvěma, které v Hišpanii má, po smrti své znamenité dvoje království dáti; kurfiřtové pak duchovní slibují, že chtějí J. M. druhým dvěma synům největší dvoje biskupství dáti: a tak kdyby to dovolení J. M. stavům na žádost jich stalou publice do sněmu jíti a vepsáno býti mělo, poněvadž se sněmové tištění ven z země, sem i tam, roznášejí, že by snad potomně i těm osobám to se dostati mohlo, a tak tudy že by dědicové J. M. i J. M. o to přijíti musili. Ale že jim J. M. C. milostivě připovídati ráčí, všecko to, což stavové pod obojí při J. M. žádají, milostivě dovoliti, a nad to výš toho jim milostivě i majestátem svým potvrditi, tak aby on i budoucí králové čeští nemohli jim stavům pod obojí v tom žádné překážky činiti, a podle toho i král Rudolf, aby od sebe týmž způsobem stavům takovouž konfirmací aneb certifikací učinil, a stavové že budou moci na tom přestati, a jiní národové nebudou věděti ani tomu rozuměti, jakým způsobem stavům pod obojí toho od J. M. C. dovoleno jest . . . Co se pak konsistoře pražské dotýče, J. M. že laskavě žádati ráčí, abychom se o ni nedrali. Jakoukoli sobě stavové konsistoř nařídí, že jim toho J. M. též dovolovati ráčí, nebo touto že nic nesvedou, a zvlášť, poněvadž ustavičně vždycky o to, aby zkažena nebyla, papeže stará. A když se jí žádný spravovati nebude, sama pomalu že zhyne, a zemrouc tito stavové že budou moci sobě to, jak budou chtíti, naříditi." (Sněmy české IV. str. 452.) — Není proč nevěřit tu v upřímnost Maximilianovu, a o takové vůbec rozřešení zjednána shoda. — V poselství presidentově je však jedno místo temné: císař nabízí schválení svého prohlášení i „svým majestátem.". — Gindely překládá Majestätsbrief, a bylo by ode mne dosti odvážné, popírat jeho překlad. Však jak lze tato slova srovnat s kontextem? Dlužno-li věřit, že Maximilian učinil chybu, která se lehko vysvětlí jeho neznalostí češtiny? Či jde o tajný list, jakým na příklad bylo prohlášení Poděbradovo biskupům? Však je jisto nade vší pochybnost, že nemůže být řeči o závazku úředním a veřejném.

[50]) Reimann, str. 272.

[51]) [Mezi desíti osobami stavovskými, kterým cís. Maximilian učinil toto ústní ubezpečení, nebyl účasten žádný člen Jednoty bratrské.]

[52]) Sněmy české IV. str. 460.

[53]) Do této asi doby se klade zajímavý výrok Maximilianův. Bratr Švarc se potkává s Cratonem a radostně oznamuje mu dobré zprávy došlé z hradu: „Vím o tom," odpovídá Crato, nebo po odchodu stavů byl jsem u J. M. a mezi mnohými řečmi J. M. C. ráčil říci: „Quomodo illis hoc denegare possem, cum ego sim ejusdem religionis?" (Sněmy české IV, str. 454.) — Jakého náboženství? mohli bychom se tázat. Zajisté víra Maximilianova nebyla živou vírou, o níž mluvili bratří.

[54]) Pouhé ústní prohlášení Maximilianovo přestávalo celkem na neurčitém slibu snášelivosti a na svolení, aby byl zvolen jistý počet defensorů pro věci náboženské (Sněmy čes. IV., 239); zároveň potvrzovalo závazky královy ke katolíkům a zahrnovalo v sobě zachování konsistoře.

[55]) Možná však, že při obřadu posvěcení vynechána byla otázka tradicionální: „Vis sanctis ecclesiis, earumque ministris tutor et defensor esse?" (Ibidem str. 265) i dopisovatel vévody bavorského není docela spokojen. Co však bylo ještě podrobností, jimiž stavové mohli být uráženi a znepokojováni!

[56]) Politická snesení sněmu roku 1575 vydána byla ve Sněmích českých IV. str. 269—300.

[57]) Diarum Sixta z Ottersdorfu ibidem str. 369.

[58]) Ibidem str. 387. Šlechta popírala stavu městskému též právo volit osoby, které na Karlštein měly jet pro korunu,. „Přednost v vyšších místech a úřadech zemských těm dvěma stavům samým náleží." Vyšší stavové se vraceli k theorii Rendlově.

[59]) Reimann str. 275.

[60]) Theiner, Annales eccles. II. str. 20.

[61]) Máme dosti četná líčení posledních okamžiků Maximilianových; podrobnostmi se různí poněkud; velmi podrobné vypravování Dietrichsteinovo, jež podává Gindely (II, str. 225—228) zdá se nejhodnověrnější a svědčí o tom, že císař měl vůli zcela jasnou nepřijmout svátost. Biskup naléhá naň, aby se smířil s Bohem. — Již jsem to učinil. — Lituje-li svých hříchů? — Ano. — Umírá-li v církvi katolické? — Ano. — To bylo poslední jeho slovo. Zda bylo opravdu proneseno a co možná z něho soudit?

[62]) „Uznejme osobní jeho vlastnosti", dí Maurenbrecher, jemu spíše příznivý, „dobré jeho záměry a především

volnou snášelivost všel o vyznání, kterou vynikal daleko nad svou dobu". Však historie, nelítostná v svých soudech a nepřístupná osobním úvahám, nemůže než odsoudit ho neodvolatelně. Ke konci jeho vlády Německo je více rozděleno než kdy jindy, strany politické a náboženské pohnutější. Právě z tohoto zmatku nevyhnutelně vzchází válka třicetiletá. (Sybels Historische Zeitschrift VII. str. 380.) Stejně to platí o Čechách jak o Německu.

HLAVA DRUHÁ.

Předzvěsti revoluce.

Rudolf II. — Čechy v posledních letech XVI. století. — I. Konsistoř utraquistická. — Bratří, jejich činnost literární: kancionály; bible Kralická; katechismy a konfesse. Školy. Stále znatelnější sblížení s kalvinisty. Mravní vliv a příčiny slabosti. — Lutheráni, veliká převaha číselná, bezvládí mravní. — Reakce katolická; jesuité. První kroky proti kacířství. Sněmy roku 1585 a 1603. — Václav Budovec z Budova. — II. Ústava: král a sněmy. Sedláci a páni. — Stav hmotný: finance. — III. Život veřejný. — Literatura. — Samostatnost národní a cizí immigrace. — Hrozící válka občanská.

Většina lutheránů jest právě tak přísná k Rudolfovi, jako shovívavá k Maximilianovi, a jejich přísnost jest poněkud přílišná právě tak, jako jejich shovívavost není vždy oprávněná. V skutečnosti chyby Maximilianovy znova se objevují u Rudolfa, a jestliže se jejich následky zdají osudnější, není to vždy proto, že jsou mnohem význačnější. Panovníku přísluší zajisté velká část zodpovědnosti za neštěstí, které kalí jeho vládu, sluší však připomenout, že situace, kterou zdědil, byla jednou z nejtěžších; zajisté snadnějším úkolem bylo nastoupit po Ferdinandovi nežli po Maximilianovi. Nad to Evropa střední v poslední čtvrti XVI. století je zmítána ho-

rečkou, jejíž síla stále roste až ke hrozné krisi války třicetileté. Katolíci, kteří od roku 1555 střásali svou zmalátnělost, neskrývají déle svých choutek panovačních; protestanté, rozhořčení svými porážkami, po dlouhé době ztrnulosti se sdružují opět k nejtužšímu úsilí: vášně dosahují největší prudkosti a vzbuzují krajní rozhodnutí; za takového vzájemného rozčilení úmluvy a vytáčky nejsou již na místě, a politika kolísavá, kterou Maximilian provozoval bez velkých obtíží, propadla nenapravitelnému nezdaru. Jako syn ani otec nebyl by lépe uchránil stát od ztroskotání za této bouře.

Nepozorujeme opravdu, že by se způsob, jímž Rudolf hleděl vládnout, velice lišil od prostředků, které se málem zdařily jeho předchůdci. Rudolfovi můžeme právem vytýkat toliko, že pohnutky jeho chování byly rázu poněkud nižšího. Postavení Maximilianovo a jeho liknavost se vysvětlují, aspoň částečně, instinktivní nenávistí sporů náboženských a nejasným tušením vlády snášelivé; Rudolf si nepřeje smíření sekt, ač nemá potřebné síly, aby se odhodlaně postavil v čelo strany, o jejíž vítězství se snaží. Jeho váhání pochází, ne z vyššího poznání, které prošlo mnohou nejistotou a proto si zachovalo jakousi úctu pro svobodu, ale z nedostatečné odvahy, kterou boje unavují a matou. Tento rozdíl mezi otcem a synem vyplýval spíše z vychování nežli z povahy. Maximilian se vyvíjel za vlivu hlavně německého, žil v ovzduší, fanatismem méně prosyceném. Rudolf byl vychován od jesuitů; všecko kouzlo jejich umění nedovedlo panovníka bojácného a nemužného přeměnit v neohroženého bojovníka víry; však měl-li srdce slabé, aspoň jeho přesvědčení nekolísalo nikdy. V této stránce Rudolf II. jest jaksi přechodem mezi Maximilianem II. a Ferdi-

nandem II. povolnější než onen a méně pevný než tento.

Jako Filip II. také Rudolf myslil, že povinností a prospěchem panovníků jest potlačit kacířství a zničit onu svobodu svědomí, která jim byla uložena nešťastnou dobou. Proto nepřekvapuje nijak, že jeho dosednutí na trůn bylo přijato od rozkolníků s největší nedůvěrou. Zklamal jejich obavy právě tak, jako Maximilian zmařil jejich naděje. Nepostačovala platonická ochota, aby církvi přinavrácen byl národ odloučený od Říma po více než dvě století; k tomu třeba bylo dobrých i zlých vlastností, jichž stejně se mu nedostávalo. Byl spíše rozkošnický, nežli ctižádostivý, a sama jeho pobožnost byla jen povrchní. Jako jeho otec i on miloval hudbu, umění a ženy. Dědičná náklonnost u něho se zvýšila i vytříbila. Jeho vkus byl jistější, jeho sbírky bohatější; avšak pohroužen ve své zábývky nevěnoval věcem státním ani stálé pozornosti ani vážného účastenství. Protože byl marnivý i pohodlný, zakládal si především na zdání moci, kdežto její vykonávání svěřoval rádcům často neschopným a nepoctivým. Jeho lhostejnost více než přesvědčení činila jej hříčkou v rukou několika fanatických rádcův, a jimi veden vrhal se slepě v zápasy, jichž netušil vždy; největším nebezpečenstvím obyčejně nebýval vytržen ze své netečnosti, a zoufalé prostředky, vnuknuté mu blouznivou jeho obrazotvorností, špatně sestavené a špatně prováděné, pudily jej k nenapravitelné katastrofě.

Jeho panování bylo bohužel dosti dlouhé, aby se dostavily všecky následky jeho chyb, tím spíše, že chyby ty byly ztíženy stářím. Zkušeností se mírní lidé prudcí a léty moudří lidé nepokojní; věkem slábly Rudolfovy velmi nedostatečné síly činné,

kdežto rostoucí obtíže vyžadovaly právě vůle jistější a ruky pevnější. Starost o věci státní obětoval vždy více svým zábavám a rozkošem, obklopil se intrikány a dobrodruhy a v astrologii a v alchymii hleděl zapomenout na své strasti. Jeho rozum se zatemnil, takže míval opravdové záchvaty šílenství, jež se často prodlužovaly na celé měsíce. Trůn se zdál osiřelý: veliké pokušení bylo pro nespokojence, kteří chtěli střást moc, nebo pro ctižádostivce, kteří toužili po panství.

Téže doby v celé Evropě katolíci a protestanté byli ve zbrani. Obráncové víry vyčkávali jen záminky, aby počali výpravu křížovou proti kacířství, a evangelíci, jsouce varováni prudkými otřesy hrozící bouře, chápali, jak jest potřebí, aby jejich svobody náboženské a politické uchráněny byly ode všelikého sporu; vzhledem k chování jejich odpůrců nejprostší opatrnost velela jim, aby si slavně dali potvrdit sliby od panovníků vymožené, kteréž tito nepokládali za závazné. Bouře vznášející se nad Evropou se snesla na Rakousko, jsouc uspíšena nejen chybami panovníkovými, ale i tím, že strany tu byly prudčí, situace napiatější a nejistější — nad to že Habsburkové svým postavením, ne-li povahou, byli náčelníky koalice reakcionářské, a že budoucnost protestantismu závisela ponejvíce na moci, kterou vykonávali nad bezprostředními svými poddanými. Nepokoje, jež vyplňují druhou polovinu vlády Rudolfovy, jsou takto jen episodou krise všeobecné a počátkem rozhodného boje, který se svádí v XVII. století mezi obránci a protivníky jednoty římské.[1])

I.

První léta panování Rudolfova byla celkem dosti pokojná. Skutečný nezdar sněmu roku 1575

zůstavil v straně protestantské jistou malátnost. Defensoři, nemajíce moci, složili svůj úřad. Po dvakrát stavové žádali Rudolfa, aby obnovil jejich právo osazovat konsistoř utraquistickou, ale jejich žádosti učiněny byly velmi bázlivě a proto snadno zamítnuty.[2]) Šlechta protestantská se zdála stejně neschopnou i smělého odboje i rozvážného podrobení; nade vše si přála, aby od ní nebylo požadováno hrdinství. Dokud nebyla přímo zasažena v svých právech, sledovala události lhostejně, nestarajíc se o budoucnost, spokojila se okamžitým klidem, z kterého se těšila, chladně pohlížejíc k rozvratu, kterým podvracovány byly životní síly země. Věci vyvíjely se způsobem obvyklým již po tolik let: katolíci se organisovali, lutheráni nepokojně a žárlivě sledovali pokroky Jednoty, bratří váhali a utraquism zmíral konečně.

O tomto nebylo by třeba již ani mluvit, kdyby občas dávné záměry Ferdinandovy nebyly se znova objevily a kdyby se rádcové Rudolfovi nebyli pokusili užít konsistoře ku potírání propagandy protestantské. Byla již jen strojem válečným, jehož užívali katolíci, a přeludem, který marně hleděli oživit. Úlohou jí ukládanou rostla její neoblíbenost, a lutheráni ve větší nenávisti a opovržení měli administrátory utraquistické nežli arcibiskupa Hněv proti nim byl zvláště veliký v městech, která jsouce skoro všecka protestantská, občas bývala nepříjemně překvapována mandáty královskými, jimiž obnovována stará nařízení, odsuzovány novoty a na místo podezřelých kazatelův ustanoveno dosadit kněze řádně posvěcené.[3]) Jediným účinkem těchto nařízení bylo, že udržovaly v zemi tajnou nespokojenost a stálou nejistotu, aniž opravdově prospěly moci konsistoře. I v Praze, kde její klientela

byla vždy věrnější a kde větší bdělostí dvoru byla zdržována smělost novotářův, administrátorům snášet bylo stálé urážky. Sami konšelé, královi zvolenci a bázliví pomocníci podkomořího, velmi neslušně a pohrdavě nakládali s náčelníkem církve národní. Obsílají administrátora s konsistoří, kteří potom „na odiv lidu před světnicí radní nastáti se musejí a když purkmistr a konšelé přijdou, řeknou: ‚Seďte páni konsistoriáni!‘ toť celá jejich uctivost a vážnost k otcům svým duchovním“. Na boží tělo „předkové, mladí staří, šli, každý svíci v ruce nesouce, na processí, všickni cechové, purkmistr a primas. Ale nyní, ač to dekretem císařským poručeno, nejdou; a jestliže jdou někteří, nejsou ani horcí ani studení, a služebníci a písaři jejich z oken vyhlídají a prstem sobě na své pány ukazujíce jim se smějí. Jiných procesí neúčastní se než dvě baby na polo umrlé a z literátův a pánův radních žádný se neukáže.“[4]) — V městech venkovských postavení bylo ještě horší: úřadové neoznamovali radám městským listy administrátorovy, potlačovali staré obřady, nechtěli přijímat kněží od konsistoře jmenovaných, zastávali se těch, na něž ona žalovala, neodpovídali na její dotazy. Kněží posilu majíce v svých patronech, nic nedbali obsílek konsistoře, i vraceli jí listy neotevřené. A přece její nároky byly skromné: nežádala na vinících ani odvolání ani pokání, nejvýše jen slib, že neupadnou do starých bludů; aby se zalíbila obcím městským, ochotně potvrzovala volby kněží nejvíce podezřelých. Marná zbabělost: nedostalo se jí ani zdánlivého zadostučinění, jímž by se byla spokojila. Mimo královská města její moc byla ještě chatrnější, sotva že tu a tam několik šlechticův udržovalo ještě styky s ní. Její pravomoc soudní nebyla zachovávána nikým. V rozepřích,

které slušely vždy soudům duchovním, jako na příklad ve věcech manželských, soudy městské si osvojovaly nejvyšší moc, nevšímajíce si nijak žalob autority církevní.

Tato nešťastná konsistoř, zahrnutá opovržením a ošklivostí, žebrala na všech stranách za pomoc — u krále, u katolíkův, u arcibiskupa, však všudy se potkávala jen s ústrky, a sotva se jí dostalo ledabylé a hrdé ochrany. Od roku 1571 záležela již jen z několika starců, kteří snažně prosili panovníka, aby ráčil je propustit z těch povinností, v kterých nekonali žádné služby; po dlouhá léta jejich stesky byly marny. Když Rudolf svolil konečně, aby byli vystřídáni v svých úřadech, nový administrátor Václav Benešovský hleděl pokorou dosáhnout přízně arcibiskupovy, učinil přísahu poslušnosti (1581),[5]) uznal nálezy koncilia Tridentského, protože „se strana podobojí od strany podjednou v ničemž nedělí."[6]) — Co úřad jeho představoval již tehdáž a k čemu byl, poznal záhy. Arcibiskup neodpíral mu vznešené své přízně, však s podmínkou, že uzná bez ohrad nejvyšší jeho moc; k svému prospěchu užíval nejen logiky událostí, ale i vůle císaře Rudolfa, kterýž, ač z politických důvodů zachovával konsistoř, nepřál jí nijak; ano i většina kněží, opovrhujíc vlastními svými náčelníky, hledali jinde pomoci opravdové a vedení pevnějšího. Z nálezů konsistoře, nebyli-li s nimi spokojeni, odvolávali se k arcibiskupu, v případech těžkých žádali ho za radu. Král dovolil hejtmanům † na svých panstvích dosazovat na fary jemu příslušící kněze katolické, nebude-li kandidátův utraquistických: hejtmani vědouce, že jejich horlivost nebude pokládána za zlé, překročovali nemálo své instrukce. R. 1581 císař arcibiskupovi poručil ke správě a do-

zoru všecky fary podobojí na svých panstvích † Pardubském, Dobříšském, Brandýském, Křivoklátském a Chlumeckém: kandidáti utraquističtí se obraceli k němu, administrátor nebýval tázán o radu při osazování far, ba nebyla mu ani vždy ohlášena. Administrátor Václav Benešovský se neodhodlal k úplnému odřeknutí, kterého žádáno po něm: málo kdo se sřekne rád náčelnictví, byť bylo i jen podle jména. Ostatně utraquistům bylo zemřít jako nenapravitelným nekajícníkům; snažně se dožadovali přízně arcibiskupa, ale křičeli o zradě, když tento vážně pojímal jejich sliby poslušnosti. Dávné hádky se obnovily a administrátorovi se dostalo ostrých výtek: učinil by prý lépe, nežli se míchat do věcí, po kterých mu není nic, kdyby aspoň někdy pilněji dohlídal k farám v pražských a jiných městech královských.[7])

Jeho činnost mohla tu opravdu být zabavena dostatečně. Jakou vážností tenkrát vynikalo kněžstvo utraquistické, poznáme, pohlédneme-li na držitele předních úřadů: někteří z nich jsou vzory veselého života. Administrátor měl synovce Matouše Benešovského, známějšího pode jménem Philonomus. Byv nejdříve vychovatelem, potom několik let ztrávil při hospodářství a přijal k sobě jako za ženu nějakou Salomenu, osobu pro nezachovalost z Prahy katem vymrskanou a vyvedenou. Protože se mu nedařilo při hospodářství, předsevzal si vstoupit do stavu duchovního i zkoušel učení uveřejniv překlad epištol sv. Ignacia: v předmluvě naříká žalostně nad zkázou mravů za své doby, jak prý se „nyní mezi námi jednota ruší, víra klesá, poslušenství a poddanost vrchnostem duchovním hyne“. Tato lítost byla odměněna vikářstvím při kostele sv. Víta. Matouš na odiv sta-

věl smýšlení přísně katolické a získal si tím přízeň nejen arcibiskupa, ale i legáta papežského i samého dvoru císařského, jehož snahám o korunu polskou obratně se zalichotil v † předmluvě ke Gramatice české rozmnožené českým překladem několika žalmů.[8]) Literatury užíval k tomu, aby se domohl uprázdněného tenkráte proboštství kolleje Všech svatých. Mistři kolegiáti, málo potěšení ctí mít jej za společníka, zbavili se ho tím, že rychle zvolili za probošta Petra Codicilla. Matouš, když se byl marně pokoušel popřít platnost volby, odešel zkusit svého štěstí na Moravě (1579). Byl jmenován farářem v Kouřimi † na podacím brněnském, brzo však se znesvářil s úřady, jež konečně vypověděly ho z města: odvolal se z rozhodnutí jejich a obtěžoval biskupa † olomouckého, až byl uvězněn. Navrátiv se do Prahy vymohl si na nejvyšším kancléři Vratislavu z Pernšteina slib, že mu nápomocen bude v dosažení nějaké bohatší prebendy. Stále toužil po svém proboštství, v promemoriu podaném nejvyššímu kancléři vypočítával své zásluhy a rádce císařovy zahrnoval osvědčeními své oddanosti. Mistři, jichž bylo dotázáno, zamítli ho však nelítostně: jeho kandidatura nemůže být vážně pojímána, neníť ani jejich strany pod obojí, ani professor ani žák university pražské, sám uznává, že nekonal studií řádných, a slibuje jen, že po svém jmenování se chce doučit filosofii. — Odmrštěn byv s této strany Matouš změnil své záměry a nepochybně pomocí katolíků byl jmenován opatem kláštera Emazského. Klášter Emauzský nebo „na Slovanech, založený Karlem IV., by jedním z nejslavnějších založení v Čechách a jeho správa svěřována obyčejně jen proslulým duchovním.[9]) Však sotva byl uveden v úřad, Matouš utuchl v své od-

danosti k víře katolické a přemýšlel již toliko, jak by vesele promarnil svůj čas: v klášteře zřídil kuželník, vystavil ptáka k střílení a zval veselé druhy, právě tak málo úzkostlivé jako on sám; potom odhodiv všeliký stud, postoupil Salomenu nějakému krejčímu a s velikou okázalostí slavil svatbu s dcerou jakéhosi šenkýře pražského, † jménem Prasátka. Klášter změněn byl v krčmu: věník vystrčen a trubači zjednáni; veselých hostů byl dostatek, ale peníze mizely rychle; když důchody nepostačovaly, pustošeny lesy klášterní.[10]) Arcibiskup i konsistoř si stěžovali u rady novoměstské; Matouš nedbal toho, spoléhaje na ochranu konšelů. Když však pohoršení bylo příliš křiklavé, byl roku 1590 zbaven svého úřadu a vypovězen ze země.[11])

Administrátor Václav Benešovský dávno byl syt nevděčného svého úřadu. Již roku 1585 žádal, aby byl propuštěn z něho: utratil prý, co prve zachoval, a pro velikou nouzi donucen jest šaty s sebe prodávat. Neplechy synovce jeho odňaly mu poslední špetku zbylé odvahy. — Matouš zahrnoval jej urážkami, prohlašoval ho za zrádce a odpadlíka; — konečně byl zproštěn úřadu roku 1590. Tento stařec neduživý byl náčelníkem dost ubohým; aspoň jeho mravy byly čisté a jeho úmysly upřímné. Jeho nástupcem se stal někdejší kanovník Všech svatých na hradě Pražském Fabian Rěozek Strakonický (1590—1593), který zr-ɐı zoval církev, jejíž osud byl mu svěřen; na škoap utraquistů se klonil brzo k lutheránům, brzo k ·jitřím, posléze se smířil s církví římskou a zemřeuן́ieʌן kanovník olomoucký. Ostatně věřící rádi kžɔʇɥ jeho ochoty: penězi každý získal na něm, cn-ɐbra Bylo velice nákladné mít kněze utraquistic'nʇsəɔ ké městské musily je shánět z daleka, platit oəɔqo :uı

posílat je do Prahy „na průbu", která záležela v sloužení mše. Zvláště tato cesta působila měšťanům největší nesnáze: často se stávalo, že se jim kandidáti nevraceli, berouce s sebou peníze na cestu i vyžádanou zálohu. Za Rezka bylo snadno obdržet osvobození, jen když dary a penězi dovedli přiklonit ho k sobě.[12]) Vskutku i ti, od nichž byl zvolen, znali ho dobře, ustanovivše mu za assessora Pavla Paminonda, jemuž uloženo, aby bedlivě pozoroval všecko jeho jednání a královské kanceláři zprávu dával o každém kroku, který by se mu zdál podezřelým. Po dvouletém tomto důstojném působení Paminondas obdržel v odměnu opatství na Slovanech, uprázdněné ssazením Matouše Benešovského (1590). Zvláštní to utraquista: takové bylo jeho záští proti novotářům, že si raději vyžádal za pomocníka kaplana katolického, než by přijal kněze ženatého. Napravil nepořádky správy Benešovského a znovuzřídil a vysvětil kapli svatováclavskou, která za jeho předchůdce byla zbavena oltářův a upotřebena k postavení vinného lisu; však když chtěl potlačit svátek Husův[13]) a obnovit obřad římský v kostele sv. Mikuláše na Podskalí, jeho věřící se vzbouřili; smrti unikl jen útěkem, vrátil se opět po několika letech, nedovedl lépe se udržet a málem by byl býval otráven. Nástupcem Rezkovým v úřadě administrátorském byl kněz ženatý † Václav Dačický z Brozan (1594—1604).[14]) Nejvyšší správa církve utraquistické kolísá takto mezi luterány a katolíky, a za tohoto střídání mizí stará strana husitská, aniž možná určit dobu, kdy zaniká docela. — Smutná to agonie, zneuctěná pohoršením a pohanou! Prameny nezůstavují žádné pochyby o zvrhlosti nižšího kněžstva utraquistického. Roku 1590 † kněz Václav Nepomucký, farář lišanský, žaluje

pokrývače Jakuba, že se k jeho ženě měl nenáležitě. Tovaryš před soudem líčí výjev takto: farářová u Rejčků v hospodě byla opilá, že téměř stát nemohla na nohou. „Já jí řekl: Málo jsi se napila! na to ona nadala mi lotrů." — Roku 1600 měšťané Rakovničtí žalují na faráře † senomatského, že se svou manželkou lidem poddaným, když skrz Senomaty obilí k městu jejich vezou, v cestu vchází a od nich na překup též obilí kupuje; tudy „nám nemalé zkrácení činí, odkudž nedostatek chlebův a ječmene toho týhodne býti počal a chudý lid nemálo nad tím úpí". Jiný kněz † Vít Žatecký ze Zbečna „po šenkovních domech přeplněn silnými nápoji se vadí a rvaček dopouští ... v domu farním dobyv se nočně do pokoje, kde hospodyně na odpočinutí s děvečkami byla, s nimi nevážlivě svou vůli provésti usiloval, potom je na poctivosti nařekl".[15]) Všickni kněží utraquističtí nedopouštěli se ovšem neřestí tak hanebných, ale ovcí prašivých bylo mezi nimi hojně, za mnoho nestáli ani ti, kdo byli nejlepší. Není ani jediného dopisu konsistoře, v němž by nebylo výtek nebo stížností, a podle toho, co jsme vypravovali o ní, nemůžeme vinit ji z přílišné přísnosti.

* * *

Naproti tomuto nenáhlému a nebohému rozkladu Jednota bratrská dospívala k nejstkvělejšímu stupni svého rozvoje, vybavujíc se z tradicí mystických, aniž však v nejmenším pozbývajíc mravní své ušlechtilosti. — Působením vždy častějších styků s protestanty západními právě tak jako výsledkem logického rozvoje svého učení bratří se blížili zjevně k demokratickému zřízení církví

kalvinských a presbyteriánských. Moc biskupů byla vždy víc obmezována autoritou užší rady a tato rada sama byla jen výronem synodů, jichž shromáždění bývala častá a činnost převážná. Jen mezi bratry českými uskutečnilo se revolucionářské slovo Lutherovo: „Každý člověk je knězem“ a jako laikové se sluhy božími závodili v ctnosti a zbožnosti, právě tak se s nimi sdíleli též o správu církve.

Zároveň kněží se zbavovali řádů téměř mnišských, jimž podléhali tak dlouho. Coelibát kněží upadl v zapomenutí, ba i mezi biskupy a členy užší rady byli kněží ženatí. Nemusili již jako dříve oddávat se práci ruční, vždyť štědrostí věřících většině jich poskytnuty statky a důchody, takže se mohli plně věnovat povinnostem svého úřadu. — Těmito změnami vážnost jejich nevzala nižádné újmy. Jejich vzdělání a oddanost zajišťují jim vliv, takže v úctě a něžné příchylnosti získávají opět část ztracené moci úřední; laikové spravují církev, ale oni vedou laiky. Farář utraquistický nebo lutheránský jest kaplanem šlechtice, s nímž se sotva lépe nakládá než se služebníkem. Kněz bratrský je přítel, vůdce, důvěrník, pravý hlasatel slova božího, před nímž se uctivě sklánějí osoby nejmocnější.

Tato přeměna však byla ohrožena nebezpečenstvím. Doba tehdejší vnikala do domu Hospodinova. Čím více nových přívrženců nabývala Jednota, tím více bylo se obávat, aby se nevloudily do ní živly nečisté; dosti je příkladů, kde pokrok duchovní zakoupen bývá jistým poklesnutím mravním. Zdá se, že Jednota nebyla by unikla všeobecnému osudu: slabost lidská vítězí vždy nad svatostí nauk; menšina se kazí již tím, když se stane stranou vládnoucí. Jednotlivé dekrety svědčí již poněkud o znepokojení náčelníků, vyznačujíce jakousi vlaž-

nost u víře a příliš velikou náklonnost ku přepychu; tu i tam chyby těžší, rozpustilosti, ano i cizoložství.[16])

I při těchto řídkých slabostech Jednota zůstávala věrna svému původu a poslání; za všeobecného rozvratu a lhostejnosti byla podivuhodnou školou dokonalosti a čistoty a v generaci prosáklé sobectvím představovala pěstování ideálu, oddanost a obětavost. Byla útulkem všech duší ušlechtilých, uražených nebo rozhořčených neřestmi své doby a nesmazatelný znak vtiskovala všem, kdo vyrostli za jejího vlivu. Žili v poslušenství písem svatých a připomínali si apoštolů podle příkladu svých učitelů mistra Jana Husi a Petra Chelčického. Jednotu a lásku dokazovali skutky dobrými, jedni druhým posluhujíce skrze lásku ducha, vedli život ctnostný, pokorný, tichý, zdrželivý, trpělivý, čistý. A k tomu jedni od druhých přijímali naučení, napomínání, výstrahy i trestání a každý o druhého pilnost měl k jeho vzdělání a polepšení.[17])

Tato vážnost a zdrželivost byly vlastnostmi, jimiž se bratří vždy vyznamenávali, toto pohrdání marnostmi světskými, tato ušlechtilá snaha, uskutečnit království boží zde na zemi, která Jednotu všecku činí tak úcty hodnou, stávají se nevýslovně vznešenými, když se její členové oddávají vyššímu vzdělání duševnímu a povznášejí do sfér nejvyšších. Nic není podivuhodnějšího nad postavy velmožů vyrostlých v této škole; ideje demokratické, posílené a očištěné evangeliem, živě se udržují v tomto stavu a pronikají nejslavnější jeho vůdce Touto přísnou kázní duchové se zocelují, jediná myšlenka je ovládá, konat všecku svou povinnost. V každém okamžiku denním cítí, že je pozoruje oko boží, nemají jiné vůle než Jeho vůli, neznají jiné

obavy než aby nevzbudili Jeho hněv. Žádná zkouška není jim břemenem, žádná obět postrachem. Václav Budovec z Budova a Karel starší z Žerotína, jmenujeme-li jen nejslavnější — co bychom mohli uvést těch, kteří v postavení skromnějším náleželi k téže rodině duchovní — chybovali, ale neklesli nikdy. Přirovnat je můžeme toliko k některým kalvínským šlechticům francouzským, kteří jak oni s vznešeným duchem spojují vroucí pobožnost a podivuhodnou ctnost. Jsou chloubou svého národa a byli by zajisté zasloužili být výkupem jeho chyb; stali se však jen jeho obětmi smírčími.

Základním rysem učení bratrského jest, že každý je sám zodpověden za své spasení; věřící neskládá svou vůli a své svědomí v ruce správce, který na něho přenáší milost boží; jemu vlastní silou jest povznášet se k pravdě a víře. — Z toho pochází potřeba vzdělání. Reforma česká osvobozením svědomí lidského ze jha církve, od první chvíle pečovala o to, aby všem umožnila čerpat přímo z pramene života, číst evangelium. S počátku škol bylo pořídku a methody špatné; kněží a otcové hospodáři byli na místě učitelův a horlivost nahrazovala vědomosti. Později Balbín se diví, když v Rychnově uprostřed kázaní vyrušen jest babičkou, kteráž opravuje chybný jeho citát z písma svatého. Obyčej čtení byl tak rozšířen u bratří, že jejich protivníci myslili, jako by čert je učil; postačí prý, aby sedlák vstoupil do Jednoty a již umí číst, ale jakmile vystoupí z ní, hned zapomíná své vědomosti.[18]) Dekrety často připomínáno rodičům, že jejich povinností jest vyučovat své dítky. I mladé dívky čítávaly evangelium, ženám ukládáno, aby učily je číst, šít, psát a bdít, „aby nic zlého nevniklo v srdce jejich“.

Po dlouhý čas bratří se tím spokojovali, netoužíce po vyšších studiích, jež se jim zdály neprospěšné, ba nebezpečné. Po učitelích svých žádali více zbožnosti než učenosti. Právě s vědou a zbožností mnišskou roztržky vnikly prý do církve.[19]) Jejich kněží Lukáš, Krasonický a j. měli však již tehdáž rozsáhlé vzdělání, ale zdá se, že neporozuměli výhodám z něho vyplývajícím, a věřící celkem splétali vždy nevědomost s prostotou srdce. Literární činnost jejich správců bývala mnohým spíše předmětem nepokoje nežli povzbuzení: ob čas obnovováno nařízení, jímž se zapovídalo kněžím uveřejňovat knihy pod svým jménem nebo vydávat tiskem jakýkoli spis bez svolení užší rady; i práce, které schválili, nerozšiřovali, ale tajili je před jinověrci a rozdávali jen svým věřícím.[20]) Konečně bratří poznali škodlivé následky takové opatrnosti, jež bývala podnětem mnohého podzírání, i odkládali znenáhla plachost, kterou kárali všickni cizí protestanté. Okolo roku 1540 obvykli si posílat některé mladíky na dokončení jejich studií do Německa nebo do Švýcar, později zřídili školy nižší v Čechách a na Moravě. Vyučováno tu hlavně slovu božímu, a byť se methoda jejich nerůznila asi podstatně od způsobu všude jinde užívaného, však kázeň tu bývala zajisté lepší a horlivost učitelů větší; brzo pověst těchto škol byla taková, že i lutheráni a katolíci tam posílali své dítky a že přicházeli žáci i ze zemí sousedních.[21]) Vyšší škola založena byla v Ivančicích; vyučovalo se tu řečtině a hebrejštině, a její správa svěřena slavnému učenci Esromu Rüdingerovi;[22]) pro své žáky vydal parafrasi žalmů svědčící, že se na ní zabýváno exegesí. Kněžím se dostávalo vychování zvláštního, velmi pečlivého; obyčejně studovali několik let na univer-

sitách; již roku 1575 skoro čtyřicet studujících dli takto v cizině, aby se připravili k posvátnému úřadu.[23])

Mezi bratřími bývalo vždy hojně spisovatelů; počet spisů složených od členů Jednoty páčí se skoro na třetinu vší produkce literární v Čechách za XVI. století; znamenitá to účast, pomyslíme-li, že nikdy netvořili více než desetinu všeho obyvatelstva. V letech 1457—1620 známe asi 150 spisovatelů vyšlých z jejich řad a více než 500 děl sepsaných od nich, a co jich zmizelo za následující bouře! Seznam neustá e vzrůstá a nikdy nebude úplný.[24]) K tiskárnám jejich v Mladé Boleslavi (hora Karmel) 1500, v Litomyšli (hora Olivetská) 1507 a v Bělé 1519 přidružily se později tiskárny na Moravě a zvláště v Ivančicích přenesená později do Kralic, z níž vyšla nejslavnější díla, jež kdy tiskem vydala Jednota. Páni z Žerotína povzbuzovali správce osvícenými svými sympathiemi a podporovali je penězi. Některé knihy vytištěné bratrem Zachariašem Solínem, nejslavnějším kněhtiskařem českým, směle mohou být postaveny po bok proslulým pracím hollandských kněhtiskařův Elzevirů.[25])

Spisy bratří dělí se ve dvě velké skupiny: náboženství a dějiny. Knihy náboženské jsou díla polemická, katechismy, kancionály a překlady písem svatých. Poznáváme tu, jak jednota dovedla pronikat duši až do jejích hlubin, nezanedbávajíc žádného účinného prostředku; bratří jako vychovatelé mají jen jesuity sobě rovné — jsou sice méně obratní, ale upřímnější a rovněž mistry v umění vloudit se do duše a zmocnit se člověka celého. Katechismy byly dvojí, jedny rozsáhlejší, opatřené jakýms apparatem učeným a určené zvláště pro cizince a pro

učitele; druhé, mnohem rozšířenější, malé katechismy, krátké, přesné, prosté, podivuhodně přizpůsobené pokorným srdcím, která nalézala tu odpověď na všecky otázky, jistého vůdce ve chvílích pokušení a pochybností.[26])

Kancionály[27]) vyhovovaly potřebám citu a obrazotvornosti. S počátku asketism bratří zavrhoval malířství a zpěv; jednou z příčin jejich oddělení od Říma byly obyčeje modlářské: modlitby zpívané cizím jazykem, nádherné obřady, zpěvy, trouby, všecken děj mše, obrazy, ornáty v jejich očích byly jen nebezpečným rozptylováním; oko a ucho bylo ukojeno, ale duše se odvracela od věcí věčných. Znenáhla upouštěli od této výlučné přísnosti. Není dost, aby učení uspokojilo rozum, musí mluvit k srdci; všecky city melancholie a naděje, povznesení k Bohu, výkřiky bolesti a radosti došly svého výrazu v kancionálech. Zpěvy věřících se střídaly se sbory kněží, dodávaly pobožnosti jakéhosi rázu dojemného a poetického, aniž odnímaly jí vroucí její prostotu. „Hluboce nábožný cit lidu," praví dějepisec, který nemůže být podzírán ze zvláštní náklonnosti k Jednotě, „vyléval se v těchto nápěvech, které duši zpívajícího povznášejí k Bohu. Jako dávný epos ani kancionály nebyly dílem jednotlivcovým, ale téměř celý národ je skládal a právem lze tudíž tvrdit, že v těchto kancionálech obsaženy byly dějiny náboženského vývoje a posvátné poesie slovanského lidu na Moravě. Kancionály byly výkvětem národního života; když tento zanikl, umlkl také onen zpěv."[28])

Tyto kancionály možno rozdělit ve dvě skupiny. První skládány byly obyčejně od biskupů: Lukáše,[29]) Roha,[30]) Macha,[31]) Izraela[32]) a Blahoslava;[33]) literární a poetická jejich cena

jest větší nebo menší, ale celkem se vyznamenávají snahou po přesnosti dogmatické; jsou to veršované perifrase katechismu, rozdělené na kapitoly, v nichž postupně stopujeme hlavní články víry. Skladatelé především hledí poučit věřící a hluboce proniknout jejich ducha vědomostmi potřebnými k spasení; věda theologická nahrazuje tu dosti neúplně inspiraci. V druhých, které jsou obyčejně bezejmenné, podivujeme se někdy půvabu, svěžesti, ryzosti a síle citu, jež připomínají na nejrozkošnější a nejdojemnější písně národní. V době, kdy básníci povolaní jsou tak prostřední a tak planí, po jejich povídavosti pociťujeme radostné překvapení, čteme-li tyto verše, v nichž se zrcadlí duše slovanská, tak přístupná dojmům přírodním, tak prostá a něžná.[34]) O těchto písních duchovních vším právem platí slova Herderova: jsou prodchnuty prostotou a zbožností, vroucností a duchem lásky bratrské, kterých nedovedeme napodobit, protože zmizely charakteristické rysy, které tlumočí.[35]) — A nejen v kostelích písně duchovní zpívány, bylyť částí samého života věřících, každá hodina denní, každá práce měla svou píseň. „Vaše chrámy,“ dí Rüdinger, v předmluvě věnované Žerotínovi, „zpěvem předčí všecky ostatní. Kde možná poslouchati tak často písně chvály, díků, modlitby nebo poučení? . . . . . Jaké ohromné to bohatství! Váš poslední kancionál obsahuje 743 písní a co jich ještě nebylo nikdy uveřejněno! Více než jednou tolik! Celé shromáždění zpívá a činně se účastní takto služby boží. Co v žalmech hebrejských zdá se nenapodobitelným, bylo podivuhodně vystiženo v písních vašich. Hluboké bylo mé pohnutí, když jsem je slyšel po prvé . . . . . A tyto zpěvy neslýcháme jenom ve sborech veřejných, ale i v rodině, v domě vašem i druhých pánů,

při modlitbě ranní a večerní, před jídlem a po něm."[36])

Častá vydání kancionálů dokazují, jaké místo zaujímaly v životě veřejném i soukromém.[37]) Bývala to kniha nejoblíbenější, proto vydávána také s největší péčí. Některá vydání jsou pravými uměleckými díly. Kancionál † Ivančický z roku 1576 a † Kralický z r. 1581 a 1615 jsou opravdu slavné,[38]) ale stejně proslulé jsou mnohé jiné. Miniatury, arabesky, iniciálky svědčí o vynikajícím nadání. Malířství po době úpadu se povznášelo a osvojujíc sobě prostředky Vlachův a Němců, zachovalo si přece svou původnost. „Kancionály české," píše učený archeolog, „co do krásy a zdařilosti obrazů v nich obsažených se vyrovnávají nejvzácnějším toho druhu plodům, ježto knihovny a musea ve Vídni, Mnichově, Berlíně, Benátkách, Miláně, Bruselu a Paříži chovají. Nevím však, zdali se kde nalézá tak velkolepých, ozdobně a geniálně provedených začátečných liter, jakými se zpěvníky naše honosí."[39]) Bohatí páni čeští platívali 25.000 až 30.000 zlatých za tyto vzácné exempláry.

Vedle kancionálu knihou u bratří nejvíce čítanou bylo písmo svaté. V Čechách vyšlo již šestnácte překladů evangelií,[40]) když bratří uložili Blahoslavovi, aby z řeckého jazyka přeložil Nový zákon; pracoval o něm po dlouhá léta i vytvořil dílo všecky dřívější pokusy daleko převyšující a jedno z nejznamenitějších jak věrností smyslu tak lepotou slohu.[41]) Starší na prosbu kněží a četných věřících podnikli potom překlad celé bible. Přípravy k tomu se konaly velmi pečlivě: mladíci posláni do Vittenberka a do Basileje, kde zůstali po několik let, aby nabyli rozmanitých vědomostí, k těžké své práci potřebných. Mnozí dosáhli nejvyšších úřadů v Jednotě a proslavili své jméno v literatuře české. Vy-

žádali si pomoci dvou znalců hebrejštiny, proslulých tehdáž v světě vědeckém. Nejvyšší vedení bylo nejprve v rukou Ondřeje Štefana,[42]) později Isaiáše Cibulky[43]) a Jana Eneáše.[44]) Zpráva o jejich záměru se rozšířila a způsobila jisté znepokojení mezi katolíky.. Biskup olomoucký † Vilém Prusinovský vymohl si od Maximiliana mandát, kterým zapovídáno bratřím tisknout něco bez vyššího schválení; nařízení císaře Rudolfa o tiskárnách a tiscích (1580) čelilo hlavně proti bibli zamýšlené. Těmito nesnázemi nezalekli se však bratří, ostatně oporu jak šlechetnou tak bezpečnou nalezli v panu Janu starším z Žerotína. Bible počatá v Ivančicích dokončena byla na Kralicích: nazývá se dosud tím jménem. Skládala se ze šesti dílů čtvercových, z nichž první vyšel 1579 a šestý, obsahující Nový zákon, Blahoslavem přeložený, roku 1593. Papír jest pevný, tisk velmi pečlivý; na okrajích zevnějších jsou poznámky, na krajích vnitřních odkazy na místa podobná a krátká oznámení obsahu. Angličané teprv o půl století později se pokusili o věrný překlad písma sv.; překlady Vlachův a Francouzů nikterak nelze srovnávat s původním dílem bratří, ano i překlad Lutherův jest mnohem podřízenější; „málo jest ještě národů," velmi pravdivě dí Komenský, „kteříž by tak pravdivě, vlastně i jasně svaté proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli."[45])

Výklad velice obsáhlý a zajímavý svědčí o znamenité učenosti pro onu dobu; překladatelé znají nejen otce církevní a klassiky řecké a latinské, ale i archeologii hebrejskou; poznámky historické a filologické jsou četné a tak přesné, jak dopouštěla toho vědecká znalost tehdejší doby. Ale zároveň skladatelé nezapomínají nikdy, že první jejich po-

vinnosti jest povznášet mysli k Bohu, a takto bible Kralická jest vzácným pramenem zpráv o mravním stavu společnosti tehdejší a o pravém učení Jednoty.

Forma je podivuhodná. Vytýkány sice tu a tam některé odpory a poklesky, vyčítáno překladatelům, že přeložili totéž slovo textu řeckého nebo hebrejského slovy různými; to však jsou jen maličkosti, kterými nikterak není oslabena cena celku. Komenský právem vyslovil, že Jednota nebyla neplodna, ježto zanechala světu *příklad nejčistší kázně, bezvadných mravů a bibli Kralickou.* Katolíci sami, ač rádi obviňovali bratry, že proměnili slovo boží, spravedlivě posuzovali toto veliké dílo. „Podle všech zdání," čteme ve spise „Žáčku" z r. 1668, jehož původcem byl jesuita † Šteyr, bible Kralická „nad jiné české knihy vlastněji, pěkněji a pilněji vytištěna byla, způsob jejího písma nemůže se něž nad míru chváliti." Jesuité † Constantius, Šteyr a Barner, vydávajíce překlad bible pro lid katolický, čerpali často z díla bratří, a když jejich žák, kněz řádu pavlánského, Fr. F Procházka, chtěl opravit tuto bibli svatováclavskou, dosti prostřední, přiblížil se ještě více k bibli Kralické a veřejně uznal služby prokázané Jednotou literatuře české. Protože se u bratří zachoval duch demokratický a že nevyšli ze styku s lidem, svými studiemi se neoddálili od národa, i čerpali ze samých zdrojů jazyka. Byli sic i před nimi spisovatelé, ale od té doby se počíná teprve jazyk klassický. Bible se stala čtením všech, kněží i laiků, pánův i poddaných, boháčův i chudých jí dokládáno se neustále, znali ji nazpamět a z ní učili se zároveň poznávat slovo boží i mluvit čistě a správně česky. Působení bible Kralické bylo srovnáváno s vlivem bible Lutherovy v Německu; snad není tím ještě dosti ře-

čeno, vždyť od té doby až po dnes všickni znamenití spisovatelé čeští se vzdělali v této škole.

Zdá se, že si bratří byli vědomi úlohy vychovatelské, k níž byli povoláni; jejich vlastenectví příliš křesťanské, aby bylo válečné a výlučné, béře svou odvetu v této formě literární. Jejich spisovatelé ustanovují pravidla skladby a pravopisu, očišťují a obohacují slovník a jejich zásluhou perioda nabývá plnosti, vznešenosti a souladu před tím neznámého. Všickni spisovatelé jsou přímo nebo nepřímo jejich žáky a která jména by se mohla postavit v XVI. století vedle jmen Blahoslava a Komenského, Žerotína a Budovce, Skály a Slavaty, kteří všickni byli členy Jednoty a prošli školami bratří?

Jejich vliv nepůsobí pouze na řeč a sloh; všecka produkce této doby má ráz jejich ducha. Literatura XVI. století, kde poněkud cennější díla obrazotvornosti jsou tak řídká, — vážná, rázu přísného, poněkud chladného, nemnoho rozmanitá a hlučná, ale poctivá a přísná, chtějící spíše poučit nežli pobavit — jest odleskem vládnoucí methody a myšlenky těchto jansenistů, kteří chtějí jen vykonávat svou povinnost a nikoli rozvíjet své půvaby. Jejich hlavní zásluhou literární jest přímost jejich srdce. Píší jenom, aby dokázali něco, vyvrátili námitku, opravili fakta nebo připomenuli tradice.

Bratří jsouce rozptýleni, přinuceni skrývat se, vydáni udavačství a pomluvám, musili být zvlášť opatrni, aby zachovali nařízení svých biskupů, usnesení svých synodů, památku svých mučenníků, zkrátka vše, co tvořilo podstatu jejich církve; proto velmi záhy měli archiv, v němž uschovávány byly všecky písemnosti důležité. Archiv shořel sice r. 1546 v Litomyšli, ale byl obnoven v Ml. Boleslavi

přičiněním zvláště Jana Černého a Jana Blahoslava, i pokračováno v něm od té doby s velikou péčí. Třináctе foliantů v Ochranově[46]) a foliant chovaný v král. museu českém jsou nejvzácnějším pramenem pro dějiny české XVI. století. Přirozená a chvály hodná byla snaha použít tohoto materiálu: po sběratelích následovali kronikáři, po nich dějepisci.[47])

Česká škola historická vydala na počátku XVI. století dílo prvního řádu v Kronice pražské Bartoše Písaře, jenž živými a svěžími barvami vylíčil soupeřství Paškovo a Hlavsovo.[48]) Neměl však následovníka. Knihy památné Sixta z Ottersdorfu jsou jen sbírkou listin o odboji roku 1547.[49]) Od té doby dějiny vypravují se jen od humanistů, kteří se snažili češtinu přizpůsobit latině a události zakrývali temným závojem okázalé své rhetoriky. Jeden spisovatel však je skvrnou této školy rozvláčné a jednotvárné, totiž pověstný Václav Hájek z Libočan. Dějepisci nové doby odsuzují ho přísně, a jejich nevole jest oprávněna: neměl ani za mák úsudku kritického a jest zodpovědným původcem nebo bezděčným šiřitelem pošetilých bájí, které až do dnešní doby znetvořovaly dějiny české. Však nechybělo mu nadání; jeho vypravování jest prosté, jasné a zábavné; byl proniknut duchem starých kronikářův, a je-li prašpatným vůdcem, jasně osvětluje aspoň duševní a mravní stav svých vrstevníků.[50]) Protože nebyl podezřelý z kacířství, ve dnech pronásledování, kdy každé dílo psané jazykem českým bylo sebráno a spáleno, on jediný nalezl milost v očích jesuitů. Čtenáři si libovali v tomto románu, který se hemží malebnými podrobnostmi, a jemu náleží zásluha, že se v lidu zachovala některá jména a některé pověsti, poslední to drobty historie ná-

rodní, slabé svazky, které poutaly přítomnost s minulostí. Jednou z oněch podivných náhod, které ničí všeliké předvídání, stalo se, že úřední historiograf zachoval nejasnou vzpomínku na dávné dni samostatnosti, a jestli památka arcikacířů nezaniká úplně, jakási čest, ne-li zásluha o to, náleží jemu. Tyto bezděčné služby, prokázané národnosti české, jsou ku prospěchu jeho, takže nemůžeme odepřít mu dobrodiní polehčujících okolností; však při vší dobré vůli nelze spatřovat dějepisce v tomto kompilátoru nesvědomitém a nechutném.

Pravé a jediné představitele historiografie české v XVI. století dlužno hledat v Jednotě bratrské.

Nejprve Matěj Červenka[51]) obrazotvornosti živé a ducha pronikavého, později Jan Černý[52]) a zvláště Jan Blahoslav,[53]) okolo něhož se utvořila opravdová škola historická, „jakovéž" podle úsudku soudce nejoprávněnějšího „sotva na kterém jiném místě nalézti lze".[54]) Posledním představitelem školy této, nejznámějším, ale ne nejznamenitějším jest proslulý spisovatel, mistr Adam Daniel z Veleslavína, veliký knihtiskař (†1599).[55]) Nebyl ducha vynikajícího: většina jeho prací jsou vzdělání nebo překlady, a vlastní jeho díla nevyznamenávají se ani původností ani hloubkou, a jejich složení často bývá pochybené. Jeho kalendář historický[56]) svědčí spíš o pilnosti než o kritickém jeho úsudku. „Politia historica" je české vzdělání Lauterbeckova Regentenbuchu.[57]) Ale s důkladnou znalostí literatur klassických spojoval duši šlechetnou, lásku k dobru a vytříbený vkus. Byl střediskem všeho hnutí duševního za své doby: spisovatelé nalezli v něm ochránce šlechetného a rádce bezpečného. „Cokoliv učeného a vědeckého vydáno bylo v Čechách za vlády Rudolfa II.," praví Balbín, „Vele-

slavínem buď sepsáno nebo přeloženo neb opraveno neb aspoň vytištěno bylo." Jeho vrstevníci nazývali jej arcitypografem. Zvláště jako stilista proslavil své jméno za této doby. Nikdo neovládal jazyk dokonaleji, neučinil jej plnějším, zvučnějším a vznešenějším; nikdo také nemiloval ho láskou upřímnější a nepracoval horlivěji a svědomitěji o jeho zdokonalení a rozšíření.[58]) Spravedlivou odměnou služeb Jednoty jest, že spisovatelé čeští v době, kdy literatuře národní bylo souzeno zaniknout, kupí se okolo jednoho z žáků jejích, dávajíce jí takto stkvělé svědectví vděčnosti a oddanosti.

Pravými velikány v oboru písemnictví za této doby nejsou však spisovatelé z povolání, nýbrž mužové činu, kteří vládnou mečem právě tak, jako pérem, Václav Budovec z Budova a Karel starší z Žerotína, uvedeme-li jen nejpřednější. Jako ve správě Jednoty i tu první místo přechází od kněží k osobám světským. Paměti a řeči Budovcovy,[59]) Žerotínovy[60]) zápisky — zvláště jeho listy — jsou zajisté méně elegantní a méně pečlivě vyhlazené nežli předmluvy Veleslavínovy: co však na tom, jen když řečí pevnou a přesnou tlumočí myšlenku prodchnutou vlastenectvím a vírou. V jejich rukou spočívaly osudy národa v dobách rozhodných, a jestliže podlehli okolnostem a neblahému dědictví nakupených chyb, jejich odvaha nebyla překonána žádnou situací, aniž jejich genius předstihnut; duch vlasti se vtělil v nich a jejich spisy jsou jako závětí starých Čech. To jest poslední odkaz Jednoty zemi, korunování velkého hnutí duševního, které vzbudila a kteréž událostmi bylo děsně přerváno.

Vším právem slušelo by podat přehled všech plodů literárních, vyšlých z tiskáren bratří: ale oni

nepsali pro slávu a k čemu bylo by toto neúplné vyjmenování knih? Tato jména neznámá mizejí rychle z paměti, nezůstavujíce stopy. Jeden dojem aspoň setrvá; totiž ohromná činnost Jednoty, velké její úsilí a šlechetné ctnosti. Ze všech sekt křesťanských žádná snad nevdechla svým členům upřímnější lásku k povinnosti, žádná nevzbudila vůdců znamenitějších. Co jim chybí? — Bůh zahrnul je svými dary, rozumem, vzděláním, odvahou i výmluvností. Žádné sobectví nekalí jejich činnost, žádná nízká snaha nekazí jejich program. A přece podlehli. — Proč? Čeho bylo by jim ještě bývalo třeba, aby dosáhli vítězství?

Zajisté přišli příliš pozdě, boj byl již pokročil příliš — a velmi nešťastně, mravní síly země byly zničeny; podlehli osudné minulosti, a chyby jejich otců padly na ně a zdrtily je. — Nežalujme však hned příliš na nemravnost osudu! V jejich pádu i na ně spadá část zodpovědnosti. Podlehli z téhož důvodu, kterýž vždycky bránil Jednotě získat většinu národa. Nechť se na venek měnila jakkoli, přece zůstávala dílem Chelčického; zavrhla sice jeho dogmata, ale zachovala jeho ducha; jako v prvních letech ideálem těchto v duchu a v pravdě pravých žáků Kristových bylo následovat příkladu apoštolského, života evangelického. Proč bychom se divili tomu? Zda nebylo to podstatou jejich bytosti a zda dnes rozeznali bychom Jednotu jinak od různých sekt protestantských? — Proč bychom litovali toho? Není-li tu pramen všech jejich ctností?

Však i jejich slabosti a pádu. — Byli vyhnanci tu na zemi, a pravou jejich vlastí byla domovina příští. Skutečnost věcí urážela jejich svědomí, starosti světské zdály se jim zbytečným rozčilováním, které je odvracelo od myšlenek věčných, pouze

opravdových; jejich poslušnost evangelia ochromovala jejich odvahu a zůstavovala jim nadšení jen pro mučedlnictví. Ve věcech jak víry tak i politiky se nezbavují nikdy jakési nepokojné plachosti. Myšlenka spasení je trápí, i strachují se, aby neposkvrnili svých duší dobrodružstvím. Po dlouhém úsilí přemohli sice hrůzu, kterou vzbuzovala v nich vyšší studia, ale nikdy se nepovznášejí k ideálu věd a umění, nerozumějí nezištnému zkoumání pravdy a krásy. Mají proslulé stilisty, znamenité historiky, učené theology; ale nemají vynikajících filosofů, ani nadšených básníků. Jejich spisovatelé jsou svědomití, poctiví, zalíbíme si je, mají nadání rozsáhlé, ale cítíme, jak jest obmezeno: vážnost a oddanost nikdy se nepovznášejí až k obdivu. Neznají oklik, ale také ne vzletu. Poslední v řadě velikánů jejich a ne nejmenší, K o m e n s k ý, jest učitel opravdu podivuhodný. Paedagog — hle, poslední synthesa Jednoty. Jeho práce hojné, zajímavé, pozoruhodné pro jeho dobu, v nichž se jeví duše upřímná, šlechetná, osvícená a milostná, přece zarážejí nás stále. Čteme-li je, porozumíme hněvu a odporu Erasmovu proti oněm reformovaným, kteří pod záminkou vysvobození duší ze jha papežského překovávali železo polou spotřebované. Bylo by křiklavou nespravedlností přirovnávat bratry k jesuitům, vznešenou a přímou jejich mravouku ke všední obratnosti těchto; a přece co obojí přijali z humanismu? — Především formule. Nevím sám, zda vítězství Jednoty, ačli bylo možné, nebylo by zhoubněji působilo na pokrok rozumový nežli vítězství katolicismu. Nikde zaujatost theologická se nejeví zřejměji nežli u Komenského. On chce své žáky učinit hodnějšími života příštího, k němuž tento jest jen trapnou přípravou. Obává se dokonce, že se čtení starých

klassiků protiví duchu evangelia, a navrhuje, aby se učilo latině z knih křesťanských, sepsaných v tom směru. „Však pak dítkám knížecím," praví, „za učitele nedávají fatkářů, šašků, kratochvilníků a podobných lehkých lidí, ale osoby vážné, vzácné, moudré, ctnostné. A máme my dědicům výsosti, Kristovým bratříčkům, za vůdce dávati oplzlého šaška Plauta? nečistého sodomáře Ovidia? bezbožného neznaboha Luciana, žertovného kejklíře Diogenesa? slepého šermíře Aristotelesa, básnivého rhapsoda Plinia? chlubného Cicerona? . . . Jest prý veliká v knihách mudrcův, řečníkův, básníkův složena moudrost. Odpovídám: Hodni jsou oslepení, kdo od světla odvracejí oči . . . U Boha toliko pravé jest světlo . . . v písmích sám světa pán o svých skutcích velebná tajemství vynáší a z nejhlubších vnitřností všech viditelných a neviditelných tvorů základy odkrývá." — Na námitku, že písmo nás filosofii neučí, než pro theologii dáno jest, odpovídá: „Studnice moudrosti jest slovo Boha na výsostech přebývajícího. (Sir. 1, 5.) Pravá filosofie nic není, než známost pravá Boha a všech skutků jeho, kteráž nikdež jinde kromě v písmích dokonale se nepředkládá. Což z nemalé částky Joh. Henr. Alstedius[61]) ve svém Triumphus biblicus ukázal, kdež základy všelikých umění a věd moudrých z samé biblí vyvedl."[62]) — Ba neukázal, Komenský se mýlí; není pravda, že věda nemá jiného cíle než hledat všude stopy boží. Snižujeme a zapíráme, jakmile užíváme jí jen jakožto nástroje.[63])

A právě jako věda i život má cenu vnitřní, a bratří nepoznali toho. U Komenského převládá tichá naděje, že brzo spočine v klidu Hospodinově. Jeho zbožnost, dí Criegern, není ani lutheránská ani kalvinská, spíše se kloní k tomu, co nazýváme quie-

tismem.[64]) Bratřím život jest povinností a nikoli radostí; boj zde na zemi jest podmínkou odměny příští. — Však k ovládání světa třeba jest se povznášet nad něj a nikoliv se odcizovat jemu a k podmaňování duší nestačí pouhá ctnost, nespojuje-li se s některou ctižádostí a s velikou důvěrou a odvahou. Bratří podle svého obrazu utvořili si Boha, jenž náruč otvíral lidem dobré vůle; ale v písmě jest Bůh boje a světla, a na tohoto neodvážili se pohlédnout skrze blesky, jimiž jest obklopen.

Bratří, jsouce seslabeni již touto oddanou malomyslností a tajným odporem hájit zbraní světskou věci nebeské, byli ještě skličeni nedůvěrou, kterou cítili kolem sebe a která se posílila novou proměnou dogmatickou v Jednotě. Po době lutheránské dostali se nyní do období kalvínského. Od počátku byvše vábeni k západním reformovaným okolnostmi zevnějšími, jednoduchostí obřadu, přísnou kázní, demokratickým zřízením církví, znenáhla přijímali většinu nauk ženevských, zvlášť o svátosti oltářní: tou právě se různily mezi sebou jednotlivé sekty protestantské. Staré žaloby proti pikartům, jež se dědily pokolení od pokolení, staly se takto pravdivými, a napříště nebylo možno žádné shody upřímné mezi nimi a většinou pokrokové strany české. Cítili to, a jejich opatrnost vzrůstala. Bylo to neštěstí veliké pro ně, veliké také pro celý voj protestantů českých: byl jako bez hlavy, nesmiřitelným rozrůzněním jsa oddělen od mužů, kteří vším byli ustanoveni k vedení jeho.

* * *

Zda na místě bratří v lutheránech nalezne vůdce potřebné? — Šťastná byla jejich propaganda. Po-

sloužil jim výsledek sněmu roku 1575, třeba nedost uspokojivý. Na zprávu o ústupcích císařových lhostejní a bázliví dali se pohnout k odtržení se od konsistoře a právě k lutheránům přistupuvali skoro všickni odpadlíci od utraquismu. — Nejprve páni. Ale jejich přestup brzo způsobil obrácení i jejich poddaných.

Jestliže tito váhali, páni měli neodolatelné prostředky přesvědčivé. „Jakého náboženství jest pán, takového i poddaní“, bylo zákonem toho času a vyšší stavové, kteříž odporovali, když od krále byl jim vnucován, bez rozpakův ukládali jej svým poddaným. Z dosti četných stížností poddaného lidu lze soudit, že svoboda svědomí v XVI. století byla jen prázdným slovem, jedním z oněch hesel, jež strany píší na svůj prapor a na něž zapomínají hned po bitvě. Tu a tam kněží katoličtí byli vypuzeni nebo týráni; stížnosti arcibiskupovy nebo rozkazy panovníkovy byly jim ochranou jen velmi nedostatečnou.[65]) Z jednoho příkladu poznáme postupování pánův a duševní stav té doby.

V hrabství Kladském jakýsi Jáchym Schmidt chtěl přinutit sedláky Königshainské, aby se stali lutherány: tí však odmítli s velikou rozhodností; odbojníci byli zbaveni úřadu konšelského, biti holemi a uvrženi do vězení. Když někteří zemřeli, bylo zakázáno pohřbít jejich těla do země posvěcené. Probošt řeholních kanovníků sv. Augustina v Kladsku chtěl zakročit a poslové jeho prosili Schmidta, aby pro náboženství neutiskoval více těchto ubožáků, „nejsa ani za biskupa ani za probošta od J. M. C. ustanoven“. — Jsme katolíky, křičeli sedláci, nevěříme jinak, než jako naše hlava a dědičný pán, císař, věří. — „Aj!“ odpověděl Schmidt rozzuřený, „a kdyby císaře čert vzal, také byste pak chtěli

s ním do pekla jeti?" — Kazatel lutheránský se vmísil v hádku svým hlasem kárajícím. „Kristus, Kristus jest hlava naše, nikoli císař." Sedláci byli vrženi do vězení ještě tužšího a nebyli propuštěni na svobodu dříve, než odpřisáhli katolictví.[66]) — A to se dálo na panství královském. A tento Schmidt byl císařským úředníkem!

Katolíci rozhlašovali hlučně taková nemilá pohoršení; jakási báj se počala šířit mezi nimi: lid prý tajně je stále oddán staré své víře, která byla potlačena od jeho pánů. — „Lid jest výborný," píše farář oujezdecký. — „Vaše Eminencí," píše druhý, „neuvěřili byste, jak lid zdejší je pobožný a katolický. V skutečnosti třeba mnoho odčíst. Tentýž farář oujezdecký vidí se opuštěným ode všech svých osadníků: „tento lid nezvedený, puzený zuřivou náklonností ke kněžím rozkolnickým a ke vší svobodě" upouští od obřadův úředních a hrne se na kázaní nějakého tkalce; farář udává věc úřadu městskému; vysmáli se mu, konšelé právě přivolali kněze kacířského. Lesník páně Berkův neplatí desátek a o velkonocích s rodinou a čeládkou nešel do farního chrámu k sv. přijímání, nýbrž k onomu tkalci, kam posílal i jiné osadníky.[67]) — Úřední stížnosti na útisky sedlákův odsouzených ke kacířství přispívaly hlávně k udržení horlivosti katolíků bojujících; později chtěli tím omluvit svou odvetu. Zatím malý voj věřící se drobil rychle. I když připustíme upřímnou oddanost poddaného lidu k církvi římské, jeho odpor neměl vytrvalosti ani významu politického, kdežto v stavích vyšších poměr rychle se měnil v prospěch lutheránů. Nelze zajisté do slova věřit prohlášení nejv. purkrabí Adama ze Šternberka, jenž na sněmě roku 1609 žádal záruk pro katolíky, protože „na jednu osobu pod jednou dobře se nachází třicet osob

pod obojí.“ Číslice úřadní ukazují aspoň, že jen čtvrtina stavu panského byla ještě katolická a sotva čtrnáctina stavu rytířského. V ostatním národě katolíci, kteří po dlouhý čas tvořili třetinu obyvatelstva, představovali brzo jen desítinu nebo dokonce patnáctinu.[68])

Na neštěstí tato číselná přednost lutheránů převážena byla velikou prostředností mravní. I tam, kde nebylo potřebí žádného násilí k zavedení víry evangelické, páni zajisté ani nepomyslili na to, aby se potázali dříve se svými poddanými. Z toho pocházelo dvojí zlo. Nešetřením práv poddaných se způsobuje u pánů jakýs úpadek duševní: kdo nešetří svědomí druhého, levně zaprodává své, kdož u věcech víry se utíká k moci, připouští do jisté míry oprávněnost podobné soustavy a vydává se odvetě. Z pánů většina přestoupila z pohnutek hmotných, ale prospěchy se protiví obětem, a ve chvíli rozhodného boje ochromily odpor. Sedláci v případě nejpříznivějším zachovali si odvahu toliko trpnou; jejich resignace, často hrdinská po porážce, nemohla ji předejít. Ostatně lutheráni neměli ani organisace ani vyznání ani opravdového kněžstva. Protože každý šlechtic hleděl spíše využitkovat výhod reformace nežli zabezpečit vítězství svých idejí, zanedbali obnovit a dokončit dílo navržené roku 1575. Faráři neměli nijakého vlivu, často žádné mravní hodnoty, a jednota víry nebyla chráněna žádnou autoritou.

Zlo bylo by prostřední, kdyby z toho zmatku byla se vybavila idea snášelivosti; na Moravě, kde rozkol byl tak veliký a sekty ještě četnější, sněmy přiznávaly každému právo starat se o spasení podle svého způsobu a v nenávisti měly toliko pronásledovatele. V Čechách nešťastným odporem víra, čím méně opravdová, tím byla výlučnější: lhostejnost

se tu dávala v utiskování. Byl to skoro nevyhnutelný následek způsobu, jak se tu rozvíjela reformace, a povahy feudální, jakou přijala. Přáním stavů bylo náboženství státní, to jest jedno z oněch náboženství, k nimž náklonnost především jest objektivní a jež se vykonávají s jistým skepticismem, jež se však ráda ukládají druhým. Těžko je představit si větší rozdíl naproti bratřím. Tito byli plaší a hrdinní, zatvrzelí a pokorní; lutheráni naopak vlažní a výluční, násilní a náchylní k slabostem; první žili jen z povinnosti, a jejich činnost byla proto méně smělá a méně plodná; druzí, zavrhujíce ideu povinnosti, potlačovali jednu z podmínek potřebných k životu; celkem obojí byli neschopni dobýt světa, jedni proto, že mu byli příliš cizí, druzí proto, že mu byli příliš poddáni.

* * *

Vážnost okolností mohla vzbudit pozornost protestantů: však se zdálo, že nepozorují bouři na obzoru se stahující. Katolická reakce evropská, okolo roku 1575[69]) na chvíli přerušená, dávala se na nový postup. Ve Francii, v Německu, v Polsku, evangelíci pozbývali půdy; všecky nové jejich pokusy o propagandu zmařeny nešťastně; v zemích, kde se jejich moc zdála nejpevnější, byla oslabena náhlými otřesy a někdy i vyvrácena. Obráncové moci papežské, jsouce unášeni svými úspěchy, zdvojnásobňovali své úsilí. Nauky nejnásilnější vítězily. Sixt V. dosedl na stolec sv. Petra (1585—1590). Ve věcech víry, psal Justus Lipse, nelze dopouštět ani milosti ani shovívavosti; pravou shovívavostí jest nemít žádné, pro spasení mnoha lidí třeba ochotně obětovat některé. — Doktoři tehdejší většinou schvalovali takové vývody. Zbožností potlačena lidskost. Boj

byl veden soustavně, podle plánu dřív ustanoveného; jesuité jsouce rozšířeni všudy a podivuhodně zpraveni o všem, ovládali pole válečné, zdržovali a vrhali voje, určovali místo, jehož třeba dobýt, protože bylo klíčem k celému postavení. Zatím budoucnost katolicismu závisela na výsledku událostí v Rakousku: kdyby se tu kacíři udrželi, všeliká naděje byla by zmařena a celá Evropa snad ztracena pro moc papežskou. Proto sotva že umřel Maximilian, církev snažila se zmocnit území ztraceného. V Horních a Dolních Rakousích protestanté byli vypuzeni z měst královských a ohrožováni na statcích šlechtických; v zemích, jež Ferdinand odkázal nejmladšímu svému synu Karlovi, v Štyrsku, Korutanech a Krajině, kacířství, na chvíli vítězné, rychle bylo zatlačeno, jakmile žák jesuitů Ferdinand štyrský dosáhl moci.[70]) Kruh se svíral kolem Čech, jež byly nejstarším a nejnebezpečnějším střediskem opposice. Jesuité cítili již dosti síly, aby počali s útokem na této straně. Šťastně přečkavše vládu Maximilianovu, očekávali stkvělého vítězství od panování Rudolfova.[71])

Jejich horlivost nesla již ovoce. Roku 1588 měli již 500 žáků, o deset let později 700. Otevřeli nové koleje v Krumlově (1584), v Chomoutově (1589), v Jindřichově Hradci (1592) a v Kladsku (1597). Tovaryšstvo mělo dvě stě členů v Čechách, vesměs činných, zbožných a poslušných. Rozšiřovali své missie, měli své učence a polemisty. Za vedení výtečného toho štábu znova se zřizovaly nečetné ještě voje katolické: kněží byli lépe voleni, lépe vzděláváni a v své povinnosti udržováni přísnou bdělostí. Ve válce, řekl proslulý myslitel naší doby, vítězství vždy připadá tomu, kdo si ho přeje nejvroucněji. Jesuité lutherány předstihovali nesmiřitelným svým přesvědčením a nezvratnou

oddaností právě tak, jako nad bratry vynikali svou smělostí a obratností politickou.

Katolíkům jesuité přinesli to, co až posud jim chybělo nejvíce. Vzácnou jejich předností bylo, že se neoddávali illusím. Velice záhy vystihli některé své nezdary; nepomýšleli více na obracování lidu. Král byl jim přízniv; doufali, že jeho zbožnost bude účinná, ale velmi rychle posoudili jej podle jeho ceny: jeho oddanost měla své slabosti, a ostatně jeho moc byla obmezena privilegiemi stavů. Tito právě zavedli reformaci a byli nejnebezpečnějšími jejími ochránci a jimi zrovna chtěli ji zničit. Veřejné právo činilo z nich ve věcech víry neobmezené pány nad jejich poddanými: proč by neužili proti protestantům zvyků, které jim prospívaly až posud?

Jesuité přede vším se snažili získat jistý počet pánů, střásli lhostejnost oněch stavů katolických, jichž víra platonická netečně přihlížela k úchvatům kacířství. Jimi doufali zabrat opět jednu část království, svými přívrženci obsadit místa nejdůležitější a ovládnout nejvyšší úřady zemské; potom teprv odhalí své plány, které dřív odkryté byly by snad vyvolaly pozdvižení všeobecné a způsobily konečnou zkázu katolictví českého.

Nejdříve získali ženy. Od nastoupení Habsburků časté byly styky s cizinou, a páni často se ženili v Italii nabo ve Španělích: nejvyšší kancléř Vratislav z Pernšteina pojal za manželku Španělku Marii ze slavného rodu Manriquez de Lara, Jan z Pernšteina jednu z příbuzných Mariiných; Adam z Hradce, Vilém z Rosenberka a ještě mnoho jiných za ženy měli cizinky. Tyto Španělky a Vlašky, vychované v citlivé zbožnosti mystické, byly znamenitými pomocnicemi jesuitů, kteříž obratně posilovali jejich fanatism. I móda se přidružila k tomu. Marie Manriquez

předcházela příkladem: brzo začínají opět processí — pouti a obřady, při kterých se náboženství stkvěje a rozněcuje. Nad dary nebo mrtvení příjemnější jest Pánu obrácení kacířů: duchovní připomínají to svým kajícnicím, a manželové neodpírají valně tomuto něžnému a obratnému nátlaku. Ostatně co pohnutek působí na ně: přízeň dvora, odveta za pokoření odvěká, povznesení moci na jejich panstvích. Katolíci zajisté jsou stále jen slabou menšinou, ale jejich malý počet číselný z části je převážen jejich sjednoceností a stkvělým postavením, jaké zaujímají. Od té doby většina vzácných rodů historických oddána jest jesuitům; Rosenberkové, Lobkovicové, Hradečtí, Pernšteinové — jmenujeme-li jen nejslavnější a nejbohatší — povolávají je na své statky, zavírají školy kacířské, vyhánějí kněze lutheránské, zapovídají obřady bratrské.[72])

Přeměna duševní se jeví ve výtečných stycích, jež se tvoří mezi šlechtou a arcibiskupem. Páni se dožadují jeho rady, poslouchají jeho pokynů, činí opatření, aby se jejich statky nedostaly do rukou kacířů. Když Volf Chanovský z Dlouhé Vsi roku 1584 přijímá svěcení na kněžství, nejvyšší purkrabí pražský Vilém z Rosenberka zvláštním listem žádá arcibiskupa, aby odročil první mši nového kněze, ježto chce jí být přítomen s několika svými přáteli.[73]) Roku 1588 arcibiskup Medek přenáší do Prahy ostatky sv. Prokopa, a staré město husitské vidí kráčet za reliquiářem světcovým dlouhý průvod urozených kajícníků.[74])

Okolo roku 1584 přípravné práce jsou skončeny. Jesuité, jsouce chráněni vládou a nejbohatší a nejváženější stranou vyšší šlechty, cítí se konečně dosti silnými, aby mohli otevřeně čelit svým nepřátelům. Když se toho času stavové znova domáhají na králi

práva osazovat konsistoř, Rudolf odpovídá úsměšně a hned potom obnovuje staré mandáty proti pikartům (31. července 1584). Pohnutí jest veliké, evangelíci v rozhodnutí královë vidí prohlášení války a chystají se k obraně. Na sněmě roku 1585 mluvčí stavu rytířského † Vilém z Malovic, smělý zeman bratrský, zřejmě vyhrožoval odbojem.

Potom náhle nové upokojení. — Stavové protestantští byli povahy bázlivé a měli zdravý strach z následků možného odboje. Dokud nepovstane mezi nimi vůdce, který by je přinutil k tomu, dotud byla naděje, že se jejich nespokojenost projeví jen slovy. Ač nejasně tušili léčky jim strojené, zdráhali se uznat, že jejich věc je společná s věcí Jednoty bratrské a stavu městského. Přese všecky opravy Ferdinanda I. a přese všecken pokrok moci královské od doby nastolení Habsburků zřízení pevné správy zemské bylo ještě v počátcích. Úřadové městští a tím spíše vyšší stavové odpírali vykonávat rozkazy panovníkovy, když byly jim nepříjemné; ostatně z hodnostářů královských mnozí, zvláště nižší úředníci, přáli novým ideám. K čemu byl by tudíž odboj? Pouhou liknavostí všeliká nařízení královská mohla být přivedena na zmar: nad to Rudolf, ač byl horlivý katolík, té chvíle neprováděl svých záměrů s velikou vytrvalostí; uspokojil své svědomí, vydav nálezy proti kacířům, i svou lhostejnost, zapomínaje na ně, jakmile byly prohlášeny. Jesuité, kteří prohlédli ho dobře, neusilovali nijak, aby se pevně spojili s takovým náčelníkem.

Právě asi v tuto dobu smrt odňala jim nejpřednější jejich přívržence.[75]) — Zesnuli v čas; jejich zbožnost měla své chvíle slabosti; jsouce jen ochránci jesuitův a nikoli jejich žáky, nenáleželi ke škole novokatolické, byli příliš mírni, příliš prodchnuti starými tradicemi,

příliš žárlivě střehli samostatnosti národní, s druhými stavy byli spojeni svazky příliš pevnými a příliš četnými, aby se stali kdy poslušnými nástroji nesmířlivé politiky. K tomuto dílu krve a železa třeba bylo duší spracovaných od nejútlejšího mládí, v nichž dovedná kázeň byla by zničila všelikou snahu po svobodě a všeliké hnutí vlastenecké. Několik let uplynulo, než práce se ujal nový dorost, příští to pomocníci Ferdinanda II.: Martinicové, Lobkovicové, Slavatové. Zatím osud se měl nepřátelsky ke katolíkům. Bratr a dědic pana Viléma z Rosenberka Petr Vok, poslední člen tohoto starožitného rodu, byv získán svou manželkou Kateřinou z Ludanic, přestoupil k Jednotě a bratřím pomoc přinášel svým bohatsvím, jež vynikalo nad královské, a svým jménem, jehož všickni Čechové vážili si již od staletí.[76]) Jeden z nejpřednějších vůdců katolických pan Jiří z Lobkovic, velmi obratný, ale lakomý, nepokojný a nesvědomitý, byv zapleten v nebezpečné pikle, byl zbaven svého úřadu,[77]) a upomínka na tuto nemilou příhodu zanechala v nepokojné mysli Rudolfově temné podezření, které se po několika letech změnilo v chorobnou nenávist mnichův a kněží. V cizině štěstí přálo protestantům, a hvězda Filipa II. bledla před hvězdou Jindřicha IV. Po patnácte let jesuité se spokojují opatrným vyčkáváním; obě strany byly na stráži: žádná neodzbrojovala; nikdo nevěřil v mír, a klid zbraní porušován byl náhlými přepady a nájezdy na půdu nepřátelskou; nebylo to nepodobno příměřím Uhrů s Turky jimiž nebyly staveny ani útoky ani vpády, ale zamezovány jen veliké výpravy válečné.

S novým stoletím počíná nová doba válečná: tentokrát je to útok rozhodný: „Léta 1600," praví Slavata v svých Pamětech, „Zdeněk Popel z Lob-

kovic za nejvyššího kancléře království Českého byl dosazen; jakožto pán velice horlivý u víře katolické všelijak se snažil, aby víru svatou katolickou v témž království mohl promovírovati."[78]) Jsa spoután těsnými svazky rodinnými s vyslanci španělským a římským v službu katolicismu dal nejlepší své schopnosti a vliv, jejž si zjednal u panovníka osvědčenou věrností a nezlomnou vůlí. Vysoký, svěží pleti, očí temně modrých s knírem a kozí bradkou jak se nosila tehdáž, choval se jako pravý hidalgo, kdežto v skutku byl náruživcem vychovaným ve škole španělské. Jsa vzdělán a hovoře plynně česky, německy, latinsky, a španělsky, vynikal nad druhé rádce předností, jakou dává fixní idea. Ne snad že by jeho fanatism vylučoval opatrnost, ale s hrůzou odmítal všelikou myšlenku upřímného narovnání s bludem a nelekal se ničeho, aby zhubil jej. Protestanté nenáviděli ho a báli se ho; prohlašovali jej za „nepřítele pokoje", všemožně hleděli se ho zbavit, obviňovali jej z proněvěry: — marně. Ve všech chvílích rozhodných se setkáváme s převážným jeho vlivem: nechce spolu podepsat majestát královský, vynucený evangelíky na Rudolfovi, a jest nejčilejší a nejobratnější jednatel při volbě Ferdinanda II. Když připomínáno mu, že Matyáš obnovil pokoj v Horních a Dolních Rakousích politikou smířlivou, pokrčil rameny: jestliže Matyáš otvírá svým poddaným cestu do pekla, pěkný to věru příklad by se navrhoval Rudolfovi! S povinností se nesmlouváme, a první povinností panovníkovou jest hájit pravdy; zda zástupce a služebník boží smí zradit svého pána?

Vedle něho dva muži vedli k útoku stranu katolickou, Martinic a Slavata. Jaroslav Bořita z Martinic pocházel z velmi staré a slavné rodiny, která se nikdy neoddělila od Říma. Jeho jmění

nebylo veliké, i nemohl mnoho ztratit, ale všecko získat převratem: nesluší podzírat jeho upřímnost, ale duše člověka je nevyzpytatelná: šťasten ten, jehož je království nebeské; všecko ostatní bohatství bude mu dáno přídavkem! Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka naopak náležel k rodině přející Jednotě.[79]) Jeho přestoupení ke katolictví je zajímavé, protože zahrnuje různé pohnutky a jemné vlivy, jimiž se vysvětluje odpadnutí dosti značného počtu protestantů za této doby: příklad nejbohatších a nejmocnějších pánů v zemi, naděje vznešeného sňatku, přání dostat se na blízko králi, trochu pohrdání šlechtického s bratry, kteří „byli lidé sprostní, neučení a na větším díle řemeslní", nejisté tušení malomoci Jednoty, která nemohouc získat většinu jest jen živlem roztržky a oslabení. Jesuité při čilé a stálé své bdělosti uhodli zápas tohoto svědomí, které chtělo být jen přesvědčeno, přinášeli zvláštní důvody, dostatečné, aby se odpadnutí nezdálo tak hanebně vypočtené. Mínění veřejné neporozumělo úplně změně a velice pohnutě obvinilo Slavatu (1597), že toužil hlavně po statcích bohatého rodu pánů z Hradce, jichž dědičku Lucii Otilii skutečně pojal za manželku. Slavata sepsal obranu svého chování a vydal se na cesty, ponechávaje vášním času, aby se utišily. Podezření, jehož předmětem se stal, bylo mu kruté, zajisté proto, že nebylo docela nepravdivé; tudíž hněval se dlouhý čas a když se vrátil do Čech, kde bohatství ženy a přízeň králova získaly mu brzo velký vliv, v svém chování vedle houževného ducha, přirozeně nezlomného, neustále byl ovládán myšlenkou odvety. V jeho politice právě tak jako v Martinicově jest část ctižádosti, čím se vysvětluje, proč nenávist jejich protivníků mísí se s trochou pohrdání: prolévá-li kdo krev v potocích a vrhá vlast v propast

bídy, nesmí kořistit z toho, chce-li dojít, ne-li odpuštění, aspoň shovívavosti historie.

Ač pohnutky vedoucí Martinice a Slavatu jsou zajisté složitější nežli Lobkovicovy, obojí představují nastoupení nové školy; papežové konečně nalezli v nich nástroje podle svého přání. Páni tito neznali než církev; kdyby k vyhubení kacířství bylo třeba zahubit Čechy, učinili by tak bez milosrdenství a bez výčitek. Až dosud katolíci byli vlastenci a šlechtici, kteří nemínili zaprodávat ani samostatnost země ani vlastní své výsady: při vší upřímnosti oddanost jejich k Římu měla jisté meze. Za této doby byli ještě zastoupeni v radě královské osobami mírnějšími, které se lekaly zuřivosti svých druhů; ku př. nejv. purkrabí, velice pobožný Adam ze Šternberka, protivil se, aby svobody zemské byly zadávány, hájil výsad stavův a práv panovníkových. Chování těchto politiků bylo předmětem pohoršení straně horlivější; všeliké ohledy zdály se jim zpozdilostí a všeliká snášelivost zločinem.[80] Roku 1609, kdy se rokovalo o majestátu, katolíci se dělí na dvě strany, a jejich názory jsou významné: Martinic a Slavata s kancléřem Zděnkem z Lobkovic upírají králi právo přijímat žádost sněmu: ve věcech církevních králi nepřísluší zakročovat, jenom papeži náleží tato moc. Této nesmířlivosti ultramontanské diví se Šternberk: připomíná předchozí události, dokazuje, že „králové čeští s stavy na sněmě shromážděnými tu moc měli a mají, u věcech duchovních tak jednati a povolovati, jako u věcech světských a politických." S hlediska historického these jeho nemůže být popírána, ale logika jest na straně jeho odpůrců, taktéž duch času; církev znovuzřízená vyžaduje na svých služebnících poslušnost bezvýminečnou a víru nebojácnou. Minula doba úmluv a

vytáček, a politikové mimoděk jsou strhováni ve vír reakcionářský.

Že se mladé pokolení chápalo věcí státních, poznává se vzpružením horlivosti katolické: nové chrámy se pozvedají, různé kláštery zakládají: brzo počínají též přísné kroky proti protestantům. V pramenech této doby plno je zpráv o násilnostech pánů katolických proti jejich poddaným: bijí je, násilím cpou jim hostii do úst, štvou psy na sedláky, kteří nechtějí do kostela. V těchto žalobách sluší zajisté přičíst velikou část na vrub pověsti; však svědectví úřední nezůstavují žádné pochybnosti o skutečném pronásledování. Martinic uděluje dosti rozsáhlé výsady městu svému Muncifaji, klade však za podmínku, že nikdy nepřijme kacíře mezi své obyvatele; kdo aspoň jednou za rok nebude přijímat pod jednou způsobou, bude vyhnán a jeho statky zabaveny: třetina připadne městu, druhá pánu, a zbytek se odevzdá odsouzenému na cestu.[81]) — V Jindřichově Hradci katolíci byli u většině, co se vysvětlí snadno vlivem vrchnosti katolické, ale rozkolníci žili tu v pokoji; pod obojí měli tu kněze svého a nebylo-li ho, chodili vykonávat svou pobožnost do jiné osady; nikdo nekáral jich proto, i dopřáváno jim pohřbu v zemi posvěcené. V obci bylo také několik bratří, a i tito se těšili z plného pokoje. Ke konci století nastává náhlý obrat. R. 1592 nejvyšší purkrabí zemský pan Adam z Hradce žádal jesuitů, aby v městě jeho založili kollej, jež vysvěcena byla roku 1595. Jeho syn Jáchym Oldřich k návodu jejich a na radu † děkana Brosia horlivě jme se obnovovat víru katolickou. Každá vrchnost jest povinna, praví nařízení vydané od něho, zvelebovat a rozmnožovat čest a chválu boží, co se nemůže stát bez svornosti a jednoty u víře; proto při počátku panování

jeho nic nezdá se mu žádostivějším a vděčnějším, než se postarat o to, aby „u víře roztržitosti, řádů církevních potupení, a tu v náboženství ulevení“ přítrž učiněna a jak za jeho předků bývalo, zase jednomyslnost u víře a pobožná horlivost zavedena byla.[82]) Následuje celá řada předpisů: obyvatelé nemají se utíkat ke kněžím cizím; řádné kněžstvo bude podávat svátost oltářní pod obojí způsobou těm, kdo požádají toho; není tudíž nijaké záminky hledat jinde pomoci náboženské a správy, ke které pouze řádní sluhové církve jsou oprávněni. Kdokoli zemře bez přijetí svátosti posledního pomazání a svatého přijímání od kněze pravověrného, nebude pohřben na hřbitově městském. V neděli a ve dni sváteční po čas kázaní a služeb božích, krčmy zůstanou uzavřeny a pod pokutou peněžitou je zakázáno prodávat a pracovat: pokuty 5 kop grošů čes. a osm dní vězení dostane se těm, kdo by se účastnili obřadů cizích. Všickni obyvatelé budou povinni obcovat službám božím katolickým a chodit na processí; při průvodu božího těla konšelé půjdou s hořícími svícemi v rukou; měšťané před domy, vedle nichž jde processí s velebnou svátostí, vystaví máje, postelou trávy, hořící svíce postaví za okna, domy podle možnosti ozdobí a čeládce a všem, kdo zůstanou doma, přísně zakáží všelikou svévolnost a všetečnost. Kdykoli nově vysvěcený kněz přijde do města, konšelé pod pokutou kopy grošů míš. sejdou se na faře, doprovodí ho do kostela na nešpory, na zejtří budou přítomni nové mši a vykonají oféru. Konšelům přísluší péče, aby nařízení těchto bylo posloucháno. Nikdo se neusadí v městě bez svolení vrchnosti a dokud před děkanem nevyzná své víry. A poněvadž na dobrém vedení dítek a mládeže mnoho záleží, bylo rodičům a poručníkům přís-

nými tresty přikázáno, aby dětí „do žádných škol učení nového mimo kollej zdejší aneb jinší katolické školy nedávali."

S některými změnami, jen povahou vrchnosti způsobenými, podobné věci se dějí tehdáž na všech panstvích katolických. — Takové skutky neodporovaly nijak zákonům zemským a týkaly se jen velmi skrovné části obyvatelstva; jimi se vysvětluje však nepokoj a nespokojenost, jež se počaly jevit. Všeobecné bylo pohnutí, když dne 2. září 1602 hlasatelé královští sestoupili s hradu Pražského s trubači a bubny vlaskými, aby ohlásili mandát císařský, jímž se obnovovaly rozkazy Vladislavovy a Ferdinandovy proti bratřím, zapovídala se jejich shromáždění, kněžím katolickým neb utraquistickým rozkazováno zmocnit se jejich chrámův a za nepřítele obecného dobra zemského prohlášen každý, kdo by neposlechl nařízení královských. Byla to opravdová provokace, tím spíše, že nejisté a dvojsmyslné výrazy mandátu splétaly s bratřími všecky sekty kacířské, všecky, kteří nebyli katolíky nebo pravověrnými utraquisty.[83])

Když se sněm sešel v lednu 1603, opposice nalezla náčelníka v panu Václavu Budovci z Budova, kterýž od té doby až do své smrti zůstává jedním z nejpřednějších vůdců strany protestantské; v něm se vtěluje věc reformy v Čechách jako na Moravě v Karlu starším z Žerotína a v Uhřích v Štěpánu Ilyésházovi. — Narodil se roku 1551. V osmnáctém roce rodiče jeho podle zvyku tehdáž mezi bratřími velmi rozšířeného poslali ho do ciziny; na cestách se zdržel po dvanácte let, navštívil Německo, Dánsko, Anglii, Nizozemí, Francii a Italii, pak provázel vyslance císařského do Cařihradu, kde pobyl několik let. Naučil se arabsky a turecky i pokusil se o vyvrácení nauky Mahomedovy, proti níž

uveřejnil potom (1593, 1614) velmi prudký spis polemický „Antialkoran“.[84]) Po svém návratu jmenován byl radou nad appellacemi i vykonal panovníku některé důležité služby. Jeho učenost, výmluvnost, pevnost přesvědčení a důstojnost života upozornily naň jeho spoluvěrce. Slavata obviňuje ho, že byl žákem Theodora Bezy, a pravdou jest, že žil v důvěrných stycích s velikým theologem francouzským a že přátelství obou nikdy ničím nebylo oslabeno. Za této doby vliv kalvinistů na protestanty rakouské jest veliký. Jak u katolíků vedení dostává se straně nejfanatičtější, právě tak u protestantů připadá straně nejsmělejší. S hlediska politického knížata lutheránští byli vůbec velice umírnění; nespokojenci přáli si vůdců čilejších a rozhodnějších; kurfiřtové falčtí byli ochotni chopit se hnutí, od něhož očekávali důležitých prospěchů. A jako panovníci kalvínští podnikali nebezpečnou válku proti Římu, právě tak v žácích nebo v přátelích Kalvínových nalézali své stoupence: Tschernembl, Ilyésházi, Žerotín, Budovec, všickni bližší jsou Ženevě nežli Vittenberku.

Mezi těmito bojovníky poslední doby mnoho jest mužů vynikajících. Žádný však není tak ryzí jako Budovec, nevábí k sobě tolik srdce. Ač byl velmi zbožný — sám kázával evangelium svým poddaným — přece jeho víra nebyla ani obmezená ani nesnášelivá: těm, kdo se pokoušeli proti sobě popuzovat lutherány a bratry, odpovídal, že se různí jen podružnými rozdíly, podobnými, jakými se liší jednotlivé řehole klášterní, a že tyto drobné rozdíly nesmí být na překážku těm, kdo bojují za svobodu slova božího. Této svobody se dožadoval pro všecky, jak pro sedláky tak pro pány: spolu s Žerotínem jest jedním z oněch vzácných mužů, kteří si vážili svě-

domí lidského. Kdežto většině jejich druhů snášelivost náboženská byla jenom prázdnou formulí, za kterou špatně skrývali své ctižádostivé snahy, k odzbrojení Budovce a Žerotína bylo by postačilo, kdyby královská moc byla jen upustila ode všeliké myšlenky pronásledovací. Krajní rozhodnutí znepokojovala jejich rozum i svědomí: příliš dobře znali situaci v Čechách a v Evropě, aby nebyli předvídali a se obávali možných následků povstání, a s druhé strany jejich náboženská úzkostlivost se vzpírala bezbožnému splétání náboženství s pletichami, jimiž slovo boží snižováno často až k zakrývání nízkých choutek. „In Deo fortitudo“ bylo heslem Budovcovým: tento vojín Hospodinův byl hotov, věci svaté obětovat své statky i svůj život, a byv jednou stržen v boj, neznal ani slabosti ani výčitek; ale nepodával se ochotně a radostně myšlence osudného sporu; úzkostlivost věřícího mírnila v něm bojovnou horlivost šlechtice. Žil nadarmo po dlouhý čas mezi kalvinisty, přijal sice jejich theologické nauky, ne však jejich důvěřivou odvahu a mladistvé nadšení. Nevěřil v úspěch a snad si ho přál sotva, více mu šlo o to, aby jednal dobře, než aby došel úspěchu, měltě oči upřeny na vlast příští, které se snažil zasloužit.

Tyto vlastnosti duševní mají své přednosti: jenom jimi se vysvětluje vliv Budovcův, jímž se mu podařilo vzpružit svou stranu; bez něho a bez několika málo jeho přátel protestantství bylo by snad zaniklo v Čechách jako ve Štyrsku bez hluku, bez poslední cti krajního zápasu: a bylo štěstím, že samostatnost česká neutonula za lhostejné zmalátnělosti národa vysíleného. Jaká nesrovnalost však ve dnech zápolu mezi lačnou vášní jesuitův a touto jakousi resignací, která přijímá boj z povin-

nosti! Lehce bylo se přesvědčit o tom již na sněmě roku 1603.

Aby se nevyšlo z mezí zákonných, a proto také, aby se věc boží nesplétala s věcmi finančními, Budovec ne bez nesnází pohnul stav rytířský, že peněžité pomoci, žádané od krále, povolil dříve, než mu přednesl své stížnosti. Teprve potom, když berně byla povolena, ve znamenité řeči shrnul všecky žaloby protestantů. — Připomenul sliby Maximilianovy i Rudolfovy. Pod záminkou obnovy starých obyčejů, evangelíkům všude se činí násilí, chtějí je podrobit konsistoři, ale kdo uznává ještě moc tohoto přízraku? Maximilian schválil zrušení kompaktát a uznal konfessi českou, konfessi, k níž se hlásí všickni rozkolníci. Jí spravovalo se mnoho vítězných vojínů, kteří na výzev králův táhli proti úhlavnímu nepříteli Turku, a svou krví zpečetili svou věrnost k panovníku. Zda se jejich vdovám, dětem a přátelům za odměnu dostane pronásledování a vyhnanství? Taková myšlenka nemohla přijít na mysl královu. Vinníky jsou nevěrní a cizí rádcové, kteří neznajíce práv a sněmovních snesení oklamali J. M. K. a vymámili na něm osudný mandát. Táhne-li se proti nevěřícím, křesťané se neoddělují vyznáním, bojují všickni ve jménu svaté Trojice; podobně Čechové mají být sjednoceni v obraně svobody náboženské. My všickni platíme daně, jsme ochotni obětovat svůj život za Vaši Milost: proto všickni máme právo na stejnou ochranu a na stejnou spravedlnost.[85])

Hluboké pohnutí se zmocnilo sněmu; mnoho posluchačů bylo až k slzám pohnuto, ke konci své řeči Budovec sám se dal do pláče. Žádost velmi důrazná, jejíž on byl hlavním skladatelem, přednesena panovníku. Rádcové Rudolfovi odpověděli tím, že

rozpustili sněm, kdežto proti řečníku stavu rytířského zavedeno bylo řízení soudní.

Katolíci vítězili. Nařízení z roku 1602 zůstalo v platnosti, zakázáno bylo dosazovat na fary všelikých kněží, kteří by neuznávali moc buď arcibiskupa Pražského nebo konsistoře utraquistické. Důvěrníci královi jednali o prostředcích ještě ráznějších. Biskup Vídeňský Khlesl, který se osvědčil v Rakousích, a jesuita Lanoy předložili novému arcibiskupu Pražskému Zbyňkovi Berkovi z Dubé (1592—1606) návrhy na restauraci katolickou velmi obratně sestavené: ať císař z měst královských, věrných u víře katolické, vypoví všecky cizozemce, obzvláště pak vyznavače jiného náboženství, ve všech městech dosadí faráře pravověrné; školmistři ať jsou podrobeni přísnému dozoru, učitelé podezřelí odstraněni a na jejich místa postaveni jesuité.[86]) Nejvyšší úředníci Lobkovic, Slavata, Martinic, arcibiskup Pražský a jeho generální vikář Berthold z Breitenberku, sekretář královský Pavel Michna byli poslušnými vykonavateli rozkazů Tovaryšstva. Kněží utraquističtí podezřelí, že přejí kacířství, byli nemilosrdně pronásledováni. Administrátor Václav Dačický z Brozan, protože † v kanceláři královské zastával vlastní svou dceru, že pochází z řádného manželství, byl ssazen s úřadu (1604) a členové konsistoře byli vybíráni na příště jen z těch farářů pražských, na něž možná bylo spolehnout. Obřady a slavnosti vyznání protestantského byly zakázány; faráři předvoláváni před radu královskou, pod malichernými záminkami byli zastrašováni a vyháněni. Na statcích duchovních a na panstvích pánů katolických obyvatelům dáno na vůli, buď chodit na mši nebo se vyprodat. V Mladé Boleslavi, nejdůležitějším a nejslavnějším středišti Jed-

noty, chrám bratrský byl zavřen a jejich statky zabaveny.[87]) V Chomoutově, Mostě, Krumlově nechtěli do země posvěcené pohřbívat těch, kdo zemřeli bez posledního pomazání. Knětiskaři povoláni na hrad, kdež obdrželi rozkaz, aby své tiskárny nedávali do služeb evangelických. V městech k úřadům obecním připouštěny osoby nepřející novým ideám. „Ty víš sice lépe než kdokoli jiný“, psal papež arcibiskupovi v bulle ode dne 14. října 1604, „co se v Čechách stalo pro povznesení víry katolické zlepšením mravů duchovenstva, ale chceme všude potlačit kacířství.“ Arcibiskup takto povzbuzen a roznícen zdvojnásobil svou horlivost. Shromáždil roku 1605 po prvé ode dvou století synod kněžský, a tu vytčen celý plán, jak by byla povzbuzena vážnost kněží katolických, rozšířeno jejich vzdělání a postrašeni protestanté. K dosažení hodnosti universitní, k vykonávání úřadu professorského, notářského, lékařského, knětiskařského nebo kněhkupeckého třeba bylo průkazu víry katolické.[88])

Ačkoli skutečný výsledek všeho tohoto pobuřování nebyl skoro žádný a ač není možná mluvit o pronásledování, protestanté přece byli znepokojeni a měli proč. Kolem nich se tvořilo spiknutí, jež neskrývalo svých záměrů; zda sečkají se svou obranou, až ochromeny budou všecky jejich síly? Ze svých roztržek měli již dost obtíží vůči nepříteli v podivuhodné kázni drženému. Ve všech zemích kolísavá massa bývá kořistí osob ctižádostivých a násilných: zda vydána bude katolíkům? — Zprávy docházející odjinud zvyšovaly jejich úzkostlivost: v Slezsku, v Lužici, v Rakousích, v Uhřích reakce dobývala vítězství za vítězstvím, a její pokrok byl zastaven toliko nesvorností vlastních jejích působců. Na Moravě kardinál Dietrichštein umlčel na sněmě Žero-

tína a protestanty, a svoboda náboženská, která před nedávnem zdála se tu ještě nezlomná, byla již jen upomínkou. Jak by společné nebezpečenství nebylo sblížilo náčelníky opposice v různých zemích, stojících pod panstvím Habsburkův, a zda nebylo jim pomýšlet, aby k svému prospěchu využitkovali příznivých okolností, obtížné války s Turky, oslabeného zdraví Rudolfova a upadající jeho moci, různic v rodině císařské?

Heslem odbojníků, kteří o něco později povstali proti králi, byla svoboda náboženská. Pěkná formule, vytýkáno často, ale jak prázdná a lichá! Kdo se mezi těmito všemi povstalci stará o evangelium a o snášelivost? — Toto obvinění není plně oprávněno: nejznamenitější náčelníci Budovec a Žerotín opravdu se starali o to, aby své spoluvěrce uchránili od nebezpečí předvídaných, a v jádru voje, který vedou, mnozí nebyli by se nikdy přidali k odboji, kdyby nebyli k nejhoršímu doháněni útrapami, jež nebyly tak těžké samy o sobě, jako spíše snahami, jež zjevovaly.

Není ostatně pochyby, že se s otázkou náboženskou splétá mnoho jiných, a že pod zvučným jménem šetření svědomí a svobody slova božího se skrývají vášně velmi určité a výpočty docela světské. Rovněž jest jisto, že není vždy možná rozeznat co upřímnosti a co pokrytství, co přesvědčení a co výpočtu se splétá u jednotlivých bojovníků; vítězství protestantismu bylo by nevyhnutelně způsobilo následky, jež nebyly by v nijakém styku s náboženstvím.

II.

Předně zřízení vlády oligarchické na troskách moci panovnické. — Nepřestal boj stavů s králi,

přerušený za doby Ferdinandovy. Jestliže moc panovnická učinila oprávněnou a potřebnou odvetu za své porážky, stavové zaleknutí se nevzdali žádného svého nároku. Otázka ústavní nebyla rozřešena lépe než roku 1526. Král svým soupeřům nahnal strachu, jenž po více než půl století zamezoval všeliké povstání, ale časem ponenáhlu byly oslabeny tyto upomínky, a když nastala nová pokušení, stavové chtěli ještě jednou zkusit svého štěstí. Možná-li se divit tomu? Trvanlivost politická jest jen utopií, poněvadž sám život států jest jen zápasem různých sil sociálních, které se vyrovnávají. Na nejvýše lze ostrost a nebezpečenství tohoto neustálého a nutného řevnění zmírnit šířením ideí snášelivosti a rozněcováním hlubokého citu vlastenectví, to jest nerozlučné vzájemnosti prospěchův a práv v jednotlivých vrstvách, z nichž se skládá národ. Ferdinand I. neměl cílů tak vysokých, žil den za dnem, spokojuje se výsledky dosaženými a ponechávaje svým nástupcům péči, aby pokračovali v jeho díle a dokončili je. K trvalé shodě panovníkově se stavy, k spravedlivému narovnání, jež by bylo šetřilo zákonných práv sněmu a nezbavovalo panovníka potřebné moci, dlužno bylo více než nadání muže vynikajícího; bylo tu třeba delšího času, stálého úsilí, vzájemného ducha smířlivého a dobrovolného, nezištné oddanosti k vlasti, sběhu okolností; to jest uskutečnění této žádoucí shody bylo velmi málo pravdě podobné. Anglie jest jedinou zemí, kdež obapolné a umírněné vládě podařilo se celkem udržet se, ale po jakých otřesech a za okolností zcela zvláštních. V druhých státech buď moc panovnická se zprostila všelikého dozoru a dospěla k despotismu, jako ve Francii, nebo byla odstraněna, jako v Polsku, a oligarchické bezvládí

podlehlo cizímu nájezdu. V Rakousku a přede vším v království Českém ke konci XVI. století někteří duchové vyšší pozorovali možnost a potřebu trvalého a upřímného smíru moci panovnické se stavy, ale nenalezli stoupenců, a vášně náboženské splétajíce se s otázkami politickými činily spor neodvratný. Maximilian a Rudolf spokojili se užíváním moci, kterou jim odkázal jejich předchůdce, a nepomýšleli na její rozvinutí: však slábne každá moc, která se neutvrzuje. Zakladatel mocnářství vykládal zřízení zemské spíše v svůj prospěch, nežli aby je napravoval; jeho nástupci neodklidili žádného kusu sporného, ani neodstranili z ústavy žádného článku pochybného. Dvojsmyslné a nejasné *kapitulace* dopouštěly všecky revindikace feudální a zdály se tak složené, že udržovaly nejsmělejší naděje. Orgány vládní utvořené od Ferdinanda, appellační soud, komora dvorská atd. trvaly sice dále a jejich činnost se šířila znenáhla: ale poněvadž jejich pravomoc nebyla ani řádně ustanovena ani úředně uznána, jejich zakročování bylo jakýmsi stálým úchvatem a vzbuzovalo více zášti nežli opravdově utvrzovalo moc panovnickou. Nejvyšší úředníci, ačkoli celkem byli poslušnými nástroji vůle královské, nicméně svým urozením a částečně svým původem byli představiteli šlechty, a tato ovšem hleděla získat je opět pro úkol, od něhož se znenáhla vzdalovali slabostí nebo ctižádostí, a přeměnit tyto služebníky panovníkovy znova v bedlivé zástupce, sněmem jemu přidělené. Zkrátka, žádné právo nebylo ustaveno; žádný nárok nebyl neústavní.

Skutečným výsledkem vlády Habsburků v Čechách byla spíše strnulost řádu politického nežli jeho proměna. Po celé století nevykonal se žádný

pokrok, a změny, jež způsobil by jinak čas a běh událostí, byly zcela nemožny. Tato nehybnost přinášela moci královské výhody, jež měly svou protiváhu. Bouřlivé a nestálé sněmy, v kterých moc stavu městského byla zničena, obyčejně lehce bylo možná zastrašit a vést: ale jakmile ochabla moc panovnická, byly vydány několika náčelníkům stran, a odvážný skutek stačil, uvrhnout zemi do nejtěžších nesnází. Vliv stavův obyčejně býval slabý, ale nic není nebezpečnějšího nad tuto svrchovanost theoretickou, jež zkušeností a zodpovědností není vzdělaná a zmoudřelá. Protože šlechta za dob pokojných neměla již valného vlivu na osudy země, zabývala se svými vášněmi soukromými a svými nároky stavovskými, a za její poslušností se skrývala obyčejně její snaha po odvetě: ale velmi nejista byla záruka, kterou panovníci nalézali v této neprozíravé a sobecké netečnosti.

Pavel Stránský, který dobře prozkoumal ústavu českou za této doby, praví, že Čechové chtěli být spravováni od krále, ale s podmínkou, aby jeho moc byla obmezena a do jisté míry sdílena se stavy. Není třeba dlouhých studií, abychom poznali, jak šlechta rozuměla takovému sdílení. „Převeliká jest svoboda těchto stavů v království“ praví dále, „neboť ačkoli krále uznávají za svého nejvyššího pána, a jemu dlužni jsou všecku věrnost, poslušnost a poctu, a tudíž jednotlivci o sobě stojí hluboko pod ním, však v celku svém, protože představují obec celého království, v přemnohých věcech jsou účastni jeho svrchovanosti a rovnají se mu mocí a slávou“.[89]) Z toho vyvozovali, že panovník jest jim toliko na rovni. — Neštěstím bylo, že necítili žádné náklonnosti ke králům, kteří vším byli odděleni od nich a kteří vždy neradi připouštěli je k účastenství ve

věcech státních. Stavové byli vědomi svého pokoření i chtěli se pomstít za ně. Jejich ideál se nezměnil od doby Vladislavovy: království volební a jen podle jména, úředníci ustanovení od stavův a zodpovědní jim, sněmy svobodně se scházející, podle jejich vůle, mající iniciativu a moc zákonodárnou a v svých rukou soustřeďující správu věcí státních; v dlouhém jejich spánku týž sen neustále tanul jim na mysli. Ostatně byl to jediný prostředek, kterým by protestantism uchráněn byl ode všelikého překvapení; jen že mnohým více záleželo na prostředku nežli na výsledku, a konfesse z roku 1575 byli by si méně vážili, kdyby založení vlády oligarchické nebylo nerozlučně spojeno s vítězstvím reformace.

Někteří muži, jichž ideál politický byl méně obmezený a méně sobecký, předstihovali daleko svou dobu a vysoce vynikali nad své vrstevníky: druzí šli s nimi, když hlásali odboj, však se odvraceli od nich, jakmile odporučovali umírněnost. Tyto půtky mezi jádrem strany a mezi muži, kteří svým nadáním a svými ctnostmi ustanoveni byli na místa nejpřednější, byly příčinou, že většina stavů hledala vůdců méně bázlivých a střemhlav se vrhala za těmi, kdož obratněji lichotili nízkým jejím vášním. Někteří politikové nejznamenitější, pozbyvše brzo mysli, upadali v melancholickou nečinnost, nevědouce, jaká jest jejich povinnost; na příklad Karel starší z Žerotína, který za možné pokládal zavedení řádu obapolného a umírněného a který se neodhodlal volit mezi zřejmým odbojem a porobou. Posléze se shledalo, že prozíravá jejich dobrá vůle nebyla méně osudna než neobezřelá zaslepenost druhých: obávajíce se revoluce usnadnili vítězství despotismu, jehož nenáviděli; své přátele zrazuje téměř ten, kdo předstihuje je přes příliš.

Odchylky, které se co do politiky vnitřní jevily mezi členy strany, kterou podle — fraseologie příliš novodobé — bychom rádi nazvali liberální, a mezi nesmířlivci se obnovovaly v otázkách politiky zahraniční. Jedna strana přála si zachování státu rakouského, kdežto druhá s větší nebo menší smělostí usilovala o znovuzřízení dávné samostatnosti království Českého. I tu byly patrny následky netečnosti Maximilianovy a Rudolfovy. Nedovedli řádně vyvinout žádný z ústředních úřadů, založených od Ferdinanda a ježto musili však užívat jich, nevytvořili vlastenectví rakouského, ale znepokojili vlastenectví partikularistické a vzbudili nejoprávněnější nedůvěru Čechův, aniž upevnili ústřední organisaci dosti mocně, aby čelila síle odstředivé. Čechové skoro mlčky přihlíželi ku přeměně směřující k tomu, aby království sníženo bylo na pouhou provincii — z bázlivosti, z nevědomosti, protože se změna dála velmi znenáhla, bylo těžko vyslovit stížnosti a samospráva království v zásadě byla vždycky zachována; nicméně rozhořčováni byli tímto tajným působením úřadův a úředníků cizích, kteří podrývali jejich výsady a pobuřovali je. Ačkoli jejich sebeláska byla upokojena stálým pobytem Rudolfovým v Praze, která se stávala takto opět hlavním městem říšským, věděli zajisté, že to je pouhá náhoda: rozmar nového krále mohl je brzo připravit o střídavý primát, jenž ostatně i za této doby upírán jí byl od Vídně a Inšpruku. Vídeňská komora dvorská, vojenská komora, kancelář císařská na povšechný směr věcí státních vykonávaly vliv mnohem větší než nejvyšší úředníci zemští v Čechách. Nejpodstatnější — ne-li nejstkvělejší — část moci byla v rukou cizích úředníkův: i za Rudolfa střediskem správy byla Vídeň: tu se zřídilo

jakési vladařstvo za předsednictví jednoho arciknížete, a skoro všecka důležitá rozhodnutí vycházela odtamtud; sekretář uherský sídlící v Praze žádal konečně za propuštěnou, protože neměl co dělat.[90]) Nebylo již vojska českého, nýbrž vojsko císařské; politika nebyla již národní, ale dynastická; vyslanci byli pověřováni ne u krále českého, ale u císaře, náčelníka větve rakouských Habsburkův.

Aby taková smrt občanská byla uznána, musilo se jednat velice obratně. Způsob, jehož užívali Habsburkové, neupřímný a nedůstojný, v němž vedle mnohé slabosti a liknavosti jevilo se naprosté pohrdání právy národními, zveličoval ještě smutek z toho pocházející: jednota byla podniknuta, ale nebyla uznána. V této věci přání stavů setkávala se s přáním lidu. Národ celkem nerad snášel tíhu veliких daní, jichž skoro výlučně užíváno na válečné výdaje proti Turkům, tím neraději, že útoky mohamedánské od té doby ochably dost, aby vynikala potřeba společného jednání. Konečně stavové poznali, že hlavní příčinou jejich nezdaru jest spojení několika korun na hlavě jejich krále, kdežto jejich národní hrdost velmi těžce se urážela bezejmennou existencí, k jaké země byla odsouzena.

Je tudíž nepochybno, že vítězství protestantů českých bylo by nejen založilo vládu oligarchickou, ale i svrhlo dynastii Habsburskou a rozptýlilo politickou jednotu, zřízenou od Ferdinanda I. Z toho vyplývá evropská důležitost událostí českých. Protivníci Habsburků, zvláště králové francouzští, a protestantští knížata v Německu — přede vším kurfiřtové falčtí — podporovali evangelíky v říši, poněvadž to bylo nejbezpečnějším prostředkem nejprve k ochromení, později k zahlazení domu rakouského. Naopak Španělsko hledělo potlačit na vždy tyto od-

boje, jsouc přesvědčeno, že jakmile Habsburkové upevní svou moc doma, žádný stát zahraniční nebude jim více nebezpečný. Dnes obecný jest soud historiků, že za války třicetileté nešlo jen o to, zda se protestantism zachová vedle katolicismu, ale zda císař své moci podrobí kurfiřty německé: vítěz nad Německem byl by ovládl všecken svět. Podobně s událostmi, které předcházely válku, totiž ve sporu Rudolfově s protestanty českými se splétaly prospěchy politické. Jestliže Jindřich IV. nebo Filip III. tak pozorně sledují podniky stavů českých, ani jedinými, ani snad nejdůležitějšími pohnutkami chování jejich nejsou fanatism katolický nebo péče o svobodu svědomí.

Zcela přirozeným důsledkem způsobu, jak zahájen byl zápas, bylo, že porážka protestantů měla v zápětí vedle vítězství neobmezené moci panovnické pád samostatnosti národní: od té doby království české bylo nerozlučně spojeno s dynastií Habsburků. Dlužno-li těšit se tomu čili želet toho? Otázka jest úplně zbytečná, ale byla příliš často projednávána, tak že se jí nemůžeme vyhnout docela. Následky bitvy Bělohorské jsou známy všemu světu: hrozné popravy, zkáza země, potlačené myšlení, porušená národnost, dvoustoletá agonie, a pravým jest divem, že národ český nezahynul v bouři, a ještě za našich dnů, přese všechno hrdinské úsilí a zázračné pokroky, co nesnází a útrap! Vzhledem k této bilanci třeba jest jisté zmužilosti, abychom zachovali soud poněkud nestranný, a rozumíme bolesti, jakou budí vždy u Slovanů vzpomínka na horu kletou. — A přece, jaký následek bylo by mělo vítězství oligarchie? Kam Polsko bylo zavedeno nepořádkem feudálním? Zda by pánové čeští byli bývali moudřejší a šťastnější? Národnost česká celkem se udr-

žela pod Habsburky, kteří byli její ochranou proti Německu: Zda rod falcký nebo saský byl by to mohl nebo jen chtěl? Aby se Čechové opět ujali jednou svého místa na přední stráži světa slovanského a přirozené své úlohy jako prostředníci mezi západem a východem, bylo především třeba, aby nebyli pohlceni jiným kmenem; přežili despotism, zda by byli odolali bezvládí?

Kdo ví, namítne se, zdaž užíváním svobody nebyl by se znenáhla rozvinul duch šlechticů a zda jejich vlastenectví nebylo by se vzdělalo a utvrdilo poznáním zodpovědnosti? — Snad; pustíme-li se na půdu domněnek, všeliký úsudek jest možný. Však jisto jest aspoň, že oligarchie česká zasloužila svou porážku. V rozhodné chvíli se nezprostila obvyklých svých chyb, obmezeného ducha, neprozíravé lehkomyslnosti, nestálosti; zavedla zemi do hrozné krise, nepomýšlela na možné následky svého jednání, nesrovnávala síly své a svých protivníků a neznala jasně, co chce, ani jakých prostředků užije. Vítěznými revolucemi bývají jen revoluce spravedlivé, a revoluce spravedlivé jsou revoluce připravené, totiž ne ty, které jsou způsobeny pletichami několika dobrodruhů, nýbrž ty, které jsou vzbuzeny temným svědomím lidu, protože bývají posledním článkem dlouhého vývoje předchozího. Nechť bitva na Bílé hoře byla nešťastná nebo šťastná, zajisté byla nevyhnutelná; chybami lidí a spletitými okolnostmi země česká přivedena byla k roztržce se svými králi i dala se do boje za takových okolností, že její vítězství bylo nemožné. Politické zřízení zemské, poměry jednotlivých zemí korunních a rozličných tříd společenských, hmotný a mravní stav země, vše jevilo takou nedokrevnost, že první, poněkud vážnější náraz musil být osudný

Hranice koruny české byly ještě velmi rozlehlé, ježto zabírala stále Moravu, Slezsko, obojí Lužici, a jistými tradicemi dávána jakási zdánlivá hodnota této jednotě theoretické. Na příklad zákony, kterými zapovídáno cizincům zakupovat se v Čechách, netýkaly se obyvatelů zemí přivtělených; Rakušan byl cizincem v Praze, ne však Slezan. Hojně bylo příkladů, že mnozí páni, kteří měli statky v různých částech říše, měli právo zasedat na několika sněmích, jsouce takto svazkem mezi jednotlivými těmito shromážděními. Ale v skutečnosti spojení nepokročilo nijak ode dvou století, naopak: držitelům moci, králům i šlechtě, nepodařilo se vytvořit ono společné smýšlení, onu nerozlučnou vzájemnost prospěchův, onu jakousi shodu mravní, jež jsou podmínkou vlastenectví a z obyvatelů téhož státu tvoří jednu rodinu naproti cizině. Společné úřady nezmizely: dvorská komora česká měla nejvyšší správu financí slezských a moravských, z nálezův všech soudů městských odvoláváno se k appellačnímu soudu na hradě pražském, kancléř český byl pravý ministr státní, jehož moc se prostírala po vší koruně; dosti často bývaly konány sněmy generální, na nichž se scházeli poslové jednotlivých sněmů. Protože však, nic nebylo podniknuto pro vývoj citu národního, tento zárodek ústrojí ústředního přispíval spíše k udržení nespokojenosti, nežli k utvrzení jednoty. Slezané, Moravané a Čechové, všickni měli přece tytéž potřeby, ohroženi byli týmž nepřítelem; kdyby šlechta skutečně byla pomýšlela na štěstí a samostatnost vlasti, kdyby byla upřímně prodchnuta potřebou svobody politické, zda by nebyla dovedla nějak rozptýlit nespravedlivé předsudky a v svorném úsilí sdružit všecky, kdo znepokojeni byli pokroky reakce katolické? Nechť by budoucnost

rozhodla jakkoliv, ať by země česká opět nabyla své samostatnosti nebo dále tvořila část mocnářství rakouského, situace se proměňovala úplně, jakmile by se jednotlivé členy koruny svatováclavské spojily v celek souvislý a nerozlučný. Důvtip pánů českých se nepovznesl k takovým úvahám; jejich rozhled byl obmezený, protože jejich duch byl malicherný. Byliť zaslepeni výpočty všedními, řevnivostí nízkou; příliš bylo na jevě, že chtějí nejen země přivtělené udržet v ponižujícím poručnictví, ale přede vším, že zamýšejí obmezit samosprávu svých sousedů toliko proto, že sami chtěli kořistit z prospěchů moci ústřední. Jednota nabývala takto podoby výboje, a nelze se divit, že vzbuzovala všeobecný odpor.

Jsou ovšem okolnosti polehčující: žilo se ještě v plném středověku, theorie feudální byly rozšířeny obecně, všecka společnost založena na výsadě, na privilegiích stavovských a na privilegiích zemských; v prospěch Čechů byly tradice a právo, když se domáhali zvláštních předností v mocnářství. — To vše jest pravda, bohužel tím se nezmění konečný výsledek, jenž se tu jevil roztržkou a nenávistí. Jen ti mají právo doufat v budoucnost, kdo se dovedou zprostit bludův a předsudků přítomnosti.

Bylo úkolem nesnadným, pevně a trvale sblížit země velice oddálené, jichž upomínky byly různé a snahy protivné. Čechové stávali často proti tuhým předsudkům a proti nepřátelským rozhodnutím, čím se vysvětluje jejich chování; — ale jim jakožto vůdcům náležela povinnost rozptylovat nedorozumění, snažit se o přilnutí, vytvořit téměř nové ovzduší mravní. K tomu potřebí bylo nejen velikého ducha smířlivého, ale i mnohé pevnosti a vytrvalosti, a toho právě se jim nejvíce nedostávalo; je-li vlastenectví hluboké, přechází v stav utkvělé

ideje, všecko úsilí směřuje k témuž cíli a znenáhla odstraňuje překážky: srdce samo činí tyto divy, a aby byly možny, ideál sledovaný musí být nad námi a mimo nás. Ctižádost pánů českých byla příliš soukromá, aby připustila takovou souvislost a takovou vášeň. Jejich snahy po panství často usínaly, a země vedlejší víc a více zvykaly samosprávě, sotva porušované občasnými pokusy úchvatnými, spíše dráždivými nežli opravdovými. Nedbalí a slabí panovníci v této řevnivosti nalézali záruku bezpečnosti. Koruna česká byla takto již jen výrazem zeměpisným, ježto každá země její měla nejen svou samosprávu, nýbrž i svůj život vlastní, svou politiku, své tradice, předsudky a hněvy často prudší proti sousedům nežli proti nepřátelům.

Na Moravě věci státní vedlo asi patnácte mocných rodů, velice proniklých svými přednostmi, kteréž byly oprávněny jejich opatrností, nadáním a důstojností života. Sám Ferdinand po bitvě u Mühlberka se neodvážil sáhnout na jejich privilegia, a markrabství tvořilo jakousi poplatnou republiku, která panovníku odváděla vojsko a peníze, v jejíž správě však zakročoval on jen shůry.[91]) Moravané, nemíníce přerušit společných svazků poutajících je ke koruně svatováclavské, nicméně domáhali se úplné svobody jednání, sněmy zemskými upravovali sami svou politiku, takže pri všem příbuzenství co do původu a jazyka, Moravané a Čechové postupovali vždy sami o sobě a často si odporovali: vůči nepříteli nejen nejednávali bratrsky, jak slušelo, ale bývali spojenci dosti vlažnými, jichž tůčkami a úskoky bývalo ochromováno společné jednání.

Moravané aspoň byli Slovany, a společný původ a jazyk zachovával mezi nimi a Čechy přirozenou náklonnost. Ale v Lužici a zvláště ve Slezsku

Protestanté, jichž bylo hojně v těchto zemích, byli by mohli společně jít s evangelíky českými; na neštěstí kmenová jejich nenávist byla mocnější nežli strach katolicismu. Čechové nepodnikli ničeho k opravdovému posílení živlu slovanského v Slezsku, ač to bylo snadno za této doby, ani se nepokusili vzbudit účastenství obyvatelstva pro jednotu, ani přemoci jeho antipathie. Slezané neustále protestovali proti pravomoci soudu appellačního, jenž nezná prý ani jejich obyčejův ani zákonů[92]) a proti kanceláři české, která dopouští pánům českým vplétat se přímo do jejich věcí.[93]) Osobovali si nejen právo, že závisí toliko na králi a ke koruně připoutáni jsou svazkem čistě osobním; nýbrž i prohlašovali, že poslušností jsou povinni jen vévodovi slezskému a nikoliv králi českému;[94]) země jejich jest prý lénem říšským, na koruně české úplně nezávislým.[95]) Takové theorie narážely na velmi tuhý odpor v Praze. „Aby knížata a stavové slezští byli zemí a členem Říše“, psal Rudolf roku 1604, „nikdy neslýchali jsme a nedopustíme toho.“ Slezané nepokládali svou věc za ztracenou, a Čechové, v poslední chvíli chtíce získat jejich podporu, vyhověli jim v kusech nejdůležitějších a přiznali téměř rozdrobení koruny. Podivné to vlastenectví, jež prospěchům stavovským obětovalo velikost a jednotu vlasti! A ani toto vzdání nebylo plodné. Jedním hlasováním se nevyhladí odvěké záští; v samé chvíli, kdy všickni protestanté koruny české společně kráčejí do boje, tvoří jen koalici, a jejich síla jest podlomena právě tak jako činnost oslabena nedůvěrou a tajným řevněním, jež provázívají vždy spojenství nahodilá a příležitostná. Tehdejší styky Čech se zeměmi přivtělenými jsou snad volnější než jejich styky s druhými državami Habsburkův, a Žerotín raději se odtrhne od koruny,

než by se rozešel s protestanty uherskými a rakouskými.[96])

Osamocení Čechů bylo tím nebezpečnější, že jejich hmotné a mravní síly byly oslabeny a že následkem politické nezkušenosti stavů smutná lhostejnost nesmírné většiny národa potlačeného a rozmrzelého vysilovala životní existenci těla společenského.

Zkázou měst r. 1547 vzbuzen aspoň cit nerozlučné jejich vzájemnosti tím, že podrobena byla týmž zkouškám a vytvořen jistý duch měšťanský, volnější a méně těsně se zavírající ve zdech jednotlivých měst.[97]) Za Maximiliana a Rudolfa využitkovala slabosti králův a finančních jejich potřeb tak, že se jim za dary a půjčky poskytnuté dostalo některých důležitých ústupků. Rok 1579 se vyznačuje takto velmi šťastnou změnou v jejich postavení: Rudolf i stavové svolili, aby byl vytištěn svod městského práva pražského, sebraného a spořádaného od mistra Pavla Krystyána z Koldína, jenž od této doby měl platnost zákonníka. Toto právo městské nejen chránilo měšťanů proti zvůlí a útisku přesnějším stanovením soudního řádu a práva, nýbrž obcím vracelo i část jejich samosprávy. Města nabylo opět nepřímého vlivu na volby svých úřadů a získala část výsad správních, odňatých jejich konšelům; žádný dluh neměl být učiněn bez svolení starších, přímých to představitelů obce, jež Stránský přirovnává k tribunům římským, protože úkolem jejich bylo bránit zřízení městského a svobody. Znenáhla novými nařízeními potvrzovány a rozšiřovány tyto úspěchy.[98]) Právo, podle kterého měšťané byli souzeni toliko svými soudy, několikrát bylo schváleno ode sněmů; zakázáno odvolávat se k cizím soudům; obmezena pravomoc

rychtářův a hejtmanů královských; města nabyla opět některých svých statků, volné správy jistých svých důchodů, patronátu nad svými kostely. Městům pražským a jejich obyvatelům dovoleno znova kupovat statky svobodné a vkládat je do desk zemských (1593); roku 1608 král † všem stavům vydal majestát, kterým se vzdal práva konfiskovat statky těch, kdo provinili čest i hrdlo.

V téže době, co se města s jistým úspěchem hleděla vybavit z útisku těžkého, vzrůstal i jejich počet; králové celkem dost ochotně vyhovovali žádostem měst panských, přejících sobě zbavit se moci bezprostředních svých pánů, tak aby závisela toliko na králi; v čtyřiceti letech devět měst přijímá tudíž název měst královských,[99]) čím se ovšem zvyšuje vážnost celého stavu třetího. Pokoj vládnoucí vůbec v zemi, dlouhé trvání míru — v Praze pobyt dvoru a zasedání sněmů — na venkově přepych nově v obyčej přicházející oživují poněkud obchod. Blahobyt není sic ani příliš veliký, ani příliš stálý, ale měšťané užívají jisté zámožnosti a vládnou některým jměním: víc nebylo třeba, aby získali přízeň královu a zvýšili svou vážnost. Jejich chování na sněmích jest méně stísněné a jejich postavení méně nejisté. Od roku 1547 zasedali na nich jen z milosti, a zřízení zemské z roku 1549 a 1564 šlechtě samé vyhražujíc moc, se svolením královým měnit právo veřejné, odsuzovalo je k potupné podřízenosti. Zákonník z roku 1579 přiznává stavu městskému právo „aby s vůlí krále práv městských v časích budoucích mohli sobě přičiniti aneb ujíti podle příčin slušných a oč by se koli s vůlí J. M. Kské snesli a svolili, to aby mohli sobě za právo stanoviti".[100]) Zákonné jejich postavení není tudíž na příště nepodobno stavům privilegovaným.

Šlechta se měla těšit z těchto změn, které slibovaly jí nové spojence na obranu veřejných svobod. Katastrofa roku 1547 i méně prozíravým mohla dokázat, že oslabení měst prospívá toliko absolutismu; zda právě města nezachránila husitství, a byť i hradby jejich nebyly již dosti pevné k zadržení vojsk stálých, kde jinde nežli v truhlách měšťanů mohly se nalézt peníze potřebné k podstoupení odboje? — Šlechta byla nenapravitelná, a ve zpozdilém svém záští neopominula ničeho, čím by zdržen byl rozvoj měst; nehodným jejím chováním se vysvětluje a ospravedlňuje plně chladnost stavu městského, když mu bylo bojovat po boků stavů vyšších. Tito horliví obhájci svobody náboženské neostýchali se poškodit svou věc spíše, než by přiznali měšťanům jistou rovnost práv. Roku 1603, když stavové protestovali proti bratřím a jinověrcům, stav městský, proti němuž přímo bylo čeleno tímto rozkazem, chtěl se připojit k žádosti; stav panský i rytířský zamítl to však „podle svého zastaralého k témuž třetímu stavu záští.“[101]) Úřadníci královští, jsouce povzbuzeni nenadálou touto pomocí, naléhali na provedení rozkazu královského: na odpor všem tradicím a řádům nedbali již nijak mínění obyvatelů při osazování úřadů městských: úskoky, výhrůžky, násilí, všeliké prostředky byly jim vítány, aby správu mohli odevzdat do rukou sobě oddaných; v některých městech, kde všecko obyvatelstvo bylo protestantské, vyhledáváni cizinci, jimž uděleno právo měšťanské, a přese všecky nejprudší a nejoprávněnější protestace byli dosazováni na úřady purkmistrovské a konšelské. Běda samostatnému úřadníku městskému: byl ssazen náhle, někdy vržen do vězení, zkažen velikými pokutami; na místo něho dosazeni lidé, neznající česky a neumějící číst ani psát. Lehce

pochopíme tudíž, proč většina měst není zastoupena na sjezdu obecném, svolaném od stavů podobojích v měsíci květnu 1618. Mnohá z nich zřejmě se oddělují od stavů, prohlašujíce, že „kromě císaře žádného jiného za krále, pána a defensora znáti nechtějí a nepotřebují".[102]) Čí jsou to slova? — Měšťanů? Nikoliv, ale postrašených úřadů městských, představujících toliko nejslabší menšinu. Jestliže se katolíci odvážili útoku na tvrze roformace, zda nezavinili toho vyšší stavové, kteří vlastní svou rukou vydali města svým protivníkům?

Stav městský ví dobře, jak šlechta smýšlí o něm. Když roku 1609, jsa dohnán k nejhoršímu a opojen duchem revolučním, jenž prochvívá zemí, po prvé od půl století se odvažuje ozvat proti četným útiskům, jeho mírnost podobá se pokoře; nedomáhá se samosprávy, jaké užíval před bitvou u Mühlberku, prosí jenom, aby byl zbaven nejkřiklavějších a nejhanebnějších přechvatův. Od vyšších stavů dostalo se mu výstrahy: za žádnou podmínkou prý nesvolí, aby byla rozšířena privilegia stavu městského. Stížnosti přednesené od měst byly od stavů privilegovaných prozkoumány se stranictvím patrným a tím podivnějším, pomyslíme-li, že především šlo o zabezpečení svobody náboženské společníkům jejich utrpení: zajisté, dokládali, jest věc spravedlivá, aby hodní mužové bývali dosazováni do rady, ale nepřipouštěli, aby toliko podobojí byli vybíráni, aniž aby podkomoří šetřil návrhů volenců; nechtěli, aby podkomoří byl zlehčen tím, když by kráčel podle volení volenců. V skutečnosti jeho prostřednictvím hleděli právě od dávna podrobit stav městský své moci, ba i v této rozhodné chvíli stavovská jejich privilegia byla jim dražší nežli vítězství jejich víry.

Dlouhého jednání bylo potřebí, než stavové svolili, aby do nálezů sněmovních byl přijat článek nejasný, vedle něhož „volencům v městech královských povinnost jiná neobyčejná a prve nebývalá od podkomořího vydávána býti nemá, nýbrž v tom starobylý, chvalitebný, dobrý řád, způsob a obyčej, kterýž předešlý podkomoří zachovával, též na budoucí časy zachováván býti má“. Nejinak se zachovali, když šlo o úřad hejtmanů královských, jehož zrušení Pražané se domáhali v svých městech, a o úřad rychtářů král., jichž pravomoc chtěli mít vytčenu. Veliká nevole se zmocnila šlechty: z ní vybíráni byli hejtmani a rychtáři královští; dorážet na ně znamenalo útočit na celý stav šlechtický. Obviňovali stav třetí, že by „něco nad stavy vyšší chtěl míti“, a neupustili od svého odporu. „Záleželo pouze na šlechtě protestantské,“ praví Jaromír Čelakovský, „chtěla-li opatřiti samosprávu měst proti přehmatům orgánů vládních, chtěla-li učiniti třebas n[illegible]možné, tedy aspoň velmi obtížné a nebezpečné [illegible]iké rušení náboženské svobody v městech. Ona ne pouze, že hrubě ničeho v tom směru neučinila, nýbrž schvalujíc rušení obecné samosprávy, sama zavdala podnět k opanování správy městské stranou pod jednou. Chtějíce zabezpečiti sobě svobodu náboženskou a ubrániti se proti absolutistickému proudu, jenž se již sbíral v zemích vnitrorakouských, aby celé stavovské a zemské zřízení v Čechách z kořene vyvyvrátil, nemohli nalézti bezpečnějšího a mocnějšího spojence ve své obraně než v lidu českém a arci nejprve v stavu městském. Každé uvolnění, každá vymoženost měst ve věcech samosprávy obecní mohla býti pro ně velikým ziskem, proti němuž malicherné přidržování se toho, co nazýváno stavovskými předsudky a výsadami, nepadalo ni-

jakž na váhu. Tím však že se opírali aneb neochotně se měli k spravedlivým požadavkům měst, tím, že sobě opět nová břemena vymýšleli i na stav selský, v jehož zájmu vyslaní měštští též příležitostně ujímali se slova, popouzeli opět jako r. 1547 veřejné mínění v městech a po venkově proti sobě a v době, kde bylo v zemi nejvíce třeba sjednocenosti, nadšení a obětavosti, způsobovali všeobecnou rozmrzelost a rozháranost."[103])

Chyba byla tak veliká, že někteří náčelníci prohlédli zpozdilost svých druhů. Jako ve stycích se zeměmi vedlejšími tak v těchto věcech nejchoulostivějších ústupky, učiněnými v poslední chvíli, nebyla by vyhlazena upomínka na roztržky odvěké; ostatně v okamžiku samém, když nájezd již hrozil, většina stavů, nedbajíc rad moudrých, setrvala v svém poblouzení. Roku 1619, když stav městský chtěl, aby podkomoří † Purkhart Točník z Křimic a sudí dvorský † Mates Prekl z Preklsdorfu, kteří těžce zneužili své moci, byli v artikulích sněmovních jmenováni mezi „neupřímnými syny vlasti, kteří v úřadech a službách královských, zemských ani městských více býti nemají", Vilém z Lobkovic, představitel strany výstředně feudální, jménem celého stavu rytířského se zastal podkomořího Točníka, žádaje, aby byl ze seznamu toho vymazán, poněvadž se v ničem neprovinil proti zemi a stavům, nýbrž nejvýše proti měšťanům.[104]) Když bylo rokováno o opravách zřízení zemského, žádosti stavu městského, ač nebyly nijak přemrštěné, vzbudily pravou bouři. „Bylíť mezi rytířstvem prchlíci, kteří mínili, že se svými chlapy co činiti mají."[105]) Stav městský pozbyl trpělivosti, hrozil vyjíť ze sněmu, protože se mu nejen nechtělo dopřát nových svobod, ale upírány mu starodávné jeho výsady; nebude prý více odvádět svolených

berní. Stav panský, jsa prohlédavějšího ducha než rytířstvo, jal se prostředkovat, zvláště hrabě Šlik, jenž stav městský přivedl k odboji slibem, že obnoveny budou svobody potlačené roku 1547. Stav rytířský povolil jen nerad, ale tyto spory zanechaly v myslích mnoho nedůvěry a trpkosti.[106]) I v dobách nejnebezpečnějších většina šlechty, zvláště rytířstva, bývala vždy ovládána svou řevnivostí a svým záštím, ba až do poslední chvíle nechtěla jednat s městy jako se stavem sobě rovným. Pro takové naduté a zlomyslné smýšlení stav městský opět se nepouštěl nikdy směle do války a neustále obracel zraky své k Vídni.

Od koho měl své výsady, ne-li od panovníků? Zda města a moc královská neměly tytéž prospěchy, tytéž protivníky? Zda tradice a rozum nekázaly jim spojit se proti úchvatům nedůvěřivé oligarchie? Výstřednosti vyšších stavů příliš připomínaly stavu městskému, že několikrát chráněn byl jediným panovníkem. Proto mnozí z něho a ne nejméně zmužilí nebo nejméně protestantismu oddaní jen s úzkostí se odvažovali na cestu roklinatou, kam proti své vůli byli hnáni. Mikuláš Dačický z Heslova, který velmi zřetelně vyjadřuje snahy tehdejšího měšťanstva a zvláště Kutné Hory, rodného města svého, netají se nijak svým odporem proti odboji, obviňuje vůdce, že jednali „nerozvážívše, co z toho pojde“, se zjevnou zálibou uvádí žaloby, jaké se roznášely proti nim: pozdvižení učinili prý, ne z hněvu spravedlivého a z obrany proti násilí a zvůli, ale z nenávisti, záští osobního a pýchy.[107]) A totéž mínění převládá ve všech spisech současných. V městech pražských na zprávu o povstání stavů „strach byl z téhož, pročež mnozí se skryli a zujížděli“.[107]) V Kouřimi zděšení jest obecné, v Kolíně, jehož oby-

vatelé skoro všickni jsou protestantští, není stopy po nadšení,[108]) a † Pachta z Rajova, jeden z předních měšťanův a horlivý evangelík, více důvěřuje tajemníku místodržitelskému Michnovi, dobře známému svou katolickou vírou, než stavům protestantským. Když města, kde se s některými řády svobodnými zachovala jakási záliba k věcem veřejným a tradice samostatnosti, přestávala takto na podezřelé lhostejnosti nebo v případě nejpříznivějším věci národní přinášela dobrou vůli jen platonickou, čeho možná bylo očekávat od ostatního obyvatelstva?

Úmysly Ferdinandovy v prospěch sedláků nezpůsobily žádného valného zlepšení, a Maximilian a Rudolf neměli ani srdce ani ducha dosti vznešeného, aby se ujali prospěchů lidu poddaného. Ježto se královská moc nevkládala do věci, páni a poddaní stáli proti sobě tak, že žádná vyšší moc nezakročovala, aby zadržovala jedny a ochraňovala druhé. Situace v hlavních svých rysech zůstávala touž, jako v první čtvrti toho století, to jest postavení lidu selského bylo celkem zlé a jeho smýšlení dosti nepřátelské proti panujícímu pořádku věcí.

Dosti mnozí historikové div neviní stav selský z přepiatých požadavků. — Zda nebylo s ním daleko lépe nakládáno než s nevolníky polskými a uherskými? Úroky nebyly přílišné, ani roboty přetěžké. Zámožnosti přibylo ano i přepychu: svědectví toho máme v zákonech proti nádheře, jimiž se sedlákům a jejich ženám zakazují zlatohlavy a látky hedvábné, oděvy drahé, zlaté čepce. Nebylo téměř vsi, která by neměla svých lázní, řádem čeledním se předpisuje často, aby nádeníci byli propuštěni z práce dříve, než jindy, aby mohli podle obyčeje svého vzít lázeň. Úroky se odvádějí oby-

čejně penézi a nikoli plodinami nebo prací, co svědčí o zámožnosti. Stále přibývá mandátů, jimiž se upravují poměry pánů k poddaným, poskytuje se sedlákům jisté samosprávy a napravují se nejhorší následky zákona. — To vše jest pravda; není pochyby, že sedláci v l. 1700—1750 s nadšenou radostí byli by přijali navrácení se správy, pod kterou žili Čechové v XVI. století. Ano, snad do jisté míry průměrný stav lidu poddaného byl poněkud lepší roku 1618 než roku 1550. Jak se stává dosti často, skutek dokonaný způsobil jisté utišení: šlechta ochotněji svolovala k některým ústupkům, jakmile její práva byla pevněji založena a všeobecněji uznána; humanism a křesťanské napomínání bratří zjemnily mravy, dlouhou dobou pokoje poněkud se zmírnila krutá správa vrchností a poněkud oslabily požadavky sedláků.

Však jsou to jen odstíny a — byť i nebyly ledabylé — v podstatě věcí se nezměnilo nic. Sedlákům nebyla navrácena občanská jejich práva, pod léhají zákonu, ač jsou mimo něj. Dva stavové stojí takto proti sobě, potlačení a potlačitelé. Jak možná doufat, že poddaní své životy obětují za pány zpupné? Mluvte jim o vlasti! — Nemají žádné. O náboženství? — Vyznávají víru uloženou. Někdy lid povstal proti Sigmundovi, poněvadž tehdáž hájil vlastní své věci: nyní co mu po tom, kdo bude vítězem? —

Přese všeliké zlepšení v drobnostech trvá veliká nespravedlivost a s ní nevyhnutelné zlořády, které plodí. Vskutku poddaný vydán jest svévoli pána svého, a jestliže obyčejně tento pán není zlý, často bývá vrtkavý, lakotný a hrubý; není věru žádného opravdového zastání proti němu, žádné naděje v ochranu proti jeho vrtochům.

Gindely, jehož v této věci nelze podzírat z pessimismu, uvádí jisté případy, jimiž se jasně osvětluje pravomoc pánův a jejich chování. — Henyk z Valdšteina vydal r. 1616 † v své tiskárně na zámku Dobrovici spis o událostech posledních let, jenž se dotýkal nemile císaře Matyáše; byv pohnán před soud, vinu svaluje na knihtiskaře; když tento jest obeslán pro svědectví, Henyk odjede v největším chvatu domů, a na jeho rozkaz knihtiskař jest jat a tajně popraven. Vražda nicméně vyšla na jevo: vinník byl odsouzen zaplatit značnou pokutu; ač vyvázl lehko, přece si stěžoval na nespravedlivost, jíž padl za oběť.[109]) — Podivnější ještě jest příběh levobočka Rudolfova dona Julia Césara. V Praze vedl život tak pohoršlivý, že jeho otec vypověděl jej na hrad Krumlovský; tu se nechoval lépe než v Praze. Roku 1606 purkmistr a rada městská dávají zprávu o jeho zločinech: žádná dívka není jista před jeho násilím, mocí vniká do domů, aby ukojil své chtíče, jest se obávat vzbouření lidu. Marné nářky! Po dvě leta marchese neustává v svých činech násilnických. V měsíci únoru 1608 zalíbí se mu dcera lazebníkova i uvede ji na hrad; zdá se ovšem, že se tehdáž již jeho rozum zatemnil a že trpěl záchvaty šílenství; v zuřivém výbuchu těžce zbodá dívku a hodí ji do rybníka. Nešťastnice zachránivši se jako zázrakem utekla k svému otci. Julius žádá za její vydání, a když otec odmítl, vyzývá radu městskou, aby vydala ho na smrt. Zatím uvrhne jej do vězení a v hrozném žaláři drží ho několik neděl. Zděšená žena lazebníkova přivede svou dceru zpět na hrad, kde tato za krátko jest zavražděna za děsných okolností. — Uplynulo mnoho měsícův, a žádného opatření nebylo učiněno proti Juliovi.

Namítne se, že takové případy šílenství neznamenají ničeho. — Samy o sobě zajisté nikoliv, a nechceme tvrdit, že páni čeští násilí činívali svým poddaným nebo že vraždili je. Zda nesvědčí však o plném nedostatku zákonné bezpečnosti? Slavata v svých Pamětech vypravuje, že za Rudolfa a Matyáše nebylo téměř příkladu, aby byl zaveden soud se šlechticem, byť obviněn byl ze zločinů největších; teprve po vítězství moci královské šlechta poznala konečně, že i ona podléhá spravedlnosti. Životopisec Petra Voka z Rosenberku s pochvalou poznamenává, že pan vladař potvrzoval vždy jenom ty ortele smrti, které byly vyneseny „na mordéře, žháře, loupežníky a podobné jim lotry“: všickni páni tudíž nebyli stejně úzkostliví. A on sám, který nebyl zlým pánem, on, žák bratří českých, jak se časem chová zvlášť lhostejně ku právům svých poddaných?[110])

„Páni z Rosenberka,“ praví Rybička, „bývali až dosaváde vždy milostivou vrchností poddaným svým, jmenovitě pan Petr byl více jejich otcem, přítelem, ochráncem a dobrodincem nežli pánem a vladařem.“ Otcem poněkud přísným a ochráncem, jehož bdělost, tuším, chybovala mnohdy. Však budiž; někteří šlechtici a snad dosti četní připouštějí, že mají povinnosti naproti svým poddaným; zda jediný z nich přiznává jim práva naproti své vrchnosti?[111]) A není-li na jevě, že takové pojetí sociální může vésti toliko ku potlačení, bídě a nenávisti?

Jak by většina těchto pánů, uvyklých takto bez překážky provádět své vrtochy, nebyla opojena bohatstvím a pojata závratí svrchované své autority! Někteří vystupují jako mocnáři: Vilém z Rosenberku na svých statcích má 10936 poddaných — pouze v Čechách, nehledíc k jeho

statkům ve Slezsku, Rakousích atd. Vydržuje dvůr, zástupy služebníků: když Maximiliana provází ke korunování do Prešpurku, přivádí průvod 200 jezdců nádherně vystrojených; stkvělé jeho hostiny jsou proslulé.[112]) Petr Vok, jeho bratr a nástupce, na svém zámku vedle kaplana má „deset nebo dvanácte děveček a děvčat; ty mají své zvláštní dostatečné opatření, ty jsou jeho komornice, ty mají klíče jeho pokojů a dnem i nocí nevěrně jeho opatrují i k stolu mu slouží. „K tomu", naříká starší bratr, jemuž však neslušelo stavět se příliš přísným, „žádné pobožnosti, žádného řádu, žádné správy v ničemž není, outrata nesmírná, čeledi nepotřebné s ženami velké množství, ježto jest mi o tom těžko slyšeti, až mne srdce bolí."[113]) — Z toho pochází, že u pánů zahuben jest všeliký duch poslušenství zákona i všeliký cit pro spravedlnost. Nejmenší zakročení moci královské zdá se jim urážkou; však toto trvalé zakročení jenom by krotilo vášně, udržovalo na uzdě choutky, poskytovalo lidu toho, co hlavně mu chybělo, důvěry a bezpečnosti. Všecka tato okázalost podněcuje pány, budí jejich choutky; toužíce dychtivě po radovánkách, všeho se odváží, aby dosáhli výnosných úřadů. Převraty se jim líbí, poněvadž se při nich loví v kalných vodách. Jestliže se nechvějí při myšlence na katastrofu, jež jejich lakotností vlasti bude způsobena, zda bez ostychu nemohou vydírat na svých poddaných peněz potřebných? Jmění největší nestačí takovému mrhání: třeba se utíkat k půjčkám, úroky se hromadí, svými nesnázemi pán se stává dotěrnějším a tvrdším.[114])

Šlechta hledí na lid svalit všecku tíži břemen veřejných: po čtvrt století neplatí berní.[115]) Sedláci jsouce spoutáni těsným kruhem libovolných naří-

zení, zkázu berou platy vždy těžšími a špatně rozdělenými, tratí mysl i srdce. Synody bratrské si stěžují, že se veliký počet věřících oddává živnostem nebezpečným, otvírají krčmy; ale neodvažují se odsuzovat je příliš přísně: třeba žít, časy jsou zlé. Pan † Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči svým poddaným dává zřízení, poněvadž poznal, že jest mezi nimi „nemalý neřád.“[116])

Prohlášení sněmu z roku 1574 jsou žalostná: kdyby sněm svolil peníze, žádané od Maximiliana, nebylo by možná vybrat je; „obyvatelé jsou úplně bez pomoci, zvláště v hornatých krajinách, kde zmírají hlady, děti své dávají cizím osobám, prosíce za ujetí se jich, jinak že zahynou“.[117]) Obyvatelé měst na místo peněz přinášejí své nábytky, peřiny, oděvy, a úřady městské musí činit půjčky, aby zaplatily podíly za chudé; na venkově nouze je všeobecná. Že nejsou to prázdné deklamace, vidíme z nálezu sněmovního roku 1593: zajisté nouze byla všeobecná, když se šlechta vzdává finančních svých výsad.

Letopisci tehdejší potvrzují svědectví listin úředních. Dačický z Heslova popisuje nádherné slavnosti konané v Praze za sjezdu rozličných panovníků cizích: — někteří páni čeští dávali hostiny, jež svou skvělostí zastínily hody knížecí. Marnost nad marnost! A proto platy ukládané poddaným a proto ubožáci strádají a se nuzují. — O něco dále vypravuje o hrozných útrapách, jež v zemi způsobila cizí vojska: „Tak hle pán Bůh na Čechy dopustiti a je trestati ráčil a to bez pochybnosti pro hříchy jich, pýchu, marnost, nesvornost, nespravedlnost etc.; nebo . . . nesmírnou nádhernost v šatstvu bohatém, kroji, mustry rozličnými potvornými, starým Čechům předkům svým nepovědomými, páchali a provozovali v slavném hodování a pangeto-

vání, s soužením chudých lidí, jenž se práva a spravedlnosti dovolati nemohouce, úpěli, k Bohu na pomstu volali a žalovali.“[118])

Služebníci, čeládka naříkají na nevlídnost svých hospodářů, čteme v české postille kněze Martina Philadelpha Zámrského (1550—1592), někdy také ovšem mají pravdu. „Neníť nad způsob života služebné čeledi na tomto světě nic potupnějšího. Jimi otvírají a zavírají. Spílají: ‚šelma, lotr, viselec‘. Nemocného služebníka vyženou, vyhodí ven, dají ho do chlíva, do psince, káží ho pryč zavléci. Říkají o nemocném: ‚Ožral se, spí, škrabe. Tatarem ho zbuditi, po uhersku třmi kyjmi tu nemoc z něho vyhnati.‘ Tak nyní mnozí hospodáři o čeledi s smíškem říkají, čeládku svou koňskými díly, bez oddechnutí zhmožďují, ani v svátek, ani v neděli, ba sotva na velikou noc odpočinouti jim dopřávají... S nuznými poddanými mluviti zošklivují si bohatí páni a vrchnost, ale za to komoru svou mozoly týchž pracovitých žebráků fortelně chtějí zbohatiti, divných a mnohobarvých křikův a praktik při tom vyhledávajíce. Snášejí zajisté poddaní od nemilostivé vrchnosti těžká soužení a nátisky robotami, platy, daněmi, vojnami nepotřebnými, mejty, clem, díly denními, nočními a mnohými úzkostmi beze všeho milosrdenství, až těžce a sotva v tureckém držení zpohanilí obyvatelé takových ukrutností zakusují. V křesťanstvu již privilegia klesla, aniž co nadání stará váží. Slavní předkové zajisté darováním svobod poddaným svým chvalitelné pověsti sobě dobývati dychtili, nynější pak jejich potomkové bořením privilegií slavné předky rodův a držitele statků svých zhyzditi se opovážili, i sami se poddaným tak zošklivují, že již obrať se kam obrať, neuslyšíš od nich než žalobu, hořekování a z smrti

pánů svých se radování. Vždyť nynější páni toliko chtějí míti, by poddaní jich hladem, žízní, zimou, robotami scepeněti měli, ano by v stodole klasu, na dvoře kopejtka, v domě kuřecího pírka, na krově došku, na sedláku košile zůstati nemělo. Horlivými pomocníky jsou jim ouředníci, písaři a šafáři jejich . . Při dvořích velkých pánů dosti je úředníků a písařů, kteříž z kůže chudých poddaných bohatnou, měšce sobě nacpávají, do svého loviště nadhánějí, nepovinnými robotami, nespravedlivými pokutami, lakomým darův braním, platu, berní, úrokův zapíráním, poplatkův přivětšováním, dávek z ledačeho vymyšlováním, důchodův fortelně a loupežně přimnožováním, a to vše ne tak k panskému dobrému, jako k zisku svému krádežnému . . . Snadno vyrozumíme, proč se vydávají páni a vrchnost na tak přílišné lakomství . . . Vždyť velmi mnoho peněz na své libůstky, rozkoše, hody, kvasy, ožralství, tance, slavné a hojné pankýty potřebují. Mají drahé koně, pěkné rystunky, rejthary, ozdobné drabanty, edlknoby, knechty, žoldnéře . . . V dobrých věcech vedou dny své. Husle, smyčec, píštala, buben na kvasích jejích. Strojí hody, dobrou vůli buď jiné veselí, provozují turnaje, kratochvíle na slavném, vnitř zevnitř nákladně ozdobném zámku. K tomu oděvové kmentoví, zlatohlavoví, rozkoš, rozliční drazí a sladcí nápojové, muzika ustavičná.“ — A na čí náklad? — Sedlák vše zaplatí.[119])

Netřeba do slova brát tato prohlášení; antithese bývala vždy milým hříchem mravokárcův a kázaní nejsou důkazy. Ale možná-li popřít je naproti jednohlasnému svědectví dějepisců, Veleslavína, Stránského, vyslanců benátských a j.? U Stránského hned s počátku nalézáme důkaz, jak docela zapomenuto bylo starého svobodného zřízení Čech. Kníže

Nezamysl prý sedláky přidělil pánům a rytířům, dav každému z nich jistý počet statkův a osadníků k hroudě připoutaných, aby jsouce prosti všeliké péče hmotné mohli cele se obětovat službě státu a krále. — To jest theorie Ctiborova, ale co na konci XV. století bylo posud jen míněním šlechty, potom ode všech bylo přijato za pravdu nepopěrnou. Jinak po dlouhý čas, pokračuje historik, poměry vrchností a poddaných byly příjemné a mírné, jedni byli dobrotiví a laskaví, druzí poslušní a vděční. „Že však pánové a rytíři doby naší větším dílem za nic nemají, když své poddané, jimž vyrvali dokonce všecku možnost stížnosti nejtoužeji a bezuzdně týrají panstvím nejtrpčím, přemrštěně obtěžují službami nemírnými a nezřídka nelidštěji s nimi nakládají než s dobytkem, to na mou věru i od oumyslu Nezamyslova i od obyčeje starodávného i ode vší lidskosti velice jest vzdáleno, barbarské, pro všecku obec zhoubné a tudíž zasluhuje, aby se krotilo zákony a uvedlo na míru dobrotivější."[120])

Jeremiáš Ghisi v sedlácích českých vidí pravé otroky, jež páni mohou zabít bez strachu spravedlnosti. Jan Corraro roku 1574 lituje, že Čechy jsou tak vzdáleny od Benátek; najímali by se tu výborní galejníci. A tito robotníci jsou tak ubozí, že by službu tu přijali jako vysvobození: páni a vrchnosti vždy hůře s nimi nakládají.[121])

Pramenům třeba jest výkladu; snadno jest v kterékoli době zakládat na přesných pramenech závěry si odporující: k dosažení pravdy nestačí hromadit doklady, dlužno zkoumat svědectví a srovnávat je a pak ještě lze očekávat úsudek velmi nejistý a jen přibližný. Vedle Jana Corrara o tři léta dříve Jan Michiele potvrzuje, že Čechy jsou nejkrásnější ozdobou koruny rakouské a že každým rokem při-

bývá jim obyvatelstva, bohatství a vzdělanosti.[122]) Inventáře v knihách kšaftů zachované dosvědčují, že třeba obydlí nábytkem byla vždy dosti chudě opatřena, přece rozšířeny jsou jisté obyčeje přepychu v šatstvu a klenotech.[123]) Jestliže mnozí páni jsou zištní a nespravedliví, jiní se zarmucují útrapami svých poddaných a osvícená jejich péče budí vroucí vděčnost. „Toliko to Vám připomínám, abyste nad poddanými mými," píše správci svému pan Karel starší z Žerotína za svého pobytu ve Francii (1592), „ruku drželi a nedopouštěli, aby se jim křivda jaká od koho dála."[124]) Listina, kterouž osvobozuje obyvatele Brandýské, praví jeho životopisec, svědčí, jak ušlechtilá byla jeho duše a jak si vznešeně představoval povinnosti vladařské. A nebylo jen jednoho Žerotína v zemi.[125]) Z těchto odporů lze soudit, že postavení sedláků záviselo na osudu, jímž vydáni byli tomu neb onomu pánu. Od té doby, buď pokrok mravnosti veřejné jaký buď — a víme, že byl prostřední — nebude s podivením, že mnozí páni často podléhali pokušení rozmnožit své příjmy, tím spíše, že postačilo k tomu pouhé nařízení. V nejpříznivějších případech blaho poddaných vydáno bylo náhodě, dědictví, prodeji. A ostatně, i když připustíme, ač se mi to nezdá skutky plně potvrzeno, že se postavení sedláků zlepšilo, třeba by bylo dokázat, že byli spokojeni svým osudem. Zda v době, kdy začínala krise nebezpečná, bylo možná bezpečně spoléhat na jejich podporu? — V této věci není žádné pochybnosti. Skoro vždy poddaný lid selský nečinně a nespokojeně přihlížel k boji, v němž běželo o něj, a mnohdy se tajně radoval z porážky svých potlačovatelů.

Nesmířili se nikdy se zákonem, jemuž byl podrobeni. Mnozí poddaní útěkem se pokoušejí

zbavit se poroby; aby zabráněno bylo utíkání, sněmy rozmnožují nařízení a postrašujíce měšťany chtějí překazit, aby nepřijímali sedláků sběhlých. Opatření to marná. „Houf lidu chudého, horního, robotného," praví Dačický, „obživení své prací horní mají, zvláště kteříž od pánů svých, někteří před ukrutností jich, jiní pro svá provinění, někteří pak zúmysla, aby své vůle a svobody užili, na ty hory, zvláště na Kaňk mezi hašpléře horní, utíkají."[126]) Šlechta si stěžuje, žádá, aby jí byli vráceni její poddaní: z toho pocházejí neustálé nesnáze se stavem městským. Města celkem nebdí příliš ochotně nad zachováním řádů policejních a přehlížejí mnohé. Šlechta se vzdává a spokojí tím, že zabaví statky uprchlíkův. Aby mohla je vzdělat, rozmnožuje roboty nebo vyhledává, jak by využitkovala jich co nejlaciněji; lukařství se rozmáhá na ujmu orby; mnoho polí se proměňuje v rybniky, a tehdejší veliký rozvoj rybnikářství jest nepopěrným důkazem, jak hospodářství upadalo.

Časté bouře, požáry, zločiny agrární svědčí také o tajném hnutí, jaké vře mezi dělníky hospodářskými. Nedochází ovšem k velké bouři selské, která by se podobala oněm všeobecným povstáním, jež tehdáž ssutinami zahrnují Uhry nebo Rakousy. Události nám známé, ač nedosti ještě prozkoumané, přece jsou dosti četné ke zjištění jakéhosi válečného stavu mezi potlačovanými a potlačovateli. Na počátku vlády Ferdinanda I. válka selská málem by byla zasáhla Čechy: vření bylo veliké, zvláště v severních krajinách, kde styky s Říší byly častější, a kde hrabě Šlik podřizoval své poddané správě velmi kruté. Roku 1524 bouře vypukla v Jáchymově: vzpoura čelila sice výhradně proti úředníkům panským, brzo však vzala obrat hrozivější; nespo-

kojenci, jsouce povzbuzeni nepřítomností vojska, jež hrabě vypravil proti povstalcům ansbašským, v měsíci květnu 1525 se shromáždí na náměstí, vydrancují radnici, spálí listiny městské a táhnou na zámek Freudenstein, který vypálí. Hrabě Štěpán Šlik přikvačí s třemi sty zbrojenci: vzdálí se však neodváživ se útoku na povstalce, jichž přibylo již na tři tisíce. Když se pánu dostalo posily, sedláci žádali za milost a dáno jim odpuštění, když vydali své vůdce: jinak vítěz zachoval se milostivě. Téhož roku nové zmatky vznikly v jižních stranách země. Stav je dosti vážný, protože bylo potřebí dovolávat se mravní autority Lutherovy, a na spěch přeloženy dva traktáty reformátorovy proti sedlákům. Nicméně pokoj se neobnovil snadno. Roku 1544 poddaní Bohuslava ze Švamberka se bouří proti němu. Roku 1571 obyvatelé vsi Šamonic, jsouce rozhořčeni ukrutnostmi a týráním svého pána, času nočního vniknou do zámku a usmrtí jej s oběma jeho dítkami.[127]) Tyto pokusy osamocené a špatně připravené nejčastěji vedou ku přísným trestům, utužují pouto poroby, v srdcích zůstavujíce zárod hněvu, jenž klíčí a roste znenáhla.

Jestliže se v druhé polovici XVI. století zřejmé bouře neopakují tak často, nelze zajisté příčinu toho hledati v utišení vášní a v usmíření tříd: vysvětlení této tišiny dlužno hledat v citu malomoci, jenž ovládl poddané. Hněv utajovaný nepozbývá prudkosti; z mnohých případů vysvítá působení proletariátu selského, jenž doháněn jest k nejhoršímu a hotov ke všemu. Houfy probíhají zemi, a ani nejpřísnějším zákonům se nepodaří zabránit, aby se ze žebráků a loupežníků netvořily roty, jež všudy šíří postrach a hrůzu: letopisy městské vypravují mnoho o výpravách proti tulákům.

Sedláci sběhlí jsou obyvatelstvem nestálým, jež věčný působí postrach policii. Roku 1558 lid robotný v Novém městě pražském se vzbouří proti některým stavu rytířského; tito stěží utekou do domu † řečeného u Mělnických a tři osoby zahynuly v té šarvátce. „A ta šarvátka," dodává letopisec, „stala se proto, že lidé robotní, poddaní, honěni a nuceni byli ku pánům svým pro listy na dovolení služby na gruntech cizích podle tehdáž sněmovního v království českém nařízení, což za stížné bylo týmž poddaným, jenž se pánům svým ukrývali a svobody v tom užiti chtěli, i lidem svobodným, zvláště hospodářům, jenž čeládky potřebovali a v tom nedostatek měli."[128]) Ke konci XVI. století země je zpustošena celou řadou požárů, způsobených podle obecného mínění od rybníkářů, dělníků, jichž se užívalo při zřizování a udržování rybníků: byli to skoro vesměs sběhlí poddaní. Úklady agrární jsou časté: několik příkladů nalézáme v životopise onoho Petra Voka z Rosenberka, jenž bývá líčen jako „přítel a otec" svých poddaných a jenž nebyl zajisté ukrutníkem. Několikrát jeho život byl v nebezpečenství a přísné stíhání svědčí o skutečných jeho obavách.[129]) Roku 1597 byl strach, aby se bouře selská, pustošící Rakousy, nerozšířila do Čech: přese všecky výstrahy a výhrůžky někteří sedláci páně Vokovi byli ve stycích s povstalci: dva z náčelníků nespokojených byli kolem lámáni, jiní vězněni, a bouře by byla zajisté vypukla, kdyby sedláky rakouské nebyla stihla porážka. Všecka hnutí cizí jeví se svými účinky v zemi: stačí, aby se nepřátelské vojsko shromáždilo při hranicích, a již dech revoluční vane venkovem a šlechta jata jest postrachem.[130])

Jak lze se tudíž divit, že výzev stavů ku povstání nalezl jen slabý ohlas v národě? Lid velmi

jasně prohlédl ihned pravý cíl stavů povstalých. Zda chtěli rozšířit politické nebo náboženské svobody národa? — Nikoliv, nýbrž vlastní svá privilegia. Náboženství většině jich bylo jen záminkou, za níž špatně skrývali příliš hmotné své snahy. V pravdě bylo by přílišným optimismem domýšlet se, že tito opovržení, ochuzení, rozhorčení sedláci povstanou na obranu řádu, který tak těžce doléhal na ně. Naopak, oni tušili, že by se vítězstvím stavů vlastní jejich stav stal ještě nesnesnějším, a proto právě k moci královské obraceli prosebné své zraky. Když válka vypukla a k obvyklé bídě se přidaly hrozné zádavy vojsk, hněv poddaných se obrátil proti stavům, od nichž byli uvrženi do toho hlubokého neštěstí. Ani ti, kdo nejupřímněji byli oddáni víře protestantské a kdo později odpírali nejhrdinněji reakci katolické, nezachovali si již dosti naděje, ani dosti síly, aby povstali proti cizímu vpádu. Stavové, nemajíce opory v zemi, byli tudíž osamoceni a odkázáni na vlastní své síly.

Nikdy však sjednocení všech synů národa nebylo by více potřebí. Nikdy vskutku nebylo zápasu nerovnějšího a protivníka nebezpečnějšího; nikdy nebylo třeba většího vzmachu nadšení a zoufalejšího hrdinství, aby vyvážena byla veliká nerovnost podmínek boje.

Když v XV. století Sigmund učinil útok na husity, vedl s sebou houfy nekázané a nezkušené, nad něž Čechové velmi brzo vynikli ozbrojením i taktikou; voje shromážděné na vyhubení kacířství, sbírané na zdař bůh, bez vůdců, kořisti chtivé, nedovedly snášet obtíží ani pochodu ani boje; sám počet jejich byl jim na překážku, hubily se samy a staré hradby měst, hájené městskou hotovostí, vzdorovaly jejich hlučným, ale prázdným hrozbám. Od

té doby veliký obrat se udál v umění válečném: stálá vojska nastoupila na místo hotovostí obecných, ozbrojení se změnilo, zdokonalení dělostřelectví nabylo důležitosti, jaké za doby Žižkovy sotva tušil kdo. Ale Čechové osudem, jenž po celé století oddaloval všelikou opravdovou válku od hranic zemských, a nenáhlým úpadem, který snížil je na pouhé nástroje politiky dynastické, přes to, že byli původci veliké proměny, jaká se stala v taktice, nesledovali jejích pokroků. Následky této nedbalosti se ukázaly již roku 1547, a není pochyby, že se nerozhodnost a bázlivost stavů částečně vysvětluje zřejmou nedostatečností branné jejich moci naproti italským, španělským nebo německým žoldnéřům Karla V. a Ferdinanda I. Stává se dosti často, že národové, kteří po některý čas vynikali nad své sousedy nebo dosáhli stkvělých úspěchův, oddávají se klamné bezpečnosti až do chvíle, kdy ze svých snův o slávě vytrženi jsou katastrofou: země česká nadále byla chráněna pouze svými vzpomínkami, a bystří pozorovatelé se neklamali v té věci.

„Země česká," psal Giacomo Soranzo roku 1563, „všecka obklopena jest jednak horami, jednak lesem hercynským, pročež byla pokládána za nedobytnou, ale dnes tolika přístupy možná vjít do ní, že velmi nesnadno by bylo ji chránit."[131]) Nic nebylo podniknuto k nahrazení starých hradeb, nyní zapadlých: nebylo zřízeno žádné pevnosti nové, a vetché hradby městské nemohly odolat pravidelnému útoku.

Ostatně aby se čelilo obležení, bylo by třeba vojska, jehož nebylo. Králové žádali od stavů peněz, a nikoli vojáků. Z Čech vycházeli vždy muži smělí a dobrodružní: hledali štěstí v cizině a vstupujíce do pluků žoldnéřských, pozbývali rychle všeho du-

cha národního: ve chvíli rozhodné obráncům samostatnosti národní bude bojovat s těmi, kdo při větší poněkud obezřelosti byli by se stali pevným základem jejich vojska. Když se válka stala povoláním, lid vůbec pozbyl k ní náklonnosti a chuti: mravy žoldnéřů byly takové, že i v době dosti málo vytříbené vzdělanosti většina těch, kdo byli mravů poněkud hodných a vzdělání poněkud osvíceného, s nepřekonatelným odporem obcovali s nimi, tím spíše, že výpravy bývaly vzdálené, jejich útrapy kruté a jejich cíl velmi málo vábný. Lid nenáviděl Maďarův a přesycen byl oněmi válkami s Turky, jež stály tolik lidí a peněz. ,,Uhry," píše Dačický, ,,jsou hřbitovem Evropy." Když tedy král viděl, že nedosáhne od stavů nových pomocí peněžitých, žádal od nich postavení vojáků; kdo netáhli do pole, byli předně bohatí měšťané, konšelé, úředníci, kteří se osvobozují od služby vojenské, potom osvobození se rozšiřuje víc a víc. Kdo se nedovedli zprostit služby vojenské, platí si náhradníky. Tento strach z řemesla válečného je všeobecný, takže se nikdo jím netají i nevzbuzuje žádného podivení: v Rakovníku † měšťan Holý Rybovi veřejně na soudě vyčítal, že ,,maje jíti na vojnu, plakal a pokrýval se" (1594).[132]) Maximilian si stěžuje do obtíží, s jakými se sbírá hotovost zemská, nařízená ode sněmu: ,,zvláště mnozí ouředníci zemští a rádcové naši," praví, ,,zlý příklad ukázali, mnozí zůstali doma, jiní poslali málo, rovnost s druhými nezachovávajíce" — Se žádnou horlivostí se neposlouchá více vyzvání náčelníkův odboje: mužstvo se nedostavuje, bojovníky se stávají jen ti, kdo nemohli uniknout donucení. A jakými vojáky byli tito ubožáci, kteří v zoufalství a záští číhají na příležitost k útěku nebo v loupeži a plenu hledí zapomenout na svou bídu!

O zřízení vojenském není potuchy: summy svolované na výživu vojsk přicházejí buď příliš pozdě nebo se ztrácejí cestou; důstojníci nahodile sebraní jsou nevzdělaní, nesvědomití, po několikadenním pochodu pluky se rozptyují, bloudí po cestách, bouří se. Bojovné vlastnosti národa českého nezanikly docela: co slavných bojovníků českých, co hrdin padlo na nivách uherských! Jsou však zmařeny chybným řády nebo spíše úplným nedostatkem řádu. Roku 1564 vyslanec benátský Jan Michiele podotýká, že v Čechách není ani kázně ani zřízení vojenského.[133]) Když roku 1594 naléháno na Petra Voka z Rosenberka, aby přijal velitelství nad pluky českými proti Turkům, odmítá, a jedním z jeho důvodů jest, že páni a rytíři nemají žádné zběhlosti ve věcech válečných a neposlouchají vůdců.[134]) Šlechta sama jest mysli málo bojovné, co zaviněno jest jednak vlivem bratří, jednak vědomím, že oběti vyžadované na zemi neprospívají jí nijak. Životopisec posledního Rosenberka chválí jej, že na své knihy a sbírky vydal více peněz nežli knížata italští nebo němečtí na svůj dvůr nebo na své žoldnéře. Zajisté podivíme se ušlechtilosti velmožově i jeho vzácné a drahocenné knihovně o 10.250 svazcích: avšak v jistých dobách vojáci jsou užitečnější nežli knihy. Čechové byli nepřemožitelni, pokud měli vojsko národní; v odboji proti Habsburkům nelze ani říci, že byli přemoženi, stáli mimo bojiště; myslili, že dost učinili najetím několika tisíc žoldnéřů, nedovedli však nalézt důstojníků k sřadění jich, ani vůdců k vedení jich.

A tyto žoldnéře dlužno bylo ještě platit. Jest na jevě, že jakmile neběželo o všeobecné pozdvižení lidu, než o válku obyčejnou, vedenou podle způsobu obvyklého, povstalí stavové, jsouce přinuceni na

rychlo podnikat ozbrojení, trpěli značnou ujmu, a jejich postavení bylo tím povážlivější, že panovníci jejich měli na své straně Španěly, stolici papežskou a moci katolické vůbec. Nebylo by sice bývalo nemožno zjednat rovnováhu — aspoň do jisté míry — obětmi hmotnými. Na neštěstí stav finanční, třeba nebyl tak zoufalý jako postavení vojenské, nebyl nijak utěšený.

Dlouhý mír, jehož užívalo království, mohl prospívat pokroku jmění veřejného. Stránský, který se zálibou vyčítá ohromné důchody velmi mnohých pánův a dva, tři nebo čtyři tisíce poddaných, kteří vzdělávali jejich statky, soudí, že katolíci by nikdy nebyli zvítězili, kdyby evangelíci vlasti a víře obětovali své statky, jak povinnost a prospěch opravdový vyžadovaly toho.[135]) — Není pochyby, že tehdáž byl v Čechách dosti značný počet velkých statků. Vedle Rosenberků Hradečtí, Lobkovicové, Švamberkové, Kolovratové, Kinští, Šternberkové, Trčkové a mnoho jiných rodů závodí v přepychu, staví velkolepé zámky, vydržují zástupy služebníků. — Zdánlivá to stkvělost, za kterou se často špatně skrývá skutečný nedostatek. Všichni páni tito jsou velmi zadluženi, nemají ani peněz hotových ani úvěru.

Zdá se, že takový jest povšechný ráz situace. Nářky mravokárcův a kazatelů, vypravování kronikářů, zákony proti přepychu, statistiky a inventáře svědčí o obvyklé nádheře, jež neodpovídá skutečnému vývinu bohatství; přepych se vzmáhá rychleji nežli blahobyt. Již soustřeďování ohromných statků v rukou několika majetníků není nijak znamením příznivým a toto rozšiřování latifundií v Čechách značí spíše, že se zhoršuje hospodářský stav země.

Mnohé příčiny brání tomu, aby přibývalo kapitálu a tvořily se zálohy peněžní: berně příliš těžké, bídná správa hospodářská, organisace sociální zdržující ducha podnikavého — jsou stejně osudny jak sedlákům, kteří pozbývají chuti ku práci a hospodárnosti, tak šlechticům, jejichž útratnost a zpozdilou marnotratnost dráždí. — Všeliké porušování zákona mravního se tresce po stránce hmotné: peníze lehce nabyté nemají více ceny a zmrhají se bez užitku; všudy, kde společnost jest spravována tak, že celek národa vykořisťuje několik privilegovaných, vykořisťovaní trpí a vykořisťovatelé přicházejí na mizinu. Mnozí šlechtici, jsouce okrádáni od svých správců, tísněni dluhy, chytají se zoufalých prostředků, hledíce jen, jak by se zprostili svých statkův a uchýlili do města, kde by vedli život skromný a pokojný. Když se za války tak těžce vymáhají na nich jejich příspěvky, často se děje tak proto, že nemají ničeho; žijí den ode dne z půjček na vysoké úroky: v době odboje jen velmi nesnadno seberou několik tisíc zlatých, jichž se požaduje po nich.

Jestliže takový nedostatek mají boháči, co možná říci o druhých? — Daně jsou těžké, ale zvláště špatné rozdělení berní a zlořády jejich rozvrhování a vybírání obtěžují zemi dluhy. Ke konci století berně dosahují téměř milionu tolarů, číslici to značnou pro tuto dobu. Od doby Vladislavovy břemena se více než zčtyřnásobila. I když přihlížíme k obecnému pokroku, k hospodářskému obratu, způsobenému objevením Ameriky, k poklesléhodnotě peněz, přece je zřejmo, že se výdaje jak státu tak jednotlivců rozmnožily rychleji nežli příjmy, a že se tím země vyčerpává. Žádná země v mocnářství mimo Dolní Rakousy není obtížena většími břemeny. Tyto peníze vycházejí téměř všecky ze země;

tři nebo nanejvýš pět ze sta se věnuje na správu země; ostatek stráví výpravy uherské. A to jsou jen platy, odváděné panovníkovi: k tomu dlužno přidat náklady na správu místní, na vydržování kostelů a kněží, jejichž statky skoro všudy byly zabaveny, na jízdní stráže, na podpory, jež obce v potravinách a v penězích musí udílet chudým, na dobrovolné dary úředníkům panským a úředníkům královským. Bez peněz a bez daru od nikoho se nedosáhne ničeho; znova se dosvědčuje pravda, že bezplatná správa bývá ze všech nejnákladnější. Podkomoří, hofrychtéř, radové při appellaci, úředníci při komoře, sekretáři, všickni, kdo pod jakýmkoli názvem drží část moci, loudí a slídí neustále. Kdykoliv se úředník žení nebo provdává některé ze svých dětí, zve pány konšely; tito odpovídají vždy podle stejného formuláře: „Ačkoli žádost Vaše slušná a křesťanská jest, jíž by jeden každý pobožný člověk u sebe snadno místo dáti měl“, nicméně brání tomu úřední jednání, že nemohou přijít; za sebe posílají soudek piva větší neb menší podle toho, jak důležitá jest osoba; ano i vrátný při komoře dostává takto svůj soudeček.[136]) Způsob jednání se mění, ale pod tou neb onou formou poplatníci jsou vydíráni pravidelně. Protože stavům uloženo jest vybírat berni, vyžadují od svých poddaných více, než se srovnává s poměrem, a k svému prospěchu zdržují část poplatků, vybíraných jménem královým.

Statistika XVI. století nezasluhuje sice plné důvěry, však nemůžeme jí odepřít cenu aspoň přibližnou, a v ní se jasně jeví výsledky toho stálého ubývání peněz i této žalostné správy. V prvních letech panování Ferdinanda I. statky šlechty a stavu městského se páčily na 13,600.000 tolarů, statky selské na 6,200.000 tolarů, což v okrouhlé sumě dává

20,000.000 tolarů movitého a nemovitého jmění Čech kromě Chebska a Loketska, jež nejsou správní částí království; od té doby počet klesá na 17,156.000 roku 1541, o tři léta později na 15,600.000 a konečně na méně než 11,000.000 roku 1563.[137]) Jisté zlepšení se stává za Maximiliana II. a v prvních letech panování Rudolfova, ale jakmile se obnoví válka s Turky, finanční potřeby vlády rostou a s nimi také bída poplatníků. — ,,Tehdaž válka ta uherská mezi císařem křesťanským Rudolfem a Turkem pohanem vzniklá . . .,“ píše smutně Dačický, ,,kteráž okolo 14 let pořád trvala a mnoho lidí z obojí strany a peněz — zvláště Čechům — pobrala, na ten čas jest spokojena.“ — Pod záminkou, že veliké jsou prostředky Čech, požaduje se po nich více, nežli mohou platit: břemeny se přetěžuje země. Z mnohonásobných pokusův o změnu způsobu berní jeví se obecné utrpení: tou měrou, jak ubývá bohatství, fiskus důvtipně hledí dobýt ho; k berni domovní po sobě se druží posudné, podymné, daň z židů, z mlýnů, a j.

Zkoumáme-li číslice, jež máme o obyvatelstvu země, ani tu obraz není mnohem příznivější. Někteří kronikáři vypravují sic o 36.000 vsích a 3,000.000 držitelích, ale přehnání je příliš zjevné, takže nemůžeme nejmenší váhu přiložit tomuto fantastickému odhadnutí. Zprávy o spoustách vlky a jinými dravci způsobených dokazují, že tehdáž aspoň některé strany země byly poměrně řídce zalidněny. Ke konci XVI. století toulají se v houfech kolem vsí plzeňských: ,,bylo by dobře,“ píše Maximilian nejvyššímu lesnímu, ,,abyste ty vlky, kteří okolo Prahy jsou, pobíti dáti mohli.“ Medvědi nejsou vzácnější.[138]) [Ohromné ztráty, způsobené válkou husitskou, nahrazují se jen velmi zvolna. Počet obyvatelstva jest ještě mnohem menší než

za Karla IV. a nepřesahuje zajisté 2,500.000 duší.[139]) Poměry zdravotní jsou špatné. Mor skoro bez přetržení zuří ve dvaceti posledních letech XVI. století, a obětí se počítá na desítky tisíců. Bezpečnost jest velmi malá, policie špatně zřízena; zákony ukrutné a nedostatečné k udržení pořádku. Počet domů, jediný to náš přesný údaj, zabírá 14.000 pro města, jen 4000 pro Prahu, kde pobytem dvoru a zasedáním sněmu se udržuje poměrná zámožnost; i když předpokládáme velké nahromadění obyvatelů, přece velmi nesnadno uvěříme počtu 200.000 duší, který se udává od některých historiků. Na venkově po patrném pokroku za Maximiliana a v prvních letech panování Rudolfova statistika označuje znova náhlé klesání: ze 131.176 osedlých roku 1567 přechází na 150.930 roku 1596, ale roku 1615 klesá na 133.134.

Rolnictví dosti vzkvétá. Dačický ve chvíli samé, kdy hořekuje nad obecnou bídou, Čechy vydává za obilnici Německa; ale jestliže se orbou obživí národ, jediné průmysl a obchod obohatí jej; však ani obchod, ani průmysl nenabyly již té čilosti, jako v XIV. století.

Za středověku Čechy byly velikým střediskem průmyslu a obchodu. Válkami husitskými byly přerušeny jejich styky s národy okolními, kdežto vypuzením měšťanstva německého, spory občanskými, cizími nájezdy a vlivem učení asketických byl potlačován nebo zdržován všeliký ruch průmyslový. Vláda Poděbradova se vyznačuje opětnou, dosti nadějnou obnovou, která však brzo byla zastavena roztržkou se stolicí papežskou, válkou s Uhry a nepořádky, které vyplňují dobu panování Jagielovců. Za Ferdinanda I. užší styky s Říší a obnovení pokoje znova vzbudily jakousi činnost: na neštěstí jeho

dobrá vůle nebyla vždy dosti prozíravá, a opatření nařízená často vedla k výsledkům zcela jiným, než jakých si přál.

Politické zřízení země zahrnuje v sobě soubor zásad a myšlenek řídících všecken život: ač se neodvažujeme tvrdit jako druzí historikové, že páni z jakési instinktivní žárlivosti proti movitému jmění hleděli překážet výměně a zdržet výrobu obmezovacími nařízeními a nesmyslnými předpisy, nicméně vítězství feudální se jevilo také v zákonech, týkajících se průmyslu a obchodu. Ostatně právě za této doby se utváří a určuje učení ochranářské. Panovníci, jichž zřejmým prospěchem bylo, aby podporovali stav městský, v oboru hospodářském nejsou jiného mínění než sněmy, a soustava zavedená nebo přísněji prováděná za této doby v Čechách valně se neliší od systému, vládnoucího v ostatní Evropě. Ale tím, že zevšeobecněla, nestala se méně osudnou, a její účinky jsou zvláště neblahé v zemi krutě zkoušené a těžkými břemeny obtížené.

Města nebyla sice přemožena od šlechty, ale takřka obrácena od ní; na příště jejich zřízení je zcela oligarchické, a správa obecní znenáhla se soustředila v rukou několika rodin, kteréž od věcí obecních odstranily ostatní obyvatele. Tento patriciát měšťanský naproti podruhům jest naplněn týmž smýšlením, jako šlechta naproti sedlákům: stav se vyznačuje určitěji; kasty se uzavírají, svoboda mizí a s ní duch podnikavosti a chut ku práci. Cechy se stávají výlučnějšími, a výsady a práva se vyhrazují synům a vdovám starých mistrů. Podezřelí, beznadějní tovaryši pomýšlejí jen, jak by pracovali co možná nejméně. Zručnost technická mizí. — Pivo české zachovává svou pověst; připojíme-li k tomu sklářství, něco soukenictví a plátenictví, provozované

v severních a severovýchodních krajinách — jsme u konce. Obyčeje přepychu byly by podmínkou blahobytu, kdyby domácí výroba byla stačila poptávkám spotřeby, naopak způsobují ochuzení, poněvadž se opatřují výhradně z ciziny.[140]) Tíseň, zaviněná takovou ztrnulostí, zavdává podnět k novým opatřením zákonným, jimiž se rozmnožuje obecná nesnáz. Posledním krokem na této dráze týrání a libovůle jest pověstné nařízení Rudolfovo z roku 1605. Bylo dlouho připravováno, poněvadž sněm roku 1597 ustanovil výbor k jeho prozkoumání, a osm let nebylo marně tomu věnováno. — V srovnání s ním nejpodrobnější ustanovení Colbertova jsou volná. Aby pomoženo bylo drahotě, na niž byl všeobecný stesk, nevědělo se o lepším prostředku, než ustanovit jakési maximum. Krejčí podrobeni jsou obecnému cenníku, obsahujícímu dvacet čísel, v tarifu ševců jest jich třicet devět. Dohlídka je svěřena zvláštním úředníkům, a aby neby o možno porušovat nějak nařízení, uložen jest různým cechům jakýsi dohled vzájemný. Pekařům jest dohlížet, aby mlynáři plnili nařízení, a ševcům bdít nad koželuhy. Do jakých podrobností zabíhá zákon, poznáme z toho, že mydláři musili kupovat lůj v letě, poněvadž té doby jest nejlacinější. Nikdo nesmí mít více domů nebo provozovat více řemesel. Mistr vyrobí jen určitý počet kusů sukna bílého a za jeden kus bílý musí zhotovit deset kusů sukna hnědého. Kdokoli poruší pořádek, bude vyloučen z cechu a odsouzen k pokutě „košem", to jest zavřen do jakéhosi koše a ponořen jednou nebo vícekrát do vody. Takový způsob pranýře zachoval se až do roku 1787.[141])

„Brzo úřad městský a řemeslo," praví Chlumecký, „dostávají se jednotlivým spolu spřízněným

rodinám, synům a vdovám mistrů, neteřím a bratrovcům radních pánů, cizina a cizinci, jakožto živel těmto poměrům nepřátelský se zavrhují a zamítají, a nikdo se neodvažuje zvenčí přiblížit k této oligarchii měšťanské, vše pohlcující.“ Tato konečně se stane obětí svého sobectví. „Rychlé ochuzení počíná, protože výrobce, chráněný výš uvedeným způsobem, nenalézá již odběratele a aby odbyl své zboží, musí je sám spotřebovat.“[142]) Zákony, ustanovené k zamezení lichvy, poutají obchod peněžní, týravými neb ukrutnými předpisy, jimž podléhají Židé, soudním jednáním zdlouhavým, nejasným, proměnlivým, zákony utlačovacími se ochromuje konečně všeliký duch podnikavý a na mizinu se přivádějí města. „Národ český nemá žádného průmyslu,“ píše Žerotín roku 1590, „miluje jen to, čeho nabývá přirozeně a bez práce. Myslím, že kdyby nebylo veliké úrodnosti země, velká část obyvatelstva by zemřela hlady: žije den ode dne a stará se toliko o přítomnost. Města česká, mimo Prahu, nelze srovnat s městy německými; jen náměstí bývá ozdobeno prostředními budovami, jinak není tu nic památného.“

Obchod neprospívá lépe než průmysl. Silnice jsou špatné; spojení nesnadné, cesty nebezpečné: z Prahy do Brna se jezdí osm dní. Pošta slouží jen králi, a šlechta i města nemohou udržet jinak spojení než tím, že užívají zvláštních poslů rychlých. Policie je špatně opatřena, spravedlnost nejista. Privilegiemi jistých měst a monopoly se zdržuje všeliký obchod: na každém kroku cla, ungelty, mýta. Zákony se zdají složeny k tomu, aby zastrašovaly kupce. Zprávy, které se nám zachovaly o jednotlivých městech, svědčí tu a tam o jisté čilosti v obchodě, ale většina jeho jest v rukou cizinců, zvláště

Vlachův. Italština se stává řečí obchodní. Obchod jest jen obstarávací.

V společnosti, založené na výsadě a libovůli, nikdo nepomýšlí tolik na své obohacení, jako na to, aby zamezil pokrok svých sousedů. Města bdí, aby žádný obchod a žádný průmysl nevznikl ve vsích, nepomýšlejíce, že se konečně sami stanou obětmi výsad, tak žárlivě ostříhaných. Jak obyčejně předsudky a lakota se zakrývají za theorií vědeckou: právě pod záminkou zachování řádu sociálního páni brání svým sedlákům, aby se neusazovali v městech, a měšťanům, aby nenabývali jmění pozemkového, měšťané zakazují soutěž a vtěsnávají řemeslníky v pravidla nepřekročitelná; tyto nauky pronikly tolik mysli, že se již nepotkávají se žádným odporem: ale tím, že přijaty jsou bez odporu, nestávají se ani méně lichými, ani méně osudnými. Překážejí utvoření se kapitálu, zmenšují vliv třídy střední, kazí a oslabují stav městský, dotýkajíce se samé podstaty životní síly království.

III.

Lidé si stěžují vždy; v každé době se ozývají tytéž nářky na drahotu potravin, na všeobecnou bídu, na nesnadnost nebo nestálost věcí; i za dob nejšťastnějších nalezneme v svědectvích vrstevníků všecky rysy, potřebné k vykreslení obrazu situace co nejtemnějšího.

Nesluší zapomínat na to: velice přehnané bylo by tvrzení, že Čechy ke konci XVI. století byly v úplném a naprostém úpadku. Města, jakkoli velice poklesla, přece si zachovala zbytky dávné své důležitosti. Abychom si utvořili řádnou představu o skutečnosti, třeba pomyslit, čím na příklad bylo

Polsko ke konci XVIII. století: přirovnáním věc vynikne v pravém světle, oslabí se stíny, ukáže se, co síly a prostředků bylo ještě nahromaděno v království Českém. Národ byl vzdělaný a velmi živý; půda úrodná, chut ku práci nezanikla, znamenité bylo ještě bohatství, nabyté několika staletími osvěty a šetrnosti. Ale známky úpadu vynikaly tím více. Záloh nepřibývalo již, spíše se vyčerpávaly. Blahobyt klesal znenáhla. Zdraví země, možná-li užít toho obrazu, bylo podryto vysilující chorobou. Ve společnosti, do které není přístupu, city nejhlubší odumírají nebo se zvrhují; ježto zákony zdržovaly všelikou činnost, duše usínaly ve vzrůstající malátnosti nebo přirozená potřeba činnosti propukala všelikými zpozdilostmi a výstřednostmi. Velkoprůmysl a velkoobchod vyžadují obezřelost, rozvahu a pevnost ducha, jimiž se lidé připravují na nesnáze a oběti veřejného života: národové obchodní bývali vždy národy svobodnými. V době, kdy počal odboj husitský, země česká se těšila ze všech dobrodiní vlády Karla IV.; v XVII. století bohatství její bylo vrátké. Její protivníci byli nebezpečnější a její obranné prostředky méně vydatné. Vítězství by bylo vyžadovalo hrdinského úsilí, avšak Čechy nebyly ho již schopny. Jejich mravní síly byly opravdu mnohem více ještě zasaženy, nežli jejich hmotné síly.

Všecky třídy strádají tehdáž týmiž neduhy, jichž nemírní téměř různost podmínek sociálních — sobectvím, lhostejností k věcem veřejným, hrubostí nebo porušeností mravů, touhou po rozkošech a marnotratnictvím. Šlechta ve všem je vzorem, a nešťastný její příklad svádí všecken národ. „Byl to neustálý svátek,“ čteme v Pamětech Bassompierra, který zanechal nám několik zajímavých zpráv

o svém pobytu v Praze roku 1604. Stále se kvasilo nebo tančilo, nebo jezdilo na saních nebo jinak bavilo. Hry, hostiny, průvody, orgie vyplňují život větší části šlechticů: život jest jim toliko karnevalem; politika prostředkem dosáhnout velkých sinekur. Thurn neodpustí nikdy katolíkům, že odňali mu velmi výnosný úřad purkrabský na Karlšteině. Práva dostane se tomu, kdo nejvíce podá. Od sekretáře císařova až po nejnižšího sluhu vše jest úplatné. „V Praze," píše vyslanec španělský, „možná vyjednávat s úspěchem jen tehdáž, jsou-li peníze v rukou."[143]) Sněmy zavdávají jen příležitost k hodování: k nejdůležitějším schůzím šlechta se nedostavuje, protože se hostina příliš dlouho protáhla a hodovníci ještě nevystřízlivěli. Opilství jest tak rozšířeno, že neuráží nikoho. Petr Vok z Rosenberka, byv obviněn z nemírného pití, nehledí se omluvit, nýbrž přestává na výroku, že není sám.[144]) Hody takové často mívají v zápětí hádky, páni se chápou svých mečů, vrhají se na sebe. Ani ženy nebývají lepší. Manželka pana Petra Voka, Kateřina z Ludanic, byla sic od přirození dobrotivá a štědrá, ano — a to již v svém panenství — až marnotratná, že by všecko byla „rozmantlovala"; avšak při tom byla divná a jsouc zdětinělá a nesmyslná, nehodila se veskrz k správě nějaké: vůbec prý byla všelikým vášním poddána, kteréž pohlaví mdlejšímu připadají: poslouchajíc rady a řečí lidí lehkých dávala se svést ke skutkům, které byly proti Bohu a slibu manželskému a zavdávaly příčinu k rozmluvám a klevetám lidským.[145]) A Kateřina z Ludanic byla přece vychována v Jednotě.

Patriciové měšťanstva právě tak jako šlechtici vykořisťují svůj vliv, razí peníze se svými obpisy. Jejich spoluobčané stěžují si neustále na jejich la-

kotu, na cesty, jež podnikají nákladem poplatníků, na platy, jež vymáhají a jichž zákonnost jest právě tak pochybná, jako těžko lze ospravedlnit jejich upotřebení. Zvláště hostiny bývají časté, vždy na obecný řád. V Rakovníku konšelé takto pravidelně jídají na radnici každý týden při poradě, a nejmenší záminka zavdává příčinu k novým schůzkám; nejobyčejnější takovou záminkou bývají trápení a popravy zločinců, kdy se páni scházívali v nejplnějším počtu a dobře si pochutnávali. Takovým mrháním se zadlužují města, ale nad rozvrat finanční smutnější je znemravnělost. Jakým právem takoví náčelníci od svých podřízených vyžadují oddanost k vlasti a poslušnost zákonů?

Sněmy se zabývají touto divokou náklonností k rozkošnictví a přepychu, rozmnožují nařízení, odporučují pánům, aby přísně bděli nad svými poddanými. „Což pak se lidí sedlských obecních dotýče," praví usnesení sněmovní z roku 1545, „kteříž majíc manželky, také s kuběnami přebývají a mnozí z nich utekouc od ženy a majíc je živé jinde sobě jiné pojímají, tolikéž i ženy se téhož proti mužům dopouštějí: a protož každý pán, rytířský člověk, města pražská i jiná, aby to na gruntech svých netrpěli, tak byl-li by který z takových na gruntech jeho . . . nalezen a postižen, má vzat od toho pána býti a u pranýře aby jemu šilink dán a cejch přiložen byl." Jinými nařízeními zakazují se posvícení selská, též kolední piva neboli obecní, „poněvadž skrz posvícení a takové jich sňatky neb schůze mnozí a častí svárové, mordové a jiní mnozí neřádové a hříchové proti pánu Bohu se páší a tudy lid selský v rozpustilosti k outratám, záhubě a chudobě přichází . . . Tolikéž i přástky a hry, na kteréž se scházejí a při nichž téměř více nežli při jiných artikulích oplzlosti

a hříchy páchají, aby každý pán, rytířský člověk, Pražané a jiná města na gruntech svých opatřili a je zastavili pod trestáním týchž lidí, jakžby se každému pánu mírně a slušně vidělo. A jakož také lidé sedlští obojího pohlaví sobě v nenáležitých a příliš pyšných šatech chodí a je sobě kupují, jakožto šňůry zlaté, košile kmentové se zlatem vyšívané, peří pštrosové, sukně lindišové, to každý pán při svých lidech poddaných aby zastavil a jim toho nedopouštěl, než aby chodili tak, jakž na ně náleží." Prázdná slova! Zákony vyznačují sice nebezpečenství neduhu, ale nezabraňují jemu. K zlepšení stavu bylo by bývalo dosti, avšak také třeba, aby třídy vedoucí vlastním svým chováním učily své poddané důstojnému životu a aby spravedlivější zřízení budila opět zálibu k spořivosti; ostatek byl jen polehčujícím lékem. Historikové, kteří prozkumem archivů dospěli k hlubokému poznání národa, všichni docházejí k úsudkům dosti pessimistickým, vytýkajíce opilství, časté hádky, zkázu mravů. Paměti Dačického podávají nám velmi živý, ač ne příliš příkladný obraz města českého v XVI. století. Zločiny bývají časté, svazky rodinné dosti rozpoutané. Nikdo se neleká trestů, často ukrutných, jimiž se stíhá cizoložství a prostopášné živobytí, ježto se jich užívá ostatně jen občas a nestejně. Dvě věci zvláště význačné svědčí o malé jemnosti mravní: neobyčejný počet manželství posloupných a obyčej ženit se pro peníze. Neustále se připomíná: to byl její třetí, čtvrtý muž, jeho třetí nebo čtvrtá manželka, ovdověla po třetí. Ve zvyk vešly sňatky osob nerovného stáří, takže se jim nikdo nediví: mladí muži, kteříž opouštějí universitu, chtějí-li se vyšinout, za manželku vybírají si některou vdovu chytlavou; později až zdědí a zestárnou, ožení se s mladicí.

Ne že by tehdáž nebylo v Čechách řemeslníkův obratných a poctivých, ani měšťanů šetrných a vážených, ani pánů zachovalých a šlechetných. Zvláště tu platí omezení, jež výše jsme učinili o žalobách mravokárců. Kronikáři rádi uvádějí pohoršení, a kdyby bylo možná v této věci podat číslice, každý zajisté by byl poněkud překvapen. Řehák,[146]) který prozkoumal registra konsistoře na Horách Kutných, města, z kterého právě pocházel Dačický, vyčítá v letech 1515 až 1619 jen asi sto sporů manželských, ke kterým možná přidat sedmdesát rozepří o slib manželský; i když předpokládáme — jak se ostatně pravdě velice podobá — že to jest velmi neúplný seznam sporů manželských a nedostatků mravních, číslice není neobyčejná při městě, jehož obyvatelstvo taktéž bylo dosti četné a záleželo ze živlů zvláště bujných. Není pochyby, že si národ český zachoval ještě ony vzácné vlastnosti odvahy, houževnaté trpělivosti, jemnosti a laskavosti, o nichž svědčí celé jeho dějiny; způsob, jak snesl a přečkal pronásledování, jest výmluvnou protestací proti každému, kdo by chtěl zapomínat toho. Ale tyto vlastnosti byly nepopěrně pozměněny a oslabeny, a znova se objevily neporušeně teprve po hrozné bouři, kterou vyčištěno bylo ovzduší. Zatím před samým bojem zdá se téměř nepochybno, že přechvaty šlechty, nejistota vlády slabé a přec utiskující, hádky dogmatické a zkáza všeho ústrojí církevního způsobily jisté ochabnutí nejvzácnějších vlastností mužných a špatně připravily národ k hrdinskému úsilí, jež jediné bylo by odboj učinilo vítězným. Národu vedlo se jako lidem, kteří jsouce vyčerpáni životem vysilujícím a nezvyklí se namáhat, zachovávají zdánlivou sílu, ale jejich tělo jen nedostatečně odporuje nemoci neb únavě.

Nemíníme zajisté psát obžalobu: v dějinách všeliké úmysly odsuzovací bývají obyčejně zpozdilé; zde by se zošklivila všeliká myšlenka očerňovací. Samo neštěstí zjednává Čechům šetrný soucit, kdybychom i zapomněli, že s nimi přemožena byla také věc svobody. Ale musíme-li vytknout jejich porážku, proč bychom nechtěli poznat její příčiny?

Někteří historikové ji vysvětlují spíš okolnostmi nahodilými, neobratnou volbou náčelníků, chybami velitelů. Jejich vlastenectví, krvácející z nevyléčitelné rány, snaží se nalézt útěchu v tom, že vinu svého neštěstí svalují na nespravedlnost osudu. Nač prý přestávat na svědectvích, jejichž cena jest obmezená a podezřelá; zkoumejte skutky pouze průkazné. Zda duševní život byl kdy hlubší, jazyk národní váženější, školy zdárnější? Možná-li mluvit o úpadku při této všeobecné snaze po vzdělání a při tomto bohatém myšlení?

Nejen patrna jest jejich upřímnost a úcty hodna sympathie, jaké zasluhují šlechetné jejich vášně, ale vážny jsou i důvody, jež uvádějí, a povšimnutí hodny skutky, jež oznamují.

Reformace způsobila utišení záští národního, tak že Čechům možno bylo zbavit se neblahého osamocení, v němž zůstávali od doby upálení Husova. Neposílali bratří jediní svou mládež na studia do ciziny: lutheráni rádi navštěvovali přednášky na universitách německých, katolíci na universitách vlaských. Nastoupením Habsburků na trůn český rozmnožily se styky s národy cizími; mladí páni trávili své jinošství ve Španělích nebo v Italii, a vychování nezdálo se úplným bez putování po Evropě. Tyto cesty budily rozum, tříbily vkus: mnozí přinášeli odtud pravou úctu k literaturám starověkým. Humanism, který za doby Jagielovců býval toliko

zábavou několika učenců, proniká již duchy a proměňuje je. Mecenáš Jan starší z Hodějova chce dokázat, že od času Bohuslava z Lobkovic, „českého Horatia", a Sigmunda Hrubého z Jelení, jehož tak vřele chválil Erasmus, studia klassická nepoklesla v Čechách: padesát spisovatelů pracuje o sbírce veršů, na niž on činí náklad, a veliký počet básní tu uveřejněných se vyznačuje něžnými obrazy, pěknými myšlenkami, ozdobným slohem. Ale jak prostředními básníky jsou tito přátelé Hodějovského;[147]) lehkost, s kterou ovládají verš, zakrývá jen slabost jejich nadání; jen latinou se povznášejí nad svůj předmět a nad sebe samy.

Ve všech třídách společnosti mají mnoho čtenářův, obdivovatelův a následovníků. Na universitě pražské studia klassická, na chvíli pokleslá, opět byla povznesena professorem jazyka řeckého Matoušem Kolínem z Chotěřiny[148]) a jeho nástupci Petrem Codicillem z Tulechova[149]) a Martinem Bacháčkem z Nauměře.[150])

Tento zvláště pracuje s neúnavnou oddaností, aby se znova zřídilo a zlepšilo veřejné vyučování. Četné a kvetoucí školy za doby Karla IV. utrpěly velice v době válek husitských jednak následkem zmatkův a obecné bídy, jednak hlubokým úpadkem, jakým zastižena byla universita: již jen pouhou vzpomínkou bylo nejvyšší zřízení, které vykonávala až dotud nad nimi; katolíci a bratří ovšem se vymkli jejímu dozoru, a utraquisté sami si nevážili valně učitelů, které posílala jim poněkud na zdař bůh. Protože studujících na ní bylo pořídku, neměla dosti kandidátů na místa, jež měla opatřit, a často k úřadu učitelskému ustanovovala kantory, zvoníky, řemeslníky. Nikdo nevezme za zlé rodičům, že svým

dětem raději brali jiné učitele. V samé Praze před očima rektora soukromé školy byly školám veřejným hroznou soutěží. Mistři se horšili, žalobu za žalobou posílali radě městské, kteráž odpovídala, že pro navrácení žáků jest výborný prostředek, totiž ustanovení učitelů lepších, nežli jsou druzí.

Universita uposlechši moudře těchto rad, pracovala statně o své opravě, a asi okolo polovice XVI. století poznáváme velmi významný pokrok na všech stupních vyučování. Znenáhla správa škol dostává se jí opět na veliký prospěch studií, a zlepšení pokračuje bez překážky a zvyšuje se až do roku 1620. Z register universitních se dovídáme za této doby asi o stu škol, spravovaných od jejích žáků, počet to zajisté znamenitý, zvlášť uvážíme-li, že naše seznamy jsou velmi neúplné a že k veřejným ústavům třeba přičíst školy katolíkův a bratří. Učitelé, vykonavše studia na universitě, závisí na její moci, přijímají její návody, užívají jejích method; úcta, pojící se ke jménu jejich, důkazem jest, že jejich okolí chápe důležitost vzdělání. Mnozí nabývají v obci postavení velmi vzácného, stávají se písaři, městskými úředníky, konšely; někteří muži, kteří tehdáž byli pýchou měšťanstva českého, počali stavem učitelským: ani později, když spravují věci městské, nezapomínají na prvotní svůj úřad, dohlížejí ke školám, povzbuzují mladé učitele a všemožnou podporou hledí k rozšíření vědomostí. Plodné závodění se podniká mezi jednotlivými městy. Od XIV. století spolky literátské se tvořily pro pěstování zbožnosti a vzdělání, jejich počet roste víc a víc, šíří se i do městeček; bratrstva česká se tvoří vedle starších bratrstev latinských. Vyšší stavové právě tak, jako měšťané jsou přesvědčeni o potřebě vydržovat dobré školy. Methody

paedagogické se zlepšují: co důvtipu a rozumu v instrukcích Bacháčkových! A komu není znám vliv, jakým Komenský působil v oboru vyučování? — Však není-li patrno, že bystrost jeho názorův a smělé i praktické opravy jím navržené předpokládají již zdokonalený způsob vyučovací ve školách, kde se vzdělával? Stránský, který byl professorem a měl příležitost seznat stav škol v Čechách a v různých zemích jiných, míní, že nikde mládeži a zvláště chudé mládeži nebylo tak snadno se vzdělávat[151]), a jesuita Balbín, kterého nemůžeme vinit z přílišné lásky ke kacířství, litaje zániku zřízení školního z doby před rokem 1620.

Ruch literární kořistil zajisté z této obecné snahy po vzdělání. Knih přibývá, hojně jest překladů. Polemikami náboženskými se vytříbily mysli, vzbudila záliba pro rokování a zkoumání, velmi čile zachovává se tato záliba, ale znenáhla se obrací k jiným předmětům; přehojný jest počet cestopisů, vědy se méně zanedbávají; Rudolf na svůj dvůr povolává dva nejslavnější učence své doby Tychona de Brahe a Kepplera. Thadeáš Hájek, lékař, botanik a hvězdář, vydává proslulý svůj herbář a pracuje o vědecké mapě Čech, kterou bohužel nemůže dokončit.[152]) Botanik Adam Zalužanský, „takový filosof, jakému věk jeho a národ náš neměl rovně", předvídá theorii Lineovu.[153]) Jessenius v Praze první koná pitvu.

Podniká se vědecký prozkum jazyka, sbírají přísloví, vydávají slovníky, mluvnice, a grammatika Blahoslavova[154]) nejen hluboce vystihuje ducha jazyka, ale vyznamenává se i učeností a neobyčejně rozsáhlou znalostí spisovatelů starších.

Za rokování sněmovního se vyvinují bystří řečníci. Veliká škola právnická, jejíž ozdobou byli

Ctibor Tovačovský z Cimburka a Viktorin Kornel ze Všehrd, pokračuje dále Brikcím z Licska,[155]) který vydává obecné právo Starého města pražského, a Pavlem Krystyánem z Koldína,[156]) který spořádal práva městská království Českého (1579). Mluvili jsme již o škole historické, o neobyčejném jejím úspěchu, a o obou nejvýznačnějších jejích představitelích, Václavu Budovci z Budova a Karlu starším z Žerotína.

Pomineme dosti četných, ne-li nejlepších druhých spisovatelů, vždyť již z několika těchto rysů můžeme vysvětlit si oprávněnou hrdost historiků českých a jejich hněv na události, že tak násilně zahubily tuto mnohoslibnou vzdělanost. Ano, země česká chovala ještě zárodky budoucnosti; ano, živila celé řady mužů, kteří s duchem vyšším spojovali nejvzácnější snahy duševní. — A přece, přihlédneme-li k věci blíž a vypustíme-li některá veliká jména, záhy poznáme vnitřní neduh, szírající všecken tento zdánlivý prospěch. I při nejslavnějších mužích, při Budovci a Žerotínu, přese všecky sympathie, jež budí, zda můžeme zapomenout na úzké meze jejich ducha? Jejich vlastenectví se nepovznáší nad předsudky vyznání a jejich svědomí se hýbe a bouří, že se příliš živě zabírají o osudy království: „Čím to jest," píše Žerotín, „že já, ač jsem křesťan, lnu tak těsně k vezdejší své vlasti?"[157]) Jsou mysli laskavé a mírné, ale neznají jiné vlády než oligarchickou, a svědomí obou se nekormoutí bezprávím páchaným na lidu, které dlužno napravit, nemá-li se pykat za to. Jsou vzdělaní a vědy chtiví: zda chápou nejvyšší cenu věd, nezištné pěstování pravdy a krásy? Píší jazykem výtečným: co nového přinášejí a čím přispívají ku pokladu myšlení lidského? V sku-

tečnosti tací mužové jsou ctí národa, ale nikoli spásou, a jejich spisy se vyznačují sice nejvyšší měrou dokonalosti, ale jeví také úplnou neschopnost ku přeměně a rozvoji; znepokojují spíše, než aby budili podiv.

A nedostatek ten se jeví ještě křiklavěji, pohlédneme-li na muže, jenž této době literatury české — a plným právem — dal své jméno, na mistra Adama Daniele z Veleslavína. Žerotín a Budovec jsou především politikové, proto ušlechtilá jejich prostřednost uráží méně, a oni svými skutky poskytují náhrady za myšlenky. Prázdnota hrozná zeje naopak u Veleslavína. „Jazyk český," praví v předmluvě k slovníku svému Silva quadrilinguis (1598), „jak jej nyní máme vzdělaný, jest ozdobný, bohatý, hojný, líbezný, vznešený, k vyložení všech věcí, nechť se týkají theologie nebo filosofie, způsobný a příhodný." Opravdu. Obratní dělníci zpracovali a vytříbili jej způsobně a příhodně; nástroj je výborný: bohužel spisovatelé nemají co vyslovit. Myšlenka se ochuzuje tou měrou, kterou se jazyk zdokonaluje. Nikdy sloh nebyl zvučnější a spisy nudnější.

Po dobu příliš dlouhou spisy scholastické zabíraly pozornost a činné síly národa se vyčerpávaly v planých hádkách; ještě za této doby theologický hypnotism ovládá muže nejvzdělanější. Nad to bezpečnost není dostatečná, pronásledováním, zastihujícím právě nejčilejší a nejnadanější část národa, konečně se vysilují duchové; převážná většina obyvatelstva živoří v nevědomosti, jsouc ztracena pro všeobecné tvoření. Tím vším se jeví jakási krajní únava. Zručnost technická jest obecná, ale zvrhuje se ve všednost. Za celé století nebylo vydáno ani jediného díla básnického, jež by zasluhovalo zmínky.

Poesie jest řemeslem, veliký je počet básní příležitostních, v nichž se slaví veliké i malé příhody ze života panovníků, pánů nebo konšelů městských; špatné to zaměstnání, snižující skladatele, a bídně ho obživující. I drama, není-li prostým a pouhým překladem z němčiny, jest dialogisovaný dithyramb, v němž se bez vkusu a bez ostychu do nebe vynášejí přednosti a ctnosti některé vznešené osoby. Nápodoba ciziny je zjevná, a nadání se spokojuje mechanickým užíváním pravidel vždy složitějších. I u bratří inspirace národní ustupuje víc a více chladným a střídmým skladbám theologickým, a takto zaniká znenáhla poslední ozvěna poesie národní.

Co čtou Čechové? Romány nekonečné a nejapné, polemické knihy náboženské, rozvláčné, choulostivé, verše prázdné a plané, jež neúnavně skládá asi deset veršotepců.[158]) Za takového stavu věcí duchové malátnějí. Horuje-li se velice o tom, jak rozšířen byl humanism, a jak vyvinuto bylo vzdělání: na jaký stupeň dokonalosti se povznášejí nové ideje? — Zdá se, že ne příliš vysoko. Nářky vrstevníků nad malou zálibou Čechů ke studiu vážnému nejsou planou frasí. Mnohým pěstování věd a umění jest jen věcí módy, marnivostí. Učenci, jichž jména se uvádějí, celkem jsou nečetní, většinou cizinci: zda způsobují opravdový ruch vědecký? Jakým vlivem badání jejich působí na národ? Ano, zda zasahuje jej? — Zdá se, že nikoliv.

Nemáme proč pochybovat o pravdivosti zpráv Stránského, a možná vskutku, že školy české té doby byly nejlepší v Evropě: běží jen o to, co znamená tato poměrná přednost. Nelze pochybovat, že jest mnoho škol a některé výborné: ale průměrná jejich cena? Učitelé přicházejí právě z university, kde pobyli několiv měsícův, a jejich vědomosti jsou

skrovňoučké, štěstí jim kyne teprv, a své povolání milují nejvíce tenkrát, kdy se jim podařilo vzdát se ho a získat jiné postavení. Jejich položení bývá velmi nestálé: stěhují se skoro tak často jako faráři. Zda se za takových okolností podobá pravdě, že obecné výsledky byly velmi skvělé i při dobré vůli některých mužův a při jistém zlepšení hmotném? Spíše by se zdálo, že vzdělání chabne, známost latiny jest méně obecná. V měsíci březnu 1609 prokurátor Martin Fruvein, předčítaje prohlášení královské, barbarským způsobem znetvořuje formuli latinskou: „taková umělost", podotýká Skála, jenž vypravuje o té události, „byla téměř při všech prokurátorech českých, kteří sice v tu dobu zdáli se býti nejpilnější atlantes nebo podpůrcové věcí těchto obecných".[159])

Universita má několik vynikajících professorů; ke konci století XVI. některé šťastné opravy jsou zavedeny — ovšem ještě malé a skromné pro neduh tak veliký. Kdo by směl vzpomenout na dni slávy, kdy Praha závodila s Oxfordem a Paříží o vedení Evropy křesťanské? Takové upomínky i za Bacháčka by se zdály krutou ironií. Nikde se v světle žalostnějším nejeví zhoubný výsledek bojů náboženských a politických. Universita jest protestantská, a králové ovšem všecku svou přízeň prokazují jejím soupeřům, jesuitům. A evangelíci? — Jen universita byla by poskytla jejich kněžím vzdělání potřebného zvolnou a stálou prací studujících; byla by v zemi rozšířila soubor ideí průměrně společných. — Obecné úvahy takové zanikají naproti nejobmezenějším předsudkům. Universita je podezřelá lutheránům, pokud jest utraquistická, a stává se podezřelou umírněným, jakmile se kloní k straně pokročilé. Ostatně sněmy jsou neschopné provést opravu,

která by vyžadovala času a důslednosti: na takové půdě vrátké žádná pevná stavba se nemůže zbudovat. Záhy se upouští ode všech záměrů, jež nevedou k bezprostřednímu a skutečnému zisku; sněmy se rozněcují, ale nepodnikají ničeho; neznají jiné formy činnosti politické než revoluci. Čas od času někteří řečníci vyznačí zlo, ustanoví se výbor, učiní návrh, ale sotva že se stavové rozejdou, věc je pohřbena, a události jdou svým chodem.

Statky nebyly navráceny universitě; její prostředky jsou nedostatečné a nejisté. Zastaralými předpisy — na příklad povinností coelibatu — spolu s nedostatečnými příjmy a nejistým postavením se odvracuje většina mužů důstojných. Zbývá několik professorů vysloužilých: jsou k úhoně duchům prostředním, které znepokojují svými obyčeji a kteří se všemožně hledí zprostit nevolného svého sousedství. Od doby, co styky s Německem jsou méně nepřátelské, většina těch, kdo jsou nespokojeni s tímto živořením, vyhledává na universitách německých život volnější a svobodu plnější. Zbývají tu jen osoby bázlivé a úzkostlivé, které v studiu vidí toliko řemeslo: nejlepší čas tráví správou skrovných svých důchodů; přední jejich starostí jest, aby nevzali újmy a lehce získali nuzné své služné. Jedinou fakultou — se zkouškami a přednáškami pravidelnými aspoň v zásadě — jest fakulta filosofická. Není fakulty právnické! V době, která všecka je vyplněna spory náboženskými, není fakulty theologické! Studujících bývá sotva třicet. Professoři si hovějí v nedbalé nečinnosti: jejich přednášky jsou nedostatečné a nepravidelné. Endemické chorobě tohoto století, opilství, podléhají též mistři. „Contubernium zasluhovalo by správnějšího názvu contibernium.“ Povolání do koleje, zkoušky, na-

rozeniny, časté vyjížďky do vsí dávají samou příležitost k pití; mysli se rozněcují, hovory oživují a nejsou to otázky vědecké, o nichž se rokuje tak živě. Z hádek docházívá ke rvačkám. Mistři jsou tak neopatrní, že neskrývají svých chyb v kolleji; konají úkol heilotů pro vzdělání svých žáků: tito z úcty jakési k tomu, čím se sami stanou později, podpírají je v chůzi vrátké a odnášejí je, nemohou-li se udržet na nohou. Druhého dne duch je zkalen, práce těžká. V zimě studující, často docela promrzlí, u dveří posluchárny čekají na professora, který nepřichází. Jsou to nováčkové nezkušení; po několika nedělích se dovtípí a přicházejí na fakultu jen ob čas. Mnohý učitel má dvě nebo tři přednášky za čtvrtletí, druzí vůbec žádnou. Nepřátelé university tvrdí, že ztráví-li někdo dvě nebo tři léta v jejich kollejích, nestojí za nic. I nejlepší professoři neunikají nákaze. V poslední části svého života Bacháček počal se také opíjet: z toho vznikaly veliké hádky se starým jeho přítelem Trojanem, jenž byl též oddán opilství: jednoho večera se dostali do sebe, a Trojan málem by byl letěl oknem; ubohý Bacháček pro tento kousek byl obeslán před radu akademickou, která vyžádala na něm slib, že se neopije aspoň po celý rok; mistr prosil jen snažně, aby mohl v své síni vypít sklenici vína s některým svým přítelem.

Anekdoty nejzajímavější nebývají nejpravdivější. Nelze nikdy věřit jim úplně; teprve když je opravíme, oslabíme a vysvětlíme, jaksi se přibližují k skutečnosti. Opilství teprve před nedávnem se stalo známkou špatné společnosti, a Bacháček, jestliže rád pil sklenici vína, nebyl proto učitel méně svědomitý, učenec a paedagog osvícený a moudrý. Z jeho druhů mnozí ho chápali a podporovali. Nicméně při všech možných výminkách konečně nelze

přece popřít prostřednost vyšších studií, a jest na jevě, že úpad university zajisté nejžalostnějším vlivem působí na mravní stav celého národa.

Je vždy na velikou škodu země, porušují-li se tyto ústavy vzdělání národního, jichž úkolem jest rozšiřovat a pěstovat krásu a pravdu. Cit literární v pravém slova smyslu se otupuje. Pokrok jazyka a plodnost spisovatelů do jisté míry zakrývají prázdnotu jejich díla, ale z dějin umění jasně poznáváme suchopar a nepʼodnost toho věku.

Poznáme-li poněkud důkladněji pány české XVI. století, kteří vedou stavy, řídí strany, v svých rukou soustřeďují moc a bohatství, shrnujíce v sobě největší měrou přednosti a slabosti své vlasti a doby, shledáme, že lze je rozdělit na dvě veliké skupiny, na věřící a na umělce. Renaissance a reformace jsou oba póly tohoto století a jako ve všem světě tak i v Čechách všickni lidé vzdělaní kolísají mezi těmito oběma přítažlivými ohnisky; jen že u pánů českých tyto ušlechtilé vášně náboženské i umělecké zdají se jaksi změkčilé, nejsou ani dosti smělé ani dost opravdové jako jinde.

Kdežto fanatikové mezi nimi splétají se svou věrou příliš mnoho výpočtu nebo jistou pokleslou únavu, umělci jsou jen zvědavci. Vejděte do sněmu v den, kdy předsedá Budovec, a řeknete, že ocitl jste se v parlamentu anglickém v předvečer bouře puritánské: týž jazyk biblický, táž směs politiky a náboženství, tytéž žaloby proti moci panovnické, ohrožující víru, ústavu, ano i čest země: avšak podoba jest jen zdánlivá, slova nemají téhož smyslu, duše týchž potřeb. — Na svém zámku pan Vilém z Rosenberka se podobá knížatům italským za doby renaissanční; všickni letopisci užívají toho přirovnání, jež lichotí mu — zajisté proto, že není pravdivé.

Tito dilettanti jsou jen povrchně vzdělaní; nevědouce o pravém požitku esthetickém, podporují umělce, zřizují nádherné paláce, umělecká díla kupí v svých palácích, jejich zámky jsou obklopeny čarokrásnými zahradami; nové druhy rostlin nebo zvířat ozdobují jejich sady: pávi, koroptve, tulipány, jež Busbek přinesl z Cařihradu; slavností velkolepě pořádaných jest veliký počet. — Ale celkem to vše jest jen nádhera, a nikoliv umění a často dětská chlubivost spíše než nádhera. Většina těchto pánů holduje módě, jejich vkus není ani jemný ani jistý.

S tohoto hlediska, jako s tolika jiných, Rudolf shrnuje v sobě dosti věrně obecnou povahu svých vrstevníků. Jako jeho ctižádostivé snahy jsou bez stálosti, horlivost bez ráznosti a nesnášelivost bez víry, právě tak vášnivě lne k věcem uměleckým, ač nerozumí jim. Obraznost ovládá ho; malířství, sochařství, mosaika, zlatnictví, alchymie, astrologie, zkrátka všecky formy činnosti duševní baví ho velice. Jeho jednatelé jezdí po světě, aby opatřili mu vzácné předměty. Po jeho smrti jesuita Julius Cesar Boulenger, znamenitý archaeolog — zemřelý v Cahorsu roku 1628 — páčí na 17 milionů cenu perel, drahokamů, zlatých a stříbrných předmětů jeho sbírky: přidejme k tomu cenu obrazů, soch atd., summy vydané na sebrání všech pokladů těchto, škody, podvody, mrhačství! Celková summa, kterou císař obětoval na zřízení tohoto musea, převyšuje zajisté několik desítek milionů.[160]) S částí těchto peněz Turci mohli být vypuzeni z Uher, odboji Matyášovu zabráněno, a celé dějiny toho věku by byly jiné. Marnotratnost tato jest jen podivínství sběratele tretek. Rudolf nezakládá museum, ale cafarnaum. Vedle mistrovských děl uměleckých podivujeme se tu knížecí čepici Přemyslově, jeho střevícům, dvěma

hřebíkům z archy Noemovy a čelisti sireny z moře Aegejského.[161]) Není tu ani pořádku ani výběru; nejrůznější díla jsou nakupena na zdař bůh. Do sbírky lze se dostat jen zvláštní přízní nebo téměř úskokem. Jaký prospěch za takových okolností umění národní může mít ze všech těchto vzorů?

V žádné době nebylo tak prostřední a tak málo původní. Není ani jednoho malíře nebo sochaře, jehož jméno by zasluhovalo zmínky: sotva několik miniaturistův. Umělci nerozumějí ani ceně starých prací. Pod záminkou obnovy se zohavují znamenité obrazy doby Karlovy na Karlšteině. Stavitelství, tak stkvělé za doby předešlé, spojuje v svých bizarních a hrubých výtvorech ozdoby renaissanční s velikými massami gothickými. Hudba, proslulé to umění lidové, které téměř je duší národa, zapomíná starých svých tradicí a hledá svých vzorů v cizině.

Počet škol, pokrok knětiskařství a rozšíření nauk humanistických, zdá se, nepůsobily více na vědecké vzdělání nežli volání cizích umělců nebo zřizování museí pro pokrok vkusu. Nikdy pojetí světa a života nebylo dětinštější, pověra obecnější. „Sotva že se dítě narodí,“ vypravuje Zámrzký, „již mnohé matky a zrádné proklaté baby ďáblům žehnáním, hádáním, čary a pověrami, vosku, olova litím, slov nad nimi breptáním, jinými kouzly obětují, samým ďáblem vymyšlené pobořky pod hlavičky a jich mladistvá tílka podstrkují, žehnají, křižují, natahují pysky nad nimi, vyzdvihují.“ — Marné vymítání ďáblů! Toto dítě, jež chtí vyrvat ďáblu, po všecken svůj život bude trápeno a ovládáno od něho. Zda mravokárci, zavrhující tyto obyčeje, bývají prosti této hrůzy? Zámrzký, plně kněžský svůj úkol, ostře kárá takové pobožnosti, ale sám

rád věří příběhům nejfantastičtějším, a jak málo duchů prozíravých opravdu se zprošťuje podivínských báchor. Sotva tři nebo čtyři spisovatelé pokládají alchymisty za podvodníky a nevěří v moc čarodějů. Ve všech letopisech se pečlivě zaznamenávají znamení a zázraky. S nadpřirozenými věcmi, s pomocí ovšem ďáblovou, zanášejí se věštci, planetáři, čarodějníci, kouzelníci, losníci, zaklínači, hadači a černokněžníci; vidouce dlouhou řadu podvodníků kořistících z lehkověrnosti lidské, myslili bychom, že jsme v starověkém Římě.[162]) V celé Evropě ovšem duchové jsou znepokojeni jakýmsi podivínským pověrectvím: veliké objevy poskytly lidem látky k nejpodivnějším snům, a otřesení víry vydává ji nestřeženou všelikým podvodům; zdá se však, že v Čechách neduh jest obecnější. Astronomie jest oblíbena proto, že se jí připisuje tajná síla. Astrologie mate všecky hlavy. Blouzení věřících jeví se probuzením ideí chiliastických. Předtucha konečné katastrofy ovládá mysli a udržuje je v neustálé hrůze: svět se blíží k svému konci. Jan Kocín z Kocinétu vydal „Abecedu pobožné manželky" roku 1585 „těchto posledních zlých a rozpustilých časův". V „Tituláři" roku 1567 Jan Jičínský projevuje tušení nejisté o trvání světa: „I bude k časům budoucím — ač však bude-li dlouho svět ještě státi — tato má práce a toto mé vlastních jmen sebrání nápomocné mnohým, kteříž by ještě po nás živí pozůstali a na věci za času našeho zběhlé i na lidi poptávati se chtěli." Při každém kroku se potkáváme s touž myšlenkou o konci světa, jeho sklonu a posledních letech. Lid zpívá písně o tomto předmětě, a nejosvícenější duchové nemají ani více důvěry, ani méně pošetilého strachu. Veleslavín vydává svůj Kalendář historický léta posledního věku

(1590), Budovec v Antialkoranu (1614) předpovídá, že přicházející dvanáctá hodina přinese nastávající soudy boží na † Goga Magoga (Turka), potom pak začne nový věčný věk, pravá země zaslíbená, nový Jerusalem, stálý trůn Davidův, zlatý věk, potom bude jeden ovčinec a jeden pastýř. Množí se proroctví temná, o něco později vystupují proroci a prorokyně a svými nářky naplňují padesát let, která následují po porážce protestantismu českého. Vystěhovalci, vyrostlí v těchto úzkostech a rozhořčení neštěstím, často budou jimi oklamáni, ano sám Komenský.[163])

Vedle astrologie kvete též alchymie. Příkladem i tu předchází panovník. Vše přispívá k tomu, aby se Rudolf stal kořistí dobrodruhů: zvláštní duch, jejž zdědil po otci, potřeba peněz, nepoctivost služebníků chtících odvrátit jeho pozornost od věcí státních, neurčitá touha lidská po osvobození a zabrání přírody, jaká byla vzbuzena prací tohoto století. Skoro po čtyřicet let Hradčany jsou Eldoradem všech kejklířů, kouzelníkův, alchymistů, čarodějů, vynálezců zázračných procezovadel, skladatelů pranostik: všickni prahli po kořisti, aniž ubohý král kdy prohlédl tyto podvody a šejdířství. Po všecken svůj život s důvěrou téměř tklivou se snaží objevit perpetuum mobile, kámen mudrcův a elixir životní. „Co zlata pohltily alchymistické kuchyně Rudolfovy," volá Balbín, „nelze ani vypsat." Čtenář si učiní jakousi představu o tom, pomyslí-li na náklonnost tohoto panovníka k vědám a na jeho štědrost, na počet jeho alchymistů, jichž bylo do dvou set, a na jejich práce; neboť od počátku své vlády až do posledních let svého života císař se nevzdal alchymie a neupustil od naděje, že přece dovede dělat zlato. Ob čas vězením, vyhnanstvím neb i smrtí

docházejí trestu někteří šejdíři, ale nešťastný tento osud neodstraší jejich následovníků. Nákazou jsou zasaženi duchové nejosvícenější, lékař králův Thadeáš Hájek i jeho hvězdář Tycho de Brahe.

Na venkově od Viléma z Rosenberka a nejmocnějších pánův až do nejposlednějších tříd národa není nikoho, kdo by se netěšil tímto snem o náhlém bohatství a štěstí, které přírodě možná vyrvat obratným zaklínáním. Zatím mnozí se přivádějí na mizinu vychováváním svých zlatodějů. Na všech zámcích jsou laboratoře alchymistické. Angličan Kelley stojí pana Viléma z Rosenberka v době ne celých tří let 300.000 zl. Jan Zajíc z Hasenburka, potomek jedné z nejstarších a nejslavnějších rodin českých, zdědil majetek, jenž byl ceněn na několik milionů; jakožto velký podporovatel věd a umění dal stavět nádherné zámky: jeho knihovna, jež se stavěla po bok Rosenberské a Lobkovické, také přivábila Švédy a byla odvezena za války třicetileté; více než knihy a stavby zničila jej alchymie. Po své smrti (1616) zanechal ohromné dluhy, jeho synové žili v nedostatku, a rod vymřel jimi. Alchymie byla stejně záhubna Bavorovi Rodovskému z Hustiřan, jenž svá zkoumání potom dále konal v laboratořích Hasenburských a Rosenberských: aspoň nebyla docela bez užitku, protože zůstavena nám od něho kniha o alchymii, první v jazyku českém složená; nic více se nezachovalo z ohromné spousty nesčíslných rukopisů čarodějných.[164]) Proč bychom dovolávali se více příkladů? Dlužno by bylo přivádět všecku šlechtu, všecken národ. Sotva že se tu a tam ozvou dvě nebo tři protestace; nejznámější učinil Komenský v svém Labyrintu světa: „Těch já tuto, kteří nadarmo pracují, dosti vidím; kteří by pak kamene dostávali, žádného nevidím.

Zlato vidím, že tito vařic a život škvařic, obcje promarňují a proškvařují“ (kap. XII.). Marné dovolávání se rozumu lidského, když jest utlumen vřavou množství.

Pře čarodějnické počínají, nejprve v městech německých nebo pohraničních, později téměř všudy. Některé úřady městské odpírají, nechtíce stíhat těchto domnělých vinníků: potom dosti rychle podává se zdravý rozum; poprav přibývá. V Chomoutově hrůza je všeobecná, a v knihách městských neustále se zapisují nové pře. Roku 1579 čarodějnice jest upálena, druhá pohřbena za živa. Následujícího roku zpozorováno, že upadá výnos bání kamencových: z toho povstalo veliké pohnutí, neboť byl to hlavní důchod obce; vězí v tom nějaké čáry; chopí se baby, mučí ji, chtějíce vynutit na ní jména jejích spoluvinníků, umírá v mukách, a kat spálí její mrtvolu. V Kutné Hoře mladík sedmnáctiletý se přizná na mučidle, že se krví zapsal ďáblu: čert bude ho chránit do šedesátého roku, potom vezme si jej. Žalostná smlouva, které ďábel nedostál: ubožák je sťat roku 1593. Co jiných nevinně zahynulo za utrpení nejhroznějšího! Čím dále ke konci tohoto století, tím více ještě obraz se zachmuřuje; rozum se zatemňuje, tupé a kruté pudy vítězí; dobrá vůle některých mužů nestačí, aby se vzepřeli proudu příliš mocnému.

Význačné svědectví o mravní anemii, jakou strádají Čechy, jeví se v tom, že hned po stkvělém vítězství národnosti slovanské v době, kdy prospíval jí běh obecný, události předchozí i zákony, tato náhle se zastavuje v svém pokroku, a Němci znova nabývají ztraceného území. Roku 1526 Čechové domnívají se ovládat situaci tak, že se nepozvedá téměř žádné námitky proti přijetí dynastie německé.

Jejich neopatrnost dochází brzo trestu. Volba Ferdinanda I. znamená vrchol panství slovanského v zemi: od té doby Němci z obrany přecházejí na útok, zprvu sice bázlivě, brzo však směle a drze. Nejprve se domáhají snášelivosti, pak rovnosti, ano nadvlády, konečně nechtí ani dovolit, aby se v Čechách mluvilo česky. Jejich postup takto trvá až do Josefa II., jehož násilnými kroky se vzbuzuje nová reakce a počíná znovuzrození české.

Nástroji germanisace jsou na předním místě králové. Ferdinand I. nikdy se nenaučil dokonale jazyku českému. Maximilian rozumí sic a mluví jím, ale dosti špatně a jen nerad; kdo se chce jemu zalíbit, hovoří s ním německy. Rudolf sotva zná česky. Své mládí trávil ve Španělích. Když se vrátí za osm let z ciziny, zapomněl jazyk národa, kterému má vládnout a přese všeckna občasná a jemná naléhání sněmu nenamáhá se příliš, aby se mu naučil opět. Při korunování musí se mu slovo od slova překládat řeč, kterou ho oslovil pan Vilém z Rosenberka, král odpovídá mu německy a pan z Pernšteina překládá jeho odpověď do češtiny. Na jeho dvoře mluví se toliko německy neb italsky. Roku 1584, když stavové pod obojí žádali ho, aby vrátil jim osazování konsistoře, všecko jednání se vedlo jazykem německým; r. 1607 sněm ustanovuje hraběte Jáchyma Ondřeje Šlika, aby přednesl jeho žádost císaři, poněvadž zná dobře německy. Dvorské úřady rozděleny jsou mezi Němce, Vlachy a Španěly. Ze čtyř komorníků, kteří jsou pravými ministry, jediný jest Čech. Lékaři, kaplani, antikváři, kuchaři, bradýři, všecka ta ohromná čeleď dvorská se najímá z ciziny, pohrdá jazykem českým a posměch si tropí z národa, jejž vykořisťuje.

Čeština je sice stále úředním jazykem zemským, ale ve věcech společných užívá se hlavně němčiny. Nejvyšší úředníci císařští jsou skoro výhradně Němci, komora dvorská, komora válečná, appellační soud vyřizují věci jazykem německým a čím hojnější jsou styky Čech s druhými zeměmi mocnářství a čím více se rozšiřuje pravomoc ústřední správy, tím víc se rozmáhá obor jazyka německého. — Není zjevného nebezpečenství, jmenovitě žádného úmyslu nebo výslovného záměru odstranit jazyk slovanský; plány germanisační vznikají teprve v XVIII. století. Ale zdlouhavé a nenáhlé vsákání sousedního jazyka, moc úředníků cizích nad národem, plíživé vtírání se jazyka německého do života soukromého a do věcí veřejných, jest právě tím snad nebezpečnější. Zdá se, jako by obrana byla odzbrojena silou přirozenou, proti níž se nikdo neodváží povstat i nedostatkem všelikého násilí a všelikého systému.

Nesprávné bylo by tvrzení, že usnulo všecko vlastenectví: za mravní poklesłosti a duševní ochablosti láska k vlasti jest nejupřímnějším citem ovládajícím stavy české. Ale osudným zákonem nejšlechetnější city oslabeny jsou v srdcích změkčilých. U mnohých šlechticů českých vlastenectví přestává na úzkém sobectví kastovním; skoro všem se nedostává prozíravosti a jasnosti. Více jest pudu nežli přesvědčení. Naproti přechvatům příliš křiklavým se vzpírají sice, potom však jsouce upokojeni výbuchem svého hněvu, zapomínají na nebezpečenství a v těchto dlouhých přestávkách netečnosti cizinci znenáhla opět se chápou svého díla. Na Moravě hrabě František z Dietrichsteina, biskup olomoucký, chce zasednout na soudě zemském a hlasovat německy, ježto nezná jazyka českého[166]) a městská rada olomoucká se osměluje psát ně

mecky panu Karlovi st. z Žerotína; v Praze administrátor německým jazykem vysvěcuje na kněžství dva kandidáty a hrabě z Dohny chce na sněmě německy předčítat rozkaz císařský. Tím však ukvapili se poněkud, a smělým těmto pokusům se dostalo přísného pokárání. Dietrichstein nesmí zasednout na soudě zemském, až se naučí jazyku českému (1600); Žerotín důrazně prohlašuje měšťanům olomouckým (1610), že, opováží-li se mu psát jinak než česky, nechť se nepodiví, jestliže nedostanou od něho odpovědi. „V této zemi jazyk svůj obzvláštní a zvláštní máme, za který se Vám styděti nic není potřebí: nébrž styděti bychom se slušně za to musili, kdybychme se toho dopustili, aby týž jazyk náš přirozený, tak vzácný, starožitný a rozšířený měl od cizího vytisknut býti." Rektor universitní přísně kárá chování administrátora utraquistického (1609) a odpor stavů (1611) přerušuje řeč posla císařova: nechť se německy mluví v Němcích; zde jsme v Čechách, mluvme česky! — Nicméně jest vážným případem, že se dějí podobné pokusy, tím spíše, že utuchuje brzo hněv jimi vzbuzený. Koho stavové volí na místo Ferdinanda II., jehož ssadili s trůnu? — Kurfiřta německého, a na sněmě, který byl svolán po nastoupení Fridricha V., stavové po písni české jali se zpívat německou.

Jejich nepokoj se ztiší brzo, poněvadž myslí, že dosti jsou chráněni zákony, které každým novým zákonníkem se vytýkají určitěji: „Přede všemi soudy v království Českém pořádnými," čteme v Městských právech Koldínových, „když by jeden druhého z čehož pak koli viniti chtěl, má a povinen bude původ svou žalobu v jazyku českém na obeslaného aneb obviněného činiti. Obviněný pak též českým jazykem má jemu odpovídat."[167]) Sbírka

Koldínova znenáhla je přijata od jednotlivých měst: sněmy roku 1609 a 1610 zakazují právo magdeburské, a města Louny a Litoměřice po dlouhém odporu slibují, že za pravidlo přijmou právo pražské.[168]) —

Tím vším do jakési míry se omluví klid stavův, ale neospravedlní se docela. Vlastenectví v své moderní a zušlechtěné formě jen velmi z daleka se podobá vlastenectví starověkých republik, nepředpokládá sice žádné nenávisti k okolním národům a neodporuje v ničem citu vzájemnosti sbližující všecky národy; naopak jest podmínkou humanismu, protože umožňuje každému národu, vyvinout se úplně a v plném vývoji svých schopností pracovat ke všeobecnému pokroku. Nelze však popřít, že v sobě zahrnuje velmi živý cit svéráznosti národní a, ne-li nedůvěru, aspoň stálé úsilí zachovat naproti nim postavení význačné. Jako život jednotlivce tak i život národa je stálou reakcí proti silám vnějším, a nejmenší porušení velmi brzo přivádí smrt. Nad to, jestliže národ málo četný je ve styku s kmenem mnohem nebezpečnějším a od přírody výbojným, neustálá bdělost zajisté jest nevyhnutelna. Tudíž jednak okolnosti a jistá souběžnost událostí historických, jež se od roku 1526 rozvíjely po obou stranách hor Krušných, jednak pak sama povaha kmene slovanského, nepřející dlouhému hněvu a podávající se vlivu cizímu, třeba neoslabovaly vlastenectví Čechů, vnukaly jim tehdáž důvěru a netečnost zvlášť nebezpečnou. Záští, rozpoutané vpády německými, se utišilo, jakmile se pokládalo za upokojené. Styky obou národů sousedních se staly velmi důvěrnými. Protestanté studují na universitách německých, z Němec přivolávají své školmistry a kazatele; jesuité z veliké části přicházejí z Němec a do svých kollejí vábí žáky německé. Velmi časté

jsou sňatky smíšené, a protože se Němci buď z pýchy nebo z lenosti neučí jazyku českému, každým manželstvím takovým se oslabuje život národní.[169])

Žerotín bez váhání zamýšlí se oženit s Němkyní, v skutečnosti cítí se méně vzdálen od protestantské Němkyně nežli od katolické Češky. Králové přijímají cizí šlechtice, dávají jim statky a volí je k nejvyšším úřadům. Znamením doby jest, že hlavní původce odboje roku 1618 sotva zná jazyk český.

Při pomezí zemském ustupuje hranice jazyka slovanského: v krajině pod Krušnými horami báně vábí k sobě hojně horníků cizích. V městech, kde převaha živlu českého není dávná, jeho vítězství není na příště jisté. „Většina Němců," píše Stránský, „ode vždy byla zvyklá životu kočovnému. Opouštějí lehce zemi svou a jako za časů dávných i nyní přicházejí, aby se usadili mezi námi. A jistě na velkou škodu našeho jazyka, neboť ačkoli rádi zůstávají u nás, přece za zbytečné pokládají naučiti se našemu jazyku." V Mostě přestalo se užívat jazyka českého, co se vysvětlí častými sňatky dcerek domácích s Míšňany, jakož i „nedbalostí vlády, která nehledíc ku právu a zákonu nestará se nijak ani o ochranu ani o zdokonalení našeho jazyka". Právě tak se děje v Ústí a Chomoutově. V Litoměřicích opatření se zdají znamenitě provedena, aby živlu slovanskému na vždy bylo pojištěno panství: již roku 1514 purkmistr, konšelé a měšťané se ustanovili, že nepřijmou žádného Němce — neboť tito přistěhovalci nejen nejsou užitečni, ale působí i nesnáze a roztržky. — Několikrát tyto nálezy se obnovují, ač se opravdu zdají zbytečnými; všecko obyvatelstvo jest české a noví příchozí se připodobují rychle; v XVI. století všecky listiny městské sepsány

jsou česky a to jazykem výtečným. A tu náhle za posledních let XVI. století a za prvních let následujícího se stává hluboká proměna: Němců přibývá, nejprve v předměstích; mají svůj chrám, již se nemísí s ostatními obyvateli a třeba je zákazu, aby se nenazývali obcí německou. — V samém středu země jazyk český jest ohrožen: obchod skoro všecken jest v rukou cizinců; přese všecky zápovědi Němci se usazují v Praze, zřizují školy a chrámy, mají dva kazatele, sdružují se v společnost nebezpečnou a smělou. Slované se neostýchají přátelit se s nimi proti své vlasti, přijímají zvyky a jména cizinců, posílají své děti do jejich škol, zapomínajíce je učit jazyku českému.[170]) Zpozdilá mládež se tváří, jako by mluvila jen německy, nechce odpovídat česky, zakládá společnosti, v kterých zakázáno jest promluvit slůvko české, v hospodách a při tanci německy se dotazuje přítomných.[171]) Školy jsou zaplaveny učiteli německými; páni osazují fary Němci, kteří svým jazykem káží věřícím, neznajícím než česky. V městech podkomoří osazuje rady těmito cizinci, nástroji to poslušnými a ochotnými.

„Jest zde ještě mnoho lidí starých," píše vyslanec falckraběte Neuburského, „kteří se jináče než česky neučili a Německa neviděli." — Sněm konečně se pohnul a chtěje konec učinit těmto přechvatům, usnesl se o zákoně roku 1615.

„Mnozí nynější obyvatelé království tohoto," přiznávají se stavové, „zasluhují pokárání, že do své vlasti uvádějí všeliké cizí jazyky a národy. Takto víc a více do země přibývá cizinců, kteří se tady usazují, své živnosti a obchody vedou, velkých statků docházejí, na úřady rozličné, obzvláště v městech a městečkách dosazováni bývají do rady, ač neumějí ani tří slov českých, nerozumějí stranám věci své

česky přednášejícím a práva tohoto království nejsou povědomi. Na příště jest uloženo, „aby všickni ti, kteří z cizích zemí posavad do království českého buď za obyvatele do země nebo do měst za měšťany přijati jsou, děti své ihned z mladosti jazyku českému povinni byli dáti učiti, tak aby jsouce v Čechách usedlí a zrostlí, toho skutkem dokazovali, že Čechové jsou, poněvadž jeden národ od druhého ničím tak jako jazykem rozeznán býti nemůže. A aby děti cizozemců také v nově posavad do země přijatých větší příčinu k učení se jazyku českému měli: protož aby dědicové obojího pohlaví vyšších i nižších stavův, kteříž by jazykem českým dobře mluviti uměli, po smrti rodičů svých napřed před jinými v statcích pozemských dvojnásobně dědili, a tak jim raději statkové pozemští zůstávali; jiní pak, kteří by česky neuměli, aby na penězích neb jináč díly své přijíti a na tom přestati povinni byli. Na potomní však a budoucí časy od zavření tohoto generálního sněmu, aby žádný cizozemec, kterýž by jazyka českého neuměl a potřeby své v něm srozumitelně přednésti nemohl, do země za obyvatele ani do měst za měštěnína žádným způsobem přijímán nebyl, nýbrž aby každý ten, kdož by žádati chtěl toho, aby do království přijat byl, nejprve se jazyku českému naučiti povinen byl, a když by se naučil, tu teprv aby mu se toho dostati mohlo a prvé nic; však s tou při tom znamenitou výminkou: aby žádný takový v nově do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady zemské neb městské i jiné, ani také do žádných soudů dosazován nebyl... Tolikéž v těch farách, kostelích neb školách, v kterýchž jest před lety desíti slovo boží jazykem českým kázáno bývalo a dítky témuž jazyku českému se vyučovaly, aby to nyní ještě i budoucně

v tom předešlém dobrém způsobu zůstávalo .... A jestliže by kde od těch nahoře jmenovaných desíti let tak v nově na takové fary neb školy Němci dosazeni byli a cizím jazykem kázali, tehdy aby všickni do nejprv příštího sv. Jiří odtud vybyti a na místo takových kněží, kde pod jednou, tu od arcibiskupa, a kde pod obojí, tu od administrátora, i také správcové školní Čechové dosazeni byli ... A jakož jistá zpráva se činí, že by některé osoby z stavů i také lidu obecného mezi sebou se zavázaly, aby při shledání jich společném žádný jazykem českým nemluvívaly, což na velké zlehčení jazyka českého se vztahuje; protož jsou se stavové s císařem o to snesli tak: kdož by koliv ten byl a jsa obyvatel království Českého jazykem českým, uměje jej, mluviti nechtěl, a jiné též od mluvení českého odvozoval, aby v zemi trpín nebyl, nýbrž v půl létě pořád zběhlém ven z země se vystěhovati povinen byl ... A naposledy poněvadž se ještě to vyhledalo že v některých místech v království Českém, zvláště v městech Pražských, německého národu lidé obcí německou se jmenují, ježto v témž království o žádné jiné obci mimo obec českou se neví ... protož na tom jsou se všickni tři stavové snesli, aby toho na budoucí časy nikoli nebývalo, a nějaká obec nová v království tomto zvláštní německou se nejmenovala pod pokutou výš položenou."

Téměř tři staletí uplynula od přijetí tohoto zákona, a Němci podnes s rozhořčením se bouří proti nesnášelivosti oněch Čechů, kteří chtěli, aby šetřeno bylo jejich jazyka a žádali některých záruk od lidí, kteří žádali za jejich pohostinství.[172]) Zákon roku 1615 v době, kdy se o něm stalo usnesení, nezpůsobil žádného vzruchu, Matyáš schválil jej bez váhání, a Němci se nepokládali za ohrožené. Poslední články

čelily toliko proti některým zlořádům osamělým a tak obtížným, že se nikdo nedivil snaze, aby jim učiněna byla přítrž. Články o přijetí cizinců za obyvatele království Českého nebo za měšťana vztahují se jen k novým příchozím a nikoli k Němcům poddaným koruně. Pomyslíme-li však, že sněmů zemských účastnívalo se jen asi sto stavů a že v městech měšťanství bylo výsadou jednoho až dvou set obyvatelů, zda nebylo přirozeno, že se stavové pokusili o ochranu svou proti vtírání se cizinců: jinak by bylo postačilo jediného hromadného povýšení, aby přesunuta byla většina v městech i ve sněmě, a v skutečnosti zákon roku 1615 vzbuzen byl spíše výlučností kasty vládnoucí, která se nechtěla dělit s nikým o výsady a vliv, nežli oprávněným nepokojem ohroženého vlastenectví.

Proto jako dříve, tak ani po zákonu roku 1615 nepřestaly pokroky Němců. Praví-li Tomek, že za XVI. století v Čechách není otázky národní, má pravdu potud, že ohromná většina obyvatelstva slovanského netuší nastávajícího nebezpečenství. Jen několik mužů prozíravějších nebo bázlivějších se ozývá hlasem varovným. Péče spisovatelů o jazyk český a úsilí o jeho zdokonalení zjevují tajnou předtuchu nepokojné nedůvěry; v jejich nadšení jest trochu oné lásky zoufalé, jakou budí v našich srdcích nebezpečenství bytosti drahé. V staré literatuře české vyhledávají díla polemická, jimiž by se vzbudilo nadšení národní; připomínají proudy krve dělící Němce od Slovanů. Pavel Ješín z Bezdězce vydává kroniku Dalimilovu, aby ukázal, že „předkové naši od začátku osazení se v zemi této nic po Bohu a duši milejšího nad vlast, svobodu a jazyk svůj jsou neměli; též že pro nic zmužileji a srdnatěji nikdy nebojovali, ani jakých větších úsilí

pociťovali, jako pro zachování toho trého... Aniž jediný příklad najíti se moci bude, aby který národ skrze potlačení jazyka svého přirozeného rozšířen, zmocněn a vzácným učiněn býti měl... Dostiť jest již, až příliš jazyk náš slovanský zlehčen a potupen, kdyžto netoliko z celé země míšenské, brunšvické, lineburské a bremské etc., ale také od Labe z království Českého vycházejícího a do moře pod městem Hamburkem vpadajícího, ze všech těch zemí až k moři půlnočnímu jinak baltickému, dobře za sto mil se táhnoucích, jako jsou: Lužice, obojí brandenburské Marky, Sasy, Pomořany, Meklenburk, Lavenburk, Holštein a až právě do těch zátok království dennemarského, vyhlazen."[173]) Zda podobný osud stihne jej také v Čechách? — Druzí hledí vytrhnout krále z vlivu německého, stkvělými barvami líčí štěstí kynoucí jim, kdyby se stali Slovany: cit národní povznáší se tu, překročuje hranice království a zachvacuje všecky národy téhož původu. Matouš Benešovský připisuje svou českou grammatiku císaři Rudolfovi (1577) hledí kořistit z jeho snah polských, připomíná jednotu kmene slovanského a kouzlo, kterým řeč česká působí na všecky, kdo mluví podobným jazykem.[174])

Osamocený hlas některých prozíravých spisovatelů zaniká bez ozvěny. Nebezpečenství není patrné, množství nechce slyšet o něm, uspává se v klamné bezpečnosti. Cizí slova se vtírají do jazyka: u nejlepších spisovatelův, u puristů, neustále narážíme na obraty nebo výrazy německé; Veleslavín oplývá jimi. „Naši předkové tolik podstoupili práce, aby zachovali neporušený jazyk náš a aby rozvili jej; naše doba zvrhlá usiluje naopak, aby zkazila jej a poskvrnila." S jazykem se děje jako s národy: nenáhlým vsákáním se připravuje násilný vpád.

V Pamětech Dačického nepřestávají nářky nad netečností, s jakou Čechové přihlížejí k immigraci německé, a nad zločinnou jejich lhostejností. Již roku 1546 píše: „Mnoho Němcův v Čechách na úřady vsazeno všudy; a ti přirozené Čechy, jak mohli, sužovali.“ — Odtud dále se ozývají nářky jeho. Zmíniv se o zákonu r. 1615, dodává: „Ale to žádné platnosti neneslo: nebo věc již jest zastaralá, obmeškaná, nezhojitelná a nenapravitelná skrze vlastní nedbalost a nesvornost českou. Opětuje to v jiném svém díle:[175])

„Není to v světě nic divného,
že vlast táhne k sobě svého;
Česká země hladovitého
živí, i nepřítele mnohého,
nemá odměny od žádného,
trpí od cizích mnoho zlého:
O Bože! Chraniž národu českého!
— — — — — — — — — — —
Když pak z osudu božského
od národu slovanského
skrze Čecha osazena
ve všem dobrém rozmnožena,
tu hned národové jiní,
závistiví, nepřízniví,
oč prve nikdy nestáli,
nestarali, nevzdělali,
zosobit usilovali
a do Čech se valně drali,
chtíce to Čechům vydříti,
z cizí práce rozkoš míti
a svou vůli provoditi,
o vše všudy připraviti.
A usilují posavád,
aby jen každý v Čechách vlád.
Čechové se jen dívají
a nic na vlast svou nedbají,
mnozí i napomáhají,
tak k záhubě pospíchají.“

Větším písmem píše v svém rukopise:

„Rovně jako housenka v zelí, had za ňadry, myš v stohu a v stodole, kozel v zahradě, tak Němec v české radě, loupí, bere, šidí, podvozuje a zjevně krade. Mnozí pak neupřímní Čechové učí se tomu od Němců, s nimi v tom spolek činí a tak sobě napomáhají a s nimi se spřízňují a cvikýřují na svou vlastní lehkost a záhubu", a † v poznámce připisuje: „Do Čech ledajakýs poběhlý, nuzný cizozemec se dostane a přiběhna od polu nahý, ať má hned v Čechách úřad, plat, a ať vládne, a rozkazuje a zbohatne. Medle, ví-li kdo Čecha, aby se mu toho v Němcích dostalo? O! již nebozí, bědní, nedbalí, ospalí, němí, hluší, slepí, svázaní, nesvorní Čechové, kde jsou vaši předkové, udatní, věrní, stálí, upřímní, horliví Čechové! Kteříž to, co páni předkové vaši udatností a krví svou vlastní dobyli, ničemně tratíte a zúmyslna na své zlé opouštíte, se podvozovati dáte, ba i sami proti sobě, vlasti své, napomáháte, spřízňujete a zlehčujete!"[176])

Takové žaloby budily úsměch, neboť nehledíme-li k čistě německým krajům Chebskému a Loketskému, jež měly zvláštní správu, poměr Slovanů byl tehdáž jako deset proti jedné. Proto nikdo nemohl tvrdit, že hrozí nebezpečenství bezprostřední: zda nebylo zjevem neutěšeným, že za půl druha století po velkém odboji národním, když odtud moc náležela vždy Slovanům, možny byly podobné nářky, a jakého odsouzení zasluhuje vláda oligarchická, že připustila opět otázku, která měla být odklizena na vždy.

* *
*

S hlediska národního právě tak jako s hlediska politického a náboženského celkem mnoho času a úsilí bylo ztraceno v neplodném hmoždění, a tento úpadek, jehož každý byl si neurčitě vědom, zanechával duchy pokleslé a téměř vysílené. Století XVI. je rozhodnou dobou v dějinách nové doby: národové zaujímají postavení a organisují se pro nastávající zápasy: běda těm, kdo do boje přijdou špatně připraveni a špatně vyzbrojeni! I když připustíme, že jsme byli přes příliš dojati nepříjemnými stránkami situace a že dosti jsme jasně nevylíčili nadějné podněty a plodné zárodky, pomyslíme-li na historický vývoj Evropy za této doby, snadno přiznáme, že muži řídící tehdáž Čechy nedostačovali své úloze: nedovedliť ani zacelit rány minulosti ani připravit budoucnost. Národ upadá, nekráčí-li s druhými na dráze téhož pokroku. Století XVI. jest dobou Mora, Camoena, Machiaveliho, Ariosta, Rabelaisa, Cervanta! Co bouřlivých idejí, co vzletu plodného, a vedle nich jak planými a prázdnými jeví se nám hádky utraquistů pokročilých s utraquisty pravověrnými a jak prostředními žáci Veleslavínovi i se svými periodami zaokrouhlenými! A totéž, co o literatuře, platí též o náboženství a politice: věčné zkoušení, nekonečné pokračování, a přece nevznikne žádné rozhodnutí, ba ani se jasně nevybavuje žádný program. Čím dál postupujeme, tím víc únava, omrzelost a nechuť se zmocňuje všech, srdce poklesají, duše se porušují. Některé doby bývají lepší než jejich pověst, a za nesouvislými jejich zmatky se tají síly neznámé; v Čechách za XVI. století není zle na oko: ústava jest svobodná, vášně méně prudké, jistá snášelivost zavládla v životě, školy jsou četné, záliba k vědám se vzmáhá, jazyk vzkvétá. — Ale budova je rozpukána. Při nejmenším otřesu se zřítí

a svými troskami pohřbí všecky, kdo neopatrně nepozorovali jejích trhlin. Tradice, tvořící sílu národa a spojující různé jeho strany, jsou zde tolikou příčinou roztržek; zřízení nejen nezabezpečují pravidelný běh věcí, ale překážejí všeliké činnosti vlády a zaviňují spor. Z národa zbývá jen kasta, z náboženství jen formule, z písemnictví jen jazyk.

Zkušení politikové a vlastenci se neklamali v té věci. Ve chvíli, kdy zahájeno bylo nepřátelství, muži nejprozíravější a nejmoudřejší se zastavují, hlas vnitřní varuje jich, že okamžik jest nevhodný ku přijetí boje. Jedním z důvodů zvláštní mírnosti Žerotínovy jest přesvědčení, že se vítězství dostane jeho protivníkům. Výstřední rozhodnutí nemohou vést k ničemu dobrému, píše Žerotín k jednomu z přátel svých, „protože národ je lehkomyslný a nestálý, náčelníci zištní a nenávistí rozdvojení, země opuštěná neb ochuzená dlouhou válkou, a proto výsledek musí být smutný".

Na neštěstí, ač bylo pravdě velice podobno, že roztržka bude mít „smutný výsledek", neviděli, jak by se jí vyhnuli. Nejen páni nedovedli se mírnit a dlouho uvažovat, čím by se zabezpečili proti positice krkolomné, prospěchy jednotlivých stran odporovaly sobě příliš, aby narovnání bylo možné, a situace byla příliš nestálá, aby se udržela na dlouho. Síly moci královské byly takové, že musila usilovat o konečné založení svého panství, a šlechta byla tak mocná, že se nevyhnutelně snažila o zabezpečení své moci na zříceninách státu. Protestanté byli příliš četní, aby se spokojili neúplnou a ledabylou snášelivostí, a katolíci zase příliš horliví, aby se smlouvali s bezbožností. Ostatně vášně národní byly rozníceny všeobecnou atmosférou Evropy, mračna, shánějící se se všech stran obzoru, kupila se nad

državou Habsburkův, a tu právě měla vypuknout bouře. Národu českému, jakožto nejzkušenějšímu bojovníku za svobodu náboženskou dostávalo se nebezpečné cti, aby dal znamení k rozhodnému boji, jímž se svět měl otřást až do svých základů a z něhož vyšla společnost novodobá

Poznámky k hlavě II.

[1]) Od vydání díla Gindelyho, Rudolf II. und seine Zeit 2 sv., Praha 1863—1865 nevyšel žádný důležitější spis o Rudolfu II. — Gindely vůbec zdá se mi po několik přísným k Rudolfovi II. — a zvláště příliš příznivým k Matyášovi. — O Rudolfovi srovnej mimo studie, jež uvedeme později, Khevenhillera, Annales Ferdinandei (počátkem roku 1578) Lipsko 1771. 14 sv. — Rudolpi II. Imper. epistolae ineditae, uveřejněné od Pace, Vídeň 1771. — Theiner, Annales ecclesiastici. — Pamět Duplessis-Mornayovy jsou pramenem velmi vzácným pro studium politiky protestantské za této doby. Všeliké potřebné zprávy bibliografické o událostech německých nalezneme u Stiveho Die Verhandlungen über die Nachfolge Kaisers Rudolf II., Mnichov 1879, a u Bezolda, Kaiser Rudolf II. und die heilige Liga, Mnichov 1889.

[2]) Viz odpověď Rudolfovu na žádosti stavů (konec června 1584) uveřejněnou od Borového, Martin Medek, arcibiskup Pražský str. 172.

[3]) Poručení císaře Rudolfa † k podkomořímu, aby osoby sektářské v Táboře před konsistoř utraquistickou v Praze byly dostaveny, dané 23. října 1584 (ibidem str. 177); v mandátě ode dne 23. května 1586 Rudolf II. nařizuje městům v království Českém, aby se o příští slavnosti božího těla jak úřední osoby tak i cechy účastnily průvodu (ibidem str. 178). Mandáty r. 1584 a 1589 proti bratřím a sektářům a j.

[4]) Akta konsistoře jsou nepřetržitou řadou nářků: „neb jest tak od svého začátku zlehčována a potupována nikdy nebyla konsistoř naše, jako téměř již ode všech nyní se tupí a zlehčuje“ (ibidem str. 181). Viz žaloby její ibidem 183, 185, 1888, 191, 195, všecky z roku 1589.

[5]) A nikoli roku 1580; srovnej Borového, Arcibiskup Brus str. 196.

[6]) Akta konsistoře utraquistické, Borového Arcibiskup Medek str. 75.

[7]) List arcibiskupa Martina Medka. Borový, Medek str. 75.

[8]) [V přípise díla toho věnovaného cís. Rudolfovi roku 1577 Matouš, ukazuje k příbuznosti a rozšířenosti národů slovanských, vyličoval blízkou možnost, že by buď sám císař anebo některý z jeho bratrů mohl „skrze přízeň národů slovanských nad nim a skrze ně nad jinými vládnouti“. Podávaje svou knihu císaři, připojil žádost písemnou, v níž dokládal s důrazem, kterak prý pevně o to usiluje, aby církvi katolické mohl prospět. Srov. Jirečkovu Rukověť str. 61.]

[9]) [Za války husitské proslulé dílo Karlovo obráceno v pouhou faru utraquistickou, která potom osazována bývala od konsistoře dolejší; farářové nepřestali se nazývat opaty. Obyčejně opatství jako bohatší prebenda dostávalo se administrátorům strany pod obojí. Z těchto opatů na Slovanech proslul jakožto náčelníci strany staroutraqusitické Jan Hradecký řečený Nožička (str. 99 a 142) a Jindřich Dvorský z Helfenburku (str. 297), jenž po třicet let obezřele spravoval statky kláštera a rozmnožil značně jeho důchody. Po jeho smrti roku 1583 nastoupil v opatství Matouš Benešovský podporou katolíků, kteří jeho pomocí doufali vytrhnout vzácné založení Karlovo z rukou strany podobojí. Viz rozpravu Křížkovu v Památkách archaeologických 1855 str. 197—198.]

[10]) Borový, Arcibiskup Medek str. 95.

[11]) „Pro nepříkladné chování své s opatství byl ssazen a ze země vypověděn“, pěkným zmírněním praví pramen současný. O klášteře Emauzském viz zajímavou rozpravu Křížkovu „Nástin dějů kláštera benediktinského na Slovanech“ v Památkách archaeologických (1855 str. 193—199). O Matouš Benešovském srovnej Jirečkovu Rukověť I. str. 60—64.

[12]) [O správě nesytného Rezka žalostný obraz podává žaloba, kterou na administrátora podalo nejvyššímu purkrabí pět jeho konsistoriánů; uveřejněna jest od Gindelyho v Gesch. böhm. Brüder II. str. 495—496.]

[13]) Proto byl stíhán písničkou: „A ten slovanský opat — dal na vinici kopat — na svátek Jana Husi — za to do pekla musí — věčně se trápit. Viz Křížkovu rozpravu v Pam. archaeologických 1855 str. 198.

[14]) Zdá se však, že roku 1592 byl již vdovcem. Borový, Arcibiskup Medek str. 104.

[15]) Winter, Rakovník století šestnáctého v Časopise Českého Musea 1884 str. 235—236.

[16]) Již asi od roku 1565 nálezy synod zdají se svědčit o jistém uvolňování kázně, kárají opilství, hry, tance, radov nky hříšné, pýchu v oděvu, hlučné svatby a jiné. (Dekrety Jednoty bratrské str. 240.) Vážnějším zjevem jest, že některé hlasy volají po shovívavosti a chtějí se smiřovat se slabostí lidskou. Sňatky pro peníze zavřené množí se, „mládenci baby staré sobě berou neb mladice některé starce" (ibidem str. 241). — Některé případy cizoložství: Jednota uznávala, že cizoložství způsobuje rozvrat stavu manželského; oklamaný manžel mohl zahnat svou ženu a znova se oženit (str. 245). Ke sňatkům kněží bratří byli poněkud donuceni některým pohoršením (str. 234 a 235). Chování duchovních nebylo vždy dosti příkladné (str. 256). Synod roku 1592 obviňuje kněze Mikuláše Kohouta, že „špinavě na kázaních o ženských věcech mluvil, až někteří ucházeli". Na synodu roku 1601 pilně toho vyhledáváno, měli-li by kněží smilstvem neb cizoložstvem zprznění a po svém pádu kající k svému úřadu být navracováni; synod odpověděl záporně, ale jest to již znamením nemilým, že otázka byla učiněna. Stížnosti se ozývají také, že učeníci a jahnové příliš jsou přístupni svádění světskému a že časté jest u nich odpadlictví (str. 264, 270). Také nařízení o zapověděných řemeslech se nedbá již tak přesně. Vůbec zdá se opravdu, že Jednota nezůstala plně uzavřena dechu zkázy, kterým duše byly porušovány za této doby. Ostatně jsou to příznaky dosti lehké, spíše pro budoucnost znepokojivé nežli opravdu vážné. Mravní úroveň bratří stále nejen velice vyniká nad mravnost jejich vrstevníků, ale jest naprosto i dobrá. Jejich protivníci nemají žádné určité námitky proti nim, přestávajíce stále na týchž neurčitých osvědčeních. Balbín nenalezá jiné viny u nich než vzdělání, jehož dopřávali ženám. Jesuita pater Alexander, který pozoruje je z blízka, překvapen jest jejich kázní a zbožností (Gindely II. str. 192 pozn. 96).

[17]) Dekrety str. 8.

[18]) Srovnej Müllera, Die deutschen Katechismen der böhm. Brüder, str. 316

[19]) Viz velmi zajímavou odpověď Lutherovi, uveřejněnou od Müllera st. 323.

[20]) Když Sturm chce studovat jejich učení, s velikou námahou si opatřuje jejich spisy a to jen lestně, neboť prý „oni sami mezi sebou své knihy kradmo tisknou, sami mezi sebou je rozdávají a prodávají, a žádný nemůže jich na žádném jarmarku, u žádných knihařů na prodej nalézti, než skrze dobré přátely". (Srovn. Jirečkovu Rukověť II. str. 274.)

[21]) Knihami vyučovacími byly katechismy, neboli otázky dětinské, mravy, t. j. sbírky pravidel a průpovědí o mravném chování, složené v duchu Erasmova díla Civilitas morum, kancionály, t. j. sbírky písní duchovních a knihy nedělních evangelií a epištol. Právě v těchto knihách dítky vedle češtiny a němčiny učívaly se také latině a řečtině, někdy i trochu hebrejštině. Studium řecké zdá se, že dosti pokročilo. [Srov. rozpravu Jos. Jirečka, Školní knihy české na obec. školách před Komenským v „Besedě učitelské" 1878, str. 25.]

[22]) O bratrské škole v Ivančicích v z Gindelyho II. str. 105, 249—251 a rozpravu Zoubkovu v „Besedě učitelské," 1872, str. 217.)

[23]) Müller, str. 335.

[24]) Počet jest poměrně mnohem slabší v letech 1547 až 1620 než v době předcházející; to vysvětlí se hlavně pronásledováním a zánikem dosti mnohých sborů. Čísla jsou jen velmi neurčitě přibližná: Jungmann připisoval Lukáši 25 děl, Gindely vypočítává jich 80; Jungmann zná jen 7 spisů Blahoslavových, Gindely 19 roku 1856 a 22 roku 1858, vedle mnoha traktátů, Jireček 28; Zoubek vyčítá 110 spisů Komenského na místě 31, jež uváděl Jungmann.

[25]) Karel z Žerotína často dopisoval br. Solínovi a v listech do Kralic vždy ho pozdravoval, ano u věcech choulostivých s neobmezenou důvěrou se dával od něho zastupovat. [Br. Solín zemřel v Kralicích 8. března 1596. „Vkus a umělost v tiscích jeho vždy zůstanou přední a největší chloubou naší domácí typografie." Jirečkova Rukověť II. str. 241.]

[26]) Viz malý katechism bratří uveřejněný od Müllera str. 276—315. Zajímavo bylo by srovnat tento katechism s Canisiovým.

[27]) [O kancionálu bratrském viz rozpravu J. Jirečka v Čas. Čes. Musea 1862 str. 24—51, 95. Srov. jeho Hymnologii.]

[28]) Chlumecký, Carl von Zierotin und seine Zeit, Brno 1862 str. 287. Předmluva kancionálu z roku 1576 mluví o „skládání písní nábožných služebníky božími a lidu svého tak, jak líbilo se duchu Hospodinovu vnuknouti je". O hymnologii bratří srovnej Croegera, Geschichte der alten Brüderkirche, 1866 sv. II., Zahna, Die geistlichen Lieder der Brüder in Böhmen, Mähren und Polen in einer Auswahl für eine Singstimme... eingerichtet 1875.

[29]) [Péčí br. Lukáše pořízen r. 1505 první tištěný kancionál bratrský, jenž v nové úpravě vytištěn r. 1519 v Litomyšli, ač nehrubě správně, tak že Lukáš podnikl nové vzdělání, ale nedokončil ho.]

[30]) [Bratr Jan Roh rodem z Domažlic, r. 1529 zvolen k úřadu biskupskému, v němž r. 1532 povolán ku přední starosti; umřel r. 1547 v Ml. Boleslavi. O jeho náklonnosti k ideám lutheránským viz str. 107 a 114. Roh byl upravitelem kancionálu zůstaveného v rukopise po bratru Lukáši (1541) o vydavatelem německého kancionálu bratrského po smrti M. Weysze, jenž práci tu podnikl na radu Lutherovu (1535). Blahoslav nazývá ho mužem velikým, který sobě rovného v českém jazyku a dokonalé známosti jeho neměl, ač prý jako Livius po patavicku, v řeči zatrhal po domažlicku; nejvíce své mistrovství ukazoval v korrigování kněh českých. Jirečkova Rukověť II. str. 183—186.]

[31]) Bratr Mach [neboli Matěj Sionský rodem z Kláštera Hradiště, jenž bratřím slul Sionem] biskupem zvolen r. 1537, poslán r. 1548 do Prus k bratřím vypovězeným, zemřel r. 1551 v Doubravně (Gilgenberg). Jako Augusta ani on nekonal pravidelných studií. [Kancionál bratrský redakce Machovy vydán r. 1547 v Boleslavi.]

[32]) Bratr Jiří Izrael [z Uherského Brodu, roku 1557 vyvolen za biskupa (str. 161) a po smrti Augustově 1572 odevzdáno mu prvenství v Jednotě] byl hlavní organisátor sborů bratrských v Polsku. Zemřel v Lipníku jako stařec více než osmdesátiletý roku 1588. [S bratrem Machem Sionským připravil vydání kancionálu roku 1547 v Boleslavi tištěného.]

[33]) Kancionál úpravy Blahoslavovy vytištěn roku 1561 v Šamotulách (sev. od Poznaně), na statku Lu

káše hraběte z Górky. Z práce této vznikl spis Blahoslavův „Musika", první to theoretický spis hudební v literatuře české (1558, 1560)].

[34]) Srovnej úchvatnou píseň uvedenou v Jirečkově Anthologii II. str. 313.

[35]) [Přání J. Jirečka, „aby nyní, kde smysl pro starožitnou hu dbu čileji se protouzí, některý znatel toho se ujal a nápěvy bratrské jakož i vůbec kancionálův a graduálů staročeských prozkoumal", podnes zůstává bohužel nevyplněným a zbožným přáním.]

[36]) Uvedeno od Schweinitze str. 405.

[37]) Vyšlo jich patnácte v letech 1505—1659 vedle velmi četných vydání lidových. [Kancionály bratrské přeloženy byly též do jazyka německého 1531 1535, 1538, 1544 a 1566), a polského (1544, 1569 a 1646)].

[38]) [Kancionál Ivančický z r. 1576 jest nejkrásnější naše kniha česká střední doby, pravá chlouba umění typografického a dřevořezného. Jirčeek v Č. Č. M. 1862 str. 26.]

[39]) Vocel, Miniatury české XVI. století Památkách archaeol. III. str. 255.

[40]) Dva byly dílem Jednoty bratrské: [Mik. Klaudiana (1518) a br. Lukáše (1525)].

[41]) [Blahoslavův překlad Nov. Zákona vydán byl v Ivančicích po prvé roku 1564 v dvanácterce, po druhé r. 1568 ve čtverci. Výsledky svého srovnávacího studia starších překladů českých s vulgatou a textem řeckým Blahoslav uložil v proslulé své grammatice, kterou položit chtěl „příklad a pravidlo pravé češtiny budoucím zákona Páně vykládačům". Dílo to, o němž Blahoslav po více než 20 let pracoval, a které vzácným je svědectvím bystrého vtipu, bedlivého pozorování a jemného citu pro dokonalost jazykovou, vydáno tiskem teprve r. 1857 od J. Jirečka o J. Hradila.]

[42]) [Ondřej Štefan († 1577), žák a nástupce Jana Blahoslava v úřadě biskupském, sídlil v Ivančicích. Mimo přípravy, které spolu s mistrem Albrechtem z Kaménka podnikl ku překladu Starého zkona, proslul svým účastenstvím v skládání pamětí bratrských, dvoudílnou postillou Kralickou (1575 a ve spolku s br. Janem Kalefem vydáním kancionálu Ivančického (1576).]

[43]) [Isaiaš Cibulka neboli Caepolla († 1582), žák Blahoslavův a university vittenberské, správce

sboru na K r a l i c í c h, kam r. 1578 přenesena tiskárná bratří z Ivančic. Po smrti Štefanově (1577) povolán byl do užší rady a uloženo mu, aby pod nejvyšším dozorem Jana Eneáše pokračoval v díle osiřelém. V l. 1579—1582 vydány 3 díly bible Kralické, načež nastala přestávka pětiletá.]

[44]) [J a n E n e á š († 1594) žák university vittenberské, na níž nabyl hodnosti mistrské (1567); byv zvolen r. 1577 biskupem a povolán ku přední starosti, své sídlo vzal v I v a n č i c í c h, kde zároveň byl správcem slavné školy bratrské. Po smrti Štefanově jemu svěřena hlavní péče o bibli Kralickou a za jeho vedení vydáno všech šest dílů (1579—1593). — Mezi druhými překladateli vynikli jako důkladní znatelé hebrejštiny: M i k u l á š A l b r e c h t z K a m é n k a († 1617), mistr university vittenberské, učitel hebrejského jazyka na školách bratrských v I v a n č i c í c h a F u l n e k u, rozšed se později s bratřími marně hledal lepšího postavení v Praze, a L u k á š H e l i c e († po roce 1600) z rodiny židovské, která přestoupila k Jednotě, svými vědomostmi v hebřejštině posloužil Jednotě, ale nepokojným svým chováním způsobil mnoho mrzutostí bratřím. Řadu slavných překladatelů bible Kralické zavírají: J i ř í S t r e j c neboli V e t t e r u s, J a n H l a v á č neboli C a p i t o, P a v e l J e s e n a J a n E f f r e i m. Jejich památku zvěčnil pěvec Slávy dcery krásnou znělkou oslavnou (II. č. 133). Srov. Herm. Jirečka, B i b l e K r a l i c k á a p ř e k l a d a t e l e j e j í v Rozpravách I. 1861 a dodatky k tomu v Památkách 1862.]

[45]) Slova [Kšaftu umírající Jednoty bratrské] uvedená od J. Šmahy, kterýž o bibli Kralické uveřejnil důležitou rozpravu v Č a s. Č e s. M u s e a 1878, 1879. [Srovnej též pozoruhodný, u nás neoceněný pokus Karafiatův o rozbor Kralického Nového zákona co do řeči i překladu; v úvodu jeho podána jest historie biblického textu bratrského Praha 1878).]

[46]) O c h r a n o v neboli H e r r n h u t v k r á lovství Saském je střediskem obnovené Jednoty bratří moravských. Vystěhovalci moravští nalezli tu útočiště na statcích hraběte Zinzendorfa; má dnes na tisíc obyvatelů. [O souvislosti obnovené církve bratrské se starou Jednotou bratří českých viz rozpravu J. Müllera v Č. Čes. M. 1885.]

[47]) Nazývají se obyčejně f o l i a n t y l e š e n s k ý m i. Po požáru archivu Litomyšlského r. 1546 Černý a Blahoslav sebral paměti nejstarší, pokud možná bylo shledat. Když po zkáze protestantismu v Čechách polské město Lešno se

stalo hlavním střediskem Jednoty, přenesen tam i archiv. Lešno vypáleno bylo od Poláků ve válce proti Švédům r. 1656 (29. dubna); brzo povstalo sice ze svých zřícenin, ale požár lešenský byl smrtelnou ranou pro Jednotu. Roku 1836 v kostele sv. Jiří nalezeno bylo 13 foliantů, které byly zakoupeny od bratří moravských za 500 dolarů. Folianty lešenské byly hlavním pramenem Gindelyho „Geschichte der böhm. Brüder" (1868); prozkoumány byly také od Reichela: Zusätze und Berichtgungen zu Johannes Plitt Denkwürdigkeiten (1844), od Palackého a Golla. [Srovnej Gollův popis archivu Ochranovského vůbec a českobratrského zvláště v Čas. Čes. Musea 1876, str. 733—752.]

[48]) [Srovn. I. dílu str. 465.]

[49]) [Viz str. 143.]

[50]) Václav Hájek († 1553) [„Apostata", ježto z utraquismu, v kterém byl vychován, přestoupil k církvi římské], byl knězem katolickým, mravů pochybných a svědomí málo úzkostlivého, skoro po všechen svůj život se potýkal se svými představenými. Přes to někteří utraquisté a katolíci se nerozpakovali svěřit jemu sepsání kroniky, která by byla předjatou odpovědí na dílo, připravované od stoupence strany pokrokové Martina Kuthena († 1564). Hájkovi dostalo se od stavův úkolu úředního, a v jeho rukou ocitly se prameny velmi důležité. Bylo mu uloženo napsat dílo spíše polemické nežli historické; když jeho práce byla skončena (1539), prohlédla ji komisse censurní, která nelítostně vymazala všecka místa podezřelá. Ostatně na tom nezáleželo jemu. Pravda byla nejmenší jeho starostí. „Celý dějezpyt a dějepis český," praví Palacký, „nezná většího škůdce nad muže tohoto, který dav se do spisování obšírné kroniky české, jal se neslýchanou nestoudností nejen vymýšleti a na drobno líčiti dle zdání svého příběhy nebývalé, ale i podkládati jim za prameny spisy rovněž smyšlené a od nikoho, ani od spisovatele samého nevídané. A toto veliké pásmo lží a klamů chytře ukrytých, za kteréžto my na místě spisovatelově styděti se musíme, podáno jest národu našemu za pravou kroniku roku 1541, a za takovou přijato a přijímá se bohužel ode mnohých až podnes! Kalem Hájkovým naprzněny zůstaly potom více méně pohříchu všecky kroniky české, až teprve Dobner obšírným svým komentárem (r. 1761 až 1782) odkryl učenému světu všecku nečistotu pramene toho." [Dějiny národa českého I. č. 1. str. 31—32.]

[51]) Matěj Červenka (1521—1569) byl žákem br. Augusty, nad nějž vynikl výmluvností, a věrným přítelem br. Blahoslava, jenž stkvělé o něm vydává svědectví [Srovnej str. 143]; pracoval v VII. a IX. foliantu archivu bratrského. Hlavní jeho dílo historické jest Poznamenání některých skutků božích obzvláštních... Což se vše dálo za panování Ferdinanda I. od l. 1530 za několik let pořád.

[52]) Jan Černý († 1565) má přední zásluhu o obnovení archivu. Foliant VII. a VIII. obsahují historické zprávy o dějinách Jednoty v l. 1547—1552. [Srovnej díla našeho str. 142.]

[53]) Zmínili jsme se již, že seznam spisů vyšlých z péra Blahoslavova daleko ještě není přesně určen. Viz článek Gollův Jana Blahoslava spisy historické v Čas. Čes. Mus. 1877 str. 325—333. [Z historických spisů Blahoslavových obsahem důležité a formou dokonalé jsou zprávy o cestách jeho do Vídně (1555—1557) a do Magdeburka k Flaciovi Illyrikovi, zakladateli církevního dějepisectví mezi protestanty něm. (1556). V „Summě" podán nástin dějin Jednoty, v němž na základě starších pramenů původ jednoty obšírněji a pozdější osudy jsou stručněji vylíčeny. Blahoslavova Historie bratrská, známá dějepiscům XVI. století, není nám zachována. Nesprávně Blahoslavovi připisován t. zv. Židot Augustův, jenž podle důkazů prof. Golla prací je br. Jakuba Bílka (Č. Čes. Mus. 1877 str. 327—330) a rukopisné dílo Historia fratrum, nejspíše dílo br. Vavřince Orlíka. (Ibidem str. 332.) Srovnej Gollovy Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder str. 53—60.] — Žádný sbor kněžský nebo světský, praví Jos. Jireček, nezaměstnával se tak pečlivě s dějinami svými jako Jednota. — Až vše, co napsali, bude uveřejněno, poznáme, že bratří pro dějiny XVI. století učinili více než všichni tehdejší učenci čeští a moravští dohromady.

[54]) Jireček, O vyvinutí historické prózy české za XVI. a XVII. věku v Čas. Čes. Musea 1873 (str. 420).

[55]) Jakožto professor na universitě pražské pojal za manželku dceru knihtiskaře Jiříka Melantricha z Aventina, stal se jeho společníkem, později nástupcem. Byl tajným posluchačem Jednoty, † tak řečeným nikodemitou, a horlivým čtenářem bible Kralické. [Srovnej rozpravu Šmahovu o bibli Kralické v Č. Č. Mus. 1878 str. 493. Na důkaz uvádí se Veleslavínův spis „Štít víry pravé"

(1591), kde na str. 1—425 dvě třetiny textu nejsou než samé doklady z bible šestidílné. I mohl Jungmann vypovědít, že tu čeština výborná, přehlédnuv, že to čeština bratří českých.]

[56]) Kalendář historický vydán byl v Praze r. 1578 a 1590. Jest to přehled dějin evropských, spořádaný podle měsíců den za dnem, bez souvislosti vnitřní. [Nezdařilá myšlenka prof. Pavla Ebera o kalendáři historickém po prvé následována v Čechách od Prokopa Lupáče jazykem latinským r. 1584 v díle „Rerum bohemicarum ephemeris seu calendarium historicum."] — Veleslavín zůstavil mnoho překladů z literatur cizích, obyčejně jako spolupracovník. Nejznamenitější je překlad historie české od Aenaše Sylvia, protože se jeví v něm pokrok řeči naproti překladům starším (r. 1487 od kanovníka Jana Húsky a 1510 od Mik. Konáče z Hodíštkova.] Nejpůvodnější část prací Veleslavínových tvoří předmluvy jeho [z nichž rozprava o dějepravě české přidaná úvodem k společnému vydání obou kronik, Sylviovy a Kuthenovy (1585) náleží k nejznamenitějším jeho pracím vůbec.] V Rozumově bibliotéce staročeské (sv. II. a IV.) uveřejněny byly výpisky z hlavních prací Veleslavínových.

[57]) Politia historica, [o vrchnostech a správcích knihy patery (1584, 1592, 1606], jest jakési pojednání o mravouce politické. Obsahuje zajímavé zprávy o době spisovatelově. Viz pojednání prof. A. Truhláře o dílo tomto v Č. Čes. Musea 1885 str. 346—365. — Dr. Jiří Lauterbeck, znamenitý právník a humanista německý † 1578. Jeho Regentenbuch, poprvé tištěný roku 1556, dočkal se několikera vydání.

[58]) „Pravá zásluha Veleslavínova," praví Jireček, „záleží v konečném upravení prózy historické na základě latinském (Č. Čes. Mus. 1873 str. 416). [Týž způsob slohové dokonalosti vyniká i v historických pracích vrstevníkův a přátel Veleslavínových: Jana Kocína z Kocinétu, vzdělavatele historie církevní a turecké, Pavla Vorličného, překladatele Flaviova díla o válce židovské Matouše Hozia, překladatele Guagninovy Kroniky moskevské, Václava Plácela z Elbinku, upravitele historie židovské, Abrahama z Günterodu, překladatele Xenofontovy Cyropaedie, a Marka Bydžovského z Florentina, dějepisce dob Maximiliana II. a Rudolfa II.] O slovníkářských pracích Daniele Adama z Veleslavína viz pojednání J. V. Nováka v Č. Č. Musea 1885 str. 333, 556.

59) Václav Budovec z Budovcova narozen roku † 1551, sťat dne 21. června 1621. Jeho život nebyl ještě prozkoumán tak, jak by zasluhoval. Budovec vynikl hlavně jako řečník; jeho hlavní dílo historické jsou paměti o pohnutých událostech v l. 1608—1610. O jeho mládí a cestách podává Dr. Konst. Jireček zajímavé podrobnosti v rozpravě Václav Budovec z Budova v Cařihradě (Čas. Čes. Musea 1877 str. 417 a násl.).

60) Karel starší z Žerotína (1564—1636), jeden z největších mužů země české, byl předmětem důležitých prací. Ku poznání dějin jeho nejvíce přispěl V. Brandl a Petr rytíř Chlumecký. Chlumecký († 1862) velikým dílem Carl von Zierotyn und seine Zeit (1564—1615) Brno, 1862. [Druhý svazek, obsahující vzácný materiál listinný k biografii Žerotínově, vydán po smrti Chlumeckého péčí d'Elverta r. 1879.], Brandl vydáním zápiskův o sněmě r. 1612 (1864), zápisův o soudě panském (1866) a jeho listů (3 sv. 1870 až 1872). L. Leger v Revue historique uveřejnil některé jeho listy, týkající se Jindřicha IV.

61) Alsted (1588—1638) filosof a theolog. Jeho encyklopedie biblická od dávna bývala proslulá.

62) Didaktika, Kap. XXV. V různých svých spisech Komenský neustále se vrací k této myšlence.

63) Spisy Komenského jsou velice četné; není skoro otázky bohoslovné, jíž by se byl nedotekl. V žádném díle nenalezneme něco původního, není žádného místa, kde by byl přispěl ku pokroku vědy theologické. To vysvětluje se částečně povahou encyklopedickou jeho studií, ale také tím, že ve většině svých spisů sleduje určitý cíl praktický. Criegern, Johann Amos Comenius als Theolog. Lipsko 1881 str. 58. Viz též Kleinerta, Theologische Studien und Kritiken 1878.

64) Str. 57.

65) Viz Borového Arcibiskup Medek str. 230 a násl. Jak obyčejně dějepisci katoličtí velice rádi zveličují události a zvláště vyvozují z nich úsudky výstřední. I když nevěříme jim úplně a připustíme, že stížnosti kněží bývají často domnělé, bylo by pošetilé popírat je a mlčením přecházet podle příkladu mnohých historiků protestantských bylo by to porušování pravdy.

66) Ibidem str. 119 podle zprávy, kterou probošt učinil arcibiskupovi roku 1583.

[67]) Listy faráře oujezdeckého uvedené od Borového ibid. str. 26, 108.

[68]) Srov. Gindely, Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. str. 124. — Dvorský, Jaký byl číselný poměr katolíků vůči straně pod obojí l. 1609? L. 1589 se udává počet dorostlých osob mužských ze stavu panského v Čechách na 232 a seznam z r. 1609 počítá pánů k víře katolické se při znávajících 61; všech osob dorostlých stavu rytířského roku 1589 udává se 2086 a v seznamu z r. 1609 počítá se 141 osob a několik ještě synů k víře katolické se přiznávajících. Číslice tyto jsou přibližné, ale zajisté přesné. V Praze roku 1619 bylo 51 kostelů nekatolických a 40 katolických; ale mezi těmito značný počet je kostelů klášterních a mnoho farních kostelů filiálních, které i přes bouře husitské, třeba v zpustlém stavu, zůstaly katolickými. (Rezkův Sborník historický 1884 str. 280—288.)

[69]) První doba činnosti jesuitů obsahuje asi l. 1560 až 1572: restauraci katolickou ve Francii, tyranství vévody Alby v Nizozemí, získání zemí jižního Německa, počátek reakce katolické v Rakousku a v Polsku. Tyto úspěchy vzbuzují okolo roku 1575 nový odpor protestantů, kteří asi po deset let hájí svou državu, často s úspěchem. Zavraždění prince Oranienského roku 1584, jímž způsobeno podrobení krajin belgických Filipu II., vyznačuje počátek druhého útoku katolického, který vede ku povstání protestantů rakouských a ku pádu Rudolfovu.

[70]) [Protireformace katolická v zemích štyrských jest smutně památna v kulturních dějinách národa slovinského. U tohoto počtem skrovného národa, jenž po celých devět věků (VII.—XVI.) římsko-německého panství zůstával bez literatury, reformace vzbudila čilý život duševní. Zásluhou Primože Trubera a Jiřího Dalmatina, prvních to překladatelů písma sv. do jazyka slovinského, vytvořen spisovný jazyk, a vyskytla se celá řada znamenitých mužů a prací, jichž vliv zasahoval brzy i do Přímoří a Bosny mezi Chorvaty a Srby. Nadějný rozkvět písemnictví slovinského protestantismem vzbuzený zahynul útiskem náboženského pronásledování: jesuité sháněli a pálili knihy slovinské s takovým úsilím, že dnes tisky jihoslovanských protestantů náleží k největším vzácnostem; mnohé na dobro byly vyhlazeny. Od té doby počíná katolická doba slovinské literatury, která podobně jako v písemnictví českém znamená úplné zmrtvení duševního ži-

vota, jež po dva věky trvalo a přestalo teprv, až nová doba přinesla nové probuzení. Viz Pypina a Spasoviče Dějiny literatur slovanských v překladu Kotíkově I. str. 237.]

[71]) Jest to, nemýlíme-li se, fakt velmi důležitý; jesuité se chopili offensivy a oni právě dali znamení k nepřátelství. O skutku tom nelze ani pochybovat, studujeme-li události v Čechách; ale osvětlí se nám ještě jasněji, přihlédneme-li k tomu, co se dálo v druhých zemích Habsburských. Tu odhaluje se zřejmě plán útoční proti reformaci. Několika fakty a daty lze to dokázat: Rudolf nechce slavně potvrdit slibů, jež jeho otec učinil stavům v Horních a Dolních Rakousích (1577—1578); zapovídá veřejné konání protestantských služeb božích v městech dolnorakouských (1578) a ve Vídni zavírá kostel a školu protestantskou, zřízenou v domě stavovském; přinucuje měšťany, aby se účastnili obřadů katolických, aby se zpovídali a přijímali (1580). Melichar Khlesl vede věc tak obratně, že po sedmi letech protestantství téměř úplně zmizelo ze všech měst. Vyšší stavové déle se staví na odpor; ale vzpourou sedláků (1595—1598) jsou ohroženi, a velký počet far vrácen jest katolíkům. Opatření reformační rozšířena jsou do Horních Rakous (1597—1600). — V Štyrsku a v zemích sousedních stavové přinutili arciknížete Karla, aby uznal zásadu svobody náboženské; reakce se připravuje až po smrti Karlově (1590) za vlády vdovy jeho Marie bavorské. Když se Ferdinand ujme vlády, v době čtyř let (1597—1600) katolictví, skoro úplně zničené, jest všudy obnoveno, chrámy protestantské pozavírány: vyšší stavové, kteří setrvávali v kacířství, vyloučeni jsou ze všech úřadův, a jejich řady brzo řídnou odpadáním. — Historikům katolickým bude vždy poněkud těžko popírat tato fakta. Jejich snaha, dokázat, že útok vyšel se strany protestantské, zdá se ostatně svědectvím velmi zvláštního úpadu myšlenky náboženské Jesuité se nestyděli za své dílo, a bázlivé apologie nynějších obhájcův jejich jsou urážkou pro ně. My zavrhujeme jejich zásady, ale oni ještě přísněji by se odsoudili sami, kdyby nebyli jich vykonávali.

[72]) Zvláště proti bratřím směřovalo úsilí jesuitů za této první doby. Ještě se necítí dosti silnými, aby mohli čelit lutheránům, hledí rozdělit své protivníky, povzbuzují a vykořisťují žárlivou nedůtklivost utraquistů. Proti bratřím soustřeďují také všecku svou polemickou činnost. V á c l a v Š t u r m, jeden z mladíkův od Ferdinanda poslaných do Říma, aby tu vychováni byli pod dohledem Loyolovým.

uveřejňuje proti nim roku 1582 Srovnání víry a učení bratří starších, jednu z nejznamenitějších prací polemických, jaká kdy napsána byla proti Jednotě. Poměrné jeho umírnění, chvála, kterou vzdával mravouce bratří, jejich zásluhám o literaturu a zpěv, činí tím vážnější druhé jeho obžaloby Procházel zemí, vyzývaje své protivníky k veřejnému hádání, jež nebývalo vždy bez výsledku. [Missiemi jesuitů, zvláště Šturma a Hostounského Jednota bratrská těžké škody brala v Litomyšli a na druhých rozsáhlých panstvích pernšteinských, kde v Čechách poměrně nejčetněji byla zastoupena. Jesuitům dostávalo se tu ochotné podpory od nejv. kancléře Vratislava z Pernšteina († 1582). Na rozkaz jeho pozavírány sbory bratrské v Litomyšli, v Landškrouně, v Potšteině, v Kostelci nad Orlicí. V Landškrouně sbor později dokonce rozbořen, škola bratrská odtud jinam přeložena. Pod pokutou 10 kop, vězením a trestáním zapovězena všeliká shromáždění tajná.]

[73]) Borový, Medek str. 145.

[74]) Ibidem str. 159.

[75]) [Roku 1582 zemřel pan Vratislav z Pernšteina; roku 1592 pan Vilém z Rosenberka, jehož bratr Petr Vok, poslední Rosenberk († 1611), přestoupil r. 1582 k Jednotě bratrské; r. 1596 pan Adam z Hradce, jehož synem Jachymem Oldřichem r. 1604 vymřela tato větev starožitného rodu Vítkovicův.]

[76]) Naskytne se nám příležitost promluvit podrobněji o této zvláštní a málo sympathické osobě. Archivář Petra Voka z Rosenberka Václav Březan napsal jeho biografii. je to vzácný pramen pro dějiny konce XVI. a začátku XVII. století, ježto obsahuje velmi důležité zprávy o stavu mravním a duševním za této doby. Dílo Březanovo uveřejněno bylo od Fr. Mareše v Staročeské bibliothéce vydávané nákladem musea království česk. sv. 5., Praha 1880. [Březan, historik vyšlý ze školy bratrské, a vřelý přívrženec Jednoty, veliké zásluhy si zjednal o spořádání slavného archivu Třeboňského a horlivě pracoval o dějinách rodu Roseberského. „Monumenta Rosenbergiaca" obsahovala pět dílů, z nichž první tři sahající od báječných počátků rodu Rosenberského do smrti Petra Kulhavého (1545) se ztratily a nejsou známy než z krátkého výtahu, jejž Palacký uveřejnil v Čas. Čes. Musea 1828. Díl IV. obsahuje život pana Viléma z Rosenberka, vydaný tiskem r. 1847, a díl V. život Petra Voka, posledního Rosenberka, k němuž Březan lnul láskou

téměř dětinnou. Srovnej životopis Březanův od Fr. Mareše v Čas. Česk. Musea 1878, str. 93. a násl.] Viz rodopisnou studii Rybičkovu, Poslední Rožmberkové a jich dědictví v Čas. Česk. Musea 1880 a 1881.

[77]) Páni a rytíři od dob krvavého sněmu s největší nechutí se stavěli v popředí, ale jestliže někdo přejal zodpovědnost, byli hned velice ochotni. — Na sněmě roku 1593 zvítězila opposice [nastrojením pana Jiřího z Lobkovic, jenž tímto nebezpečným způsobem domoci se chtěl úřadu nejv. purkrabství, uprázdněného smrtí pana Viléma z Rosenberka, i užil k tomu pomoci bratra svého Ladislava k podnícení stavů]. Sněm se rozešel nerozhodnuv o předloze královské, co se nestalo již dávno: příště, slibovali oba bratří Lobkovicové, „král již nebude moci více v tomto království rozkazovati a poroučeti tak jako v Rakousích, ale stavův za to, co by chtěl nařiditi neb míti, bude musiti žádati.“ Na radu Ferdinanda Tyrolského Rudolf jednal rázně, Ladislav dal se na útěk, Jiří byl vržen do vězení, v němž zahynul roku 1607. Když sněm znovu se sešel, svolil ke všem požadavkům královým. Viz Tomkovu rozpravu Spiknutí Jiřího z Lobkovic roku 1593 v Čas. Česk. Musea 1853 str. 215—248.

[78]) I. str. 40. — Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka 1572—1652; Paměti jeho jsou pramenem prvního řádu pro dobu od r. 1608—1619. Tiskem vydány od J. Jirečka ve dvou dílech r. 1866 a 1868. [Zápisky Slavatovy z let 1601—1603 uveřejnil A. Rezek v pojednáních kr. učené společnosti (VII. 2).] vedle těchto Pamětí nejdůležitějším dílem pro tuto dobu jest Historie církevní od Pavla Skály ze Zhoře (1583 až 1640); děje české v l. 1602—1623 uveřejnil K. Tieftrunk v pěti svazcích, Praha 1865—1870.

[79]) [Vilém Slavata byl třetí syn pana Adama Slavaty, posluchače Jednoty, a Doroty Kurcpachovy, lutheránky; vychování dostalo se mu ve víře bratrské. Jeho učitelem byl br. Jan Jaffet, proslulý dějepisec Jednoty, od něhož mladý Slavata získal nejen základy v jazyce latinském a českém, ale i zálibu k historii. Jaffet zemřel 1614 jakožto správce sboru Horažďovského. O ceně historických spisů jeho: Hlasu Strážného, Meče Goliášova. Historie o původu Jednoty bratrské viz Gollovy Quellen und Untersuchungen str. 80—84.)

[80]) Takto Slavata se horší na slabost katolíků: „Osoby z vyšších stavův k ženění a vdávání žádného rozmýšlení

nemívaly, že muž katolický jednou vzal sobě za manželku pod obojí, aneb panna neb vdova pod jednou muže pod obojí sobě vzala a potomně, jak se mezi sebou namluvili, syny a dcery pod jednou neb pod obojí vyučovali a vycvičovali. Ke křtům svatým a na pohřby, a na kázaní při pohřbích tolikéž bez rozmýšlení obojího pohlaví pod jednou k těm pod obojí nacházeti se dávali, in summa pod tou zástěrou a pod tím zřízením zemským, že pod jednou a pod obojí v království Českém za jednoho člověka dobří přátelé býti mají „katoličtí političtí se zastírali". (Paměti Slavatovy I. str. 40.)

[81]) A. Rybička, „Pan Jaroslav Bořita z Martinic a město jeho Muncifaj v letech 1600—1612" v zasedacích zprávách král. čes. společnosti nauk. 1882, str. 100 [Muncifaj z lat. Mons fagi (Hora buková) městys v okresu Slanském, jehož starší název byl Dolní Smečno].

[82]) Jan Orth, Nástin historicko-kulturního obrazu Jindř. Hradce od konce 15. stol. až k povstání stavovskému (1618). Jindř. Hradec 1879 str. 52—54.

[83]) Mandát jest uveřejněn v České historii Skálově I. str. 30.

[84]) Nevíme, zda z nevědomosti nebo ze zlomyslnosti protivníci obviňovali Budovce, že přešel k islamu.

[85]) O sněmě roku 1603 viz Pavla Skálu ze Zhoře I. str. 53—60.

[86]) To byli jediní, na něž možná bylo spoléhat a ostatně i jinak „malé stádce katolické" neopatřilo by dost učitelů. Následkem povstání roku 1618 stavové uveřejnili dvě apologie; druhá rozsáhlejší obsahuje důležité zprávy o reakci katolické. Ovšem nenapadne nikoho, aby věřil všem jejich prohlášením, nicméně je to důležitý kus listinný. Několikrát byl uveřejněn, zvláště v díle „Historische Aktenstücke über das Ständewesen in Oesterreich, Lipsko 1847. Spis Peškův Geschichte der Gegenreformation in Böhmen (2 sv. Drážďany 1844) psaný s hlediska přísně protestantského, jest jinak dílo svědomité, dobře promyšlené a zasluhuje posud pozornosti. O záměrech Khleslových a Lanoyových srov. Skálu str. 73 a 75.

[87]) [Sboru Mladoboleslavskému zahrozilo nebezpečenství již r. 1588, kdy smrtí pana Adama Krajíře z Krajku zašel tento v dějinách Jednoty slavný rod panský. O jeho

dědictví vznikl spor mezi jeho vdovou a oběma sestrami, jejž marně snažil se porovnat biskup Jan Kalef. Lakotný pan Jiří z Lobkovic slibováním sňatku vyláka na vdově páně Krajířově postup všech jejích práv a zastrašiv obě sestry vyhrožováním nemilostí císařskou, prostřednictvím nejpřednějších pánů českých, protivníků Jednoty bratrské, za 100.000 kop zakoupil si panství mladobcleslavské. Kalef, netuše nic dobrého, vystěhoval se z města spolu se všemi spisy a knihami bratrskými. Ale brzo oddechli sobě bratří, když pan Jiří z Lobkovic panství toto vyměnil za Chomutovské s panem Jáchymem Bohuslavem Hasišteinským z Lobkovic, synem pana Bohuslava z Lobkovic, známého z jednání sněmovního roku 1575, rovněž horlivým lutheránem. Roku 1597 měšťané boleslavští, uživše peněžních nesnází svého pána, vykoupili se za 30.000 kop gr. z poddanství, a město nabylo práv města královského: bratří s lutherány se rozdělili o správu politickou, ve věcech náboženských užívajíce plné rovnoprávnosti. V letech následujících konáno několik slavných synodů v Ml. Boleslavi, ke kterým se i z Polska dostavilo mnoho účastníků. R. 1599 voleni tu k úřadu biskupskému Samuel Sušický a učený Zachariáš Ariston. Ale dlouho bratří se netěšili ze změny vé vrchnosti. Po vydání osudného mandátu Rudolfova r. 1602 dva komisaři královští byli vypraveni bo Ml. Bolslavě. Dne 11. listopadu sbor bratrský kolím zaprán a zpečetěn; později zabavena také škola a dům bratrský. Tři měšťané, kteříž odpírali tomu, byli zajati a v Praze na Bílé věži vězněni po sedm měsíců. Konečně novým rozkazem císařským zabaven bratřím všecken majetek nemovitý. Tak smutnou zkázu vzala v dějinách bratrských přeslavná hora Karmel, místo, kde působili a posledního odpočinku došli nejslavnější biskupové Jednoty: Lukáš, Roh, Augusta, Černý.]

[88]) Jest mnoho smyšleného ve vypravování protestantských dějepisců, že bylo krutě postupováno proti protestantům po r. 1602. Kdo mohl by takto vystupovat proti nim? táže se Gindely v Gesch. der böhm. Brüder II., str. 343. — Vskutku dějepisci katoličtí mají pravdu. Nebyloť opravdového pronásledování a skutky, kteréž uvádíme, jsou buď méně důležité nebo výminečné. Je to jedna z příčin, pro které se lid celkem ukázal lhostejným za doby povstání. Však nechceme tím říci, že nebylo nebezpečenství. — Cílem katolíkův — a oni se jím netají — bylo zničit svobodu svědomí. „Lutherány a kalvinisty," praví

Winder v svém traktátu o potlačení kacířství,,, třeba zabíjet mečem, vyháněť, hubit, pálit ohněm, sirou a smolou, zmařit a zničit, pronásledovat všemožně až k úplnému jejich zániku . . zkrátka pronásledovat je až k smrti a vyhubit je všemi mukami a útrapami". — „Vězte," praví jiný, „my všickni zde po všem světě jsme se sestoupili v svatou ligu; veliká jest naše moc, je nás již 80.000; dokud jeden z nás zůstane na živě, neušetříme ani námahy ani práce, ani péče, ani píle, abychom vás zničili, vás, vaše náboženství, vaší zemi a váš lid. A nikdo nám v tom nezabrání, ani anděl s nebe." Nač uvádět ještě více dokladů? Zda jest jediný katolík horlivý, který by popíral církvi právo a povinnost všemi prostředky pracovat o vyhubení kacířství? — Protestanté byli tudíž v spravedlivé obraně, a marnost, s níž se potkávaly pokusy jejich nepřátel, po stránce práva neměnila ničeho v situaci. — Jinou otázkou jest, zda jejich odboj byl vhodný, zda nebylo lépe pohrdat drážděním ještě neplodným, a v každém případě bylo třeba národu ponechat času, aby jasně poznal nebezpečenství. Nelze popírat, že mnozí náčelníci povstání rádi viděli záminky, po nichž pásla jejich ctižádost. Ale vše to nestačí ku přemístění zodpovědnosti; útočníky zajisté byli jesuité. Každému je na vůli, chválit je za to nebo tupit, ale zdá se mi zpozdilým, obhajovat je pro to.

[89]) Respublica Bojema str. 166 a 421.

[90]) Fellner; Mittheil. des Instituts für österr. Geschichte 1887 str. 296.

[91]) Situace se proměnila velice za Rudolfa; proto Moravané byli první, kteří si přáli revoluce. Neoblíbeností Rudolfa a úředníků královských posílen byl ještě dávný jejich odpor proti všelikému vměšování se moci ústřední a potvrzeno smýšlení partikularistické. O stycích Čechů s Moravou viz Chlumeckého Carl von Zierotin und seine Zeit a Gindelyho Rudolf II. und seine Zeit II. str. 171.

[92]) V l. 1548—1611 předsedou tohoto soudu appelačního byl vždy Čech a toliko řídkou výminkou povoláváni za přísedící jeho Slezané a Moravané.

[93]) Nejvyšší kancléř byl vždy Čech a přísahu věrnosti činil toliko králi a stavům českým v užším slova smyslu.

[94]) K těmto stížnostem družil se ještě nárok Čechů, že sami chtěli volit krále. Grünhagen v znamenitém svém díle o dějinách Slezska ukazuje zjevně, jak hluboký odpor Němci měli k Slovanům. — Nejhrozivější nebezpečenství nepotlačuje odvěkého záští (viz na př. Grünhagen II. str.

136). V prudkém zápase dále se pokračuje po celou vládu Matyášovu (str. 161). Zjevná vřelost Grünhagenova je svědectvím, že shoda byla velmi nesnadná a že všecky chyby nezavinili Čechové. „Jak tito lidé byli nenapravitelní ve své krátkozrakosti," praví o Slovanech, „ukázali právě nyní dosti jasně tím, že Vratislavským, jichž nedůtklivost národní dostatečně znali v Praze, poslali věřící list pro svého posla Melichara Róra z Rórova, sepsaný jazykem českým". Všickni Slezané na štěstí nebyli Němci tak horlivými, jako měšťané Vratislavští nebo jako pan Grünhagen; mezi nimi byli lidé, přiznávající Čechům právo mluvit česky; při větší opatrnosti a obratnostiz ajisté jejich počet byl by se rozmnožil a zavládly by poměry upřímnější.

[95]) Srovnej Gindelyho II. str. 27 5.

[96]) Goll, O slezském maiestátě Rudolfa II. v Č. Č. Musea 1874.

[97]) Od té doby pokrok měst vyznačen jest zákony a nařízeními, jež platily pro celý stav městský, a nikoli soukromými výsadami, jež panovníci udělovali jednotlivým obcím. Jaromír Čelakovský, Privilegia měst pražských XXXIX.

[98]) O zřízení městském za této doby viz Práva Koldínova ve sbírce Codex juris bohemici IV. 3. část, 2 oddělení (Praha 1876) str. 7—25. Pavel Krystyan z Koldína (původně Pavel Křesťan), rodem z Klatov (1530—1589) byl professorem na universitě, potom písařem a kancléřem Starého města pražského. Jeho sbírka byla přijata ode všech měst českých — mimo Louny a Litoměřice, jež přijaly ji teprve roku 1610 — byla rozšířena na Moravu roku 1697 a zůstala v platnosti až do vyhlášení občanského zákonníka rakouského (1786—1811).

[99]) [Na města královská povýšeny tehdáž tyto obce: r. 1569 Nový Bydžov, r. 1584 Rokycany, roku 1588 Rakovník, r. 1598 Hradčany a Loket, r. 1600 Mladá Boleslav, r. 1608 Týn nad Vltavou a r. 1609 Prachatice.]

[100]) Práva Koldínova. str. 395.

[101]) Skála I. 70.

[102]) Události tyto jsou stručně vylíčeny od Jaromíra Čelakovského, Úřad podkomořský v Čechách str. 62—73. Podrobnosti nalezneme po různu v díle Skálově a v druhé apologii stavů českých.

[103]) Jaromír Čelakovský str. 73. a 68.

[104]) Stav městský došel však splnění svého požadavku podporou stavu panského. Neběží tu tolik o výsledek, jako o smýšlení veliké části šlechty. Skála III. str. 76.

[105]) [Skála III. str. 196.]

[106]) Ibidem str. 199. Všecko toto rokování, jehož podrobnosti podává Skála, nezůstavuje žádné pochybnosti o smýšlení šlechty. Nejprostší žádost stavu městského rozhořčuje rytířstvo; nikdy sobectví a nesnášelivost nebyly výstřednější. Spory obou stran vedeny byly s řuřivou náruživostí.

[107]) Dačického Paměti I. str. 244 a 245. Stavové „opovrhše král. čes. právo sami se žalobníci, svědkové, soudcové i exekutores učinivše na residencí J. M. Cské krále čes. táhli“.

[108]) Kolín se přidal k odboji jen ze strachu. Není tudíž žádné oddanosti a odvahy; sklíčení jest všeobecné, každý obává se největšího neštěstí, ale nikdo nemá odvahy, jakou vzbuzuje zoufalost. Jedinou péčí jest, vyhnout se břemenům veřejným. [Srovnej Vávrovy Dějiny města Kolína II. str. 10.]

[109]) Gindely, Rudolf II. und seine Zeit II. str. 343.

[110]) A. Rybička, Poslední Rožmberkové a jejich dědictví v Čas. Čes. Musea 1881 str. 196.

[111]) Ibidem 1880 str. 247.

[112]) Ibidem 1880 str. 89.

[113]) Ibidem str. 107.

[114]) Každý všeobecný úsudek, opakuji, třeba zmírnit. Požadavky pánů jsou poměrné. Páni nejsou nijak ukrutní a chtěli by spíše zlepšit postavení svých sedláků: nejčastěji však nemají k tomu ani příležitosti ani prostředků. Nevyhnutelnou podmínkou šlechetnosti naproti poddaným jest zmírnění potřeb a pořádek v správě. V této stránce nápadna jest podoba mezi šlechtou českou v XVI. století a šlechtou francouzskou v XVIII. století. Ne z lakoty dvořané se domáhají pensí, ale proto, že jejich výdaje isou přílišné.

[115]) V l. 1567—1593. Die böhmischen Finanzverhältnisse.

[116]) Časopis Matice Moravské 1876 str. 18.

[117]) Sněmy české IV. str. 35, 39, 41 atd.

[118]) Dačického Paměti I. str. 268.

[119]) [Martin Philadelphus, narozený roku 1550 v Zámrsku u Vys. Mýta, kněz evangelický a horlivý

přívrženec konfesse augšpurské, působil hlavně na Moravě, posledně v Opavě, kde česky kázával při osadě sv. Jiří. Objemná poštilla jeho byla vydána téhož roku, kdy skladatel její zemřel, 1592 v Bruntále a r. 1602 dvakrát: v Drážďanech a Lipště. Rozbor díla toho a hojné výpisky kulturně historické podal Č. Zíbrt v Rezkově Sborníku historickém 1886 str. 77 a násl.]

[120]) Pavel Stránský ze Záp (1589—1657) náležel k Jednotě bratrské a byl horlivým nepřítelem Ferdinanda II.; účastnil se odboje i nemůže být tudíž obviňován ze soustavného nepřátelství proti šlechtě. Za svého vyhnanství složil své dílo. Respublica Bojema (1634), která jest pramenem převzácným. Část výhradněji politická byla znova otištěna v Jirečkově Corpus juris bohemici IV. č. 5. Vir str. 238—239. [Spis Stránského, v němž vytříbeným slohem a povznášejícím duchem vlasteneckým vyložen jest obraz státu českého před bitvou Bělohorskou, vydán r. 1634 o 18 kap., opravený a rozmnožený o 20 kap. v Elzevírské tiskárně v Lejdě r. 1643 a ještě vícekrát. Od jesuity Cornovy přeložen byl do němčiny a s hojnými poznámkami vydán v 7 dílech v l. 1792—1803. Český překlad řed. Tonnra vydán r. 1893. Rozbor vzácného díla toho podal Jos. Šimek v Rezkově Sborníku historickém 1886 str. 93 a násl. Pavel Stránský, vzdav se učitelského povolání svého v Litoměřicích, oženil se s bohatou vdovou domácí, zastával potom různé úřady městské a nabyl hojného statku. Účastniv se horlivě odboje proti Ferdinandovi, po bitvě Bělohorské pozbyl polovice jmění svého a poněvadž se vzpíral přiznat k víře katolické, přinucen r. 1627 opustiti Litoměřice, kde národnímu živlu Českému odchodem jeho zasazena první rána smrtelná. Po dlouhém a strastiplném bloudění Stránský usadil se konečně v Toruni, kde r. 1647 dosáhl úřadu professorského a po blahodárném a slavném působení zemřel r. 1657.]

[121]) Fiedler, Relationen venetianischer Botschafter, 1870 str. 326.

[122]) Ibidem, str. 274.

[123]) Orth, Nástin hist. kulturního obrazu Jindřichova Hradce str. 64 násl.

[124]) Viz Chlumeckého str. 173. [Listy české Karla z Žerotína u vydání Brandlově I. str. 77.]

[125]) Srovnej na příklad šlechetné i lidumilné zřízení paní Polyxeny z Lobkovic z roku 1608 Čas. Čes. Mus. 1844.

[126]) Dačického Paměti II. str. 79.

[127]) Viz Svátkovy Kulturhistorische Bilder aus Böhmen, Vídeň 1879, str. 158—159.

[128]) Dačického Paměti I. str. 158.

[129]) Březanův Život pana Petra Voka str. 100, 169.

[130]) Slavatovy Paměti I. str. 180.

[131]) Fiedler str. 204 a 205.

[132]) Winter, Rakovník století šestnáctého v Čas. Českého Musea 1884 str. 438, 439.

[133]) Fiedler str. 134.

[134]) Březan, str. 154.

[135]) Stránský str. 511—523.

[136]) Winter, Rakovník století šestnáctého v Č. Č. Musea 1884 str. 84.

[137]) Gindely, Die böhm. Finanzverhältnisse vom J. 1526 bis zum 1618. [Srov. str. 412.]

[138]) Dvorský, Historické zprávy o lidnatosti království Českého v Památkách archaeol. díl X.

[139]) Gindely, Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. str. 158.

[140]) Veleslavín v své Politii (1584) kárá toto vynášení peněz: „Není-li to věc městům záhubná, že za samé to černé sklo, jemuž vůbec šmelc říkají, z měst Pražských na dobré stříbrné a zlaté minci tak veliká suma peněz do Benátek vychází, na kterou by se několik tisíc vojáků proti nepříteli Turku vychovati mohlo? Mlčím o jiných věcech z hedvábí, stříbra, a zlata setkaných, o pitích sladkých rozličných, kteráž k nám z dalekých krajin přicházejí, a my je na záhubu svou za drahé peníze kupujeme."

[141]) Schlesinger, Geschichte Böhmens, str 532.

[142]) Chlumecký, Carl von Zierotin und seine Zeit str. 296.

[143]) „Nejsou to ministři, ale kupci", praví o rádcích Rudolfa II. Viz Gindelyho Rudolf II. und seine Zeit. I. str. 48.

[144]) Rybička, Poslední Rožmberkové a jich dědictví v Čas. Č. Mus. 1881 str. 194.

[145]) Ibidem 1880 str. 244.

[146]) [„Z protokollů konsistoře kutnohorské" ve Sborníku historickém vydaném na oslavu desítiletého trvání „Histor. Klubu", v Praze 1883.)

[147]) Farragines poetarum bohemicorum, Praha 1561. [O činnosti básnického kruhu Hodějovského viz Jos. Jirečka, Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod a působení a latinští básníci tovaryšstva jeho. Pojednání král. čes. společnosti nauk, řada IV., díl 12 Praha 1884.]

[148]) Matouš Collinus z Chotěřiny (1516 až 1566), [žák Filipa Melanchtona, v l. 1541—1560 působil zdárně na universitě pražské jakožto učitel řeči a literatury řecké. Protože mezi jeho žáky rozkvetlo básnictví latinské, byl nazván obecným pěstounem tehdejších básníků. V Karolinum dosud se chová památník, postavený mu r. 1568 od vděčného Řeka Jakuba Paleologa.]

[149]) Petr Codicillus z Tulechova (1533 až 1589), professor a několikrát rektor university pražské; snažil se zlepšit studia, vymáhal na učitelích, aby v určité hodiny v témdni konávali své přednášky, vydal „Ordo studiorum docendi atque discendi, literas in scholis civitatum regni Bohemiae (1583). [Český překlad návrhu tohoto, jak by studia humanitní řádně bylo zříditi, uveřejněn od Fr. J. Zoubka (1873). O pohaně, jakou Codicillus způsobil si vypuštěním svátku Husa a Jeronýma z minucí na 1585—87 viz str. 308.]

[150]) Martin Bacháček z Nauměře (1539 až 1612). O universitě a školách v Čechách viz Tomka, Geschichte der Prager Universität str. 173—240; Tomkovy Paměti o školách českých za rektorských lat. M. Martina Bacháčka (1598—1615) v Čas. Č. Mus. 1845. Je to studie velmi zajímavá, ale třeba jest připojit k ní jako doplněk zprávy, vyplývající z dějin jednotlivých měst. V této věci velice důležité jsou prameny, uveřejněné od Fr. Dvorského, Paměti o školách českých, listář školství českého v Čechách a na Moravě od leta 1598 do 1626 s doklady starší i pozdější doby, Praha 1882. [Srovnej též rozpravu Zoubkovu, Školy za náboženského různověrství v Čechách v Osvětě 1880.]

[151]) „Nebývalot u nás zajisté města, ani městečka, ba skoro ani vsi bez školy. V trojměstí Pražském samém čítalo se šestnácte škol nižších, v Kutné Hoře na nejméně dvou, tolikéž v Boleslavi Mladé, v ostatních městech po jedné . . . Řečené pak školy nižší již dávno od předků našich všudy tak byly zřízeny, že chuďas i boháč všichni stejně

nalézali tam hojnost prostředků pro vzdělání ducha, ne-li všudy oplývající, aspoň dojista dostatečnou."

[152]) Thadeáš Hájek z Hájku (1526—1600) byl jedním z řídkých učenců své doby, kteří potírali pověry astrologické, ale oddával se alchymii [Herbář Hájkův (1562) jest jen české vzdělání bylináře, který latině sepsal proslulý lékař a botanik Mathioli. Mimo lékařství a hvězdářství Hájek účastnil se živě i sporů náboženských, v kterých stál při Jednotě bratrské, jejímž byl tajným vyznavačem.]

[153]) O Adamu Zalužanském ze Zalužan viz životopis Palackého v Č. Č. Musea 1829 a vědecké pojednání Jana Krejčího v témž sborníku (1848). V díle svém Methodi herbariae libri tres (1592) pokusil se o důmyslné a vědecké roztřídění rostlin. [Zásluhy Zalužanského jakožto předchůdce Lineova přivedl na pravou míru dr. Lad. Čelakovský v Osvětě r. 1876, str. 33—54.] Jeho pokus o opravu vyučování lékařského na universitě pražské se nepotkal s úspěchem. Zemřel morem roku 1613.

[154]) [Viz str. 456.]

[155]) Brikcí z Licska, narozen ke konci XV. století, † 1543. Jeho Práva městská (1536) uveřejnil po druhé J. Jireček ve sbírce Codex juris bohemici sv. IV. č. 3. oddíl I., Praha 1880. O činnosti právnické školy české za této doby viz druhé stránky téhož díla. [Srovnej dr. Jar. Čelakovského Příspěvky k životopisu M. Brikcího v Čas. Čes. Musea 1880 str. 489 a zajímavou studii téhož učence: O právech městských M. Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním. Praha 1881.]

[156]) [Viz str. 381].

[157]) „Sed perturbant me et fateor plus quam deceat pericula patriae, scio nihil in rebus humanis firmum, sed quod in hoc tempore inciderim doleo, non ego amplius querelas illas miror, quas olim puer in Cicerone reprehendebat reipublicae ruinam deplorante, sed hoc magis demiror, quod Christianus cum sim, hominis ethnici effectus in me deprehendam, quos nisi reprimeram, perpederent me . . ." Žerotín odporoučí se modlitbám Grynaeovým, „ut ad aeternam illam patriam aspirans hanc non magis amem, quam couveniat amari in terrenas". [Nebezpečenství vlasti mě pobuřují a — přiznávám se — více, než sluší; vím, že není nic jistého zde na světě, ale želím toho, čeho jsem se dožil; nedivím se víc oněm slzám, které jsem prolil čta Cicerona, lkajícího nad zkázou obce, ale to mne přivádí spíše v údiv,

že — ač křesťan — chovám v sobě city, které by mne zahubily, kdybych jich nepotlačil..." Žerotín odporučuje se modlitbám Grynaeovým „aby touže po oné věčné vlasti, nemiloval více té, kterou sluší milovat zde na zemi."] Viz Chlumeckého str. 258.

[158]) Nesluší tu mlčením pominout předního představitele tohoto prázdného a nechutného veršotepectví, pověstného Šimona Lomnického z Budče, jehož mrzká a nízká povaha nezaslouženě zakryta byla tajemmnou rouškou pozdější pověsti.]

[159]) Skála I. str. 197. Ve formuli latinské bylo: Ad mandatum sac. caes. majest. proprium, což Fruvein četl ad mandatum sacram caesaream majestatem proprium „neměv za jiné, nežli že, poněvadž první slovo mandatum skonává se na um, i ostatní slova s takovou terminací vyřknuta býti musejí... Čímž způsobil sobě smích při všech učených lidech".

[160]) Skoro všecky sbírky evropské se obohatily některými kusy musea Rudolfova. Taková byla jeho pověst, že touha zmocnit se ho přiměla Švédy, že v době, kdy bylo jednáno o mír Vestfálský, udeřili nenadále na Prahu, aby do Švéd odvezli velkolepé bohatství Hradčan.. Několikrát toto museum bylo vyloupeno, poslední jeho zbytky zmizely, když Josef II. chtěl starý hrad královský proměnit v dělostřelecké kasárny. Nalezené trosky byly prodány dražbou, a pověstným stal se prodej, kdy Leda Titianova prodána pod názvem nahé ženy štípnuté zlou husou; zkomolená socha Skopasova vyceněna za padesát krejcarů.

[161]) Svátek, Die Rudolphinische Kunstkammer in Prag v díle Culturhistorische Bilder aus Böhmen str. 287.

[162]) Jos. Jireček, Zprávy některé o mravech staročeských v Č. Čes. Mus. 1864 str. 29—31.

[163]) O těchto proroctvích viz Zoubkovu rozpravu O Komenského polemikách v Čas. Čes. Mus. 1885 str. 519—521.

[164]) † Kniha o dokonalém umění chymickém. Rukopis o 616 listech v universitní bibliothece Leydenské. — O astrologii a alchymii v Čechách viz tři články v Svátkových Obrazech z kulturních dějin českých I. 133, II. 35, 241, (1891); Palackého O pranostikách a kalendářích českých,

zvláště v XVI. století a Hanuše, Písemnictvo české hvězdoslovné 16. století v cís. knihovně Pražské, oboje v Čas. Čes. Mus. 1829 a 1862.

[165]) Viz Svátkovu rozpravu Habsburkové a český jazyk v Osvětě 1886 str. 669. — Rybička (Ibidem str. 776.) dokázal, že Rudolf měl jakousi povrchní znalost češtiny. I z toho vysvítá vážnost situace: Habsburkové měli nejasnou představu o řeči národa, jemuž vládli od století.

[166]) Srovn. o úpadku jazyka českého na Moravě článek Šemberův: Jakou zkázu vzal jazyk český od časů kardinála z Dietrichšteina při manském soudě Kroměřížském v Čas. Mat. Mor. 1871.

[167]) Jirečkův Codex juris bohemici IV. č. 3. oddělení II. str. 43.

[168]) O této důležité stránce viz spis Hanělův O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě. Praha 1874, str. 80—82.

[169]) Všeobecně je známo, s jakou neuvěřitelnou lehkostí Slované se učí cizím jazykům; však v zápase národností vítězství je tím bezpečnější, čím více pamět odpírá druhému jazyku. Rumuni velice nesnadno se učí jazyku slovanskému: proto postačí, aby přišlo několik rodin rumunských na příklad do vsi srbské, a za půl století celá ves se porumunští.

[170]) „V Čechách mnohem jsou pyšnější zemané nežli páni, k rozmlouvání nesnadno povolí, a ne ledajaks k němu přijíti dopustí, a to proto, že více německých nežli slovanských obyčejů se přidružují, a také nemnoho se pravých Čechů nachází, poněvadž nebo Čech Němkyni sobě vezme nebo Češka Němce". Svědectví Bartoloměje Paprockého z Hlohol (1544—1614) uvedené od Šolce v díle Národnost a její význam v životě veřejném, Praha 1881, str. 259.

[171]) Viz list Jeremiaše Pastoria, tajemníka falckraběte Neuburského vévody Volfganga Viléma, jejž Svátek uvádí v „Osvětě" roku 1886 str. 679.

[172]) Abychom osvětlili hledisko Němců, uveďme slova Schlesingerových dějin českých, díla jinak důkladného a velmi zajímavého: „Matyáš ... jsa poslušným sluhou stavů, musil potvrdit zákon, který v bezpříkladné nesnášelivosti měl s ukrutností opravdu drakonickou vyhladit poslední

zvuk německý, který se udržel v zemi ... Tato ustanovení nepotřebují podrobnějšího výkladu, nařizují pouze a prostě vyhubení všeho živlu německého z kořene. Doufalo se, že jednou pro vždy bude zastavena immigrace cizí, a v zemi samé nenáviděný jazyk byl zakázán pod tresty nejpřísnějšími nejen v kostele a ve škole, ale i v rodině." — V skutečnosti není ani slova o tom v zákoně, ani v jeho rozboru, podaném od Schlesingera. Trest vyhnanství stíhá, ne Němce, ale domorodce, kteříž umějíce česky, nechtí užívat mateřského svého jazyka. Němci nemohou odpustit Slovanům, že nechtí ocenit podle zásluhy čest, být příslušníky Germanie; jako dnes, ani tenkrát nelze Čechy vinit z nesnášelivosti, ale z laskavosti a slabosti. Maďaři k svým spojencům, Němcům. nechovají se s podobnou šetrností.

[173]) Kronika Dalimilova u vydání Hankově 1851 str. 246.

[174]) [Srovnej str. 452.]

[175]) V rukopisné sbírce řečené „Prostopravda", památce, svědčící sic o rozpustilém duchu svého původce, ale věrně vyznačující jeho dobu. Některé skrovné výňatky skladby této, dýšící duchem Dalimilovým, uveřejnil Mikovec v Čas. Čes. Mus. 1854 368—371. Srovnej Rezkův úvod při vydání Pamětí Dačického str. LI—LII.]

[176]) Paměti Dačického I. str. 73, 75, 238; sv. II. str. 63, 64, 125, „Hora Kutná jest zajisté — všech zlodějů stanoviště, — nuzných Němcův útočiště, — kteříž berou, kradou čistě (II. str. 123). Na str. 125 zmiňuje se o smrti Václava Břežského z Ploskovic, jenž „jsa hojný v letech a starobylý Čech ... nenáviděl Němců, jenž v Čechách vládli (II. str. 125) a j.

KNIHA TŘETÍ.

POVSTÁNÍ.

HLAVA PRVNÍ.

Majestát císaře Rudolfa II.

Politická situace evropská na počátku XVII. století. — Katolíci a protestanté; králové a stavové. Nastávající zápas: vzájemné síly obou stran; příčiny slabosti. — Habsburkové a Jindřich IV. — Rudolf, jeho styky se Španělskem. — Tragoedie rakouská; oba bratří. — Povstání Uher a Rakous proti Rudolfovi. — Žerotín; odpadnutí Moravy. — Věrnost Čechů; sněm roku 1609. — Stavové roku 1609. — Majestát. — Václav Budovec z Budova.

Kolem roku 1623 exulant, vypuzený z Čech vítězstvím katolicismu, jal se psát o dějinách katastrofy, která se snesla nad jeho vlastí; ale ve čtyřech foliantech, věnovaných prvním dvaceti třem letům XVII. století, nemluví jen o koruně svatováclavské, nýbrž i o Francii, Anglii a Holandsku. Takto vrstevníci pochopili velmi jasně, jakým těsným poutem souvisely tehdejší události v různých stranách Evropy, a jestliže počátkem roku 1608 Čechy vystupují v popředí ve vypravování Pavla Skály ze Zhoře, příčinou toho jest, že tehdáž na příbězích pražských a vídeňských záleželo ponejvíce vítězství reakce nebo protestantismu v celé Evropě právě tak, jako se zdálo, že úplným vítězstvím katolicismu v Rakousku Habsburkové zbudují zároveň monarchii universální.

archie universální, pozorují obraty vnitřní politiky rakouské.

Býváme vždy více méně klamáni událostmi své doby: protože od doby tak dávné Rakousko neohrožuje více rovnováhu evropskou, zdají se nám přehnány obavy, které vzbuzovalo tehdáž. Co peněz, co vášně obětoval Filip II. a nač? Zdaž urval Francii Jindřichu IV., Anglii Alžbětě, Nizozemí Mlčelivému? Komu může se zdařit to, čehož on nedovedl?

A přece situace byla vážná. Habsburkové rozlohou svých država, počtem svých poddaných, svými tradicemi a spojenci měli v svých rukou prostředky veliké: zda se nezdálo několikrát za války třicetileté, že se slabostí svých protivníků domohou již svého cíle? Zastavit je nestačil zajisté jediný Richelieu a jediný Gustav Adolf. Jejich věc byla totožná s věrou katolickou: vždyť na počátku XVII. století církev dobývala vítězství za vítězstvím. Její úspěchy byly zvláště v Rakousku tak rychlé, že zarážely téměř vrstevníky. Ještě několik let, a Habsburkové, jsouce napříště neobmezenými pány v bezprostředních svých zemích, vší silou dolehnou na Německo a pokusí se znova dobýt ho.

Tyto stkvělé vyhlídky byly náhle zkaleny Jindřichem IV. Chopiv se vedení protestantismu, svou obezřelou a odvážnou politikou v zárodku zničil všeliké záměry o reakci katolickou a o panství universální. Úspěchy Habsburků z veliké části byly způsobeny osamocením a malomyslností jejich protivníků: Jindřich IV. sblíživ je, vrátil jim smělost a důvěru. Knížata italští a němečtí se skupili kolem něho, a po prvé od doby více než čtvrt století katolíci se ocitli naproti rozhodnutí jasnému aráznému. Jindřich IV. byl příliš prozíravý, aby unikla mu evropská důležitost zřejmého zápasu panovníka

se stavy v bezprostředních državách Habsburků; velmi dobře byl zpraven o událostech zdejších a velmi pozorně sledoval příběhy dějin českých. Mimo všeliké jeho osobní a přímé zakročení stavové nerozhodní a bázliví získáni byli jeho plány obmýšlenými, jeho spojenstvím a chováním, takže pojímali situaci méně pessimisticky, a jali se klonit k radám strany rozhodné.

Okolo téže doby se zostřovala vnitřní přeměna, kterou jsme již vytkli v straně protestantské: vedení od lutheránů přecházelo ke kalvinistům nebo k sektám blízkým kalvinismu. Lutheranism znenáhla ustrnul v nepokojném pravověří, jehož prostředností a požadavky v brzku se unavila srdce ušlechtilá a mysli povznešenější. Cestováním v obyčej vešlým a vychováním jemnějším vzbuzeny byly v duších potřeby nové, jichž kazatelé lutheránští neuspokojovali více, neb ani nechápali. Šlechta i knížata, poznavše duchovní správce vzdělanější, smělejší, věcí světských znalejší, odvraceli se od dřívějších svých vůdců. Kalvinism, jsa méně výlučný a přístupnější vlivům cizím, zároveň odpovídal lépe ideám kosmopolitickým, které byly rozšířeny humanismem, i potřebám politickým, které vyžadovaly jednotu protestantů proti nepříteli.

Tento vývoj byl nebezpečný pro stranu reformovanou; tvořil hlubokou roztržku mezi vůdci a vojíny, kteří zachovavše věrnost starým svým kazatelům, od nich se naučili opovrhovat odpadlictvím svých knížat. Zatím bezprostředním výsledkem bylo, užijeme-li obratu moderního, že nejvyšší správa byla dána frakci radikální. Kalvinism v reformaci představuje logiku, odvahu a do jisté míry dobrodružnost. Žáci Kalvínovi, jsouce smělejší v svých úsudcích, nepřátelštější církvi římské —

poněvadž byli si pravdy jistější a jí hlouběji proniknutí — též v životě skutečném byli méně ochotni k ústupkům. Snášelivost nestačila jim, zbožnost velela jim domáhat se panství. Protože hojně šlechticů bylo v jejich řadách, ideje bojovné nebyly u nich vyváženy přirozenými obavami lidu, na nějž spadá vždy tíha války, a jejich naděje byly předrážděny styky velmi těsnými, jež udržovali s Evropou západní, zachvívající se ještě od posledních bojů. Kdežto lutheráni čeští řídili se dále radami kurfiřta saského, jehož umírněné snahy byly známy, páni kalvinističtí smáli se „staré opici bezzubé“ a klonili se ke kurfiřtu falckému, velmi podnikavému i velmi čilému.

Takto se stalo, že v prvních letech XVII. století strany protivné byly ovládány nesmířlivci, kteří si stejně přáli roztržky, jedni proto, že svědomí zakazovalo jim snášet déle pohoršení způsobené svobodou náboženskou, druzí proto, že se chvíle zdála jim příhodnou, aby se zbavili lichého postavení, do něhož byli vehnáni, a aby na pevných základech zřídili své panství politické a náboženské.

Oba voje však se zjevně lišily od sebe. V táboře katolickém vůdcové spíše byli unášeni svými houfy, než aby je vedli, i sledovali je jen z daleka: jejich vojáci snili jen o boji bezprostředním, spoléhajíce, že Bůh neopustí své věci: králové neměli tak naspěch, poněvadž jejich víra byla méně prostá a jejich názory méně obmezené. Naopak u protestantů jádro strany bylo by se raději odhodlalo ke všelikým útrapám, než aby se odvážilo dobrodružství.

Jestliže muži umírnění na obou stranách neměli dosti síly, aby zažehnali krisi, aspoň dovedli ji zdržet po dlouhý čas. Každá strana byla ovládána jakýmsi temným tušením vážné chvíle, a každý ovšem se

vyhýbal zodpovědnosti příliš těžké. Dějiny nové doby neznají téměř hroznější doby nad válku třicetiletou: bohatství nakupené v střední Evropě po několik století poměrného míru bylo zničeno, vzdělanost poklesla náhle; zlo nebylo napraveno ještě ani za dvě století. Ač nikdo jasně nepředvídal zlo ve vší jeho hrůze, přece každý se bál vrhnout se do tmy. Proto několikrát voje připravené, odváživše se častějších půtek, ustoupily zase do svých postavení — obecná srážka byla zahájena teprve po celé řadě zdánlivých útokův.

Ostatně tábory protivné — a třeba důrazně upozornit na tu důležitou okolnost — skládaly se jen ze spojenců, kteří pohromadě udržováni byli společným záštím, ale kteří se nevzdávali ani svých vášní, ani svých snah zvláštních. Vnitřní jejich řevnivost propukala někdy s takovou prudkostí, že zapomínali proto na své spojenství, a tyto hádky trvaly, i když bylo již zahájeno nepřátelství. Obě strany stejně podléhaly tomuto nedostatku. Jestliže řevnivost lutheránův a kalvinistů byla jednou z hlavních příčin úspěchů, jichž se domohli katolíci na počátku války třicetileté, katolíci před tím svými roztržkami přivedeni byli na pokraj záhuby.

Obě větve rodu Habsburského, ač celkem měly společné prospěchy, sledovaly politiku zvláštní a v důležitých věcech se lišící. Císařové, jsouce svým postavením přinuceni k opatrnému jednání, nejevili mnoho náklonnosti k fanatismu španělskému, a zuřivá nesnášelivost Filipa II. děsila a urážela větev rakouskou. Potomci Filipa Sličného a Johanny Šílené se odlučovali víc a více, vliv okolí vítězil nad vlivem společného původu, a přese všecku podobnost podmínek a víry, protivou povah a letor spojenství se stávalo velmi nejistým a součinnost velmi

málo vroucí. Karel V. ne bez zármutku se odhodlal ponechat svému bratru korunu císařskou, a jeho nástupci zdědili jeho lítost a hněv. Habsburkové rakouští opět majíce za to, že byli poškozeni při dělení dědictví Maximiliana I., s nedůvěrou málo zakrytou sledovali pokroky moci španělské i báli se, aby restaurace katolická neprospěla výhradně jejich bratrancům. Ba i válečná horlivost papežů byla zdržována výpočty a nedůvěrou politickou! Jindřich IV. doufal získat je ke spolku proti Španělsku, a stolice papežská neodsuzovala vždy kardinála Richelieua, když se postavil v čelo ligy protikatolické: sotva by byla příliš tvrdě kárala obmysly druhých panovníků katolických.

Rudolf ztrávil ve Španělích ona léta jinošství, kdy se vytváří a zoceluje povaha: jsa melancholický, nedůvěřivý, mlčelivý, mnohými rysy upomínal na svou bábu Johannu Šílenou a na svého bratrance Filipa II.; ani jeho nikdo neviděl se usmát. Tato duševní podobnost a společná oddanost církvi katolické zdály se ohlašovat spolek důvěrnější a upřímnější s dvorem Madridským nežli za vlády předešlé. Však Rudolf sotva že se stal císařem, jevil tutéž žárlivou nedůtklivost, kterou Maximilián byl vzdalován od Filipa II., a jež nabyla brzo povahy chorobné, čím se stala urputnější a osudnější. V svých dědičných zemích okázale jevil velikou horlivost pravověrnou, ano dostalo se mu i výstrah krále španělského, jenž vytýkal mu postupování příliš rychlé; ale jemu běželo hlavně o to, aby dokázal, že není pouhým nástrojem v rukou svého příbuzného. Jeho politika byla dosti nestálá, čím chtěl dokázat, že jest osobní. Ve věci kurfiřství kolínského, která tak hluboce pohnula Německem, způsobila veliký nepokoj světa katolického a málem by byla vzbudila

válku, Římané se nemohli chlubit jeho horlivostí; jedné chvíle se zdálo dokonce, že se kloní ke straně kandidáta protestantského Gebhardta Truchsessa.[1]) Don Juan d'Austria si stěžoval, že obdržel od něho list takový, že ani „z kanceláře prince Oranienského, ač je výborně zřízena, nebylo by vyšlo nad něj lepšího."[2]) Roku 1577 podzírali ho, že povzbuzoval svého bratra Matyáše, když nerozvážně chtěl dobýt sobě panství v Nizozemí, a Filip II. se hněval proto po dlouhý čas.[3])

Ani s kurií styky císaře Rudolfa nebyly srdečnější: šetřil jí, poněvadž nevyhnutelně potřeboval jejích peněžitých pomocí, ale obával se jejího zakročení a jevil více nevole nežli nadšení, když mu ohlašován býval příchod nunciův. Za dlouhé vlády jeho situace ovšem se změnila několikrát, a četné pokusy se staly o sblížení jeho s Filipem II.; ale uvažujeme-li vůbec věci povšechně, shoda dvoru Pražského a Madridského byla vždy zdánlivá spíše, nežli skutečná. Král španělský stále nedůvěřoval Rudolfovi, jeho náhlému střídání horlivosti a vlažnosti, a zároveň tušil nejasně, že nebezpečenství, v která se vrhá, vlastním jeho snahám ctižádostivým poskytnou nějaké příznivé vyhlídky. Císař opět se domýšlel těchto záměrův a byl znepokojen vlivem, jaký si osobovali vyslancové Filipovi San Clemente nebo Zuñiga, a vážností, jaké požívali u katolíkův. Ocitoval se takto v situaci velmi spletité a velmi nesnadné: svou vnitřní politikou si odcizoval protestanty, aniž se odvažoval proti nim opírat se o moci katolické; jeho chování se měnilo neustále: pro své vychování a vrozenou náklonnost nemohl se odhodlati k prostému provádění snášelivosti, a přece se zdálo chvílemi, že jest ochoten sblížiti se s evangelíky z nenávisti nebo ze strachu strany španělské. Ta-

kové kolísání v zemi, kde většina obyvatelstva byla kacířská, mařilo všeliký účinek nejráznějších opatření a bylo stíháno nenávistí.

Různé snahy zmítající duchem královým jevily se v rádcích, kteří se dělili nebo spíše svářili o vliv. Mezi fanatiky, jichž nejznámějšími typy jsou Zdeněk Popel z Lobkovic, Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu a mezi umírněnými, kteří se kupili kolem nejvyššího purkrabí pana Adama ze Šternberka, Rudolf k prvním se chýlil svým přesvědčením, k druhým pak svou povahou. Jsa spíše flegmatický a mírný nežli prudký, spíše bázlivý nežli horlivý a především melancholický, nenáviděl sice protestantův, ale bál se zápletků, jež by byly způsobeny kroky radikálními. Jsa příliš nedbalý, aby opatřoval věci státní s onou stálou bdělostí, která jest vlastní podmínkou vlády, byl pravou kořistí všech, kdo číhali na jeho záchvaty lenivosti. Vedle fanatiků byli v jeho okolí intrikáni, jimž restaurace katolická byla dobrým obchodem, a kteří vidouce v tom některý prospěch osobní, nedbali o to, přivedou-li zemi na pokraj propasti. Jedni byli při straně vyslance španělského, zaprodávajíce mu co možná nejdráže podezřelou svou oddanost; druzí naopak povzbuzovali nedůvěru císařovu proti Filipovi. Protože cíl byl jim celkem dosti lhostejný, nejvhodnější opatření k domnělým jejich záměrům byla jim podezřelá, jakmile navrhli je jejich soupeřové, a touto žárlivostí dvorskou se vysvětlí nejnáhlejší kolísání. Barvitius, Trautson, Rumpf, Lang, Liechtenštein, Berka, ve vší této havěti lačných dobrodruhů, právě v této kamarille jednotlivých lokajů, komorníků, tajem-

níků třeba hledat přední vinníky chyb panovníkových a původce katastrofy.

Zprvu zdržují vznět restaurace katolické. Kdyby nebylo vnitřních jejich sporů, možná, že reformace by byla potlačena bez boje, jak se to stalo na příklad v Štyrsku. Na Moravě, kde svoboda svědomí byla tak dávného původu, kacíři po dosti dlouhý čas téměř se neodvažují odporu, a kardinál František z Dietrichšteina, který své záměry uskutečňoval soustavně i směle, byl by snad církvi přinavrátil tuto zemi tak dávno odtrženou, kdyby jeho záměry nebyly neustále mařeny řevnivostí a nečinností okolí císařova. V tehdejší chvíli apathické resignace protestantů nelze povědít, co by byla vzmohla vytrvalá vůle. Ale nejpřísnější opatření, jakmile nebyla zachovávána a prováděna důsledně, rozhořčovala sice rozkolníky, ale neoslabovala jich a vedla jen k roznícení nenávisti a k opovržení mocí svrchovanou.

Tato nejistota a takové kolísání, tato malomoc byly ještě zjevnější a nepříjemnější ve věcech politických. Mocnářství bylo příliš rozsáhlé, prostředky spojovací zdlouhavé a nesnadné, poloha Prahy poněkud excentrická, odtud dohled nad druhými zeměmi se nevykonával lehce. Ve Vídni byla zřízena jakási druhá vláda pod náčelnictvím arciknížete, jemuž přidáni zástupci nejvyšších rad.[4]) Takto většina věcí státních se vymykala králi, jenž neznal dobře událostí, a znenáhla zapomínáno na jeho práva. Protože bylo však nutno, aby dvoru byly podávány zprávy o událostech nejdůležitějších, naléhavé věci trpěly dlouhými odklady, a rozhodováno o nich nahodile rádci nedobře zpravenými. Často se změnily již okolnosti dříve, než došly jejich rozkazy. Zástupci moci ústřední nejsouce ani ostříháni, ani zdr-

žováni, zneužívali své moci, jedni z osobní lakoty, druzí z výstřední horlivosti. Dotýkali se privilegií sněmů, na škodu svobod zemských rozšiřovali pravomoc kanceláře dvorské nebo soudů královských. Častý protiklad v dějinách: země necítila se spravovanou a byla utiskována. Nespokojenost byla všeobecná, prudší v některých zemích, ku příkladu na Moravě, kteráž od dávna bývala zvyklá samosprávě velmi rozsáhlé, nyní však byla vydána ctižádostivcům nestoudným.[5])

Jindřich IV. měl v Praze velmi čilého vyslance, který znal dobře věci české, ježto v zemi pobýval již po dlouhý čas, a jako všickni diplomati francouzští této doby vším úsilím se snažil o vítězství svého pána.[6]) Král francouzský chtěl zničit dům Habsburský rozptýlením jednotlivých zemí spojených od Ferdinanda I. a velmi horlivé pomocníky nalezl v kurfiřtovi falckém a v drobném knížeti říšském Krystyánu Anhaltském. Krystyán, jsa nesvědomitý, velice vynalézavý, neúnavný v pletichách, spravoval Horní Falc, pročež mohl udržovat nepřetržité styky s nepřáteli Rudolfovými. Dostávalo se mu velmi dobrých zpráv od jeho spoluvěrců, kalvinistů Ilyésháza v Uhřích, Tschernembla v Rakousích, Žerotína na Moravě, Budovce a Petra Voka v Čechách. Všickni tito velmožové, stojíce v čele své strany svým postavením, bohatstvím, vlivem, svou horlivostí náboženskou, neradi se poddávali myšlence odboje a zvláště nepřijímali stejně lehce krajních jejích důsledků: na příklad Žerotín, srdce snad nejupřímnější a duch zajisté nejznamenitější v této skupině vynikající tolik nadáním a ctnostmi, byl úplně přesvědčen, že dlužno udržet Rakousko; všickni však nesmýšleli stejně s Rudolfem. Takové různosti se objevily hned před odbojem a zmenšily

jeho úspěch; zatím splývaly v společném hněvu. Cizí ctižádost, feudální zášti, separatistické snahy se spojovaly ve spolek, aby proti králi vykořistily všeobecnou skoro nespokojenost, kterou způsobila špatná jeho vláda, a reakce katolická jím podporovaná.

Povstání bylo brzo tak na snadě, že vzbudilo lačné choutky mezi příbuznými panovníkovými; ti nebyli by zajisté zavinili zlo, ale protože trvalo, byli ve velikém pokušení využitkovat ho. — Život Rudolfův byl jen dlouhým vyjednáváním o sňatek. První z jeho nevěst, s níž se nejdéle obíral v své mysli, byla dcera Filipa II. Klára Isabella; námluvy trvaly přes dvacet let. Matka Rudolfova, dobrá Španělka a dobrá Římanka, velmi vřele si přála toho sňatku; roku 1582 král španělský dal výslovné své svolení, a sňatek ustanoven byl na měsíc květen příštího roku. Byl odložen, odročen několikrát, aniž přec upuštěno úplně od něho po dlouhý ještě čas. „Byl to," dle slov důmyslného historika, „sen na polo svůdný, na polo nepříjemný, z něhož Rudolf nechtěl být probuzen, protože jeho obraznosti poskytoval řadu rozmanitých kombinací, a ač trápil jej, přece se neodhodlal nikdy zanechat ho docela."[7]) Hrozivé předpovědi astrologů, nechuť zříci se života dosti nespořádaného a pletich oblíbených byly příčinou, že oddaloval sňatek, jehož se obával již proto, že by byl těsněji upoutal jeho svazky se Španělskem. Chtěje však přece dosáhnout z něho zisku nějakého, věnem žádal Milánska nebo Nízozemí, kdežto Filip II. naopak mínil dojít ústupku nějakého za sňatek, který nabízel svému bratranci.

I při vyjednávání se Španělskem střídavě přerušovaném a opět podnikaném o ruku Kláry Isabelly, jejíž mládí uvadalo za tohoto váhání, navr-

ňovány jiné sňatky. Znenáhla však úmysly Rudolfovy přestaly se vážně pojímat, a všickni, kdo si osobovali nějaké právo k bohatému dědictví, zaujali postavení, aby mohli kořistit z jeho neopatrnosti. Houževnatý odpor králův proti sňatku byl velkou chybou a jakýmsi prohřešením proti jeho rodu: v státu, jehož části nebyly ještě pevně sloučeny, první povinností panovníkovou bylo pojistit nástupnictví na trůně. Ale nezkušeností Rudolfovou se neomlouvá netrpělivost těch, kteří, jakmile měli naději dosednout na trůn, chtěli ji uskutečnit hned, nelekajíce se žádné záminky ani žádného prostředku, aby se bezprostředně ujali dědictví ještě neuprázdněného.

Ferdinand I. a Maximilian II. měli mnoho dětí: rodina královská, nehledíme-li ani k větvi španělské, byla tudíž velmi četná. Mladší bratr Rudolfův A r n o š t umřel roku 1594, a zákonným dědicem císaře Rudolfa, jestliže by se neoženil, byl druhý jeho bratr M a t y á š. Arcikníže Matyáš unikl na štěstí vychování španělskému, čím si získal jistou oblibu, ač nezasluhoval jí žádnou vlastností vynikající. Jsa ovládán nepokojnou ctižádostí, jednu chvíli pomýšlel na to, aby se dal prohlásit za krále nízozemského. Nerozvážný podnik byl neslavný a kandidátu trůnu k malé cti. Navrátiv se s nemalou hanbou, prostřednictvím císařovny vdovy lehce smířen byl se svým bratrem, a Rudolf, jenž při své nedůvěře choval upřímnou náklonnost k rodu svému, svěřoval mu důležité úkoly. Matyáš jako vůdce vojsk císařských v Uhřích a jako místodržitel v Rakousích v skutečnosti byl spoluvladařem svého bratra i spravoval celou východní část říše. S malou jen opatrností a obezřelostí by byl zajisté si zachoval přízeň Rudolfovu a vykonával velmi prospěšný vliv na všeobecnou politiku; bohužel předchozími ne-

zdary nebyl vyléčen ze svých choutek dobrodružných. Chování Matyášovo bylo takové, že by bylo znepokojilo i panovníka, jehož nedůtklivost by byla méně popudlivá než Rudolfova. Historikové, zvláště ti, kteří jsou nejvíc oddáni rodu Habsburskému, jeví vůbec právě tolik shovívavosti k Matyášovi, co zatvrzelosti k staršímu jeho bratru. Stává se to však poněkud výstředně.[8]) Matyáš jako člen domu rakouského se stává pomocníkem a hříčkou protivníků tohoto domu, a není zajisté jeho vinou, že zmatky, které vyvolává, nekončí rozdrobením a zkázou říše; jako katolík horlivý se staví v čelo nespokojených kacířů, zakupuje jejich pomoc největšími sliby a sotva že jejich pomocí získal trůn, hledí zapřít své slovo a klame své společníky jako zklamal svého bratra; aby uchvátil moc, sbírá stížnosti protivníků Rudolfových na jeho neschopnost a nedbalost, a jakmile zvítězí, není ani důslednější v ideách ani pevnější v skutcích; takto jeví se nám jako člověk nepokojný, hotový ke všelikým pošetilostem, aby ukojil lačnou svou touhu po vládě, a neschopný ospravedlnit svou ctižádost způsobem, jak užívá moci. Nesluší zapomínat, že aspoň část pokleskův a chyb, jež způsobily záhubu Rudolfovu, padá přímo na Matyáše, poněvadž po mnoho let spravoval věci uherské, kdežto poslední skutky Rudolfovy, téměř šílené, se vysvětlují, ne-li omlouvají, zoufalstvím císaře, jenž byl uražen v nejposvátnějších citech lásky a zrazen od lidí, kteří, ne-li z jiné pohnutky, aspoň z vděčnosti neměli se odvážit hanebného odpadlictví.

Matyáš byl především nástrojem intrikána, biskupa vídeňského Melichara Khlesla. Jsa rodu nízkého, ale velmi ctižádostivý, bez vyššího nadání, ale jinak čilý a zkušený, Khlesl poznal záhy,

jakého úkolu velikého se dostane muži, jenž se postaví v čelo restaurace katolické. Třeba jeho víra nebyla velmi vroucí, rychlé slávy nabyl přísnými kroky proti kacířům rakouským a odměnou za horlivé své služby obdržel biskupství v Novém Městě za Vídní. Chtěje svých schopností užít na širším jevišti, ucházel se dřív o přízeň Rudolfovu. Byv odmítnut od něho, přivinul se k Matyášovi, vyčkávaje příležitosti ku pomstě nad císařem, který neodpustitelnou chybu učinil tím, že nechtěl ho za rádce. Byl hlavním tvůrcem všech úkladův, a v svém svědomí necítil výčitky, jestliže se domáhal pomoci u spiklenců kacířských.

Rudolf býval vždy zdraví mdlého. Již roku 1577 Matyáš vydává ho za „téměř melancholického" a již tehdáž se říkalo o něm, že není zdráv. Vrstevník, který ho viděl roku 1579, ulekl se bídného jeho zevnějšku. Následujícího roku onemocněl, a dlouho se pochybovalo o něm. Od té doby ob čas jevíval patrné známky únavy duševní, z náhlých výbuchů předráždění upadal v apathii, nepřijímal nikoho; často se počišťoval, a v těchto chvílích choroby nikdo nesměl k němu mimo lékaře a jednoho nebo dva vyvolené důvěrníky. Všelikými výstřednostmi a více ještě předrážděnými obavami sobeckými se zhoršoval nemilý tento stav. Jsa obtěžován se všech stran rádci více méně súčastněnými, kteří vybízeli ho, aby spořádal své nástupnictví na trůně, domýšlel se konečně, že jest obklopen zrádci, a zdá se vskutku, že nejbližší jeho důvěrníci byli v službách domnělých kandidátů trůnu. Ke konci roku 1600 tyto útrapy mravní vedly ku pravým výbuchům šílenství. Od té doby Rudolf podléhal dosti častým návalům své nemoci a toto střídání vrátkého rozumu a šílenství s okamžiky světlými potrvalo až do jeho smrti.

Knížata domu rakouského, obávajíce se právem zápletky nepříjemné, snažili se napravit zlo. Podnik byl velmi choulostivý; vyžadoval nekonečné obezřelosti: nejmenší ukvapení, nejmenší neopatrnost mohla způsobit nebezpečné zápletky. Vyjednávání se protáhlo po několik let, až dne 25. † dubna 1606 byla učiněna proslulá smlouva mezi Matyášem a jeho bratrem Maximiliánem i † oběma bratranci štyrskými, totiž arciknížetem Ferdinandem a jeho bratrem Maximiliánem Arnoštem: arciknížata hledíce k tomu, „že Jeho milost císařská, bratr a strýc jejich, pro jakousi nezpůsobilost a nemoc ducha, kteráž má své chvíle nebezpečné, ke správě království a zemí svých jest nedostatečný a nedosti schopný“, odevzdávali Matyášovi svou plnou moc, aby zastupoval je a jednal co možná nejlépe v prospěch jejich domu. Jak velmi správně poznamenává Tomek, význam této smlouvy zveličuje příliš každý, kdo vidí v ní jakýsi bílý list daný Matyášovi; z pozdějšího chování arciknížat vysvítá, že neběželo o sesazení Rudolfovo, jehož by se nebyli odvážili; chtěli jen způsobit naň jistý nátlak mravní, aby se odhodlal k volbě svého nástupce. Zda se jim to mohlo podařit? Nebylo to jisto; ale zatím zřejmý odboj a nejistý jeho výsledek stejně se nezamlouvaly většině podepisatelů smlouvy ode dne 25. dubna. Však Matyáš a jeho našeptávači byli již tehdáž odhodláni zneužít nejasného svolení, jehož se domohli. Již dávno připravovali veřejné mínění, rozdmychujíce nespokojenost, uvalovali na samého krále zodpovědnost za nesnáze, které sice byly rozmnožovány jeho nedbalostí, ale spíše měly hlubší příčiny všeobecné.

Válka v Uhřích proti Turkům počala znova roku 1592 — s počátku dosti nešťastně, ale štěstí

náhle se obrátilo ku praporům císařským. Od nich bylo obsazeno Sedmihradsko, jež od doby Ferdinanda I. bylo spojencem a vasallem sultánovým; Porta, jejíž moc počínala již upadat, byla tak sklíčena, že se poprvé dožadovala míru; však podmínky navrhované zdály se jí příliš těžké, takže se pokračovalo v nepřátelství (1604). Rudolf byl pln nadějí, jež se událostmi zdály oprávněné.

Jsa opojen svými úspěchy, nešťastně se odvážil v týž čas celé řady plánů, které jednotlivě bylo sice možno pochopit, protože se vesměs shodovaly s politikou a tradicemi domu Habsburského, ale jestliže měly být vedeny rázně, vyžadovaly muže vynikajícího. Jedním z důvodů, jež způsobovaly tato odvážná jeho rozhodnutí, bylo zajisté, že chtěl umlčet ty, kteří vyhlašovali neschopnost jeho ke trůnu. Jakým lepším prostředkem usvědčí je ze lži, než povznese-li moc královskou uvnitř a spolu rozšíří hranice své říše? V Rakousích se zdvojnásobily přísné kroky proti rozkolníkům; na Moravě úředníci královští popírali práva sněmův a porušovali, ne-li znění ústavy, aspoň odvěké tradice; v Uhřích, kde se veliký počet protestantů těšil již po dlouhý čas z plné bezpečnosti, úředníci zemští jali se jich znepokojovat, a když si sněm Prešpurský roku 1604 stěžoval, král na jeho stížnost odpověděl tím, že k nálezům, o nichž se snesli stavové, o své újmě přidal článek, v němž obnovoval přísné nařízení sněmu proti kacířům z roku 1524. Tato opatření byla, ne-li úplně nemoudrá, aspoň velice odvážná; ke zdaru jejich by bylo potřebí bdělosti neúnavné, láznosti, která by se nelekala žádného nebezpečenství, zvláště pak těsné jednoty všech panovníků katolických a jmenovitě všech knížat rakouských. Však nebylo žádné této podmínky.

Ze všech zemí Habsburských nejtíže se vládlo v Uhřích. Nikde vláda feudální nebyla obtížnější, nikde šlechta nestřehla žárlivěji svých privilegií a neodpírala více všelikým podmínkám řádné správy; nikde panství Rakušanů nevzbuzovalo více nenávisti. Vzpoura hrozívala tu stále: moci nebylo šetřeno, nebyla-li podporována silným vojskem, a právě pluky císařské, složené ze žoldnéřů potulných a z námezdníků skoro odevšad najímaných, si stěžovaly, že zadržuje se jim žold; finance byly vždy slabou stránkou Habsburkův a nezlepšily se za vlády Rudolfovy. Roku 1604 vypuklo povstání; v čele jeho stál Štěpán Bočkaj, někdejší vojevůdce Štěpána Batora. Bočkaj byv popuzen tím, že rádcové císařovi odepřeli mu spravedlnost, získal nejprve hajduky; — tímto jménem nazýváni Maďaři, uprchlí před tyranstvím tureckým do stepí potiských, kde tvořili jakousi republiku vojenskou, živíce se loupeží a spravujíce se volenými hejtmany a kalvínskými kazateli. — Později povolal k své pomoci moslemy: vůdcové rakouští, jsouce opuštěni od části svých vojínů a na svém pochodu zdrženi nedostatkem peněz, musili ustupovat rychle. Vojsko Bočkajovo se rozmnožilo všemi nespokojenci; Štěpán Ilyésházi se přidal k němu, a po některém váhání část šlechty následovala jeho příkladu. Brzo povstalci opanovali celé Uhry. Rudolf žádal za pomoc stavů rakouských a českých, ale ti byli by raději šli s povstalci, nežli by svolili pomoci peněžitě na potření jejich. Zbýval mu toliko jediný prostředek: vyjednávat. Matyáš jal se smlouvat s povstalci a po dlouhém rokování zjednal s Uhry mír Vídeňský (23. září 1606) a brzy potom s Turky mír Žitvatorocký (9. listopadu).

Obě smlouvy tyto byly velmi těžké: Uhrům slíbena byla plná rovnost jednotlivých vyznání, a moc královská vycházela zajisté velice oslabena tímto jednáním se sněmem. V míru Žitvatorockém bylo upuštěno ode všech výhod, které kynuly z prvních úspěchů. Rudolf, jehož náklonnost k Matyášovi utrpěla velice posledními událostmi, měl ho v podezření, že špatně hájil jeho prospěchův, a že na jeho škodu došel obliby u stavů. Zdráhal se potvrdit mír: převraty často se dály v Sedmihradsku; proč by se štěstí nenavrátilo opět tak rychle, jak se vzdálilo?

Štěstí třeba uchvátit mocí, a přízně své neuštědřuje nesmělým milovníkům, kteří se ho dožadují z dáli. Rudolf náležel k oné třídě vymýšlivých politiků, kteří neúnavně tvoří podivuhodné a prázdné koncepce: byl mysli velice ctižádostivé, ale „nehnul sebou, leda když ho dobrá napadla". Po ztrátě mnoha času a po dětinském váhání potvrdil sice mír Vídeňský, ale nechtěl podepsat ratifikační listinu míru Žitvatorockého. Měl k tomu dobré důvody: Bočkaj právě umřel a s ním nespokojenci ztratili nejnebezpečnějšího vůdce; převraty, jež se udály v Sedmihradsku, umožňovaly nový postup útočný a opravdovou naději v úspěch, a král, byv popuzen chováním Turků v této věci, obviňoval je a ne zcela bez důvodu, že porušili smluvené podmínky. Nepomýšlel však dát se opět do války, spíše chtěl zastrašit Portu, aby od ní získal některé drobné ústupky a odvrátil ji od přímého zakročování ve věcech sedmihradských a uherských. Jest velmi nesnadno posoudit muže, který neustále podléhá záchvatům šílenství; nad to archiv Rudolfův byl zničen a zachovány jsou nám jen zprávy protivníků jeho: však o jejich pravdivosti možná pochybovat, a zajisté

neznali dobře úmyslů králových. Nicméně z pramenů zdá se vysvítat, jednak že rozhodnutí předsevzaté nebylo vždy tak nerozumné, jak se obyčejně tvrdívá, a rovněž, že si císař zachoval aspoň povšechné vedení vlády: opravdu v jeho rozhodnutích z této doby lehce nalezneme vedle velmi mnohého kolísání v podrobnostech dvě ideje hlavní, jež vždy ovládaly jeho chování, nenávist kacířství a neurčitý cit vladařské jeho povinnosti. Za nesnesnou škodu pokládal ztrátu zemí, které někdy měl v své moci a jejichž držením Rakousko mělo být uchráněno od nájezdů muhamedánských, kdežto v dobytí jižních Uher viděl nevyhnutelnou podmínku utvrzení své moci vnitřní; zároveň doufal, že v očích potomstva zahladí takto pohoršení soukromého svého života a zjednáním si zásluh o církev křesťanskou najde opět poklid svého svědomí. Jeho ctižádost byla poněkud fanatická, a protože splétal ji s myšlenkou vykoupení, chtěl všecko vést sám. Výsledky tohoto zakročování osobního nebývaly vždy příliš šťastné. Často se rozhodoval teprve po dlouhých úvahách a v těchto dnech zápasů vnitřních nepodpisoval ani listin jemu předložených: z toho povstávala neobyčejná zdlouhavost a vzmáhala se obecná nespokojenost.

Uhři za podmínku svého podrobení položili mír s Turky, a smlouva Vídeňská neměla platnosti, pokud nebyla potvrzena mírem Žitvatorockým. Naopak Rudolfovi, oni si přáli Turecka silného, aby král šetřil jejich svobod. Ctižádost Matyášova lehce se shodla s jejich nevolí. V měsíci listopadu vypukla nová vzpoura hajduků. Nebyla příliš nebezpečná, a již v měsíci lednu komisař císařský zjednal s nimi příměří, které obsahovalo podmínky narovnání. Ale záminka se zdála vhodnou Matyášovi, tím spíše,

že shoda zjednaná s arciknížaty dne 25. dubna 1606 činila jeho odboj zdánlivě zákonným.

Důležito jest poznamenat hned na počátku, že se lid neúčastnil hnutí; ano stavové sami se chovali vlažně; sněmy, na kterých se stala usnesení o odboji, nebyly četně navštíveny: hnutí nebylo nijak národní a nenadálé a ničím na příklad nepřipomíná počátek válek husitských nebo revoluci anglickou. Povstání se připravovalo již od dávna a předchozími událostmi se stalo nevyhnutelným: bezprostřední příčiny roztržky byly však, ne obecné rozhořčení, ale prudká ctižádost Matyášova a výpočet několika náčelníků protestantských, kteříž okamžik pokládali za vhodný, aby zabezpečili vítězství svých idejí politických a náboženských. Jejich spojenství s Matyášem bylo jen dočasnou koalicí prospěchův a náklonností sobě odporujících, a oni necítili k němu více lásky, než k jeho bratru. Vůbec byli přesvědčeni, že jejich víra bude potud ohrožena, pokud si Habsburkové zachovají některou moc, i chtěli buď svrhnout dynastii neb aspoň „ostříhat nehty" svému panovníku a na vždy zabránit mu, aby „si neliboval v tyranství". Někteří z nich se upřímně snažili o smír založený na vzájemných ústupcích, ale většině na mysli tanul jen ideál feudálního bezvládí, jaké zřízeno bylo v Polsku, i bylo nevyhnutelno, jak události dokázaly, aby se strana prudší ujala nejvyššího vedení událostí.

Na sněmě Prešpurském (počátkem února 1606) stavové uherští a rakouští vešli s Matyášem ve spolek tak, že se zavázali hájit společně splnění míru Žitvatorockého proti komukoli, kdo by se protivil tomu. Prohlášení Matyášova neoklamala nikoho; byl to zřejmý odboj, a vskutku arcikníže se ujal hned vlády, učinil smlouvu s pašetem budínským

a sbíral vojsko. Rudolf stál přede dvojím rozhodnutím: buď neodkladně potvrdit mír Žitvatorocký a odstranit takto všelikou záminku odboje nebo rychle sebrat svou brannou moc a potlačit povstání; v obojím případě úspěch byl možný, ba pravděpodobný. Knížata domu Habsburského a panovníci katoličtí byli spíše překvapeni, nežli uspokojeni povstáním Matyášovým, povstalci nezískali snadno většinu stavů rakouských neb uherských a porážkou byli by ztratili větší část svých stoupenců; konečně „tragoedie rakouská", ačkoli byla předvídána od dávna a do jisté míry organisována od několika vůdcův evropské strany protestantské, překvapovala ji ještě svou organisací. Vyjednávání mezi Jindřichem IV. a Krystyánem Anhaltským bylo velmi čilé, zvlášť od roku 1606, i položeny jsou od nich základy unie evangelické, jejímž účelem více méně tajným bylo vyhladit zbytky moci císařské v Německu. Ale nebylo lehko uvést v pohyb ohromný stroj válečný, vynalezený od Jindřicha IV.: evangelíci byli rozděleni mezi sebou; někteří z přednějších těsně stáli k Rudolfovi; zakročení cizí, které nezachránilo povstalců roku 1619, nebylo by jim lépe posloužilo roku 1608. — Skutečné nebezpečentví záleželo více ve vlastní slabosti císařově nežli v síle jeho protivníků, jeho finance byly ve zmatku, všecky sympathie odcizeny a jestliže se jeho nepřátelům nedostalo podpory, nikdo se neuchopil zbraně proti nim, moci katolické nezakročovaly a země ještě poslušné se spokojovaly jistou neutralitou. Celkem výsledek byl pochybný, a mužným rozhodnutím Rudolfovým nepřátelé by byli uvrženi u veliké nebezpečenství. Tito byli si toho vědomi: hleděli odzbrojit krále protestacemi a poslali Khlesla do Prahy; vyjednávání se protahovalo; všecky tyto průtahy

škodily Rudolfovi, jehož vojsko špatně vyplácené bylo uváděno ve zmatek; zatím povstalci dokončili své přípravy, získali znenáhla stavy nerozhodné a rozšířili své styky s cizinou. Když v měsíci březnu 1608 Rudolf potvrdil mír s Turky, tento příliš pozdní ústupek neměl již žádného účinku, a Matyáš odhodiv škrabošku vyzýval ku povstání stavy moravské a české.

Nikde vláda Rudolfova nebyla více nenáviděna nežli na Moravě, protože nikde politika absolutistická a katolická nebyla provozována tak směle a důsledně; zásluha nebo zodpovědnost toho sluší především biskupu Olomouckému Františku z Dietrichšteina. Jsa synem Adama z Dietrichšteina, který se po všecken svůj život těšil ze zvláštní přízně svých panovníků a zastupoval Maximiliana při dvoře Madridském, František ztrávil své mládí ve Španělích; matka jeho, Španělka, byla velmi horlivá katolička. Kliment VII. na cestě po Moravě v době, kdy byl ještě kardinálem, jsa překvapen vlastnostmi hocha a okouzlen jeho půvabem, přivedl jej do Říma a povýšil ho, ještě docela mladého, za kardinála a biskupa Olomouckého. U věku dvaceti devíti let František přibyl do země, jíž neznal více a jejíž řeči nerozuměl, jsa naplněn nadšením a pevným předsevzetím svými službami zasloužit si přízeň dvoru papežského. Jsa obdařen schopnostmi vynikajícími, s horlivostí a smělostí apoštola spojuje činnost a rozhled státníka, byl jedním z nejznamenitějších představitelů politicko-náboženské školy, založené od jesuitů. Jeho zásluhou církev římská rychle se povznesla na Moravě. Užito tu ostatně těchže prostředků jako v Rakousích a v druhých zemích habsburských: vyšší stavové, jejichž privilegia byla chráněna výslovnými smlouvami a

jejichž odpor byl by příliš nebezpečný, nebyli přímo ohrožováni, dosti bylo, že zamezeny byly jejich přechvaty; na statcích církevních neb na panstvích komorních, v městech královských obnovena byla bohoslužba katolická; protestanté byli vytištěni z úřadů veřejných, vyloučeni z cechů, někdy i přinuceni obcovat obřadům římským neb opustit své domy; přísnou censurou zakázáno šířit knihy kacířské; jesuité byli podporováni a nové řehole přivolány, zvláště kapucíni, kteří se zaměstnávali katechisováním obecného lidu; kněžstvo bylo podrobeno přísné kázni, nabylo nové důvěry a získalo opět vážnost. Tu a tam restaurace narazila na odpor; biskup pak neváhal užít moci, a Opava, jež po několik let odpírala rozkazům kanceláře královské, byla potrestána pravou exekucí vojenskou; po několik měsícův byla odírána posádkou císařskou; blahobyt města zanikl, ale protestanté se poddali (1607).

Ani František z Dietrichšteina, ani Martinic, Slavata a druzí rádcové, kteří později vykonávali rozkazy Ferdinanda II., nebyli v zásadě nepřáteli starého zřízení zemského; ale zřízení toto bylo téměř nepřekonatelnou překážkou vítězství církve: proto když je vyvraceli, svědomí nemohlo jim činit a skutečně nečinilo žádných výčitek. Úředníci královští aby odstranili rozkolníky, porušovali znenáhla práva sněmu moravského, obsazovali přímo nejvyšší úřady a nedbali obyčejů, kterými jejich osazování vyhrazeno bylo stavům; tito sice si stěžovali, ale marně. Práv nejvyššího soudu moravského nebylo lépe šetřeno: tendenční pře byly způsobeny některým náčelníkům opposice stavovské, i poháněni do Prahy před soudy, jichž nestrannost byla podezřelá a pravomoc aspoň velmi pochybná. Kancelář česká roz-

šiřovala svá práva na úkor správy domácí. Dvůr a biskup, jakmile projevili svůj cíl a prvními úspěchy osvědčili svou sílu, nalezli horlivé nástroje ve všech, kdo měli více ctižádosti nežli vlastenectví; vyhlídka nenadálého zbohatnutí utišovala mnohou úzkostlivost a způsobovala mnohé přestupy: protestanté, osamocení a poklesli, ze strachu bouře opouštěli stranu — chybou ústav oligarchických bývá, že blaho všech závisí na několika odpadech, a tyto bývají tím častější, čím patrněji jejich náčelníci jsou vydáni pomstě vítězů; protože sázka je značná, nikdo se jí neodvažuje, než v naději velikých výhod: proto bývá vždy více smělých hráčův a odvážlivců, než opatrných a obezřelých vypočítavců. Okolnosti prospívaly úředníkům královským: Moravané byli na uzdě držáni vojskem císařským, které téměř neustále stálo poblíže hranice, a pro nebezpečenství nájezdu tureckého stavům bylo skoro nemožno nesvolovat peněžitých pomocí.

Moc panovnická chtěla tuto zemi znova dobýt, ale nedovedla ji spravovat. Pomocníci biskupovi nebyli všickni muži počestnými: někteří nejpřednější byli usvědčeni z podvodu, a pohoršení z toho padalo na moc královskou. Na obecné věci vzaté do Prahy bylo tam zapomínáno, jmenování se protahovala nekonečně, nedbalost byla tak veliká, že po několik let soudy nemohly zasedat. Válka turecká ukládala zemi břemena, pod nimiž klesala; vojska, která neustále procházela tudy, nakládala s ní jako s územím dobytým. A ani za tuto cenu nebyla ještě uchráněna od vpádu. Několikrát Turci překročili hranice: země byla hrozně zpustošena od hajdukův a Uhrů: na širém prostoru vsi byly vypáleny, žeň zničena, stromy vyvráceny; hrozný hlad zpustošil zem a potom mor zachvátil a pohubil

tento lid vysílený. „Nikdo před lety nebyl šťastnější,“ psal tenkrát smutně Žerotín, „nikdo není dnes nešťastnější než Morava.“ Pokud mír nebyl zjednán se sultánem, zvláště pokud nesnáze s Uhry nebyly odklizeny, země neustále byla vydána novému zmatku a vysilována zbrojením. Na své volání ke dvoru Pražskému nedostávala odpovědi: nechť stavové se seberou, posléze zněla odpověď, císař nemůže pro ně ničeho učinit. — Věru nebylo potřebí hájit tak houževnatě práv korunních, když takto bylo jich užíváno. Vzhledem k takové abdikaci nebylo již ani protestantův, ani katolíků, nýbrž jediný národ zoufalý, který volal po vykupiteli; náčelníkem všeobecně označovaným, očekávaným a kýženým byl Karel starší z Žerotína.

Historie, která sice v hluboké úctě chová ctnosti Žerotínovy, cítí přece některou nesnáz, pronášejíc o něm svůj úsudek. Zda jeho úkol byl užitečný čili záhubný? — Dvakrát rozhodně zasáhl do událostí a v svých rukou měl budoucnost země: roku 1608 získal Moravany arciknížeti Matyášovi a tím zabezpečil jeho vítězství; v době po defenestraci pražské některý čas své krajany udržel v poslušenství, zdržel povstání a odňal Čechům příležitost nabýt úspěchů, jichž dosah by byl nedohledný. O jeho upřímnosti nelze pochybovat, ale zda jeho prozíravost rovnala se vždy jeho poctivosti? — Stížnosti stavů moravských proti Rudolfovi byly nejspravedlivější, ale nevidíme jasně, jaký prospěch kynul jim z toho, když na místo jeho postavili Matyáše, který nebyl ani schopnější, ani pracovitější, ani snášelivější; povstání Čechů roku 1618 bylo zpozdilé, ale jakmile bylo podniknuto, zda nebylo povinností podporovat je a zda spása země nevyžadovala sjednocení všech protestantů? Nejvyšší moudrostí — a mudrci toho

světa chápou to jen zřídka — bývá v jistých dobách jít s vášnivými a neopatrnými.

Žerotínovi nedostávalo se zrovna této jiskry smělosti a toho podezření pošetilosti, jimiž se jen vyznamenávají mužové opravdu výteční a k vládě stvoření. Jsa prohlédavý a bystrý v drobnostech, velmi rád přehlíží lidi svého okolí a vášně jimi zmítající; je to filosof zabloudilý do politiky a světec ztracený v svém věku. Jako všickni bratří i on upírá své oči mimo svět a s jistou náklonností se těší z porážek proto, že se nemohou dotknout jediného dobra opravdového, života věčného. Miluje svou vlast láskou hlubokou, ale bázlivou — je více křesťanem než občanem; bojuje za svobodu náboženskou a touží nejasně, aby nebylo dosaženo vítězství příliš plného: zda Chelčický neučil, že mírné pronásledování prospívá víře? — Bojuje proti Habsburkům, ač nechce ani vyvrátit ani příliš oslabit jejich moc. Předstihuje velice své vrstevníky, cítí úzkosti, jichž oni neznají a nechápou; neusiluje o vítězství jednotlivého vyznání, ale o zřízení vlády snášelivé; jeho ideálem by bylo úplné oddělení otázek náboženských od politických, i tvrdil se svými duchovními pastýři, že křesťan umírá sice za svou víru, ale nebojuje za ni: proto nebyl by se nikdy účastnil odboje, kdyby Rudolf s právy evangelíků nebyl ohrožoval také práva sněmu. Jakožto stoupenec vlády obapolné, kde moc panovníkova by byla vyrovnávána výsadami stavů, soudil, že samosprávu Moravy lze srovnat s existencí říše rakouské,[9]) a necítil ani záští stavů českých, kteří chtěli odstranit dynastii Habsburskou, ani tužby stavů rakouských neb uherských, kteří se dožadovali samostatnosti téměř úplné a připouštěli jednotu pouze osobní.

Krásný to sen o smíru a shodě, bohužel, že neuskutečnitelný! Jestiť trvalý a podstatný odpor mezi církví katolickou a snášelivostí — a nechť nikdo v tomto tvrzení neshledává obžalobu; byvši po několik staletí poražena, ustoupila sice síle, ale neupustila od žádného svého práva; ale zjevnou utopií byla by domněnka, že v XVII. století, když se horlivě dala na dráhu výbojů, vzdá se panství nad světem a s bludem se rozdělí o vedení duší. Chtěla i musila zmocnit se znova území ztraceného a proto odstraňovala vše, co se jí stavělo v cestu, lidi i věci! Zajisté Žerotína nelze nijak srovnávat s Matyášem z Thurnu, a přece Thurn měl pravdu naproti Žerotínu, tvrdil-li, že všeliký pokus usmířit Ferdinanda štyrského s protestanty jest nemožný a nesmyslný.

Drsný byl život Karla st. z Žerotína: on jediný viděl cíl, a nemohl přesvědčit ani těch, po jichž boku bojoval, upozorňoval na propast, do které se řítí vlast, a za ovoce své oddanosti sklízel jen drsné odmítání a podzírání, byl svědkem zkázy své strany, rozptýlení své církve, rozvratu svobod obecných a konečně zemřel ve vyhnanství! Čí osud byl trpčí? Bolesti největší byl aspoň ušetřen, necítil nikdy ani lítosti ani pochybnosti. Poslouchal vždy jen svého svědomí, které ho nezradilo nikdy. Již jako jinoch, když se vydal do Francie, aby bojoval ve vojště Jindřicha IV., předvídal záhy příštího odpadlíka a se zármutkem se odvrátil od krále-politika; znamenité vlastnosti tohoto veleducha, obezřelost, opatrnost a chytrost, nezalíbily se mu; nepřipouštěl, aby se hrálo s pravdou, neb aby se vyjednávalo s povinností. Jsa dědicem několika pokolení přísné ctnosti a zbožnosti, žákem kněze Jednoty a později vychován ve škole Theodora Bezy, byl především věřícím, a řekl bych sektářem, kdyby v tomto slově

nebyla obsažena jistá dávka násilnosti a přísnosti Cestoval mnoho, byl v důvěrných stycích s většinou velmožů cizích, znal všeliké pikle, ale jeho duše byla z kovu tak ryzího, že z ohně vycházela nedotčena plamenem. Ač byl velice bohatý a žil jako pán, pokládal přece za svou povinnost vykonávat pilně úkoly uložené mu jeho urozením a počet činit Bohu ze všech svých činů: proto politiky se účastnil s pilností vážnou a smutnou, s opatrností pozornou a často pessimistickou, se svědomím přímým a poněkud obmezeným, s dobrou vůlí přísnou a těsnou. — Však ctnost není nikdy plnou zpozdilostí. Velice podobá se pravdě že katastrofa mohla být nanejvýš zdržena, ale nikoliv odvrácena chytrostí nejbystřejší a nejobratnější: běželo nejvíc o to, aby příštím pokolením zachovány byly šlechetné upomínky, které by rozněcovaly jejich vlastenectví. Kdo byl opravdovým vítězem, zda Žerotín či Ferdinand II.?

Rod Žerotínův, rozsáhlé jeho statky, slavné a četné jeho přátelstvo velmi záhy upozornily naň náčelníky strany protestantské. Svou výmluvností, svou důkladnou znalostí práva a tradicí národních, svou neohroženou mírností, úctou, již vzbuzoval u každého, brzo dosáhl pravé diktatury mravní. Proto když zahájena byla výprava katolická, první rány byly zamířeny na něho: byl bezdůvodně obžalován z velezrády: neodvážili se sic odsoudit ho, ale po několik let byl vydán všelikému pokoření, ohrožován v svém statku a v své cti. Byv za ničemnou záminkou vysazen z nejvyššího soudu zemského, uchýlil se na své statky; jsa rozlítostněn zbabělostí svých spoluvěrců, zarmoucen opětovnými nehodami rodinnými, po čas dosti dlouhý nečinně přihlížel ku pokrokům nepřátel své víry: snad si liboval v své malomoci; nebylť ani ctižádostivý, ani marnivý,

děkoval Bohu, že zbavil ho těžké povinnosti stavět se v čelo odboje. Jeho přátelé vytýkali mu, že se příliš snadno oddal tomuto klidu;[10]) hlas národa, upějícího v bídě, zdál se mu hlasem božím. „Jako s Rakousy,“ psal † Richardovi ze Stahrenberka (9. prosince 1607), „nakládá se také s jinými zeměmi. Kterak zachován jest slib Uhrům učiněný? Kde je svoboda Čech, kde naše práva a privileje? Všickni jsme spojeni společným jhem otroctví, všickni jsme vedeni na jednom řetěze do vězení; zlo jest příliš veliké, aby se dalo odstranit obyčejnými prostředky. Jediný Bůh může nám poskytnout příležitost, abychom se zachránili; pomoc tato není daleka; když nouze je největší, pomoc boží bývá nejbližší. Nepřátelé podlí pozbyli všeho studu, oprátka klade se nám na hrdlo. Ne prosbami a napomínáním, jinými prostředky dlužno neduh léčit, nemoc jest zlá, potřebuje silného léku; Mojžíše je třeba, aby Israelity vyvedl z Egypta, neboť srdce faraonů jest tvrdé! Bůh seslal vždy svou pomoc. Abraham vypudil Asyřany, Gedeon Moabity, Cyrus vrátil Židům svobodu, a jakých vítězství nedobyli slavní Makabejci! . . . Není jiné cesty, než buď zvítězit, buď trpět. Všecky prosby, stížnosti, poselství a vyjednávání posud neprospěly nic.“[11])

Páni moravští se neozvali hned k vyzvání Žerotínovu; ale nečinnost Rudolfova, pokroky Matyášovy, odpadnutí části katolíků, kteří s jedním z předních svých náčelníků, Karlem z Liechtenšteina, přešli k odboji, zvítězily nad jejich úzkostmi a obavami. Vojsko císařské vedením Tillyho ustoupilo před většími silami povstalců, stavové postavili Karla z Liechtenšteina v čelo prozatímní vlády a sněm Ivančický, zavázav se k obraně svobod zemských proti každému, spojil se se stavy rakouskými, uher-

skými a Matyášem, chtěje stát s nimi nejen o zachování míru s Turky, nýbrž i o „každou jinou věc slušnou a spravedlivou" (19. dubna 1608). Rudolf vládl již jen v Slezsku a v Čechách, ale i tu bylo drahně nespokojencův a všem byly známy styky předních pánů českých s Anhaltem a Ilyésházem. Císař jal se vyjednávat, nabízel svému bratru postoupení Uher a Rakous; tento odpověděl svoláním stavů českých do Čáslavě (v květnu). Doufal, že se dostaví někteří přední náčelníci kacířští, a nebylo možná téměř pochybovat o výsledku tohoto sněmu, jenž svolán jsa proti vůli zákonného panovníka konal by se za nátlaku vojska rakousko-uherského. Žerotín, jenž požíval velké vážnosti v Čechách, velmi důtklivě doléhal na své přátele: „Bůh dejž vám zmužilosti," psal jim „a vzbudiž dávného ducha českého, jenž téměř byl udušen pýchou a rozkošnictvím. Vzpomeňte si na své útrapy, následujte příkladu svých předků, aby se neřeklo někdy o vás, co Tiberius pravil o svých Římanech: to jsou lidé zrození pro otroctví."

K velikému zklamání Matyášovu většina přátel očekávaných se nedostavila; jen několik pánů se sešlo, znenáhla, neochotně, v počtu tak skrovném, že hlasování nebylo by mělo významu. Naopak sněm svolaný Rudolfem do Prahy byl obeslán velmi četně a přese všecky pikle Matyášovy a zoufalé volání Žerotínovo odepřel odtrhnout se od Rudolfa.

Překvapení bylo všeobecné a trvá posud. Čechové, jak víme, neměli proč chovat zvláštní lásku k Rudolfovi, a od několika let cizí vyslancové znamenali vzrůstající podrážděnost stavů, podniky jejich náčelníků, schůzky, kde se umlouvali o sesazení Rudolfově, ba i o svržení Habsburků s trůnu. Jindřich

IV., kurfiřt Falcký a Krystyán Anhaltský věděli o těchto záměrech i podněcovali je.

Nepřátelství protestantů českých bylo až posud zdržováno tím, že nebylo náčelníka všemi uznaného. Václav Budovec z Budova byl prostý zeman, bez velkého jmění, a většina lutheránská, stále nepřátelská bratřím, nepodřizovala se jeho vedení. Velice bohatý Petr Vok z Rosenberka, zástupce prvního rodu panského, náležel také k Jednotě bratrské, a kdyby i nebyl fantasticky dobrodružnou a mystickou osobou, jakou se líčí od historiků, nebyl způsobilý k vynikající úloze:[12]) jeho zdraví velice chatrné samo by bylo ochromovalo jeho činnost. Jindřich Matyáš z Thurnu teprve nedávno osadil se v zemi, takže mladistvá jeho ctižádost nemohla být příliš vytrvalá a mocná.

Zajisté tímto nedostatkem mužů stavové ještě za poslední chvíle byli zdrženi v jisté nerozhodnosti, která naposledy posloužila zákonnému panovníku. Ale jejich nečinnost měla hlubší příčiny. — Odboj nezamlouval se jim z mnohých důvodův. Autonomistické a téměř separatistické požadavky Moravy urážely jejich vlastenectví. Když stavové odpověděli Uhrům, že „se nikým nedají zastrašit, že strach nerozhodne o jejich jednání,“[13]) a že zvyklí jsou být příkladem než přijímat jej, jejich pýcha pocházela z citu velmi úctyhodného a velmi oprávněného, z vůle zachovat jednotu koruny a nedopustit, aby roztrhány byly svazky pojící v jediný stát všecky syny jednoho národa. A co bylo jim nabízeno v náhradu za oběti požadované? Nastoupení Habsburka na místo Habsburka. — Kdyby aspoň zrušena byla osudná smlouva, učiněná s Ferdinandem I.! Záměrem Jindřicha IV. a Anhalta bylo rozptýlit na několik kusů říši Habsburkův, a přední páni čeští se shodovali s nimi.

Jsouce mnohem méně oddáni rodu panovnickému, mnohem smělejší nežli Žerotín, chtěli toliko rázný odboj, a nelíbilo se jim navrhované řešení poloviční. Vyslanec francouzský Bongars protestanty německé vystříhal od Matyáše, a jeho záští bylo prozíravé. Matyáš, potřebuje jednou pomoci mimořádné, potvrzoval jejich privilegia, a není to přísaha punská nebo gallská, dodával, ale přísaha německá a česká (non fide gallica, non punica, sed germanica et bohemica); časem se shledalo, že věrnost německá není lepší než gallská; strana, která pomohla mu na trůn, přesvědčila se brzo, že změnou nezískala ničeho. Čechové pokládali za lepší nepouštět se do revolucí neužitečných: zachovali věrnost svému panovníku i snažili se vykořistit jeho nesnází, aby napravili zlořády, které se vloudily do správy, a aby dosáhli uznání politických a náboženských svých svobod. Všeliké pokusy se rozbily o pevnou jejich vůli.

Matyáš přál si sice získat sobě Čechy, ale nechtěl podrobovat je mocí; v Dubči počalo vyjednávání mezi stavy českými a posly moravskými a rakouskými. Mírem Libeňským Matyášovi zůstaveny Uhry, Rakousy a Morava; jeho bratru Čechy a Slezy. Nejasným článkem Matyáš jest prohlášen za zvoleného dědice koruny české (25. června 1608).

„Protože císař i jeho bratr, král Uherský,“ psal Villeroy roku 1611, „jsou na vzájem stejně málo spokojeni, každý se vynasnaží, aby se zcela zbavil svého druha.“[14]) — V těchto slovech se shrnují poslední léta vlády Rudolfovy: Matyáš jsa trýzněn spíše jakýmis úzkostmi svědomí nežli ctižádostí, nepožíval pokojně ovoce odboje svého, pokud neodňal bratru posledních jeho zemí; i nedávná krise

působila opět hrozně na tělesné a mravní zdraví císaře Rudolfa; byl vydán prudkým záchvatům šílenství a v této zatemnělosti ducha vynikala jen jediná vzpomínka, dávná jeho víra katolická, a jediná vášeň, pomsta. Jsa neschopen napříště sledovat ideu nebo připravovat plán, podnikal pokusy nejnebezpečnější, a nejpošetilejšími výstřednostmi odvrátil od sebe nečetné své přívržence.

Spor stále rozjitřený mezi bratry prospíval stavům, kteří mohli jen zaprodávat své poslušenství. Před svým odchodem z Čech stavové rakouští, moravští a uherští ještě v ležení Matyášově u Štěrbohol vešli spolu ve spolek, kterým se zavázali poskytovat sobě vzájemné pomoci i proti králi. Nový panovník, přihlížeje k chování se stavů, nemohl se nepoddat: v Uhřích, v Rakousích a na Moravě nejen všecky obyčeje nově za vlády Rudolfovy zavedené byly odstraněny, ale i moc panovnická se vzdávala všech výhod od doby Ferdinanda I. znenáhla dosažených; úřady ústřední byly zničeny a zaručena naprostá samospráva zemí; právo odboje prohlášeno pro případ, kdyby porušena byla ústava; — iniciativa a nejvyšší moc ve věcech zákonodárství se dostala sněmům, výkonná moc svěřena zástupcům stavů, znova vyslovena úplná nezávislost soudů, moc královská ustupovala ve všech kusech sporných; byla již jen neužitečným článkem, jenž byl udržován pouze z jakéhosi studu a jehož zánik byl jen otázkou času. Na neštěstí toliko několik mocných a starých rodů těžilo z této proměny; lid lhostejně přihlížel ke změně, která se ho nedotýkala: poddanství bude vždy stejně těžké, vůle vrchností stejně libovolná, stav městský stejně opovržen; několik oprav demokratických, několik drobných oprav by bylo uchránilo vítěze ode všeliké odvety,

pojišťujíc šlechtě pomoc ostatního národa: vyšší stavové nerozuměli tomu.

V Čechách Rudolf draze zaplatil věrnost stavův: ustanoveno, aby všecky soudy výminečné byly zrušeny, a nejvyšší soud zemský obnoven ve vší své vážnosti, král nechť svolává vojsko jen se svolením stavů; nejvyšší úředníci budou nesesaditelní a jmenováni jen k návrhu nejvyšší rady a soudu zemského; pře z velezrády jsou zakázány, libovolné konfiskace potlačeny, svobody zemské ochráněny.[15]) Usilováno o obnovu Vladislavova zřízení zemského, jež bylo vždy ideálem stavův. O všech článcích těch sněm se usnášel jednomyslně, a katolíci se neoddělovali od protestantův. Odveta za rok 1547 byla úplná.

Stavové, jichž vítězství ve věcech politických bylo tak snadné, byli méně šťastni ve věci náboženské. Tu za Matyášem i za Rudolfem stála v zemi strana nečetná sic, ale rozhodná, kdežto v cizině Španěly, Řím, Bavory a j. tvořily jakousi jejich zálohu. Tato záloha zajisté byla jen podle jména: katolická strana evropská byla ještě rozdělena, nedobře vyzbrojena k rozhodné válce a jsouc velmi znepokojována podniky Jindřicha IV., hleděla se přede vším vyhnout vážné srážce; ale posléze nemohla uniknout svému osudu, a tato veliká, hrozivá moc působila aspoň účinem mravním. Ostatně Habsburkové si zachovali naději odvety proti stavům tím, že otevřeným udržovali zápas aspoň v jednom kuse, a vítězství oligarchie bylo nejen pochybné, ale i vrátké, pokud nebylo potvrzeno snášelivostí náboženskou. Několik let plné svobody by bylo stačilo, aby katolicism vymizel úplně v mocnářství rakouském; panovníci věděli to, i hleděli za každou cenu zamezit to: jaký vliv opravdu by byli potom měli na své pod-

dané neb aspoň jakou záminku k reakci? Posléz u Matyáše a Rudolfa, panovníků to dosti prostředních a slabých, nepokoj svědomí musil přispět na pomoc mdlé vůli; kolem nich byli rádcové bigotní, kteří raději by byli rozpoutali nejhroznější katastrofy, než by vydali v nebezpečenství spásu svých duší, a panovníci do jisté míry sdíleli aspoň jejich úzkost. Matyáš byl částečně upřímný, když prohlašoval Moravanům, že se spíše vzdá trůnu, než by podepsal článek povolující svobodu vyznání evangelického; v Rakousích ustoupil teprve zjevnému povstání; Khlesl, Dietrichštein, ač nenáleželi ještě k nejzatvrzelejším, popuzovali ho k odporu. Arcikníže Leopold štyrský, nepřihlížeje nijak ke skutečnosti, odsuzoval všelikou myšlenku narovnávat se na škodu církve: Má duše jest smutná až k smrti, psal svému bratru Ferdinandovi, prose ho, aby pomohl svou přímluvou u krále. „Obětoval bych spíše svůj život a svou krev, než bych dopustil, aby v mé přítomnosti potvrzena byla tato osudná a zlá smlouva.“ Matyáš, jehož víra osobní byla sice vlažnější, ale jenž mravní svou mdlobou bez obrany byl vydán všelikým radám, ve chvíli, kdy svoloval k žádostem stavů rakouských, napadán byl touto horečkou svého okolí, trápen hroznými výčitkami svědomí, probděl noci v slzách; svolení svého zpovědníka dosáhl teprve po zápase dvoudenním. Když císař a jeho rádci chtěli o velkonocích jít k zpovědi, Khlesl nedal rozřešení těm, kteří radili králi, aby ustoupil, a kteříž uznáním svobody náboženské sami se vytrhli z lůna církve. Matyáš musil psát papeži, aby od něho dosáhl rozřešení; rádcové, obvinění z moderantismu, musili se vyznat ze svého bludu, prohlásit, že svůj slib pokládají za nijaký a že při první příležitosti napraví zlo spáchané.

Podobně v Čechách jediné snesení sněmu, jemuž se Rudolf vyhnul roku 1608, týkalo se svobody náboženské, a sotva Matyáš s vojskem vytáhl ze země, již počaly opět útisky protestantů. Zvláštní to neopatrnost: nepřátelé Rudolfovi se nepokládali za přemožené a Krystyán Anhaltský doufal bezpečně v odvetu za nedávný svůj nezdar; zprávy docházející z Moravy, Rakous a Uher povzbuzovaly nespokojence české; nechtěli být oklamáni za svou oddanost a uvěřit, že by vděčnost došla horší odměny nežli odboj jejich sousedů. Proto když v měsíci lednu 1609 císař svolal sněm, kde by byly narovnány všecky kusy sporné, stavové se dostavili, jsouce pevně rozhodnuti, že se nerozejdou dříve, než dosáhnou úplného zadostučinění.

Zlý to následek špatné pověsti: stížnosti stavů českých se neuvažují příliš vážně a většina historiků vidí v nich jen záminku, z které vysvítá záměr oligarchů založit své panství a potlačit katolíky. Přesvědčení nejsmělejší za našich dnů jest více méně ovládáno duchem století, a vítězové bělohorští jsouce v nemalých rozpacích nad krvavým svým vítězstvím, rádi by dokázali, že odpovědnost spadá na kacíře. Bohužel toto tvrzení neobstojí ve zkoušce, a jisto jest, že požadavky stavů ve věci náboženské byly velmi oprávněné a jejich nespokojenost velmi odůvodněná.[16])

Nikdo nepopírá, že pochybné, ne-li docela domnělé jsou některé násilnosti, z nichž protestanté obviňovali své protivníky, ba připouštíme i, že ostatní měly jen prostřední důležitost, svědčíce spíš o vášních několika jednotlivců, než o všeobecném plánu pronásledovacím; ze studia událostí vysvítá, že šlechta na svých statcích požívala samostatnosti téměř úplné a že rozkazy Rudolfovy nejčastěji ma

řeny byly úpadem moci královské. — Nicméně nelze pochybovat, že každým dnem jasněji vynikalo působení strany, kteráž osnovala reakci a která v prvním okamžiku vhodném by se nelekala opatření nejráznějších. Katolíci vytiskli již své protivníky z nejdůležitějších úřadů veřejných; vládnouce takto svrchovanou mocí, obořili se nejprve na ony kacíře, kteří nebyli výslovně chráněni zákony a závazky královskými. V městech podkomoří královský Purkhart Točník z Křimic a sudí dvorský Mates Prekl z Preklsdorfu smělým výkladem práv dovedli z rad městských odstranit všecky osoby, které byly v podezření, že jsou pikarty, bratry nebo kalvinisty, to jest v skutečnosti všecky ty, na něž nemohli spoléhat;[17]) ve většině měst královských, kde katolíci tvořili jen velmi slabou menšinu, správa přešla do rukou katolíků nebo nejmírnějších utraquistů. Příklad zemí sousedních ukazoval s dostatek, kam směřují tyto podniky: právě tak jednáno v Rakousích, právě tak Ferdinand postupoval v Štyrsku, právě tak jesuité znova dobyli Polska; až šlechta bude osamocena, snadno ji získají buď po dobrém nebo po zlém. Nejprostší opatrnost kázala stavům, aby přítrž učinili zlu, pokud byl ještě čas, kdyby ani svědomí neukládalo jim již za povinnost chránit svých spoluobčanů proti ohavnému pronásledování.

Docela nespravedlivě se obviňují evangelíci, že tehdáž ukládali o zkázu strany katolické; třeba ji předvídali a těšili se z toho — a ani to nemůže jim být vytýkáno — přece nemínili ani uspíšit ji, ani způsobit ji prostředky násilnými. Jejich požadavkem byla pouze svoboda náboženská; byli poučeni dlouhou a krutou zkušeností: „Víra jest dar boží, a nesluší knížatům, aby se vkládali do otázek víry.“

V těchto slovech přednesených Rudolfovi zahrnut jest program jejich. Zcela jiný duch než v roce 1575 oživuje stavy roku 1609; poznáváme tu převážný vliv Jednoty; stykem s bratřími lutheráni znenáhla se zprostili svých předsudků a povznášejí se k ideji snášelivosti.[18]) Proto události náhle se stávají zajímavými: v poslední chvíli kacíři čeští jsou opět tím, čím byli na počátku, obhájci práv svědomí, a jejich věc se spojuje se vzdělaností a pokrokem.

Zcela jasné jsou žádosti sněmů předložené Rudolfovi, jež po dlouhém vyjednávání byly s některými nepatrnými změnami schváleny majestátem roku 1609.

Konfesse r. 1575 bude vložena do desk zemských, to jest uznána zákonně; skutečná snášelivost, které stavové požívali od doby Maximilianovy, přestane být dočasnou a odvolatelnou i bude zaručena ústavou a konečně pevně ustanovena. Všickni poddaní království, katolíci i protestanté, nechť přijímají pod jednou neb pod obojí způsobou, stejně budou chráněni zákonem, požívat týchž práv, a žádná z obou stran nesmí se dopouštět násilí nebo výhrůžek. Šlechta i města mohou svobodně, bez překážek a nesnází stavět kostely a školy na své půdě; žádný pán světského nebo duchovního stavu násilně neb úkladně neuloží svého vyznání svým poddaným, a poddaní selští, kteří v své osadě nebudou mít kostel podle své vůle, budou moci svobodně obcovat bohoslužbám v kostelích sousedních. — Takto svoboda víry jest ustanovena pro šlechtu i města královská, svoboda svědomí pro všecky bez obmezení, bez ohrady. — Porovnání, jež učinili protestanté s katolíky na potvrzení a doplnění majestátu, sepsáno jest týmž duchem umírněným: obě strany jsou

podrobeny týmž závazkům, nejmoudřejší opatření učiněna, aby zabráněno bylo novým sporům; každého překvapí, že v této smlouvě, uložené vítěznou revolucí straně pyšné a nenáviděné, nenalézáme žádné stopy hněvu, žádné choutky odvetné.[19])

Mírnost evangelíků neupadala však v neopatrnost, proto žádali zárukou, aby jim vydána byla konsistoř a universita. Členové konsistoře budou ustanovováni od stavův: ona bude světit a jmenovat faráře, bdít nad zachováním kázně a čisté víry. Universita bude záviset na sněmě, jejž zastupuje jistý počet defensorů, pečujících o vážnost a ochranu náboženství evangelického proti všelikému překvapení. Král takto se vzdával nejen všeliké moci nad církví a školou, ale defensoři vedle něho byli jakýmsi dozorným výborem a jako trvalými a zákonnými zástupci odboje. Že taková opatření byla potřebna, bylo vinou neobezřelých rádců, kteříž i této chvíle zamítali mír nabízený jim a neupouštěli od zamýšlené války občanské.

Žádosti stavův o konsistoř a universitu byly spravedlivé. — Potlačení staré konsistoře utraquistické bylo důsledkem svolení roku 1567, kterým kompaktáta přestala být zákonem zemským. Utraquistů v přesném a dávném smyslu slova toho nebylo víc, a poněvadž dvůr smělou přetvářkou se stavěl, jako by v konsistoři dolejší viděl zastoupení většiny rozkolníků, všickni, kdož od reformy požadovali něco jiného, než přijímání pod obojí způsobou, měli právo a povinnost, aby odhalili pravdu, zbavili se nebezpečného dvojsmyslu a vyrvali z rukou protivníků svých nástroj, který nejsmělejším jejich podnikům dodával zdání zákonnosti. Ale potlačení staré konsistoře nestačilo jim; jako žádná společnost. ani církev neobstojí bez autority a bez

pluků spořádaných; až posud četné sekty, různé a více ještě nejisté a vrátké učení, nedostatečná kázeň byly na škodu lutheránům; tento pořádek věcí nesměl trvat déle. Obnovením university mohlo dostat se jim duchovenstva vážného, vzdělaného, jehož jednostejné učení by znenáhla bylo zvítězilo nad velikým zmatkem dogmatickým a mravním, jímž trpěla země; nová konsistoř, požívající všeobecné důvěry a chráněná defensory, mohla povznést kázeň, zadržet přechvaty stavův a pod uznanou její ochranou kněží nabyli by znova života ctihodného i úcty věřících. Evangelíci nepožadovali více než to, čeho vymáhala situace; pokoušejíce se o svou organisaci, následovali příkladu, jejž dávali jim sami jesuité, a protože naopak neupírali katolíkům svobodu spravovat se a řídit svým způsobem a že nechtěli podřídit všecky rozkolníky témuž vyznání, než předsevzali si jen odstranit zřejmé nedostatky a učinit konec nesnášelivému bezvládí, nevíme, na jakém základě chování jejich mohlo by být odsouzeno, leda dovolává-li se kdo božského práva církve katolické. Jedinou chybou stavů českých bylo, že tak pozdě poznali pravdu, ba ještě ani tehdáž mnozí z nich se nepouštěli bez obmyslu na cestu volnou a plodnou, kam vedli je bratří.

Stavové shromáždili se v posledních dnech ledna 1609; teprve 21. července Václav Budovec z Budova, vlastní to vůdce sněmu, vynikající vytrvalostí, výmluvností a moudrostí, mohl oznámit stavům, že král defensorům jejich odevzdal majestát.[20]) Sluší „prvé, nežli by ten majestát od J. M. C. jim odvedený přečten byl, aby přede všemi věcmi Pánu Boha s ponížením se před tváří jeho chválili, že jest jejich pokorné modlitby uslyšeti a tomu dílu od nich začatému žehnati ráčil. Protož aby živě a

horlivě k prokázání vděčnosti Pánu Bohu ty tři veršíčky zpívali: Ochvaliž, duše, Pána z takové milosti atd. A po zpívání těch veršův všichni kleče se modlili."[21]) Radost zbožná a vážná, jakou v Praze způsobila první zpráva o ústupcích císařských, rozšířila se rychle po všem království; protestanté čeští konečně se domohli své veliké listiny. Výstřední katolíci byli všickni ustrnulí. Jesuité nařídili sobě v Praze modlení za čtyřicet hodin, „aby pán Bůh víru jejich římskou v celosti před tak škodlivým předsevzetím kacířů chrániti, je pak vyhladiti ráčil"; jeden z nejoblíbenějších kazatelů jejich, pater Andreas, potvrzoval s kazatelny, „že v království českém s strany náboženství čím dále, tím vždycky hůřeji díti se počíná, a nákvasa kacířská den po dni vzrost a posilu svou béře".[22], Po šest měsíců bojovali se zoufanlivou odhodlaností(aby krále odvrátili ode všeliké slabosti, a až do poslední chvíle doufali v úspěch; nic neospravedlňuje lépe chování evangelíků, než zuřivost náčelníků strany římské.

Arcibiskup Pražský a jesuité měli v okolí králově oddané služebníky, Martinice, Slavatu, a zvláště Zdeňka z Lobkovic, za kteréhož „kancelář česká více se podobala nějaké kněžské konsistoři nežli kanceláři královské".[23]) Žádný důvod politický nebyl přístupen mužům, kteří naproti úvahám světským stavěli své nezlomné přesvědčení. — Rudolf i v své pomatenosti si zachoval víru hlubokou, a vážné byly důvody, předkládané mu od nejhorlivějších jeho rádců.

Síla stavů, pravili mu, není taková, jako jejich smělost, a nelhali. — Lid s radostí přijal majestát, ale nepřál si války, více touže po pokoji nežli po svobodě. V městech. ač [illegible] na ně hlavně snášela libovůle

královská, moc královská požívala velmi velikého vlivu, a obyvatelstvo bylo městskými úřady dosti dlouho udržováno v jisté neutralitě; jestliže by odboj povstal, měšťané velice neradi by byli následovali vyšších stavů; když se v rozhodné chvíli roznesla pověst, že defensoři nechtí přijmout narovnání nabídnuté od dvora, hned živé pohnutí se jevilo v Praze, a již následujícího dne defensoři upadli u velikou neoblíbenost. — Zda spojení lutheránů s bratřími bude dosti pevné a zdaž odolá dlouhým úradám a úkladům dobře nastrojeným? Vedle rozdílů náboženských stavové se dělili na tři velmi různé strany. Většina nemínila odpadnout od Rudolfa, ale z nejpřednějších náčelníků někteří chtěli na trůn povolat Matyáše, jiní, kteří byli v nejdůvěrnějším styku s Krystyánem Anhaltským a unií evangelickou, chtěli zvolit knížete cizího. Jejich kandidátem po dlouhý čas byl kurfiřt saský; ale pobyt tohoto knížecího hýřila a pijana v Praze zchladil jejich úmysly: však kdyby nebylo ani jeho, hlásili se jiní uchazeči. Zda nebylo možná užít této řevnivosti k vítězství katolicismu? Na sněmích počalo se pozorovat působení příčin, které v Polsku vedly k liberum veto a ke konfederacím: byť hlasovali všickni šlechtici, hlas chudého zemana nevážil tolik, jako hlas pána, který vynikal ohromným svým bohatstvím a tisíci poddanými; před hlasováním musilo proto předcházet pravé vyjednávání, často velmi nesnadné: zda nebylo možná s malou obratností a důsledností zdržet tento stroj složitý?

Po několik měsíců fanatikům v radě královské se podařilo na uzdě držet většinu stavů; chtěli přimět je, aby se spokojili prohlášením jen ústním, doufajíce v nové vydání roku 1575. I kdyby se stavové odhodlali k otevřené válce, nelekali se jí. Vyslanec

španělský Zuñiga, když se přidával k Lobkovicovi proti straně mírnější, představoval zajisté Rudolfovi možnost účinného spolku se Španělskem; v Německu strana katolická se hýbala, a vojenské přípravy se veřejně dále konaly v zemích sousedních. V Praze bylo plno nepokojných a podezřelých dobrodruhův, a arcikníže Leopold dychtil pomstít se za nedávný svůj nezdar v Pasově. Bouřlivá a nekázaná vojenská moc stavů českých nezastavila rot vallonských a španělských, a dobytí Čech stalo by se počátkem války na vyhubení kacířství. O několik let později se ukázalo, že plán nebyl jen přeludem.

Lobkovic a jeho přátelé byli odhodláni k nejhoršímu. Nehnuli se od krále, zdržovali ho, kdykoli již již chtěl povolit, znova přiváděli otázky již vyřízené, opětovali sliby již učiněné. Protestanté projevili však, že jejich rozhodnutí jest určité: chopivše se prostředků revolučních, sjížděli se v Praze a konali své sjezdy přes zákazy císařovy, posílali posly k mocnostem cizím, nařizovali sbírání vojsk a zřizovali vládu povstaleckou: nicméně strana výstředních katolíků nejevila žádného pohnutí. Úmyslně dráždila své protivníky, hnala je ke krajním rozhodnutím, na příklad když před zraky stavů překvapených spíše, nežli rozhořčených, obnovili rozkaz, kterým poručeno purkmistrům a konšelům všech tří měst Pražských, představeným všech cechův a všem mistrům a kollegiátům university Pražské účastnit se průvodu o slavnosti božího těla. [24])

V poslední chvíli rady mírnější nabyly převahy. Zajisté na neštěstí pro Čechy, neboť, byl-li krvavý konflikt nezbytný, vyhlídky povstalců roku 1609 byly by příznivější, nežli roku 1618. Okolnosti politiky evropské byly jim příznivé, a Jindřich IV., který se po tak dlouhý čas připravoval k válce proti

Habsburkům, nebyl by ku porážce Čechů přihlížel tak lhostejně, jako rádcové mladého krále Ludvíka XIII. Soupeřství císaře a Matyáše mohlo být snadno vykořištěno od povstalců. Konečně bylo svrchovanou neopatrností pro katolíky odvažovat se rozhodného boje s náčelníkem, jakým byl Rudolf. Všickni, jichž rozum nebyl zaslepen fanatismem, soudili, že lépe jest nechat bouři minout a zachovat se pro lepší budoucnost.

Ostatně všickni katolíci nebyli tak vášniví jako Martinic a Slavata a mnozí, jsouce oddanější vlasti nežli církvi, cítili bol v srdci svém při myšlence na hrůzy, jež by rozpoutala válka občanská. Petr Vok z Rosenberka psal svému ujci panu Volfovi Novohradskému z Kolovrat, „tuhému papeženci“: „Však spolu jsme křesťané a pokřtěni jsouce ve jmeno nerozdílné blahoslavené Trojice rozdilné dary boží máme; avšak není zde v nás obojích dokonalosti žádné, ale té v nebi očekáváme. Sama pak láska Boha a bližního jest svazek dokonalosti. Jsme všickni Čechové, jsme krev jedni druhých; jednoho pána Boha, jednoho krále, jedno právo české máme; trpme raději Čechové sebe, než abychom potom jiné cizí a daleké národy trpěti musili, kteříž by nás všech mezi sebou trpěti nechtěli, ale usilovali by nás všecky trápiti a snad i ven ze země potomně vyhnati“.[25]) O několik měsíců později Budovec ohlašuje úklady některých nepokojných a škodlivých osob duchovních a politických náboženství římského, „které jak J. M. C. tak všem i celému tomuto království a všem jeho pokojným šlechetným obyvatelům naprosto nic dobrého nepřejí a o nich neobmýšlejí, chtějíce snad skrze uvedení do něho nějaké cizí pomoci vojenské dotčené obyvatele nenadále potlačiti, sebe pak samé s náhončími svými statky jich zbo-

hatiti a nade všecky jiné zdůstojniti." Těchto výstrah a těchto napomenutí nebylo oslyšáno: většina katolíkův opustila své vůdce, přijavši podmínky evangelíků a ruku, kterou jim podávali.[26])

Nesmířliví Římané byvše zrazeni od svých vojínů shledali brzo známky vlažnosti u vyslanců cizích; tito po nerozvážlivém nadšení prvních dnů posuzovali chladněji situaci a znajíce lépe všeobecný stav Evropy, za nebezpečné pokládali pouštět se daleko. Konečně veliká naděje roztrhnout stavy neb unavit jejich úsilí zmizela, jakmile se jejich většina upřímně spojila s Budovcem. Rokování se protahovalo, pokud jednání vedli lutheráni, kteří chtěli jednak krále překonat, jednak bratry oklamat. Vše se změnilo, jakmile tvrdošíjnost dvoru rozhořčila nejmírnější a přesvědčila všecky rozkolníky, že k úspěchu proti nesmiřitelným protivníkům třeba jest bojovníků nepředpojatých a nebojácných. Většina všecka se skupila kolem člena nejznamenitějšího, a od té doby vliv Budovcův nabyl úplné převahy až do chvíle, kdy konečně spořádány byly věci organisace, vztahující se k majestátu. Zjednav prohlášení svobody církve české, dal jí i kázeň i ústrojí.

Oceníme náležitě zásluhy Budovcovy, představíme-li si obraz sněmu a města v tomto roce osudném. Zavládla plná krise revoluční, nebylo žádné moci řádné, zákony byly zastaveny. V městě se hemžilo vojákův — a jakých vojáků! — jedni přišli v průvodu pánů nebo byli najati od stavů, druzí tajně naverbováni od dvora. Každé chvíle se udály výtržnosti; zbrojnoši ze svých ručnic stříleli na sochy kostelů, Španělové a Valloni kupili se kolem Raméa, čekajíce jen na znamení arciknížete Leopolda, aby se vrhli na město. Pověsti nejhroz-

nější se roznášely; mysli vzrušené věřily zprávám nejpodivnějším. Zasedání sněmu byla přerušována udavačstvím, povykem a poplachem; několikrát stavové opouštějí síň zasedací, aby se chopili zbraně a postavili v šik válečný na náměstí Staroměstském; skoro každého dne se konají prohlídky domovní; vypravováno, že klášter jesuitů je přeplněn vojáky, že připraveny jsou pumy, domy protestantů vyletí do povětří a pod svými ssutinami pohřbí nebezpečné jejich vůdce. S kazatelen se ozývaly útoky a zuřivá kázaní; konsistoř utraquistická pozbývala posledních svých věřících, kněží měnili obřady a slavnosti, jiní přicházeli do sněmu, naříkajíce na zlý čas, obviňujíce své soky a dávajíce se v ochranu zákona. Směs, neboli lépe řečeno zmatek citů sobě odporujících a vášní zuřivých byl způsobilý k revolucím, nejnižší pudy se skrývaly pod zvučnými slovy, nejvznešenější myšlenky pokládány za ohavné zločiny. Smělým i zbabělým jesuitům se posmíváno. A v hloubi tohoto hluku tajné vření lidu poplašeného tímto přerušením řádné moci, žíznícího po kořisti a krvi, tázajícího se, nenastala-li již doba jeho vlády, a pokoušejícího se o loupež a vraždu.

Budovec utišil vášně, zadržel lid, zastavil nepořádek a revoluci poměrně umírnil tím, že zachoval jí ráz pouze náboženský. Sněm byl velmi četný a bouřlivý; jeho členové, často málo vzdělaní a jen nepatrní, přicházeli do shromáždění s tajným hněvem, jaký zmítal lidem; jeho prudkostí a vrátkostí byli ovládáni i oni: byli hotovi umřít za víru, a podléhali náhlému nerozumnému strachu; pohrouzeli se v modlitby, a pohoršovali město svými prostopášnostmi; propukali v pláč při myšlence na vítězství pravdy, a byli schopni nejhanebnějšího odpadlictví. Mimo sněm pikle, tržení, řevnění propukající

v prudké výjevy a netrpělivé snahy ctižádostivé. — Svou opatrností se vyhnul léčkám, svou moudrostí zmírnil hněv, svou poctivostí zkrotil řevnivé prospěchy, svou pevností zdržel odpadlictví. Když dne 31. března stavové odepřeli poslušenství rozkazu královskému, kterým byl rozpouštěn sněm, obrátil se ke všem, „komukoli jeho spasení milé, kdo pečuje o královské a vší země této i jednoho každého dobré, kdo miluje svatou svornost, lásku a vzdělávání jedni druhých, kdo pamatuje na předků svých starých v božských věcech horlivost, věrnost a stálost".[27]) Láska k zemi rodné, snášelivost, víra, všecka duše Budovcova se tu soustředila a tento veliký vlastenec, který byl ještě větším křesťanem, dovedl na chvíli odvrátit osudné síly, které připravovaly pád protestantismu a království Českého. Jeho zásluhou dostalo se evangelíkům posledního a nejryzejšího vítězství. Podle výroku velkého dějepisce láska tentokrát byla mocnější nežli nenávist, a zoufalé prosby Martinicovy, Lobkovicovy a Slavatovy nezabránily ústupu Rudolfovu.

Poslední měsíce roku 1609 byly vyplněny zřizováním nové církve české, jež potvrzena byla majestátem. I tu činnost Budovcova byla veliká a vynikající;[28]) nesnáze vznikly mezi bohoslovci lutheránskými a bratrskými; jeho důstojností a klidem byly přetrženy spory. Nová konsistoř se skládala ze šesti kněží lutheránských, tří bratří a tří členů university.[29]) Lutheráni a bratří, ač úzce spojeni, zachovali své zvláštní obyčeje, řády, vyznání, užívali plné svobody co do vzdělání a zřizování svých kněží. Spravedlnost těchto rozhodnutí přispěla k rozhodnutí více, než dlouhé porady: každá strana zachovala své učení, předsudky však zmizely; spojenci sblíživše se výpočtem, poznávali se a počali

se ctít. Bratří, s počátku neustupní a poněkud svárliví, napříště byli uspokojeni: na ústupky odpovídali ústupky, upouštějíce od těch svých obřadů, které budily pohoršení ostatního národa. Důležitá opatření byla předsevzata, aby se universita znova povznesla, aby zvýšen byl její vliv nad školami nižšími, zvelebena studia, zvětšen počet studujících.

Bohužel defensoři jinými starostmi záhy byli odvráceni od mírumilovných svých prací. ,,Když tedy ty všecky věci stavův pod obojí," praví Pavel Skála ze Zhoře, ,,byly na tak dobré a bezpečné míře i ujištěním náboženství jich postaveny, byla vůbec naděje pevná a neomylná, že žádný tak snadně se o to nepokusí, aby to, co jsou obojí stavové království Českého pod obojí i pod jednou společně na sněmu obecném ... s svým zdravým rozmyslem za právo ustanovili, i král jich jim toho všeho znamenitě potvrdil, rušiti, zřízením obecným pohrdnouti a tudy důstojnost královskou potupiti směl. Však s tím se vším přece našly se osoby, kteréž je stavy v té naději náramně zmýlily, a to přede všemi titíž, o nichž svrchu nejednou zmínka učiněna jest, totiž platní nástrojové jesuitští."[30]) — Katolíci vskutku se nespokojili snášelivostí právě tak, jako Rudolf nemohl oželet svých ztrát. Neuplynul ani rok, a obzor již se zachmuřoval novými mraky, a Čechy byly uvrženy v nové zmatky, které tentokrát vedly k neodvratné katastrofě.

———

Poznámky k hlavě I.

[1]) Nezdar Truchsessův byl především dílem Viléma bavorského, který při dvorech Pražském a Madridském nenalezl téměř žádné podpory a stěží jen získal dvůr Římský; vyslancové si stěžují, jak nesnadno jest „hnout těmito tvrdými starci". Viz Bezolda, kterýž uveřejnil velmi pozoruhodnou práci o politice Rudolfa II.: Kaiser Rudolf II. und die heilige Liga. Mnichov 1889 str. 14.

[2]) Ibidem str. 6.

[3]) Srovn. Stieve, Die Verhandlungen über die Nachfolge K. Rudolf II. in den Jahren 1581—1602, Mnichov 1879, velmi důležité pro politiku německou. Viz též velikou sbírku, Briefe und Akten zur Gesch. des dreissigjährigen Krieges.

[4]) Fellner, Mittheilungen des Instituts für öster. Geschichtsforschung 1887 str. 296.

[5]) Chlumecký napsal několik výborných kapitel o stavu markrabství Moravského za této doby. Nemohu se tu pouštět do podrobností, jako vůbec v těchto posledních kapitolách nebudu se dlouho zdržovat událostmi příliš známými. Panování Rudolfovo a počátek války třicetileté byly často vylíčeny: chci jen v některých kusech pokusit se o opravu přijatého mínění a ukázat, jak vypukla katastrofa, která se událostmi předchozími stala nevyhnutelnou.

[6]) Lituji velice, že musím, abych se neodchýlil od svého předmětu, přejít tak zběžně účast Francie ve zmatcích rakouských. Byla by to látka k veliké práci. Ancel by zasluhoval podobného díla, jako jest biografie Anquezova o Bongarsovi, a prameny lehce by se shledaly ve sbírce Harlayoěv v Bibliothéce národní. Jsme na počátku veliké doby diplomacie francouzské: nadání a vlastenectví spolupracovníků Jindřicha IV. není nijak menší, než spolupracovníků Richelieuových.

[7]) Bezold, str. 18.

[8]) Gindely na příklad zdá se mi příliš přísným k Rudolfovi; v skutečnosti chyby byly na obou stranách. Srovn. velmi pěkné pojednání Tomkovo, Rozepře mezi Rudolfem a Matyášem v Čas. Čes. M. 1856.

[9]) Jméno Žerotínovo bezděčně téměř připomíná jméno Palackého: totéž poctivé srdce, tentýž bystrý rozum, tatáž snášelivost politická, někdy poněkud prostomyslná, totéž vlastenectví české spojené s hlubokou oddaností k dynastii a k Rakousku; rovněž tatáž víra. — Na štěstí okolnosti nejsou více tytéž, avšak kdo ví, zda s menším poněkud loyalismem a s větší neopatrností veliký vlastenec český naší doby rovněž by nebyl lépe posloužil své věci?

[10]) [Žerotín jsa hluboce dojat výčitkou pana Jiříka z Hodic, „že zle dělá, an dary boží v sobě udušuje", sepsal r. 1606 proslulou svou obranu, v níž se obšírně ospravedlňuje, proč se od několika let živěji neúčastní věcí veřejných. V apologii této Žerotín živými barvami vyličuje žalostný obraz doby Rudolfovy, bez bázně kárá zlořády, které se vloudily do správy zemské, vytýká křehkosti a nedostatky jednotlivých stavů, špatné vlastnosti cís. Rudolfa II., žaluje na tajné rady císařovy i české, horlí proti cizincům, kteří požívali při dvoře největšího vlivu, a končí tím, že se dříve nevěnuje pracím pro zemi, dokud by nepoznal, že „Bůh jinších časů přiti nebo mne obzvláštně k napravování neřádu nynějších časů vzbuzovati a povolávati ráčí". Všecken spis ten prodchnut jest vroucím duchem vlasteneckým a náboženským i složen jest mistrovskou formou slohovou, ozdobenou všemi okrasami klassického slohu řečnického, pročež náleží k nejznamenitějším památkám literatury české. Obranu páně Žerotínovu otiskl poprvé Palacký v Čas. Čes. Musea 1834 str. 239—256, po druhé úplněji Brandl ve vydání spisů Karla staršího z Žerotína sv. 3. str. 6—18. Samostatné vydání opatřil prof. V. Markalous r. 1891.]

[11]) Viz Chlumeckého str. 398.

[12]) Gindely praví: že toho času, když vstoupil v akci veřejnou, byl již „na těle i duši docela sešlý, vyžilý a zpustlý, nad to že byl nemálo marný, ješitný a veskrz nesamostatný". Rybička v Čas. Čes. Musea 1880—1881 odporuje tomuto odsouzení poněkud sumárnímu. Od svého přestupu k Jednotě Petr Vok se polepšil velice, vedl život téměř asketický, čítal horlivě všeliké knihy nábožné, často sobě dával posluhovat večeří Páně, obcoval mnoho a důvěrně s kněžími bratrskými, jmenovitě s Matějem Cyrem. [O stycích těchto viz dopisy br. M. Cyra k panu Petru Vokovi z Rosenberka, uveřejněné od A. Slavíka v pojednání „O Jednotě bratrské v Čechách jihovýchodních". V Táboře 1888 str. 53.—25. Petr Vok svou přízeň k Jednotě prokázal i svou poslední vůlí, odkázav škole Rosenber-

ské v Soběslavi 4000 kop míš. ročních příjmů z panství Novohradského a velkolepou knihovnu o 11.000 spisů s velkým počtem rukopisův a inkunabulí. Snahy university Pražské, aby škola Soběslavská přenesena byla do Prahy, zmařeny odporem dědice zboží Rosenberského pána Jana Jiřího ze Švamberka. Katastrofa bělohorská záhubou rodu Švamberského zahubila a zničila nadání posledního Rosenberka: škola Soběslavská proměněna v pivovar a drahocenná knihovna převezena r. 1647 na Hradčany, ale již po roce uloupena od Švédův a zavezena do Štokholmu. Ibidem str. 26.—33.] V pokoji nad svým stolkem míval vždy vyvěšenou hlavu umrlčí a zřídil také tovaryšstvo zvláštní, jehož znakem byla zlatá hlavička umrlčí ztíží 8 dukátů, s nápisem: „Memento mori!" a „Cogita aeternitatem!" Při všem jeho zbožnost byla poněkud výstřední a zmatená. Co do své osoby mohl si stěžovat na chování císaře Rudolfa a zvláště na jeho rádce; — první komorník jeho Filip Lang, jenž vykonával veliký vliv, byl pouhý šibal a vedle něho Jeronym Makovský a Kašpar Rucký nebyli lepší. — Hněvem, duchem sektářským, nadějí, že vynikne, tím vším puzen byl k Anhaltovi, jehož tajemník Hock nabyl velkého vlivu na tohoto ducha fantastického a vrtkavého.

[13]) Chlumecký str. 439.

[14]) Anquez, Bongars str. 147.

[15]) Pavel Skála I. str. 102—103; Slavata str. 164—165.

[16]) Žaloby stavů jsou shrnuty v apologiích již uvedených. Hlavní fakta obsažena jsou v Peškově Geschichte der Gegenreformation in Böhmen 1849. Srovnej též Historii o těžkých protivenstvích církve české, jejíž skladatel je bratr český Adam Hartmann, kazatel někdy kaple Betlemské (1618).

[17]) „A když nejpřednější papeženci v království Českém, totiž Zbyněk Berka arcibiskup Pražský, Melichar Khlesl biskup Vídeňský, Zdeněk Albrecht z Lobkovic, nejvyšší kancléř, Jaroslav Bořita z Martinic jinak Smečanský (haman pravý věrných křesťanů v národu českém), Jindřich Domináček z Písnice místokancléř, Jan Mencl sekretář, spolu s jesuity, direktory svými, nemohli sobě ničeho provésti po vůli a mínění svém nad vyššími stavy evangelickými ani mandátem císařským ani soudem zemským ani osobným některých z nich při císaři Rudolfovi obouzením; tedy obrátili zlost a jízlivé protivenství na stav třetí, totiž

města královská . . . ano i na jiné lidi a obyvatele evangelické, kteříž náleželi pod správu vrchnosti duchovní nebo světské náboženství papeženského." (Skála I. str. 70.)

[18]) Týká se to jen směru všeobecného: jednotlivci protestovali ovšem proti vedení bratří a setrvávali při starém duchu násilí a výlučnosti.

[19]) Smlouva uveřejněna jest v Pamětech Slavatových, u vydání Jirečkově str. 392. —

[20]) Majestát podepsán byl dne 9. a defensorům odevzdán dne 12. června.

[21]) Paměti Slavatovy I, 373.

[22]) Historie Skálova I, 246.

[23]) Skála I, str. 206.

[24]) Skála I, str. 220.

[25]) Skála I, str. 170.

[26]) Ibidem, str. 209.

[27]) Skála I, str. 159.

[28]) Proč se o Budovce nepokusil ještě žádný dějepisec český a nevzdělal mu památník podobný, jaký Chlumecký věnoval Žerotínovi? — Pokud prameny nebudou vydány úplně, není možná o něm vynést úsudek povšechný; v tomto roce 1609 zdá se, že se povznesl nejen nad ostatní, ale i nad sebe samého. Předchozí a pozdější jeho chování podléhá různým posudkům. Budovec byl zajisté duch méně vynikající než Žerotín: jeho srdce bylo větší než jeho vzdělání, avšak podivuhodné vlastnosti Jednoty bratrské se nestkvěly nikdy leskem jasnějším.

[29]) [V čelo společné konsistoře zvolen byl od stavův a kněžstva Eliáš Šúd ze Semanína, lutheránský farář u Matky boží na Louži jakožto administrátor, na druhé místo po něm jakožto senior postaven Matěj Cyrus, starší Jednoty bratrské. Po smrti Šúdově (1614) konsistoři předsedali toliko Sigmund Crinitus Stříbrský, farář u sv. Mikuláše na Malé Straně (1614—1619) a Jiří Dikastus, farář u sv. Štěpána (1619—1621). Seniorem po smrti br. Matěje Cyra (1618) byl Jan Cyril Třebíčský, kazatel kaple betlemské a biskup bratrský. Jiří Dikastus a bratr Jan Cyril spolu s jinými faráři Pražskými vypovězeni jsou ze země nařízením knížete Karla z Liechtenšteina v prosinci roku 1621, čímž konsistoř strany pod obojí zrušena. Srov. Tomkovu rozpravu O církevní správě strany pod obojí v Čechách v Čas. Čes. Musea 1848 str. 468.]

[30]) Skála I, str. 254.

HLAVA DRUHÁ.

Defenestrace pražská.

Leopold a žoldnéři pasovští. — Pád Rudolfův. — Vláda Matyášova; moc královská a stavové; čtyři žádosti stavů. — Pokračování reakce katolické. — Volba Ferdinanda II. — Znepokojení a rozhořčení strany protestantské; její náčelníci a záměry. — Sněm roku 1618. Převrat státní; defenestrace.

Poslední události zasadily nejtěžší ránu rozumu Rudolfovu. Tento ubohý král, jenž již po léta byl trápen temnými přízraky a který se zavíral v svém paláci, vyhýbaje se obřadům veřejným, odmítaje slyšení, nyní viděl několikrát svou síň osazenou houfy ozbrojenými; on, jenž nejmenším nezdarem býval uvrhován v tupou ztrnulost nebo napadán zuřivými záchvaty, nebyl pánem než jediného království, kteréž uniklo ctižádostivému jeho bratru. Několikrát za této krise byl zachvácen svou nemocí, a z každého nového návalu rozum jeho vycházel méně jasný a vůle jeho méně pevná. Z neúplných našich zpráv o této době nelze soudit bezpečně, kdy v tomto čase, od počátku bouře až do své smrti, svědomě se chápal vedení svých věci, a pokud zodpovědnost přísluší jeho rozumu nebo pokud omluvy zasluhuje jeho šílenství. V těchto chvílích šílení probíhal zámkem; v noci zcela nahý s mečem v ruce vydával řev:

slyšáno, jak se rozzuřil, že se jeho břicho obrátilo do zadu a hřbet do předu; konečně hledal útěchy v opilství: přílišným požíváním nápojů rychle se seslabil pokažený organism, a císař byl neodvratně vydán všelikým nápadům blouznivé své obrazotvornosti.

V těchto temných chvílích vynikala jediná upomínka, jediný hněv: nevzdával se moci, která mu byla vytržena, v svém srdci zachovával nesmiřitelné záští proti původcům své zkázy, především proti Matyášovi. Ale neméně se hněval na protestanty české, poněkud z nábožnosti, hlavně však proto, že obmezením jeho moci odňali mu prostředky, aby se mohl pomstít a svému bratru vyrvat ztracené své země. Protože jeho soudnost byla téměř docela zničena, byl vydán svým vášnivým citům na pospas; přál si spíše neštěstí svých nepřátel, nežli úspěchu vlastní své věci a bez rozpaků by byl obětoval obecné prospěchy náboženství, aby se mohl těšit ze zkázy svých nepřátel. Za takých okolností byl vhodnou kořistí nejhorších dobrodruhů.

Z mužů, kteří až do poslední chvíle naléhali na císaře, aby nepodpisoval majestát, nejzarputilejší a nejprudší byl arcikníže Leopold. Tento ještě velice mladý princ obraně církve přinášel horlivost velice překotnou a prudkost nepokojnou. Byv jmenován biskupem pasovským a štrassburským dříve, než dosáhl vysvěcení, necítil se povolaným k stavu kněžskému, a nepokojná jeho ctižádost nelekala se pohoršení, aby se mohl vrátit životu světskému. Jako jeho bratr Ferdinand štyrský, i on byl vychován v ideách obmezené zbožnosti, ale kdežto fanatism staršího jeho bratra byl do jisté míry zdržován obezřelostí, jakou ukládala mu situace, mladší bratr, poněvadž svým rodem byl vzdálen trůnu, rozdmy-

choval různice a zaplétal události, z přesvědčení a povahy právě tak, jako z výpočtu. Myslil o sobě, že je schopen stát v čele státu, protože byl nespokojen podřízeným svým postavením, a cítil se způsobilým k největším podnikům, protože neviděl jejich nebezpečí. Jen panovník šílený a rádcové nerozumní a nezkušení, ale svým záštím zaslepení mohli být svedeni tímto bouřlivcem, aby se stali jeho společníky.

Jeho plán byl velmi jednoduchý. Celé Německo se ozývalo vřavou válečnou, všudy katolíci a protestanté stáli ve zbrani, jsouce hotovi udeřit na sebe pro dědictví Klevské a Jülišské, a kdyby Jindřich IV. nebyl zavražděn, válka třicetiletá by byla vypukla již tehdáž. Leopold za všeobecného hnutí a zmatku zamýšlel sebrat potichu vojsko, proniknout nenadále do Čech a způsobit tu odvolání majestátu a obnovení moci královské; posílen prvními úspěchy doufal, že vypudí Matyáše, a že odměnou za jeho služby Rudolf ustanoví ho svým nástupcem

Plány nejpodivnější se vydaří někdy, a odvážnost Leopoldova málem by se byla potkala s výsledkem. Přese všecky zprávy z různých stran docházející a přese všecky výstrahy Petra Voka z Rosenberka, který z pevného svého města Třeboně ohlašoval sbírání se vojska v Pasově a předvídal pravý jeho cíl, stavové čeští setrvávali v domnělé bezpečnosti. Když Leopold v čele dvanácti tisíců žoldnéřů překročil hranici (v lednu 1611), nebylo učiněno žádného opatření obranného; příliš pozdě byla nařízena hotovost zemská, vojáci se scházeli velice pomalu, několik set nováčků, kteří byli pohotově, bez kázně, bez důstojníků, bez znalosti umění válečného, téměř bez zbraně, ani hodinu by nebyli odolali vojsku zkušenému. Vůdcové nedůvěřovali svým vojům, v jejich řadách bylo mnoho nespokojenců, kteří by

se rozptýlili při první ráně a přešli k nepříteli. Některými osamělými skutky hrdinskými nebyl vnuknut cit povinnosti lidu, jehož odvaha a vlastenectví dávno byly již vysíleny. Budějovice, Tábor otevřely své brány na první vyzvání. Znenáhla přibývalo přívrženců straně arciknížete. Páni katoličtí, kteří se s počátku protivili přepadu nerozvážnému a úskočnému, jsouce zmateni zprávami z jižních končin království, spokojovali se postavením vyčkávacím, a jejich lhostejnost nebyla méně osudna, nežli zřejmá zrada Berků, Martinicův a Slavatů. Po nešťastné šarvátce část města Pražského na levém břehu Vltavy byla osazena od rot Leopoldových a zločinnou smlouvou vydán jim hrad královský. Přední náčelníci stavů byli nepřítomni neb uvězněni, takže se vedení sněmu dostalo do rukou pletichářů nehodných. Arcikníže, jemuž s úspěchy přibývalo smělosti, svlekl roucho církevní a úředně se ujal velitelství nad vojskem nájezdným. Spiklenci, svrhnuvše škrabošku, žádali za zrušení majestátu a ukládali o zavraždění předních pánů protestantských.

V poslední chvíli, kdy vše záleželo na rychlém výkonu, Rudolf upadl v obvyklou váhavost; nedostávalo se mu zmužilosti, aby vykonal zločin, jejž schválil. Hrozil Starému městu střelbou z děl, ale zatím vyjednával se stavy. Již tehdáž ztracena byla všeliká naděje v úspěch. Moci katolické, jichž se vůdcové netázali ani o radu, ani nedali jim zpráv, odpíraly svou pomoc i neschvalovaly podnik. Několik tisíc loupežníků nezdrží na dlouho obyvatelstvo několika milionů. Obyvatelé byli rozhořčeni pleny a ukrutnostmi žoldnéřů; Praha byla v plném odboji; lid maje mnichy v podezření, že jsou tajnými pomocníky Leopoldovými, vrhl se na kostely, bořil obrazy, přepadal kláštery, trýznil nebo vraždil ře-

holníky; na venkově probíhaly houfy potulné, které vraždily vojáky osamělé, zachycovaly posly a zajímaly dovozy. Nebezpeční to spojenci pro šlechtu, tito sedláci zoufalí, kteří se svými pány zacházeli právě tak, jako s cizinci! Cesty byly tak nejisté, že se nikdo neodvažoval vyjít z města, zločiny agrární se množily a zdálo se, že hrozí všeobecné povstání. Leopold své postavení pokládal za velmi nebezpečné prostřed vzpoury, a dne 11. března jeho vojsko opustilo Malou Stranu i dalo se na ústup skrze jižní Čechy, jsouc pronásledováno od vojska stavovského. Vítězové neodpustili Rudolfovi jeho úskočnost: císař pozbyl posledních svých přívrženců, a nyní konečně Matyáš ode všech stran byl volán do země.

Přepad Leopoldův vzbudil největší pohnutí v celém Německu; zvláště veliká úzkost byla v zemích rakouských a uherských, o něž běželo zároveň. Proto se všech stran odpověděno hned na zoufalý křik Čechův, a Matyáš rychle sebral vojsko, aby vypudil nájezdníky z Prahy. Dříve než přitáhl, město bylo sice již zachráněno, ale zpráva o jeho přípravách a příchodu uspíšila ústup žoldnéřů. Vděčnost, naděje v pána rozumnějšího, potřeba ochránce, který by zdržel hrozící bezvládí, lehce potlačily poslední rozpaky některých sněmovníků. Nikdo se neujímal Rudolfa, protestanté byli rozhořčeni, a katolíci snadno přesvědčeni od vyslance španělského: opustili pána, který poškozoval je bez prospěchu, nechtíce pošetilým vzdorem odcizit sobě panovníka příštího. Císař nechtěl se vzdát moci, odpíral až do poslední chvíle: i když podepsal své odřeknutí (11. srpna 1611), myšlenka pomsty ovládala jeho šílenství, a nejpodivnější záměry se rodily v jeho mysli. Ale smrt již dotkla se ho; dávno trpěl vodnatelností, když se dostavil zánět, zemřel dne 20. ledna 1612 a

tiše jest pochován v hrobce, kdež odpočívali již Ferdinand I. a Maximilian II.; od té doby žádný král český nebyl pohřben v Praze.

„Že pak tak letitému a tolik mnoho let v císařském a královském důstojenství dosti platně trvajícímu potentatu nebyl žádný zjevný pohřeb a pompa slavná jako otci a dědu jeho učiněn a držán, to bylo nejvíce v cestě, že jest stavům evangelickým jak v Říši, tak ovšem i v královstvích i zemích svých přílišně folkoval a proti vší vůli papežově a jesuitské ten slavný a věčně pochvaly hodný majestát na svobodné náboženství jich provozování jim dáti směl. S tím však se vším přece jest dosti vzácně a ozdobně v stálé a neumírající paměti všechněch pobožných srdcí pochován, a duše jeho do rukou a do slávy vykupitele svého se dostala.“[1])

Jak neuvěřitelně rychle se tvoří pověsti! Mínění Skálovo vskutku není osamělé; ve vypravování většiny dějepisců protestantských Rudolf se stává obráncem a téměř mučedlníkem za svobodu svědomí: neštěstí a utrpení ubohého šílence zastírají památku jeho chyb; náchylnost, jakou vždy osvědčoval Praze, a slabost, kterou posléze za jeho vlády ochromeno bylo všeliké úsilí strany reakcionářské, zastiňují upomínku na úmysly pronásledovací. Všeliká nejistota, všeliké úzkosti ustoupily nadšení způsobenému majestátem. Potom následují dni hrozné, válka občanská, potupa a nájezd, nelítostná restaurace katolická a s povzdechem vždy trpčím se vzpomíná na dobu poměrného klidu a mírného štěstí. Již za bouřlivého rokování roku 1609 sněm jevil pravý soucit s tímto panovníkem, k němuž byl připoután službami prokázanými a věrností osvědčenou; vášně i nejvíce rozpoutané se zastavily před trůnem, v hanopisech osoba králova ušetřena, a když Budovec

odlišoval panovníka od škůdných fanatiků a na ně uvaloval všecku zodpovědnost za jeho zatvrzelost, zdrželivost řečníkova byla upřímná i politická. Ba i výpravu Leopoldovu obrazotvornost lidu vykládala v prospěch králův! Chtěl prý odevzdáním svého dědictví mladému arcikníželi vzdálit od trůnu nepřítele země české Ferdinanda; nevděk Čechů dotekl se prý srdce jeho: „Praho, nevděčná Praho, já jsem tebe slavnou učinil, ale ty nyní vyháníš mne, dobrodince svého. Pomsta boží přijdiž na tě a prokletí připadniž na tě i na celou českou zemi!" Svědkové prý slyšeli tato slova, a kronikář exilia,[2]) zastižený touto kletbou, smutně oznamuje jejich znění.

Historie, zavrhuje-li pověst, nesmí však ochotně věřit všem obžalobám, jimiž Rudolf byl zahrnován: podivínský a vilný šílenec nebyl by se nikdy tak dlouho udržel na trůně za situace tak spletité a při tak zuřivých snahách ctižádostivých. Po první době, která byla čestná a mnohdy i stkvělá, Rudolf i v druhé části své vlády, ač již býval napadán šílenstvím, několikrát projevil rozum důslednější a vůli opravdovější, než se myslí obyčejně. Z chyb spáchaných některé byly téměř nevyhnutelné a mnohé svůj původ měly v spravedlivém hněvu, jejž vzbudila v něm hanebná zpronevěra jeho bratra. Na své veliké neštěstí byl ovládán neprovednými snahami ctižádostivými i stal se obětí nevyléčitelného odporu svého ducha a své povahy. V jeho nestálém myšlení zračila se jednota nebo — lépe řečeno — zápas obou kmenů, s nimiž byl spřízněn, a dvou dob historických, jimž náležel. Tradice španělské a německé zápasily o jeho duši. Ač byl katolík horlivý, zdědil přece po svém otci vedle netečnosti fysické a mravní jistou přirozenou mírnost, která se protivila krajním prostředkům, bez nichž nebylo možná po-

tlačit kacířství. Ideje politické a náboženské, v kterých byl vychován, zapovídaly mu všeliký upřímný smír s revolucí, který po stránce hmotné vedl by ke zkáze moci panovnické a po stránce dogmatické k úplné roztržce s Římem; ale jeho tuhý fanatism se lekal přísných prostředků; sám nebyl tak krutý jako jeho strana. Touto dvojakostí idejí a citů vysvětlují se jeho náhlé obraty, střídavá přísnost, ústupky hned odvolávané a rovněž jeho únava a jeho hluboký zármutek. Měl přesvědčení a záměry Ferdinanda II., ale i odevzdanou a lhostejnou snášelivost Maximiliana II. Jeho šílenství, jedno z nejtragičtějších v dějinách, nezdá se nám takto jen dědičným osudem, ale jakýmsi odříkáním duše obtížené přetěžkými závazky a zmítané povinnostmi sobě odporujícími. Toto šílenství bylo snad to, co bylo lepšího v něm, a ono jediné zajisté umožňuje nám pochopit pověst, která vychvaluje jeho dobré srdce a bystrý rozum.

* * *

Nikdo nebyl lepším obhájcem věci Rudolfovy u potomstva než jeho soupeř a nástupce; dokázal i nejpředpojatějším, že nesnáze, jichž se dovoláváno proti předešlému králi, nebyly jím způsobeny, a že Matyáš neměl nijakého práva obviňovat někoho ze slabosti a nedbalosti.

Nadšení, s jakým nový panovník přijat byl v Čechách, nepřečkalo ani korunování: nepřátelské strany stejně zuřivě stály proti sobě; ani katolíci nezapomínali na své záměry, ani protestanté na své stížnosti a naděje. Stavové si vedli pánovitě: čí zásluhou se dostalo uchvatiteli koruny? Jak projeví

jim svou vděčnost a kdyby si i usmyslil nedbat jejich žádostí, kde najde podporu? Uhři, Rakušané, Moravané, Čechové, Slezané, všickni čelili k témuž cíli, chtějíce na místo moci panovnické zavést republiku oligarchickou, a Matyáš nebyl muž, který by v sobě nalezl síly, kterých marně hledal u jiných.

V době svého korunování za krále Českého byl u věku padesáti čtyř let, to jest dožil se stáří, kdy u většiny lidí zjevně ubývá činných schopností, a ty u něho nebyly nikdy vynikající. Tento panovník, který svou ctižádostí způsobil tolik tragických příhod a jehož život byl tak pohnutý, v skutečnosti byl liknavec a bázlivec, a v posledních letech nemocí těžkou a více ještě dojmy duševními vyčerpána byla jeho síla a otupena jeho činnost. Jednou z hlavních jeho stížností proti Rudolfovi bylo, že se tento stále protivil jeho sňatku; zbaviv se konečně svého bratra, přese všecky výstrahy biskupa Khlesla, který pozornost jeho hleděl obrátit k věcem důležitějším, staral se především o to, aby si zřídil život příjemný a milý. Před koncem r. 1611 pojal za manželku Annu, † dceru svého strýce Ferdinanda tyrolského, ženu ducha nehybného a omezeného: vedli dům stkvělý, pořádali slavnosti; Anna milovala dlouhé hostiny, Matyáš hudbu a zábavu; i oni sdíleli zálibu svého předchůdce pro díla umělecká, a z dědictví Rudolfova vážili si velice velkolepých jeho sbírek. Věci státní odkládali, a o blaho obecné se nestarali více, nežli ten, jejž připravovali o trůn.

Úloha panovníků byla ovšem nevděčná. Vůkol nich stály strany rozpoutané, stavové číhali na první příležitost, aby odňali králi jeho poslední a nepatrná práva. A jaké byly prostředky králů? Nebylo vojska, správa ještě počáteční a nepořádná, statky zastavené; jedinými důchody byly pomoci peněžité,

velice skrovně svolované od sněmů. Matyáš byl zvolen za císaře německého: poslední to ironie osudu, který svou přízní jej zahrnoval jen proto, aby dokázal mu, jak jest lichá. Říše byla rozdělena na dva tábory nepřátelské, a žádná z obou stran se nestarala příliš o Matyáše.

Hlavním rozdílem mezi Matyášem a jeho bratrem bylo, že si tento liboval v samotě, onen pak rád se ukazoval světu a v soukromém jednání obratně užíval svůdného půvabu, zděděného po Maximilianovi, a vážnosti, které moc královská požívala dosud po tolika porážkách. Ostatně byl jen poslušným vykonavatelem vůle biskupa Khlesla, pro nějž zřídil místo ředitele tajné rady, a jenž pod tímto skrovným názvem vykonával všecku moc prvního ministra.

Politika biskupova nebyla příliš šťastna. V Říši obmýšlel zaujmout úkol prostředníka, třeba nechtěl v ničem ustoupit od prospěchů katolických. Bezvládí bylo úplné, a knížata protestantští tvořili pravý stát v státu. Khlesl chtěl sblížit protivníky a překazit kurfiřtům jejich záměry tím, že by sdružil je kol nejvyššího jejich náčelníka k obecné válce proti Turkům. Myšlenka byla svůdná, ale nebyla ani nová, ani provedná. Stoupenci kurfiřta falckého nedocházeli na sněmy více než dříve; knížata katoličtí se dostavovali někdy ke sjezdům, které svolával císař, ba odhlasovali i pomoci peněžité; touto ochotou uspokojeno bylo lacino jejich svědomí, protože berně svolené nebyly odváděny. Činnost Khleslova měla však jeden účinek, ač ne ten, jehož biskup očekával: Španělé a jejich spojenci měli v podezření jeho táčky a div že nevinili ho ze zrady a odpadlictví. Obyčejná nevážnost moci císařské, možno-li, vzrostla ještě. Knížata sbírali vojska, počínali války, zjednávali mír, netážíce se Matyáše, ani neoznamu-

jíce mu toho. Nezdar byl tak křiklavý, neschopnost Khleslova tak zjevná, že v okolí králově počali ukládat o pád prvního ministra; kolem arciknížete Maximiliana se skupila strana rázná, která pracovala proti biskupovi a po případě i proti jeho pánu; hnutí podobné odboji, kterým se oba povznesli k moci. Strana ta měla svého kandidáta Ferdinanda štyrského, a již roku 1614 zahájila s dvorem španělským jednání, které skončilo zvolením Ferdinanda v Říši a křížovou výpravou proti protestantům.

Khlesl se pokoušel o smír v Německu méně z přesvědčení, nežli z potřeby, že nemohl jednat jinak. V zemích dědičných chopil se způsobu jednoduššího a odvážnějšího a hned se dal do práce, aby povznesl moc královskou: událostmi zajisté se ukázalo, jak oprávněna byla nedůvěra Čechů, že Matyáš žádostem jejich ještě méně jest nakloněn, než jeho bratr. A jak by bylo jinak? Působily tu příliš dávné tradice a příliš mocné potřeby situace.

Pro Khlesla bylo to spíše otázkou cti nežli svědomí: tak jediné mohl ospravedlnit předešlé své chování. Jen že podnik byl nebezpečný: nestály proti němu jen sněmy jednotlivých zemí oslabené a svým osamocením zastrašené, ale dva spolky úzce sloučené. Jednak trvala dále konfederace Rakušanův, Uhrův a Moravanů, jednak Čechové v době, kdy dosáhli majestátu roku 1609, vešli se Slezany v jednotu, kterou se zavazovali ke vzájemné pomoci proti každému, kdo by porušoval jejich práva. Obě jednoty hleděly se sblížit: idea konfederace rakouské takto se zrozovala znova v podobě feudální. Královská moc, jež nedovedla odpírat požadavkům sněmův osamělých, neobstála by před koalicí stálou, jež by byla nepřekročitelnou hrází i nejslabším jejím

úchvatným choutkám. Kdyby se jednota různých zemí utvrdila vedením stavů, zaniknutí katolicismu by bylo již jen otázkou času, a rodu Habsburskému by se dostalo osudu katolicismu, protože byl příliš účasten, aby upřímné narovnání bylo možné mezi ním a evangelíky.

Prvním úkolem Khleslovým bylo zabránit tomuto sdružení sil nepřátelských, a sluší právem uznat, že se snažil o to svědomitě. Čechové byli nejurputnější ze všech protivníků ministrových. Matyáš nikdy neměl v zemi mnoho přívrženců a za krále byl přijat jen z nevyhnutelné potřeby; dávno již se bouřili velmi četní protivníci Habsburků v šlechtě, a rozčilení posledních zápasů se neutišilo ještě, poněvadž katolíci tu byli, ne-li nejnebezpečnější, aspoň vyzývavější nežli kde jinde. Při svém zvolení za krále Matyáš se zavázal šetřit všech svobod zemských, spolu i majestátu; ale vedle toho Čechové předložili mu čtyři nové žádosti: aby měli právo konat sjezdy krajské bez zvláštního povolení královského, aby mohli sbírat vojsko k obraně, kdykoli by uznali toho potřebu, aby Matyáš stvrdil konfederaci mezi stavy českými a slezskými zavřenou před vydáním majestátu od císaře Rudolfa a schválil podobnou smlouvu, kterou chtěli učinit s druhými zeměmi koruny české a se stavy uherskými a rakouskými; o něco později žádali ještě, aby obnovil a potvrdil tak zvané dědičné jednoty, učiněné někdy od krále Jiřího s knížaty sousedními, zvláště s kurfiřtem saským. — Nepodivíme se tomu, že si Matyáš nechtěl za takovou cenu zakoupit korunu, jakkoli lačná byla jeho ctižádost a ačkoli Rudolf nebyl ještě docela osamocený. Potlačení sjezdů krajských bylo snad nejopravdivějším úspěchem Ferdinanda I., a od té doby panovníci, jakkoli prožili mnoho chvil

trapných, nikdy nesvolili k řádnému jejich obnovení; tyto sjezdy krajské, kde by se opposice byla organisovala, připravovala své programy a činné prostředky, byly by moci královské odňaly poslední zbraně obranné proti sněmům. Svolením, aby stavové mohli sbírat vojsko, moc panovnická schvalovala dále právo odboje a zároveň vydávala v jejich ruce moc výkonnou. Posléze konfederace jednotlivých zemí upoutávala na vždy budoucnost a potlačovala všelikou naději v obnovu moci panovnické. Za těchto okolností byl téměř zbytečný poslední požadavek Čechův, aby pod zakrytou formou mohli z knížat sousedních, zvláště saských, činit rukojmí svých svobod, a dovoloval nespokojencům domáhat se prostřednictví cizího proti vlastnímu králi. Nač třeba pomoci cizí proti moci panovnické jen podle jména trvající a tak poklesié, že nepomyslila ani pustit se do boje beznadějného!

Khlesl tentokráte upokojil sněm neurčitými sliby, a podrobné rokování bylo odloženo ku příštímu sněmování. Také on myslil, že čas jest nejlepší lékař, a vskutku jeho postavení bylo lepší. Když se znova jednalo o věci, Matyáš nebyl již kandidátem, ale panovníkem, a každý prostředek radikální nabýval rázu revolučního a lekal bázlivce; později Rudolf byl mrtev, a jednotliví princové rodu Habsburského úředně uznali Matyáše za svého náčelníka; Khlesl obehráv stavy, chlubil se tím, zveličoval své vítězství a zneužil ho.

Žádné vážnější změny nebylo učiněno ve správě zemské, a přední úřady jako dříve byly skoro výlučně osazeny osobami, které posledních událostí nejvíce byly súčastněny a velmi neoblíbeny. Jediný protestant, hrabě Jindřich Matyáš Thurn, dostal se do tajné rady, ale jeho úřad purkrabský na Karl-

šteině byl jen tučnou sinekurou; Lobkovic a Martinic zachovali svá místa, Slavata došel povýšení. Správa byla oživena týmž duchem, jako před změnou vlády; jestliže listiny slavné nebyly zřejmě porušovány a jestliže první ministr, pokud možná, hleděl šetřit písmene zákona, nebylo třeba velké předvídavosti, aby se poznal cíl, kam směřoval na své dráze. Zvláště dvě opatření byla význačná: předně nařízení jeho, aby se členům nejvyššího soudu dostalo názvu rad královských; prostá změna názvu, jíž těžko bylo odpírat; věru pýše mnohého soudce bylo snad tajně zalichoceno, a vzrostla tím jeho příchylnost ku panovníku. — Pronikneme-li však k jádru věci, v tomto nařízení neútočném shledáme úmysl sledovaný někdy od Ferdinanda I. a zanedbaný od jeho nástupců, totiž aby úředníci zemští, strážci to zřízení zemského a zástupci stavů, byli přeměněni v úředníky královské. Ferdinand II. a jeho nástupci budou jen pokračovat na dráze, kterou Khlesl jim vyznačil takto, aby v provincii monarchie neobmezené proměnili království, jehož samospráva přese všecky ústrky až dosud byla jasně vyslovena.

Druhý prostředek byl smělejší. Roku 1612 Matyáš opustiv Prahu usadil se ve Vídni. Čechové byli velice popuzeni přenesením archivův a úřadů do Vídně; neběželo pouze o pouhé přesídlení knížecí, ale o změnu hlavního města. Nejvyšší kancléř, jenž musil vždy být na blízku krále, usadil se ve Vídni, a království České, které po více než čtvrt století bylo sídlem správy ústřední, stalo se již jen zemí poddanou, jejíž osudy závisely na ministrech cizích a jí nepříznivých. Granvella rakouský, jakmile se jednou vytrhl z bezprostředního dozoru stavů českých, postoupil dále: všeliká slabost a nedbalost

stavů českých přicházela mu vhod: pokoušel se, aby se králi dostalo práva jmenovat ze své plné moci členy nejvyšší rady, obmezoval pravomoc nejvyššího soudu, a potichu zaváděl zásadu odvolávat se ke králi; smlouva o konfederaci Čechů s Moravany nebyla úředně potvrzena přes výslovné závazky Matyášovy, a když na naléhání Moravanů dvůr ji potvrdil konečně, poznalo se, že několik předních článků bylo proměněno a že prvotní znění bylo porušeno tak, aby jí byla dána povaha prozatímní a odvolatelná. Konfederace Čechů se Slezany byla potvrzena; ale o druhých čtyřech článcích sněmem podaných nedocházelo žádného rozhodnutí; Matyáš odročil svou odpověď ku příštímu sněmu, ale tento sněm, ač se ho Čechové neustále dovolávali, nebyl pořáde svoláván. Khlesl raději se vzdával pomocí peněžitých, než by slyšel stížnosti stavů

Politika Khleslova, čilejší v Čechách než v Německu a na oko šťastnější, vedla nevyhnutelně ke srážce. Stavové nejmírnější pozbývali trpělivosti, a smutné předtuchy svíraly muže nejméně pessimistické. Žerotín předvídaje nové boje vyzýval své přátele k vytrvalosti; „já sám," pravil, „odhodlán jsem umříti spíše nežli žíti ve vlasti zotročené."[3] Bůh těžce vložil na nás svou ruku, psal dále, snad nalezneme lék, abychom se zbavili přílišného zla. — Ale pořídku bylo takových projevův odhodlaných; Žerotín neměl více důvěry svých let předešlých; zoškliviv si zarputilý odpor, pozbýval mysli pro tvrdošíjnost, která mařila všeliké vítězství protestantů. Když neúnavný Duplessis-Mornay žádal ho za pomoc: „Jsme téměř v témž postavení jako za Rudolfa . . ., proto nemůžeme vám pomoci, poněvadž musíme sami sebe chrániti."

Jako kdyby nebylo dosti zmatků vnitřních, hrozila ještě válka s Portou. „Jsme ohroženi válkou“ píše dále Žerotín, „válkou, které se bojíme, takže neustupnost, s kterou poslední císař chtěl ji vésti, dlužno pokládati za hlavní příčinu jeho pádu. Král žádá si války s Turky ku povznešení své vážnosti a ministři radí k ní z touhy po prospěchu soukromém.“ Khlesl a Liechtenštein, kteří za této doby požívali velké přízně Matyášovy, zamýšleli vskutku ujmout se opět velikého záměru Rudolfova; chtěli Turkům odnít Sedmihradsko pomocí penězitou, získanou od Španěl, papeže a kurfiřtů; vábila je nejen sláva rozšiřit hranici říše, ale zvláště příležitost utvořit vojsko, které jsouc nebezpečnější nepřátelům vnitřním nežli vnějším, utišilo by všecky nespokojence. Jest vždy snadno nalézat rozsáhlé plány, však rozvaha jen tvoří státníky, ne obrazotvornost; rádcové Matyášovi nenalezli spojenců, v které doufali: plán nebyl včasný a jeho původce neměl pověst svatosti.

Khlesl chtěl provést svou a byv odmítnut v cizině hleděl potřebných prostředků dosáhnout od stavů; bylo by zajímavo, aby tito platili na vojáky sebrané proti nim. Ostatně záminky, pro které dosud bylo otáleno se svoláním sněmu českého, zevšedněly konečně, a den rozhodný, čím více zdržován, tím se stával jen hrozivějším. Svolán byl tudíž sněm český na měsíc leden roku 1614, ale poněvadž mor zuřil v Praze, sešel se v Budějovicích. Obyvatelstvo toho města bylo katolické, a stavové osamocení snad nebudou tak smělí. Jejich vůdcové uvažovali, jak by se zachovali: Budějovice zdály se jim jakousi pastí; až dostanou je tam, přinutí je, aby se vydali na milost, a přimějí je, aby za dědice koruny uznali arciknížete Leopolda, hrdinu výpravy roku 1611. Vydali se tam přece: neodváží se toho,

domnívali se o králi a jeho rádci; ale obavami těmi jen se rozhořčovali, a neobratnost Matyášova doháněla je k nejhoršímu. Císař přivedl s sebou generála Buquoye, který všeobecně byl vyhlašován za vůdce křižové výpravy proti kacířům: jesuité budějovičtí na počest generálovu pořádali slavnosti, představení dramatická, kde s jasností sice chvály hodnou, ale neopatrnou vykládali, co očekávají od něho. Proto když král žádal stavů českých, aby svolili peněžitou pomoc na válku proti Turkům, tito odmítli krátce: nedají halíře, pokud jejich žádosti nebudou vyřízeny. Však upustivše poněkud od své tuhosti, svolili něco peněz, když Matyáš slíbil, že na počátku příštího roku svolá sněm generální, kde se shromáždí zástupcové jednotlivých jeho zemí a kde konečně bude rozhodnuto o čtyřech žádostech. — V jakém smyslu? O tom nebylo možno pochybovat vzhledem ku přípravám stavů. Zřídili výbor obranný, který měl zasedat v Praze, a kdyby bylo třeba, sebrat vojsko. Výstraha byla výslovná. Oba přední náčelníci oligarchie, Linhart Colona z Felzu a Jindřich Matyáš z Thurnu, podali císaři spis, který byl téměř vypovědění války a za jehož loyálními protestacemi špatně se skrývala smělost: jest holou pošetilostí, pravili, namáhat se tolik pro Sedmihradsko, jež je příliš vzdáleno, aby na dlouho mohlo být zachováno, a vše je ztraceno pro toho, kdo se oddálí „od milého otce“ Dunaje hlouběji do Uher; lépe jest trvat v pokoji, nežli sbírat vojsko; není ještě zapomenuto výpravy žoldnéřů pasovských, a všeliké dobrodružné tažení může lehce Matyáše připravit o všecky tři koruny.

Bylo by nesprávné domnění, že moci královské i po tolika nezdarech nezbývalo jiného vyhnuti, než bez odporu přijmout výminky smlouvy obtížné.

Moc se nepřekoná bez naděje v odvetu, leda nahradí-li se mocí jinou, a když nové zřízení obyvatelům podává dostatečné záruky bezpečnosti a blahobytu; však stavové nepoužili ani svého vítězství, částečně proto, že nevěřili dnům příštím, a že boj podniknutý poutal jejich pozornost, nejvíce však proto, že pomýšleli spíše na zvláštní své prospěchy, nežli na blaho veřejné a měli více vášně nežli způsobilosti k vládě; zničili moc královskou, ale nenahradili jí, a republika oligarchická, o jejíž založení se snažili, nebyla než vítězstvím bezvládí. Tím zaviněna byla vrátkost jejich úspěchů. Jak lehce Ferdinand I., dosednuv na trůn za okolností ne nepodobných přítomnému stavu, zabezpečil moc panovnickou a zřídil svou vládu na základech tak pevných, že jakkoli nedostateční byli nástupci jeho, ona se udržela jaksi sama sebou.

Restaurace podobná nebyla nemožná: vyžadovala jen vlastností stejných, ne-li znamenitějších, než byly Ferdinandovy; jestliže se o ni pokoušely ruce neobratné, propadla ponižujícímu nezdaru a ženouc stavy k nejhoršímu, nevyhnutelně uspíšila katastrofu. Khlesl a jeho pomocníci, majíce mysl živou a nadání jen prostřední, nedovedli než popuzovat své protivníky, kdežto jejich nejistotou a nezkušeností byla oslabována a v neváźnost uváděna moc. Nic nebylo podniknuto, aby byl opět zaveden pořádek a povznesen blahobyt těžce poškozený dlouhými zmatky. Aby od šlechty odvrácen byl stav městský, spravedlivě popuzený jejím chováním na posledních sněmích, bylo by postačovalo trochu spravedlnosti a několika ústupků ve věci náboženské; ale Khlesl byl neoblomný v této věci, a idea snášelivosti v jeho očích byla velikým pohoršením. Lehce by bylo možná obdržet pomoc sed-

láků proti jejich pánům: Hannewaldt, jeden z tajemníků Rudolfových, navrhoval již králi, aby se chopil svého úkolu ochranného nad utištěnými a chudými. Liechtenštein doporučoval velice důtklivě toto spojenství s obecným lidem; stavové nejsou dosti bezpečni, poddaní rychle by uposlechli vyzvání k odboji: bohužel plán přesahoval příliš prostřednost Matyášovu. Obě strany nepřátelské, oligarchická a královská, obmezeností ducha a srdce závodily spolu až do konce o nejvyšší prospěchy vlasti.

Následky zpozdilé zpupnosti a neobratnosti rádců se zjevily brzo. — Od smrti Rudolfovy všeobecný stav se zhoršil ještě. Nebylo peněz: koně pocházeli hlady v stájích královských, řemení a sedla byla spravována provazy jak u sedláků, pažata byla rozedrána jako děti řemeslníků; na úvěr brány potřeby zámku, a kuchaři se hádali na trhu o zeleninu, kterou nechtěli jim dát na dluh. O úvěr tisíc tolarů bylo potřebí dlouhého vyjednávání; platilo se 30 až 40% úroků; pohledávky koruny prodávány byly s 90% škody. Vyslanci neodjížděli nemajíce peněz, a úředníkům královským nebylo vypláceno služné; nikdo nechtěl přijímat úřadů veřejných, a ti, kdo podržovali úřady, nevyřizovali věci nebo svým jednáním hleděli sobě jen vydírání a krádeže. Nikdo nevedl správu, ani nedohlížel na statky královské, a členové komory dvorské trávili svůj stav vycházkami nebo hostinami: kancelář posílala do zemí rozkazy sobě odporující. Královská rada byla samé pletichy. Dvě strany zápasily o důvěru císařovu. Khlesl, kterýž odpíral rozhodnutím násilným a přál si především, aby udržel svou moc, byl obviňován ze zrady ode všech, kteří toužili po jeho nástupnictví. Strana vždy čilejší kupila se kolem knížete z Liechtenšteina, velice prudkého a ctižádosti-

vého; včasné jeho odpadnutí velice prospělo Matyášovi; kníže zveličoval ještě své zásluhy a domáhal se odměny za ně. Výstřední katolíci podporovali ho ze záští proti Khleslovi a svými piklemi přes ministra čelili přímo na krále; úzce jsouce spojeni s vyslancem španělským, pomáhali na trůn Ferdinandovi štyrskému, nutíce Matyáše, aby pojistil jeho volbu. Biskup Vídeňský, jsa v neshodě s arciknížetem, protahoval věc, a vyhýbavé jeho rady se líbily jeho pánu, jenž by byl se nerad odřekl nejmenší částky své moci, tak těžce nabyté. Ba neostýchali se ani líčit těhotenství Annino; dary ke křtu došly již, když klam byl odhalen. Soupeřství Khleslovo s Lichtensteinem, jsouc podporováno zástupcem Filipa III. Zuñigou, bylo veřejně známo, a evangelíci doufali pevně, že z něho nabudou některého prospěchu.

Khlesl, nejsa dosti pevný, byl aspoň svéhlavý; neupustil od své myšlenky podniknout výpravu křížovou, a aby se vyhnul generálnímu sněmu, na němž se podle slibu císařova především mělo jednat o čtyřech žádostech stavů českých, svolal do Lince sjezd, kterého se účastnili více méně řádně ustanovení zástupci jednotlivých zemí habsburských. Byl to jakýsi říšský sněm rakouský nebo lépe řečeno shromáždění vynikajících stavův. Od nezdařilých pokusů Ferdinanda I. téměř bylo zapomenuto těchto velikých sjezdů společných; ale přese všecken odpor jednotlivců čas vykonával své dílo, a mezi různými zeměmi Habsburků se tvořily svazky prospěchu a náklonnosti. Pod jakou formou se stane jednota? Bude-li to monarchie absolutistická čili konfederace republik oligarchických? V zásadě aspoň nevzbuzovala odporu tak všeobecného; ba i Čechové, jejichž snahy separatistické byly vždy vroucí, nečinili

žádné theoretické námitky proti těmto společným úradám (v srpnu 1614).

Khlesl si vedl obratně v těchto tůčkách kabinetních, i byl by výborným taktikem parlamentarním. Návrhy byly učiněny velmi důvtipně. Předložil stavům listiny, kterými nepopěrně byla prokázána zrada knížete sedmihradského a ospravedlněno zakročení rakouské. Doufal v pomoc stavů rakouských, v zakročení arciknížat a Zuñigy, kteří byli přítomni rokování. Zástupci jsouce osamocení a svých zemí vzdálení budou poddajnější; náčelníci opposice se nedostavili. Biskup myslil, že dosáhne rozhodnutí v zásadě: shromáždění jednou takto zavázané neodepře pomocí peněžitých, jichž pro nedostatek času nebylo prý možná žádat na jednotlivých sněmích. Tyto zajisté budou si stěžovati, ale pozdě již; třeba neradi uznají skutek hotový a pro starost o výpravu proti mohamedánům nedostane se jim potřebného klidu mysli, aby se hádali o ústavní oprávněnost takového postupu.

Khlesl počet činil bez svých hostů. Vůdce opposice umírněné Žerotín vystihl jeho záměry, a poslové moravští přibyli s instrukcemi zcela přesnými. Na všeliké návrhy odpovídali, že jejich pravomoc jest obmezena; přišli prý jen vyslechnout a přijmout zprávy, ale zakázáno jim nějak se zavazovat, ježto pouze sněm má potřebnou moc svolovat ku pomocem peněžitým. Opatrného jejich příkladu následovali zástupci druhých zemí; sjezd, od něhož biskup tolik očekával, byl jen shromážděním bez mandátu. Poslové, ač si výslovně vyhrazovali své hlasování, ostatně ministru ochotně projevili své smýšlení, a smýšlení to se protivilo docela nadějím, které vzkládal na ně. Uhři, jichž vlastenectví hleděl vzbudit, omlouvali knížete sedmihradského a Portu: ne-

přáli si nikterak války, zvláště proto, že měli být k ní přinuceni proti své vůli; druzí stavové neústupně setrvávali při svém smírném smýšlení. Sjezd se rozešel bez výsledku, a Khlesl byl konečně nucen svolat do Prahy sněm generální, který působil mu tolik smrtelné úzkosti (v červnu 1615).

Sněm ten zavdal biskupovi příležitost k nenadálé odvetě. Nikdy, věru, poznamenává zcela správně Chlumecký, nenaskytla se oligarchii doba vhodnější, aby doplnila a upevnila své vítězství; země požívaly své plné samosprávy politické i národní; nebylo žádné obmezující instituce centrální; v čele správy stáli jen domácí stavové; nebylo žádného cizího vojska v zemi; sídlem sněmů zůstávala Praha, „kromě níž není blaha“.[4]) — Nikdy sněm ústavodárný neměl působiště snadnějšího. A co podnikl? — Nic. I muži nejméně prozíraví cítili tehdáž křehkost strany protestantské, která měla sice moc v svých rukou, ale nedovedla jí užít. Od té doby Žerotín se oddal úplné zdrželivosti, ustoupil ze života veřejného; poslední jeho naděje přišly na zmar: obracel se střídavě ke králi a ke stavům, však na obou stranách viděl jen záští a malomoc.

Hlavním účelem sněmu bylo v užší konfederaci spojit jednotlivé země Matyášovy a v jednu obrannou jednotu sloučit protestanty rakouské, uherské, a české; však jediným jeho výsledkem bylo, že odhalil všecky předsudky a řevnivosti. Uhři se nedostavili ke sněmu, Rakušané byli uraženi chováním Čechův — a zodpovědnost toho částečně připadá snad dvoru, který s hůry obratně podněcoval pýchu jedněch a nedůtklivost druhých. V samých zemích koruny svatováclavské nebylo ani snadnější, ani upřímnější shody: Moravané, Slezané a Čechové činili sobě výčitky, obviňujíce se z úchvatů, svévole

a zrady. Stěží podařilo se vypracovat velmi neúplný plán jednoty obranné, který však zůstal jen pokusem.

V Praze jako v Linci Khlesl řídil vyjednávání velmi obratně. Mírní katolíci poslušně následovali jeho vedení, protestanté nebyli příliš svorní: ministr rozněcoval spory, jitřil raněnou sebelásku. Majestát prospěl zvláště bratřím, kteří slavili jaksi své vítězství; otevřeny jim chrámy v Praze, získáno hojně přívrženců na velkou nevoli lutheránův.[5]) Ze stavů mnozí byli přesvědčeni o možnosti upřímné shody s Habsburky; cit monarchický, ještě podnes tak vroucí v obyvatelstvu českém po tolikerém krutém zklamání, oddanost k dynastii, opravdovému to svazku v státu tak různorodém, již tehda zapustila kořeny hluboké v duších; mnozí spokojujíce se již tím, čeho dosáhli, nežádali sobě více, než některým ústupkem usnadnit upřímný smír; většina se odloučila od svých vůdců v otázce o sjezdech krajských; po jejich odchodu stavové svolili k značné pomoci peněžité.

Zmatek strany protestantské, ačkoli byl hlavně zásluhou biskupa Vídeňského, prospěl více jeho sokům, nežli jemu samému. Bylo nevyhnutelným důsledkem situace, že pro muže umírněné nebylo místa. Stále byla přetřásána otázka o nástupnictví Matyášově. Císař neměl dětí, rychle stárnul: co se stane, zemře-li a neustanoví dědice? Byly veliké obavy, aby stavové rod Habsburský nezbavili trůnu. Ferdinand I. přiměl sice sněm, že uznal zásadu dědičnosti koruny; ale od roku 1547 se změnilo mnoho: Matyáš dosáhl své moci opravdovou volbou a zavázal se, že za svého živobytí nedá korunovat svého nástupce. A kdybychom i připustili, že by se stavové neodvážili prostředku tak radikálního, jako se-

sazení Habsburků, jak užili by své moci za mezivládí a v jaké nebezpečí by bylo vydáno náboženství katolické!

Přirozeným kandidátem dědictví Matyášova byl Ferdinand štyrský. Bratří císařovi Maximilian a Albrecht byli o málo mladší nežli on a bezdětní; bylo zbytečno na místo umírajícího stavět nemocné a nevyhnutelno předejít krise příliš blízké.[6]) Arcikníže Maximilian vřele se ujal věci Ferdinandovy a zjednal odstoupení Albrechtovo. Nesnáze povstaly se strany, odkud nejméně byly předvídány. Větev španělská nechtěla, aby promlčeny byly staré její nároky, a Filip III. pokládal okamžik za vhodný spojit všechny državy Habsburské v svých rukou. Byl synem Anny, dcery Maximiliana II., i tvrdil, že jeho právo jest přednější, než nároky arciknížete Ferdinanda, jehož otec byl třetí syn Ferdinanda I. Důvody Filipa III. neměly žádné platnosti; — zřízení a obyčeje zemí, které chtěl přivtělit k Španělsku, nezůstavují v té věci žádné pochybnosti — myšlenka podřídit témuž panovníku Uhry a Španěly, Ameriku a Čechy, Italii a Rakousy byla nesmyslná, a úspěch plánu Filipova byl nemožný; jeho ctižádost byla proto velmi nevčasná, ježto nemohl dojít spojení všech katolikův, aby překazil jmenování Ferdinandovo. Po několik let toto vření bránilo všeliké energické činnosti. Protestanté se radovali z toho a Khlesl s Matyášem se nehněvali proto.

Dvůr Madridský však prohlédl skutečnost. Vyslanec Filipův v Praze don Baltazar Zuñiga upozorňoval jej na zlé následky jeho chování. Ferdinand zase, nejsa dostatečně znalý ústavního práva českého a uherského a maje vůli dosti nerozhodnou, pokud nešlo o věci náboženské, přál si velice, aby se jeho soupeř za náhradu sebe větší odřekl svého

nároku. Přední jeho rádce Eggenberk podle přání Španělska zjednal smlouvu tajnou dne 31. ledna 1617: touto úmluvou právě tak zbytečnou jak obtížnou Filip se vzdával domnělých svých nárokův a za náhradu přijímal Elsasy; nad to Ferdinand se zavažoval, až bude zvolen za císaře, že odevzdá jemu všecka léna odumřelá v Italii. Tato shoda odňala aspoň Khleslovi všelikou záminku k novým odkladům. Již roku 1616 dal své slovo Maximilianovi a na své věčné spasení slíbil, že se Ferdinand stane králem Českým do velkonoc. Velkonoce minuly, neděle, měsíce uplývaly, a závazek tento nebyl uskutečněn. Maximilian rozhořčen ohlásil mu, „že bude litovat všech průtahů těchto", pomýšlel již na převrat státní i chtěl ho zajmout neb uvěznit. Kardinal — Khlesl dostal klobouk kardinálský roku 1616 — nedbal však toho. Po smlouvě lednové roku 1617 Zuňiga naléhal zároveň s Maximilianem, a kardinál opět slíbil uspíšit rozhodnutí žádané. Tentokrát událostmi byl přinucen dostát svému slovu. Matyáš se roznemohl těžce, až bylo obáváno o jeho život. Katolíci zdvojnásobili tehdáž své úsilí, a kardinál se poddal, jsa znepokojen poněkud zodpovědností jemu hrozící. Okamžitě byly rozeslány listy královské, kterými sněm svoláván na den 5. června 1617, a když se císař pozdravil opět, již bylo pozdě ustoupit.

Zda stavové přijmou kandidáta navrženého? — Na první pohled se to zdálo pravdě velmi nepodobno. Stavové přicházeli velmi rozmrzeni. Matyáš zřejmě rušil své přísahy svou žádostí, aby přijali jeho nástupce, a osoba následníkova nemohla utišit jejich rozhořčení.

Ferdinand se narodil v Štyrském Hradci roku 1578; bylo mu tedy čtyřicet let. Byl malý,

zavalitý, s dlouhým nosem, mdlýma očima, řídkým, bledě ryšavým vlasem. Vlas a vous nosil po španělsku, což nerušilo celkový výraz tváře, jenž svědčil o člověku dobrém nevelkého ducha. Měl všecky vlastnosti výborného faráře venkovského, byl veselý, dobré mysli, obmezeného vědění, bázlivý a úzkostlivý. Tento panovník, jehož vláda je jednou z nejkrvavějších v dějinach, neměl ani kapku žluči; tento panovník, který na chvíli moc svého rodu povznesl na stupeň, jehož nikdy potom nedosáhli Habsburkové, neměl ctižádosti; tento císař, který málem by byl provedl to, co se nezdařilo Karlu V., neměl ani důmyslu ani záliby pro vysokou politiku. Jeho sílu a úspěch si vysvětlíme tím, že v něm moci docházela strana, která dávno již vyčkávala svou chvíli a sbírala prostředky k své činnosti; v jejích rukou výtečným nástrojem byl Ferdinand, jenž přesvědčen byl až k nadšení a mučednictví a poslušen až k barbarství. Jeho otec Karel a matka Marie — dcera knížete bavorského Jindřicha V. — velice zbožní a poněkud slabí, útěchu za své nezdary nalézali v tom, že v něm připravovali mstitele víry. Jesuité byli přáteli domu, rádci ve dnech zlých, po své vůli vychovali ducha příštího císaře. — „Věčné spasení vašich dětí a jejich štěstí na tomto světě," pravil k Marii vyslanec císařský Khevenhüller, „závisí na vychování, jaké jim dáte; svěřte je jen lidem, kteří vnitř i vně jsou katolíky". První učitelé mladého arciknížete byli vybráni s úzkostlivou péčí; potom poslán byl do Ingolstadtu, „bašty víry". Měl tu znamenité učitele, kteří s vynikajícími ctnostmi a znamenitým nadáním spojovali nelítostné přesvědčení: Řehoře Valenského, „horlivého a učeného obrance neomylnosti papežské", Gretsera, který slul „kladivem" kacířův a který myšlení své a všeho

tovaryšstva zahrnoval v známou větu: „Mluvíme-li o církvi, rozumíme tím papeže.“ Stavové vnitrorakouští se lekali, jaký pán se jim vychovává, druzí členové rodu Habsburského potřásali hlavou: zda panovníku přísluší takové vychování klášterní? Marie neustoupila; Ferdinand zůstal pět let v Ingolstadtě, jsa oddán téže neustálé a neodolatelné činnosti, a když se vrátil roku 1595, byl tím, čím zůstal pro všecken svůj život.

Jsa prostředního vzdělání, neznaje národů, nad nimiž mu bylo příště panovat, měl jen jednu jasnou představu, nevydávat v nebezpečí spásu své duše. Vypravuje se, že na pouti do Loreta učinil slib, raději zemřít, nežli dopustit, aby církev byla ponížena; nezapomněl nikdy své přísahy; později se vyslovil, že raději chce mít království zpuštěné než zatracené. Bylo stálou jeho péčí, aby neznepokojil svého svědomí, ale svědomí bývá rozdílné, jeho svědomí však nebylo svědomí panovníka, ale kostelníka. Každého dne dvě nebo tři hodiny věnoval modlitbě nebo zbožnému rozjímání, každý den počínal dlouhou modlitbou, potom býval přítomen dvěma mšem, do kostela přicházel opět odpoledne, určitý čas věnoval zpytování svědomí a dlouho se modlíval před spaním; v neděli a svátek slyšel dvě kázaní, a jestliže se v sobotu zdržel na honbě, strhal několik koní, aby nezanedbal pobožnost panny Marie. Jeho zbožnost nebyla nijak oduševnělá: podobal se žáku bázlivému, který se obává, že zapomněl na některou úlohu a zasluhuje trestu. Jsa povahy mírné, ctnostný bez boje, vedl život jednotvárný a pokojný prostřed svých dětí, byl velmi něžný, laskavý k svým sluhům, jimž rád odpouštěl jejich poklesky, okolo sebe rád viděl tváře spokojené, byl velmi štědrý, ba až marnotratný. Žádný panovník za jeho doby nebyl vět-

ším nehospodářem: kdyby se bylo dobře užilo konfiskací jím vyhlášených, byly by uhrazeny náklady válečné, a kdyby jeho vojsku žold byl správně vyplácen, snad byl by dosáhl vítězství; byly však promrhány. Z povinnosti hleděl čestně zastávat svůj královský úřad, však jeho duch nestačil tomu úkolu; byl by si přál štěstí svých poddaných a snažil se o to, bohužel jeho duch nebyl důsledný, ani prohlédavý. Velice pilně, ač bez záliby, opatřoval věci státní. Jedinými jeho vášněmi byla hudba a honba; za krisí nejtěžších trávíval na lovu dva dni v témdni. Svým rádcům dovoloval přicházet k němu každé chvíle a vyrušovat ho i v oblíbeném zaměstnání, však samostatně nerozhodoval o ničem, ponechávaje vládu svým rádcům, jednak z bázlivosti, jednak z úzkostlivosti a pohodlnosti.

Poněkud přehnané je tvrzení, že zpovědníci vládli v jeho jménu: ovšem se neodvažoval žádného rozhodnutí vážného, aby se jich neotázal, není-li hříšné. Villery, který byl jeho zpovědníkem v letech 1597 až 1619, později Becain a Lamormain, byli muži opatrní, hluboce pronikli pravidly tovaryšstva a rádi plnící svůj úkol; Lamormain vypravuje, že hrozil jednou císaři odepřením absoluce, jestliže by z důvodů lidských nechtěl učinit opatření žádaného; byl to krajní pokus, jehož se neodvažováno téměř; aby se vyhnuli srážce, ustupovali raději ve věcech vedlejších, jsouce jisti jeho poslušenstvím i bez vyhrožování.

Učení jesuitův o kacířství se nezměnilo nikdy; nyní pokládali chvíli za vhodnou prohlásit je jasněji: „Katolický vládce se dopouští hříchu, nechá-li kacířů bez trestu; více se hřeší mírností, nežli násilností. Svoboda náboženská odporuje vůli boží, a snášelivost jest příčinou všeho zla.“ V těchto ně-

kolika větách obsaženo jest všecko učení vštípené Ferdinandovi za jeho pobytu v Ingolstadtě; jest vyvolencem nebes, ustanoveným, aby mír uvedl na zemi vyhlazením odbojníkův a bezbožníků. Po celý jeho život zpovědníci denně hudou mu tutéž píseň, vyličující mu jeho povinnost, a kdyby váhal, ukazují peklo otevřené. Zachované výpisky z jakési příruční knihy zpovědníka panovníkova svědčí o tom, v jaké škole byl vychován: „Protože vládcové jsou Bohem ustanovení ochránci víry svaté a církve, zda přihlížel císař, aby se církvi dostalo opět jejího práva, a aby poddaní vzdávali úctu duchovenstvu, farářům a vyšším úřadům? — Zda nezdržoval činnost svaté inquisice proti kacířům a odpadlíkům? Zda nezanedbával vykonávat její nálezy a poskytovat jí žádoucí ochrany? — Protože cílem života je spása věčná, povinností panovníkovou jest vést své poddané k dobrému životu, aby si zasloužili blaženost věčnou, a nařizovat věci potřebné k spasení“. Ideálem této vlády byl patriarchální absolutism Panovník ustanovený od Boha slyší sice přání poddaných, ale jeho vůle jest všemocná; svobody stavů jsou jen žalostným následkem roztržek náboženských. „V zemích, kde jest několik vyznání,“ odpovídal Ferdinand roku 1609 stavům štyrským, „nevládne ani vzájemná důvěra, ani milost pána nebeského, ale nedůvěrou vždy vzrůstající se rozmáhá zkáza a porušuje blaho politické.“ — „Poddaní a manové,“ praví jinde, „mají vyznávat totéž náboženství, jako jejich pán.“[7]) Z jaké záminky by potom vznikaly roztržky a k čemu by potřebí bylo ústavy?

Za neobmezenou jeho poslušnost vůle boží Bůh jaksi jest povinen držet nad ním ruku ochrannou. Ač byl povahy téměř plaché, svou věrou nabyl nezlomné důvěry a zmužilosti, která se někdy stávala

až hrdinnou. Jeho heslem bylo: Legitime certantibus corona, koruna přísluší bojujícím za právo. Úspěchy svých prvních let byl potvrzen v svém mínění. Bez vážného odporu, bez krveprolití obnovil víru katolickou ve vnitrorakouských svých zemích, jež ode dávna byly kacířstvím nakaženy: pro něho bylo to „znamením“ a povzbuzením. — Lobkovicovi a Slavatovi konečně se naskýtal vládce podle jejich srdce.

Protestanté čeští znali jeho povahu, vychování, program a minulost. Jakým poblouzením nebo jakou zbabělostí přijali ho za krále? — Volba byla velmi dobře připravena; katolíci velmi obratně užili slibův i výhrůžek. — Vystřídalo se tolik obratů, dvůr se povznesl z tolika porážek; někteří z rozkolníků se nedostavili ke sněmu ze strachu, jiní se neodvážili hlasovat podle svého svědomí. Mezi stavy nebylo žádné shody; již na sněmě roku 1615 evangelíci byli rozděleni na dvě strany. Neznáme příčin, které způsobily tuto roztržku: ale pokud lze soudit podle jmen předních vůdců, zdá se, že mnozí lutheráni nedůvěřovali straně radikální a nesmiřitelné, jejíž členové byli z největší části bratří, a klonili se k mírnosti, pracujíce o narovnání s Habsburky. Důvody práva historického působily na ně velmi mocně, a katolíci velmi úspěšně hájili stránku právní: stavové, namítali, panovníka jen přijímají, ale nevolí; příklad volby Matyášovy jest osamělý a bez právní platnosti. Někteří byli přesvědčeni, mnozí se tvářili tak, vítajíce záminku, kterou by zakryli svůj ústup. Nejvyšší úředníci skoro všickni přáli Ferdinandovi, a jejich rady padaly na váhu v stavu panském, kterýž obyčejně ovládal sněm; stav městský byl získán dosti lehce. Když se přistoupilo k hlasování, jen několik osamělých hlasů se domáhalo práva volebního pro

stavy, a arcikníže štyrský téměř jednohlasně byl přijat za krále Českého.

„Chvála Pánu bohu," pravil Ferdinand Slavatovi, „že se toto korunování mé vykoná bez ourážky svědomí mého.'" — Slavata pokrčil rameny: majestát císaře Rudolfa II. byl potvrzen, svoboda náboženská trvala dále. — Ferdinand k tomuto ústupku se neodhodlal bez nepokoje a bez úzkosti. — Ale byla to podmínka, bez níž nemohl být korunován, a kdyby odmítl, jeho zvolení za císaře bylo nemožno. Čtyři jesuité otázaní o radu prohlásili, že Ferdinand bez nebezpečí pro své spasení nemohl by udělit majestát, ale nedopustí se smrtelného hříchu přijetím skutku hotového; ostatně co platí slib vynucený?

Nový král bez odkladu se dal do díla; chtěl činit pokání za bezděčnou vinu, která tížila jeho svědomí. Protestanté snili krásný sen roku 1609; byli z něho drsně vytrženi. Byli obviňováni, že popuzovali své protivníky a že nedovedli dát příklad snášelivosti: není pochyby, že své vítězství slavili někdy s nemalou okázalostí. Zkoumáme-li však poněkud zevrubněji žaloby katolíků, poznáme brzo, že neměly opravdového podkladu a že domnělým popuzováním evangelíků nejčastěji bývalo pouhé vykonávání jejich práv. „Jestliže naši hřešili jednou," praví dějepisec Jednoty, „druzí hřešili desetkrát.'

Vedením jesuitů dílo restaurace nebylo nikdy přerušeno, nanejvýše zdrženo chvílemi. Vskutku hlavní články smlouvy z roku 1609 nebyly ani opravdu provedeny. Páni katoličtí přese všecky své závazky nutili poddané, aby chodili na mše a přijímali pod jednou. Majestát přiznával obyvatelům na statcích korunních právo zřizovat sobě kostely evangelické: Matyáš odevzdal duchovní správu na

svých statcích arcibiskupu Pražskému Janu Loheliovi (1612—1622), který znenáhla odstranil všecky duchovní kacířské a nahradil je kněžími katolickými nebo spolehlivými utraquisty; někteří poddaní nechtíce se vzdát své víry musili prodat své pozemky nebo krutě byli vyhnáni a oprávněný svůj hněv šířili po všem království. Ani měšťanů nebylo více šetřeno, a na stížnosti defensorů Matyáš odpovídal, že na svých statcích chce mít tolik moci, kolik páni na svých panstvích.

Rozhořčení v zemi bylo již veliké, když se horlivost strany výstřední roznítila ještě více zvolením Ferdinandovým. Vypravuje se, že za obřadu korunovačního manželka nejvyššího kancléře, Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernšteina, „žena nadmíru vysokomyslná a Římanka tuhá, směla to před jistými osobami světle a neukrytě mluviti, že již nyní k tomu přichází a přicházeti bude, aby aneb papeženci evangelíkům, aneb evangelíkové papežencům na hlavy vsedli a zjezdili se.“[8]) — Všecky strany cítily, že nastává chvíle rozhodná: evangelíci s úzkostí, katolíci s nadšením. Když nový král přijel na Moravu, jesuité olomoučtí k jeho přivítání postavili velkolepou bránu vítěznou. Na ní vidět bylo erb rakouský a k němu s jedné strany lva českého a s druhé orlici moravskou na řetěze přivázané, pod nimi pak s otevřenýma očima spícího zajíce s nápisem ADSVEVI, přivykl jsem, totiž otevřenýma očima spáti; „zjevně skrze to stavům se posmívajíce, že zaspali a tak se podmanit dali . . . Jakož pak že stavům ústy, papeži pak svému srdcem přísahal Ferdinand, hned se to brzo znáti dalo.“[9])

Hned po volbě Ferdinandově rada královská předvolala několik nejznámějších členův opposice a činila jim trpké výčitky. O něco později hrabě Jin-

dřich Matyáš Thurn, pravý vůdce strany revoluční, byl hmotně velmi těžce poškozen ironickým postoupením, kterým byl zbaven dobré sinekury.[10]) Pokynutí bylo jasné; panovník byl rozhodnut postupovat; tím hůře pro ty, kdo se mu stavěli v cestu.

A hned se ozvaly všecky hlasy a všecky síly katolické. Evangelíci byli zahrnováni potupami a urážkami, jejich kněží udáváni, jejich knihy zabavovány a zakazovány; majestát vyhlášen za smlouvu hanebnou a neplatnou. Protestantům odnímány jejich chrámy a hřbitovy, jestliže se scházeli potají, obviňováni z úkladův, ohrožováni, vězněni a na svobodu propouštěni teprve, když se odřekli své víry. Byli odstraňováni z úřadů veřejných, a všecka místa vyhrazena odpadlíkům; přestupy byly zjednávány za peníze. Důchody duchovních zabavovány. Za nemanželské pokládány děti, jichž rodiče byli oddáni od kazatelů lutheránských. Sirotci, ba i děti rodičů ještě žijících byly unášeny a zavírány do kollejí jesuitských, kde jejich svědomí znásilňováno. Poddaní byli nuceni obcovat obřadům katolickým a přiznávat se, že touží po návratu k víře římské; když odpírali, byli vyhnáni neb uvězněni. Kněží všemi prostředky rozněcovali horlivost svých věřících, zavrhovali obvyklou snášelivost, jež znenáhla vnikala do života, nechtěli dát rozhřešení osadníkům, kteří byli přítomni křtům, svatbám nebo pohřbům kacířským, nedopouštěli manželství smíšených než výminečně a v případech s velikou opatrností ustanovených. Jesuita kázal v Praze, že lépe jest v domě mít čerta, nežli ženu lutheránskou: neboť ďáblové se vymítají, ale ne lutheráni.

Tyto stížnosti, jež v dlouhém seznamu vyčítá a p o l o g i e s t a v ů[11]), jsou celkem velmi oprávněné. V téže době Slezané, kteří neměli zvláštní ne-

návisti k Habsburkům a kteří svou vzdáleností byli do jisté míry chráněni, vytýkají celých dvě stě tři a třicet článků, v kterých majestát byl porušován na jejich škodu. Odpověď katolíků na apologii jest podobna přiznání. Vyhýbají se sporné věci, vyčítají některé násilnosti — ostatně téměř všecky byly spáchány teprve po povstání — zamítají vyšetřování, spokojují se výpověďmi všeobecnými: — žaloby povstalců jsou jen záminkou; nikde svoboda nebyla bohužel tak veliká jako v Čechách za vlády Matyášovy, kdy každý věřil, co se mu líbilo; zda J. M. Cís. nedovolila, aby v Praze, v hlavním jeho městě, před samým jeho zrakem vystaveny byly dva znamenité chrámy, kde protestanté konali bezbožné své služby? Zda pikarté neotevřeli ještě jeden? Zda několik jiných kostelů nebylo otevřeno v různých městech královských? Prohlédněme jen seznam osob, které podepsaly apologii, nalezneme tu přísedící nejvyššího soudu, úředníky domu královského, konšely obecní. Podivnými psanci jsou tito úředníci!

Odpověď jest zvláštní. Slavata, jenž píše své paměti, aby vyvrátil obžaloby učiněné proti němu od Thurna a vystěhovalců, zmiňuje se několikrát o privilegiích, jichž užívali: „In summa jak stavové království Českého tak vtělených zemí neměli příčiny v náboženství i v politických věcech větší svobody sobě žádati a přáti, nežli jakož jsou měli pod šťastným kralováním Jich Mstí z slavného domu Rakouského."[12]) Ostatně se brání proti pomluvám, jichž předmětem se stal spolu s Martinicem, i tvrdí, že nečinil žádných úkladů zřízení zemskému. — V skutečnosti šermuje jen slovy. Když se rokovalo o přijetí majestátu, Slavata se svými přáteli odpíral jemu ze dvou hlavních důvodů, protože svědomí nedovoluje jim, aby otázky náboženské řešeny byly

od shromáždění politických, a protože „tím majestátem jiné scestné náboženství mimo katolické se approbiruje, konfirmuje a schvaluje.“[13]) Zda se změnilo jejich přesvědčení od té doby? Kdo by se odvážil takového tvrzení? Když Ferdinand stvrzoval listinu z roku 1609, Slavata i muži, kteří vyhlašovali sebe za katolíky horlivé, prohlásili s největší péčí, že se oni sami tím necítí zavázáni. „I věděti sluší,“ praví Slavata o sobě a Martinicovi, „že oni dva hrabata zdravě to při sobě uvažovali, že jedna každá vrchnost před Bohem a podle dobrého svědomí poddané své k tomu, co k spasení duší jich prospěšného a tělu nejužitečnějšího jest, vésti a přidržeti povinna jest, a tudy Pánu Bohu z vladařství svého počet dáti musí. Pročež oni pro ujití těžkého odpovídání před trůnem božím byli povinni, poddané své ke všemu tomu, což k vzdělání a rozšíření katolické víry (silně věříce, že v ní věčné spasení dosáhnou) sloužilo, podle nejvyšší možnosti vésti a přidržeti. Jakož pak, že jsou tak ve všech jiných obecních jednáních a radách vedle úřadu a povinnosti své pilností svou nic sjíti nedali, k tomu se dobrovolně přiznávali.“[14]) Přiznání to dostačí. Jakým posledním zbytkem studu nebo jakým výpočtem popírali později své činy a myšlenky? Těžko jest sice vyzkoumati to, ale jejich památce špatně se zavděčuje, kdo jejich výklady přijímá doslovně. Pozdější jejich chování nelze opravdu jinak vysvětlit než nesmířlivým přesvědčením, a zda by nezasluhovali potupy muži, kteří tak krutě využitkovali vítězství, aby nebyli měli dost odvahy přát si ho, a dosti víry připravit je!

Odpovědi jejich — a třeba si to pamatovat! — jsou jen potud pravdivé, že jejich horlivosti nezdála se ještě kynout odměna; svoboda náboženská ne-

byla ještě vážně porušena, a protestanty nebylo lehce zastrašit, protože byli chráněni určitými svými privilegiemi, měli ohromnou většinu a důvěřovali v nové své úspěchy. Ale katolíci podrývali půdu, popírali v zásadě práva rozkolníkův, obmezujíce je vskutku. Až do kdy protestantům bylo čekat? Jakým útiskem se ospravedlňuje revoluce? Důvod, kterýž obyčejně se uvádí proti nim, je sofisma zevšednělé. V skutečnosti i přes zcela nepatrné hmotné své ztráty byli napříště v postavení zákonné obrany, a v prostředcích, kterých užijí, musili přihlížet jen k vlastnímu svému prospěchu. Události sice dokazují, že osobní záští a ješitné pletichy měly značnou — snad převážnou — účast v odboji; však soukromé snahy ctižádostivé nebyly by strhly většinu stavů, kdyby tato nebyla ohrožena opravdovým spiknutím proti náboženství domácímu.

O tom nelze pochybovat. — Vedle Slavaty pikle dvoru prozrazovány i od jiných. Pavel Michna, sekretář královské kanceláře české a jeden z předních činitelů strany reakcionářské, ohlašoval, že defensoři budou pohnáni před soud: jen co se Ferdinand ujme vlády, Praha dostane stálou posádku vojenskou a pak nemine půl roku, „že všichni měšťané pod jednou býti musí; dále, že jest prý domu Rakouského snesení již takové, aby budoucně žádná jiná víra než pod jednou v zemích těchto trpína nebyla.“ — † Jakub z Tepence, hejtman královského panství Mělnického, se posmíval, „když nový král dosedne, potom že musí všickni jednoho náboženství býti, a že bude mnoho Petrů.“ — K čemu král přísahu stavům učinil? — K námitce takové odpověděl Tepenec: „Když jest Ferdinand zemím dědičným podobné přísahy zdržeti nebyl povinen, že ani Čechům nebude.“ — Měšťan krumlovský se

přestěhoval do Prahy, poněvadž byl pronásledován pro víru v své obci: „Neměl-li jste žádné jiné příčiny,“ zrážel ho jesuita jistý, „mohli jste dobře tam zůstati a do Prahy se nedávati, neb dříve než pět let mine, v Praze též tak bude.“ — Nejvyšší mincmistr, † pan Vilém z Vřesovic, prorokoval, že Thurn, Šlik, Vilém starší z Lobkovic a „Kozí brádka“ (Budovec) „svých prázdných makovic z Prahy domů neponesou.“ [15])

Zatím hlavní úsilí reakce katolické směřovalo proti městům. Podkomoří Purkhart Točník z Křimic nezachovával žádné míry; městské úřady, které se odvážily některého odporu, obdržely přísná napomenutí: písař a přední radní Nového města pražského † mistr Valentin Kochan z Prachové a primas žatecký † Maximilian Hošťálek, kteří jménem stavu městského žádali na sněmě roku 1617, aby Ferdinand před přijetím za krále potvrdil majestát, byli ssazeni s úřadu a nahrazeni katolíky. — V Litoměřicích Točník žádal, aby právo městské uděleno bylo dvěma katolíkům, kteří svými výstřednostmi rušili již od nějakého času pokoj města; když konšelé odmítli, zahrnul je výčitkami a nadávkami, primasa a dvě osoby radní, mezi nimi mistra Pavla Stránského, dal uvěznit a držel je v žaláři potud, až druzí ustoupili. Potom při první obnově rady jeden z obou měšťanů byl jmenován konšelem, ač neobdržel ani jediného hlasu od volenců v a nevyhovoval podmínkám zákonným. — Podobně postupováno ve většině měst. Brzo se ozývaly odevšad nářky. Malostranští si stěžovali v květnu 1618, že hejtmanové královští zacházejí s nimi jako se svými poddanými: katolíkům se uděluje právo městské na pouhé poručení z kanceláře neb z komory, aneb i jen na pouhé vyhlázání, kdežto podobojí ne-

mohou je obdržet. Podobně že s nimi zachází i podkomoří. Když obnovoval radu, byly mu z obce voleny a přidány podle starobylého obyčeje a dobrého řádu jisté osoby za volence; avšak on jim opět obzvláštní neobyčejnou přísahu vydal, a ač oni ,,hodné, rozumné, způsobné, právu a městu užitečné a platné osoby" volili, on nicméně ,,jiné prosté, právních a jistých starých dobrých zvyklostí i jazyku českého nepovědomé, též psáti a čísti neumějící osoby", jenom když byly pod jednou, dosazoval. — Tímto nestoudným nátlakem moc téměř ve všech městech přešla do rukou stoupenců dvoru: když defensoři roku 1618 svolali obecný sjezd, aby protestovali proti útokům na ně konaným, většina měst se nedostavila: některá, jsouce zastrašena, dokonce se oddělila od stavů, prohlásivše, že ,,kromě císaře žádného jiného za krále, pána a defensora znáti nechtějí a nepotřebují". Když revoluce povstala, stav městský zachovával dlouho vyčkávací neutralitu, jež se vysvětluje jednak nedůvěrou, kterou budila v něm šlechta, jednak strachem, který měli z podkomořího.

Se žádným městem nebylo zacházeno krutěji, než se stolicí království. Nařízení ode dne † 4. listopadu 1617 rozšířilo pravomoc rychtářů královských tak, že potlačeny byly téměř všecky svobody obecní: příští rychtář měl ve všech shromážděních obce sedat ,,na předním místě", zkoumat a přehlížet účty obecní; nic nemělo odtud být v poradu vzato, aniž usneseno bez jeho vědomí, aniž jaké shromáždění rad nebo lidu se stát bez předchozího jeho svolení. — Jakým směrem bude se vykonávat jejich činnost? Nařízení samo nedopouštělo žádné pochybnosti. † Článek XXVI. přikazoval rychtářům, aby se všeliká nadání zádušní neobracela na nic jiného, nežli na to, k čemu vlastně jsou odkázána, to jest, protože

všecky takové odkazy pocházely z dob před reformací, měly být vráceny náboženství katolickému. Byl to jakýsi „edikt restituční“: po prvé v Čechách použito politiky, kterou Ferdinand o několik let později snažil se uložit celému Německu. Pohnutí způsobené nařízením ode dne 4. listopadu, neutišilo se ještě, když nový dekret zapovídal uveřejňovat všeliké spisy náboženství protivné nebo vládě nepřátelské; nařízeno, aby všecky rukopisy k vytištění ustanovené prve „do kanceláře české ukázány a pak odtud dovoleny byly“.

Těmito kroky vyplňováno přání strany revoluční, jež odpadáním mírnějších byla velmi oslabena; úsilím dvoru přiváděni jí byli opět bázlivci a nerozhodní. Její vůdce nejčilejší byl tehdáž hrabě Jindřich Matyáš z Thurnu. Pocházeje ze slavného starého rodu, hrabě Matyáš nebyl ani Čech: jeho rod původu italského teprve nedávno byl vstoupil mezi vyšší šlechtu českou; on sám skoro všecko své mládí strávil v Korutanech a nemluvil nikdy správně česky. Ve chvíli, kdy vše záleželo na sněmích a kdy sněmy závisely na výmluvnosti, bylo velikým nedostatkem pro náčelníka strany, že neznal dobře jazyk těch, které chtěl vést, a čím se zračí lépe všeobecný úpadek země české nežli tím, že vlast Žižkova a Poděbradova musila svěřit své osudy polovičnímu cizinci! Thurn neznal nejen jazyk, ale ani potřeby, slabosti, přání, ducha země české, a jeho vlastenectví nedůtklivé nemělo ani jemnost a úzkostlivost Budovcovu, ani prozíravý nepokoj Žerotínův. Jakožto netrpělivý obhájce svobody náboženské nebyl ani ducha příliš zbožného, ani srdce příliš vznešeného; s tohoto hlediska mohl být nejlepším vůdcem revoluce oligarchické, kde se prospěchy hmotné splétaly velmi úzce s upřímnými vášněmi

a někdy je potlačovaly. Měl dosti smělosti, aby v nebezpečenství vydal svůj život pro svou víru a vlast, ale nemiloval jich tak něžně, aby se hrozil odvážlivosti a lekal myšlenek krajních. Nebyl příliš bohatý, však velice ctižádostivý, toužil příliš po slávě a neostýchal se zakoupit ji velikou zodpovědností; v době prostředních povah smělost, s jakou se dral ku předu, třeba nezjednala mu oblibu, způsobila mu velikou pověst, a v zemi, kde vlastnosti a ctnosti vojenské byly v žalostném úpadu, pamět několika výprav uherských a lehkost, s jakou přijímal velitelství, všeobecně doporučovaly ho za vůdce. Na neštěstí událostmi se ukázalo, že byl právě tak nedostatečný stratég, jako dobrodružný politik, a historie nemůže než přísně soudit muže, kterýž, ač nedostačoval k těžkému úkolu, přec odvážil se ho lehce.

Vedle Thurna, kterýž byl již označován za vrchního vůdce povstání, politické vedení na místě Budovce, který nestál v popředí událostí, dostalo se Václavovi Vilémovi z Roupova. Mluvě a píše několika jazyky se vzácnou dokonalostí, byl zcela doporučen, aby vedl jednání s národy sousedními. Úřady, které dříve zastával znamenitě, byly příčinou, že nabyl vzácných vědomostí administrativních. Ostatně právě tak jako Thurn ani on nebyl mužem vynikajícím, a jestliže se nelekal skutku nebezpečného, jeho zmužilost nebyla prosta náhlých slabostí: projevil to roku 1617, když se neodvážil odepřít hlasu svého Ferdinandovi, ač před tím hájil zásadu svobodné volby krále.

Po několik let Thurn, Roupovský, Budovec a jich společníci připravovali povstání a byli ve stycích s protestanty cizími. Roku 1612 Thurn pravil jednateli saskému, že stavové stále oklamávaní a ohro-

žovaní, vyčkávají již jen podnětu, aby se zbavili nenáviděného pána. Vyslanec kurfiřta saského psal, že se šíří myšlenka volit za krále Jakuba I. Král anglický, který se dosti neobratně ujal úkolu Jindřicha IV. v čele strany protestantské, netoužil sice po koruně české, ale vřele doporučoval kandidaturu kurfiřta falckého. Zástupci mocí katolických věděli o těchto úkladech a Zuñiga dával zprávu dvoru madridskému, že se Čechové a Uhři chtějí odtrhnout od domu Rakouského. Václav Vilém z Roupova byl ve styku přátelském s kurfiřtem falckým Fridrichem V. Přijetí Ferdinanda za krále potlačilo poslední úzkostlivost vůdcův, a chování ministrů zjednalo jim hojně přívrženců. Čekali jen na hlučnou záminku, i nepochybovali, že v zemi, kde vášně byly rozpoutány, nebudou ždát dlouho.

Jedním z nejspornějších článků majestátu císaře Rudolfa II. bylo postavení rozkolníků na statcích duchovních. Listina z roku 1609 přiznávala šlechticům a obyvatelům měst královských právo stavět si kostely; porovnání učiněné mezi stavy protestantskými a katolickými, které bylo jako dodatkem majestátu a které byvši vloženo do desk zemských, mělo moc zákona, vyhradilo totéž právo obyvatelům statků královských; v předběžném vyjednávání evangelíci vykládali, že pode jménem statků královských rozumějí také statky duchovní, které podle obyčeje zemského byly pokládány ze závislé přímo na koruně.[16]) Úmysl protestantů nebyl pochybný, a jejich právo není téměř více popíráno;[17]) na jevě však jest, že učinili velikou chybu tím, že do smlouvy nevložili článek určitější.

V době, kdy byla všeobecná snaha o povznesení víry katolické po všem království, jak by arcibiskup mohl lhostejně přihlížet k vítězství kacířstva na

bezprostředních svých statcích? Spor počal pro dvě městečka německá, položená blízko hranice zemské, Broumov a Hrob. Broumov, který náležel opatství benediktinskému, svářil se ode dávna se svým opatem Volfgangem Selendrem, jedním z nejzuřivějších bojovníků kurie. Po vítězství protestantů obec povolala duchovního evangelického a vydala mu kostel městský; porušení práv patronátních bylo křiklavé, a když obyvatelé na stížnosti opatovy byli přinuceni navrátit kostel, defensoři nezakročili; rozkolníci počali si tehdáž stavět chrám, jenž přes nové, tehdáž méně odůvodněné protestace Selenderovy byl vysvěcen roku 1612. Opat zakázal jim konat v něm služby boží a dostal výslovné nařízení rady královské; obyvatelé však nedbali toho a defensoři ujali se jejich pře. Věc se protahovala; několikrát novými mandáty přikazováno zavřít chrám; nebylo jich vykonáno. Když se roku 1617 Matyáš vracel do Vídně, předvolal před sebe do Pardubic zástupce obyvatelstva, přísně vytýkal jim neposlušnost jejich a hrozil jim vší přísností, neupustí-li od svého odporu; vyzval je, aby klíče chrámu odevzdali opatu a list svědomí od něho vydaný aby předložili místodržícím v Praze. Obyvatelé neposlechli jako dříve, a když do města přibyla komise královská, chopili se zbraně i vypukla vzpoura. Královští komisaři odjeli bez pořízení (v březnu 1618). Osm předních měšťanů, obeslaných do Prahy, bylo vrženo do vězení; obec však neustoupila.

Tato příhoda způsobila dosti živé pohnutí v zemi: — události hrobské se potkaly s ohlasem zcela jiným nejen v Čechách, ale po vší Evropě. Městečko Hrob při hranici saské chtělo mít také svůj kostel protestantský: arcibiskup dal jej zavřít (1614), ačkoli jeho práva k městu byla pochybná; nespokojil

se jen tím, že protestantům zakázal konání jejich služeb: křiklavějším porušením zákona zapovídal jim chodit do chrámův okolních a trestal osoby vzpouzející se; úředník jeho dr. Ponzon hrozbami a týráním hleděl poddaný lid sobě svěřený přivést k víře římské: arcibiskup, aby nikdo nemohl pochybovat o jeho úmyslech, rozkázal konečně zbořit kostel protestantský; ve třech dnech byl srovnán s zemí (11. až 13. prosince 1617). Provokace byla zřejmá, výkřik hněvu se rozlehl zemí a pohnutím zachváceno bylo všecko Německo.

Defensoři užívajíce privilegia povoleného jim majestátem, svolali do Prahy sjezd protestantský (5. března 1618); Thurn přednesl stížnosti evangelíkův, a shromáždění poslalo žádost císaři, dožadujíc se spravedlnosti: zároveň se domáhalo zakročení druhých zemí korunních; sjezd se takto chápal opět konfederace, která tak nešťastně byla zmařena roku 1615; potom se odročil k měsíci květnu, aby vyslechl odpověď panovníkovu. — Matyáš přijal velmi nelibě stížnosti kacířův a nejen odepřel jim všeliké zadostučinění, ale přísně zakázal i všeliké nové shromáždění, a vší váhou svého hněvu hrozil těm, kdo by neuposlechli jeho rozkazů.

Císař, dříve než odejel do Vídně, ustanovil v Praze místodržitelstvo, v kterém zasedali nejnenáviděnější náčelníci reakce a mezi nimi Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu; strana evangelická, jsouc uražena odpovědí Matyášovou, s větší nebo menší jistotou obviňovala místodržící, že ji sepsali, a jejich neoblíbenost tím jen vzrostla. Ačkoli se věc zdá pravděnepodobnou, dnes jest dokázáno, že list byl opravdu složen ve Vídni a že byl dílem Khleslovým. Dvůr byl jaksi opojen svými úspěchy. Byla tu strana velmi

mocná nelekající se srážky; první ministr ustupuje všeobecnému proudu, nebo snad v naději, že dosáhne přízně Ferdinandovy, tentokrát se vyslovil pro násilná rozhodnutí: „Liška ustupuje lvu," pravil. Tato pevnost nepotrvala však dlouho. Defensoři projevili pevný záměr neupustit od sjezdu svolaného na měsíc květen; čím více se přiostřovala jejich opposice, tím víc ustupoval Khlesl, a jestliže nepovolil již i samé rokování, řeč jeho nebyla již tak kategorická, a na místo hrozeb nastoupilo napomínání. Bylo příliš pozdě, a tímto ústupem byla jen rozmnožena smělost protestantův.

Ostatně tehdáž právě stavové protestantští byli velice rozhořčeni pokusy dvoru, aby stav městský byl odtržen od nich a aby byl oživen starý utraquism. V Praze mezi osobami světskými i duchovními bylo ještě dosti lidí, kteří se jen proti své vůli přiznávali ke konfesi evangelické, a kteří litovali starého náboženství národního se slavnými jeho obřady; sekretář královské kanceláře Pavel Michna se spojil s několika nespokojenci a přiměl je k tomu, že podepsali žádost k císaři, aby byly obnoveny obřady utraquistické. Jeden z jeho společníků, farář u svatého Mikuláše † na Starém městě pražském, na bílou sobotu konal slavné processí a konšelům, kteří se ho účastnili, kancléř poslal listy, děkuje jim z toho a ujišťuje jich císařskou přízní a milostí. Hnutí mohlo se stát nebezpečným: náčelníci odboje však nepopřáli mu času k rozvoji.

Vůdcové se shromáždili v Praze dne 18. května i složili jisté prohlášení, které poslali farářům městským a které následující neděli ve všech kostelích bylo čteno s kazatelen. — Dne 21. května zahájen byl sjezd protestantský; přese všecky hrozby a úsilí místodržitelů byl četněji obeslán nežli předešlý;

šest měst bylo na něm zastoupeno. Po modlitbách a písních přečten byl list královský složený slovy velmi mírnými, ale popírajícími zákonitost shromáždění. V následující schůzi stavové se usnesli jít k místodržitelům a podat jim svou odpověď. — Není-li to neopatrné? Mluvilo se o úkladech; posádka prý sesílena; což kdyby brány hradní byly zavřeny za stavy a tito uvězněni! — Žádáno na místodržících, aby se stavové mohli dostavit v zbrani. — „A co," zvolal nejvyšší purkrabí, „pana hraběte z Thurnu abychom jíti dáti měli, našeho nejmilejšího ujce a švakříčka? Uchovejž toho milý Pán bůh!" — A bez nesnází udělil žádané svolení.

Thurn a jeho přátelé byli již tehdáž odhodláni k odboji; okamžik zdál se jim konečně vhodný, aby vykonali záměr dávno již zamýšlený, a vyvrátili v Čechách dynastii Habsburskou; k tomu musili mocí přinutit stavy a překazit všeliký pokus o opětný smír. Dne 22. května ve schůzce konané v domě pana Albrechta ze Smiřic[18]) Václav Vilém z Roupova, Linhart Kolonna z Felsu a Jindřich Matyáš Thurn se ustanovili vydat na smrt nejnenáviděnější své protivníky, mezi jinými Martinice a Slavatu. Druhého dne hrabě Jáchym Ondřej Šlik, vzav stranou posly Slánské, „Víte o tom dobře," pravil jim, „že nás jednuškové o majestát připraviti chtějí, kterého jsme z milosti boží dosti těžce dosáhli, ale k tomu s pomocí boží přijíti nedopustíme. Dnes uslyšíte a uhlídáte hrozné a neslýchané věci, kteréž jste jak živi ani předkové vaši i naši neviděli a neslyšeli, a které se straně pod jednou líbiti nebudou. Nebo páni stavové o to se, aby majestát v své podstatě a celosti zůstati mohl, upřímně zasaditi a k rušitelům jeho podle spravedlnosti se zachovati chtějí . . . Slezáci jsou na hotově a ti, bude-li toho potřeba,

mezí našich chrániti budou.“ Některé jiné osoby byly zasvěceny v spiknutí; Budovec je schválil. Záměry spiklenců pronikaly na veřejnost; v městě bylo plno vřavy; židé a katolíci zavírali své krámy, lid se tlačil v ulicích jsa hotov ke vzpouře a vyčkávaje jen znamení, aby se vrhl na kláštery a domy jesuitů.

Dne 23. května 1618 kolem deváté hodiny ranní stavové šli městem, ubírajíce se na hrad; všichni byli ozbrojeni, většina provázena čeledí brannou. Bez překážky otevřeny jim brány hradské, i odebrali se nejprv do síně sněmovní, aby tam vyslechli čtení protestace, která měla být odevzdána místodržícím; byla velmi stručná, připomínala v několika větách, že jedinou příčinou předešlého sjezdu jsou křivdy, jimž byli vydáni; jejich úmysly očerňovány u krále; oni sami obviňováni ze spiknutí; jejich sjezdy měly být zakázány a stavové zastrašeni tím, že by se sáhlo na některé osoby; „však k tomu bůhdá nepřijde, a na ně stavové toho nedopustíme. Neb my všickni summou za jednoho stojíme a jeden za všecky. Což aby se nestalo, o to se svými životy a hrdly podle nejvyšší možnosti zasaditi a do nejposlednějšího přemožení přičiniti chceme.“ Spis konečně se dotazoval přímo místodržících: „poněvadž skrze jejich ruce taková poručení procházela a J. M. C. rady a v tomto království místodržící jsou, také-li jsou k takovým věcem těžkým a nebezpečným na záhubu pánův stavův pod obojí radili a jim povolovali, an měli ku pokoji spíšeji nežli k rozbroji podle svých povinností raditi, aby se v tom zjevně pronesli.“

Mysle byly již velmi roznícený, když se dostavilo několik měšťanů Starého města pražského. Na Novém městě protestanté přes odpor některých konšelů snadno dosáhli většiny, a obec přistoupila k stavům;

ale na Starém městě ráznosti purkmistra a vlažností rady městské byly zmařeny plány rozhodnějších protestantských měšťanů;[19]) pochybujíce o výsledku hlasování, opustili síň radní a odebrali se na hrad, kde vypravovali, že královský rychtář zavírá konšely, kteří chtěli bránit svobody náboženské. Pod dojmem těchto pověstí stavové vnikli do síně, kdež očekávali jich místodržící.[20])

Hrad Pražský neměl tehdáž té podoby, jaké nabyl přestavbami XVII. a XVIII. století. Byv počat od Karla IV. podle vzoru Louvru, byl velmi ozdoben od Vladislava II., za jehož vlády vystavena bylo síň stavovská, která ještě dnes budí obdiv všech cestovatelů jakožto jeden z nejznamenitějších památníků renaisančního uměni v Čechách. Výše jsou síně a světnice, které byly kancelářemi úřadů zemských, a mezi nimi byla síň prostřední velkosti třemi okny osvětlená; byla to poradní síň místodržících. Hradčany na levém břehu Vltavy se zvedají na dosti příkrém pahoru, jenž trůní nad městem, a okna poradní síně, odkud se otvírá překrásná vyhlídka, hledí ku příkopu velmi hlubokému.

Z desíti místodržících přišli toliko čtyři, nejvyšší purkrabí pan Adam ze Šternberka, purkrabí Karlšteinský Jaroslav Bořita z Martinic, nejvyšší sudí Vilém Slavata z Chlumu a Košumberku a převor řádu Maltského Děpolt z Lobkovic. Většina jich, byvši tajně zpravena o záměrech Thurnových, pokládala za dobré ukrýt se; sekretář královský Pavel Michna, pravý náčelník spiknutí, znaje dobře nenávist, kterou vzbuzoval, uprchl; Martinic a Slavata, ač se i jim dostalo výstrah, nemínili jich dbát.

Místodržící, vyslechše přednesení stavů, žádali za propůjčení spisu, aby jej mohli pohodlněji prozkoumat; protestanté svolili, ale žádali za odpověď přesnou a bezprostřední. Nejvyšší purkrabí se vymlouval tajemstvím úředním: jest prý to neslýchaná věc, aby se na radách císařských, kteří se přísahou byli zavázali, zachovávat v úředních věcech celé tajemství, něco podobného bylo žádalo. — „Buď že dávána bývala odpověď nebo ne," ozval se hrabě Thurn, „jim že na tom nic nezáleží, než aby ráčili věřiti a věděti, že odtud nepůjdou, dokud jim světlá a patrná odpověď na otázku jejich dána nebude." — Společníci křičeli, že „nepůjdou, nepůjdou" a že „jinak učiniti nechtějí," pozvedujíce ruce, aby Boha vzali za svědka svého rozhodnutí. Nejvyšší purkrabí žádal aspoň, aby byli dotázáni nepřítomní místodržící a zvláště nejvyšší hofmistr pan Adam z Valdšteina, bez jehož vědomí nemohou rozhodnout o ničem. — Není toho potřebí, zvolal Vilém starší z Lobkovic; byl jsem včerejšího dne u něho i pravil mi, že „nikda k tak škodlivému doložení neradil a nepovoloval". Pravými vinníky jsou tito zde, Slavata a Martinic, — a když se onen chtěl tomu stavět na odpor: ano, pokračoval Vilém, zda se on neprotivil vždy majestátu? Jak by nyní neusiloval o jeho zničení?

Jednotliví páni se vložili potom do hádky, vyčítajíce oběma místodržícím násilnosti proti poddaným, z kterých byli obviňováni veřejným míněním; Martinic chtěl se ospravedlnit. „Mlč mlč" voláno naň, „však o tobě víme, co jsi a co jsi činil." Jáchym Ondřej Šlik „horlivě a slzavě jakožto věrný a horlivý milovník náboženství svého" učinil jakýsi stručný přehled událostí, připomenul, že Thurn neslýchaným porušením privilegií zemských byl při-

praven o purkrabství Karlšteinské: — „Vy pak, ničemná jezuvitská pacholátka s těmi vašimi pochlebníky, sekretáříčky jste to před sebe vzíti směli, nevědouce již, kterak jináč nás šiditi, anoi jiné na zlehčení strany naší. I aby jste o tom věděli, žeť baby nejsme a že se vám šiditi nedáme, protože s vámi osobami v stavu rovnými činiti máme ... Dokud staří páni, rozšafní a moudří, toto království spravovali, dobře ono stálo: ale jak vás jezuvitská pacholátka na přední místa vlepili, tak se v něm všecko naopak děje.“ Tu jeden z stavu rytířského řekl: „Páni, přejte nám nebeského království, však my vám pekla nezávidíme.“ — „Jaké jest mé provinění,“ tázal se Thurn, „že jsem obsílán před soud královský? Snad na mně se chce něco začíti a k mému hrdlu sáhnouti, potom pak i k jiným by přikročeno bylo.“ — Mysle dosáhly potřebného stupně rozčilení: Thurn, Fels a Lobkovic pokládali okamžik za vhodný, aby dosáhli od svých přátel rozsudku, jakého si přáli: myslíte-li, zvolal Fels hlasem hromovým, aby tito dva vinníci za nepřátele obecného dobrého a rušitele majestátu byli pokládáni, a má-li podle toho k nim přikročeno býti? — Nastalo utišení veliké; ve chvíli, kdy bylo spáchat zločin, mnozí váhali; pomýšleli snad na nevyhnutelnou válku občanskou, která bude následovati po tomto útoku, a mnohý asi v tomto rozhodném okamžiku předvídal hrůzy, jež rozpoutá v zemi. Po několika okamžicích nejvyšší purkrabí užívaje okamžitého utišení a doufaje upokojit docela nespokojence, ohlásil, že ani on, ani jeho společníci nejsou zodpovědni za list, kterým král zakazoval svolání sjezdu protestantského. Ačkoli řekl pravdu, nebylo mu uvěřeno; jeho prohlášení však zpsůobilo jistý dojem, a zdálo se na chvíli, že nebezpečí je zažehnáno.

Thurn nechtěl, aby mu vyrvány byly jeho oběti, i učinil svá opatření. Následkem vyjednávání roku 1609 Rudolf vydal plnou a všeobecnou amnestii za všecky skutky, které předcházely vymožení majestátu; patent podepsán byl všemi nejvyššími úředníky katolickými, vyjímaje Martinice a Slavatu, kteří se tomu vzpírali tvrdošíjně. „Kdyby se v budoucnosti mělo státi," slavně ohražoval se tehdáž Budovec, „že by list majestátní k porušení přišel, to že by stavové musili oddávati se podezření, že tito dva pánové jsou původcové porušení jeho, a nic že by jim potom nesmělo překážeti, zastávati se práva svého proti všem jeho rušitelům až do nejkrajnějšího přemožení." — Pavel z Říčan připomenul tato slova Budovcova a připojil: „Poněvadž stavové jsou o tom vskutku přesvědčeni, že oba pánové mají za rušitele majestátu považováni býti, proto prohlašují je za nepřátele své a obecného dobrého i za odbojníky království Českého vůbec." Srovnáváte-li se se mnou? otázal se svých přátel. — Ano, ano, ozývalo se se všech stran. Jaká škoda, že nemáme tu také „Dlouhého", připomínali někteří, míníce tím nejvyššího kancléře, který s Matyášem dlel ve Vídni.

Kostky byly vrženy; nejvyšší purkrabí a křižovník se pokoušeli prostředkovat, prosili stavův, aby svých rukou neposkvrňovali krví a slitovali se nad sebou samými a nad královstvím. Slavata a Martinic drželi se jich, prosíce, aby neopouštěli jich; Martinic byl zeť nejvyššího purkrabího, který požívaje dosti velké obliby u stavů, hleděl vytrhnout jej z rukou nepřátel. Šternberk spolu s Děpoltem z Lobkovic byli však násilím odtrženi a vyvedeni z kanceláře.

„A nyní s šelmami do arestu neb do Černé věže," ozval se někdo, chtěje snad zachránit je. — „Ven

z okna, ven z okna!" volali druzí. Vilém z Lobkovic přiskočil za Martinice, chopil se obou jeho rukou, kdežto Thurn popadl Slavatu a chtěli ho vléci k oknu. Oba místodržící se bránili a vzpírali ze všech svých sil. „Aspoň zpovědníka!" žalostivě prosil Martinic. — „Ale právě hned tobě sem ještě ty šelmovské jezuity přivedeme!" odpověděno mu. — „Poruč duši Pánu Bohu," pravili druzí. — Několik šlechticů popadlo ho: v černém plášti, s rapírem a tulichem, však bez klobouku vyhozen byl po hlavě do hlubiny hradského příkopu; byl to pád s výše 28 loket. Když padal, slyšet bylo, jak silně volal: Jesus Maria! — „Vzácní páni, tu máte druhého!" pravil Thurn, ukazuje na Slavatu. Slavata zachytil se pravou rukou okna; hruškou dýky nebo kordu bil ho někdo v články prstů tak, že se spustil rámce a sletěl do propasti.

Sekretář Filip Fabricius, který s úzkostí přihlížel tomuto hroznému výjevu, přistoupil k hraběti Šlikovi, prose ho za ochranu. Stavové chtíce se na něm pomstít za Michnu, jehož nemohli stihnout, za pány poslali služebníka. Dopadl velice rozmrzen a obraceje se k Martinicovi pravil: „Ale což pak jsem jim jen udělal, že mne také vyhodili?" — „Pane Filipe," odpověděl Martinic, „neníť nyní k tomu času, tak se tázati a čekati, co stavové odpovědí. Poněvadž jste z nás nejčerstvější, vstanouce raději, pomozme panu Slavatovi a donesme ho pospolu do domu paní kancléřové!" — Náhodou, která pokládána za zázrak, Martinic a sekretář utrpěli při svém pádu dosti lehkých poranění; horší byl stav Slavatův. Padaje poranil se dosti těžce o kamennou římsu dolejšího okna, pak se svalil až do hlubokého příkopu; ležel tu polou mrtev a u velikém nebezpečenství, že se udusí krví, která prý-

štíc z rány na hlavě tekla mu do úst, a pláštěm, z něhož se nemohl vyprostit. Martinic přivalil se k němu, pomazal ho pod nosem a na spáncích balsamem, jejž podle obyčeje tehdejšího měl při šátku v stříbrné lahvičce, i povzbuzoval i napomínal ho, aby se posilňoval modlitbami. Někteří páni se vyhnuli z okna, aby viděli, co se stalo s odsouzenci, a byli nemálo překvapeni, vidouce, že se jim nevede příliš zle. Přivolali své služebníky i rozkázali jim, aby „stříleli na jejich kůži a dokonce je zabili." Několik ran skutečně padlo s oken a s valů, ale chybily se. Služebníci hradští přikvapili, někteří přátelé se přidružili k nim, a jejich úsilí se podařilo zachránit je. Fabricius opustil ihned Prahu a jel do Vídně, kam přinesl podrobné zprávy o povstání; byl povýšen do stavu šlechtického i přijal predikát „z Hohenfallu". Martinic prchl do Bavor, Slavata, jenž nalezl útulek v paláci manželky páně kancléřovy Polyxeny z Lobkovic, byl střežen v polovičním zajetí, až konečně následujícího roku podařilo se mu opustit Čechy.

Katolíci připisovali zachránění místodržících zázraku; žena nějaká vypravovala, že viděla pannu Marii v plášti nákladném barvy nebeské, ana Martinice a Slavatu berouc do křídla téhož pláště, je pěkně a povlovně skládala na zemi. Protestanté dávali výklad přirozenější: odsouzenci padli na smetiště; od mnoha let prý vyhazovány do příkopu papíry kanceláře, a pád místodržících byl zmírněn hnojištěm zkypřeným a změkčeným. Slavata popírá dokonce tuto okolnost, což není rozhodným důkazem, neboť paměť jeho podléhala zajisté dosti vážným slabostem, a v tomto případě zvláštním zajisté mohla být poněkud zahalena. Ostatně o to neběží: „přes to všecko

řízení božského při té věci nic nezlehčuje . . . nebo začasté přihází se, že mnohý na rovni padna nohu zláme neb hlavu dokonce srazí.“[21])

Mezi pány a v shromáždění strany protestantské mnohý byl dojat tímto znamením: zda Bůh přechází do táboru katolíků? Většina země při zprávě o zločinu 23. května pocítila jen hrůzu a nelibost. Zajisté nezasluhovali žádného soucitu sektáři, kteří neohlížejíce se na zákony a zřízení zemské, nepřestávali svou nenávistí pronásledovat rozkolníky, a jejichž fanatism nelítostný se nelekal války občanské a zkázy vlasti, aby církvi zabezpečil vítězství. Jsouce hluboce pronikli nesmiřitelnými naukami rozšířenými od jesuitů, nikdy neuznali upřímně zásadu svobody náboženské, a rovnost vyznání vycházející z majestátu budila v nich pověrečnou hrůzu. Jakožto zrádci své vlasti, nehodní vysokých úřadů, jež zastávali, svolovali ke všem prostředkům, a žádné opatření nezdálo se jim ani nebezpečné, ani ukrutné, k obnově panství církve římské.

Ale nechť jejich záměry byly jakékoli, násilí na nich vykonané nebylo proto méně zločinné. Spiklenci k své obraně marně se dovolávali podání země české a měst pražských, upomínek na Římany a jiné slavné národy, kteří se skal shazovali nepřátele obecného dobrého, nebo příkladu Jezabely ukamenované od Židů; jejich skutek nebyl tím méně nehodný. Všecka ustanovení práva psaného a spravedlnosti byla hanebně pošlapána; místodržící byli trestáni pro skutek, jehož nezpůsobili, byli odsouzeni bez výslechu; všecky ochranné záruky obrany byly porušeny proti nim, a jejich žalobcové, jsouce zároveň soudci a stranami, nebyli nijak, jak předstírali později, vy-

konavateli rozsudku, nýbrž prostými vrahy. Tato vražda, chladně uvážená a podle vykonaná, zahájila povstání způsobem nejžalostnějším a zdála se předem ospravedlňovat ukrutenství, s kterými byla potlačena tři neb čtyři léta později.[22])

———

Poznámky k hlavě II.

[1]) Skála I. str. 331.

[2]) [Historie o těžkých protivenstvích církve české, Praha, 1888, str. 112.]

[3]) Chlumecký. str. 773.

[4]) Chlumecký str. 853.

[5]) [Po dlouhé době útisku a pronásledování bratří roku 1609 slavili volně své bohoslužby v kapli betlemské a v kostele u sv. Benedikta. Zvláštní smlouvou ze dne 7. března postoupena jim od university pražské kaple betlemská spolu s kollejí nazaretskou za roční plat 100 kop gr. míš. V kolleji nazaretské bratří otevřeli svou školu, jejíž učitelé povinni byli se svými žáky chodit do university a přednášky tamější doma v své škole s nimi opakovat. Jednota bratrská jakožto vlastní dědička opravných snah Husových nadějně se ujímala jeho díla na místě, v dějinách reformace české tak památném. Po smrti br. Matěje Cyra († 1618), prvního kazatele a seniora konsistoře, strana katolická se pokusila o vytržení kaple betlemské z rukou Jednoty, ale její úklad zmařen ostražitostí a odhodlaností mistrův akademie Pražské hájících sobě starého práva podacího. Defensoři, na něž od mistrů věc složena, ustanovili za kazatele br. Jana Cyrilla. Další spor přetržen byl vypuknutím odboje stavovského. O osudu br. Cyrilla po bitvě bělohorské viz poznámku na str. 534. Kaple betlemské ujali se potom jesuité zřídivše při ní seminář sv. Václava. Seminář ten zavřen r. 1783 na rozkaz císaře Josefa II., a kaple betlemská, jedna z nejvzácnějších památek historických na Starém městě pražském, zbořena r. 1786.]

[6]) Vyjednávání o nástupnictví Matyášově mistrně vylíčil Gindely v první kapitole své Geschichte des dreissigjährigen Krieges, Praha 1869. Spis Gindelyho, přes to, že některé jeho části jsou slabší, jest

jedním z monumentálních děl historiografie naší doby, a zvláště poměry Habsburků k mocnostem cizím vyloženy jsou na základě zpráv přehojných a s přesností v pravdě podivuhodnou.

[7]) Viz Peška, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen str. 260—261.

[8]) Skála II. str. 359.

[9]) Historie o těžkých protivenstvích církve české, kap. XIII.

[10]) [Po smrti nejvyššího komorníka pana Jana Sezimy z Ústí osazeny dne 5. října 1617 nově nejvyšší úřady zemské. Nejvyšší sudí zemský pan Jiří z Talmberka postoupil na úřad nejvyššího komorníka, posavadní sudí dvorský pan Vilém Slavata z Chlumu obdržel úřad nejvyššího sudího zemského, purkrabí Karlšteinský ze stavu panského Jindřich Matyáš Thurn povýšen na úřad sudího dvorského, a purkrabství Karlšteinské propůjčeno panu Jaroslavovi Bořitovi z Martinic. Co do hodnosti dostalo se Thurnovi sice povýšení, ale co do příjmů těžkého poškození, ježto purkrabství Karlšteinské vynášelo ročně 8.000 tolarů, kdežto nový úřad jen asi 400 tolarů.]

[11]) Apologie druhá, vydání V. Šuberta, Praha 1862; viz zvláště str. 42, 45 a j.

[12]) Paměti II. str. 252.

[13]) Ibidem I. str. 381, 391.

[14]) Ibidem II. str. 138.

[15]) Všecky tyto zprávy uvádí Gindely I. str. 238 až 239. „Pravé příčiny vzbouření tohoto byly politické a k vypuknutí jeho vedly také podněty sobecké některých vůdců," praví Tomek. „Protestantští stavové čeští, osmělení snad ným způsobem, kterým vynutili majestát císaře Rudolfa ve věcech náboženství, snažili se o podvrácení moci královské a o potažení rozhodné moci v zemi na sebe." — Novější dějepis rakouský (od r. 1526 do r. 1860), Praha 1887, str. 174. — Pravili jsme již a dokážeme ještě, že tyto pohnutky ctižádostivé měly velikou účast; nesnadno jest příliš vážně pojímat přesvědčení hraběte Thurna a mnohých jeho pomocníků, ale tím se věc nijak nemění. Dlužno bylo buď se vzbouřit nebo podrobit se Římu. Bez odboje protestantism český by byl — poněkud zdlouhavěji — zanikl, jako zanikl protestantism štyrský. To

mek by se proto nehněval, a každý, komu tyto všeliké odchylky scholastické jsou zcela lhostejné, pochopí dobře jeho důvody Blahobyt země nebyl by zdržen na věky, ani její samostatnost potlačena, ani národnost ohrožena. Revoluce byla hrozným neštěstím, jenom že zodpovědnost za ni spadá nejen na stavy, kteří podnikli ji, ale též na Ferdinanda a jeho rádce, kteříž učinili ji nevyhnutelnou.

[16]) Gindely I. str. 69.

[17]) Tomek tvrdí sice, že protestanté nebyli nijak v právu, ale nevysvětluje věc. Ostatně skutek sám má důležitost jen podružnou. Pobořeni chrámu Hrobského bylo jen kapkou, kterou přetekla nádoba již plná: míra byla dovršena. A zdaliž evangelíkům nepříslušelo spravedlivé právo chránit svých spoluvěrců? Nejen pro obyvatele statků duchovních, ale pro všechen poddaný lid selský měli se dožadovat práva, aby stavět mohli chrámy, a byli by to věru učinili, kdyby v své prostomyslnosti nebyli spoléhali na snášelivost katolíků. (Viz Gindelyho str. 70.) Mínění Gindelyho je tím důležitější, ježto nelze ho podzírat, že straní odboji, a poněvadž s počátku byl mínění opáčného.

[18]) [Dům bohatého pana Albrechta ze Smiřic je t. zv. „dům Montagovský" na Malé Straně, kde se v jedné postranní světnici věžni stala proslulá porada náčelníků stavovských.

[19]) [Vůdcové rozhodnější strany protestantské v měšťanstvu pražském Fruevein mladší, Kutnaur, Oršinovský a Samuel Adam z Veleslavína, syn proslulého arcitypografa českého M. Adama Daniele, všickni se přiznávali k Jednotě bratrské.]

[20]) Skála II. str. 125. — O defenestraci srov. Skálu II. 126—134 a Slavatu I. 89—94, II. 100—104.

[21]) Skála II. str. 134.

[22]) Dnes není nejmenší pochyby o předchozí úradě. Po zmařeném povstání náčelníci protestantští pokoušeli se vylíčit útok jako nějakou hádku a zprostit se své zodpovědnosti. — Zajímavé jejich doklady nemají žádné ceny a jsou úplně vyvráceny událostmi; všecken výjev je připraven, a vůdcové řídí jej od počátku do konce. Nejsou nijak uchváceni hněvem, a ještě nesprávnější jest tvrzení, že k tomu byli přinuceni svými společníky; naopak z pozorného studia událostí tohoto dramatického rána vysvítá, že nezískali ani lehce většinu stavů přítomných; rozkolníci nenáviděli sice místodržících, ale celkem si nepřáli odboje a zamítali prostředky krajní.

Slavata v svých Pamětech proti obvinění Thurnovu se brání velice obratně, a zdá se mi za jisté, že žádným soudem nebyl by odsouzen. Tomu neodpírá nic, co víme o jeho fanatismu; hleděl, aby neporušil zřejmě zákonů, jsa přesvědčen, že se již přísným výkladem jejich připraví restaurace katolická: Jeho nepřátelé byli tudíž nuceni způsobit mu soud tendenční, a poprava jeho byla prostředkem blaha veřejného, to jest zločinem.

ZÁVĚREK.

Zodpovědnost. — Evropa roku 1618· strana protestantská v Německu a v zemích Habsburských. — Vojsko české. — Finance. Roztržky politické a náboženské. Všeobecná únava. Lid selský — Bitva na Bílé Hoře (8 listopadu 1620) Podrobení Čech. — Panství Habsburkův.

Den 23. května, praví Skála, byl „počátek a dvéře všech našich běd a neřestí.“ — Thurn dosáhl svého cíle; stavové spálili za sebou všecky mosty. V den defenestrace zřídili prozatímní vládu složenou ze třiceti direktorů, nařídili sebrání vojska, za jehož vůdce byl zvolen Thurn, vyslali posly ke knížatům německým, aby se domáhali jejich pomoci, a ke sněmům druhých zemí rakouských, aby dosáhli jejich podpory. Arcibiskup, jesuité a opat břevnovský byly vypovědíni a všickni, kdo se nepodrobili nové vládě, byli prohlášeni za nepřátele veřejné.

Státní převrat hraběte Thurna a jeho spoluvinníků byl nejen zločinem, nýbrž i velikou neobratností a hroznou neopatrností. Byl posledním důsledkem žalostné vlády, kteráž osudy země zůstavovala hrstce vůdcův, a smutným trestem za dvojsmyslnost, kterou se po tak dlouhá léta jménem svobody náboženské zakrývaly oligarchické snahy panstva. Naproti záměrům Ferdinandovým úkol protestantů byl jasný; jejich povinností bylo stát

na ústavě a připoutat k ní krále. Vyzývavostí protivníků byla jim vytvořena znamenitá situace; však poškodili ji tím, že se chopili rychle offensivy, kdežto vražedným jejich pokusem se dostalo slitování lidem, kteří zasluhovali toho nejméně.

Však přísnost naše k mužům, kteří náhle roznítili vzpouru, nesmí nás zavádět, abychom zapomínali na události předchozí. Zodpovědnost padá na obě strany. Reakce, v níž pokračováno po několika přestávkách za Rudolfa a Matyáše, nalezla konečně ve Ferdinandu štyrském panovníka žádoucího; její síly byly připraveny, takže si nepřála, aby unikl jí vhodný okamžik; při větší opatrnosti a vytrvalosti rozkolníci byli by získali jen několik let, ale nebyli by zažehnali krisi. Jesuité chtěli připravit Čechům týž osud jako Štyrsku: bylo to potřebnou podmínkou křížové výpravy, kterou hodlali potom zahájit v Německu.

Protestantům českým nezbývalo než volit mezi odbojem a odpadem. Chceme-li vyzkoumat, kde je největší trestuhodnost, tato úvaha ovládá spor, a rozhodnutí, ke kterému dospějeme v podrobnostech, stává se skoro lhostejným: zda v prospěch arcibiskupův zněla smlouva, když kázal pobořit kostel hrobský? Zda stížnosti stavů protestantských byly všecky spravedlivé? — Na tom málo záleží. I když připustíme, že Slavata vyvrátil docela apologii stavů — c o n c e s s o, n o n d a t o, jak dí on sám — zdaž uznával svobodu svědomí a rovnost bludu s pravdou? — Nikdo se neodváží tvrdit to, a on sám to nepraví. Všeliká shoda byla tudíž nemožná. Narazilo se na jeden z oněch sporů svědomí, z nichž není východu než válkou. Ani o vzpouře nelze opravdu mluvit; Habsburkové své poddané zprostili přísahy věrnosti tím, že porušili podmínky smlouvy

učiněné s národem. Důležito bylo pro rozkolníky, aby získali nejlepší naděje v úspěch, a veliký prospěch by jim vyplynul, kdyby byli vyčkali, až se plán jejich nepřátel rozvine otevřeněji.

Katolíci byli si vědomi nesmiřitelného odporu své vůle s požadavky evangelíků; proto předvídali výbuch, ano přáli si ho, protože se okolnosti zdály jim příznivé. Ale i v jejich táboře právě tak jako v řadách evangelíků dosti bylo mužů nerozhodných a bázlivých: Matyáš a zvláště Khlesl se hrozil poněkud očekávaných bouří a práce jim nastávající; ministři španělští se zřejmými obavami zvěděli o vypuknutí bouře, jejíž dlouhé trvání a hrozné zápletky předvídali. Tato úzkostlivost a plachost zmizely brzo před zuřivým tlakem fanatiků. Vypravuje se, že před Prahou v předvečer osudné bitvy, kterou byl rozhodnut osud Čech, přední vůdcové vojska císařského v poradě jednali o opatřeních, jež by bylo podniknout; někteří vůdcové se vzpírali bezprostřednímu útoku, a jejich námitkami zviklaly se již mysli nejstatečnější, když se náhle prostřed shromáždění objevil karmelitán Dominicus a Jesu Maria; přinesl vévodovi Maximilianovi meč požehnaný od papeže a provázel výpravu jakožto hlavní kaplan; vyčítal vůdcům zbabělý jejich nepokoj, vybízel je, aby se s větší důvěrou odevzdali do rukou Boha, který neopustí svých věrných; zatím jesuité a jiní mniši probíhali řady vojska, opojovali je zbožnou horlivostí: nebe prý se otevřelo, kázali, a bylo vidět, jak sama panna Maria metá kletbu na kacíře. — Vkročení Dominikovo mezi tyto střízlivé vojevůdce zajímavým způsobem vyjadřuje nám povšechnou situaci za této doby.

Po tři čtvrti století Tovaryšstvo, rozšířené po všem světě a oživené přesvědčením zuřivým, kázalo

boj proti kacířství; svým ohněm roznítilo vojíny i vůdce a nyní dávalo jim znamení k boji posvátnému. Maximilian bavorský, když naléháno naň, aby se účastnil vyjednávání s Čechy, dlouho se zdráhal: svědomí prý zapovídá mu spolupůsobit při smlouvách, které předpokládaly možnost smíru s rozkolníky; svolil jen s výslovnou podmínkou, že církvi nebude nijak ublíženo. Zachoval se pamětní spis poslaný od Ferdinanda dvoru madridskému: dlužno využitkovat povstání, praví, jakožto výtečné příležitosti vyprostiti císaře z otroctví, v němž byl chován až dosud, zdrtit všeliký odpor silou brannou a v Čechách znova zřídit moc panovnickou, ústupky předešlými tolik poškozenou.

Srážka byla tudíž nevyhnutelná, a stavové čeští dobře postřehli situaci, když s neobvyklou chladností vyslyšeli návrhy vyjednávací, které jim byly podávány z Vídně. Po smrti Matyášově (20. března 1619) nechtěli uznat za krále Ferdinanda, a po několika měsících kurfiřt falcký Fridrich V. byl zvolen za krále českého (26. srpna). Na neštěstí odbojní stavové neprohlédli dosti jasně rozhodnou důležitost zápasu, který počínali, nebo spíše, jsouce obětmi chyb odvěkých a politiky zhoubné, zahájili boj se zločinnou lehkomyslností, aby pokračovali v něm právě s tak malou obratností jako nedostatečnou oddaností a odvahou. Od půl druha století snahy jejich neustále se nesly k zřízení oligarchie výlučné a omezené, a samým svým úspěchem byli odděleni od ostatního národa a zároveň vypraženo jejich srdce a zatemněno jejich svědomí, den pokuty nastal: ve chvíli boje zůstali osamoceni, bez spojenců, a oni sami na obranu vlasti přinášeli jen obmezené předsudky a malicherné názory.

Sobectví nejen snižuje duše, ale i kazí rozum: náčelníci protestantští za dlouhých půtek předchozích zvykli splétat politiku s pletichami. Ve chvíli nejdůležitějších rozhodnutí nikdo z nich neměl dostatečné vážnosti, aby hnutí poskytl nevyhnutelné svornosti a nikdo nehleděl vyzkoumat naděje, které jejich podniku kynuly z postavení Evropy za této doby. Jak velice vynikne jejich nevědomost a lehkomyslnost, přihlédneme-li ke zdlouhavým a vytrvalým pokusům Jindřicha IV. a Richelieua, když chtěli učinit útok na dům rakouský. Bylo na jevě, že Habsburkové neupustí od Čech bez zoufalého úsilí, a otázka, zda se většina ve sboru kurfiřtů německých dostane od katolíků ku protestantům, byla dosti vážná, aby celá Evropa přihlížela pozorně k událostem pražským. Zda Thurn a jeho přátelé prozkoumali půdu a předvídali následky svého činu přijetí, jakého se dostane odboji v cizině?

Pouhým ohlédnutím kolem sebe byli by se poučili, že okamžik je špatně volen, a přesvědčili se o nebezpečenství, do něhož ukvapeným skutkem vrhali svou vlast. Ve Francii politika Jindřicha IV. byla úplně opuštěna od prostředních jeho nástupců a po některém kolísání neutrálnost ministrů Ludvíka XIII. byla na veliký prospěch Habsburků: vyslanci francouzští přiměli unii evangelickou, že s ligou katolickou sjednali smlouvu Ulmskou, a toto odpadnutí unie poskytlo vévodovi bavorskému Maximilianovi možnost, přivést do Čech vojsko, kterým vzpoura byla potlačena. — Jakub I. anglický se vynášel, že na místo Jindřicha IV. nastoupil v čelo protestantské strany evropské, a k tomu nebylo potřebí, než se vrátit k tradicím Alžbětiným. Čechové spoléhali na jeho podporu; veřejné mínění se vyslovovalo pro ně vášnivě, i doufalo se, že král neopustí svého zetě

a svou dceru. — Ale politika se nekoná domysly a pravděpodobnostmi. Zda tito vůdcové, kteří svou pošetilostí brali na sebe tak těžkou zodpovědnost, mohli přehlédnout prostřednost Jakuba I. a jeho tajné obmysly? Král anglický jsa velice prosáklý ideami absolutistickými, byl spíš uražen smělostí lidí, kteří se odvážili v pochybnost uvést svrchovanou moc panovnickou, nežli dojat nebezpečenstvím, jímž pád Čechů hrozil protestantismu; pro válku byl by se musil domáhat podpory svého parlamentu, a jak mohl vážně pomýšlet na roztržku, když vyjednával právě o sňatek svého syna s infantkou. Chtěl ospravedlnit název „Mírumilovného", jímž se chlubil, a všecka jeho pomoc přestávala na nábožných napomínáních, jimiž zahrnoval Čechy.

Chováním Francie a Anglie se řídilo chování mnohých států podružných. — Vévoda savojský, který poslal již některou pomoc stavům povstalým a jednu chvíli se ucházel i o korunu, couvl, jakmile pozoroval, že by nedošel podpory Ludvíka XIII., a nabídl své spojenství Ferdinandovi. Hollanďané poskytli sice některé pomoci, ale urputný zápas Arminianův a Gomaristů, v němž se řevnivost politická splétala s vášněmi náboženskými, ochromoval jejich síly, a ostatně jakmile Francie upustila od svých útoků na Španělsko, nejprostší opatrnost velela jim ušetřit svých prostředků pro vlastní svou bezpečnost. — Na severu Dánsko všecko bylo zabráno spory s hansou; král švédský Gustav Adolf se hněval na evangelíky německé pro chladnost, s jakou přijali jeho úsilí, když některý čas před tím vyslovil přání, aby byl vzat do unie evangelické, a zaměstnával se horlivě přípravami k válce polské. Turci konečně se hotovili právě obnovit smlouvu pokoje s císařem.

Stav Německa nebyl lepším povzbuzením. Zdálo se, jako by protestanté omámeni byli vánkem bludu a pošetilosti. Přes neustálé pokroky církve katolické nedovedli porozumět povinnostem, jakéž ukládala jim spása jejich víry, a neupouštěli od konfesionálních svých hádek. Někteří politikové byli znepokojeni pokroky reakce; jestliže Ferdinand zvítězí, zda se nepokusí odnít lutheránům statky sekularisované? — Ale což! Nebezpečí bylo vzdálené i nejisté a raději se zapomínalo na ně: města se naprosto zdráhala pouštět se do věci, která se podle jejich soudu týkala pouze panovníků; řevnivost stavův oživla prudčeji než kdy jindy a málem by byla vedla k válce mezi říšskými stavy a městy. Kurfiřt Jan Jiří saský byl by snad sjednotil a získal celou stranu, ale on se klonil k Habsburkům, jsa ostatně velmi málo nakloněn válce a revoluci. Jakožto lutherán podzíral Čechy a s nedůvěrou sledoval pokroky bratří a propagandu kalvinistickou. Čechové se zase domáhali odvety za rok 1547, a tyto upomínky nelíbily se mu valně: jeho předek, Moric saský, své kurfiřství získal bitvou u Mühlberku; zda měl je navrátit svým bratrancům, vévodům výmarským? Kazatel jeho Hoe utvrzoval jej v tomto smýšlení; měl ve větší nenávisti bratry české než katolíky a hořel touhou pomstít se Čechům, že byl od nich špatně přijat. Zvolení Fridrichovo konečně velice rozhořčilo kurfiřta saského. Nežádal sice koruny, kterou většina sněmu by byla radostně jemu podala, ale neodpustil kurfiřtovi, že ji přijal, i spojil se proti němu s Ferdinandem. — I z členů unie mnozí byli nepříjemně překvapeni štěstím kurfiřta Fridricha, obviňovali ho, že se zavádí do zápletek nebezpečných, i neposkytli mu pomoci. Kdežto se všecken svět katolický stavěl na stranu Ferdinandovu, Špa-

nělsko, liga katolická, vévoda Bavorský, Toskansko a Polsko posílali mu peníze nebo vojsko, co diplomacie francouzská jej podporovala, ano i v táboře protestantském se potkával s živou sympathií, povstalí stavové zůstali odkázáni na vlastní své síly, nemajíce jiné pomoci než některé příspěvky peněžité z Hollandska nebo některé skrovné podpory došlé z Anglie a jediného jen spojence, ostatně nejistého a nestálého, jehož dostalo se jim náhodou, knížete Sibiňského, Gabriele Bethlena.

Kdyby povstání aspoň bylo zasáhlo všecky země rakouské! Ferdinand mohl být vypuzen ze svých zemí dříve, než by došly zahraničné posily. Zda byl by jich znova dobyl? — Možná; však tyto první úspěchy byly by snad povstalým stavům zjednaly některé spojence nebo způsobily zmatek na straně císařské. Na neštěstí i tu vše odevzdáno bylo pouhé náhodě; vůdcové doufali, že nezbytná situace a společná víra dodá jim posily: ježto bojovali pro věc společnou, zajisté nezůstanou osamoceni; všickni, kdo jsou ohroženi Ferdinandem, postaví se pod jejich prapory.

Takové pojetí bylo velmi dětinské; situace se netvoří tak prostě, logika neovládá svět, nýbrž vášně, prospěchy, předsudky, a protože původci defenestrace nepochopili toho, ocitli se ve velikých rozpacích ihned po svém vítězství. Jestliže ve většině zemí ohromná převaha obyvatelstva k Ferdinandovi chovala zajisté jen velmi malou náklonnost, přece strana katolická téměř všudy byla velmi horlivá, vzrostla nedávnými přestupy a v svých rukou měla přední úřady; utvrzovali ji všickni, kdo se báli roztržky nebo nechtěli příliš zjevně porušit zákonův ústavních, všickni, kdo k dynastii připoutáni byli dávnou oddaností, a konečně i všickni, jichž rozum

nebyl docela zatemněn vášní a kdo předvídali možné důsledky odboje. K tomu se družila nedůvěra místní a choutky, jež se v světle tak špatném objevily na sněmě roku 1615. Protože nebylo vlastenectví rakouského, nebylo také žádného postupu společného, a v samé koruně české se oddělovaly jednotlivé země. Čechové zjednali sice smlouvu se Slezany, ale za cenu velmi drahou, zrušením téměř všech svazků, jimiž Slezsko bylo poutáno ke koruně, a za jaký výsledek? — Smlouvu, protože byla získána překvapením, většina stavů schválila dosti nerada; Slezané poslali sice několik tisíc vojska, ale když byli takto dostáli jaksi svému slovu, pomýšleli již jen na sebe samy, přinášejíce válečnou horlivost jen nejmenší: jaký to rozdíl mezi lhostejnou nedbalostí, s jakou odmítají útok kurfiřta Jana Jiřího saského, a horečným nadšením, s jakým bojovali proti Poděbradovi, když se chtěli zbavit vlády Slovana!

A ani příkladu Slezanů nebylo následováno. Moravané, jsouce zdržováni Žerotínem, se nepřipojili k Čechům, a jejich neutralita rozhodla o chování Rakušanů. Proto před koncem roku 1619 voje císařské opanovaly pole, a tehdáž Čechy byly ztraceny, jestliže by vpádem Gabriele Bethlena nebyl Buquoy přinucen spěchat na pomoc Vídni. — Protestanté kořistili z odkladu jim náhodou poskytnutého; Žerotín nemohl déle zdržovat Moravanův od vzpoury proti Ferdinandovi, Rakušané následovali jich, a na valném sněmě, který byl zahájen v Praze 26. srpna (1619), všecky země korunní se účastnily volby krále, a zároveň stálá jednota uzavřena byla mezi Čechy a Rakušany; Uhři přistoupili ke konfederaci. Ale rok byl ztracen — nenapravitelně; zvolení Ferdinanda za císaře bylo nyní konečně jisté, jeho síly zorganisovány, jeho přívrženci posíleni,

jeho spojenci připraveni. Ostatně smlouvy srpnové, ač do jisté míry jevily vznik citu vzájemnosti rakouské a jakési společné přání nepřetrhnout svazků, jež trvaly po celé století, objevovaly přece ještě jasněji odpor partikularistický a vzájemnou nedůvěru; vskutku každému se starostí o vlastní prospěch ponechávali i právo přinášet věci společné co nejméně obětí, které by naň připadaly; nezřizovaly státu federativního, který by při společné správě ponechával každé zemi vlastní její samosprávu, nýbrž spolek států nezávislých, a jednota trpěla všemi obyčejnými nedostatky koalicí, protahováním, bezradností a nesouvislostí.

Ve schůzce, kde byla umluvena smrt Martinicova a Slavatova, spor se strhl mezi Thurnem a jeho společníky o způsob, jak je potrestat: ustanovili se na defenestraci, protože podobnou příhodou byl vyznačen počátek války husitské. Takovéto upomínky na vzbouření XV. století častěji se dotýkaly ducha povstalcův, a vítězství Žižkova roznítila nehodné jeho následovníky osudnou zpupností: nebezpečí, nad kterým zvítězili naši předkové, myslili, bylo mnohem vážnější, ježto tehdáž celé Německo bylo sjednoceno proti nim a církev nebyla ještě oslabena rozkolem, kterýž urval jí od té doby polovinu Evropy. — Jenom že výpočty takové prozrazovaly úplnou neznalost situace a změn, které se udály od XV. století. Předně církev právě proto, že byla vážněji ohrožena, ku potlačení kacířství přinášela vášeň zarputilejší a politiku obratnější. Dále Čechové se stali hlavně obětmi nebezpečného zklamání jako všickni téměř národové, kteří v jistých dobách dosáhli stkvělých vítězství; se zaslepeností podobnou, jaká přivedla Prusy po Fridrichu II. k Jeně, nebo Francii po Napoleonu I. k Sedanu,

přihlíželi netečně, jak na místě sbíraných hotovostí zemských nastoupilo vojsko žoldnéřské. Čechy zachovávaly stále soustavu hromadných hotovostí zemských, to jest neměly ani vojákův, ani plukův, ani vůdců. První generálové, kteří byli postaveni proti vojům císařským Fels, Bubna, Kaplíř ze Sulevic, ano sám Thurn, neměli ani praktického ani theoretického vzdělání vojenského: nedovedli ani použít prospěchu, jenž na počátku jim byl zabezpečen zmatkem jejich nepřátel, ani uživit svůj lid, vychovat jej a získat jeho důvěru; vojáci pak, jsouce najímáni z nejnevědomější a nejbídnější třídy, neměli ani vytrvalosti, ani dobré vůle. Protože pominul všeliký duch vojenský, ti, kteří dlužni byli postavit se do prvních řad, ohradili se svými privilegiemi, a šlechta myslila, že vyplnila svou povinnost k vlasti, jestliže poslala k vojsku několik svých poddaných; měšťané, jsouce zhýčkáni dlouhým mírem, následovali vyšších stavův, a ti, jimž se nepodařilo sprostit služby vojenské, ne bez důvodu se pokládali za oběť nespravedlnosti a do vojska přinášeli hněv vždy hotový ke vzpouře. Jsouce nebezpečnější svým důstojníkům než nepříteli, někdy bojovali sice statečně, ale obyčejně chabě prchali před nepřítelem lépe vyzbrojeným a lépe spořádaným. Jako všecky voje nahodile sebrané, i oni podléhali náhlému strachu, těžce snášeli únavu a útrapy; několikadenním pochodem přicházeli ve zmatek. Po každé výpravě vojsko se vracelo bez dvou třetin svého mužstva a úplně rozrušeno, nepodnikši ani bojů krvavých; nebylo dosti vypravit mu pouze posilu, nýbrž třeba bylo úplně je obnovit, co se potkávalo s obtížemi vždy těžšími.

Čechové jali se tudíž vydržovat vojsko žoldnéřské a aby nahradili nezkušenost svých vůdců,

povolali důstojníky z ciziny. — Tu nastaly opět jiné překážky. Stykem s hotovostí zemskou vojenské ctnosti žoldnéřů se kazily, a tito zase seznámili ji poněkud se svými potřebami a svou divokostí. Vzpoury byly vždy častější; několikrát za okolností nejkritičtějších mužstvo se vzbouřilo, opustilo své prapory a často vojsko uniklo pohromě jen zvláštním otálením císařských. Vůdcové se srovnávali špatně, jeden na druhého svalovali zodpovědnost za chyby, které všickni zavinili. Domácí žárlili na cizince, protože Fridrich V. dával jim zřejmou přednost: zda proto vypudili Habsburky, aby se přední úřady dostaly Němcům? Podzírali je, že jsou srozuměni s císařem. Anhalt a Hohenlohe byli takto posloupně obviňováni ze zrady, a není téměř pochyby, že jejich chování za různých okolností bývalo aspoň zvláště nejasné. Vina Mansfeldova dnes je dokázána. Vévoda bavorský draze zaplatil jeho nečinnost, a v době, kdy vůdce Fridrichův klidně ležel v Plzni, katolíci táhli na Prahu. Mansfeld hájil svou nevinu a skutečně se chopil zbraně proti Ferdinandovi, — ale to jen proto, že slibů jemu učiněných nebylo splněno, a teprve tehdy, kdy pozdní jeho zakročení nemohlo nijak změnit běh událostí.

Nový král, kurfiřt falcký Fridrich V., neměl ani moci, ani zkušenosti, ani čilosti a odvahy potřebné, aby napravil stav věcí.

Sněm zvolil ho, protože doufal nalézt v něm poslušný nástroj své vůle, a on skutečně přijal bez váhání podmínky volební sobě uložené, jež téměř v niveč přiváděly jeho moc. Šlo mu méně o skutečnou než o zdánlivou moc panovnickou; jeho marnivost přestávala na stkvělém vystupování a obřadech. Však král divadelní bývá také vždy jen náčelníkem parádním Byl milý, mladý, laskavý a

obdařen onou odvahou všední, jež se vydává náhodám bitvy a nebojí se ani nepříjemností tažení, ale jeho horlivost nebyla nadšená, ani jeho statečnost trvalá. Neznaje ani lidí ani věcí v Čechách, jsa přesvědčen, že v případě nejnepříznivějším jeho dědičné panství nebude ohroženo, vrhal se do dobrodružství s neopatrnou chladnokrevností hráče, který hraje jen o jmění cizí, a věnoval mu jen takovou opravdovost, jaká přísluší podniku, v němž nejde ani o čest, ani o život. Jsa dosti důvtipný, aby prohlédl zlo a někdy naznačil prostředek k vyléčení jeho, nermoutil se, jestliže nebylo ho poslechnuto, a skeptická jeho ochota byla otupována netečným okolím.

Hlavní příčinou nespokojenosti vojska, jeho odbojův a porážek byl nepořádek při vyplácení žoldu. Vojíni, kteří bojují za samostatnost národní, sečkají své vlasti, ale nikoli žoldnéři! Nedostávali ani peněz, ani potravin. Nemoci ničily vojsko; v krutých mrazech těchto krajů vojáci byli hadry oděni. Vůdcové a vláda navzájem svalovali se sebe zodpovědnost za tyto útrapy. Direktoři obviňovali důstojníky, že nerozdělují summ obdržených, důstojníci vyčítali jim zase, že nesplňují svých závazků. Nejhorší jest, že obojí měli pravdu. Vůdcové lačně chápajíce se příležitosti snadné, ač podlé, nabýt užitků, zadržovali část peněz a předkládali seznamy vojáků zřejmě nepravé; direktoři pak velmi pozdě a s velkou obtíží posílávali desátou část pomocí potřebných.

Od první chvíle direktoři byli v největších nesnázích; nic nepřispělo více k jejich porážce než jejich finanční nouze. Válka byla již otázkou právě tak peněžnou jako vojenskou, a jakmile bylo zřejmo, že nemohou vydržovat své vojsko, jejich porážka byla nevyhnutelná. Jak si vysvětlíme, že tak rychle

pokleslo království tak bohaté, jehož zámožnost byla ještě velmi opravdová, přese všecky vážné škody, jež stihly jmění obecné? Nesnáze finanční počaly ještě dříve, než bylo zahájeno nepřátelství. — Předně katolíci, vyčkávajíce zlomyslně, neplatili daní a to nejen katolíci, ale i všickni stavové nerozhodní a opatrní. Dále správa byla ještě docela prvotní, revoluce uvrhla zemi v jakýsi chaos, a povstalí stavové byli zcela neschopni nahradit vládu svrženou. Nepostihovali ani potřebu toho.

Direktoři dále spravovali věci společně a teprve po delší době uznali potřebu volit presidenta. Učinili tak jenom proto, aby usnadnili styky s mocnostmi cizími, a Václav Vilém z Roupova, jehož zvolili, zdá se, že neměl rozhodného hlasu ve věcech vnitřních. Ode dávna jediným programem oligarchie byla jen anarchie, a její ctižádost chtěla se zprostit veliké moci; svůj záměr uskutečnila v této radě, kde zasedali páni nejslavnější svým urozením a bohatstvím: proto méně se zaměstnávali správou nežli ochranou svých přátel proti veliké správě. V různém stupni všem stavům tanul na mysli tentýž ideál. Nemajíce ponětí o potřebách správy, ve vítězství stavů viděli pouze možnost žít podle svého způsobu na svých statcích a střást všecky zákony sobě nepohodlné. Vždyť za všech dob berně bývaly jedním z nejnepříjemnějších útoků na svobodu osobní; stavům se zdálo, že jednou z předních vymožeností revoluce bude finační jejich osvobození. Nanejvýš odhlasovali na sněmích pomoci peněžité, ale tímto úsilím se vyčerpaly jejich síly, i zdráhali se potom platit summy svolené. Města zase se dovolávala své nouze, opravdové nebo líčené, a direktoři musili užívat prostředků krajních, kon-

fiskací, pokut peněžitých, nucených půjček, zhoršení mince.

Usilovali střást všeobecnou lhostejnost, vydávali proklamaci za proklamací. Některé byly obsahu velmi povzneseného; připomínali, že „podle Boha, dobrého svědomí povinností svých, jimiž jsou se k tomu jednomyslně zavázali, snesení . . . i zřízení zemského, tím vším povinni jsou pečovati o obhájení země i poddaných.“ Bohužel po dlouhá léta většině stavů Bůh byl jen nástrojem, ústava záminkou a vlast prázdným slovem. Ne snad, že by neměli odvahy; mnozí obětovali šlechetně svůj život zemi české, ale byli neschopni obětovat jí své záští, své zabývky a svou pohodlnost. Jejich omluvou ale i odsudkem jest, že nepochopili, že jde tu o boj na život a na smrt; otupili se svými spory s králi a předem nalézali útěchu z porážky, jejíhož dosahu nepředvídali. Mnozí následovali vůdců jen ze strachu nebo z nerozvážného nadšení. Nejoddanější myslili, že dost učinili svému svědomí tím, že se vydali poctivě všemu nebezpečenství srážky; mnozí byli dokonce tak neteční, že nepřicházeli ani do nejdůležitějších shromáždění sněmovních.

Události se braly klidně obyčejným během: nové hádky počínaly, roztržky politické, záští náboženské. Smlouvou z roku 1609 nedosaženo plného smíru lutheránů s bratřími; onino zůstávali dále nesnášeliví, tito citliví a nedůtkliví. Lutheráni hořce vyčítali bratřím, že se ujali kaple betlemské: pokládali za vyzývání a zneuctění, že se kalvinisté zmocnili svatyně, odkud vyšla reformace husitská. Každé chvíle vznikaly trapné nesnáze; neustálými hádkami se udržovalo nezdravé hnutí. „I sami někteří všeteční a nepokojní mudrlanti z kněžstva obnovenou a sjednocenou konsistoří stavů pod obojí

se spravujícího", praví Skála, „kteříž svými horlivými spisy usilovali tu jednotu evangelickou jako nějakými divnými hevery vyzdvihnouti a roztrhnouti pro nic jiného, jediné aby v dobrém řádu a kázni státi nemusili a podle své vysokomyslnosti a žádosti cti nezřízené sami nad svědomími lidskými svévolně panovati mohli." Někteří horlivější a opatrnější křesťané zakročovali sice, hledíce zmírnit hádky, ale nezvítězili snadno nad vášněmi a předsudky množství. Idea snášelivosti sotva že se dotkla duší, nejplanější hádky se rozněcovaly. Záští bylo tak zastaralé, že přežilo i pronásledování a všecky útrapy vyhnanství, a nítilo bolest vyhnanců nesvornou svou ozvěnou. „Naše jednota není ve věcech, ale v slovích," pravil Skála; „nedospěje snadno věku zralosti; tam, kde různá jsou vyznání, srdce nejsou spoutána jedním svazkem." Zvolení Fridricha V. velice rozhořčilo rozmrzelé lutherány. Kurfiřt falcký byl kalvinista a nejednal vždy dost opatrně. Svým kazatelům vydal metropolitní chrám na hradě Pražském, jenž byl zbaven svých obrazův a ozdob posvátných: tím bylo pohoršeno všechno obyvatelstvo městské: mnozí, jako Hoe z Hoeneggu, cítili, jak srdce jim puká při pomyšlení, že „tolik zemí šlechetných pohltí jícen kalvinismu". Myšlenky mnohého se nesly k Ferdinandovi: císař jakožto spojenec Jana Jiřího saského zajisté nebude nelítostný k lutheránům a za drobné útisky, jež bude jim snášet, těšili se nadějí, že se konečně zbaví oněch nenáviděných pikartů, kteří popírali skutečnou přítomnost a kteří se po tak dlouhém pronásledování stali nyní pány země.

Stavové v nenávisti měli u bratří jich zásady politické a jakéhosi ducha demokratického právě tak, jako jejich nauky. A to proto, že sami chtěli

kořistit z revoluce: nechopili se zbraně, aby osvobodili národ český, ale aby upevnili a rozšířili své výsady. Trápilo je již velice, že musili připustit k svému jednání posly stavu městského, i svolili k tomu jen s podmínkou, že tito nezneužijí situace, aby se domáhali některých výhod. Jejich záměry byly tak dobře známy, a oni tak neopatrně podporovali vsahování úředníků královských do práv městských, že se na počátku právě tu potkávali s největší chladností: měšťané, pokud byli přítomni prvním sjezdům protestantským, zřejmě jsou si vědomi nebezpečenství, do něhož se vrhají, nechtí přijímat velkou zodpovědnost a lekají se rázných rozhodnutí. I po defenestraci stav městský přistoupil ku povstání jen velmi zvolna, teprve když byl od hraběte Šlika obdržel výslovný slib, že mu vrácena budou zase privilegia, kterých užíval za Václava a Sigmunda a kterých pozbyl za Ferdinanda I. Nebylo mu snadno dostát svému slovu: jedné chvíle města vzhledem k neochotě většiny stavů prohlásila, že nebudou odváděti žádných pomocí žádaných a přestanou se účastnit povstání. Tato výhrůžka se neminula s účinkem: hned v následující schůzi vyšší stavové obnovili své závazky a v listině vydané mlčky povolili některá z hlavních privilegií, která jim přiznali. Jak za okolností takových mohli spoléhat na oddanost stavu městského a na jeho ochotu v podniknutí těžkých obětí válečných?

Ostatně neméně než šlechta i města podlehla zhoubnému vlivu správy sociální. Málo důvěry, mnoho únavy, dědičná řevnivost, chtivost, změkčilost, zbabělost, obmezenost ducha — v tom ve všem obec stavu městského velmi se podobá stavu panskému. Ve chvíli největšího nebezpečí šlechta se zabírá živě otázkami etiketními; stav městský

pak ani v sobě není svorný naproti vyšším stavům. Zástupcové Kutné Hory se domáhají přednosti proti Plzni, spor dávný již hýbe všemi městy, obec stavu městského jest rozdělena na dva tábory, zapomíná se na všecku ostatní starost. — Vedle měšťanů vidíme skupinu bezejmennou, vždy hotovou ke vzpouře, protože jest chráněna temností; ale kolik buřičů se chopí zbraně, až se nepřítel přiblíží? — Vždyť kyne jim menší ztráta než bohatým měšťanům, co jim do města, proč by se chudí dali zabíjet, když páni couvají?

K střesení všeobecné strnulosti třeba by bylo — a snad by to bylo postačilo — velikého slova a velkého příkladu. — Kde byl Žižka a kněz Jan Želivský, kteří by vznítili vojíny svatým nadšením? Shůry přicházely nyní jen příklady znemravnění a sobectví. Působí nakažlivě. Vojsko městské jest již jen sborem pro parádu: jako vyšší stavové tak i měšťané se vzpírají daním, odvádějí je co možná nejpozději a nemají jiného přání než svalit na jiné tíhu války. Významné jsou události v Kolíně. Ač město jest skoro úplně protestantské, přistoupí ku povstání jen s nechuti; důchody jsou v nepořádku, dluhy příliš velké, měšťané na mizině špatnými žněmi a soutěží židovskou; ze dvou set rodin městských jest již dvaatřicet židovských. Důvěřují víc úředníkům královským — třeba katolickým — než odbojným stavům. Jdou s povstalci jen ze strachu a neustále litují této vzpoury sobě vnucené, trží o berni. Duše dozrály pro porobu, podávajíce se neštěstí s poníženostÍ, která se zdobí jménem resignace. Není ani nadšení náboženského: když večer s věže vyzvánějí k modlitbě, nikdo si nevšímá toho, hluk a hádka se ozývá z krčem. Hejtman na zámku kolínském Kašpar Celler z Rosenthalů, horlivý katolík, uráží

měšťany a popuzuje všelijak, přerušuje bohoslužbu hlučnou hudbou trub, píšťal a bubnů; čeládka zámecká pokřikovala neustále, že okamžik trestu nastává: brzo prý podobojím budou hlavy dolů skákat; nikdo se nestaví na odpor tomuto vyzývavému chování; není hněvu, než strnulost všeobecná. O něco později přichází vojsko stavovské: nepříjemná to návštěva. Vojáci, aby si ukrátili prázdnou chvíli, týrají obyvatelstvo, drancují krámy židovské, vybíjejí školu židovskou, rozbíhají se po vsech okolních, plení a pálí obydlí. Úřad městský si stěžuje důstojníkům: tito bojí se podrážditi svůj lid, a ostatně co jim po měšťanech! Nové nářky ještě hořčejší. — Stížnosti obyvatelů jsou oprávněné, ale zda tito vykonali všecku svou povinnost? Pečují-li o to, aby vojákům nechybělo ničeho? Jak nechápou, že tyto voje bojují pro jejich věc a že porážkou tohoto vojska budou vydáni nelítostným utlačovatelům? V skutečnosti žoldnéři Fridricha V. zbuzují právě takový postrach, jako žoldnéři Ferdinandovi: když dochází zpráva o jejich blíženi, několik set městských obranců v nepořádku se shromažďuje, aby střehli bran. Za všeho toho poplachu jediná myšlenka převládá: mír, mír za každou cenu!"[1]) — V Kouřimi, v Kutné Hoře, všudy obraz je tentýž.

Paměti Dačického z Heslova s bolestnou upřímností líčí tento mravní úpadek stavu městského. Ač jejich skladatel je protestant, nepřeje Thurnovi a jeho přátelům: jednali „nerozváživše, co z toho pojde". Se zřejmým zalíbením opakuje pověsti, jež se roznášely o nich: vina jim dávána, že se zbouřili ne ze spravedlivého hněvu, ale „z závisti a nepřízně jim ouřadův zemských a povýšení"; naprosto odsuzuje den defenestrace, kdy stavové „opovrhše král. česk. právo sami se žalobníci, svědkové,

soudcové i exekutores učinivše... V dole v městech pražských strach byl z téhož, pročež mnozí se skryli a zujížděli.“[2]) — Takový byl povšechný ráz mínění veřejného, hrůza a přesvědčení, že se vše řítí ku propasti, a malomoc k opětnému vzchopení. Všecky pružiny povolily. Předtucha blízkého utrpení se zmocňuje duchův, a nikdo nepomýšlí, že třeba-li umřít, lépe je podlehnout se zbraní v ruce a čelem proti nepříteli. Co hrdin povstane však z těchto bázlivců hned po zkáze a než by zradili svou víru, raději podniknou vyhnanství, muka a smrt! V Čechách byli sice ještě křesťané, ale nebylo tu víc občanův a vojínův.

Nebylo vůdce, k němuž by se přilnulo s důvěrou. Vše spěje ve zmatek; ze slov Dačického si učiníme pojem o tomto rozvratu: „A tak sem i tam z obojí strany o pomoc, ochranu, společnost jednáno, vyhledáváno a puntováno. Nevěda, kdo s kým bude, a jaké to skončení vezme. Mnozí vrtkaví jsouce, nevěděli, co činiti a držeti... Pod tou v Čechách vojenskou rozbrojí velké loupeže a lidí obírání po cestách i v domích se páchaly a provozovaly od lidu vojenského z obojí strany, a šacuňky, vem kde vem, víra sem, víra tam, poberať všecko, věř sobě, jak chceš! K pokoji žádné naděje nebylo, práva zastavena a lidé k spravedlnostem svým přicházet nemohli.“[3]) Křik úzkosti vždy hlasitější se ozývá se všech stran země a zároveň i rouhavé kletby proti šlechtě. „Když se páni hádají a bijí, nastav krk, ubohý sedláče!“ — Zajisté okamžik byl špatně volen pro vzájemné obviňování, a města měla si připomenout jako Slezané, že „když dům sousedův hoří, jde o vlastní dům tvůj“. Ale hlavní vinníky tohoto stavu duševního dlužno hledat ve šlechtě. která ponížila a pokazila města a která téže chvíle, kdy po-

žadovala od nich těžkých obětí, nedovedla ani podporovat, ani přesvědčit je.

I Praha byla již zasažena nákazou. Co se stalo z hrdinného a hrdého města, které často svými zdmi jako štítem svatým chránilo svobodu náboženskou a samostatnost národní? Tu nastoupila žalostná přeměna. Jindy nebezpečenství vzpružilo mysli, a hrdinné vzbouření obrátilo svou hrůzu proti nepříteli. — Nyní panický strach, zbabělé shánění po ochraně, prudké záchvaty vysíleného a omámeného množství, jež věří zprávám pravdě nejméně podobným, a jediná jasná a bídná myšlenka ovládá všecky duchy: obětovat co nejméně statků a prolít co nejméně krve. — Vojsko protestantské v nepořádku couvá před četnější mocí bavorskou; nedostává se mu potravin. Chleba! Chleba! Fridrich se shání po něm na všech stranách; nedostatek v táboře je tak veliký, že král sám nemá co jíst. Prosí za pomoc Pražanů. Tito se vymlouvají: jejich zásob prý ubývá; od některé doby stoupá cena potravin, sami by brzo mohli třít nouzi. — Napřed se již rozhodli; porážka nepřekvapí jich: proč by bojovali? — „Jest to tajemným a spravedlivým soudem od Boha, jenž vzbudil jim tolik a tak mocných nepřátel!" — Jejich obavy rostou příchodem tisíců sedláků, kteříž utíkajíce před nájezdem přinášejí s sebou skrovné své jmění a svým dobytkem naplňují náměstí a ulice; později zas útěkem, jímž řídnou řady šlechty. Mnozí se již připravují na útěk, napřed posílají své ženy, děti a poklady. V městě je plno vřavy, s hrůzou se očekávají domnělé úklady připravované od katolíků; na zprávu — ostatně lichou — že novoměstský rychtář byl viděn na zámku, zmatek je všeobecný. S přílišným přebytkem opatrnosti brání se zdánlivému nebezpečenství: dvakrát za týden se

dějí prohlídky domovní, v každém cizinci se vidí zvěd, v každém katolíku zrádce, ale nepomýšlí se na zřízení vojska nebo na přípravy k obležení. Brány městské chrání několik ubožáků, kteříž občas položí zbraň ke zdi a jdou se posilnit do hospody. Praha se vzdá na první vyzvání.

Vyšší stavové lehkomyslní, obmezení, ctižádostiví, měšťanstvo bez přesvědčení a odvahy, hle to zbylo z Čech, protože lid byl porobou potlačen. Roku 1609 sice se zdálo, že vlivem bratří a Václava Budovce z Budova stavové poznávají konečně, že tito poddaní mají také duši a že i jejich svědomí třeba šetřit: na místě jejich rovnosti na zemi přiznána jim aspoň rovnost před Bohem.[4]) — Avšak co znamenala formule, kterouž ostatně velká většina sněmu by byla zamítla jistě, kdyby byla jasně zpozorovala všecky její vzdálené důsledky? Vskutku zákon tak odporoval tradicím, že nebylo ho nikdy opravdu použito; jako dřív i potom sedlák musil vyznávat náboženství svého pána. Odhodlával se k tomu bez nucení, protože i pán i poddaný věřili v téhož Boha, ale proč by se byl rozohňoval pro věc, která se jeho týkala tak málo? Zachovala se jakási žaloba učiněná od lidu selského Fridrichu V. při jeho vjezdu do Prahy; její skladatel není podezřelý z katolictví, a ot právě činí pohnutlivějším ducha zármutku, nepokoje a ukrytého záští, kterým je prodchnuta tato žádost: „Nechť je to kdokoli, jenž počal tuto věc," praví sedláci, „nenalezne milosti před Bohem. To neštěstí musíme my snášeti, my trpěti po všecken život svůj, a nejen my sami, ale i děti naše, naše ženy a ti, kdo nejsou ještě narozeni. O Budovče, tebou ocitli jsme se v tomto neštěstí; stěžujeme si spravedlivě do tebe, odvrátil jsi se od nás, abys dosáhl slávy utrpením naším, tys příliš vysoko povznesl

své myšlenky, ctižádost tě oslepila".[5]) — Poddaní jsou si velmi jasně vědomi, že povstáním nezískají ničeho. Proč by bojovali? — Za svobodu? Jest jen privilegiem stavů. Za vlast? — Zda mají jakou? — Ostatně vpád německý se skrývá, zdá se jen jako oprávněným zabráním království panovníkem, jemuž odňato bylo vzpourou neloyální. Za víru? — Fanatism sevšedněl a většina sedláků nevěří v nebezpečí; pronásledování nebylo ani dost úplné, ani dost všeobecné, aby vytrhlo je z jejich strnulosti.

Co činí vyšší stavové, aby je získali? — Nic. V posledních měsících cizinec Tschernembl, který do války strhl Horní Rakousy a který byl snad nejlepší politickou hlavou povstání, byv povolán do nejvyšší rady, k níž se Čechové odhodlali — příliš pozdě již — aby řídila věci vojenské, navrhl jistý počet opatření revolučních, mezi jinými svobodu poddaných. Jaký by byl výsledek této opravy krajní? — Snad žádný. Bylo ostatně již příliš pozdě. Právě tak jako hrdinství ani důvěra se nezíská rázem. Buď jak buď, stavové zámítnutím návrhu Tschernemblova přejali zodpovědnost za chování svých poddaných.

Proto v boji proti Ferdinandovi II. nebojují houfy selské, jež byly vítěznou silou Táborů. Chvílemi, když utrpení je příliš kruté a když vojsko překročuje míru obvyklých svých zločinů, lid jsa jat šílenstvím se bouří, povstává nahodile, bez cíle, bez vůdce, zahrnuje svou pomstou protestanty a katolíky. Tyto neustálé vzpoury nejen nepřinášejí nijaké podpory odboji, ale často jsou i výtečnou diversí pro císaře. V letě 1619 obyvatelé kraje žateckého, jsouce hrozně utlačováni od žoldnéřů Mansfeldových, chopí se zbraně proti svým katanům: mnoho vojáků je povražděno a sedláci nešetří ani jejich dětí, ani

jejich žen. Hnutí se šíří a brzo hrozí obrátit se proti vyšším stavům; k utišení jich stavové musí přislíbit plné odpuštění a zavázat se, že chránit budou svých poddaných proti pomstě vůdců.

Podobné výjevy se odehrávají prostřed měsíce září v Táborsku také následkem plenů Mansfeldových; od té doby podobné události se množí a zhoršují. Země byla úplně vyčerpána, vojska závodila loupežením a ukrutnostmi; z tohoto pekla běd se ozývá křik vzpoury: čtyři tisíce sedláků povstává v kraji † pracheňském a bechyňském, vztyčují prapor červenobílý a počínají válku sociální. Za náčelníky měli několik venkovských zemanů, schudlých právě jak oni. Brzo se zřídili vojensky a měli několik děl. Věc se zdála dosti vážnou, takže zbudila pozornost Ferdinandovu. Několikrát již ministři Habsburkům doporučovali výhodu, která by moci královské vyplývala z úzkého spojení s lidem. Hned na počátku povstání jeden z rádců královských tvrdil, že nejjistějším prostředkem ku potlačení vzpoury v zárodku jest „osvobodit poddané a zbavit sedláky tyranství jejich pánů; tato oprava potlačované přivede k tomu, že dají v služby císařovy své statky a životy, a jejich pomoc zastaví a ochromí původce povstání.“ — Ferdinand vyslal k povstalým sedlákům kommissaře královského, který v jeho jménu nabízel jim svobodu a nejvyšší ochranu. Stavové, aby potlačili účinek těchto prohlášení, dali se u vyjednávání s povstalými sedláky, nechtěli však slíbit zrušení poddanství: otázka prý to příliš choulostivá, aby se mohla řešit za války. Šlechtě české bylo zemřít v konečné nekajícnosti. Takovou neústupností nebylo lze utišit hněv, a řada selských bouří se vzmáhá v okolí pražském následkem zádav vojáků, — při hranici moravské — protože páni

ukládají přílišné roboty. Proč jste se vzbouřili proti své vrchnosti? táže se jich velitel vyslaný proti nim. Protože jsme utiskováni. Několik dní před bitvou na Bílé Hoře sedm tisíc sedláků v kraji žateckém plení tvrze a zámky, vraždí pány a rytíře, hrozí pomstou městům sousedním, nepřipojí-li se k nim.

Za takých okolností není zajisté nic podivuhodného, že povstání bylo přemoženo, ale podivno jest, že odpor trval tak dlouho. Když boj rozhodný počal nedaleko od Prahy na pláni bělohorské (8. listopadu 1620), byl již předem ztracen. Ostatně byl jakýmsi smutným souhrnem chyb předešlých: velení neprohlídavé a neodhodlané, vojsko bez kázně, vůdcové nesvorní, panovník neschopný, odvaha prostřední nebo zbabělý zmatek. Několik mužů zachovalo čest, a jejich zoufalé hrdinství zdálo se sice na chvíli, že urve štěstěně poslední záblesk jasný, ale Maximilian bavorský a Tilly brzo se domohli vítězství. V několika hodinách vše bylo dokonáno: než král přibyl ještě, vojsko poražené a rozptýlené prchalo na všecky strany. Bitva, jež katolíkům vydala Čechy a jež málem by jim byla vydala svět, stála císařské dvě stě padesát mužů.

Porážka se napraví, když vojsko jest pevné a národ silný; v organismu sesláblém a neduživém nejmenší rána působí rozklad a smrt. Země česká byla vysílena; zdálo se, že mnozí byli téměř spokojeni s katastrofou, jež zbavila je povinností příliš těžkých pro jejich slabá bedra. Fridrich se zachránil; tímto útěkem jsou ospravedlněny všecky obžaloby, jimiž byl pronásledován. — „Doprovodíme jen krále," páni těšili měšťany, kteří smutně pohlíželi na dlouhou řadu průvodu; však nevrátili se více. Jejich zrady bylo všude následováno a nápodobeno; nastal vše-

obecný útěk. Praha bez podmínek se vzdala vojsku císařskému, ostatní města následovala; jejich chrabrost byla taková, že čekala, až se vojáci Ferdinanda II. objeví v okolí, aby jim otevřela své brány. Tábor byl vzat v listopadu 1621; Třeboň 2. května 1622, poslední to místo, jež nebylo ještě v rukou katolíkův. Ostatní země, opuštěné od Čechův a opouštějící je navzájem, neodvážily se dalšího — ani slavnějšího odporu. Morava byla osazena od vojska Ferdinandova, Slezsko od jeho spojence Jana Jiřího saského. Bylo po odboji: neobmezená vláda a nesnášelivost, opanovavše zemi, mohly jen vykořistit své vítězství. „A tuť teprve," píše skladatel Historie o těžkých protivenstvích církve české, „přehořká nastala českým církvím bída."

Dačický z Heslova přerušuje svou kroniku po bitvě na Bílé Hoře touto vroucí modlitbou k Bohu:

„O všemohoucí, věčný Pane bože, smiluj se nad námi, po Tvém spravedlivém nás potrestání! Pro syna Tvého milého, pána Jezu Krista, skrz nějž jest k Tobě cesta pravá a jistá, nevstupujž s námi v soud, o Pane! nebo před Tebou žádný práv nezůstane; Toběť se pokoříme a poníženě poddáváme, k milosrdenství Tvému se utíkáme. Voláme k Tobě ve jménu syna Tvého milého; neopouštějž nás, stádce Tvého souženého! O račiž to vzbouření světské spokojiti a nás na milost přijíti a v své ochraně míti, abychom v pokoji Tebe mohli ctíti a chváliti. Synu boží, vykupiteli náš, rač se přimluviti a Sebe a vůli Tvou svatou dáti poznávati. Amen, Amen, Amen, rač se smilovati!"

Běda! nebesa byla kovová. — Téměř po celá dvě století jen nářky se ozývají ze země české, a na Kalvarii, kam vstupuje právě, vícekrát klesne pod tíhou

svých bolestí a zůstane nepohnuta bez dechu a jako mrtvá.

* * *

Ferdinand druhý byl nelítostný, a Habsburkové i po něm doléhali jhem úmorným na zemi pokořenou; nezapomenuli nikdy „ohavné rebelie“ a zůstali nedůvěřiví a nepřátelští k národu, jehož řeči nerozuměli a k němuž, jak svědomí jim temně vyčítalo, nekonali plně svých panovnických povinností.

Přes to přese všecko možná se ještě tázat, zda porážka na Bílé Hoře — Bílá Hora, kletá hora — nebyla k dobrému. Šlechta dala příliš zjevné a příliš četné důkazy své lehkomyslnosti, nevědomosti, úplného nedostatku politického ducha, aby se mohlo doufat v možný její obrat, a bez hrůzy nelze pomýšlet na možné její vítězství. Příklad Polska ukazuje příliš jasně, jaká by byla budoucnost Čech za vlády stavovské. Poroba vždy těžší, měšťanstvo na mizině a v nevážnosti, šlechta surová, útratná a úplatná, poklesnutí povah a strnulost duchů, bezvládí postavené na místě ústavy, občanská válka zákonem schválená a ustálená, země otevřena cizím pletichám, pokrok vlivu německého a osudným záměrem nepřátelský vpád a výboj. Taková byla bilance vlády polských velmožův a páni čeští by byli nebývali ani osvícenější, ani šťastnější.

Vítězství Habsburkův i při hrozných ukrutnostech, jimiž vyznačen byl jejich skvělý úspěch, i při lhostejnosti a liknavosti většiny panovníkův, i při soustavném nepřátelství druhých, mělo aspoň za šťastný výsledek, že zemi dalo poměrný pokoj, že sjednotilo pod vládou jediného pána jednotlivé

zemč korunní a chránilo jich proti nájezdu cizímu. Slované čeští a moravští jsouce podrobeni stejným osudům, prošli týmiž krisemi, a historický jejich vývoj byl podobný: když se pak probudili ze své lethargie staleté, jejich duševní stav byl dosti podobný, tak že společně a stejným téměř krokem mohli opět počít přerušený svůj život politický. S druhé pak strany Rakousko, ač se s počátku zdá to paradoxním, pro tuhou svou věrnost ke katolicismu a pro soukromé prospěchy své ctižádosti nebylo nikdy mocnářstvím opravdu německým. Vláda císařská netoliko nepřipravovala splynutí Čech s říší německou, nýbrž chránila jich proti Německu, a to právě v době, kdy ochablý cit národní a únava byly by je bez obrany vydaly všem pokusům dědičného nepřítele. Slovanský lid v Čechách a na Moravě podržel velikou náchylnost k rodu Habsburskému, v svém srdci spojuje dva city, jež se povrchnímu pozorovateli bezděky zdají sobě odporovat, velmi vřelé vlastenectví české a velmi upřímnou a opravdovou oddanost ku panovníku. Jeho pud ho neklame a dvojí jeho víra jest osvícenější nežli rozum učenců a mudrců. Byť Habsburkové neměli nároků na vděčnost země, ježto se nikdy nestarali o prospěch a budoucnost národa, který jim svěřil své osudy, nicméně nelze popřít, že jejich vláda byla ochranným útulkem, jehož zásluhou Slované v koruně české přežili svou nešťastnou a nesnadnou existenci až do znovuzrození za naší doby.

Habsburkové dali Čechům to, čeho potřebovali nejdůtklivěji, totiž pokoj, a vzali na se péči o jejich jsoucnost, jíž nemohli více snést. Země česká před bitvou na Bílé Hoře byla hrozně vysílena. Po celá dvě století zažila nejdivnější převraty, prošla nejrůznějšími krisemi, poznala opojnost vítězství a

úzkost porážky, horečku přerušených bojů, kde šlo pokaždé o její blaho. Zdálo se, jako by byla pojata ohromnou nechutí k životu. Úspěchy nejzázračnější vedly k bídnému úpadku a snahy nejsmělejší nechávaly ji nerozhodnou a malomyslnou. Nevěděla již ani, co by měla chtít. Země česká první prohlásila práva svědomí lidského, zlomila jednotu katolickou a dala znamení k jedné z nejplodnějších revolucí v dějinách. A nyní prostřed nakupených zřícenin, jsouc rozervána stranami, bez vůdce v bouři nauk nevěděla, může-li se těšit ze svého díla, zda byla opravdu pokrokem tato svoboda, jež nedovedla nic zbudovat a jež zemi naplňovala ssutinami a duše zármutkem a výčitkami. — Mocným vzmachem přetrhala svazky, jimiž byla připoutána k Německu, a postavila se na první místo mezi národy slovanskými. Cítila však, že potřeba je zříci se části této neodvislosti národní tak hrdinně dobyté a tak žárlivě chráněné, aby se přizpůsobila všeobecným zákonům historickým, jež vyžadovaly utvoření nových organismů politických: nebezpečná to oběť, proti níž se vzpíraly city nejušlechtilejší a pudy nejvnitřnější, však temné vědomí jich nedovedlo popřít jejich nevyhnutelnost. — Prohlásila svobodu jak ve světě tak v církvi, zlomila na chvíli okovy feudální, vzbudila několik sekt nejodvážlivějších, jež kázaly osvobození sociální. A posledním výsledkem tohoto velkého úsilí demokratického bylo zřízení vlády oligarchické, kde několik set rodin, zvítězivších jak nad národem tak nad králem, v svých neobratných rukou spojovalo moc, kterou nedovedlo uchránit ani před odvetou absolutismu. Lidu zbyla zlá volba mezi králi pronásledovateli a mezi stavy lakotnými. Slova pozbyla svého smyslu: jako svoboda náboženská i svoboda politická pozbyla svých přívrženců. Na-

stává doba, kdy národové právě tak jako jednotl. po životě příliš přeplněném, v svém srdci tužbami vyčerpaném necítí více sílu dále žít, to jest pokračovat v boji, a bez hrůzy přijímají klid hrobový.

Ve chvíli, kdy končí toto smutné vypravování, tak trudné v svých obratech a tak žalostné v svých závěrcích, historik sám jest naplněn hořkostí života, jež se zmocnila českého národa. Jaká mučednická to historie! co nadějí zklamaných a záměrů zmařených! K čemu tolik úsilí a tolik krve? Co času třeba, než ideje počaté v hrůze a zplozené v slzách vzrostly a působily užitečným vlivem, a ony samy záhy se stávají opět překážkou pokroku a přehradou budoucnosti! A především jaká ukrutnost se skrývá v zákonech neproniknutelné spravedlnosti, jež rukou nelítostnou trestá všecky, jichž smělost se odváží odtrhnout se od minulosti a vykázat lidstvu cesty nové! Žárlivá Nemesis ovládá vždy svět a odsuzuje Čechy Husovy k staletím despotismu a záhuby právě tak, jako odsuzuje renaissanční Italii ku panství barbarů, Lutherovo Německo k válce třicetileté a revoluční Francii k otřesům bezvládí a ku potupnému vpádu.

Avšak nikoliv, i tato zoufalost je zbabělá a marná. Zda není dostatečnou náhradou myšlenka, že se bojovalo a přispělo ku pokroku obecnému? Zda není na tom dosti, že svět obohacen byl ideou, že byly odstraněny přízraky a zjasněny temnoty? Není li dosti, že bylo vnuknuto nadšení a láska? Není-li dosti, že se zářilo sympathií a duchem? Ze všech marností lidských, pravil slavný spisovatel naší doby, sláva je snad nejméně marnivá. Posléz oddanost ke všeobecným ideám jest ještě nejjistější zárukou proti nahodilým překvapením. Slavná minulost jest nejlepším rukojemstvím velké budoucnosti. Národ,

který se v svých letopisech honosí velkou službou prokázanou lidstvu, přežije hrob. Vítězové vyrvali sice Čechům jejich zřízení, jejich samostatnost, ano téměř jejich jazyk a jméno, ale nemohli odnít jim jejich dějiny, a o dvě století později právě těmito dějinami národ český se obrodil a opět povznesl.

Poznámky k závěrku

[1]) Jos. Vávra, Dějiny královského města Kolína nad Labem. 1888.

[2]) Paměti Dačického I. str. 245.

[3]) Ibidem str. 246, 250.

[4]) Majestát prohlašuje svobodu svědomí poddaných a stavové pomýšleli přiznat jim právo, aby mohli sobě svobodně zřizovat kostely.

[5]) Budovec dosti již ustoupiv v pozadí roku 1618, ale jména teprve pozdě docházejí u vědomí lidu; v mysli sedláků on představuje šlechtu všecku.

